

Neamul tracilor este, după acela al inzilor,
cel mai numeros din lume

HERODOT

IOSIF CONSTANTIN DRĂGAN

NOI, TRACII

ISTORIA MULTIMILENARĂ A NEAMULUI ROMÂNESC

AnticariatulTău.ro

scrisul romanesc

IOSIF CONSTANTIN DRĂGAN

●

NOI, TRACII

IOSIF CONSTANTIN DRĂGAN

NOI, TRACII

ISTORIA MULTIMILENARĂ A NEAMULUI ROMÂNESC

Volumul I

Scrisul Românesc, Craiova, 1976

„Neamul Tracilor este, după acela al Inzilor, cel mai numeros din lume. Dacă ar avea un singur cîrmuitor sau dacă Tracii s-ar înțelege între ei, el ar fi de neînvins și, după socotința mea, cu mult mai puternic decât toate neamurile.“

Herodot

„Așa stau lucrurile, Charmides, și cu descântecul nostru. I-am învățat cu prilejul unei expediții, de la unul dintre medicii traci ai lui Zalmoxis, despre care se zice că au și darul de-a te face nemuritor. Iar tracul acesta arăta că medicii greci spun, pe bună dreptate, cele pe care le-am amintit eu acum; numai că Zalmoxis, adăuga el, regele nostru, care este zeu, mai spune că așa cum nu trebuie să încerci a vindeca ochii fără să vindeci capul și nici capul fără trup, la fel nici trupul fără de suflet, iar tocmai aceasta e pricina pentru care cele mai multe boli rămân nevindecate de medicii greci, faptul că ei nu țin seama de întregul a cărui îngrijire ar trebui s-o întreprindă și că, dacă acesta nu se simte bine, este cu neputință ca partea să se simtă bine. Căci, spunea el, toate se trag din suflet, atât cele rele cât și cele bune ale trupului și ale ființei noastre întregi, revărsându-se din suflet așa cum se răsfrâng de la cap asupra ochiului. Ca urmare, mai ales sufletului trebuie să-i dăm îngrijire, dacă vrem ca deopotrivă capul cât și restul trupului s-o ducă bine. Iar sufletul, spunea el, finere, se îngrijește cu anumite descânțece, care sunt, la rândul lor, spusele și gândurile frumoase“.

Platon

CUPRINSUL

Prefața de Dumitru Berciu	11
Argument	15
Introducere	17
I. PREISTORIA	35
1. Omul și istoria lui	36
2. Paleoliticul (1000000—10000)	44
3. Mezoliticul (10000—8000)	52
4. Neoliticul (8000—2000)	55
II. PROTOISTORIA TRACILOR	63
1. Etnogeneza Europeanilor	64
2. Spațiul trac și centrul său, Carpații și Valea Dunării	73
3. Trăsături și obiceiuri trace	77
4. Meșteșugurile și arta tracă	81
5. Limba și dialectele traco-illire	85
6. Religia Tracilor	91
7. Triburi trace — o sută și mai bine	97
III. MIGRAȚIUNILE TRIBURILOR TRACE	101
1. Tracii-Dardani, fondatorii Troiei	102
2. Tracii Achei și Doriani, făuritorii lumii grecești	104
3. Tracii din Asia Mică	110
4. Traco-Illirii și Etruscii în Italia	126
IV. MITOLOGIE ȘI ISTORIE	129
1. Mișcări de popoare în mileniul întâi	130
2. Mitologia tracă, prima „istorie“ a Europei	137
3. Homer, primul istoric al neamului trac	145
4. Comerțul și coloniile din Marea Neagră	155
V. AFIRMĂRI ÎN SPAȚIUL TRACIC : REGATE ȘI IMPERII	163
1. Athena și cetățile grecești	164
2. Regatul Bosporan și Sciții	170
3. Regatul Odrisilor sau Tracia	176
4. Regate trace de seamă : Dardania, Illiria și Epirul	183
5. Marele imperiu traco-macedonean	192
6. Imperiul Roman, unificator al Tracilor	220
7. Regatul Daciei-Geției și Dromichete	236
8. Împărăția Daciei-Geției : Burebista și urmașii	258
9. Epopeea Daciei, confruntarea cu Roma	288
Bibliografie	311

SOMMAIRE

Préface par Dumitru Berciu	11
Argument	15
Introduction	17
I. PRÉHISTOIRE	35
1. L'homme et son histoire	36
2. Le Paléolithique (1000000—10000)	44
3. Le Mésolithique (10000—6000)	52
4. Le Néolithique (6000—2000)	55
II. PROTOHISTOIRE DES TRACES	63
1. Ethnogénèse des Européens	64
2. L'espace tracique et son centre, les Carpathes et la Vallée du Danube	73
3. Caractéristiques et moeurs des Traces	77
4. Les métiers et l'art trace	81
5. La langue et les dialectes traco-illyriens	85
6. La religion des Traces	91
7. Les tribus traces, plus de cent	97
III. MIGRATION DES TRIBUS TRACES	101
1. Les Traco-Dardans, fondateurs de la ville de Troie	102
2. Les Traces, les Achéens et les Doriens, les créateurs du monde grec	104
3. Les Traces de l'Asie Mineure	110
4. Les Traco-Illyriens et les Etrusques d'Italie	126
IV. MYTHOLOGIE ET HISTOIRE	129
1. Mouvements et migration au premier millénaire antérieur	130
2. Mythologie trace, la première „histoire“ de l'Europe	137
3. Homère, le premier historien du peuple trace	145
4. Le commerce et les colonies de la Mer Noire	155
V. ROYAUMES ET EMPIRES ÉTABLIS DANS L'ESPACE TRACE	163
1. Athènes et les cités grecques	164
2. Le Royaume Bosporan et les Scythes	170
3. Le Royaume des Odrises ou la Trace	176
4. Les Royaume traces plus importants, la Dardanie, l'Illyrie et l'Épire	183
5. Le grand Empire traco-macédonien	192
6. L'empire Romain, l'unificateur des Traces	220
7. Le Royaume Daco-Gète et Dromichète	236
8. L'Empire Daco-Gète, Burëbista et les successeurs	258
9. L'épopée de la Dacie, confrontation avec Rome	288
Bibliographie	311

CONTENTS

Preface by Dumitru Berciu	11
Argument	15
Introduction	17
I. PREHISTORY	35
1. Man and his history	36
2. The Paleolithic Age (1000000—10000)	44
4. The Mesolithic Age (10000—6000)	52
4. The Neolithic Age (6000—2000)	55
II. PROTOHISTORY OF THE THRACIANS	63
1. Ethnogenesis of the Europeans	64
2. The Thracian Space and its centre, The Carpathians and the Danube Valley	73
3. Thracian traits and customs	77
4. Thracian trades and art	81
5. The Thraco-Illyric language and dialects	85
6. The Thracians' religion	91
7. More than one hundred Thracian tribes	97
III. MIGRATIONS OF THE THRACIAN TRIBES	101
1. The Dardanian-Thracians, the founders of Troy	102
2. The Achean and Dorian Thracians, the creators of the Hellenic World	104
3. The Thracians in Asia Minor	110
4. The Thraco-Illyrians and the Etruscans in Italy	126
IV. MYTHOLOGY AND HISTORY	129
1. The peoples' migrations in the I millenium B.C.	130
2. Thracian mythology, the earliest „history“ of Europe	137
3. Homer, the earliest historian of the Thracian people	145
4. Trade and the colonies on the Black Sea shore	155
V. KINGDOMS AND EMPIRES SET UP IN THE THRACIAN AREA	163
1. Athens and the Greek cities	164
2. The Bosporan Kingdon and the Scythians	170
3. The Kingdom of the Odrysses or Thrace	176
4. Outstanding Thracian Kingdoms: Dardania, Illyria, Epirus	183
5. The great Thraco-Macedonian empire	194
6. The Roman empire, the unifier of the Thracians	220
7. The Daco-Getic Kingdom and Dromichete	236
8. The Daco-Getic Empire. Burebista and the successors	258
9. The epic of Dacia, confrontation with Rome	288
Bibliography	311

PREFAȚA

Lucrarea semnată de Iosif Constantin Drăgan la care așez aceste cuvinte de început, se prezintă ea însăși cititorului prin sugestivul său titlu *Noi, Tracii*, eî și prin subtitlul tot așa de plin de conținut și de îndemnuri: *istoria multimilenară a neamului românesc*. Ea a luat naștere, după afirmațiile autorului, ca rod al unei îndelungate meditații și ca o consolare a dorului de țară, de unde a lipsit mai bine de trei decenii și unde revine în ultimii ani în repetate rânduri, pentru a-și reînnoi legătura cu pămîntul străbun și cu ai săi.

Grație calităților unui eseist de valoare, cu un stil captivant dovedit cu prisosință și în alte scrieri, lucrarea de față are un evident caracter literar-istoric și pune în lumină un spirit iscoditor, care caută cu tenacitate, deseori pătrunzînd pe teritoriile legendei, adevărul istoric aflat în miezul unor fapte și evenimente cruciale în viața umanității. Meritul de necontestat al acestei cărți, care face loc cu generozitate și ispititoarelor construcții ale imaginației popoarelor, este pasiunea pusă de autor în evocarea trecutului multimilenar al neamului românesc și în demonstrarea permanenței sale pe aceeași vatră a străbunilor.

Evident, locul și rolul tracilor și al descendenților lor direcți, geto-dacii, în cadrul lumii antice și în istoria civilizației europene, din cele mai îndepărtate vremuri pînă la suprema încordare eroică a marelui Decebal, preocupă de mult istoriografia noastră. În acest context, volumul *Noi, Tracii* se află pe linia orientărilor noi ale școlii istorice și arheologice românești, ceea ce ne îndreptățește să regretăm faptul că autorul nu a urmărit în acest cadru depănarea firului etnogenezei noastre pînă în momentul contopirii definitive a celor doi factori etnici fundamentali — cel dac și cel roman —, din care a răsărit în arena istoriei, pe aceste meleaguri, din vremuri imemorale, poporul român, înainte de venirea vechilor slavi, care nu au mai putut sfărîma nici structura romanică a limbii, nici spiritualitatea și nici nedezmințita unitate a acestui popor.

Prin cartea ce o oferă azi cititorilor săi, Iosif Constantin Drăgan a vroit să-i întovărășească pe aceștia pînă la izvoarele milenare ale ființei noastre, în adîncurile străvechi tracice. În dorința de a cuprinde laolaltă toată zestrea lăsată de milenii, autorul nu s-a mărginit numai la vatra carpato-dunăreană și la nordul Balcanilor — pe care a ars cea mai curată flacără a puterii de creație originală a lumii tracice — ci, furat de vraja lui Homer și ispitit de legenda tîrzie a fondării Romei, a zăbovit uneori mai mult asupra prezenței tracilor la Troia sau pe malurile Tibrului. Dacă în ruinele cetății lui Priam întîlnim dovezi concrete arheologice de factură tracică, originare de la Dunăre, în legendara cetate a lui Romulus și Remus ele lipsesc deocamdată cu desăvîrșire. În problema originilor și descendenței, cititorul avizat va putea lesne să aleagă bobul sănătos al adevărului de evocarea literară menită să exalte vigoarea și frumusețea tracilor. Negreșit, în circuitul economic, cultural, lingvistic al Imperiului roman au intrat și geto-dacii, care stau la temelia largă și unitară a neamului nostru. Intuiția unui fin om de cultură, cu preocupări multiple, completează uneori în mod echilibrat documentarul în genere sărac și adesea unilateral pentru o epocă atît de îndepărtată, pe care autorul și-a propus să o reconstituie. Într-o atare temerară încercare, se înțelege de la sine că el a trebuit să recurgă la ipoteze și formulări sprijinite și de fecunda imaginație, luîndu-și astfel și răspunderea unor ipoteze și opinii neîmpărtășite de alții. Vrednică de luare aminte este concepția lui Iosif Constantin Drăgan privind integrarea istoriei tracilor în istoria universală și, în special, în aceea a Europei sud-estice unde, într-adevăr, tracii au jucat un rol primordial în crearea civilizației străvechi și a moștenirilor trecute în primul rînd poporului român, datorită și „Sigiliului Romei“, cum spusesese Nicolae Iorga, iar apoi, sub formă de transmisiuni, celorlalte popoare din aceste părți ale Europei. Substratul tracic a reprezentat factorul de continuitate, de legare a adîncurilor etnice, lingvistice și spirituale de realitățile prezente și viitoare ale poporului român. Cele aproximativ o sută șaiszeci de cuvinte de origine traco-dacică din limba noastră nu înseamnă numai o supraviețuire ce vine din străfundurile celor patru milenii și mai bine de viață tracică, traco-geto-dacă, daco-romană, romanică și apoi românească în Carpați, la Dunăre și la Mare, ci, cu osebire, o dovadă a perenității noastre pe aceleași meleaguri, a continuității și a altoirii romane pe trunchiul viguros traco-dac, care a asigurat dăinuirea romanității noastre și a constituit mereu un factor de durabilitate a autohtonilor în fața eterogenelor pînze ale migratorilor, care s-au scurs ca o apă sau au trecut ca o furtună, pe loc rămînînd *stăpînii pămîntului*, oamenii locului care nu-și caută patria în alte părți, fiindcă ei s-au născut odată cu ea !

Noi, *Tracii* aduce, în felul ei, un cîntec de laudă moștenirilor noastre străvechi și, evident, ca în orice laudă, există și o tendință de hipertrofiere poetică sau de altă natură. Autorul însuși ne-a avertizat că nu a scris o carte de erudiție științifică pură. Ferindu-se de denaturări și urmînd vocația sa de pedagog și

de patriot, Iosif Constantin Drăgan a pus accentele cuvenite pe adevărul istoric verificat (și aici umorul său dispare iar stilul capătă sobrietate), în unele cazuri revenind asupra unor avîntate încheieri, după confruntarea cu specialiștii menționați în cuprinsul *Argumentului*.

O mare calitate a cărții o constituie bogăția informației, precum și digresiunile bine calculate, care sporesc gradul de accesibilitate. Evocarea unor personaje mai mult sau mai puțin legendare, numirea unor localități incerte, povestirea unor evenimente senzaționale cu un spor de ficțiune, constituie, bineînțeles, o trăsătură de stil a autorului, care își îngăduie nu o dată să suridă, să îngroașe descripțiile pătinoare ale unor bătălii, ca cea de la Marathon, nu numai pentru a obține unele efecte literare, ci și pentru a face o subtilă critică istoriei tradiționale.

În ansamblul de figuri tratate în variate tonalități, răsare în toată măreția personalitatea lui Burebista, cea mai proeminentă căpetenie istorică a geto-dacilor, ramura nordică a tracilor. Este un admirabil omagiu ce se aduce marelui Burebista, care a realizat, cu 2050 de ani în urmă, cuprinderea laolaltă într-un regat puternic, a tuturor teritoriilor locuite de traco-geto-daci, de pe granițele nordice ale Munților Haemus (Balcanii de azi), pînă în Carpații Păduroși, și de la Tyras (Nistru), pînă dincolo de Tisos (Tisa). Orașele grecești de la litoralul de nord și de vest al Pontului Euxin (Marea Neagră) au fost cucerite de Burebista, acesta fiind, după cum glăsuiește o inscripție în limba greacă, descoperită la Dionysopolis : „cel dintîi și cel mai puternic dintre toți regii din Tracia” și „stăpînitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre”. Tradiția statală ce venea, de fapt, din vremuri anterioare lui Burebista, dar statornicită acum de acesta, s-a păstrat nealterată pe meleagurile noastre. Așezîndu-l pe Burebista alături de marii generali ai antichității, Caesar și Pompei, personalitatea regelui geto-dac este și mai pregnant scoasă în relief de către autor, iar clarviziunea politicii sale față de romani și mai justificată.

Nu poate fi trecut cu vederea faptul că autorul sesizează bine și ridicarea geților sub Dromichete, învingătorul lui Lysimach, cel care stăpînise, în cadrul unei mari și puternice uniuni tribale getice din jurul anilor 300 î.e.n., ținuturile de pe ambele maluri ale Dunării. Tradiția de protejare a cetăților grecești de la Pontul Stîng de către basileii geto-daci este veche și ea și-a găsit temeuri în repetate rînduri.

Scoborînd în adîncul mileniilor, remarcăm unitatea lingvistică, etnică și de civilizație tracă în miléniul al II-lea î.e.n., cu ecouri ce au pătruns și în poemele homerice. Atît cît ne sprijină rezultatele cercetărilor interdisciplinare de pînă acum, se socoate în genere că neamurile tracice indoeuropene s-au constituit pe pragul mileniului al II-lea î.e.n. și că patria lor a fost în Carpați și la Dunăre. Revărsările acestei lumi de pe vatra sa originară urmează a fi căutate și dovedite de acum înainte pe baza unei documentări reale, nu numai prin referiri la mitologia care proiectează scenele vieții pe vitraliul basmului,

înlesnește apariția castelelor durate pe nisip și deschide perspective atrăgătoare creației poetice, dar îndepărtează pe cititor de rosturile firești ale științei și de tehnicile ei consacrate.

Prefațind această frumoasă lucrare, avem convingerea sinceră că Iosif Constantin Drăgan aduce prin ea un folos cititorului nostru și că, deschizînd-o, vom găsi formele și ideile dorite de noi, cele ce corespund realităților istorice privind lumea tracică și concepția istoriografiei actuale românești. În afara acestor gânduri ale noastre se află autorul, cu personalitatea sa proteică, cu părerile personale și viziunea sa amplă și generoasă, cu eforturile sale permanente de elevare și apropiere a tuturor popoarelor. Substanța nobilă concentrată în ceea ce am numi inima cărții (tracii și traco-geto-dacii, așa *cum* și *cîi* au fost ei cu adevărat) vine să slujească ideii cunoașterii neamului *născut* pe aceste meleaguri sud-est europene și să sprijine apropierea sa de neamurile venite aici mai tîrziu. Orice exagerare ar duce la sfîrșimarea acestui ideal.

DUMITRU BERCIU

București

27 ianuarie 1976

ARGUMENT

Cunoașterea lumii trace începe să devină preocuparea unor cercetători și oameni de cultură din diferite domenii : istorie, arheologie, antropologie, lingvistică, etnografie. Dezvoltarea arheologiei a dus la cunoașterea lumii dincolo de marginile istoriei scrise, până la zeci și sute de mii de ani înainte de era noastră. Statuetele și vasele străvechi, tabulele și obiectele de cult, au încetat de mult să alcătuiască simple colecții de bibelouri. Pe de altă parte, știința miturilor, determinând raționamente inductive și deductive, ne-a ajutat să recompunem cu destulă claritate profilul spiritual al societății primitive. În dorul fării mele, din care am lipsit fizic mai bine de treizeci de ani, meditațiile pe marginea istoriei și preistoriei României au însemnat pentru mine, de-a lungul anilor, o viață și profundă consolare. Bibliotecile mele au devenit nelăcăpătoare și autorii de istorie s-au înscris printre autorii mei preferați. Dar, adeseori, opiniile lor au fost pentru mine o provocare, care m-a îndemnat la noi lecturi și investigații. Mi-am notat propriile mele gânduri și teorii. Am început să scriu eseuri. Mai bine de două decenii am propagat prin publicațiile mele europaste diferite teze și ipoteze de lucru.

De curând, rod al acestor preocupări de tinerețe, care, cu timpul, au devenit obsedante, am tipărit volumul *Romania, paese dei due mondi* și am observat că ceea ce a intrigat mai mult și a suscitat nu numai controverse, dar și aversiuni, au fost nu opiniile mele cu privire la aspectele lumii contemporane, ale Europei Noi, ci concepția mea cu privire la antichitate. Fără să intenționez nici un moment și fără a dori să ating sensibilitățile naționale sau orgoliile nimănui, am stârnit o adevărată „furtună de creiere”. Deși pășeam fără pretenții în templul istoriei, căutându-mi un loc modest în umbra unor idoli venerați, prezența mea a fost primită de unii cu mirare, de alții cu rezervă. Imprudent, încălcasem un ritual și nu mă plecasem în fața prejudecăților, care, uneori, au o vechime destul de apreciabilă.

Ideea de a pune o trăsătură de unire între cultura modernă și cultura preistorică a Tracilor a apărut, pentru unii, ca o aventură. Tracii fuseseră trecuți printre

„popoarele dispărute“, numele lor invoca un fenomen defunct. A spune că marile civilizații ale antichității, cele care poartă numele Grecilor și Romanilor, au preluat nu numai avuții materiale, ci mai ales un adevărat tezaur spiritual de la Traci, părea o desacralizare. M-am văzut pus în situația de a explica și de a dovedi că nu mă interesează nici vâlva efemeră, care poate plasa un autor în centrul de atenție al opiniei publice, nici efectele publicitare ale întreprinderii sale, ci numai recunoașterea viabilității unui punct de vedere și a unor ipoteze de lucru, întemeiate pe sinteze ce decurg din noile descoperiri ale științelor și pe o interpretare logică a faptelor. Adâncind explicarea acelor culturi, care sunt unanim recunoscute pentru valoarea lor pe planul civilizației umane, adâncim cunoașterea însăși a omului și a societății. Spre a ajunge la statuile lui Phidias, omenirea a început să modeleze lutul încă de pe vremea aceluia giuvaer ce se numește „Gânditorul“ culturii Hamangia descoperit la Cernavoda de profesorul Dumitru Berciu. Înaintea lui Homer a existat divinitatea trac Orfeu. Intrând pe porțile cetăților grecești, Apollo își scutura de pe tălpi pulberea de pe drumurile Traciei. Până și Platon în Dialogurile sale, privind spre legendarele ținuturi ale nordului, reține învățămintele unor înțelepți traci, care erau stăpâni pe un sistem filosofic bine constituit. Troia și războiul troian capătă, în lumina noilor descoperiri, aspectul unei istorii încifrate. Eroii Troiei sunt personaje reprezentative nu numai pentru lumea greacă, ci și pentru lumea tracilor.

Din profundul meu sentiment de venerație pentru civilizația clasică greco-romană s-a născut viziunea ce-o înfățișez acum cu o mai mare risipă de amănunte decât am făcut-o odinioară. Fără a mă lăsa fascinat de noile legende născute din vechile legende și fără a face concesii speculațiilor, care ne duc adesea până în pragul ficțiunii, am căutat instrumentele care să ateste documentar importanța vechii lumi trace pentru civilizația umană. Pe parcursul elaborării lucrării, consultări și sugestii prețioase mi-au fost date de acad. Louis Armand, prof. Ștefan Airinei, prof. Dumitru Berciu, acad. Constantin C. Giurescu, prof. Mircea Malița, dr. Manole Neagoe, prof. Cicerone Poghirc, prof. Alexandru Randa și alții, cărora le aduc pe această cale cele mai vii mulțumiri.

Neavând pretenția de a da soluții definitive și nici de a socoti epuizat un material care, de-abia de aici înainte, ar putea să impună un vast program de cercetare, țin să răspund prin cartea de față tuturor acelor care, iubind istoria, înțeleg că ea nu este un domeniu închis și încrămențit, în care nu mai poate interveni nici o schimbare, ci o lume prezentă care evoluează odată cu noi.

I.C.D.

Roma, 1975

INTRODUCERE

Considerațiuni asupra istoriei. Câți autori atâtea istorii. La început tradiția orală a înfățișat acțiunile colectivității sub forma cântecelor epice, și apoi a narațiunilor, în care un rol important a revenit eroilor și căpeteniilor de popoare. Treptat, faptele au început să se decanteze și epopeea, eliberată de masa de sentimente, impresii și imagini subiective, s-a transformat într-o expunere concentrată de fapte și date, care n-a mai urmărit emoționarea cititorului, ci prezentarea de cunoștințe pure, logice. Natural, la începuturile ei, mai ales, istoria a fost încărcată de subiectivism, deoarece cei însărcinați cu scrierea ei erau întotdeauna legați de o căpetenie atotputernică, pe care se simțeau îndatorați s-o proslăvească. Dar chiar atunci când era vorba de o istorie scrisă din proprie inițiativă, fără a reprezenta o „comandă” din partea cuiva, autorul ei se afla sub puterea curenților de idei ale epocii care colorează intens evenimentele lumii.

Spre a crea adevărata istorie, descărcând înțelesul faptelor de șarjele emotive ale momentului și a ajunge să se scrie *sine ira et studio*, nu erau suficiente bunele intenții, ci erau necesare metode și tehnici noi de cercetare și interpretare, așa încât istoria să devină o știință informativă, apropiindu-se de matematică și logică. Bineînțeles, evenimentele istorice sunt o consecință directă a anumitor legi sociale, imanente ca și legile fizice ale naturii, din care omul face parte, ca supremă formă de viață. De aceea, știința istoriei nu poate fi disociată de sociologie, iar această ar fi lipsită de fundament dacă nu s-ar întemeia pe psihologie, la rândul ei condiționată de biologie și medicină. Istoria tinde astfel să devină o știință a omului, în strânsă relație cu toate științele umane, înfățișând omul în prezent, regăsindu-l în trecut și proiectându-l în viitor. Astfel, omul se înscrie într-un sistem și evoluează ca rezultat al unei anticipări previzibile, care poate fi studiată. Explicând fenomenele istorice nu numai ca evenimente singulare, ci și ca fapte similare, dacă nu repetabile, într-un proces de continuă devenire, Gianbattista Vico, în *Corsi e ricorsi*, creează pentru întâia oară un sistem, care-i îngăduie să considere

că, prin cunoașterea lui, se pot face adevărate profeții în legătură cu viitorul societății umane. Oswald Spengler arată că evenimentele se desfășoară în cicluri sau etape de civilizație, care devin unități organice, supuse legilor naturii, adică nașterii, dezvoltării și morții. Alți gânditori și istorici ca Arnold Toynbee, Benedetto Croce, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga creează alte sisteme proprii. De altfel, toate națiunile au autori care caută și văd în istorie nu numai fapte și înălțări cauzale, ci mai ales rațiunea lor internă și secretă, contribuind la construirea diverselor concepții asupra istoriei și a genezei formelor culturii. Recent, Mircea Malița, sub numele de *Cliomatematica*, a încercat să lanseze o nouă metodă de cercetare a istoriei, pornind de la formule matematice și date statistice în explicarea fenomenelor sociale și politice.

Atât „matematizarea” istoriei, adică aplicarea statisticii demografice în mod continuu, ca o verificare a numărului și forțelor neamurilor, cât și încadrarea în „științele umane”, cu toate interpretările cauzale, ar fi lipsite de sens dacă istoria n-ar fi supusă analizei logice. Operația este delicată, căci după lumina în care este văzută istoria și după concepția de viață a celui care o scrie, rezultatele sunt diferite și concluziile uneori diametral opuse. Aceeași întâmplare văzută de două subiecte diferite are două explicații. Condiționați de educația și formația lor, precum și de ambianța în care trăiesc, cu tot efortul lor de obiectivare, autorii nu pot ieși din situația lor de prizonieri ai propriei lor condiții. Istoria a purtat întotdeauna pecetea unei „concepții de viață”, a unui *Weltanschauung*. Așa s-a ajuns să se vorbească despre o concepție materialistă a istoriei, concepție care a înrăurit atât de profund secolul al XX-lea, făcând chiar epocă (din 1917), sau de o concepție idealistă a istoriei, precum și de o concepție etico-morală de origine mai mult sau mai puțin divină, de o concepție socio-psiho-fiziologică întemeiată pe legea hazardului și a necesității (Jacques Monod), sau de o concepție pur biologică, întemeiată pe teoria originii speciilor și a luptei pentru viață, cu triumful indivizilor mai dotați și mai apti pentru înfruntarea adversităților (Charles Darwin).

Puține istorii au fost inspirate și interpretate prin logica faptelor, derivată din realismul vieții, adică dintr-o concepție realistă oarecum eliberată de „proiecția interioară”. Realitatea, cu toată contradicția aparentă a acestei afirmații, nu se impune tuturor, ci numai unui număr redus de persoane. Acestea, în mod evident, „înțelegând realitatea”, premerg și se ridică încet-încet spre culmea societății conștiente, căci este în firea lucrurilor ca omul să încerce să domine realitatea și tot ce cuprinde ea, și nu să se lase dominat și supus capriciilor ei.

Omul, deși ia act de această situație și, în realitate, se încadrează în structurile sociale, pe plan ideal tinde spre o revoltă, inspirat de principii egalitare și de asemănare. Fenomenul parazitismului confirmă legea sistemului piramidal al vieții și uneori conferă un caracter superfluu conducerii, în genere,

mai ales atunci când este mai puțin vizibilă. Iluzia unei societăți politice fără conducători este de scurtă durată. Ea se realizează doar în momentele de anarhie, care nu sunt altceva decât o formă de tranziție, menită să dispară odată cu instaurarea unei noi forme de conducere și presupune, la rândul său, din nou șefi și conducători.

Cum s-ar prezenta istoria văzută prin prisma și concepția de viață a conducătorilor, dacă aceștia ar fi chemați nu numai să creeze, ci și să scrie istoria? Un bun exemplu ni-l oferă memoriile lui Caesar sau ale politicianului Winston Churchill, ale generalului Charles de Gaulle și ale altora, care dezvăluie, împreună cu faptele, cauzele care le-au produs, motivările hotărârilor care le-au determinat sau modificat. Prin aceasta, politica izvorâtă dintr-o concepție de viață dominantă se definește cu mai multă limpezime. Într-un anume sens, memoriile — dacă sunt sincere, sinceritatea fiind prima condiție a validității lor — sunt poate unicele istorii adevărate. Căci cine poate să enumere și să motiveze mai bine faptele decât înșiși autorii lor? Un terț, oricât de aproape ar fi, vede lucrurile dinafară și nu cunoaște motivarea lor în întregime, ci numai motivarea aparentă, după așa-zisul *common sense*.

Istoricii nu au fost decât rareori conducători de popoare, printre care cei doi mari romani, Caius Iulius Caesar sau Marcus Ulpius Traianus Nerva, cu scrierile lor *De bello gallico* și *De bello dacico*. Mai adesea istoricii au fost cronicari, cancelari, scribi ai curților imperiale și regale, care înregistrau faptele monarhilor și nobililor, le proslăveau și le înfrumusețau. Jordanes, istoricul „Goților” din secolul al VI-lea, a ajuns să schimbe chiar numele propriei sale națiuni, atribuindu-i-l pe acela al unei națiuni glorioase și mai bine cunoscută în lumea antică, intitulându-și scrierea *Historia Getarum* în loc de *Historia Gotorum*.

Scriitorii de profesie din trecut sau clericii din evul mediu, ca și o seamă de istorici care trăiesc în epoca modernă, au înțeles evenimentele și le-au explicat prin prisma divină. Azi, istoricii sunt profesori, jurnaliști, scriitori, introducând în literatura lor evenimente din trecut sau din prezent. Institute specializate de istorie, arhivele de stat și arhivele diferitelor instituții caută, prin eforturi colective, să elaboreze tratate sau să clasifice și să editeze documente, pentru a pune în lumină epocile mai puțin cunoscute și personalitățile neglijate pînă acum. Ele încearcă să supună unei analize critice însăși activitatea istoricilor consacrați și pe baza cărora s-au întemeiat cele mai multe din interpretările cunoscute de-a lungul vremii. Se descoperă astfel dubla imagine a lui Nero sau fațetele invizibile ale celor mai tulburătoare epoci, sunt reconsiderați tiranii și sunt dezvăluite faptele reprobabile ale unor personalități, care trec drept binefăcători ai omenirii. Realismul interpretării istoriei devine caracteristica de bază a acestei științe moderne și logica încearcă să conducă descifrarea faptelor și înlănțuirea lor. Desigur, evenimentele

nu se desfășoară în totalitate după logică, un loc de seamă avându-l sentimentele și resentimentele, pasiunile, rațiuni de tot felul care intervin în luarea unei decizii și în declanșarea unei acțiuni la momentul oportun. De aceea e nevoie să se țină seama de toate aceste considerațiuni în prezentarea și în acceptarea oricărei istorii.

E ceea ce vom încerca să facem, pe cât posibil, dând însă expunerii un aspect literar narativ, cu o oarecare doză de humor în înfățișarea și interpretarea evenimentelor, spre a conferi o dimensiune umană personajelor și a le împrumuta chipul și asemănarea noastră.

Considerațiuni asupra istoriei Tracilor. Aplicind aceste idei la istoria Tracilor, îndeosebi la arheologia și mitologia lor, ne dăm seama imediat la ce nedreptăți a fost supus acest popor, „cel mai numeros și cel mai răspândit din Europa“. Deși au constituit întotdeauna populația de bază a întregului centru și sud-est european, după cum o probează descoperirile arheologice, ca și cea mai veche istorie în versuri a Europei, *Iliada* lui Homer, precum și scrierile „părintelui istoriei“, Herodot, Tracii au ajuns să fie dați uitării. Atenția istoricilor moderni s-a îndreptat adesea mai mult asupra „năvălitorilor“. Acțiunile sălbatice ale unora dintre aceștia au dus la distrugerea din temelii a multor cetăți și orașe însemnate (Attila, zis „Biciul lui Dumnezeu“, a distrus Aquileia, unde se pare că s-ar fi aflat propriul său fiu făcut cu Honoria, sora împăratului roman), dar n-au dus la masacrarea populațiilor băștinașe numeroase, care suportau consecințele invaziilor și de la care încercau să încaseze tributuri și erau obligați să-și procure provizii.

Din fericire, năvălitorii au venit în număr limitat și, întocmai ca vâscul, au trăit în funcție de vitalitatea plantei pe care s-au instalat. Erau înapoiți în cultură. Se ocupau în special cu vânătoarea sau cu creșterea vitelor și prădau populațiile întâlnite în cale. Dând în Europa peste popoare evolute, sistemul lor de viață n-ar fi putut continua decât altoindu-se pe buciul popoarelor născute și înrădăcinate aici din timpuri străvechi. Prin forța lucrurilor, s-a creat uneori o simbioză între populația locală, producătoare de bunuri, și noii veniți, care s-au suprapus și au controlat funcțiile administrației și organizării existente a statului. Ei au luat aspectul unei caste militare dominante, cum s-a întâmplat adesea în Asia, unde astfel de caste nu s-au amestecat cu populația băștinașă și, cu toate că erau alcătuite dintr-un număr redus de oameni, se puteau menține la conducere. Pildă vie o reprezintă India, dominată veacuri de-a rândul de Mongoli. Ei se erijau în unici reprezentanți ai poporului indian, dar, când imperiul lor a decăzut, cei care l-au ținut în frâu s-au pierdut ca pulberea în vânt, fără a lăsa urme importante, în afara construcțiilor ridicate întru preamărirea hanilor și a mireselor lor, cum sunt unele palate și orașe moarte, ca Fatepursicri, niciodată locuit din lipsa de apă. Tribul mongolic al Hunilor, care s-a îndreptat spre vest

încercând să domine Europa, cu cele cinci sute de cuvinte ale limbajului lor, petrecându-și viața mai mult călare și mai puțin în corturi din piei numite și iurte, nici el nu a lăsat vreo urmă.

O observație justă, asupra pierderilor suferite de acești năvălitori în numeroasele lor bătălii, a fost făcută de istoricul-jurnalist Indro Montanelli, ca și de alți istorici înaintea sa. Venind în număr mic și în etape succesive, ei nu depășeau zecile de mii. Mulți bărbați piereau în luptele ce se dădeau nu de la o generație la alta, ci de la an la an, sau chiar în același an de mai multe ori. Noii recruți nu puteau fi procurați prea lesne. De aceea erau angajați și mercenari din alte grupuri năvălitoare. La rândul lor, aceștia se măcinau treptat și cu timpul se stingeau. În bătălia din Câmpurile Catalunice din Galia, cea mai mare parte a oștilor lui Attila a fost distrusă de marele general Aetius, get de origine. Luând în considerare, într-un studiu comparativ statistic numărul băștinașilor și numărul năvălitorilor, o cercetare cu metode noi a epocii migrației popoarelor ar duce la concluzii surprinzătoare și impresionante. Prea puțin s-a ținut seama poate de acest aspect al istoriei europene, în genere, și cam prea puțină însemnătate s-a acordat Tracilor care, potrivit „părintelui istoriei“, dacă ar fi fost uniți, ar fi fost nebiruiți și n-ar fi lăsat să străbată spre inima Europei toate cetele și hoardele migratoare.

Neamul tracilor era format din peste o sută de triburi, denumite după ținuturile populate de ele sau cărora le-au dat ei înșiși numele. Fapt firesc în timpurile noastre când, pe teritoriul aceleiași țări, locuitorii poartă denumiri diferite. Aceste triburi tracice aveau aceeași structură biologică, aceleași credințe și același mod de viață, vorbeau aceeași limbă, cu deosebiri zonale. Dăinuirea Tracilor până-n zilele noastre — prin români — se demonstrează și pe cale biologică, așa cum au dovedit unele studii adâncite de antropologie istorică, ale căror rezultate au fost corelate cu cele etnografice, folclorice, geografice etc.

Datele biologice, cât și cele toponimice și de altă natură, completează considerațiile noastre întru susținerea paralelismului istoric și analiza logică a noilor descoperiri privitoare la istoria Tracilor. Reinterpretând istoria Tracilor, reinterpretăm implicit o bună parte din istoria Europei. Cu toate vicisitudinile trecutului politic și militar, Tracii ca populație băștinașă originară numeroasă dăinuie și astăzi, alcătuind substratul sud-estului european, deși sunt felurit denumiți din antichitate și pînă azi. Legați de-a lungul istoriei de un destin comun, viitorul lor nu poate fi conceput decât unitar.

Istoria nu este apanajul unui cerc restrâns de specialiști și nu poate să rămână departe de marele public, deși cunoștințele acestuia sunt în genere restrânse. Efortul de popularizare a istoriei și reînvierea unui trecut comun, glorios, ar crea sentimentul autenticității pe toate planurile. Istoria pe înțe-

lesul tuturor, surprinzând datele esențiale și scoțând în relief valoarea unei nații ce dăinuie din străvechi timpuri până în prezent, poate da un nou contur și o înfățișare mai luminoasă Europei și umanității.

Vorbind despre Traci, vorbim despre un popor care are o istorie multimilenară, cu rădăcini ce se adâncesc până în zorii epocii de piatră. Problema cunoașterii lor aprofundate nu va putea fi soluționată deodată, ci în decursul unei generații, cu toate că mijloacele educative și comunicațiile de masă facilitează circulația ideilor și a noilor convingeri. Este mai lesne să restitui numele cetăților și orașelor, preschimbate odinioară fie de Romani, fie de alte stăpâniri, care s-au impus vremelnice pe aceste teritorii, decât să refaci o conștiință comună.

Tracii, cu istoria lor multimilenară, au rămas fără întrerupere pe aceste meleaguri. Ei au fost predecesori și contemporani cu marile civilizații ale antichității, cu Asiro-Caldeenii, cu Egipțenii, cu Grecii, cu Perșii, cu Romanii. Deși asupra lor s-au revărsat luminile antichității, ei înșiși au revărsat lumini și au contribuit la formarea culturii și civilizației europene. Întreaga lor istorie trebuie rescrisă, reluându-se părțile corespunzătoare din istoriile celorlalte popoare și civilizații și recompunându-se lumea lor, așa cum un arheolog recompune, adeseori din cioburi risipite, imaginea unei superbe amfore străvechi, sau cum marele Cuvier a recompus un animal întreg, plecând de la un singur dinte.

O nouă istorie a neamului românesc? Istoria neamului românesc începe — după unii — cu integrarea Daciei în Imperiul Roman, după căderea lui Decebal, în anul 106. Aceasta este data care, după istoricii vechi, ar marca începutul romanizării Dacilor, neamul cel mai important și mai numeros din toată seminția Tracilor. Procesul de romanizare a triburilor trace din sud și din apus începuse însă mai devreme, căci Roma, în expansiunea ei continuă, ajunsese chiar din al doilea secol anterior, în contact cu celelalte triburi trace. Nu se înțelege de ce se vorbește deci de „nașterea poporului român” începând de la anul 106, câtă vreme „Români” în sensul de Traci romanizați, au existat și mai înainte. Iată o primă inexacțitate, pentru a nu spune o contradicție în termeni, în stabilirea unei date referitoare la „nașterea poporului român”.

De o adevărată „naștere” nu poate fi vorba, căci numai adoptarea limbii latine de către o populație preromanică nu putea să ducă la crearea unui nou popor. Limba nu este singurul element care caracterizează o nație și chiar dacă ea este importantă, nu este esențială sau indispensabilă. Proba o dă poporul evreiesc care vorbește toate limbile pământului, fără ca prin aceasta să fi pierdut caracterul său unitar, menținut în schimb prin religie. Alte neamuri, ca cel bulgar, au adoptat o altă limbă, în cazul nostru limba slavonă, în locul celei originare, mongole, dar și-a menținut numele de neam, chiar

după genocidul lui Vasile Bulgaroctonul, impunându-l și altora. Alte exemple de acest fel pot fi enumerate, și toate probează că adoptarea unei alte limbi este în funcție de nevoile vremii, nevoi de natură economică sau politică, multe impuse de modă, care, la origine, are motive culturale. Chiar atunci când poporul evreiesc trăia în Palestina, nume dat de tribul de coloratură tracică, Phalaestinii, el a renunțat la limba ebraică și a adoptat, cu două secole înaintea venirii lui Christos, limba aramaică, pe atunci la modă, folosită mult în comerț, în Asia Mică. Rezultă așadar că schimbarea limbii nu desființează un neam și nu modifică substratul biologic al unui popor sau datele sale biografice, „renăscându-l ca nou popor”.

Integrarea Daciei în Imperiul Roman a însemnat o schimbare adâncă în toate compartimentele vieții, dar de o încetățenire adevărată nu se poate vorbi decât după edictul lui Caracalla, care a acordat cetățenia romană tuturor supușilor liberi ai imperiului, în anul 212. Devenind „supuși” romani, Tracii din Peninsula Haemusului și Pannonia, iar mai apoi Dacii din noua provincie romană, zisă și „Dacia Felix”, nu și-au schimbat cu totul structura biologică și „nu s-au schimbat ca popor”, fiindcă traco-geto-dacii au intrat prin romanizare în cadrul unității civilizației romane, „Res Publica Romana”, cum se numea oficial statul creat de Cetatea Romei, iar prescurtat S.P.Q.R., adică Senatus Populusque Romanus. Acest stat a pornit de la micul oraș încadrat în cele patru ziduri ridicate pe brazda trasată de legendarul Romulus. Acest stat s-a dezvoltat mereu, înglobând triburi și popoare cu nume și origini diferite, ca Sabinii și Etruscii, până a cuprins întregul teritoriu al Ausoniei și apoi toate țările din bazinul Mediteranei. Celții-Gali din nordul Italiei, ca și frații lor Gali din marea Gallie, în care intrau și cei din Elveția, Boemia, Belgia și Britannia, precum și cei din peninsula Iberică, erau seminții diferite, ale marii familii europene (ariene), ca și Iberiei. Când au fost cucerii de Romani, toți aceștia aveau o civilizație și o cultură proprie. Între valorile spirituale ale Romanilor, ale Iberilor și ale triburilor trace, deosebirile nu erau prea mari. Roma își alcătuisese propria sa cultură din elemente aparținând autohtonilor, care locuiseră pământul Italiei cu secole și milenii înainte, la acestea adăugându-se zestrea spirituală a popoarelor cucerite. Trăirea în comun, sub aceleași legi, îndeplinirea serviciului militar în aceeași armată, comerțul intens dintr-o parte în cealaltă a imperiului au dus desigur la noi sinteze și la stabilirea unor numitori comuni, premise ale formării unei națiuni. Într-adevăr, națiunea ca formă evoluată, ca și neamul, sunt produsul organic al istoriei.

Un alt element important al trăirii în comun este religia, totalitatea zeilor cărora populația li se închină invocând protecție și aducându-le mulțumiri și ofrande. În cadrul noului stat, în care Dacii și ceilalți Traci au intrat fără vrerea lor, elementele spiritual-culturale amalgamate proveneau adesea mai mult de la periferie. Romanii acceptau cu ușurință noi divi-

nități. De la Traci au primit cinci zeități prin intermediul Grecilor : Apollo, Hermes-Mercur, Artemis-Diana, Ares-Marte, Dionisie-Bacchus, ultimul la mare cinste, cu sărbători numite „bacanale“, de la care nici un roman nu lipsea. Mai mult decât atât, însăși cultura grecească, adoptată de Romani, conținea elemente tracice asimilate într-o epocă anterioară. Aceasta acceptase și recunoscuse superioritatea culturii trace, de vreme ce însuși Platon elogia medicii din nordul Dunării care, înainte de a vindeca boala trupului, căutau să o vindece pe cea a sufletului. Toți Tracii (inclusiv Dacii) au fost desigur supuși unui proces de simbioză culturală și parțial demografică-biologică. Timpul a avut de jucat un rol însemnat, durata trăirii în comun facilitând sinteza.

„Dacia Felix“, cum a voit s-o numească Traian, nu a fost chiar atât de fericită, căci pierderea libertății nu este o fericire, ci dimpotrivă, o suferință pentru oricine și-n orice condiții. Dacă la aceasta se mai adaugă și spolierea avuțiilor — din tezaurul dacic au fost finanțate timp de patru luni de zile serbările de la Roma cu zece mii de gladiatori și unsprezece mii de fiare sălbatice, toți locuitorii Romei, scutiți de impozite pe un an, au primit câte un premiu de șase sute cincizeci de dinari, au fost construite Columna lui Traian și Tropaeum Traiani — e ușor de înțeles că această „fericire“ era de partea Romei și nu a Daciei învinse și ocupate. Mulți Daci au fugit spre a nu fi luați prizonieri și s-au stabilit în Dacia liberă, adică în Moldova Carpo-Dacilor, în Crișana, în Maramureș și mai în nord. Cei din Dacia liberă comunicau cu cei din Dacia ocupată și aveau schimburi comerciale. Elemente de civilizație romană și monede ale imperiului pătrundeau cu regularitate și în teritoriile Dacilor liberi, munții Carpați favorizând astfel de legături prin caracteristicile lor.

După o sută șaptezeci de ani de ocupație, împăratul Lucius Domitius Aurelianus a retras armata și administrația din Dacia, incredințând Dacilor liberi misiunea de a apăra ei înșiși Limes-ul roman, din exterior. Retrăgând trupele, Aurelian a lăsat totuși efective reduse pentru a menține garnizoane atât în sud cât și în nord de Dunăre, în cetățile ridicate de-a lungul marelui fluviu. În felul acesta, fosta provincie Dacia și-a redobândit libertatea și a trăit prin ea însăși, căci năvălirile barbare aveau să înceapă efectiv cu o jumătate de veac mai târziu, odată cu mișcările Goților. În aceste condiții nu se poate vorbi de o modificare totală a valorilor culturale traco-daco-romane și de crearea unui nou popor, care să fi urmat două căi diferite : cei din nordul Dunării liberi, cei din sudul Dunării în continuare supuși ai Imperiului Roman de Răsărit. În ce măsură s-a realizat o schimbare biologică a neamului trac, îndeosebi în Dacia, ar putea să arate matematica și statistica, două științe atât de solicitate de demografia prezentului, dar deloc folosite pentru trecut, în explicarea raportului demografic dintre năvălitori și autohtoni.

La terminarea celor două războaie dintre Daci și Romani, s-au înregistrat desigur pierderi importante de oameni în ambele tabere. Câți Daci au pierit în aceste bătălii? O mobilizare totală a unui popor poate să dea soldați în proporție de douăzeci și cinci la sută, ceea ce reprezintă jumătate din numărul total al bărbaților. Admițând această cifră drept reală, câți au fost uciși în bătălii, câți au fost răniți, câți au fugit, câți s-au supus și câți au fost făcuți prizonieri? Dacă Traian a luat mulți prizonieri, desigur aceștia au fost aleși printre cei mai tineri și au fost încadrați în armata romană. Atribuind un procentaj fiecărei categorii, ajungem la concluzia că golul de bărbați în Dacia n-a putut să depășească zece la sută din populația totală. Admițând că acest gol a fost umplut în totalitate cu veterani ai legiunilor romane — ceea ce nu e verosimil — și că alți bărbați ar fi venit sub formă de comercianți, artizani și funcționari, că toți aceștia s-ar fi căsătorit cu fetele și văduvele dace, a putut oare această sevă de zece la sută să modifice radical structura biologică a localnicilor, până în a-i transforma dintr-odată într-un popor cu totul nou? Desigur că nu, căci o astfel de transformare, pentru a fi justificată, cere ca cel puțin jumătate din populația respectivă, dacă nu toată, să fi primit un aport egal de noi cromozomi prin absorbirea unor elemente de altă origine. În orice caz, vitalitatea daco-romană a constituit-o fondul biologic și de tradiție traco-dacă, pe care l-au fortificat mereu Dacii liberi care, după 271, și-au recăpătat supremația. Din amestecul inegal de Daci și de Romani, nu se putea ajunge așadar la „nașterea poporului român“ în termeni absoluți. Neamul traco-dac a continuat să trăiască în deplinătatea sa biologică, asimilând elemente noi, uneori din aceeași seminție, alteori din seminții străine, venite din tot imperiul, începând cu negustorii romani. Chiar dacă numele, limba și religia au fost modificate, Tracii în genere, și Dacii în special, și-au păstrat multe caractere, obiceiuri, datini, și-au păstrat portul și fizionomia, cum ușor se poate constata în zilele noastre, printr-o comparație a figurilor de țărani români autentici, cu figurile Dacilor de pe Columna lui Traian. Moștenirea Tracilor a continuat să dăinuiască de-a lungul veacurilor în centrul și estul Europei, după cum arată mulți istorici europeni: austrieци, francezi, germani, englezi, spanioli, români.

Existând deci o continuitate străveche în tot spațiul pe care l-au locuit strămoșii Traci de milenii, încă din epoca bronzului, o întrebare se pune (și la care în parte s-a și aflat un răspuns, prin acțiuni sigure întreprinse în ultimul timp): de ce s-au menținut oare numele date orașelor noastre de cetele străine care au băntuit spațiul carpato-dunărean și nu s-a reluat mai de demult toponimia originală, cu atâta precizie fixată de geograful Ptolemeu? Prin sublinierea participării și rolului fundamental jucat de substratul traco-geto-dac în etnogeneza poporului român, situăm începutul acestui proces încă din epoca bronzului tracic, pe la anul 2 000 anterior.

În felul acesta nu se mai poate pune nici problema „venirii de undeva” a Românilor, fără a se preciza de unde, când și cu ce mijloace, lansată cu atâta ușurință de către mercenari pseudo-științifici și cu atâta ingenuitate luată în serios și discutată chiar și de unii oameni de știință de bună credință! Deși — în afară de Romancii elvețieni — sunt singurii păstrători ai numelui Romei, Românilor li s-a contestat calitatea de romani și limbii lor i s-au atribuit componente slave exagerate, spre a nu ieși prea tare în relief originea și structurile ei romanice. Filologia modernă arată că cea dintâi dintre limbile romanice este româna, care a păstrat morfologia, structura gramaticală a limbii latine, cum era firesc, precum și circulația curentă a cuvintelor de origine latină. Latinitatea neamului românesc nu mai poate fi contestată azi de nimeni, așa încât istoria neamului traco-daco-roman, de la începuturile ei până azi, poate fi reconsiderată în deplină liniște. În felul acesta nu negăm legătura cu temelia tracică și nici cu Roma și cu latinitatea, ci întărim și mai mult această dublă legătură: pe de o parte cu traco-illiro-romanii de la sud de Dunăre, pe de alta cu Roma însăși.

Precizări și nuanțări în viziunea noastră. Citind diferite istorii, am remarcat cu câtă stăruință se urmăresc nu înrudirile, ci influențele exercitate asupra culturii traco-dace. Că oamenii trăind în colectivitate acționează unii asupra altora și se influențează, determinând decizii și dorințe, acțiuni și convențiuni, aceasta nu se mai discută. Nu toate procesele pot fi explicate prin subordonare și nu orice fenomen poate fi determinat prin stabilirea unei obârșii externe. Descoperirile senzaționale de pe teritoriul traco-dacic ar fi părut normale, dacă nu s-ar fi creat prejudecata că aici a existat un teritoriu de tranzit al tuturor triburilor și popoarelor, care au venit și au plecat asemenea unor exploratori, purtând cu sine uneltele și obiectele de artă ale altor civilizații.

Unii cercetători socotesc că obiectele de artă epipaleolitică descoperite în regiunea Porților de Fier ar fi rezultatul pătrunderii dinspre sud-vest a unor masse de populație, deși noi vedem și unele supraviețuiri locale. Tot o pătrundere ar fi demonstrată și prin descoperirile de ceramică pictată de la Gura Baciului în Transilvania centrală și de la Cârcea, de lângă Craiova. Cea mai veche cultură neolitică, Criș-Starčevo, ar fi fost adusă la Dunăre și în Carpați din sudul Peninsulei Haemusului și din Orientul Apropiat. Dinspre nord-est au venit alte influențe, și anume „din zona stepelor de la nordul Mării Negre — cam spre mijlocul mileniului III — a unor triburi care împing ultimele elemente ale culturii Gumelnița spre zona de dealuri a Munteniei și ocupă întreaga Scitiei Minor și o bună parte din zona de câmpie de la nordul Dunării muntene — creînd aici cultura Cernavoda I”. Dinspre vest, ar fi venit cultura Bodrogkeresztur, deși „în ultima vreme se presupune pentru ea o origine central-transilvăneană (...) contempo-

rană în mare măsură cu unele dintre culturile eneolitice de la est și de la sud de Carpați; ea ar putea fi atribuită așa-zisei epoci a aramei, dar nu ni se pare firesc să mai complicăm și mai mult terminologia pentru o singură cultură“.

Pentru cultura Starčevo-Criș s-au ivit noi ipoteze și noi descoperiri pe teritoriul Olteniei. Ele ar arăta, dimpotrivă, ca și cele mai vechi descoperiri din Iugoslavia, că centrul de formare al acestei culturi ar fi tocmai străvechiul teritoriu traco-dacic. Până când vor veni studii mai temeinice, cităm din cele ce ni se pun la îndemână acum: „întreaga dezvoltare a culturii Criș-Starčevo s-a petrecut pe o arie destul de întinsă și la nord de Dunăre, chiar dacă, așa cum am spus, originea ei trebuie căutată în mod cert la sud de Dunăre, de unde vor fi venit de altfel treptat noi impulsuri“.

Dacă se găsesc forme înrudite privind așa-zisă barbotină, decorul imprimat pe vase, trebuie să ne ducem cu gândul că originea ei provine din Thessalia, încă din faza Pre-Sesklo. Cultura ceramicii liniare își are obârșia pe teritoriul Cehoslovaciei, dar vatra ei a cuprins și o bună parte a zonei carpato-dunărene și ea s-a răspândit de-a lungul văilor Dunării și Rinului, ajungând până în Belgia. Așezările culturii Vinča-Turdaș au apărut odată cu triburile acestei noi culturi pătrunse în România tot dinspre sud. Astfel de așezări sunt identificate în Banat, în zona Mureșului, până dincolo de Alba Iulia și Cluj-Napoca, precum și în Oltenia.

Istoricii prudenți refuză să discute controversalele privind tăblițele de la Tărtăria. Motivele: ar trebui să credem că scrierea pictografică ar fi cu mult mai veche în Carpați și la Dunăre decât în Mesopotamia, ceea ce „nu vedem cum s-ar putea admite“. Cel mai simplu lucru este să le atribuim unor influențe mesopotamiene din culturile Halaf și El Obeid, și atunci „nu mai este în contradicție cu cronologia acestor culturi“!

Pentru cultura Petrești se caută unele influențe venite dinspre nord-vest. Mai mult, păreri au fost împărțite și în privința originii ornamenticii pictată din perioada culturii eneolitice Cucuteni. Cu toate că ceramica de Cucuteni nu are egal în lume, cu toate că cele mai mari și mai valoroase descoperiri provin din spațiul traco-dacic, adepții teoriei influențelor nu se vor simți liniștiți până nu vor găsi un element sau mai multe care să dovedească o „pecete“ meridională, apuseană, răsăriteană sau nordică. Descoperind cultura Hamangia, Dumitru Berciu a atras atenția asupra artei preistorice excepționale manifestate în statuetele modelate în lut. Cercetătorii au aflat imediat că, „deși tot de esență meridională, cultura aceasta prezintă unele caractere deosebite de ale celorlalte culturi neo-eneolitice contemporane din România“. Se mai spune: „cultura Precucuteni din Moldova și din sud-estul Transilvaniei ia naștere printr-un proces local pe fondul liniar-târziu, în contact cu unele elemente ale fazei Boian-Giulești, la care se vor fi adăugat eventual și alte influențe“.

Uneori, formulările sunt mai rezonabile: „Cultura Gumelnița — răspândită în aproape întreaga Muntenie și în Dobrogea și pătrunsă înspre nord-estul și sudul Moldovei și chiar dincolo de Prut, iar la sudul Dunării atât în zona de la nord de Balcani, cât și în sudul Bulgariei, ajungând chiar până în Grecia, în imediata vecinătate a Mării Egee — ne-a lăsat o ceramică foarte variată colorată“. Deci este posibil să vorbim despre o arie întinsă de cultură, fără a mai spune că ea se produce în etape succesive, aici ajungând doar valurile târzii, spre a se stinge. Cercetând formele culturii populare de azi, nu vedem succesive înlocuiri de influențe, ci sinteze originale, motive dezvoltate simultan în medii spirituale diferite, căci și arta, ca și limba, fiind un mijloc de comunicare, se manifestă în zone bine delimitate și se dezvoltă prin confluente și interferențe.

Uneori se spune: „triburile cucuteniene și-au depășit dascălii“, deoarece au creat în domeniul ceramicii „opere ce pot sta cu cinste alături de cele mai strălucite manifestări ale perioadei eneolitice din Asia Anterioară“. Deci, se recunoaște spiritul creator al triburilor băștinașe, valoarea gândirii și simțului lor artistic, puterea de a realiza sinteze. De remarcat faptul că o seamă de arheologi români cercetează originea fiecărei culturi pe temeiuri mult mai solide, scoțând în evidență factorul local și sesizând rolul real al influențelor. Ei dovedesc că au scăpat de acel sentiment de teamă în fața petelor albe pe harta civilizației, acel *horror vacui* (o groază de gol), care îi îndeamnă pe unii să se sprijine pe asociații și comparații mai mult sau mai puțin concludente. Uneori, socotind că istoricii stabilesc liniile de mișcare ale populațiilor, dar greșesc atunci când stabilesc sensul lor, ne vedem nevoiți să căutăm adevărul și să arătăm că, încă de acum câteva milenii, spațiul traco-dacic a iradiat cultură, a determinat curenți de civilizație, a participat la făurirea istoriei și a purtat în sens radial lumina ideilor și descoperirilor sale. Ni se pare mai firesc să spunem că, pornite de aici, diferite idei au găsit sol mai prielnic în sud sau în vest, în est sau în nord, și s-au dezvoltat, decât să admitem că pe teritoriul cel mai febril al Europei nu ajungeau decât palidele scăpărări ale unor civilizații care, datorită condițiilor geografice și factorilor sociali, ajunseseră la împlinire, cum ar fi civilizația greacă.

În tratarea oricărui subiect există două metode: metoda convergenței și metoda divergenței. Sau, în alte cuvinte, metoda apropierii și a găsirii numitorilor comuni și aceea a îndepărtării și diversificării, punând în relief diferențele. În istoria neamurilor, ca și în istoria statelor, s-au pus în relief mai mult diferențele dintre acestea, subliniindu-se adeseori nuanțe, spre a se crea diviziuni. Cunoscut este efortul făcut de cei interesați la despărțirea bisericii creștine, devenită apoi catolică și ortodoxă, în aflarea unor elemente neesențiale diferențiate: pâinea dospită și azima, crucea făcută de la stînga la dreapta sau viceversa, prezența instrumentelor în

biserică sau a staturilor etc. Bineînțeles, o asemenea metodă aplicată în istorie poate să ducă la o totală confuzie.

În expunerea noastră am urmat metoda convergentă, a găsirii numitorilor comuni, care să pună în relief unitatea neamului românesc, născut pe un fond tracic vast și omogen, așa cum l-a înfățișat Herodot. În decursul istoriei unitatea etnică n-a împiedicat crearea mai multor state. Teritoriile au aparținut în egală măsură istoriei neamului trac, chiar dacă ele au adăpostit state cu nume diferite. Adoptarea unei limbi mai evoluate în cadrul aceluiași trunchi lingvistic, sau a unei limbi noi, s-a impus adesea cu forța politică, militară sau religioasă, contrar firii. Aceasta însă nu modifică datele de bază ale unui neam care, printr-o educație potrivită, poate și trebuie să-și cunoască originea și să se fortifice prin conștiința unității străvechi.

Pe lângă istoria neamului, împărțită în mai multe țări, ne-am văzut nevoiți să tratăm și istoria statelor din vechime, suprapusă uneori în mod arbitrar neamului, datorită vicisitudinilor imprevizibile ale vieții popoarelor și forțelor care le modelează. Ele aparțin deopotrivă aceluiași substrat și nu pot fi ignorate. Altfel s-ar face numai istoria parțială a acestui neam tracic și nu s-ar cunoaște toate înfăptuirile și meritele sale. Numai cuprinzând într-o imagine totală aceste fapte din trecut și legându-le de cele din prezent, putem înțelege în toată plenitudinea evenimente, acțiuni și interacțiuni altfel greu de situat și explicat.

În narațiunea noastră, cititorul va observa că am folosit termenul de „neam”, pentru a exprima acea colectivitate umană, cu caracteristici proprii, ca rezultat al evoluției și produs organic al istoriei. Neamul trăiește pe o întindere geografică necuprinsă în întregime sub forma modernă a unui stat. El poate să facă parte din unul sau mai multe state sau din alte organizații politice și sociale. Când neamul ia „cunoștință de sine” și de posibilitățile sale, devine o „națiune” și, în genere, ajunge să formeze un stat național, cuprinzându-i pe toți membrii ce aparțin acestei națiuni. Aceasta se întâmplă rar, de obicei națiunile fiind împărțite în unul sau mai multe state. În genere, istoria s-a ocupat și s-a referit la viața statelor, adică a popoarelor organizate sub formă politică de stat, definit prin trei caracteristici esențiale: teritoriu, populație și suveranitate.

Întinderea teritoriului poate fi variabilă. Expansiunea teritorială prin cuceriri „juste” sau „nejuste” se săvârșește prin războaie, iar aceasta este o temă preferată a istoriei. Populația poate fi reprezentată de mai multe triburi sau neamuri, care, împreună, alcătuiesc „poporul” statului respectiv. Acest popor nu se confundă cu națiunea, chiar atunci când numele lui este preluat de stat. Poporul român cuprinde și alte etnii, dar toți indivizii sînt cetățenii aceluiași stat. Națiunea română este însă numai etnia ro-

mânească. De aici și sentimentul național, adică iubirea de nație și neam și sentimentul cetățenesc, patriotic, sublimat în iubirea de patrie și de țară, de statul din care fiecare face parte.

S-a scris de regulă istoria țărilor, a statelor. Există însă prea puține istorii ale neamurilor, în afara sau pe deasupra istoriei statelor. O istorie unitară a unui neam, care să se refere la membrii săi, cuprinși în mai multe state, nu se scrie, pentru a nu se produce „interferarea în afacerile interne ale altor state”. Se ajunge astfel să se facă mai mult istoria unor „regiuni geografice”, cuprinzând etnii diferite, potrivit compoziției statului respectiv, care, prin cuceriri sau pierderi teritoriale, a mărit sau a redus întinderea spațiului său. O istorie a întregului neam dă o viziune generală în spațiu și timp, asupra unui grup de oameni cu caractere specifice, care formează o unitate organică. Aceasta este o modalitate de cunoaștere și de apropiere între oameni, în măsură să reducă conflictele și tensiunile, favorizând pacea, supremul bun al umanității.

Suveranitatea este voința declarată a poporului, exprimată prin reprezentanții săi aleși sau impuși. Ea se mai numește și „putere”, adică voința superioară, căreia membrii colectivității organizate trebuie să i se supună. Suveranitatea se concretizează prin legi și ordine, care, odată elaborate, sînt obligatorii pentru toți cetățenii statului. În realitate, șefii apar ca exponenți ai societății și se impun masselor prin calitățile lor pozitive sau negative și iau comanda, adică își exercită puterea. Istoria nu face decât să confirme această stare de lucruri și adesea ea devine o narațiune a faptelor săvîrșite de conducători. Se ajunge astfel la istoria războaielor, mai degrabă decât la o istorie a înfăptuirilor pașnice, deși acestea nu lipsesc din viața lor, dar sunt mai mult spicuiți din noianul celorlalte date ale istoriei.

Între istoria politică sau politico-geografică și istoria adevărată a unei națiuni sau a unui neam există suficiente diferențe. Istoria neamului trebuie să treacă pe deasupra diferitelor state și, dacă acestea sunt mai numeroase, formate în cadrul aceluiași neam, să le cuprindă pe toate. Istoria substratului trac astfel cunoscută, ca parte integrantă a etnogenezei noastre, trebuie să cuprindă și istoria tuturor formațiunilor politice generate de-a lungul veacurilor, precum și acele epoci când Tracii au fost incluși imperiului roman, devenind toți cetățeni ai unui stat alcătuit din multe „nationes”. Prin înfățișarea triburilor trace de la începutul istoriei lor și a procesului desfășurării acesteia în cuprinsul lumii mediteraneene (în speță romane), se poate vorbi și de o totală integrare a Tracilor într-o formațiune politică cu caracter universal, așa cum era statul roman în acea vreme. Imperiul roman apare astfel, în părțile de sud-est ale Europei, forma politică în interiorul căreia — dar și dincolo de frontierele sale — s-a plămădit poporul român.

Cercetările arheologice de până acum au reușit să descopere urme ale unor civilizații și culturi răsăritene, în câmpiile întinse de dincolo de Bug și Nipru. În preajma Bugului și Niprului se disting prelungiri ale culturilor carpatice, ca cea de tip Cucuteni și, înaintea acesteia, cea numită ceramica lineară. Populațiile ce locuiau aceste ținuturi răsăritene au continuat să trăiască multă vreme în forme social-politice rudimentare, iar primul stat slav a fost organizat abia în secolul al IX-lea al erei noastre. În aceste condiții, nu poate fi vorba de o civilizație în acele ținuturi, care să fi fost purtată atunci în Europa de slavi și tătari, aducând astfel o contribuție mai importantă culturii și civilizației europene. Ce au putut să dea aceste populații venite în Europa centro-orientală și ce au putut lua populațiile traco-romane organizate, care dezvoltaseră deja o cultură proprie și beneficiaseră de întreaga civilizație romană? Acest imperiu reprezenta, în secolul al VI-lea, farul de lumină care atrăgea populațiile împinse de lipsuri și nevoi sau de presiunea altor popoare mai spre vest. Dacă cineva a luat ceva, au luat tocmai aceste neamuri migratoare sărace materialicește și spiritualicește. Desigur, ele au adaptat cuvintele și obiceiurile specificului limbii lor și, sub această formă, se prea poate să fi restituit în parte popoarelor aborigene, peste care s-au așezat, unele date și elemente.

Expresia unei culturi se regăsește în limbă, arhivă vie a unui popor, și după cum se știe, popoarele venite din răsăritul Europei aveau un limbaj relativ redus. Ele n-au adus nici biblioteci, nici inscripții. În limba slavonă nu s-au putut scrie cărți, deoarece alfabetul acestei limbi a fost inventat mult mai târziu, de doi monahi greci, Metodiu și Ciril. Așadar, anevoie ar fi să vorbim despre ceea ce am preluat de la popoarele migratoare. Important este să cunoaștem profund ceea ce au creat băștinașii și abia apoi ce schimburi s-au realizat cu noii veniți. Limba română, ca limbă romanică, era demult formată la sosirea vechilor slavi în a doua jumătate a secolului al VI-lea și în secolul al VII-lea. Este firesc să se studieze cum au fost cedate cuvintele latine paleoslavilor și ce evoluție au suferit în decursul secolelor. Prin adoptarea cuvintelor de către alte grupuri de oameni, se întâmplă metamorfoze nu întotdeauna simple și adaptări bizare, până la a lăsa impresia unor noi cuvinte, de altă origine.

Hunii asiatici aveau un lexic cuprins între patru sute și cinci sute de cuvinte. Situația era desigur asemănătoare și la celelalte popoare, ai căror reprezentanți au fost trimiși spre Europa. Acest limbaj era redus, căci viața simplă pe care o duceau nomazii, în corturi, în căruțe sau șatre, în colibe provizorii de papură, stuf, nuiele și paie, abandonate în momentul plecării, nu comporta multe cunoștințe și nici complexe procese de comunicare. Limbajul e legat de calitatea vieții în comun și de stabilirea populației pe teritoriul ocupat, care devine primul său bun. Adesea, falsa atitudine

a unor cercetători în materie lingvistică se datorește și unei erori de optică. Aceștia judecă situațiile din trecut prin prisma situațiilor de azi.

În urma bătăliilor susținute, numărul neamurilor migratoare s-a micșorat neconținut, ceea ce explică asimilarea lor lesnicioasă. Uneori, urmele lor au dispărut cu desăvârșire și nu ne-au rămas de la ei decât vagi amintiri sub formă de toponime, identificate abia în ultimul secol ca reminiscențe ale unui trecut furtunos al continentului nostru.

Pierderile în bătălii erau mult mai mari decât coeficientul de nașteri. Stăpânirea lor era nominală datorită cruzimii și organizării militare. Această lege s-a verificat în mod absolut cu Sciții, primii năvălitori. Apoi s-a aplicat și Ungurilor. S-a pus nu o dată întrebarea: câți Unguri adevărați, descinzând din cei veniți din Mongolia, au mai rămas după atacarea sălașelor lor de către Bulgari, încă din epoca în care aceștia se aflau la porțile Europei, în Atelcuș, între Prut și Nistru? Câți Huni, preținșii lor frați, au mai rămas în urma crâncenei bătălii din Câmpurile Catalaunice (localizarea bătăliei este discutabilă) din Franța, când generalul Aetius, numai dintr-o generoasă și foarte subtilă politică, a mai cruțat o serie de oameni, insuficienți însă ca să asigure retragerea lui Attila, care s-a văzut nevoit să închirieze Gepizi și alte neamuri germanice, pentru a ajunge teafăr în Pannonia? La moartea lui Attila, toate aceste oști străine hoardei s-au revoltat împotriva fiilor săi și, practic, Hunii au fost lichidați și au ieșit din istorie.

Tot astfel, câți Bulgari au mai rămas din cei plecați din Mongolia, poposiți la Volga, alungați de Cazarii care le-au luat locul? Ei au poposit în sudul Dunării, după ce au format state cu populația traco-romană locală. În bătăliile cu generalii romani ai imperiului de răsărit numărul lor s-a împușinat în așa măsură, încât împăratul Vasile al II-lea și-a căpătat supranumele de Vasile Bulgaroctonul, adică „Ucigătorul de Bulgari”.

În Transilvania și Banat, în leagănul neamului trac și traco-dac, populația locală a fost întotdeauna numeroasă. În perioada migrațiilor, în cadrul obștilor tradiționale, pe văile apelor erau organizate județe, iar în depresiuni se confederau țările. Acești localnici, pe care Nicolae Iorga i-a numit „stăpânii pământului”, aveau în frunte un județ, duce și apoi principe, cu care puținii trimiși ai așa-zisului rege al Ungurilor (titlu nepotrivit, atribuit de occidentali, cu prilejul creștinării lor) intrau în tratative. Între conducătorii români cei mai cunoscuți au fost Gelu, Menumorut, Glad și apoi Ahtum și Cehan.

Emisarii veniți să studieze situația țării cu mine de aur au întrebat: „Cu cine sînt aliați principii români?”, iar ei au răspuns că sunt „apărați de împăratul de la Constantinopol”, că și biserica lor ortodoxă se afla sub oblăduirea aceluiași împărat. Emisarii au propus tratate de alianță cu stăpânii lor, și unele s-au întărit și prin căsătorii. La început tratatele erau

respectate. Apoi, prin viclesuguri, principii români au fost uciși, iar șefii triburilor maghiare s-au instalat ca moștenitori, uzurpând puterea și bunurile principilor români locali. Populația română organizată în aceste principate sau țări, ducate și județe s-a văzut dintr-odată cu conducători purtând nume străine, care nu cunoșteau nici limba, nici tradițiile, nici obiceiurile și spiritul locurilor. Adoptând treptat civilizația traco-romană existentă în Dacia și în Pannonia, s-au deprins în felul acesta să se îmbrace, să mănânce, să cânte și să danseze ca băștinașii. Noii veniți s-au „europenizat” și, prin încrucișări cu populația autohtonă, și-au pierdut caracteristicile rasiale mongoloide.

Noii veniți, după creștinarea în rit latin, au trecut la un proces forțat de desnaționalizare a Românilor. Până în zilele noastre, *neofiții* din nobilimea maghiară au nume care se termină cu *ffy*, ca Banffy, Bogdanffy, Dragffy, care nu reprezintă altceva decât traducerea lui *escu*, adică *fiul* (Bogdănescu, fiul lui Bogdan, Bănulescu, fiul banului, Drăgănescu, fiul lui Dragu etc.). Acest proces este descris în cărți secrete, cu instrucțiuni, cum se mai află unele în arhive notariale, ca documente rare. Una din aceste cărți tipărită la Budapesta, în 1898, sub titlul *Hogy magyarosítsuk a vezetekneveket* („Cum maghiarizăm numele de familie”), semnată de Telkes Simon, președintele Societății Centrale de Maghiarizare a Numelui, arată modul în care s-a procedat pentru crearea de „maghiari prin contrabandă”. Pronumele se traducea în ungurește, iar numele de familie era înlocuit cu denumirea maghiară a ocupației. Ca o reacție firească de apărare, populația românească sub dominație maghiară a început să folosească nume romanice, care nu mai puteau fi traduse. În toate aceste ținuturi numele împărătești, mai potrivite originii traco-romane decât cele biblice, s-au răspândit în proporție de masă.

Teoria teritoriilor „deșerte” în Europa, așteptând triburi migratoare, a fost vânturată cu multă tenacitate de o serie de istorici. Una din ele aparține lui Roesler și ea a născut multe confuzii și absurdități. De aceea, nu merită osteneala de a ne ocupa de ea, urmând înțeleptul dicton german: *Dumme Frage, keine Antwort!*

Iată tot atâtea motive care îndreptătesc abordarea istoriei neamului românesc printr-o optică nouă, într-o viziune totală, ținându-se seama de faptul că strămoșii noștri au fost poporul cel mai vechi și — după cum atât de răspicat a spus-o cu douăzeci și cinci de secole înainte Herodot — cel mai numeros din Europa.

HONI SOIT QUI MAL Y PENSE...PENTRU
ALTE INTERPRETARI DECÂT CEA LITERAR-
ISTORICĂ

I.

PREISTORIA

OMUL ȘI ISTORIA LUI

Cînd s-a „împlinit vremea“, întocmai ca roadele unui pom care, pîrguite de soarele dătător de viață, cad de pe ramuri la momentul coacerii, așa și „omul“, cînd a ajuns la maturitate, ca „formă de viață specifică“, derivată prin evoluție din alte forme de viață premergătoare, în procesul de continuă creație a Universului, a „căzut din pom“, lovindu-se și făcîndu-și un cucui. Poate chiar i s-a desfăcut țeasta încă neîncheiată temeinic, ceea ce a înlesnit dezvoltarea creierului, de aici înainte și mai mult solicitat sub imperiul nevoilor de apărare și alimentare la sol. De unde și expresia atît de plastică în italiană *il bernoccolo dell'intelligenza*, adică „cucuiul inteligenței“, sau, în limba franceză, *la bosse de l'intelligence*, ca și *la bosse des affaires*. Oare în românește nu se exprimă același lucru atunci cînd se spune că „omul și-a dat cu tâmpla de piatră“ și „i-a venit mintea la cap“, sau că „a căpătat mai multă minte“?

Fenomenul „căderii“ s-a petrecut pe o mare întindere teritorială și în mai multe zone de pe fața Pămîntului, căci „pomul roditor“ nu a fost unul singur, ci o grădină sau o livadă întreagă, iar livezile au fost și ele mai multe, oriunde clima a îngăduit o astfel de dezvoltare, oferind condiții favorabile. A existat deci un paralelism al nașterii omului, al apariției sale pe Pămînt, ca *homo faber* la început, ca *homo sapiens* în devenire apoi. Această ipoteză pare cea mai verosimilă, cel puțin pentru regiunile cu climat și condiții egale sau asemănătoare, la timpul potrivit, atunci „cînd s-a împlinit vremea“... Dar, de-a lungul mileniilor climatul a evoluat și s-a modificat, determinînd condiții prielnice geo-biologice răspîndirii florei și faunei și, implicit, formării omului care trăiește în ansamblul lor.

Ipoteza formării omului într-un singur loc de pe fața globului pare mai puțin reală și logică. Ea se apropie de ipoteza biblică, simbolică, a lui Adam și Eva și a „căderii lor din rai“, din pricina fructului oprit, purtător al dorinței de cunoaștere. Această cunoaștere presupune însă mai multă minte, o elaborare continuă a datelor acumulate, ceea ce duce la știință. Mintea aduce însă cu sine mai multă lumină, și totuși, cei ce au năzuit la prea

multă lumină, ca Lucifer, purtătorul de raze, sau ca Prometen, cel ce a răpit zeilor focul și l-a dăruit oamenilor, au fost pedepsiți și legați de Pământ rămânând însă cu râvna cunoașterii și cu scânteierea minții.

În preistorie, mamiferele antropoide sunt considerate „oameni” doar atunci când cavitatea lor craniană adăpostește mai bine de o mie de grame de substanță producătoare de materie cenușie. Întocmai ca „fagurii electronici” ai unui computer când începe să aibă capacitate suficientă de înmagazinare și să adune date în număr potrivit, receptînd senzații și experiențe, mintea omului a pornit să stabilească „relații” și a ajuns la elaborări de imagini generalizate și la idei abstracte.

Acești oameni, cu cel puțin o mie de grame de materie gânditoare, devin obiectul preistoriei, al protoistoriei și al istoriei. Știința istoriei nu se mai oprește astăzi doar la trecut. Ea se ocupă și de prezent, chiar dacă își schimbă numele în „cronică”, precum și în viitor, luîndu-și epitetul de „futurologie”. Omul prezentului nu poate fi înțeles în toată complexitatea, decât dacă e privit în umbra trecutului și în lumina prospectivă a viitorului. Viitorul are însă premisele sale atât în prezent, cât și în trecut, după cum și codul genetic conține înscrise pe „banda magnetică”, adică în cromozomi, toate aceste trei faze.

În chip firesc se impune discutarea și eventual actualizarea înțelesurilor celor două coordonate kantiene: spațiul și timpul, unde și când a apărut și s-a dezvoltat omul.

Spațiul terestru nu este nelimitat. Dimpotrivă, din toată suprafața globului, numai a treia parte sau, mai precis, treizeci la sută emerge astăzi din oceane și mări alcătuiind fragila coajă pămîntească. Deși originea vieții a fost în apa mării (conceperea și dezvoltarea embrionului uman timp de nouă luni, repetând întreaga scară biologică, se păstrează în mediul lichid), totuși viața omului se desfășoară pe uscat și se bazează în primul rând pe floră și pe faună, care-i furnizează hrana, îmbrăcămintea și adăpostul.

Dar nu întregul spațiu terestru a fost prielnic evoluției biologice și apariției omului. Îngrădit de condițiile climatice, omul primitiv, ca și cel de astăzi, are limite restrînse de temperatură, în cadrul cărora poate să trăiască în stare naturală: între douăzeci și patruzeci de grade. Acestea sunt hotarele de viațuire posibilă, fără adaptarea mediului la om sau a omului la mediul care-l înconjoară. Fără îmbrăcămintă, oricît de sumară, și fără adăpost, fie pentru încălzire, fie pentru apărarea de razele prea puternice ale Soarelui, omul nu poate supraviețui într-un climat nefavorabil, care depășește limitele posibilităților sale naturale de adaptare.

În cele două emisfere ale planetei, zonele cu un astfel de climat sunt relativ restrânse. Nu numai atât, dar ele sunt și în permanentă „deplasare” spre nord sau spre sud, în funcție de „a treia mișcare” a Pământului, care devine astfel și o „a treia unitate de măsură a timpului istoric”.

În cadrul sistemului nostru solar, planetele care s-au desprins din Soare, mari, mici și infime, cum sunt asteroizii, *illo tempore*, se „rotesc” în jurul său pe orbite determinate și în același timp se învârtesc în jurul propriei lor axe. Rotirea în jurul Soarelui o numim mișcare de revoluție și se petrece, în cazul Pământului, în timp de un an, în aproximativ trei sute șazeci și cinci de zile și un sfert. Ea descrie o elipsă aproape inelară, un *an-nulum*, care „începe” în ziua cea mai scurtă a anului, la 21 decembrie, adică odată cu solstițiul de iarnă. Atunci începe într-adevăr noul *an-nulum* și nu cum greșit se socotește de la întâi ianuarie, ca o reminiscență religioasă din trecut, până când omenirea se va decide să treacă la o revizuire și o adaptare a calendarului la realitatea astronomică. Pentru exactitudine, e necesar să precizăm că această elipsă aproape inelară ia forma unei spirale desfășurată și alunecată în lungul orbitei Soarelui, la rindul său în mișcare cu toate planetele și cu toți sateliții în cadrul „sistemului local”, prins, de asemenea, în mișcarea de rotație a galaxiei, în care, deși gonește cu 220 (km/s,) închide o rotație completă în aproximativ două sute de milioane de ani!

A doua mișcare a Pământului se efectuează în jurul propriei sale axe, în timp de douăzeci și patru de ore „actuale”. Spun „actuale” deoarece zilele din trecutul său de aproximativ cinci miliarde de ani, erau mult mai scurte la început. Ele s-au lungit cu timpul, din cauza încetinirii acestei mișcări, numită „de rotație”. Încetinirea mișcării de rotație și lungirea zilei se realizează și astăzi, chiar sub ochii noștri. Acum aproape zece ani, ziarele au anunțat lungirea zilei terestre cu a treia mia parte de secundă și ajustarea respectivă a brologiilor la un nou standard de zi mai lungă*. Dar cine a simțit-o, cîți au notat-o și cine își mai aduce aminte de anunțarea acestei schimbări, de acest mare eveniment astronomic?

Oricât de mică ar fi, de-a lungul mileniilor, această încetinire s-a acumulat în secunde, apoi în minute și la urmă în ore, dînd mari rezultate. Pentru a pătrunde mai bine acest lucru, să luăm exemplul unei sfârleze (în unele regiuni numită și „purec”, cum într-adevăr este Pământul față de corpurile cerești). La început, ea se învâртеște repede, ținându-și axa la verticală perfectă. Cu timpul însă, pierzînd din energia inițială prin fric-

* Observațiile astronomice din ultimii două sute de ani arată că lungimea zilei crește cu circa $1,88 \times 10^{-3}$ secunde pe secol, datorită frecărilor provocate de atracția Lună-Pământ. Atracția Soare-Pământ adaugă un spor de $0,35-0,53 \times 10^{-3}$ secunde pe secol. În felul acesta, atracția totală care acționează asupra rotației Pământului, în ultimele două secole, se ridică la $2,16-2,34 \times 10^{-3}$ secunde pe secol. Această lungime a zilei, aparent foarte mică, a modificat lungimea zilei din Devonian (acum trei sute șaptezeci de milioane de ani), când anul avea treisprezece luni și fiecare lună avea 30,5 zile, la lungimea ei actuală, în care anul se compune din trei sute șazeci și cinci de zile și un sfert, formînd cele douăsprezece luni bine cunoscute. (N.H.P. Bott, *The Interior of the Earth*, 1971, p. 19-24).

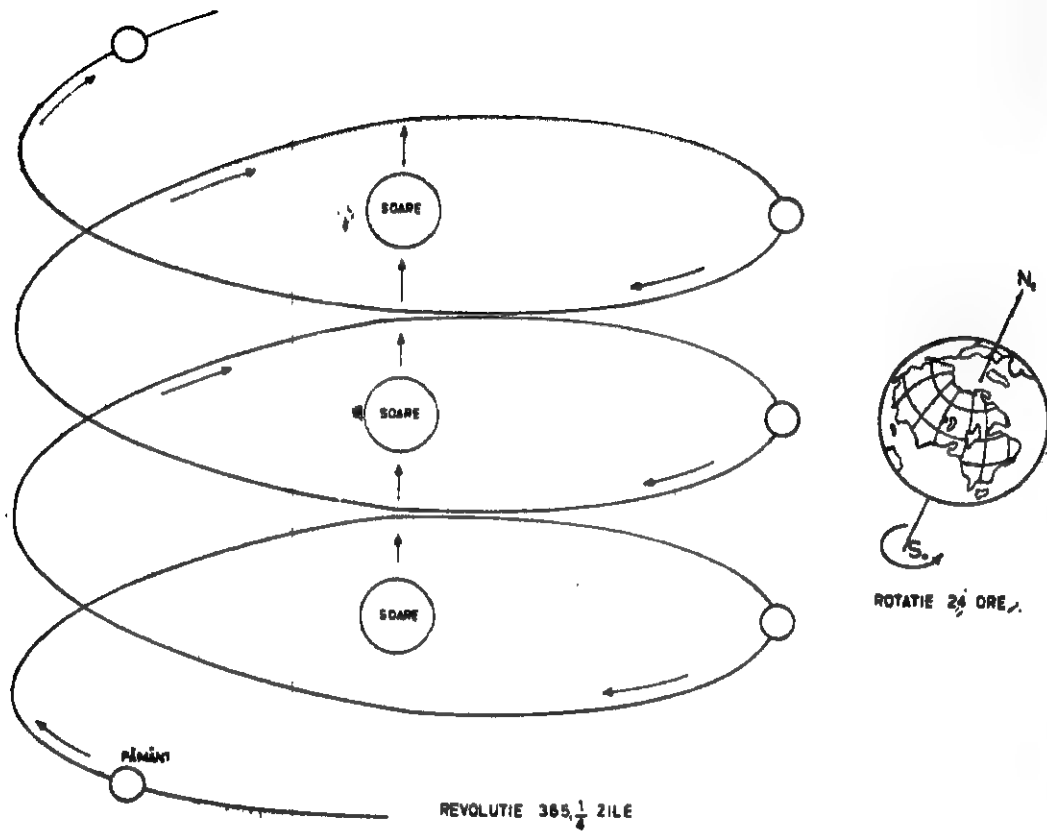
țiune, ea este frânată încet-încet în această cursă și axa ei începe să se incline, descriind o nouă mișcare, sub forma unui con, avînd ca bază un cerc, pentru încă o bună bucată de vreme, înainte de a se opri și a cădea la orizontală. Așa și Pămîntul, în mișcarea sa de rotație, a început să descrie (să ne imaginăm prelungirea la infinit a axei sale în cele două sensuri exterioare, în Polul Nord și Polul Sud), un cerc sau mai bine-zis câte un con la cele două poluri, aplecîndu-se în timp și aflîndu-se de o vreme cu mai bine de douăzeci și trei de grade, față de verticala centrului de greutate al planetei, la planul ei ecliptic. Aceasta este „a treia mișcare” a planetei noastre, Terra, și se numește „mișcare de precesiune”. Durata mișcării precesionale este de aproape douăzeci și șase de mii de ani. În termeni mai preciși, axa avansează pe acest „cerc precesional” cu un grad la fiecare șaptezeci și doi de ani, îndeplinind mișcarea completă, de trei sute șaiszeci de grade, în douăzeci și cinci de mii nouă sute douăzeci de ani.

Urmările acestei mișcări consistă în schimbarea înceată și constantă a poziției diferitelor zone ale Pămîntului, față de Soare, în neîntrerupta sa cursă de revoluție în jurul acestuia, la o distanță de aproape o sută cincizeci de milioane de kilometri. Poziția diferită a acestor zone ale Pămîntului modifică iradiația solară pe planetă și, deci, temperatura lor medie. Astfel se poate justifica avansarea zăpezilor către Ecuator și a ghețurilor către câmpie, și invers, retragerea lor spre poli și spre înălțimile munților. Topirea zăpezilor și a ghețurilor asociată celorlalte fenomene secundare ce se instalează în momentele de tranziție a sensurilor de modificare a climei, măresc apele până la provocarea de diluvii zonale, care, în felul acesta, se manifestă ca fenomene geo-istorice periodice, asociate ciclurilor precesionale de douăzeci și șase de mii de ani. Dacă n-ar interveni și alte evenimente geologice și cosmice, care să modifice în parte efectele, această periodizare ar putea îngădui întocmirea unui calendar heliotermic precesional, riguros pentru o anumită latitudine, ca de exemplu zona cuprinsă între patruzeci și cinci și șaiszeci de grade nord.

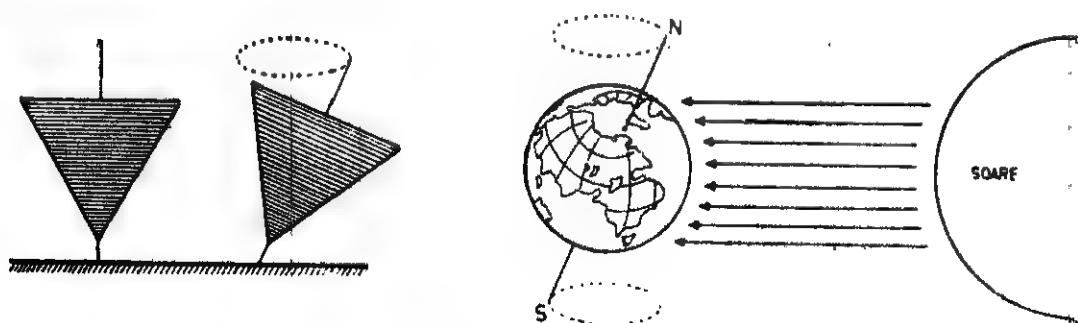
Din calendarul heliotermic precesional conceput numai pe datele discutate, se pot deduce totuși, pentru trecut și pentru viitor perioadele timpului cu zăpezi și ghețuri, urmate de perioadele de căldură, cu topirea zăpezilor, puhoie și potopuri.

Dacă poziția axei Pămîntului ar fi fost verticală, am fi avut și am mai avea temperaturi constante pe fâșii paralele de la Ecuator la Pol. Temperatura medie anuală ar fi aceeași pentru fiecare fâșie, și s-ar măsura pe linia orizontală a timpului, ca o stare provenind din negura vremurilor și continuând pînă la capătul vieții planetei. Dacă s-ar produce o cădere a axei de rotație pînă la planul ecliptic, adică în poziție orizontală, în acel moment culminant rotația în jurul axei ar putea, eventual, să continue, iar polul care ar rămîne cu fața spre Soare, s-ar expune topirii totale a

MISCARILE
DE REVOLUTIE 365, 1/4 ZILE - DE ROTATIE 24 ORE

MISCAREA DE PRECESIUNE

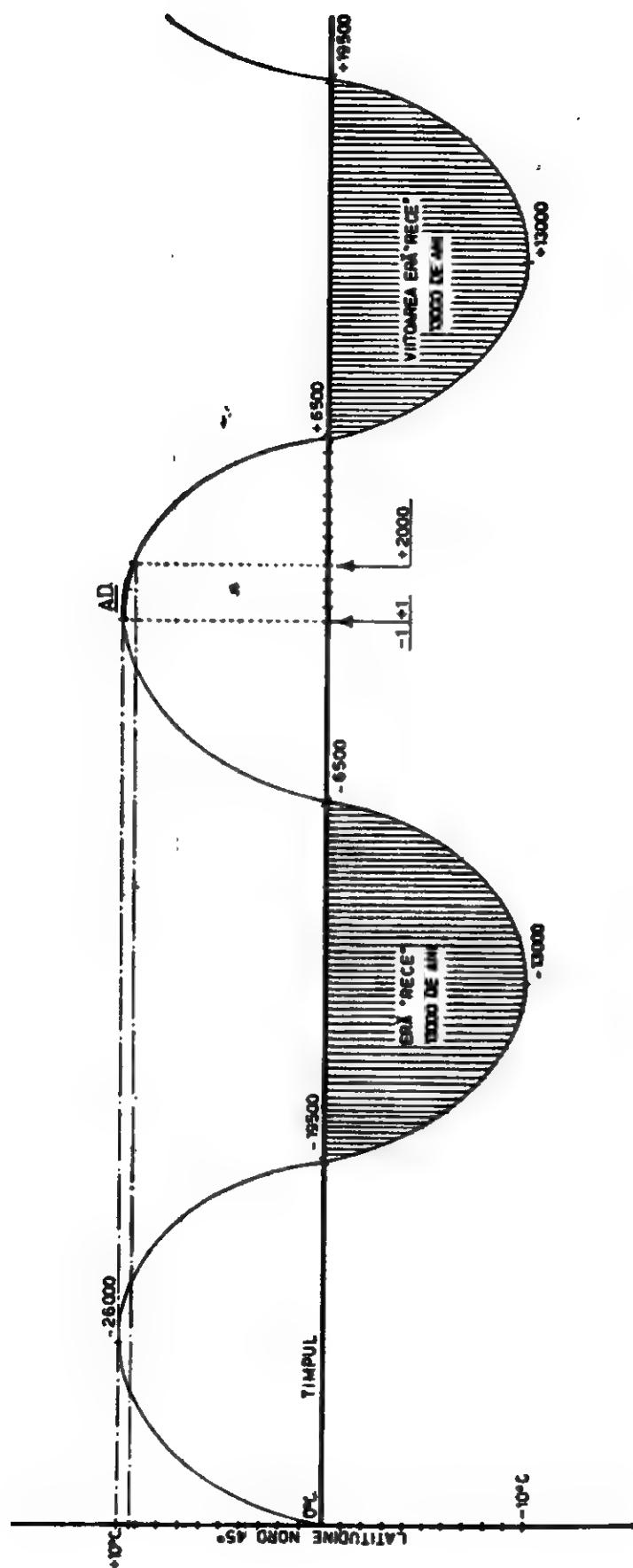

ghețurilor care-l acoperă. Ar fi atunci un ultim potop de mari proporții pentru emisfera respectivă și formele de viață actuale s-ar deplasa și s-ar modifica, luând alte caracteristici, ori ar dispărea din lipsa unei succesiuni a zilei și nopții. La un pol ar fi zi continuă, iar la altul noapte continuă. Între acest ultim potop și celelalte precedente s-ar înscrie istoria omului menit să dispară.

Atâta timp cât Pământul va continua să se rotească în jurul axei sale, și aceasta se va mișca pe cercul de precesiune, clima zonelor temperate favorabile vieții se va modifica, deplasându-se mai spre nord sau mai spre sud, după perioade. De fapt, de multă vreme, Pământul a deplasat civilizațiile mai spre nord sau mai spre sud, după o curbă de tip sinusoidal, indicată pe acest calendar heliotermic precesional. Dacă fixăm pe linia timpului temperatura medie a topirii zăpezilor, iar pe linia temperaturilor punctele culminante ale creșterilor și descreșterilor temperaturii medii seculare, ușor am putea identifica una din pozițiile acestui punct, la începutul Erei Noastre. El se află în vecinătatea amplitudinii maxime a temperaturii medii seculare crescute, de unde coboară în pantă, spre temperaturi mai scăzute, iar peste aproximativ patru mii cinci sute de ani, va ajunge la linia timpului cu temperatura de 0°C , cu căderi de zăpezi și cu ghețuri care vor acoperi Europa și America, precum și alte zone ale emisferei boreale. Mergând spre trecut, pe panta opusă a curbei corespunzătoare perioadei anterioare Erei Noastre, întâlnim din nou, la o distanță de șase mii cinci sute de ani în urmă, punctul nostru pe linia timpului de temperatură 0°C , marcând topirea zăpezilor însoțită de precipitații atmosferice. Însumând față de momentul actual intervalul de timp de aproximativ două mii de ani ai Erei Noastre, cu cei șase mii cinci sute de ani anteriori Erei Noastre, obținem în total opt mii cinci sute de ani, ceea ce ne face să constatăm că momentul istoric corespunde potopului biblic, menționat, de altfel, și de alte scrieri babiloniene mai vechi. Privită în acest mod, viziunea acestui moment capătă semnificația unui eveniment geoistoric și nu numai aceea de legendă sacră.

Dacă n-ar interveni alte elemente terestre și extraterestre, care să modifice datele acestei periodizări, ea s-ar comporta asemenea unei constante cosmice și istoria omenirii, considerată pe o zonă anumită, s-ar înscrie în perioade egale de douăzeci și șase de mii de ani, cu apariții, cu deplasări și cu dispariții de civilizații. Unii cercetători susțin că în Africa ar fi înflorit civilizații mai vechi decât cele europene, care au durat până acum douăzeci de mii de ani în urmă, ceea ce ar corespunde, ca un element de confirmare în plus, calendarului nostru heliotermic precesional.

Dar alte fenomene terestre și extraterestre intervin și modifică imaginea acestei periodizări, așa încât „glaciațiile” sau perioadele de răcire accentuată

CALENDARUL HELIOTERMIC PRECESIONAL

I.C.D.

întervin la intervale diferite, față de valoarea medie a derulării acesteia. Glaciațiunile sunt urmate de perioade interglaciale.

Ultima mare glaciație instalată pe calota boreală este glaciația quaternarului, care s-a manifestat diferențiat chiar pe teritoriile aceluiași zone geografice. De pildă, pentru Europa centrală se cunosc cel puțin patru faze sau stadii (Günz, Mindel, Riss și Würm), fiecare prezentînd două sau mai multe substadii. Datările fazelor sunt foarte contradictorii, încrederea cea mai mare putînd fi acordată acelor obținute prin mijloacele geofizicii moderne. Cifra care se referă la începutul fazei Würm și care s-ar plasa acum circa 70 000 de ani, arată că viața omului (mezolitic) s-a dezvoltat abia după stingerea fazei Würm. După o perioadă lungă de maturare, s-a trecut în epoca neolitică, a pietrei șlefuite.

Toate acestea arată că planeta noastră a avut diferite zone sub formă de *fâșii circumterestre* și nu puncte singulare, cu temperaturi și condiții biologice favorabile, în continuă și succesivă deplasare spre Nord și spre Sud, și care au putut condiționa și facilita apariția omului în mai multe arii ale globului în mod paralel.

Teoriile susținute cu începere de acum o sută de ani și mai bine, indicînd apariția omului indo-european într-o singură arie (și aceasta situată în Asia) nu mai stau în picioare, la lumina noilor descoperiri arheologice. Aceste descoperiri dovedesc că au apărut și au evoluat oameni la fel de înzestrați peste tot și au produs civilizații mai mult sau mai puțin asemănătoare, în zonele terestre prielnice acestui proces geo-biologic. Omul, în fond, nu se sustrage fenomenologiei generale a naturii, care face ca aceleași elemente bio-chimice să dea aceleași rezultate. La fel nu vedem de ce tocmai Europa, care a creat cea mai frumoasă, mai profundă și mai răspândită civilizație din câte s-au perindat pe Pământ, să nu fi generat oameni și să nu fi produs culturi cu propriile-i mijloace, decât sub influența unor popoare „venite de undeva”, adică „din altă parte”.

PALEOLITICUL

Homo europaeus Toate caracterizările arheologice, cu împărțiri și subîmpărțiri de epoci, după felul uneltelor și armelor făurite de om, se vor referi, în continuare, la zona din fâșia circumterestră care implică civilizația europeană. Aceasta nu înseamnă că datările sunt absolute și valabile pe toată planeta, căci în alte zone există alte dezvoltări și alte datări cu caracter local.

O întinsă zonă a Europei este cuprinsă între Marea Egee, Marea Ionică și Marea Nordului, cuprinzând câmpii, munți-cetate, dar îndeosebi un mare fluviu, prezent întotdeauna în istoriile marilor civilizații. Fiecare civilizație din antichitate s-a legat, după cum se știe, de un mare fluviu : Nilul, Tigrul, Eufratul, Indusul, Gangele. Pentru o mai bună delimitare a acestui spațiu, precizăm că Munții Carpați au reprezentat coloana vertebrală a acestui spațiu, iar curburile lor au delimitat bazine, în care apele erau limfa dătătoare de viață, iar piscurile — ziduri naturale ale unor cetăți de apărare. În aceleași condiții ca și omului, zeilor creați după chipul și asemuirea lui li s-au atribuit astfel de refugii. Aici, pe platoul apărut de piscuri, a fost localizat acel sediu al zeilor numit Cogaion, probabil Muntele Gugu de astăzi. Mai târziu, locul lui avea să fie luat de Olympul din Asia Mică precum și de Olympul din Peninsula Haemusului. Simbolizând apropierea de cer, Muntele Athos avea să continue în felul său această tradiție și să preia funcțiunile religioase ale unor întinse teritorii.

Am putea spune că leagănul formării zonale a omului european, din care a descins seminția atât de răspândită și numeroasă a Tracilor, este localizat între Munții Carpați și Munții Haemusului, în bazinul fluviului Istru-Dunăre. Fluviul a ajuns la aceste proporții după tăierea Carpaților, cu aproximativ un milion de ani în urmă. Atunci, schimbându-se cumpăna apelor, toate râurile și lacurile din Câmpia Pannoniei, altădată o mare întinsă de apă dulce, poate mitologicul Okeanos Potamos (Oceanul Rîurilor), s-au scurs spre Marea Neagră, alcătuind cel mai mare fluviu al continentului.

Sfârșitul paleoliticului este fixat acum aproximativ zece mii de ani, pe când în Africa au existat culturi paleolitice și mezolitice formate înaintea celor din Europa. De aceea, socotim că ar trebui să se țină seama de periodizările calendarului heliotermic precesional de douăzeci și șase de mii de ani, așa încât harta dezvoltării civilizațiilor umane să ia alt aspect decât cel rezultat prin optica europeană tradițională. Mișcarea precesională a Pământului a favorizat aceste zone, oferindu-le condiții bune, pe vremea când Sahara era o grădină cu temperaturi prielnice dezvoltării omului și culturii sale. Odată cu schimbarea climei, negrozii au înaintat spre nord, lăsând urme care, până mai ieri, constituiau enigma civilizației europene.

Multe alte civilizații au existat pe suprafața planetei, cu reveniri, opriri sau dispariții, iar coborârea gheturilor și a pluvialelor spre ecuator, în vremea marilor glaciații și interglaciațiuni, precum și retragerea lor, adesea au născut și au șters urmele și opera omului. Se presupune că omul ar fi ajuns la primele manifestări artistice pe obiecte de uz casnic și în peșteri abia acum patruzeci de mii de ani, ceea ce conduce la concluzia că trecerea la faza *homo sapiens* și marile progrese ale civilizației să se fi făcut odată cu paleoliticul superior. Periodizările arheologice, schemele așa-ziselor culturi și civilizații sunt destul de aproximative și, cu privire la datarea lor, pot fi făcute numeroase rezerve. Se știu destul de puține în acest domeniu și multe descoperiri și studii vor fi necesare de acum înainte, spre a se obține o imagine mai clară cu privire la evoluția omului.

Istoria scrisă înregistrează aproximativ treizeci și cinci de secole în Europa, dacă ne referim la scrierea liniară B, nu de mult descifrată. O etapă mai vagă a istoriei nescrise este configurată de arheologie și ea atinge, cu paleolitic cu tot, circa un milion de ani. Aceste cifre cuprind părți din etapa precesională. Bazându-ne pe aceste date, putem deduce că viața animală a trecut la forme superioare doar în perioada quaternară a Pământului, când mamiferele au ajuns prin evoluție la om. În era quaternară s-a produs o stabilizare relativă a crustei terestre. Atunci s-a detașat continentul nostru de Africa și de Asia Mică, rămânând încă fizic legat de corpul asiatic. Structurile sale orografice și hidrografice au constituit însă delimitări, atât către Răsărit, cât și în interior. Astfel s-a ajuns și la regrouparea populației umane primitive, și la formarea acelor grupuri cu specific propriu, pe care le vom numi *homo europaeus*, fizic deosebit de *homo asiaticus* sau de *homo africanus*, în special prin culoarea pielii și prin formația craniană. Dar aceste deosebiri s-au petrecut într-o perioadă târzie.

În genere, arheologii au tendința de a atribui dezvoltarea culturii europene unor populații venite din Asia, fără a ține seama de numărul redus al grupelor nomade, care și-au făcut drum spre Europa. Că toate amestecurile au fost fără însemnătate o dovedește faptul că rasa europeană au și-a pierdut trăsăturile caracteristice ale figurii și spiritualității sale.

Același lucru se poate spune și despre influențele din sud, africane, care nu au modificat datele fundamentale biologice ale lui *homo europaeus*. De aceea suntem înclinați să credem că a existat și o continuitate locală a desăvârșirii antropogenezei și implicit o geneză de culturi europene. A explica totul prin influențe și a socoti că europenii provin neapărat din altă parte și au venit de undeva ocupînd un loc gol, ni se pare un mod depășit de abordare și de soluționare a problemei.

Antropogeneza. Epoca paleolitică se împarte în trei subdiviziuni: paleoliticul inferior ce durează peste un milion de ani și se încheie în anul minus o sută de mii, paleoliticul mijlociu, care se întinde de la circa o sută de mii până la patruzeci de mii și paleoliticul superior, până la anul minus zece mii. Durata acestor subdiviziuni ale epocii paleolitice arată și ritmul în care a progresat omul, mai întâi lent, ca să se precipite în ultimii treizeci-patruzeci de mii ani.

În epoca paleolitică omul a făurit primele sale unelte, de unde i se trage și numele de *homo faber*. Aceste unelte erau și arme, fiind folosite și pentru apărare, și pentru atac, în vederea procurării hranei necesare existenței. Ele i-au făcut omului viața posibilă, îngăduindu-i să se organizeze în mici grupuri de familii, poate chiar sub formă de hoardă. Când omul paleoliticului și-a dat seama că pietrele pe care calcă zilnic pot să devină unelte sau arme, s-a născut așa-zisa cultură de prund, *pebble culture*. Urmele descoperite de arheologi în spațiul carpato-dunărean și în Valea Oltului pot fi datate cu șase sute de mii de ani înaintea erei noastre, în paleoliticul inferior. În prezent, cercetătorii români înclină a le data cu un milion de ani în urmă.

Au trecut sute de mii de ani pentru ca omul paleolitic să ajungă la confecționarea primelor unelte și arme tăioase din piatră. Legate în vârful unui băț, cioplite, pietrele au devenit răzuitoare, cuțite sau topoare.

Treptat, omul culegător de fructe, rădăcini și plante, a ajuns vânător și apoi îmblânzitor de animale. Această nouă îndeletnicire s-a mărginit la început doar la creșterea unor animale în jurul locuinței. Apoi s-a impus cultivarea unor plante necesare pășunatului, mai ales graminee. Când spicele răskoapte se desfăceau, omul încerca să sfărâme bobul între măselele puternice (fără carii pe atunci), așa încât și-a dat seama și de foloasele lor. Mai mult, observând că semințele răspândite în anumite locuri rodesc plante noi, înmulțindu-se de nenumărate ori, a trecut la recoltarea boabelor de graminee sălbatice pe terenurile din preajma peșterilor și bordeelor, pe terasele apelor, în apropierea scorburilor și vizuinelor din pădure. Prima fază din istoria agriculturii s-a petrecut în mezolitic, urmându-i cultivarea, în epoca neolitică. În epoca bronzului și prima epocă a fierului, s-a ajuns la o agricultură primitivă, deoarece agricultura propriu-zisă a apărut mai târziu, în a doua epocă a fierului, pe care arheologii o numesc La Tène.

Viața în grup a creat nevoia comunicațiilor și a dus la dezvoltarea unui sistem multiplu, format din sunete onomatopeice imitând animalele, pentru a

se exprima imaginea și a se semnala existența lor. Acest lucru se constată și la celelalte mamifere primate, ca gorila, cimpanzeul, urangutanul și altele, deci și la primatele antropoide. La sunetele onomatopeice s-au adăugat și semnele indicând direcția de unde provenea animalul, deci pericolul. Dezvoltarea acestui sistem de semne și articularea sunetelor într-un limbaj primordial a dus la folosirea mimicii, a gesturilor elocvente, a privirilor expresive, așa cum fac azi gorilele, care, spre a-și exterioriza o anumită stare sufletească, se bat cu pumnii în piept. Acest sistem de comunicații a înlesnit relațiile dintre indivizi și organizarea unor grupuri mai mari.

Limbajul primitiv nu se putea infiripa doar în Europa, condiții similare de viață ducând la consecințe similare peste tot. Prin relațiile grupurilor de oameni, s-a ajuns la codificarea semnelor, la stabilirea unor termeni comuni. Lingviștii pretind că ar fi existat o limbă „ariană” sau „indo-europeană”, astfel denumită pentru a stabili o legătură cu limbajele indiene, în număr de o sută cincizeci, deși înrudirea poate fi explicată și prin transferuri ariene spre răsărit, prin transhumanță în faza păstoritului.

La originea sa, arta a fost și ea un sistem complex de comunicare și s-a născut din necesitatea procurării hranei. Fie pentru semenii săi, fie pentru generațiile viitoare, omul voia să lase o urmă în peșterile pe care le-a locuit, la fel cum mai târziu a început să făurească forme de lut și să le decoreze. Ornamentele repetate neconținut se tipizau și, în acest fel, deveneau la rândul lor un cod, un canon, expresie a unei existențe cu modalități și caracteristici denumite de arheologii de azi, culturi. Caracterizând anumite zone și anumite epoci, aceste culturi au îngăduit întocmirea unei hărți în spațiu și timp a manifestărilor umane. În spațiul traco-dacic, cele mai vechi rămășițe artistice au fost recent descoperite la Porțile de Fier și la Cazane, pe ambele maluri ale Dunării, luându-și numele după localitățile de azi, cum e Cuina Turcului, Icoana, Lepenski Vir și altele. Oricare ar fi originea lor sau influența sub care s-au dezvoltat, ele constituie un element de determinare a preistoriei noastre, care începe să se definească prin elementele culturii materiale încă din epoca paleolitică.

Paleoliticul în Banat. Favorizată de o climă mai blândă, zona Banatului și în general regiunea Porților de Fier, a devenit un centru de afirmare încă din timpuri străvechi. Despărțit de restul țării prin Centura Carpaților sudici și de întinsul podiș al Lipovei în nord, Banatul nu a beneficiat de văi intramontane, însoțite de ape curgătoare, care să fi îngăduit vehicularea unor culturi în epoca paleolitică. Numai Mureșul la nord, Dunărea și Cerna la sud au înlesnit circulația oamenilor și a produselor lor artistice. Există unele mărturii că, în paleoliticul superior, pe văile bănățene s-au strecurat diferite înfruriri dar numai într-un singur sens: de la vest și sud-vest către est, deoarece Banatul este un arc de cerc cu deschidere largă spre centrul Europei și spre

zonele mediteraneene, aflat între două mari arii culturale reprezentate de Europa periglaciară și sudul dominat de elemente africane și mediteraneene.

Cercetările recente ale unor arheologi ca Ion Stratan din Lugoj, s-au concentrat pe cursul superior al râului Timiș, în amonte de Lugoj și pe râul Bega, până la stăvilarul de la Coștei. Au fost urmărite pozițiile de teren preferate de omul epocii paleoliticului superior, „terasele înșorite” ale râurilor, peșterile, dealurile ce înlesneau culesul fructelor, vânatul cu mijloace rudimentare, pescuitul incipient, și unde se puteau stabili popasuri de mai lungă durată. În raza satului Visag din județul Timiș, s-a descoperit un vârf de mână foliaceu din silex, lucrat în tehnica Seletiană. Alte cercetări s-au oprit asupra unei terase înalte de vreo optzeci de metri, numită Seliște, în partea de sud-est a satului Tincova, pe malul drept al Timișului. Aici s-au descoperit numeroase unelte paleolitice din silex — lame, gratoare pe vârf de lamă și gratoare înalte — unice în teritoriul României.

Pe terasa Dumbrăvița, pe un loc mai înalt, pe malul drept al Begăi, s-a descoperit o altă așezare din paleoliticul superior, ocupând o mare suprafață, pe întregul bot de deal al terasei. Arheologii presupun existența unor ateliere de prelucrarea silexului în acest loc, deoarece s-au găsit peste douăsprezece mii de piese de silex, între care o bună parte unelte finite. Pe cinci niveluri de locuire, așezarea a fost folosită timp îndelungat. Inventarul uneltelor de silex înregistrează gratoare pe capăt de lamă și așchii scurte, lame aurignaciene retușate, pe una sau ambele laturi, lame cu scobituri retușate și cu urme de folosire, burine și lamele Dufour. Întregul material tipic este produs în aurignacian. Așezarea de la Românești-Dumbrăvița aparține paleoliticului superior, cel mai vechi nivel datând din aproximativ anii minus 28 000.

Descoperirea de la Coșava, la Cuca Mică și Cuca Mare, două înălțimi de peste două sute de metri, a scos la lumină numai unelte din silex din paleoliticul superior, aparținând culturii aurignaciene, de mare răspândire în Banatul central și nordic. La sud, în zona Porților de Fier, au fost scoase la iveală așezări aparținând paleoliticului de sfârșit și mai ales epipaleoliticului, cu evidente analogii cu lumea mediteraneană. La Tincova — spre deosebire de Românești-Dumbrăvița și Coșava — aurignacianul este însoțit de lamele Dufour. Izolat într-o zonă neutră, aurignacianul bănățean a continuat să se dezvolte lent, în formele lui tradiționale, până la sfârșitul paleoliticului și abia în straturile superioare epipaleolitice se resimte prezența unor elemente noi, între care câteva vârfuri gravetiene.

Epopeea focului. „Căderea omului” pe Pământ și utilizarea pietrelor cioplite, ca prime unelte, apoi a oaselor de mamifere și de pește, nu a însemnat un progres prea mare pentru omul primitiv european. Atunci, ca și azi, problema unei surse de energie artificială, alta decât cea a Soarelui, devenise de covârșitoare însemnătate. Fără foc nici un progres n-ar fi fost posibil, căci nici cel mai simplu vas de lut n-ar fi putut să fie ars, spre a lăsa cioburi deco-

rate sau nu, care stău la baza arheologiei și a istoriei nescrise. Desigur, la începutul-începuturilor au existat vase de lut nearse, uscate doar la soare. În Africa sau în Amazonia ele mai sunt folosite și azi. Tot atunci, primele ulcele au fost realizate din coarnele animalelor, din țeasta lor golită de materia atât de puțin cenușie. Dar un pas cu adevărat înainte s-a făcut doar atunci când vasele de lut au fost arse și au devenit prima „veselă” veritabilă a omului primitiv.

Fără îndoială, teribilă a fost confruntarea omului cu dezlănțuirea forțelor naturii. Trăsnetul căzut asupra unor arbori n-a săvârșit o simplă descărcare de electricitate și o carbonizare a trunchiului, ci a dat naștere unui foc, care a răspândit căldură și lumină. Ascuns în vreo peșteră, înfrigurat de stropii de ploaie împinși de vânt spre gurile adăpostului său, cu teamă și prudență, omul s-a apropiat de foc, simțind binefacerile căldurii iradiate. Atunci a priceput cât de bun e focul pentru uscatul pieilor ce-i alcătuiau îmbrăcămintea, pentru încălzirea peșterii și pentru coacerea unor alimente. Spectacolul înfricoșător desfășurat sub ochii săi i-a arătat și felul cum se poate răspândi și întreține focul cu vreascuri, frunze uscate și bușteni. Vreun curajos a luat desigur inițiativa, a rostogolit un trunchi de copac uscat, câteva ramuri despicate de trăsnet, întreținând astfel focul produs de natură. A fost poate cel mai însemnat pas făcut de om în decursul istoriei sale. Cu descoperirea și întreținerea continuă a focului s-a deschis era tehnicii rudimentare, dar nu mai puțin a tehnicii în genere, căci modalitatea de a frige carnea animalelor a devenit prima etapă în evoluția artei culinare, care a îngăduit omului o mai bună și mai variată alimentație.

Multe focuri întâmplătoare produse de trăsnete au existat pe fața Pământului, în zonele locuite de om. Nu erau însă singurele. Vulcanii erau surse mult mai impresionante de combustie, căci erupțiile lor erau precedate de bubuituri subterane înspăimântătoare, a căror teroare o simte și astăzi oricine se apropie de conul unui vulcan cu cratere deschise, într-o excursie către piscul Etnei, în Sicilia. Durata revărsărilor de lavă era mai lungă și reprezenta o sursă de foc și de căldură pentru zeci și sute de ani.

Au apărut desigur și focuri spontane, îndeosebi în spațiile unde natura a adunat pe căi subterane râuri de petrol și domuri de gaze. Acestea ieșeau la suprafață prin crăpături, iar aprinderea lor se producea instantaneu sub arșița soarelui de vară. Putrezirea plantelor acvatice și a stufului în adâncul bălților crea zăcăminte de turbă și metan. Răbufnind la suprafață, metanul alcătuia rezervoare incendiare. Focurile gazelor subpământene din pungile de petrol erau de lungă durată. Până în secolul nostru, în Transilvania, la Copșa Mică, mai ardeau gaze naturale, „focuri mitice” și, cu toate că tehnica modernă ajunsese să le capteze cu ușurință, aici nu erau folosite. Focurile eterne, flăcările diavolului, limbile de dragon au umplut fantezia omului din toate timpurile, până când s-a aflat o explicație și s-a ajuns la desacralizare. În antichitate focul era considerat sacru și chiar în Imperiul roman întreținerea lui devenise

o funcțiune publică. I se consacrau Vestalele, pretinse virgine, ca focul nestins și neprihănit. Tradiția se menține și în zilele noastre, în mausoleele naționale sau în cimitire.

Producerea artificială a focului (prin frecarea unor bețe uscate, prin ciocnirea unor bucăți de cremene etc.) nu a putut să scape imaginației mitologice. Cea mai cunoscută este povestea lui Prometeu, născută în cetatea zeilor traci. Promițând ajutor omului alungat din paradis, Prometeu a socotit că cel mai prețios dar ce-l putea da urmașilor lui Adam nu erau nici armele, nici alte instrumente făurite deja, ci focul, sursă de lumină și căldură. Dovedind mai multă înțelegere și iubire de oameni decât zeii egoiști și omnipotenți, ce se răfuiau între ei, Prometeu a fost socotit un nesupus, ca mai târziu Lucifer, corespondentul său creștin. Ca și acesta, el a fost pedepsit și legat în lanțuri în munții cei mai apropiați de Cetatea Zeilor, în Caucazul Carpaților purtători până mai ieri ai focurilor eterne.

Stăpân pe foc, omul a început o nouă viață. Data precisă a producerii focului nu poate fi determinată calendaristic, trebuie însă situată în paleoliticul mijlociu. De la descoperirea, producerea și utilizarea elaborată a focului până la arderea vaselor de lut n-a trecut mult timp. De aceea, cele mai vechi cioburi ale acestor vase dau indicii și asupra datei descoperirii focului. Dotată cu posibilități moderne de determinare a vârstei prin mijloace radiometrice, arheologia va stabili cu precizie din ce în ce mai mare cronologia cioburilor-relicve ale istoriei umanității. Fără aceste vase de lut, greu s-ar fi ajuns la descoperirea și prelucrarea metalelor. Sub aceeași spuză, atunci când focul a fost făcut pe un teren cu minereuri mai lesne de topit, cu punct de fuziune mai scăzut, cum ar fi cuprul, plumbul, cositorul și zincul, s-a realizat un alt miracol: de pe panta vetrei, au început a se prelinge primele șuvoiașe de metal. Mare trebuie să fi fost mirarea omului când metalul, prins în forma jghiabului natural, s-a răcit și s-a întărit transformându-se într-o nouă, primitivă unealtă. Metalul roșu de cupru a fost cel dintâi produs industrial al omului și din această descoperire s-a ajuns la tehnicile de început ale metalurgiei. Greu și masiv, spre deosebire de piatra care se spărgea ori se șlefua, metalul căpăta forme noi prin lovituri meșteșugite. Fasonarea lui în forme ascuțite, tăioase sau rotunde a constituit desigur un însemnat progres pe drumul adaptării elementelor naturii la nevoile omului. În combinații felurite, mineralele de plumb, zinc sau cositor au fost topite și amestecate în proporții întâmplătoare. Rezultatele au fost nebănuite. S-a obținut un metal și mai rezistent decât cuprul, adică bronzul sau alama. Lucrarea lor era mai anevoioasă și a dus la elaborarea unor tehnici de topire deosebite. Omul a început să facă focul deasupra unor jghiaburi pietrificate de lut sau de argilă, dinainte pregătite, dând, în acest fel, încă de la început forma dorită, chiar dedesubtul „furnalului primordial” sau îngăduindu-i să se scurgă prin alte jghiaburi, în forme pregătite în preajmă.

După știința actuală, se pare că aceste operațiuni s-au făcut în faze diferite și succesive, culminând cu descoperirea fierului. Reducerea fierului presupune existența focului întreținut nu numai cu lemne, dar și cu minereu de culoare neagră, găsit împreună cu cel de fier, printr-o înțeleaptă orânduire a naturii, cum se constată în bazinele carbo-siderurgice ale Banatului, ale Țării Hațegului până în Valea Jiului. Printr-o ardere forțată, s-a ajuns la obținerea unor temperaturi mai înalte. Jghiabul subteran facilita indirect o tragere mai bună și o ardere mai completă, cu aer circulant, de jos în sus, prin coșul improvizat. O ardere bună se obținea prin suflare cu palete ori cu insuflare prin foale. Distanța între felurile tehnici ale reducerii și ale topirii a durat secole și chiar milenii. Interesant de remarcat este faptul că în aceleași zone ale Banatului, Olteniei și Transilvaniei, la Baia de Aramă, la Baia de Fier, la Baia Sprie, în triumghiul actual Titan-Călan-Nădrag, la Anina și Reșița, au fost descoperite furnale datând cu mult înaintea erei noastre.

MEZOLITICUL

Mezoliticul sau epipaleoliticul este perioada intermediară între paleolitic și neolitic, și se situează între anii minus 10000 și minus 6000, într-o epocă de profunde schimbări ale structurii scoarței terestre. Acestea au influențat omul Europei și l-au determinat să-și creeze o viziune asupra lumii înconjurătoare, bazată pe o sacralizare a forțelor naturii. S-au născut astfel mitologiile, ca forme evolute ale sacralizării, zeii înlocuind formele primordiale totemice. Totemul, reprezentat de un animal sau chiar de o plantă, a fost prima expresie religioasă. Impresionat de forțele naturii și de superioritatea animalelor feroce, omul căuta protecție în chipurile totemizate ale acestora și le aducea jertfe. Astfel s-a născut ideea înduplecării, a câștigării simpatiei și protecției din partea celor puternici. De altfel și astăzi, ceea ce se numește *captatio benevolentiae* se obține tot cu daruri. Omul însă a luptat permanent cu natura, străduindu-se să-i controleze forțele.

Printre fenomenele planetare care au zguduit conștiința omului primitiv a fost și potopul, dezlănțuit, potrivit calendarului helioteermic precesional, pe la anul minus șase mii cinci sute, adică acum opt mii cinci sute de ani. Din exemplele trăite recent, se cunosc furia și urmările distrugătoare ale puhoaielor, fie că provin din precipitații neobișnuite, cum au fost în România cele din 1970 și 1975, fie din ruperea zăgazurilor, cum s-a întâmplat în Italia, la Vajont. Evenimentul străvechi a fost reținut nu numai de biblia Hebreilor, dar și de unele scrieri babilonice. Până în zilele noastre, peisajul mezoliticului n-a suferit modificări însemnate. Ele se vor produce probabil în viitor, căci, în anul șase mii cinci sute al erei noastre — tot după calendarul helioteermic precesional — ar trebui să ne regăsim la o temperatură medie de zero grade, cu o corespunzătoare coborâre a ghețarilor spre sud, când Europa și America de Nord vor fi din nou transformate în zone polare.

În scurta perioadă de tranziție a mezoliticului, în această ezitare de 4000 de ani (în unele locuri această perioadă este și mai scurtă!), omul săvârșește acte esențiale în evoluția sa : șlefuirea pietrei, cultivarea plantelor și domesti-

cirea animalelor. Este perioada care marchează saltul decisiv pe planul inteligenței și civilizației umane. Această ființă mai puțin dotată fizic decât alte animale, cu care se afla mereu în luptă, înțelege faptul că o sămânță dă naștere unei plante și că apariția și creșterea acestora poate fi provocată, multiplicată. Până acum, oamenii au fost vânători și culegători. Acum și-au dat seama că pot fi și altceva. Șlefuirea pietrei este semnul că omul simte dorințe și trebuințe de ordin superior. Șlefuirea presupune simțul frumosului. Utilizarea experienței multimilenare și efortul gratuit, depus în slujba frumosului, sunt două momente de ascendență și de împlinire.

Pentru înfăptuirea saltului în domeniul uneltelor, au fost necesare folosirea și perfecționarea celor de piatră și, în primul rând, a toporului. Bineînțeles, în epoca mezolitică toporul n-a fost decât în anumite zone folosit la tăierea arborilor. Unealta ajută la ruperea ramurilor și crengilor, prin lovituri bine articulate, dar mai ales la răpunerea fiarelor, la spargerea sămburilor sau a oaselor. Descoperind elasticitatea lianelor sau a plantelor cu fibră tare, omul și-a confecționat un instrument de luptă și apărare genial — arcul. La aceasta s-a mai adăugat perfecționarea tehnicii pescuitului, practicat până atunci cu sulița. S-a trecut astfel la întrebuintarea undiței din corn și din os, a stăvilarelor din vreascuri, a vâșelor de nuiele. Copacul dus de șuvoaie i-a sugerat ideea transportului cu pluta, iar pluta scobită cu o piatră răzătoare l-a determinat să realizeze barca monoxilă. Pluta și barca au devenit mijloace pentru pescuit, dar și primele modalități de deplasare pe râuri și pe fluviu. S-ar părea, așadar, că cele dintâi transporturi s-au făcut pe ape, fiind luate în ajutor nu numai mișcarea șuvoaielor, ci și forța vântului. Abia când a fost domesticit boul, omul a fost în stare să realizeze transporturi mai importante dintr-un loc în altul, pe terenuri dificile. Transportul cu pluta terestră, devenită sanie, a reprezentat desigur un progres însemnat, dar și mai însemnat avea să fie progresul înregistrat de descoperirea roții, sugerată probabil de rostogolirea bolovanilor. Măreața invenție poate fi comparabilă numai cu descoperirea focului, prin multiplele ei consecințe.

În mezolitic, omul și-a găsit un asociat, câinele, animal fidel și inteligent, mult mai de încredere decât semenii săi, cu care deseori se ceartă ori se luptă. Câinele, primul animal domesticit, a devenit un sprijin de nădejde la vânătoare, păstorit și paza adăposturilor.

Părăsind treptat peșterile și vizuinile, scorburile de copac și adăposturile improvizate, omul mezoliticului a trecut în colibe și bordeie. Apărute odată cu pescuitul, palafitele erau adăposturi mai sigure, deasupra apei, în terenuri mlăștinoase. Mai puțin expus atacurilor nocturne ale fiarelor sălbatice, omul putea să doarmă în aceste locuințe lacustre mai liniștit. În numeroase zone din Europa și implicit în spațiul carpato-dunărean, cu prelungiri în Istria și în Valea Padului, se găsesc mereu urme de palafite. Recent, pe lângă Brescia,

orașul Papei Paul al VI-lea , s-au descoperit palafite, în terenuri mlăștinoase. Mulți le atribuie epocii neolitice, alții le socotesc opera epocii bronzului.

În toată Europa, mezoliticul înregistrează o mare mișcare de grupe omenști, datorită ameliorării climei și a posibilităților de procurare a hranei. Dezvoltarea demografică este o urmare a acestor condiții de viață favorabile ce se extindeau dinspre sud spre nord, după ghețarii în retragere. Cu alte cuvinte retragerea ultimului ghețar Würm avea să aibă loc pe la anul minus cîncisprezece mii (treisprezece mii după caendarul nostru precesional, odată cu depășirea punctului maxim al frigului) și a continuat în Scandinavia până la anul minus șase mii opt sute. În consecință, clima s-a modificat trecând de la aspectul arctic la cel subarctic, preboreal și apoi boreal.

Culturile microlitice din Europa acestor ținuturi au specificul lor : Tardonesian, Azilian, Swiderian etc. În spațiul nostru de cercetare a existat un Tardonesian pontic în Crimeea, un Azilian foarte important la Băile Herculane (în Peșterea Hoților, pe cele trei vetre, s-au găsit microlite vânătoarești și instrumente pescărești asemănătoare cu cele din Adăpostul Roșu din Munte-negru, de care se zice că ar resimți o influență nord-africană), un Swiderian de tip polonez în Ceahlău, în Poiana La Scaune și în alte părți din Moldova.

În mezolitic, spațiul tracic a fost bine locuit și a lăsat urme variate de viață intensă.

NEOLITICUL

Cunoștințele acumulate de om în epocile paleolitică și mezolitică, în domeniul tehnicii de făurire a uneltelor și armelor de piatră, a căpătat o extensiune deosebită, devenind comune tuturor oamenilor de atunci. Cu neoliticul s-ar putea spune că începe istoria stabilă și prosperă a continentului nostru, căci în urma invențiilor de tot felul și a eforturilor de a le perfecționa, s-au constituit centre de iradiere a cunoștințelor, s-au format culturi, denumite după localitatea unde s-au găsit rămășițe caracteristice, îndeosebi ceramică făcută de mână. Prin forma lor originală, prin desenele geometrice, zoomorfe și antropomorfe, cioburile au devenit obiect de cercetare a numeroși specialiști. Aceste culturi reprezintă, dintr-un anumit punct de vedere, și entități etnice sau pe cale de a se închea.

Cu tot respectul pentru știința arheologiei și pentru sacerdoții ei, comparabili cu sacerdoții templelor egiptene, preluăm de la aceștia subîmpărțirea neoliticului în următoarele perioade : cea veche, ținând două mii cinci sute de ani, de la minus 6000 la minus 3500, cea mijlocie, ce durează mai puțin, abia cinci sute de ani, de la anul minus 3500 la minus 3000, și cea numită eneolitică, durând de la anul minus 3000 la minus 2000, iar după alții la minus 1800, perioadă de tranziție spre epoca bronzului.

Oricum s-ar face aceste subîmpărțiri, o caracteristică generală a neoliticului este diversificarea modului în care sunt făurite uneltele. Nu mai întâlnim unitatea și monotonia celor câteva arme și unelte din epocile anterioare. Dimpotrivă, sunt realizate tipuri deosebite, adevărate stiluri. Acestea îngăduie arheologilor să stabilească cu mai multă ușurință subdiviziunile numite de unii „culturi“, de alții „civilizații“. Când n-au coexistat în timp, răsărind în mod paralel sau prin influențe reciproce, acestea se găsesc îndeobște în raport de succesiune și se află stratificate de la vechi la mai nou, întocmai ca ruinele cetății Troia, clădite și reclădite de mai multe ori.

Neoliticul vechi. Culturile neolitice vechi, în spațiul tracic, apar sub diferite nume : Criș-Starčevo, Vinča, Dudești, Hamangia, Boian, Vădastra,

Precucuteni și Tisa. Dacă cea mai veche cultură neolitică din spațiul tracic este Criș-Starčevo, cea mai specifică neoliticului este, fără îndoială, cultura Hamangia din Dobrogea de azi, ea fiind prima cultură neolitică în ținutul dintre Dunăre și Mare. Aria ei de răspândire ni se pare semnificativă pentru dezvoltarea civilizației în spațiul tracic și a legăturilor, care încep să se stabilească între est, sud și vest. Ea s-a extins și a fost identificată nu numai la Gurile Dunării, dar și în sudul Moldovei, cu prelungiri până la Varna și Burgas, în bazinul fluviului Marița. Marele merit al descoperirii acestei culturi revine cunoscutului arheolog Dumitru Berciu.

Hamangia este o cultură tipică întregului spațiu circummediteranian, în care e cuprinsă toată Peninsula Haemusului, cu Thessalia și Muntenegrul, precum și Portugalia și nordul Africii. După unii arheologi, purtătorii culturii Hamangia ar fi venit pe Marea Neagră dinspre Orientul Apropiat, dar problema rămâne să fie studiată.

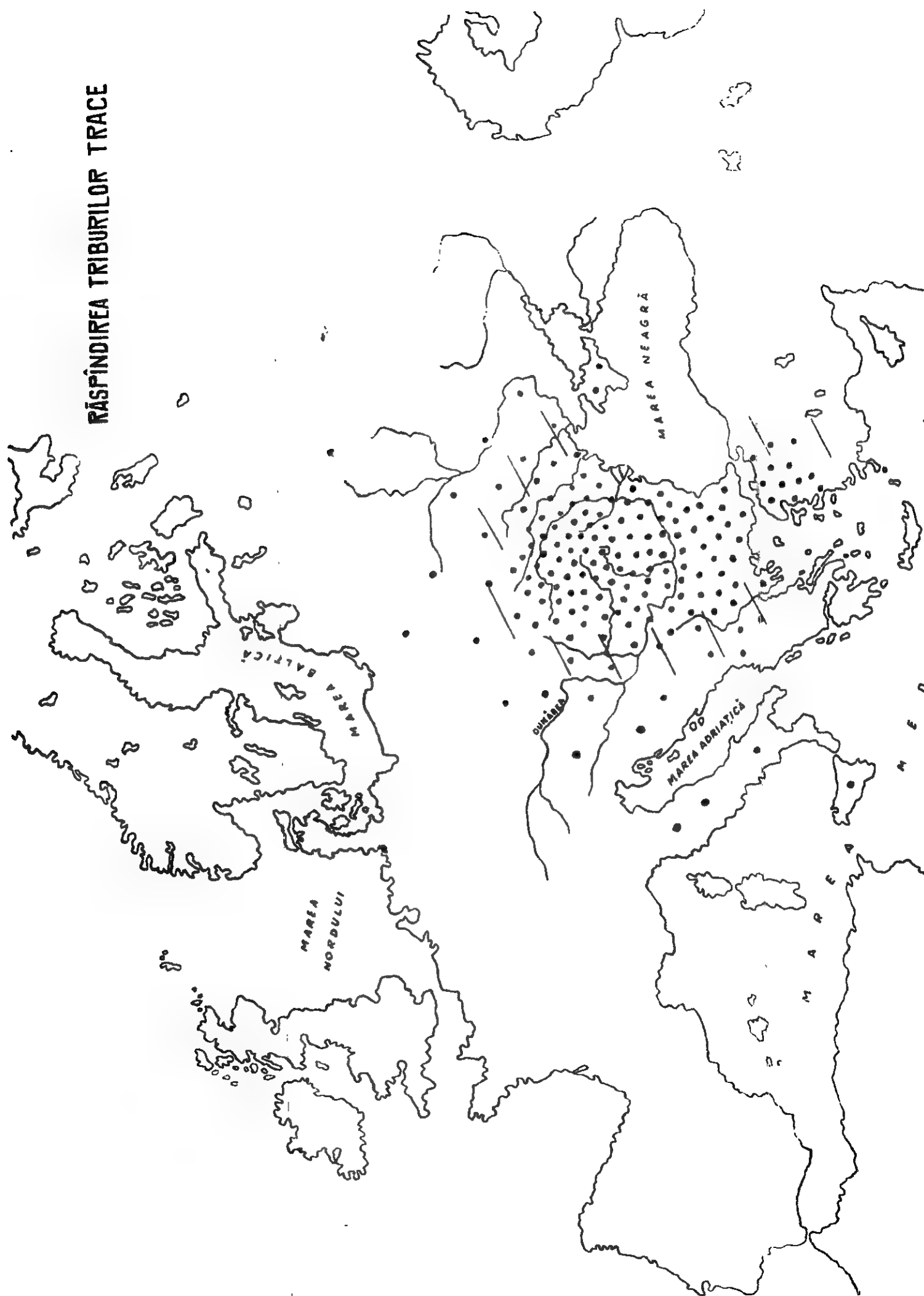
Oamenii culturii Hamangia au arătat mult simț artistic, ba chiar foarte dezvoltat, judecând după figurinele de lut ars. Două dintre aceste figurine au devenit celebre prin măiestria cu care au fost executate și pentru expresivitatea lor. Este vorba de un bărbat șezând, cu mâinile sub bărbie, care ne duce cu gândul spre o cunoscută operă de Rodin și o femeie, ambele alcătuind un grup considerat capodoperă a artei neolitice mondiale.

Se spune că acestor mari realizări artistice le-ar fi corespuns, cum ar fi firesc, și mari realizări economice. Foarte importantă ar fi fost creșterea pe scară întinsă a animalelor domesticate, a bovinelor, caprinelor, ovinelor, porcinelor. Dar, cum manifestările artistice în genere izvorăsc dintr-o stare economică mai bună, ceea ce se observă și azi, lesne este de presupus că domesticirea animalelor a precedat aceste manifestări artistice. Desigur, ele au fost și o consecință a legării omului de pământ, prin crearea unui adăpost demn de acest nume și a dorinței sale de a-și înfrumuseța uneltele primordiale ale gospodăriei. Oamenii de la Hamangia aveau așezările pe terasele apelor, și în apropierea lor s-au găsit cimitire, ca cel de la Cernavoda.

În timp ce cultura Hamangia se întinde în spațiul dobrogean, în sud-vestul României, cu prelungiri la nordul Mării Negre și în Peninsula Haemusului, la est și la nord de această cultură se întinde, peste Iugoslavia, Ungaria și România o cultură Criș-Starčevo, prima cultură a ceramicii pictate din spațiul tracic. La Sesklo, de asemenea, se dezvoltă în aceeași vreme o cultură caracterizată prin ceramica pictată. Data culturii Starčevo-Criș a fost fixată prin metoda radiometrică a cărbunelui activ C 14, pe la anul minus 6000.

Culturilor Hamangia și Starčevo-Criș le este în parte contemporană cultura ceramicii lineare, cu centrul de formare în Europa centrală. De aici s-a răspândit, pe la anul minus 4300, spre Carpați, Dunăre și Bug, în mare parte viitorul spațiu tracic. Din simbioza acestor trei culturi se vor naște alte culturi noi,

RĂSPÎNDIREA TRIBURILOR TRACE

ceea ce pune în evidență rolul activ jucat de spațiul pretracic în dezvoltarea civilizației europene.

În neoliticul vechi, din Asia Mică până în Carpați cunoaște înflorire cultura cu ceramică neagră fin lustruită. Ea este înrudită cu cultura Vinča-Turdaș, cunoscută și în Banat, și în Transilvania, o continuare a culturii Criș-Starčevo, iar la rândul său va contribui la formarea culturii Tisa. Acestei culturi îi aparțin faimoasele trei tăblițe, descoperite în Transilvania, în anul 1961 de către Nicolae Vlasiu. Pe una din tăblițe este reprezentată o scenă de vânătoare, iar celelalte două cuprind o „scriere de tip cuneiform”. Această senzațională descoperire a dus la emiterea unor ipoteze care, oricât de îndrăznețe ar părea, ar putea să aibă un sâmbure de adevăr ce poate fi confirmat prin metoda radioactivă a cărbunelui activ, în ce privește datarea. Două întrebări se pun însă cu acuitate: ne aflăm oare în fața primului document scris din Europa, ori spațiul carpato-dunărean se afla în acea perioadă a neoliticului vechi în contact și schimburi cu popoarele sumeromesopotamice? Se știe că scrierea sumeriană este considerată cea mai veche scriere din lume și datează în jurul anului minus 3000. Tăblițele de lut descoperite de arheologul Nicolae Vlasiu la Tărtăria, pe Mureș, ar fi mai vechi însă cu o mie de ani decât cele mai vechi mărturii ale scrierii sumeriene. Așadar, în mod prudent s-a emis ipoteza că tăblițele de la Tărtăria au o însemnătate deosebită pentru civilizația lumii, în sensul că ele ar putea fi o dovadă că scrierea a apărut nu în spațiul mesopotamic, ci în spațiul carpato-dunărean. Confirmarea acestei ipoteze cere însă alte descoperiri, care să ateste existența scrisului și în regiuni învecinate. Tracologul Vladimir Georgiev, de la Sofia, a comunicat în fața primului congres de tracologie din anul 1972, că aceste dovezi ar putea fi confirmate prin noile descoperiri arheologice din sudul Dunării, de la Karanovo și Gracianița, în Bulgaria. La Karanovo s-au descoperit sigilii de lut, unul din ele având gravate semne pictografice. La Gracianița s-au descoperit două platouri, pe fundul unuia dintre ele identificându-se o decorație care „ar putea fi o formă de scriere”.

Aceste trei descoperiri arheologice în spațiul traco-dacic — cît și altele menționate aici — ne-ar îngădui să afirmăm că cea mai veche scriere a apărut pe aceste locuri, ceea ce ar proba existența unei civilizații foarte înaintate. Cercetările lingvistice și arheologice actuale nu duc deocamdată la confirmarea unei asemenea concluzii.

Neoliticul târziu sau eneoliticul. Ultima fază a neoliticului durează aproximativ o mie două sute de ani. Ritmul dezvoltării omenirii s-a accelerat. Ne aflăm în plină epocă a sintezelor. Vechile culturi, care se întrepătrund uneori, ca arie de răspândire și se înrăuresc puternic, reciproc, se transformă în culturi de nivel superior: Vădastra, Boian, Gumelnița, Sălcuța și, în final, cea mai strălucitoare dintre toate, cultura Cucuteni. Pe plan artistic, Cultura Vădastra se caracterizează prin realizări de înaltă măiestrie, într-un ton vi-guros. Decorația este făcută cu mână sigură, motivele sunt dispuse uneori în

metope. În cadrul acestei culturi, găsim reprezentată pe un vas figura ome-nească, mai plastic și mai artistic înfățișată decât în cultura Criș-Starčevo, unde apăruse întâia oară figura umană, pe vase de lut. Realizările artistice prezintă analogii cu creații similare dintr-o arie mai largă, egeoanatoliană.

În cadrul istoriei primitive a omenirii, neoliticul târziu prezintă o perioadă de realizări de seamă pe plan tehnic și social, față de cele două epoci anterioare, când s-au realizat, desigur, progrese tehnice în domeniul șlefuirii uneltelor și al ceramicii. Toporul de piatră, unealtă și armă specifică neoliticului, dobândise o formă trapezoidală, dreptunghiulară, elipsoidală. Dar momentul esențial în evoluția toporului se petrece în cadrul culturii Boian, când toporul de piatră a fost perforat și i s-a pus o coadă, devenind mult mai ușor de mânuit și mai eficace.

Apariția ceramicii a dus iarăși la descoperiri importante ale neoliticului, cu urmări fericite în efortul de ridicare a gradului de civilizație. Ceramica înseamnă, în primul rând, posibilitatea de a pregăti hrana într-un chip mai ales, mai ușor de asimilat, diferențiindu-l pe om de animal. Ceramica înseamnă posibilitatea păstrării și transportării anumitor produse lichide, iar pe un plan înalt, artistic, ea oferea multiple modalități de manifestare a inteligenței și talentului. Evoluția în acest plan a fost neîntreruptă și momentul Vădastra și Cucuteni înfățișează culmi inegalabile.

Descoperirea primei seceri, la nivelul culturii Criș-Starčevo (ca cea găsită, în săpături sistematice, de profesorul Dumitru Berciu la Valea Răii — Râm-nicul Vâlcea) demonstrează dezvoltarea căpătată în cultivarea plantelor, după cum descoperirea cozii de topor se leagă de o evoluție a vieții sociale, dar și de sporul de populație. În neoliticul mijlociu se trecuse de la așezările risipite, la cele concentrate pe un spațiu mai restrâns, iar aceste așezări încep să fie întărite cu șanțuri adânci (cultura Boian) sau cu șanțuri și valuri de pământ (faza eneoliticului). Ceea ce înseamnă un început de diferențiere între cultivator și crescătorul de vite, între sedentar și omul rătăcitor, în căutarea unor locuri prielnice pentru hrană și locuit.

Faza finală a neoliticului înregistrează o serie de cuceriri decisive în teh-nică. Până acum, cuprul în stare nativă fusese folosit pentru podoabe. De data aceasta se trece la exploatarea minereurilor de cupru și la metalurgia cuprului. Din acest metal sunt lucrate securi și, pentru întâia oară, pumnale de metal. Olăritul capătă un aspect de înaltă tehnicitate, prin folosirea cuptoarelor cu ardere indirectă, descoperire ce va fi folosită în metalurgia cuprului și a bron-zului.

Pe fondul general eterogen al neoliticului mijlociu, apar noi culturi, cu vastă arie de răspândire și surprinzătoare unitate. Astfel, *Cultura Gumelnița* (partea de răsărit dintre Carpați și Haemus) se caracterizează printr-o îmbu-nătățire substanțială a locuințelor. Ele sunt construite la suprafață, în formă rectangulară și au uneori un pridvor. Sunt asemănătoare cu locuințele de tip

megaron, răspândite în Asia Mică. Locuințele sunt mari, împărțite uneori în mai multe încăperi, unele cu pereți pictați. Nevoia de podoabe artistice, de înfrumusețare a locuinței dovedește noi căutări și expresii pe plan spiritual, unele cristalizate în statuetele de lut sau de os, de mare frumusețe.

Banatul, Oltenia, parte din teritoriul de la nord-vest de Peninsula Haemus și Valea Dunării, înainte de a pătrunde dincolo de munții Haemus și Carpați, reprezintă o arie dominată de purtătorii culturii Sălcuța, născută din cultura Vinča, ce precede faza timpurie a bronzului. Ceramica acestei culturi arată legături strânse cu Macedonia, Grecia și Troia I.

În eneolitic, cea mai spectaculoasă realizare în spațiul tracic este *Cultura Cucuteni*, un complex răspândit în Transilvania, în Moldova și o parte a Munteniei, întinzându-se spre răsărit până la Nipru. Cucutenii excelează printr-o ceramică splendid decorată, una dintre cele mai uimitoare realizări ale omului în acest domeniu, atât prin eleganța motivelor decorative, cât și prin rafinamentul coloritului. Important este că, pentru această perioadă, cunoștințele noastre asupra modului de viață al societății umane în faza târzie a neoliticului s-au înmulțit în chip substanțial. Se știe că acum ne aflăm în fața unei densități demografice sporite, iar așezările au un caracter mai organizat. Casele sunt dispuse uneori în șiruri paralele sau în cerc, având în centru o construcție mai mare, care domină așezarea.

În această epocă începe și se desăvârșește împărțirea societății în două mari categorii: crescătorii de vite și cultivatorii. Comunitățile sunt organizate în triburi și în uniuni de triburi. În sprijinul acestei ipoteze vin marile arii geografice pe care se desfășoară un singur tip de cultură, ceea ce presupune legături foarte strânse și permanente între grupurile de oameni. Acum se pare că pătrund grupuri de păstori în cinci valuri succesive, ducând cu ei calul domesticit. S-au înmulțit podoabele de aur. Pe lângă ceramica superbă de Cucuteni, purtătorii acestei culturi făuresc figurine din lut sau din aur și cupru, care sunt, ca stil, în strânsă legătură cu creația de același fel din Ciclade și Troia. O dovadă a evoluției omului din neoliticul târziu, pe planul reprezentărilor spirituale, este un altar descoperit la Trușești. El reprezintă figuri umane. Stilul figurilor amintește lumea mediteraneeană.

Excepționala dezvoltare a culturii Cucuteni, cu centrul în Moldova, a dus la formarea imaginii omului de la Cucuteni. La începutul secolului, săpăturile în România au fost date în concesiune Muzeului de Stat din Berlin, care, în acest fel, și-a procurat și posedă primele piese descoperite. Din inițiativa privată și din inima unui mare român, Constantin Mătasă de la Petridava — Piatra Neamț, au fost găsite și pe teritoriul județului Neamț și păstrate urme de valoare inestimabilă și de o rară frumusețe. În Muzeul Național din București, căruia i-au fost donate piesele, se găsesc printre altele „Hora”, grup ceramic cucutenian ce arată evoluția artistică a omului de la Cucuteni, capabil să rivalizeze cu marii maeștri ai antichității. Muzeul din Piatra Neamț conține

o serie de obiecte neolitice, care merită să fie văzute de orice cetățean al lumii, dar mai ales de cetățenii patriei noastre, spre a-și cunoaște mai bine strămoșii, căci aceștia au fost adevărații noștri înaintași.

Făuritorii culturii neolitice carpato-dunărene. În formarea culturilor neolitice, contribuția oamenilor din spațiul tracic este esențială. Acest lucru se explică prin facilitățile oferite de natura locurilor, de varietatea și bogăția solului și subsolului.

În ciuda marelui număr de culturi, care par să fragmenteze această arie, se observă, totuși, o mare unitate și continuitate de la o cultură la alta. Nu există delimitări categorice între culturi, ci înrudiri care le apropie. Culturile în succesiunea lor sunt sinteze ale culturilor mai vechi, etape superioare în evoluția civilizației umane. În vastul spațiu tracic, de la Nipru până în Europa centrală și de aici până în Grecia, societatea omenească nu este ruptă de vecinătățile sale. Progresele realizate în Asia Mică sau în insulele din Marea Egee sunt cunoscute aici, ceea ce demonstrează că exista o neîntreruptă circulație a valorilor spirituale, cât și a cucărilor pe plan tehnologic. Dar, aceste legături nu se manifestă într-o singură direcție. Cultura Hamangia, care a avut existența cea mai îndelungată între culturile neolitice, prezintă înrudiri cu o arie geografică vastă, circummediteraneeană.

Ne aflăm așadar în epoca anterioară formării neamurilor europene. Dar, după toate probabilitățile, aceste neamuri descind de pe fondul făuritorilor culturilor neolitice din spațiul tracic, cu aporturi felurite aduse de oameni care foloseau un grai preeuropean. Istoricii pot formula o seamă de întrebări: cine erau creatorii civilizației neolitice, cum se numeau, ce limbă vorbeau, dacă erau mai multe triburi sau un singur mare neam etc. Carl Schuchhardt —înaintea altora— consideră civilizația ceramicii pictate ca o civilizație superioară, atribuind-o fără reticențe Tracilor, ca populația cea mai numeroasă și mai răspândită în Europa, tocmai în zonele dezvoltării acestei ceramicii pictate. Antropologul francez Eugène Pittard susține aceeași opinie: „Nimic nu ne împiedică să presupunem că locuitorii care au înălțat movilele funerare ale Moldovei, în epoca pietrei lustruite, sunt aceia care mai târziu au primit de la istoricii antici numele de Daci sau Geți“, fiind vorba, desigur, de Traco-Geto-Dacii epocii de glorie a lui Burebista și Decebal. Suntem datori totuși să spunem că studiile savantului Pittard se referă la schelete ce s-au dovedit ulterior că nu aparțineau oamenilor de la Cucuteni. Dintre savanții români, Ioan Andrișescu, în lucrarea sa apărută în 1912, *Contribuție la Dacia înainte de Romani*, susține teza mării vechimi a Tracilor pe aceste locuri.

Așadar, creatorii acestei formidabile civilizații apărute sub forma diferitelor culturi în spațiul tracic și cu precădere în teritoriul carpato-dunărean, în partea ultimă a neoliticului, mai ales, au alcătuit fondul preeuropean pe care s-au dezvoltat înșiși Tracii binecunoscuți apoi în istorie. Alte opinii care pretindeau că autorii cucutenieni ar fi popoare venite „de undeva“ și ar fi

distrus civilizații anterioare s-au dovedit neîntemeiate. În prezent cercetarea arheologică românească a probat, fără putință de tăgadă, originea în România a culturii Cucuteni.

Descoperirile senzaționale de pe teritoriul traco-dacic ar fi fost mult mai bine interpretate, dacă nu s-ar fi creat prejudecata că aici ar fi existat numai un teritoriu de tranzit al tuturor popoarelor, care au venit și au plecat asemenea unor exploratori africani, purtând cu sine unelte și obiecte de artă prețioase ale civilizației lor, făurite întotdeauna „altundeva“. Această metodă și atitudine de subordonare, împreună cu multe alte prejudecăți în ceea ce privește neamul românesc, duc la o vădită nedreptățire și la concluzii nepotrivite, dacă nu chiar eronate.

Să nu se uite că înșiși Grecii, cu capacitatea lor de creație și de sinteză, au îndeplinit rolul și misiunea lor civilizatoare numai după formarea poporului grec, după descinderea Acheilor și apoi a Dorienilor, care au avut meșteri buni și au provenit, după cum o arată între alții istoricul francez Maurice Meuleau, tot din acest spațiu tracic, din mănoasa și mirifica Vale a Dunării.

II.

PROTOISTORIA TRACILOR

ETNOGENEZA EUROPENILOR

Fondul etnic străvechi. Popoarele europene, cărora geografia și condițiile climatice le-au hărăzit culoarea albă pielii, menținută cu toate invaziile, încrucișările, suprapunerile orientale, se confundă cu așa-ziii Arieni, iar mai adesea sunt denumite indo-europene, deoarece dintr-o ramură a lor fac parte și Indienii. Cum au ajuns milioane de Indieni să se lege atât de strâns de Europeni rămâne de văzut și de demonstrat cu ajutorul noilor metode și teorii asupra originii și structurii limbilor, deoarece, deocamdată, mai mult înrudirile lingvistice au sugerat ideea formării într-un spațiu comun a Indienilor și Europeanilor. Mașinile cibernetice vor înlesni desigur descifrarea acestui fenomen caracteristic omului, cum este vorbirea, tocmai prin utilizarea limbajului matematic, indispensabil azi în analizele științifice și în comunicările universale.

Din moment ce aveau aceeași limbă, care este spațiul sau aria de formare a acestor popoare, la origine poate un neam unic? Încă de la începutul secolului autori germani — ca de pildă Kossina — afirmău că autorii culturilor legate de Dunăre sunt acești Indo-Europeni, ca apoi să afirme că, dimpotrivă, Europeanii aparțin civilizațiilor nordice-megalitice, după cum cred și Schwantes, Sprokoff și alții. Părerile mai vechi arătau că Europeanii s-au născut în Asia, și anume în stepele euro-asiatice, în Siberia (după Morgan), în Turkestan (după Feist) sau în Kazahstan (după Nehring). Mai fantezist decât toți ceilalți, Meyer îi domiciliază de-a dreptul în Pamir, pe Podișul Cerului, ca și cum ar fi descins din văzduh. La aceste idei se raliază și Herzfeld, precum și Vasile Pârvan, care îi plasează în Asia Centrală, de unde s-ar fi împrăștiat apoi spre răsărit, în India, în Iran, în Caucaz și spre vest, în Europa. Din fericire, mai sunt și învățați ca Schrader, Peaje, Myres, Childe și Carnoy, care socotesc că leagănul Indo-Europeanilor este Europa, cu centrul de formare în nordul Pontului Euxin.

Opiniile „răsăritenilor“ se datoresc poate faptului că zona locuită de aceste popoare este vastă și că „invadatorii“ Europei au venit întotdeauna de la ră-

Răzuitor gigant, unic în țară,
descoperit la Românești (pa-
leoliticul superior)

Lână cu scobituri,
cu urme de întrebuintare

Vîrf de mîna
realizat în tehnica cioplirii
(paleoliticul superior)

Statuetă de la Cernavodă (cultura Hamangia)

Gânditorul de la Cernavodă
(cultura Hamangia)

Hora de la Frumușica,
Cucuteni

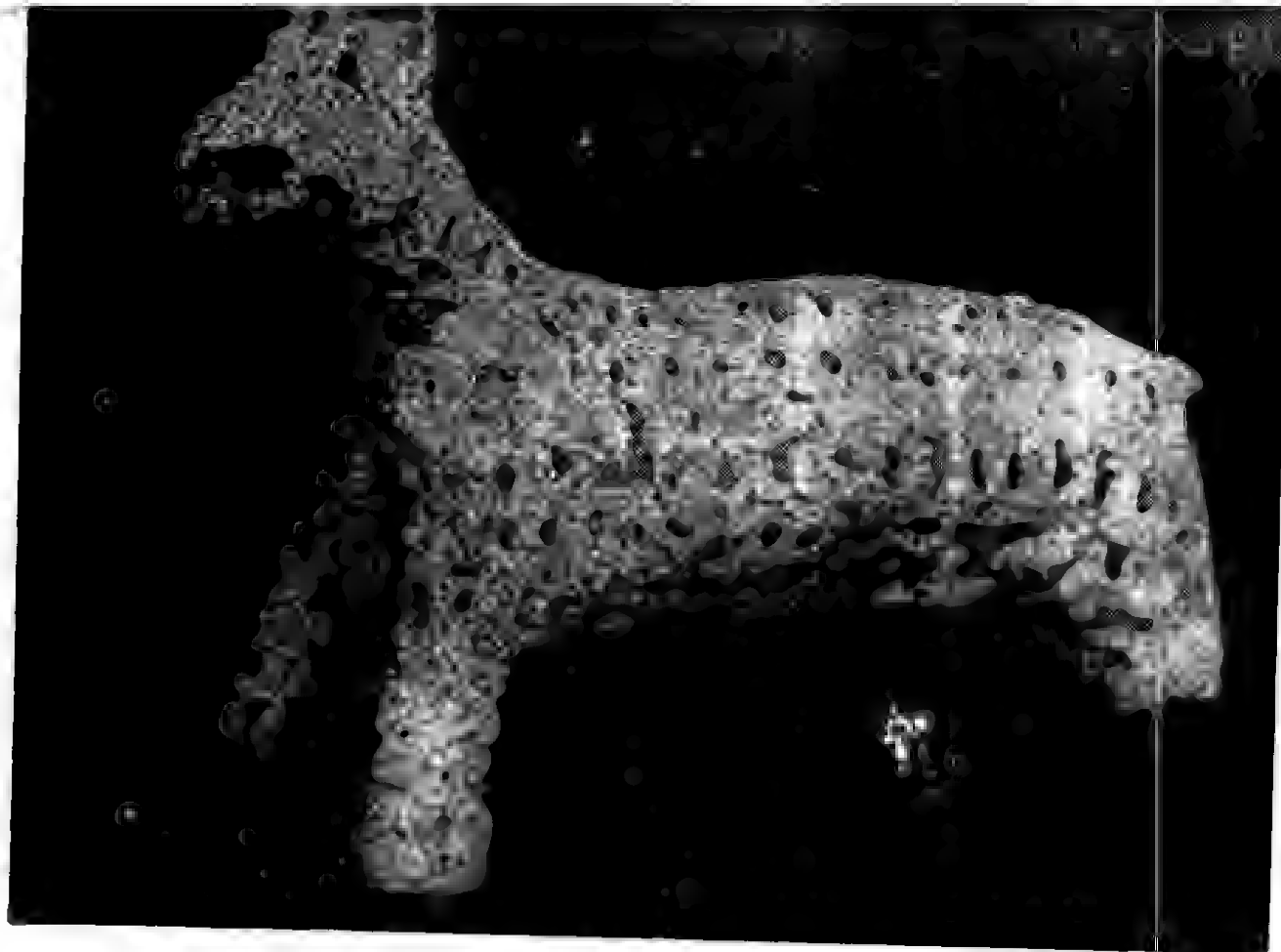

Idol de lut de la Cernavodă,
Cultura Hamangia

Idol de lut
de la Costișa, Cucuteni

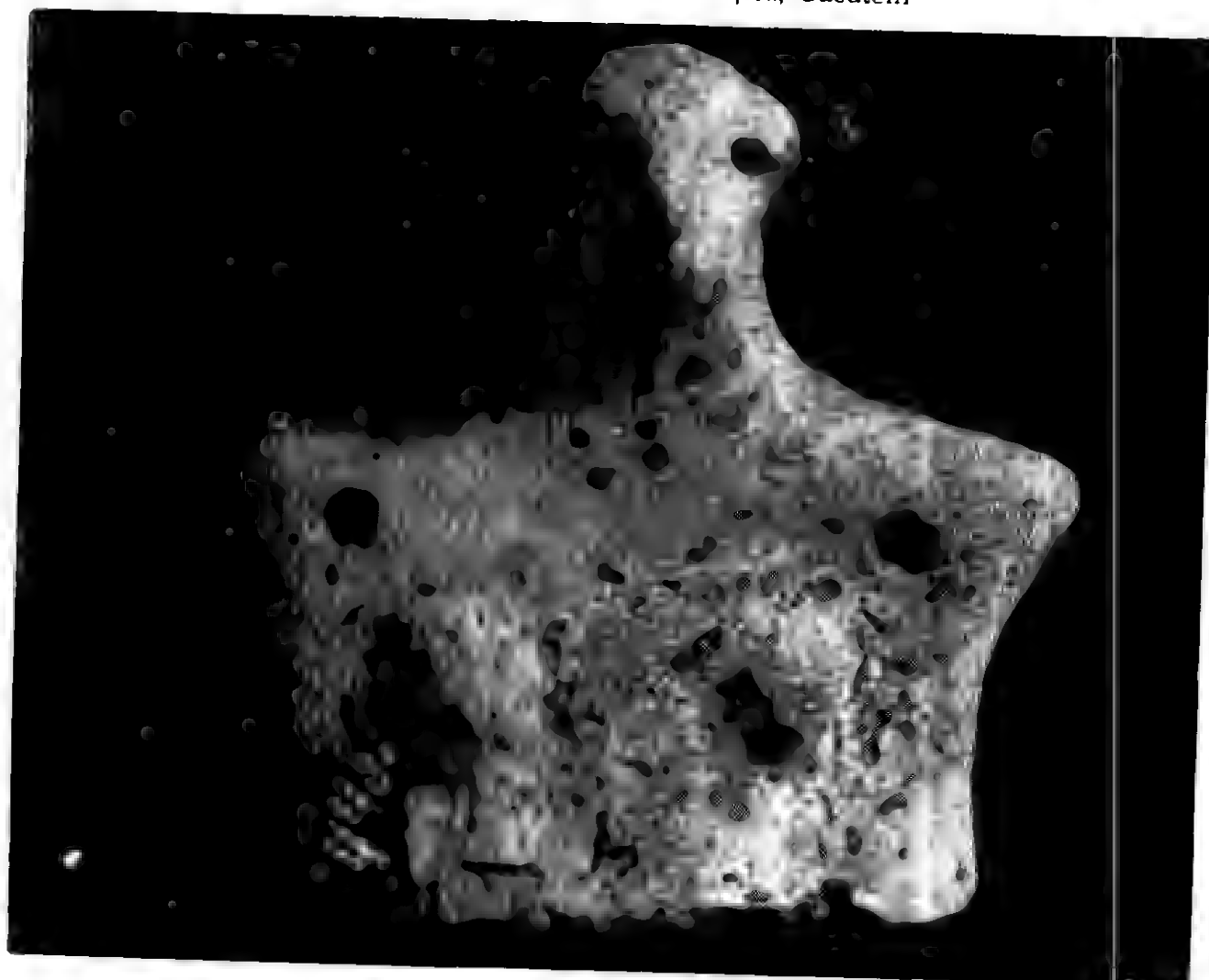

Suport antropomorf de la
Frumușica, Cucuteni

Idol zoomorf de la Izvoare, Cucuteni

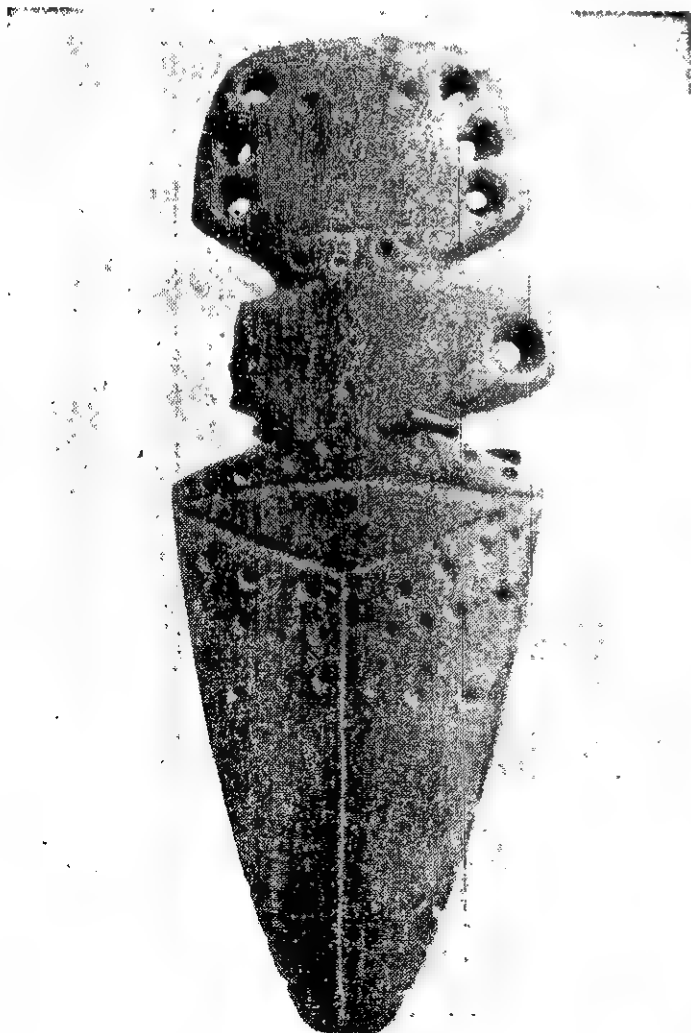
Idol antropomorf de la Frumușica, Cucuteni

Statuetă de lut bicefală de la Rast, cultura Vinča

Idol plat de os, Cultura Gumelnița

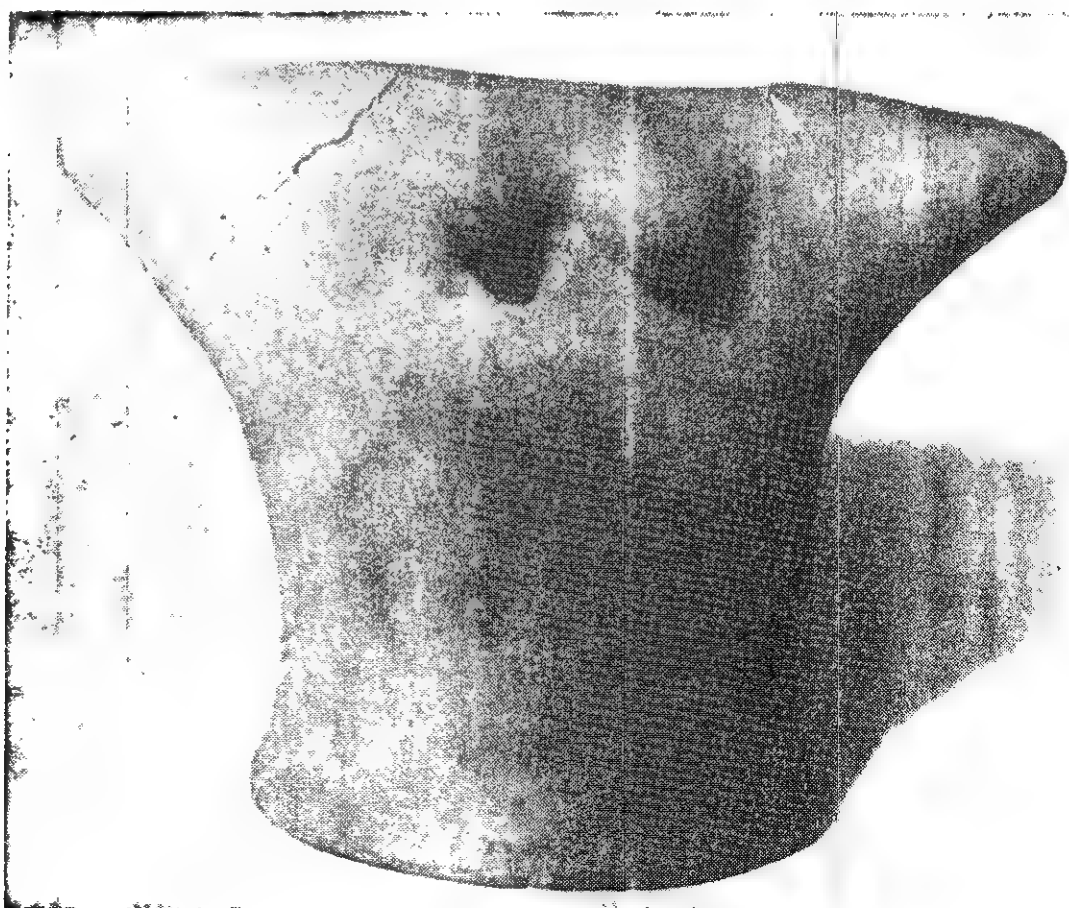

Idol de lut, Cultura Cucuteni

Idol mare de lut de la
Vădastra, Cultura Vă-
dastra

Vas antropomorf,
Cultura Gămelnița

Figurine de lut feminine de la Cârna-Dolj, epoca bronzului tracic

Idol de lut, Cultura Cucuteni

Topor de piatră din epoca de bronz, Racova-Bacău

sărit. Mișcări de populație au existat însă și dinspre sud spre nord, și invers, fiind determinate nu numai de cauze economice, ci și de modificările climatului și schimbarea florei și faunei (ele migrau îndeosebi în această direcție cu oamenii după ele), conform calendarului heliologic precesional.

În ultima vreme, o seamă de arheologi și lingviști sunt înclinați să-i considere pe Euro-Indieni, ca *Europeni*, adică băștinași, născuți pe pământ european. Dar și continentul nostru este destul de mare. De aceea, naștii s-au grăbit să indice nordul Europei ca leagăn al Ariienilor, punând în relief, în acest mod, și superioritatea rasei lor, bazată pe o mai mare puritate. S-a uitat însă că în epocile mai vechi, în Europa nordică nu au existat condiții prielnice pentru dezvoltarea unei populații numeroase și pentru crearea unei civilizații primitive.

În ultima vreme, tot mai mulți cercetători sunt de părere că cei mai vechi locuitori ai continentului nostru s-au format într-o arie geografică, în care intră o parte din Europa centrală și din sud-estul european. P. Bosch-Gimpera consideră că spațiul din care au pornit popoarele europene este situat pe teritoriul dintre Valea Dunării, Marea Egee și Marea Neagră. Această zonă ar cuprinde centrele originare ale civilizațiilor, îndeplinind condițiile pentru formarea lor etnică și lingvistică. Istoricilor și arheologilor li s-au alăturat și unii lingviști, printre care trebuie amintit Vladimir Georgiev.

G. Wilke susținea că aria de formare a popoarelor indo-europene trebuie extinsă și în stepele din nordul Pontului Euxin. Ca urmare acestei teorii, habitatul primitiv al Iranienilor este considerat teritoriul de la răsărit de Nipru. Învățăutul H. Schmidt se deosebește de ceilalți arieniști, atunci când consideră ca loc de formare a popoarelor regiunea Dunării de Jos și regiunile răsăritene învecinate. Având în vedere numărul mare de popoare și spațiul vast pe care-l vor ocupa în vremuri mai târzii, credem că suntem mai aproape de adevăr atribuind credit lui Gimpera și Schmidt, ultimul completându-l pe primul atunci când prelungește aria de formare a Europeanilor în ținuturile nord-pon-tice.

După teza indo-europeană, popoarele europene s-au răspândit de la răsărit la apus, astfel : Indienii, Tokharii, Iranienii (Medo-Persii), Sciții, Cimmerienii, Sarmatii, Balticii (Slavi), Carienii, Frigienii, Tracii, Illirii, Pelasgii, Grecii, Italicii. Deși nu toate aceste popoare apar în istorie în același timp, important de reținut este că aria lor de formare se axează pe două elemente importante ale continentului nostru : Dunărea și Munții Carpați. În vremea istorică, acest spațiu a fost locuit de Traci. Un indiciu plin de consecințe în spațiul european, în procesul de formare al diferitelor popoare, este faptul că Tracii au ocupat un loc central și, pe măsură ce toate celelalte popoare se vor deplasa în diferite direcții, Tracii vor locui, cu excepția părții răsăritene de dincolo de Nipru, spațiul european ce devine spațiul tracic.

Importanța Tracilor și a spațiului tracic a fost subliniată științific prima dată de Vasile Pârvan, în al treilea deceniu al secolului nostru : „Cu alte cuvinte, originile italice, grecești și medio-orientale ale acestor populații în mileniile al III-lea și al II-lea î.e.n. trebuie căutate cu atenție în Europa danubiană, punct de vedere cunoscut, dar nu încă suficient de recunoscut de toată lumea.” Adepți ai concepției tracizante au fost, de asemenea, Ioan Andrieșescu și Nicolae Iorga.

Epoca formării neamurilor europene. Și în această privință, părerile sînt împărțite. În neolitic, oamenii au descoperit și inventat o serie întreagă de unelte, ceea ce a înlesnit viața și a contribuit la un remarcabil spor demografic. De aceea, se simte nevoia unei organizări sociale, a unei delimitări din punct de vedere rasial. În cadrul acestui proces, omul capătă și o fizionomie proprie și acțiunile sale devin fapte istorice, ale unei istorii nescrise la început, pe care o putem reconstitui datorită arheologiei, mitologiei, epopeii, cântecelor și tradițiilor dar și pe baza elementelor de limbă — această arhivă vie a popoarelor.

După unii, data de formare a popoarelor europene ar începe de-a dreptul cu anul minus cincizeci de mii și s-ar încheia cu anul două mii două sute sau cu anul o mie opt sute anterior. Ipoteza cea mai stăruitoare în legătură cu formarea popoarelor fixează ca epocă momentul de trecere de la neolitic la bronz. Ar fi însă de acceptat numai dacă arheologii vor putea să dovedească faptul că etapa de trecere pe planul civilizației corespunde cu prefacerile lingvistice. Sunt mulți cercetători care consideră că perioada de tranziție a fost prea scurtă pentru a îngădui transformarea radicală a popoarelor neolitice în popoare europene. Popoarele europene se formează în cadrul unui proces îndelung, început anterior epocii de tranziție de la neolitic la bronz. Epoca formării acestor popoare trebuie fixată deci mai înainte și studiată pe baza rezultatelor conjugate ale antropologiei, arheologiei, lingvisticii și mitologiei.

Pentru ultimele două perioade ale neoliticului, antropologia ar părea să confirme o anume unitate a tipului uman, care locuiește în spațiul tracic, ceea ce înseamnă că, în vremea respectivă, ne aflăm în fața unei mari stabilități a elementului uman. Diversificarea stilurilor prin decorarea ceramicii nu presupune și o diversificare pe plan antropologic, ci numai o diversificare a gustului și a manifestărilor estetice. Unitatea etnică nu presupune totdeauna și unitatea diverselor manifestări culturale și, deci, a culturilor respective și a continuității acestora. În acest sens, un argument de mare valoare îl reprezintă rezultatul studiului ceramicii din România epocii moderne, unde întâlnim, pe întinsul aceluiași teritoriu, stiluri complet diferite. Așa în Moldova, în localitatea Marginea, se lucrează încă ceramica neagră, moștenire a unui meșteșug ce datează, după toate probabilitățile, din epoca bronzului. În Oltenia, în locul unde s-a născut Brâncuși, se lucra o ceramică pe care un specialist român o considera o moștenire a ceramicii dacice din La Tène, cu care are foarte

multe asemuiuri. Tot în Oltenia mai întâlnim și alte două centre de olărie ale căror producții se deosebesc mult între ele. De aici se poate deduce că studiul ceramicii poate stabili arii de manifestare pe plan estetic, dar nu poate fi un indiciu sigur asupra originii etnice diverse a producătorilor.

Pentru identificarea Europeanilor din spațiul tracic, ne putem sprijini și pe tradiția grecească post-homerică. Așa cum a afirmat Dumitru Berciu, chiar dacă neoliticul ar fi fost adus în acest spațiu de triburi venite din răsăritul Mediteranei și Asiei Mici, aceste triburi n-au putut să extermini triburile locale eneolitice. Se poate vorbi dimpotrivă, de o asimilare pe timp îndelungat, cum o arată nu numai uneltele aparținând culturilor neolitice, dar și faptul că examenele antropologice au arătat constant existența somatică protoeuropeană alături de elemente atlantico-mediteraneene și anatoliene“.

Unii oameni de știință sunt de părere să nu se mai pună pe drumuri popoarele, să nu mai fie obligate să circule când într-o direcție, când în alta, iar această mișcare să constituie singura modalitate de a explica asemănări întâmplătoare sau simple influențe, cu toate că în privința influențelor trebuie făcute multe rezerve. Dar, admitând chiar o emigrare a unor triburi de păstori în spațiul tracic, în cursul neoliticului, aceste popoare au fost desigur asimilate de populația autohtonă. Și aceasta este, după părerea multor cercetători, o populație protoariană sau, în orice caz, ea a intrat în procesul europeanizării.

Din punct de vedere lingvistic, nu se poate vorbi, după cum susțin unii cercetători români și bulgari, de o populație care ar fi vorbit o altă limbă decât „preariană“. În favoarea acestei teze se aduce argumentul că, dacă anterior ar fi existat o limbă preariană, ar fi putut să se păstreze urmele acestei limbi în limbile europene. Din studierea materialului lingvistic și mai ales pe baza numelor de riuri mari, care aparțin unor forme lingvistice foarte vechi europene, ca Dunăre, apoi Criș, Olt, Mureș, Someș, Timiș etc. se poate afirma că încă din epoca neolitică exista în spațiul tracic o populație protoariană. Elementul autohton în spațiul de formare al popoarelor europene este foarte vechi. Mai mult decât atât, având în vedere legăturile existente între limba hittită și limbile ariene, se poate afirma că mișcări de popoare au avut loc de la apus spre răsărit, adică din Europa spre Asia și nu invers. Forma veche a cuvintelor hittite constituie o dovadă că hittitii se desprind din trunchiul european, pătrunzând din spațiul carpato-dunărean în Asia Mică. Sunt suficiente dovezi de natură arheologică și antropologică pentru a îngădui afirmația că în epoca neolitică, în spațiul tracic și într-o arie limitrofă acestuia, exista o populație autohtonă din care își trag unele rădăcini popoarele istorice europene, iar această populație poate fi considerată din punct de vedere lingvistic ca preariană. Afirmații categorice, bineînțeles, nu se pot face în legătură cu etnogeneza popoarelor europene (ariene). Dacă însă unii cercetători consideră că popoarele europene se formează după anul minus 2700, urmând ca vreme de

o mie de ani să se fi format limbile istorice europene, alții consideră că, în realizarea acestui proces de etnogeneză a popoarelor europene, a fost nevoie de un timp mult mai îndelungat, al cărui început trebuie fixat mai înainte.

În legătură cu studierea etnogenezei popoarelor ariene, e bine să se folosească drept sursă de informație și mitologia grecească, deoarece religiile au caracter conservator, precum și legende și tradițiile păstrate în cânturi epice. S-a demonstrat în mod strălucit că unele date din *Iliada*, sau din *Biblie*, referitoare la evenimente anterioare redactării lor, cuprind informații prețioase din punct de vedere istoric. Descoperirea Troiei de către Schliemann sau identificarea unor orașe asiro-caldeene, pe care le menționa *Biblia*, dar în existența cărora arheologii nu mai credeau, sunt suficiente argumente în favoarea utilizării mitologiei și tradițiilor, pentru dezlegarea unor aspecte din trecutul spațiului trac, cărora nici arheologia, nici lingvistica, nici antropologia nu le pot da o interpretare mulțumitoare. Arheologii poate au neglijat, în ultima vreme, mai mult decât se cuvenea, mitologia tracă și mitologia greacă, precum și alte mitologii sau scrieri epice, cum sunt *Vedele* și *Upanișadele*. Considerăm că reintroducerea lor în circuitul cercetării, cu rezervele de rigoare, ar fi în avantajul luminării trecutului îndepărtat al continentului nostru. De altfel, recent, la Simpozionul internațional de la Sofia, în 1972, la care s-au discutat probleme de istorie veche a sud-estului european, unii participanți au atras atenția asupra importanței lui Homer întru cunoașterea primului mileniu din istoria părții răsăritene a Europei.

Numai din rezultatele conjugate ale cercetărilor antropologice, arheologice, lingvistice și mitologice se va putea ajunge la o mai clară lumină în problemele neoliticului și ale etnogenezei popoarelor europene. Abordând cu curaj o interpretare combinată a datelor arheologice, lingvistice și mitologice se poate ajunge la formularea unei viziuni generale, care să dea un sens și o formă trecutului, căci altfel există riscul menținerii sub microscop a frunzei care, în cazul nostru, e ciob, cuvânt sau vers, fără a vedea ramura, copacul și pădurea. Remarcabilul efort făcut în ultimii treizeci de ani în domeniul istoriei vechi, prin acumularea de elemente multiple în arheologie și lingvistică și pornind de la principii generale geniale, emise de Bogdan Petriceicu Hașdeu, va duce negreșit la obținerea unor noi lumini în cunoașterea istoriei strămoșilor comuni, europeni. Aici intervine opera istoricului, care, prin interpretările sale, devine arheolog, lingvist și literat. În felul acesta, se va ajunge la sinteze noi și îndrăznețe, care vor îngădui un progres mai rapid în istoriografie, eliminându-se vechi teorii și concluzii, căci și în acest domeniu legea absolescenței operează din plin. Ar fi suficient să amintim câte prejudecăți au fost răsturnate prin cele peste două sute de descoperiri arheologice făcute în România, și altele făcute în Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria și sud-vestul Uniunii Sovietice, după cel de-al doilea război mondial.

Unii cercetători îi consideră pe Pelasgi ca pe cea mai veche populație a Europei. Concluzia pornește de la constatările făcute mai de mult de către Bruck, care considera că Asia Mică și Ionia au fost locuite de Pelasgi. Mulți lingviști, între care C. Pauli, P. Krestschmer, A. Fick credeau că înainte de limba ariană trebuie să fi existat o limbă preariană și, ca atare, poporul care vorbea să fi fost unul singur. Se știe că, bazându-se pe textele scriitorilor greci și latini din antichitate, unii au încercat să identifice peste tot, atât în Europa, cât și în nordul Africii, pe Pelasgi. Spațiul carpato-dunărean joacă un rol central în dezvoltarea culturilor neolitice și acest lucru este confirmat de cercetările arheologice recente. În ce privește răspândirea Pelasgilor în Peninsula Haemus și în arhipelagul grecesc, rămâne ca cercetările științifice să-și spună cuvântul de acum înainte. Unele indicații prețioase ne sunt oferite de mitologie și ele nu trebuiesc nici subestimate, nici exagerate. În *Iliada*, Homer ne dă o seamă de relații în legătură cu Pelasgii. Acestui popor marele poet îi atribuie epitetul de „divin”. Același lucru îl întâlnim la Eschile, în opera *Rugătoarele*. E atât de puternică impresia Grecilor despre Pelasgi, încât în mitologia lor o parte din marile descoperiri realizate de omenire sunt atribuite acestora. Pentru Greci, Pelasgii erau primii locuitori ai Pământului. După tradiția lor, ei au populat Grecia înainte de cele două potopuri, care au avut loc unul în timpul regelui Ogyges, după cum relatează Herodot în *Istoriile* sale (I, 56), iar altul în timpul lui Deucalion (Apollodor, VIII, 2), așa cum arată și calendarul heliotermic precesional. După Ephor, „Pelasgii au fost primii oameni care au locuit în Grecia”. Se pot surprinde în aceste mituri amintiri ale potopului, motiv care se regăsește pe o arie geografică foarte întinsă și care își are originea într-o epocă anterioară neoliticului. Dar nu numai vechimea mare a Pelasgilor i-a determinat pe Greci să le atribuie acestora epitetul de „divini”. După Pausanias, un pelasg a fost primul om cu o înfățișare frumoasă, nu în sens fizic, ci moral. În tradiția transmisă de Pausanias este indicat momentul în care omul primitiv devine *homo faber*. Pelasg este acela care îi învață pe oameni să nu mai locuiască în peșteri, ci să-și facă locuințe. Tot el dă sfaturi în legătură cu fructele bune de mâncat, de unde poate și legenda... fructului oprit, care, după *Biblie*, ar fi fost un măr. Aceste informații, oricât de multe elemente imaginare ar cuprinde, pornesc totuși de la un sâmbure de adevăr: în neolitic se realizează un mare salt pe calea civilizației umane, așa cum s-a arătat în paginile precedente:

O tradiție păstrată în Creta — potrivit căreia Dactilii și Corybanții vor fi fost triburi pelasge, care i-au învățat pe oameni să domesticească animalele, să îngrijească turmele de oi și să trăiască împreună — vine să întărească ideea că populația preelenică a fost autoarea unor însemnate progrese tehnice înfăptuite de omenire în evoluția sa. Reprezentarea lui Jupiter cu o piatră în mână sugerează, între altele, importanța pietrei în epoca neolitică.

Etnogeneza Europeanilor (impropriu : Indo-Europeani) este în strânsă legătură cu răspândirea acestora pe cuprinsul Europei și Asiei. Expansiunea triburilor pare să fi început de mult și fenomenul a fost explicat în mod diferit. Cea mai mare parte a istoricilor consideră că popoarele europene s-au deplasat din locurile lor de formare din pricina presiunilor exercitate asupra lor de triburile de păstori nomazi, care au locuit stepele euro-asiatice. Există și o altă explicație a istoricului francez Maurice Meuleau, după care expansiunea europeană n-ar fi decât o problemă de lingvistică : un popor vorbind o limbă ariană a transmis-o vecinilor, iar aceștia vecinilor lor, idiomul inițial fragmentându-se și diversificându-se. Dar, așa cum remarcă Gonzague de Reynold, „indo-europeana nu este o limbă vorbită efectiv, ci un sistem de fenomene lingvistice“, ipoteză care exclude posibilitatea transmisiei unei singure limbi mai multor popoare.

Atât ipoteza difuziunii limbii ariene unor popoare cu grad de civilizație și structură spirituală diversă, cât și ipoteza unor catastrofe datorate invaziilor sau infiltrării lente de populații — fără urme în toponimie, cum spune Georgiev —, nu acoperă cauzele adevărate ale expansiunii popoarelor europene. Mișcarea de popoare către sfârșitul neoliticului se datorește creșterii demografice, rezultat al cuceririlor tehnice, al procurării mai lesnicioase a hranei, al realizării locuințelor mai confortabile, într-un cuvânt al unei vieți mai prospere. Aceasta se remarcă și din dezvoltarea artelor. Nu-i exclus ca sporul demografic să fi determinat apoi deplasarea popoarelor europene de la periferia spațiului lor de formare, în căutarea unor locuri care să le ofere condiții și mai bune de trai.

Între cauzele expansiunii nu trebuie exclusă nici violența. Până la crearea unei entități mai mari, capabile să dea stabilitate unui anumit spațiu, mișcările de triburi au avut un caracter endemic. Dar, presiunea asupra spațiului european de unde putea să provină? S-a spus : din răsărit, din stepele nord-pontice. Dar, după unii, deplasarea acestor popoare se face spre răsărit, pe țărmul sudic și nordic al Pontului Euxin, către vestul și sudul Europei. Parte din stepele din nordul Pontului Euxin, dacă în acea vreme erau stepe, cum se întreba de curând un cercetător englez, erau locuite tot de europeni. Ceea ce înseamnă că, pentru a imprima o mișcare de deplasare a acestora spre răsărit, presiunea a venit din nord. Altfel, împinse de la răsărit spre apus, popoarele europene care pătrund în Asia și se răspândesc în India ar fi trebuit să urmeze un alt drum decât pe acela care se zice că s-ar fi deplasat. Practic ar fi imposibil. Ca să ajungi în Asia, în cazul în care drumul de la nord de Pontul Euxin este închis, ar trebui să treci peste toate popoarele aflate în spațiul carpato-dunărean și să înaintezi spre est, prin Asia Mică. Presupunând că ar fi putut ajunge până aici, drumul le-ar fi fost barat de statele puternice din Mesopotamia, care, în acest caz, ar fi consemnat apariția noilor veniți la frontierele lor de apus.

Așadar, putem considera că expansiunea popoarelor europene s-ar datora unor cauze interne, cum ar fi creșterea demografică și presiunea venită din afara spațiului arian. Expansiunea cea dintâi a popoarelor ariene are loc în mileniul al treilea. Acum apar în Asia Mică, la granițele Mesopotamiei, primele știri despre prezența unor popoare europene. Avangarda lor o formează Hurriții (Mitannii) și Kassitiții, care ajung la granițele Mesopotamiei. Cam în același timp, se deplasează spre răsărit și popoarele europene, care ajung până în India.

Cea de-a doua mișcare a popoarelor are loc spre sfârșitul mileniului al treilea, deci către anul două mii, când Luwiții, popor european din Peninsula Haemusului, trec în Asia Mică. Luwiții locuiesc în vestul Asiei Mici, potrivit afirmațiilor lui Georgiev, începând chiar din mileniul al treilea. Pe urmele lor, dacă nu chiar odată cu Luwiții, trec prin Asia Mică și Hittiții. Aceștia se instalează la început în vestul și sud-vestul Asiei Mici. Prezența lor este atestată de toponime care cuprinde grupuri de consoane *nd* sau *ss*: Kuriwanda, Millawanda (Miletul), Parnassa, Petassa, Tarhuntassa. Acest tip de toponime reprezintă cel mai vechi strat de nume de locuitori din vestul Asiei Mici. Către anul 2200, Hittiții se deplasează spre est, ocupând și ei podișul Anatoliei. Aici vor crea un stat puternic, Regatul Hittit, care va dăinui până la anul minus 1200.

Concomitent cu deplasarea unor popoare europene spre Asia Mică sau spre continentul asiatic propriu-zis, are loc și europenizarea vestului continentului nostru.

În vremea când Acheii se deplasau spre sud-estul Europei, din aria de formare a popoarelor europene se desprind Italicii, Latinii și Umbrii, care migrează spre sud, în Peninsula Italică. Spre apus, Italicii se învecinau cu Celții și, după Gonzague de Reynold, a existat o mare apropiere între limba italică și cea celtică, deci s-ar putea vorbi de o comunitate italo-celtică. Vasile Pârvan, primul care formulase ipoteza unei apropieri strânse între limba tracă și cea a Italicilor, socotea că numai datorită unei înrudiri de limbă se explică rapiditatea cu care Traco-Dacii și-au însușit latina, în afară de rolul activ pe care l-ar fi jucat Celții în pregătirea romanizării, cum socotea același savant român. La populațiile din Peninsula Italică s-au mai adăugat și triburi de Traco-Illiri, Veneti, Apuli, stabilite în răsăritul Ausoniei, după spusele lui Herodot. Se poate conchide deci că populația străveche a Italiei a avut legături și cu spațiul ariano-trac. De altfel, s-a și făcut dovada de către specialiști a prezenței Tracilor în vestul Peninsulei Italice. Limba greacă a luat o dezvoltare aparte și, studiind-o astăzi, pare mai dificilă decât italiana și celelalte limbi latine. La rădăcină însă se regăsesc multe elemente comune, preeleneice.

O situație cu totul specială găsim în mileniul al treilea, în sudul Peninsulei Haemusului, mai exact în Grecia continentală, în Peloponez, în insulele

din Marea Egee și chiar în Creta. După toate datele lingvistice cumulate la ora actuală, pentru a explica originea etnică a triburilor din aceste regiuni, se ajunge la concluzia acceptată de toți europeistii, că ne aflăm în fața unei unități lingvistice, preeleneice. Din fondul acestei unități sau moșteniri lingvistice preeuropene s-au păstrat unele elemente în limba tracă. De aici și firele ce-i leagă pe Traci de lumea elenică. Este vorba deci de un fond preelenic și preeuropean pe care s-au format și Tracii, și Grecii.

Moștenirea neolitică. În această epocă, după cum am mai arătat, omul și-a desăvârșit trăsăturile specifice. Stăpânind tehnicile perfectate de-a lungul mileniilor, el poate să-și organizeze o viață mai prosperă, să-și procure o hrană variată și abundentă, să se îmbrace mai bine, să locuiască un adăpost mai confortabil. Bună starea sporită îl face să se gândească la artă, ca la o manifestare naturală a ființei sale. De la grupări sociale mici, trece la forma primordială a familiei matriarhale, la ginta patriarhală, la clan și la trib, totalitatea acestora formând un neam întins, neamul Europeanilor denumiți și Arieni, dar și cu un nume prea puțin inspirat, de Indo-Europeani, cu toate că „Indieni” prin Europa nu s-au prea văzut, iar cei de azi, veniți în timpuri nu prea îndepărtate, și-au păstrat caracterele, nelăsându-se asimilați decât în mică măsură. Marele neam european vorbind același grai, a dat naștere mai multor neamuri, între care neamul Tracilor a fost cel mai răspândit și cel mai numeros. În mod natural, dezvoltarea lor demografică excesivă i-a făcut să se răspândească în toate direcțiile: spre Asia, spre Asia Mică, spre sudul și sud-vestul continentului european, precum și spre vest.

Vasta moștenire a omului neolitic stă la baza dezvoltării ulterioare a civilizațiilor și, mai ales în marele spațiu tracic, ea a impulsionat progresul în toate domeniile.

SPAȚIUL TRACIC ȘI CENTRUL SĂU, CARPAȚII ȘI VALEA DUNĂRII

Definirea neamului trac se face nu numai după caracterele specifice ale țărilor și după obiceiurile lor, după formele limbii și natura zeilor, după manifestările artistice, sociale, politice, economice etc., ci și după regiunea geografică în care s-a dezvoltat și răspândit. Această regiune este „spațiul tracic“, foarte întins inițial, cu limite nu lesne de precizat, deoarece ele nu erau marcate prin frontiere pe hartă și nici nu aveau grăniceri care să le păzească. Aceste margini ale spațiului tracic au fost întotdeauna flexibile, în funcție de mișcarea țărilor, care, datorită înmulțirii lor, erau în continuă expansiune. Definirea spațiului tracic se poate face printr-un contur estompat, cuprinzând zona geografică unde s-au născut, au trăit, s-au înmulțit și de unde au migrat țăările traco-geto-dace.

Bazinul dunărean alcătuia centrul acestui spațiu, cuprins între cele două catene ale Munților Haemus și Carpați. Depresiunea alcătuită de curbura Carpaților și Munților Apuseni a constituit leagănul neamului Tracilor. De aici, numeroase triburi s-au extins spre miazănoapte, în Tatra și de-a lungul Vistulei, spre răsărit, până la Boristene (Nipru) și în Chersonesul Bosporului Cimmerian, la poarta orientală a Europei; spre apus, până la Dunărea de mijloc, peste Câmpia Pannonică, dincolo de Bratislava, iar spre sud, în Peninsula Haemusului, până la litoralul Mării Egee. Mișcări mai ample au dus țăările trace până în îndepărtata Anatolie (Soare-Răsare) din Asia Mică. Axul întinsului spațiu trac este un fluviu, cel mai mare fluviu al Europei. Coborând din munții înalți și păduroși ai continentului, Dunărea o apucă spre răsărit, spre acea depresiune despărțitoare a două lumi, a două mentalități diferite.

Toate marile civilizații au înflorit pe văile unor fluvii: cea egipteană pe Nil, mesopotamică pe Tigru-Eufrat, indiană pe Indus și pe Gange, chineză pe Fluviul Galben, cea europeană pe Dunărea numită și Istru, în stră-

vechea vatră tracică a Carpaților. Dunărea carpatică, așadar, ar fi leagănul adevărat al civilizației sud-est europene. În realitate așa a fost, căci civilizația egeică își procura hrana din această vale, motiv pentru care a împânzit cu orașe țărmurile Mării Negre. Aici au venit Grecii în antichitate să caute lăna de aur a bogățiilor agricole dunărene. Aici a fost sediul fericirii în epoca de aur, cimitirul eroilor de la gurile Dunării și, de strajă la ieșirea fluviului din Cazane, pe la Porțile de Fier, lăcașul zeilor din cetatea Gogaion sau Cogaion.

Condițiile geografice, hidrografice, orografice și calitatea pământului, clima deosebit de prielnică pentru agricultură, cu regim regulat de ploii periodice, cu zăpadă iarna, dar nu cu geruri excesive, au determinat crearea acestui centru și l-au hărăzit să devină leagănul neamului trac. Resursele de viață acumulate în mod echilibrat au condiționat nașterea și dezvoltarea străvechii civilizații europene.

Istoricii C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu descriu acest pământ binecuvântat într-un stil poetic. De altfel, un antecesor, faimosul notar, episcop și scriitor din secolul al VI-lea, Jordanes, e încântat de armonia și frumusețea cetății transilvănene, împodobită de coroana munților (*corona montium*), cum o denumește el în *De origine actibusque Getorum*: cu munți potriviți, fără a fi sălbatici ca Alpii, cu dealuri cultivabile, într-un dulce declin spre câmpiile mănoase ale Tisei, Banatului, Bărăganului și Basarabiei, cu râuri aducătoare de sevă pentru culturi, dar oferind și condiții prielnice de viață peștilor și păsărilor. Apele alcătuiesc de altfel un drum ideal, din cele mai vechi timpuri până azi, iar rețeaua hidrografică reprezintă un tot armonic, cum puține se află în Europa. Iată de ce leagănul Tracilor a fost aici, unde se găsesc și bogățiile cele mai de preț.

Însemnătatea apelor în stabilirea legăturilor dintre oameni, rolul lor într-o epocă îndepărtată a fost determinant în constituirea diferitelor forme de civilizație. Ele au dat posibilitatea de a se iriga văile, au oferit surse de hrană și mijloace de transport. Ca element important în crearea unei civilizații, Dunărea nu este cu nimic mai prejos decât Nilul, Tigrul, Gangele, Indusul, Fluviul Galben. Facilitățile create de acest drum fără pulbere, o ideală magistrală care leagă centrul Europei de Marea Neagră, cât și resursele alimentare, au concentrat, încă din zorii istoriei omenirii, civilizații pe malurile Dunării. Cele mai vechi forme ale civilizației trace se întâlnesc pe tot cursul fluviului, dovedind că Dunărea a jucat un rol tot atât de însemnat în istoria civilizației europene ca și fluviile din nordul Africii și din Orientul Apropiat.

La rîndul lor, munții Carpați reprezintă un element fundamental al spațiului trac. Piscurile lor închipuie un lanț vast, care își sprijină unul din capete pe țărmurile fluviului, închizând spre răsărit Câmpia Dunării. După ce depășește fluviul spre sud, lanțul munților se curbează spre răsărit, con-

stituind împreună cu Carpații cele două metereze ale bazinului dunărean. Carpații și Haemusul nu sunt hotare naturale de netrecut, între bazinul Dunării și restul lumii. Versantele lor spre miazăzi sau spre răsărit se continuă în chip firesc către stepele din stânga Pontului Euxin, sau către valea fluviului Vardar și Marița. În spațiul tracic, munții au constituit elementul permanent de legătură al populației autohtone, începând cu epoca de piatră până-n pragul secolului al XX-lea.

Din trupul munților țâșnesc izvoare. Ele se prefac în riuri și se desfășoară ca un evantai spre Dunăre, străbătând văi întinse, prielnice agriculturii și păstoritului. Bine împăduriți, munții sunt loc de adăpost și imense depozite de materii prime, mai ales din perioada în care metalele au început să fie folosite. Munții de sare, fără de care e greu de conceput viața omului și creșterea vitelor, reprezentau cea mai de seamă bogăție pentru oamenii vechimii. Bogățiile solului și ale subsolului au făcut ca spațiul tracic să fie râvnit de triburile și popoarele învecinate, și tot ele i-au adus pe Traco-Romani până la hotarele Maramureșului, ca într-un adevărat Eldorado al antichității.

La apus, leagănul spațiului tracic este mărginit de Alpii Dinarici și Peninsula Italică, iar la miazăzi, de Munții Greciei continentale. Prin caracterul lor consecutiv, munții au avut darul să fragmenteze și să dispună pe văi diferite triburi, în vest și în sud, și să delimiteze arii mari la nord și la est. Apele ce segmentează sau delimitează spațiul tracic au ajutat la stabilirea legăturilor cu lumea mediterană și egeică, ceea ce a făcut ca înfrunzirile reciproce să se manifeste permanent de-a lungul întregii istorii.

La nord de Gurile Dunării și dincolo de Tyras, spațiul tracic a stat în neconținut contact cu stepele și popoarele de stepă, și acest contact a îngăduit un schimb permanent între două lumi. Cu Asia, legătura s-a făcut prin Bosporul Cimmerian, după cum și prin sud, prin Bosforul Strâmtoarelor, unde s-a efectuat o neîntreruptă mișcare de triburi și schimburi de civilizații.

Zona din sudul Dunării, între Marea Neagră, Marea Marmara (Propontida) și Marea Egee (Tracică) a fost denumită și Tracia, iar după unificarea făcută de Odrisi, și Odrisia. Tradus în grecește, numele zonei a devenit Europa, atribuit cu timpul întregului continent. Cele peste o sută de triburi plămădite din pământul acestui spațiu, ca rod firesc, au fost întotdeauna adânc înrădăcinate și niciodată nu s-au lăsat înstrăinate. Întocmai ca arborii care, pe măsură ce trece timpul vijelios, își adâncesc rădăcinile mai profund și își ridică măreț coroana spre cer, triburile trace și-au afirmat întreaga lor putere și frumusețe. Orice copac ce dă roade, fructe și semințe, caută să le răspândească în preajmă. Așa și neamul tracilor, prin triburile mai prolifiche, a rodit și s-a răspândit, fie la marginea teritoriului său de viațuire, fie deplasându-se la mari distanțe, peste mări, cum au fost Tracii din Asia Mică. Peste mări adevărate nu poate fi vorba, deoarece strâmtoarele Bosforului și

ale Dardanelelor mai degrabă uneau decât despărteau spațiul european de Anatolia. Prin această revărsare a surplusului de populații, cum face Italia astăzi, triburile trace creau un fel de colonii. Așa au ajuns Dardanii să ridice orașul-cetate Dardania-Troia, iar Frigienii, să alcătuiască o „filială” a Brigilor. Mysii, nu erau altceva decât o frântură a Moesilor din sudul Dunării. Mesapii, Iapigii și Venetii din Italia de răsărit erau surplusuri ale Traco-Ilirilor din Dalmația și din Pannonia.

Prin fenomenul expansiunii și emigrării, corpul neamului trac a luat forme diverse, uneori ale unor tentacule în direcția sudului, a vestului și a nord-vestului. Mai puțin spre est, deși au ajuns dincolo de riul Hipanis (Bug) și Borystene (Nipru). Aici, în nordul Mării Negre, dincolo de Tyras, sălășluia tribul Cimmerienilor, despre care se spune că ar fi fost tracizat, dar, după alte opinii, rezultă că erau Traci dintotdeauna. Ei s-au mișcat din spațiul lor, împinși de Sciți, atunci când aceștia și-au făcut apariția pe Bug și Nistru, înaintând mai apoi până dincolo de Gurile Dunării, în Getia Minor, unde, după o dominație nominală, s-au topit tracizându-se. În urma lor n-a mai rămas astfel decât numele. Marele neam al Tracilor, prin rădăcinile adânc înfipite în pământul străvechi, datorită superiorității demografice, a reușit să asimileze sistematic alte neamuri, care s-au așezat de-a lungul mileniilor în spațiul locuit de Traci.

Ramuri și tentacule s-au întins de-a lungul Carpaților, până în Alpii Austriei de azi, unde Traco-Ilirii se întâlneau cu Taurii și Celții-Boi din Retia și Boemia. Tracii au pătruns și pe Valea Vistulei, unde s-au instalat centre tracice, între care cel mai cunoscut, a fost Getidava. Neamurile celtice, împărțite în multe triburi, s-au extins către răsărit și s-au impus în Valea Padului, ajungând în contact cu Venetii și Etruscii. Mai mult, au făcut chiar incursiuni până la Roma.

Privit atât în trecut, cât și în prezent, spațiul tracic poate să apară fragmentat, ca un mozaic, doar atunci când nu i se vede unitatea biologică și spirituală. Contururile sale se întrevăd suficient de lămurit încă de la sfârșitul neoliticului. În epocile succesive ale mileniului al doilea anterior, care corespunde epocii bronzului, migrațiunile au dus la așezări și consolidări. În epoca fierului, în primul mileniu anterior, aveau să se alcătuiască alte centre de putere, decât binecunoscutul Troia-Ilion, și să se producă alte afirmări politice, militare și spirituale, cu urme adânci în istoria antică.

TRĂSĂTURI ȘI OBICEIURI TRACE

Neamul tracilor are o structură biologică specifică. El a început să se diferențieze de restul neamurilor în mileniul al doilea. O sumedenie de triburi înrudite, cu trăsături comune, se mișcau în marele spațiu tracic, luând numele zonei geografice preferate. În această epocă mobilitatea populației era mult mai mare decât azi, ceea ce l-a făcut pe Nicolae Iorga să spună, la un moment dat, că „Tracii sunt un popor în mișcare, fără hotar“.

Structura biologică a Tracilor este specifică rasei albe, de talie mijlocie. Înfațișarea lor nu era prea diferită de cea a Tracilor de azi, cu ochii căprui, cu părul castaniu, în proporție potrivită cu cei ce au ochi albaștri și păr tizi-anesc, după cum se pretind Moșii, ca descendenți direcți și nealterați ai Dacilor. Sub acest aspect s-ar fi prezentat și Acheii, și Dorienii, la sosirea lor în Grecia. Totuși, dominant în tot spațiul tracic este tipul mediteraneean. Neamul Tracilor avea statură impunătoare, era voios, puternic, iubea dansul, cântecul și petrecerile. Deseori, Tracii sunt descriși în tonuri aspre și ei apar cu părul roșcovan, uns cu unt, voluminoși și grosolani. După unii ar fi avut trupul „zugrăvit“. după obiceiul Sciților (Valerius Maximus), în timp ce alții îi reprezintă ca oamenii cei mai mari și mai tari în război (*maximos habens viros et fortes in bello*). Clement din Alexandria descrie „orgiile“ din Samotracia, cosorul, sabia ca o coasă, cornul de zimbbru, folosite de oamenii spațiului tracic în bătălii. Uneori sunt arătați ca culegători de aur, pașnici, alteori ca o „nație furioasă“, având un temperament aprins și fiind neiertători cu dușmanii, gata să-și ajute însă prietenii. Interesantă de reținut este ideea lui Diodor, cum că populațiile locale adoptaseră conducerea de către profeți și că legendele lor păstrau amintirea potopului, care a sfărâmat o parte din scoarța continentală, transformând-o în arhipelag. Alte legende mai noi din Grecia de azi vorbesc despre ursitele, care au cernut pământul cel mai bun asupra spațiului tracic, în timp ce stâncile și bolovanii au fost îngrămădiți pe teritoriul Eladei. Din păcate, o seamă de izvoare și cărți

despre caracterul populațiilor din nordul și sudul Dunării (de pildă, cartea lui Sostratos, pomenită de Strabon) au dispărut. Diodor îi vede pe Traci ca neam unic în limbă, datini și religie, descinzând din regele Licurg, care domnea peste „Thracia” și „Helespont”, având un urmaș, Tharops, făcut cu Bacchantele. Tharops ar fi avut ca fiu pe Osagru, tatăl miticului poet Orfeu care descinde dintr-o „religie cu cântări”. Așezământul lor religios se întemeia pe „cultul împăraților”.

Cele o sută de triburi ale Tracilor duceau o viață felurită. Bessii și Edonii locuiau în bordee, în cea mai mare parte a Haemusului, căutând mai ales văile. În preajma cetăților grecești Callatis, Tomis, Histria trăiau Crobizii. Tribalii și Moesii se perindau de-a lungul Dunării. Saii, Paiții, Sirii, Dardanii, Coralii, Chiconii, Yanthii, Dassareții, Hibriani, Dentheleții, Agrianii locuiau în sudul Dunării și unii populau munții Rhodope. Paiții aveau locuințe lacustre, ceea ce dovedește o adaptare variată la mediu și o pricepere la construcțiile de locuințe. De-a lungul Strymonului, se înșirau triburile tracice ale Traierilor, Edonilor, Bisalților, Mygdonilor, Setonilor, Sintenilor, Dolongilor și Peonilor. În zona fluviului Hebru se aflau Odrisi. Despre unii se spune că obișnuiau să bea vinul din coarne de boi ferecate în aur și argint. Despre alții că ascultau harpa, instrument descoperit de acest popor muzical, cu deosebite înclinații artistice. Nu disprețuiau femeile și adesea, după relatarea poetului trac Menandru, dădeau dovadă de „neînfrânarea patimei”. Ca și la piramidele Egiptului, la cetățile grecești cu o populație destul de redusă, mii de meșteri traci și-au unit eforturile și priceperea pentru cioplitul și transportatul pietrei, pentru înălțarea construcțiilor ce fac fala antichității Haemusului.

În Marea Egee, Tracii s-au amestecat cu Bisalții și Edonii. Au locuit Athosul și au populat insulele (Tucidide vorbește despre Samotracia). S-au răspândit prin părțile Macedoniei și au avut conflicte directe cu Alexandru cel Mare. Edonii stăpâneau mine și regii lor umblau îmbrăcați în veșminte luxoase, închinându-se divinității Cotys, de la care și-au tras numele o seamă de regi traci. De altfel, s-a vorbit și s-a scris mult despre numele trace, remarcate deopotrivă la regii Bosporului, ca și la cei de la Gurile Niprului, la Chersones (după Diodor), ca și în Egiptul Ptolomeilor.

O epocă de metamorfoze făcea ca multe din „istoriile” Tracilor să se transforme în legende, ori să dispară cu totul din memoria urmașilor. Zeii Tracilor își schimbau numele, trecând în „posesia” Grecilor și astfel proprii lor zei purtau o vreme două nume, al doilea după localitatea în care acesta era adorat: Apollon Suregetes sau Goitosyros, Antariokos, Alsenos, Latomenos, Ramiskelenos, Zeus Blekouros, Artemis Gazoria, Bloureites, Bendis, Hekate Zerynthia, Dionysos Balias, Dyalos, Oiobazos, Sabazios, Aphrodita Zeirenia, Cibela Cotys. Adesea înșiși Grecii, uimiți de forța și iscusința Tracilor, îi treceau în rândul ființelor supraomenești, îi puneau în directă riva-

litate cu zeii, Tracia fiind locul unde se petreceau miracole și iubiri, pe care azi le-am numi romantice. Regi nespūs de bogați, ca Tenthreus, se aflau în Moesia, și ei ispитеau imaginația Acheilor și le îndreptau adesea corăbiile pe apele Helespontului în căutarea „Indiilor” din antichitate. Ca filosofi, Tracii erau socotiți de Clement din Alexandria ca „precursori ai revelației”, Platon însuși văzându-i ca „predicatori ai nemuririi”. Mândrindu-se cu descendența sa tracă, scriitorul Antistene spunea că însăși „mama zeilor se trăgea din Ida”. Tot astfel, Demostene și Ificrate socoteau ca o cinste faptul că mamele lor fuseseră trace. Din avuția spirituală anonimă, din tradițiile ce dovedeau talentele multiple ale Tracilor, ceea ce a făcut ca până în zilele noastre să se transmită din tată-n fiu o literatură folclorică unică în Europa, Grecii s-au înfruptat din plin și au luat pe seama lor o mare parte din miturile și credințele rătăcitoare.

Privilegiat de soartă, neamul Tracilor locuia cea mai bogată și mai ravnită peninsulă a Europei, Peninsula Haemusului, căreia Nicolae Iorga i-a făcut o analiză penetrantă, comparând-o cu peninsulele Italică și Iberică :

„Italia e închisă de zidul Alpilor : un drum se furîșează de-a lungul Mării în Vest, altul se împiedică în dărâmarea de pietre din Cars, Pasurile Pîrînelor, în piatră înaltă, aspră, sunt mai mult pentru păstori. Dincoace șesul euroasiatic pătrunde larg primitiv prin Moldova-de-Jos și prin Bărăgan, și Dunărea e drumul deschis către Apus. E o regiune de influențe necontenite, ba uneori chiar un ținut de drumuri pe care se vîntură neamurile”.

„Italia și Hispano-Portugalia sunt țări sărace. Nici una din aceste peninsule nu adună tot ce e necesar civilizației umane. Dincoace munții cuprind fier, aur, argint, chiar aramă ; vița de vie crește în podgorie, toate cerealele își răsfață lanurile bogate mai jos, pe când pădurea-și lasă pânza de codru mare până la Dunăre și dă desîșul de trei zile în Serbia”.

„În sfîrșit Orientul, cu mii de ani mai vechi decît Europa, își trimite aici, și primejdiiile desigur dar și binefacerile. Preistoria va fi mai istorică aici, iar protoistoria se leagă de marile drame ale civilizației omenesci răsărite în Mesopotamia și în valea Nilului și el vine aici direct prin expedițiile regiilor împărați din Persia, prin rătăcirile triburilor de păstori și ostași, ca și prin ființa Grecilor pe malul ambelor continente”.

„De aceste condiții geografice e hotărâtă istoria”.

În mai toate descrierile păstrate din antichitate, precum și în documentele arheologice și în reconstituirile antropologice, neamul Tracilor dă dovadă de structuri biologice prea puțin diferențiate, unitare și permanente. Faptul că ele sunt invariabile pe parcursul mileniilor constituie cea mai puternică dovadă a continuității Tracilor pe aceste meleaguri. Neamurile trace nu au fost niciodată „înlocuite” de alte neamuri migratoare, deoarece ele erau singurele perfect adaptate climei, solului, vegetației, vitregiilor mediului. Mobilitatea era condiția esențială a rezistenței la presiunile exterioare,

spre deosebire de Greci, a căror cultură a înflorit abia atunci când s-au stabilit în cetăți și au adoptat forme fixe de viață, impresurind țărmul Mării Negre și al Mării Egee cu porturi, spre a asigura tranzitul mărfurilor produse de „anonimii Traci“, prea puțin legați de bunurile și avuțiile lumești, lipsiți de orgoliul de a trimite posterității „urme“ cu privire la existența lor, „documente“ de piatră și „scrieri“, bizuindu-se în primul rând pe forța tradiției și pe înaltele trăiri spirituale.

În cunoscutul studiu al lui Hașdeu intitulat *Strat și substrat*, cercetîndu-se fenomenul „dăinurii“ prin analize filologice, se spune, la un moment dat : „Oriunde istoria ne arată vreo ginte temeinică așezată, pretutindenea sub această ginte ea ne lasă a vedea sau măcar a zări pe furiș, nesce rămășițe mai mult sau mai puțin stăruitoare dintr-o altă ginte mai veche, cucerită sau contopită. Orice ginte se compune, ca terenurile în geologie, dintr-un strat actual și din straturi succesive anterioare“. Analizând „substraturile“, lesne se poate urmări principiul continuității etno-sociale și teritoriale a poporului român în spațiul carpato-dunărean, ceea ce avea să întărească și filologul L. Diefenbach atunci când afirma cu deplină îndreptățire :

„Dacă și în ce măsură Tracii dăinuiesc și azi în populațiile compacte, trebuie să o decidă istoria neamului românesc și probabil a celui albanez, care însă lasă multe probleme deschise“.

MEȘTEȘUGURILE ȘI ARTA TRACĂ

De-a lungul mileniilor, Tracii din cetatea naturală a Carpaților au crescut, după expresia legendei, odată cu munții. Străvechiul fond mitic vorbește despre înfrățirea dintre om și natură, mai ales codrul fiind socotit „frate cu românul”. Oamenii și-au durat adăposturile în păduri, s-au așezat pe terasele riurilor, au folosit peșterile ca refugii. Păstoritul, una din îndeletnicirile cele mai răspândite, le oferea carne, lapte, brânză, piei. În căutarea pășunilor, turmele Tracilor rătăceau adesea până la mii de kilometri depărtare de locurile de obârșie. Urmărind fenomenul comunicațiilor, lesne se poate remarca relația permanentă între versanții Carpaților și Munții Haemusului, până în Munții Pindului.

Tracii din munți au folosit arborii pentru unelte, construcții, mijloace de transport, dezvoltând meșteșugul prelucrării lemnului. Și azi moții din Munții Apuseni dau probă de capacitățile lor tehnice și artistice în confecționarea ciuberelor, carturilor sau donițelor, a coveților și albiilor, a fluierelor și tulnicelor ale ornamenteate cu fierul încins. Un studiu comparativ al acestor ornamente de pe obiectele de lemn nu pare să existe, deoarece lemnul nu se păstrează de-a lungul veacurilor, așa cum se păstrează formele în mintea și în deprinderile măiestre ale oamenilor. Tot la munte, în prundul torenților și riurilor născânde, Tracii au observat pepitele de aur sau chiar vreun filon de aur, detașat din stâncă. Tot astfel, înainte chiar de descoperirea întâmplătoare a topirii minereurilor și începuturile metalurgiei, omul acestor locuri a descoperit filoanele de aramă și cositor în stare nativă.

Se zice că metalurgia a început abia cu anul minus două mii, în epoca bronzului, și s-a realizat ceva mai înainte cu reducerea și topirea cuprului. Folosirea metalelor a fost însă mai veche, deoarece aurul și cuprul aflate în stare naturală au devenit nu numai unelte și arme, dar și obiecte de podoabă. Mineritul avea să devină o consecință firească a nevoii de metale și a răspândirii uneltelor evolute. După secole de experimentări rudimentare, s-a ajuns la inventarea primelor instalații de lemn mișcate de forța apelor de munte,

la roata cu vălău, la roata dințată și la ciocanele de lemn pentru sfărîmarea bulgărilor de minereu. Se pot admira și azi piese de mașini foarte vechi la Muzeul Satului din Cluj-Napoca sau cel din Dumbrava Sibiului, unde sunt expuse șteampuri aurifere. Cu mineralele scumpe se găsesc laolaltă metale cu punct de topire scăzut, cum sunt cositorul, plumbul, zincul și altele. Din fuziunea lor a rezultat bronzul.

Mișcările de popoare au adus desigur și meșteri din alte părți. Celții din vest aveau în Alsacia și Rhur condiții asemănătoare cu cele din Banat și Transilvania. Prin ei s-au adus perfecționări de tehnici, schimburi de metode până la populațiile din Asia Mică, nu însă „importuri” de investiții necunoscute pe aceste locuri.

Meșteșugarii traci au prelucrat pieile, materii utile încă din zorii societății primitive. Argăsirea cu coajă, ghindă și frunze de copaci, care conțin tanin, a fost aplicată încă din neolitic, dacă nu chiar înainte de această epocă. Apariția calului, provenit, după cum se afirmă, din Orientul îndepărtat, a impus producerea de harnașamente, iar acestea au fost făcute de localnici. Folosirea fibrelor vegetale și a părului de animale a dezvoltat meșteșugul țesătoriei, la început rezervat femeilor, după inventarea războiului de țesut. Desigur, desenele au limbajul lor și simbolismul de pe vasele de lut se regăsește în țesăturile cu desene variat colorate cu ajutorul plantelor (ceapă, șofran, nucă etc.).

Mari iubitori de muzică, după numeroase mărturii antice, Traco-Frigienii au impus chiar anumite moduri muzicale. De la meșteșuguri, era firesc să se ajungă la forme superioare, la arte. Theopompus ne relatează că soliile erau făcute de Geți în acompaniament de citeră. La fel, Jordanes ne spune că preoții daci își făceau rugăciunile îmbrăcați în veșminte albe, cântând din gură și acompaniindu-se cu citera. Calitatea muzicii trace este recunoscută de Greci, care considerau că Orfeu și Thamyris au descoperit lira. De asemenea, despre Linos se spune că își însoțea poeziile cu cântec de fluiet, instrument pe care îl întâlnim și astăzi în tot cuprinsul spațiului tragic. Meșteri neîntrepuți în folosirea naiului, Tracii au lăsat moștenire acest instrument, la fel ca și buciul și tobele. Trecând direct din folclorul tragic în folclorul românesc, sfertul de ton, caracteristic muzicii antice din întreaga Peninsulă a Haemusului, se păstrează și în zilele noastre. De altfel, atunci când vorbim de muzică, despre asemănările existente în arta sunetelor la popoarele din Haemus, ne referim la structurile interne cele mai profunde.

Vinul era la mare cinste la Traci, la fel ca și berea, pregătită din orz și din mei.

Diviziunea muncii în neolitic a dus la dezvoltarea unor meșteșuguri menite să îmbogățească vestimentația oamenilor din vechime. Tracii se îmbrăcau cu o cămașă lungă, încinsă cu un brâu, și pantalon creț. Sumanele de

lână și cojoacele de iarnă erau nelipsite în timpul friguros, căciula fiind folosită, mai ales de munteni, în tot cursul anului. Herodot spune că, în timpul luptei, Tracii purtau căciuli din blană de vulpe, tunică și deasupra, mantale lungi colorate. Este vorba de mantia care le atârna pe umeri și flutura în vânt, imagine surprinsă în basoreliefurile care reprezintă în mod obișnuit „cavalerul trac“, care a inspirat ulterior imaginea Sfântului Gheorghe. Atât încălțăminte, cât și pulpanele erau din piele de căprioară, dar acestea erau folosite probabil de nobili și de cei avuți. Încă din epoca homerică, nu numai femeile, dar și bărbații purtau podoabe de aur și argint, excelând în această privință Agatârșii, pe care „părintele istoriei“ îi numește Chrysoforoi. Aplice, paftale, arme cu mânere încrustate, brâuri împodobite cu aur și argint intrau în garderoba individuală a nobililor geto-daci.

Cea mai de seamă ocupație a Tracilor rămâne însă agricultura, sub toate aspectele ei, inclusiv albinăritul, pentru care se făceau prisăci și se răspândeau stupi în zonele cu floare multă. Stupăritul a fost atât de dezvoltat în nordul Dunării, încât un general macedonean, voind să treacă fluviul într-o incursiune în Dacia, a motivat retragerea spunând că a fost năpădit de roiuri de albine. Albinăritul a dăinuit secole de-a rândul căci, pe timpul lui Ștefan cel Mare al Moldovei, produse importante la export către Veneția au fost tocmai mierea de albine și ceara folosită pentru iluminatul palatelor ducale.

Bazată pe cultivarea cerealelor, agricultura a fost o consecință firească a fertilității solului și a perfecționării uneltelor. Planta cea mai răspândită a fost la început meiul, din care se făcea mămăliga, așa cum fac și azi popoarele din Africa. Aceste popoare consumă prea puțină pâine, deoarece pâinea se elaborează mai greu, cerând plămădeală, dospire, frământare și coacere într-un cuptor bine încălzit sau într-un țeșt de pământ pe o vatră încinsă. Grâul era cunoscut de Traci încă din timpuri îndepărtate. Alexandru cel Mare, în incursiunea de scurtă durată pe aceste teritorii nord-dunărene, după relatarea lui Arrian, „a luat-o prin semănături, poruncind pedestrimii să înainteze către ținuturile necultivate, culcând grâul cu sulilele aplecate, iar călăreții urmau îndată prin partea de lanuri de unde înaintase falanga“. Acest grâu a alimentat veacuri și milenii de-a rândul populația din Peninsula Haemusului, mai ales în timpul imperiilor roman și otoman. Acest grâu este preferat și în zilele noastre celui produs în Occident, tocmai pentru proprietățile sale, care îl fac să se preteze mult mai bine la fabricarea pastelor făinoase. Pe lângă grâu, s-a cultivat orzul și secara, mai ales la deal, unde soarele nu dogorește ca la șes, precum și ovăsul. Între legume, la mare cinste se afla mazărea.

Numeroase și cristaline, râurile spațiului tracic erau bogate în pește de toate speciile. Tracii s-au îndeletnicit dintru început cu vânarea peștilor, iar mai apoi cu pescuitul lor, două operații care comportă folosirea de unelte diferite. Dunărea și bălțile înșirate de-a lungul fluviului au favorizat această

indeletnicire, și ea s-a dezvoltat în asemenea măsură, încât peștele a devenit chiar articol de export, împreună cu grâul, mierea, ceara, pieile, blănu-rile.

Arta făuririi armelor și războiul erau practicate de toate triburile trace, pentru motive de apărare, dar și de atac, atunci când viața pașnică a tribu-rilor înceta și se iveau tensiuni și răfuiri teritoriale. În antichitate, luptele se dădeau cu arme simple, ca sulița, săgeata, pumnalul, toporul, dar și cu diferite unelte care, la nevoie, se prefăceau în arme. Romanii se temeau de „coasele dacice.” Spre deosebire de alți Traci și de alte neamuri, Tracii din nordul Dunării s-au deprins și cu lupta călare. Aceasta le dădea o superiori-tate reală în lupte și uneori, când Dunărea era înghețată, posibilitatea unor raiduri în sud, spre a zădărnici pregătirile de atac făcute din castrele romane. Chiar cetățile grecești de la Marea Neagră, cu care făceau schimburi comer-ciale în condiții totdeauna mai avantajoase pentru Grecii vânzători de mărfuri scumpe, nu erau cruțate, pentru restabilirea, pe calea armelor, a unui echilibru de schimb rezonabil.

Sistemul de apărare tracic se baza pe fortificațiile așezărilor principale dar și pe fortificațiile naturale din munți, care erau folosite cu dibăcie, iar când acestea lipseau, se construiau șanțuri și palisade. De-a lungul Dunării erau și orașe-fortărețe, întărite fără piatră și ziduri durabile, după sistemul ro-man. Se săpau șanțuri de apărare, se ridicau valuri de pământ, deasupra cărora se construiau palisade.

LIMBA ȘI DIALECTELE TRACO-ILLIRE

Limba Tracilor derivă prin evoluție din fondul lingvistic european sașu arian, însumând caracteristici proprii ce țin de funcția sa de vehicul de comunicare între toate triburile trace. Așa se explică de ce la integrarea lentă a lor în marea organizație politică a Imperiului roman, în care se vorbea în realitate limba latină vulgară, nu s-au ivit dificultăți de comunicare. Opinii noi afirmă continuitatea neîntreruptă a limbii trace, ca o componentă esențială a unui popor străvechi, pe care un accident al istoriei l-a făcut să-și schimbe denumirea, nu însă și ființa. Adesea, privind Columna lui Traian din Roma, ne întrebăm ce anume voiau să istorisească sculptorii care s-au străduit să înfățișeze lumea traco-dacă în scene realiste, atât de veridice, încât până și cele mai neînsemnate detalii vestimentare evocă spațiul social și geografic al lumii carpato-dunărene.

După cum au mai remarcat și alții, în scena în care Dacii cer pace împăratului, aceștia nu se înfățișează cu un interpret, ci i se adresează direct, ceea ce dovedește că dialogul dintre reprezentanții celor două popoare se făcea într-o limbă comună, asemănătoare sau identică. O altă scenă înfățișează trei Daci, urmați de mulțime, tot în fața lui Traian, făcând probabil act de închinăciune și supunere. Dio Cassius însuși, relatând scena trimișilor lui Decebal la Roma, spune: „Ambasadorii lui Decebal fură introduși în Senat, unde, după ce depuseseră armele, împreună mâinile, după modelul captivilor, rostiră oarecare cuvinte, precum și rugarea ce o făceau, apoi consimțiră la pace și își ridicară armele”.

Inscripțiile *Decebalus* și *Per Scorilo* aflate pe un vas de lut la Sarmizegetusa au fost până nu demult singurul text în discuție. Aceste inscripții au fost traduse de C. Daicoviciu prin „Decebal, fiul lui Scorilo”, *per* putând să însemne și *puer*, adică fiu, dar filiația se indică expres prin *filius*, *puer* însemnând în limba latină „argat”, „om de curte”. Alte inscripții descoperite la Ocnița-Vâlcea de către Dumitru Berciu ni se par cu mult mai însem-

nate. Aici a apărut cea mai veche scriere traco-dacă, folosind majuscule și cursive romane. Textul de la Ocnița-Vâlcea scoate în evidență numele de Reb, dat unei persoane și acela al Burilor dacici și al centrului politic și economic, Buridava, unde se găsea un regișor, un basileu, termen scris pe fragmentele unui vas de cult. Amplele studii asupra limbii traco-dacilor scrise de I. D. Detschew, Vladimir Georgiev, Vittorio Pisani și alții au adus și ele unele lumini în această chestiune controversată. Nici temeinicul studiu al lui I. I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, nu părăsește punctul de vedere al unei limbi dispărute, din care ne-au rămas doar „resturi”, pe baza cărora ne va fi imposibil să alcătuim o singură frază inteligibilă în străvechea limbă a Tracilor.

Academicianul Louis Armand, vorbind despre miracolul românesc al păstrării limbii latine alături de popoare și organizații statale slave, spune că numărul redus de cuvinte caracteristice dace în limba română, după constatările lingviștilor specializați în materie, se datorește faptului că Traco-Dacii vorbeau o limbă pferomanică și astfel cuvintele rămase n-ar fi decât termeni dialectali specifici regiunii. În legătură cu grupul consonantic *thr*, *tr*, cu care începe numele Tracilor, precum și acel *dr* din unele antroponime românești, Louis Armand releva că ar fi o caracteristică celtică sau, în orice caz, comună mediteraneană. Nu este exclus ca numele colectiv și general de Thraces să fi fost dat de alții, cum au făcut-o Grecii, sau de unele triburi, și apoi să se fi extins. La fel s-a petrecut și cu numele de dac și get.

Oricum, anticii cuprindeau sub numele generic de Traci, o mare grupare de triburi înrudite prin fondul social etnic, prin limbă și nume proprii, prin toponime, hidronime și omonime, prin forme de viață economică, socială, culturală și politică, de civilizație materială și spirituală, după cum arată I. I. Russu. Numele de Tracia însă, ca noțiune etnico-geografică, a avut extensiune și accepțiuni diverse, în decursul istoriei. La un moment dat, Tracia se confunda poate cu Europa însăși, căreia i-a dat numele, dacă ar fi să acceptăm părerea istoricului Alexandru Randa.

Unele studii asupra limbii latine, bazate pe scriitori antici și mai ales pe mitologie, caută să arate că limba latină nu a fost exclusiv limba popoarelor italice, ci ea ar fi reprezentat numai o ramură sau un dialect al unei limbi comune.

Pe cuprinsul Peninsulei Haemus, populația tracă vorbea o limbă comună, cu varietăți dialectale inerente, care putea fi înțeleasă de toți Tracii din spațiul sud-dunărean. Ei cunoscute scena cu proconsulul Titus Quintus Flaminus. Însoțit de demnitari romani, acesta a participat la festivitatea jocurilor istmice, după înfrângerea regelui Filip al Macedoniei. Atunci, heraldul s-a înfățișat în mijlocul arenei și s-a adresat mulțimii în cuvinte îndată înțelese de toți.

Un argument de logică amintit uneori este acela referitor la desnaționalizare. Dar, din cele nouăzeci și șase de provincii romane ocupate încă înainte de integrarea Daciei în Imperiul roman, o bună parte n-au fost romanizate. În marele amalgam al popoarelor cuprinse în imperiu, Germanii, neamurile din nordul Africii în frunte cu Cartaginezii, popoarele Asiei Mici, Grecii și Albanzii etc. și-au păstrat identitatea. Este de presupus că Dacii, Celții, Iberii și-au însușit de timpuriu limba latină; că neamul Tracilor vorbea o limbă unitară, după cum arată și unele izvoare scrise.

Originea și limba Traco-Ilirilor. Când, din dorința de a opera diversificări, s-a socotit că Ilirii fac parte din alte neamuri, s-au iscat multe controverse. Unii cercetători au susținut că Ilirii, nefiind prea numeroși, ar fi ocupat numai teritoriul Albaniei de azi. Alți erudiți însă au fost de părere — și dreptatea pare să fie de partea lor — că Ilirii ocupau toată partea de apus a Peninsulei Haemusului, Pannonia, o parte din Europa Centrală și o bună parte din Peninsula Italică. Controversa se poartă în jurul problemei apartenenței lingvistice a Ilirilor. Răspunsurile au fost și continuă să fie diametral opuse. S-a afirmat că între Iliri și Traci există o mare asemănare lingvistică (N. Jokl), dar s-au și emis opinii potrivit cărora se trasează o linie de delimitare fermă între cele două limbi. După W. Tomaschek „numele proprii, la fel ca întreaga nomenclatură etnică și topografică a Iliriei, Pannoniei, Veneției, Iapygiei și Siciliei, sunt total diferite de cele ale teritoriului Haemusului, iar Strabo și alte autorități ale antichității deosebeau pe bună dreptate, grupa etnică illiră de cea traco-getică, încât de o bază comună mai intimă a celor două elemente nu poate fi vorba“. Acestui punct de vedere i s-au raliat și alți comparatiști, între care I. I. Russu, în a cărui lucrare, *Ilirii*, se poate consulta și istoricul bibliografiei problemei. El folosește ca argument prezența numelor compuse în număr foarte redus în limba illiră și un număr mare de nume compuse în limba traco-dacă.

Sunt și învățați care au adoptat o poziție de mijloc. De pildă, C. Patsch și F. Ribezza socotesc că asemănările dintre illiră și tracă s-ar datora depășirii unor triburi trace în teritoriul illiric. Este greu de stabilit în ce măsură și când s-au petrecut asemenea întrepătrunderi, mai ales că arheologii deosebesc o cultură materială de caracter specific illiric și o alta de etnicitate tracă. În orice caz, există apropieri destul de însemnate între Iliri și Traci, atât din punct de vedere etnic, cât și lingvistic și cultural.

Aceste apropieri I. I. Russu le consideră ca o moștenire comună ariano-indo-europeană, dar pentru a nu arăta o înrudire prea strânsă, aduce ca argument al diferențierii dintre cele două grupe — fiind adept al metodei divergente — onomastica și toponimia. Lipsesc, de exemplu, în teritoriul illiric toponime terminate în *bria*, *dava*, *dizos*, *para*, caracteristice spațiului tracic. Există însă o mare asemănare între sufixe și radicale. Aceleași radicale și sufixe se găsesc și la Celți, Pannoni, Epiroți și Eleni.

Dintre elementele lingvistice care stabilesc apropierea între illiră și tracă, I. I. Russu enumeră o serie întreagă. El afirmă că „Sigur este deocamdată numai că Illirii și Tracii aveau exact același sistem fonetic și derivarea cu sufixe a numelor proprii, ca și compunerea, posibil multe elemente gramaticale și lexicale, dar sistemul lor toponimic și antroponimic (cunoscut la ambele popoare mult mai bine decât lexicul graiului lor uzual) prezintă diferențe importante“. În concluzie, I. I. Russu crede că aceste deosebiri și apropieri pot să indice existența a două idiomuri satem. Pentru a ilustra diferențele existente între cele două idiomuri, reproducem o listă onomatologică din lucrarea citată, de aici oricine putând să-și dea seama de „marea diferență“ sau de înrudirea evidentă a lor :

Illiric

Abroi, puternic, energic, violent
Aplo, *Aplus*, *Apulia*, putere, tărie
Balacras, *Ballaaios*
Conbazetas (?)
Bennar, *Bennus*
Bilia, *Bilios*
Bituvant
Brend, *Brent*, *Brundisius*, a trece prin vad (?)
Bubant
Buzetius, *Buzos*, țap
Cazare
Dardi, *Dardani*
Dauni
Derzines (mess) ?
Ditliones, *Ditus*
Eptanes
Gentius, tare, bogat

Longaros
Malvesa
Nosatis, a sosi bine, norocos
Prorado
Rigias (mess)
Saprinus vicus
Separi, a preocupa, a îngriji
Sita
Tabara (mess.)
Taizi

Traco-getic

Abre (antropon)
Apuli (*Appulus*, *Apulum*)
Balas, *balus* (în antropon)
Bazobalis (nume feminin)
Benni (trib)
Bila
Bitus

Bubentis
Buzos, *Byzes*
Cazaras (?)
Dardanos, *Dardapara*
Daunion
Derzis, *Derzenus*
Ditus, *Ditubistus*, *Ditugentus*
Epta
-gentus (*Bitu-*, *Cele-*, *Ditu-gentus*)

Langaros
Malva
Nusatita
Pyrurredes
Rigasis, *Rigozus*
Saprisara
Sapairi
Sita, *Seita*
Tabusus
Taesis

Terpanos, a freca, a pisa
Tenta, mulțime, popor
Tribulium, grindă, eșafodaj de grinzi
Zaca
Zaritsh
Zileles
Zoroda

Terpyllos, *Tarpodizos*
Tinta, *Tintamenus* (Vicus)
Triballi, *Tribanta*
Zaca, *Zec*
Zerula
Ziles
Zor-, *Zur-* (antropon)

Ca un comentariu final la tabelul de mai sus, pentru susținerea tezei sale, I. I. Russu admite: „Poate să fi avut dreptate C. J. Jireček cu aproape un veac în urmă afirmând că Tracii și Ilirii erau înrudiți așa cum sunt înrudiți slavii cu lituanii sau germanii cu scandinavii“.

Există deosebiri, dar există și mari apropieri. Fără a neglija importanța onomasticii pentru studiul limbilor, ea nu este însă decisivă. Există foarte multe apropieri ce îngăduie să socotim traca și illira ca două limbi strâns înrudite, să le considerăm, așa cum au făcut-o unii învățați, ca o „grupă illiro-tracă“. În sprijinul existenței unei mari apropieri, ar putea să pledeze și originea comună a unor cuvinte din limbile moderne română și albaneză, cuvinte de origine preromană, care indică un substrat comun străvechi sau foarte strâns înrudit. Din cele prezentate până acum, și având în vedere argumentele pro și contra, cu forțe egale, ținând totodată seama de afinitățile dintre limba română și limba albaneză, considerăm că ipoteza înrudirii dintre cele două limbi poate fi preferată.

Apropierea dintre illiră și tracă presupune și o înrudire etnică dintre Traci și Iliri. Aceste înrudiri explică influențele reciproce dintre cele două popoare, fiind vorba și de o afinitate sub aspectul civilizației, determinată de afinitatea lingvistică și etnică. Cine au fost strămoșii Ilirilor nu este lesne de stabilit. În orice caz, nu poate fi vorba decât de un substrat etnic înrudit cu Tracii, formând o entitate etnică și lingvistică înainte de diferențierea lor în Traci și Iliri. Existența Ilirilor înainte de secolul VII anterior, poate fi dedusă indirect din informațiile ce le avem în legătură cu triburile illirice care migrează în Italia, în secolele X și IX anterioare. Ilirii pătrund în Italia prin infiltrări succesive, deci înainte de colonizarea grecească. În Calabria și Apulia se așază grupuri compacte de triburi illire, cele mai importante fiind ale Messapilor și Iapygilor.

Herodot face primele mențiuni în acest sens. Triburile illire care migrează în Italia sunt: Apulii, Calabrii, Corinenses, Dardii, Daumii, Iapyges, Messapii, Peucetii, Peodiculi și Salentinii. Ele vorbeau aceeași limbă: messapica. Paulus Festus și Plinius sunt autorii antici, care ne transmit informația că aceste triburi au venit din Illiria și că ele sunt formate din Iliri. Coresponzențele topice dintre Calabria și Illiria confirmă spusele autorilor an-

tici. După Plinius, grupe de populație illirică se găseau și în alte regiuni ale Italiei. Se vorbește despre niște stânci ale Iapygilor în Bruttium (Basilicata), ca și despre alte topice din Picenum sau Umbria. Se întâlnesc unele topice de origine liburnică, ceea ce presupune că o parte din tribul Liburnilor, care locuia în Corfus, a emigrat în Italia. În urma acestei expansiuni demografice, apar și primele știri scrise despre existența Illirilor. Primele mențiuni istorice cu privire la aceștia le întâlnim la Strabo, care ne dă relații în legătură cu Liburnii, trib illir care locuia în insula Corfu. De asemenea, este menționată și o incursiune a tribului illiric, al Taulanților în Macedonia, în jurul anului minus 600. Este de presupus că mai multe triburi au ocupat spațiul dintre Epir, peninsula Istria, cursul Dravei și Dunăre.

Știri mai sigure, care să fixeze triburile illire, încep abia de la minus 500, când urmele despre Illiri sporesc și istoria lor capătă contur. Se pare însă că de la anul minus 100 existau unele triburi de Dalmați, care populau coasta Mării Adriatice, de la ei moștenindu-se numele provinciei Dalmația. Spre nord, pe un spațiu restrâns, locuiau Liburnii, iar Peninsula Istriei și teritoriul învecinat au aparținut Veneților. Spre est, înrudiți lingvistic cu Illirii, dar și cu Tracii, se aflau Pannonii, răspândiți între Drava și Dunăre și ceva mai spre nord.

Supunând judecății logice această chestiune controversată, urmând metoda convergentă a numitorului comun, Traco-Illirii se dovedesc a fi membrii unei mari comunități, fără granițe fixe între ele, cu aceleași obiceiuri și același mod de viață. Pentru publicul nespecializat în lingvistică, nu apare lipsit de interes faptul că, în urmă cu mai multe decenii, învățații Gustav Weigand și Kristian Sandfeld au lansat ideea unei limbi balcanice, care ar fi cuprins româna, albaneza, neogreaca, bulgara și chiar sârbo-croata. „Albaneza, româna și bulgara ar fi trei ipostaze ale aceleiași limbi: Albanezii fiind Traci care păstrează limba veche, Românii Traci romanizați, iar Bulgarii, Traci slavizați“, după cum relatează I. I. Russu. Sanfeld, care a scris și un tratat asupra acestei discipline filologice, arată că româna, deși structural este latină, prin unele aspecte face parte dintr-o uniune lingvistică. Weigand socotește, de asemenea, că româna, greaca, albaneza și idiomurile slave s-ar reduce la aceeași limbă, în ultimă instanță.

Confluențele lingvistice demonstrează că spațiul tracic, în special nordul și sudul Dunării, a rămas omogen nu numai pe plan biologic, dar și lingvistic. La distanță de secole, lingviștii descoperă o unitate de limbă crescută din aceeași limbă tracă, peste care s-a adăugat româna, limba latină populară și, la sosirea cetelor eterogene, limitate ca număr, s-a produs un adaos destul de rarefiat prin aportul noilor limbi, sărace, formând un fond comun, un substrat fundamental trac și apoi traco-roman.

RELIGIA TRACILOR

Ca orice popor apărut în istorie și afirmat puternic de-a lungul veacurilor, neamul Tracilor a avut o religie caracterizată printr-o înaltă spiritualitate. Bineînțeles, la început religia era simplă, legată de fenomenele naturii, de animalele care inspirau frică și impuneau respect. Sentimentele umane se exteriorizau sub forma simbolică a totemului cu funcție de apărare, comportând jertfe de tot felul și chiar sacrificii umane. Prin evoluția cultului, cel jertfit devenea un sol, cu o misiune bine precizată, mijlocind pe lângă divinitatea supremă și „tratând” sau „pledând” pentru cauza celor vii. Trecerea de la formele religioase primordiale la cele superioare s-a făcut destul de lesne. Întregul proces de umanizare a zeilor, credințelor și riturilor străvechi — ca cel în legătură cu adorarea focului purificator — s-a păstrat și în această perioadă. Nu întâmplător, iubitorul de oameni, intruchipat de miticul personaj Prometeu, a fost domiciliat nu numai în Grecia, dar și aici, în nordul Dunării.

Fustel de Coulanges, în *Cetatea antică*, expune cu detalii felul în care se săvârșea adorarea focului sacru. Cultul focului era simplu: întotdeauna în altarul casei se aflau cărbuni aprinși. În anumite ore ale zilei se puneau pe foc ierburi uscate și lemne de un anume fel, și atunci zeul focului strălucea cu flăcări luminoase. I se aduceau sacrificii, turnându-se în foc undelemn, mirodenii, grăsimea animalelor sacrificate. În India, focului i se adresau rugăciuni, iar legile sacre impuneau brahmanului să nu mănânce din orezul recoltat înainte de a fi fost oferit focului sacru, deoarece focul este flămând de grâne și când nu i se dă dijma cuvenită se supără și-l arde pe brahmanul uituc sau neglijent. La Indieni, divinitatea focului a luat numele de Agni și, în *Rig-Veda*, i s-au închinat imnuri, spunându-i-se „apărător și părinte”, „protector al omului”. I se cerea glorie, belșug, sănătate, înțelepciune și iertare. Ca și în Europa, omul vinovat nu putea să se apropie de focul sacru înainte de purificare. Ceremonie importantă în religia străveche, Romanii o practicau la întâi martie. Tracii cei vechi săvârșeau această tradiție pri-

măvara, când toți membrii familiei săreau peste flăcări, în semn de ardere a păcatelor.

Multe au fost totemurile triburilor, dar Tracii au păstrat în mod deosebit unul și la acesta n-au renunțat niciodată, chiar când religia lor a evoluat spre forme superioare, spiritualizate. Este vorba de totemul lupului sau al capului de lup, care se confundă cu însuși neamul trac, și îndeosebi cu tribul Dacilor. Acest totem devenit și balaur, a fost apoi adoptat ca steag de luptă și prin gura lui deschisă vuia vântul. Șuierul lui produs de corzile ce atârnau și fluturau în urmă imita oarecum urletul lupilor în goană după vânat. Aceasta îi îmbărbăta pe vitejii Traci, binecunoscuți ca războinici fără frică de moarte. Nu poate să ne scape relația evidentă a „lupului” dacic, cu „lupoaica” devenită simbol al Romei.

Credința în nemurire îi făcea să disprețuiască moartea și să se arunce cu curaj sălbatic în bătălii, convinși fiind că se vor duce într-o lume mai bună și mai frumoasă. Ideea reînvierii exista la Traci cu mult înainte de apariția creștinismului, ca și ideea dragostei de aproapele nostru. Un scriitor din Heracleia, Nymohides, cu trei secole înainte de Isus Cristos, arată că Sabazios nu era altul decât Dionisie, cel adorat prin strigăte. Se fac dese apropieri între Sabazios și Sabaoth, „făcătorul cerului și al pământului”, precum se fac apropieri între colina Zilmissus, unde se afla templul rotund, cu acoperișul întredeschis ca să primească razele Soarelui, și numele misterios al lui Zalmoxe. Acest Zalmoxe, profetul vieții fără sfârșit, s-ar fi ascuns în pământ spre a reapărea după patru ani, înfățișând astfel ideea învierii cu secole înainte de Cristos.

Spiritualitatea religiei Tracilor s-a reflectat în sistemul politeist. Mitologia romană și istoria străină arată că Tracii au creat și au dăruit altor neamuri pe proprii lor zei: Dionisie, Bendis, Ares, Hermes, Apollo ș.a. Dionisie, iubitorul de oameni, era zeul bucuriei și petrecerii cu prinos de nectar al viilor trace. Însușit de Greci, a devenit Dyonisos, iar la Romani Bacchus, cu fruntea încununată de ciorchini, iar sărbătorile închinat lui se repetau de mai multe ori pe an, mai ales primăvara și toamna. Zeița Bendis a devenit la Greci — Artemis, iar la Romani — Diana, cu tolba plină de săgeți, în căutarea vânatului în codrii sacri, cu poieni unde se puteau organiza ceremonii și pelerinaje. Diana avea și un oraș în Italia numit Lucus Dianae, Lugo de astăzi. Trac era și Ares, zeu al războiului, care se potrivea de minune spiritului vitejesc al acestui neam. La Romani, Ares a devenit Marte și avea un templu, cu porți închise în timp de pace, lucru rar întâmplat la ei. Din pricina războaielor de cuceriri continue, purtate de Roma, templul lui Marte era mereu deschis, pentru ca văduvele și orfanele să se poată ruga. De Apollo se leagă numeroase legende mitologice. Era una dintre principalele divinități și-l aflăm în cultul tuturor popoarelor antice, sub diferite denumiri. La Homer, Apollo apare ca rex, imperator, domnind „peste toți muritorii”. În in-

scriptiile grecești este denumit și basileus. Origina lui Apollo este tracă și, potrivit legendei, s-a născut în ținuturile hyperboreene, la nordul Dunării de Jos, mama sa fiind hyperboreana Latona.

Tracii erau cunoscuți ca popor adânc religios. Dar cum se împacă — ne-am putea întreba — cultul zeului suprem, Zalmoxis, cu pluralitatea zeilor? Unii istorici și arheologi (deoarece religia e legată și de templele cu urme vizibile ale invizibilului) atribuie cultul politeist și orgiastic numai Tracilor din sudul Dunării și din alte părți, rezervându-l pe Zalmoxis marelui trib geto-dacic din nordul Dunării. „Antichitatea e unanimă a recunoaște Geților o adâncă și severă religiozitate, care le pătrunde și determină viața în toate împrejurările, fie de zilnică închinare puterilor supranaturale, fie de catastrofală unire cu divinitatea nemuritoare, prin renunțarea de bunăvoie la viața chinuită în pace, ori biruită în război”, scrie Vasile Pârvan. Faptul că Daco-Geții credeau într-un zeu suprem (alături de care existau divinități mai mici) și în existența unei lumi de dincolo, arăta Grecilor că se află în fața unei concepții superioare despre Univers. Primele informații în legătură cu credințele traco-gete ni le-a dat Herodot, în legătură cu Zalmoxis, despre care povestește o istorie anacronică. Îndoielile manifestate de Herodot față de povestirea Grecilor despre Zalmoxis nu reprezintă altceva decât o demascare a raționalismului grecesc, o naivitate grecească, după cum spune același istoric. Caracterul abstract al religiei traco-gete îl face pe Greci să-i caute originea în filosofia lui Pitagora sau în Egipt, deși Zalmoxis, regele-zeu, a trăit înaintea lui Pitagora. Herodot face distincție netă între existența sa ca om și divinitatea intruchipată de el. Vorbind despre cultul lui Zalmoxis, Herodot precizează: „Iată cum se cred nemuritori Geții: ei cred că nu mor și că cel care dispăre în lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis”. Herodot continuă: „Tot la al cincelea an ei trimit la Zalmoxis un sol tras la sorti, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrurile de care de fiecare dată au nevoie”. Ca să-l trimită pe sol zeului, Tracii înfingeau în pământ trei sulite cu vârful în sus, îl luau pe cel ales de mâini și de picioare, îl azvârleau în așa fel, încât acesta trebuia să cadă în vârful sulitelor. Dacă cel aruncat în suliti murea, era semn că zeul a primit solia, iar dacă nu, Tracii li reproșau că este un ticălos și alegeau pe altul ca să fie trimis la ceruri. Remarcând, în treacăt, că asemenea sacrificii se oficiau și la Celți din patru în patru ani, pentru a sublinia caracterul divin al lui Zalmoxis, Herodot reproduce următoarea informație: „Același Traci, când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus spre cer și amenință divinitatea care provoacă aceste fenomene, deoarece ei cred că nu există alt zeu în afară de al lor”.

În *Periplul* său, Monaseas din Patras îl compară pe Zalmoxis cu Kronos, Strabon îl pune alături de Licurg, alții îl confundă cu profetul. Dio Chrysostomos îl numără pe Zalmoxis între regi. Hellanicos, Lucian, Iulian văd în el pe profetul vieții fără de sfârșit, tot astfel cum pentru Clement din Alexan-

dria, Zalmoxis devine erou, setos de moarte, imaginând o „călugărie“ înainte de creștinism și predicând ascetismul și claustrarea. Mai mult decât atât, Hellanicos afirmă că Trerii și Crobisii, neamuri trace, credeau în nemurire, socotind că cei morți pleacă la Zalmoxis și se vor întoarce cândva, din care pricină la înmormântări li aduceau jertfe și benchetuiau. Diodor din Sicilia spune, despre credința Geților, că „La așa-numiții Geți, care se cred nemuritori, Zalmoxis susținea că și el a intrat în legătură cu zeița Hestia“. Vasile Pârvan considera, în baza unor mărturii antice, că Geții, erau buni, austeri și cu o predispoziție aparte pentru viața spirituală. „Sufletul e nemuritor — spunea Pârvan. Trupul este o împiedicare pentru suflet de a se bucura de nemurire : de aceea nu are nici un preț ; poftele lui nu trebuie ascultate ; la război el trebuie jertfit fără părere de rău. Omul nu poate ajunge la nemurire decât curățindu-se de orice fel de patimă : carnea, vinul, femeile sunt o murdărie a sufletului. Mai ales vinul aduce ticăloșirea omului : în numele divinității, Marele Preot al Națiunii cere distrugerea viței de vie în întregul regat. Nimic deci din nebunia dionisiacă traco-phrigică nu e admis sau tolerat la Geți. Oamenii sfinți vor fi la ei asceții, care nu vor să mai știe nici de lume, nici de femei, ci în renunțarea la orice bucurie a trupului, se devotează gândului bun despre nemurirea de dincolo de viața trupului, căci abia prin moarte omul înviază la viață veșnică“.

Lucian Blaga considera că Zalmoxis nu este altceva decât o divinitate supremă, iar mitologia getă nu poate fi exclusiv uraniană, pentru că nici un popor arian nu a avut o asemenea mitologie. Credința Geților în nemurire nu este o credință în nemurirea sufletului, ci o trecere a trupului pe un alt tărâm, așa cum ne sugerează credințele populare românești. Chiar spusele lui Platon trebuie interpretate ca o nemurire a trupului și nu a sufletului. Blaga credea că Geții au avut totuși și alte divinități. El spune : „De multe ori memoria istorică se refugiază în povești. Chiar dacă această Mumă a Pădurii n-ar fi o rămășiță arhaică, și nu vedem de ce n-ar fi, a îngăduit să bănuim în dosul unor atari figuri, palpitând un străfund de mitologie și de magie a pădurii, un străfund geto-trac“.

În „frunză verde“, expresie cu care încep cântecele populare românești, Lucian Blaga vedea o reminiscență a unei vechi mitologii : „Noi vedem în această frunză verde ceva mai mult. adică : ecoul preistoriei. Întrezărim în dosul cuvintelor un verde arhaic, de mitologie și magie a pădurii și a zeițărilor vegetale. Frunză verde are ceva dintr-o rituală invocare a stihilor vegetale, care ocrotesc viața și sunt mai ales dătătoare de viață“.

La un popor la care vitejia era socotită suprema virtute, nu se putea să nu existe un cult al eroilor, al acelor viteji care îi întrec uneori pe zeii înșiși, devenind mai devreme sau mai târziu ei înșiși divinități. Eroul trac sau Cavalerul trac, „demonul erou“, va fi trecut uneori alături de Zeus. Prestigiul de care se bucurau avea să-i ajute a trece mai întâi în mitologia greacă, apoi

în cea romană. Așa rămâne Silvanus, ocrotitorul semănăturilor. Cavalerul sau eroul trac apare la Adamclissi ca „neînvinsul”. Dar, alături de această față luminoasă a lumii supranaturale, Tracii gândeau și o lume a demonilor, a duhurilor rele, pe care o regăsim iarăși în credințele și superstițiile populare, într-un amestec sacru și profan care ne explică într-un fel și „amestecul” de zei și credințe din antichitate.

Clement din Alexandria vorbește despre doctrinele întunericului, despre Dionysos Bassaros, despre șarpele ce intră în sân, ca mijloc de inițiere în misterele sabazice. Șarpele e duh al răului, dracul decăzut din starea lui inițială, adversar al lui Dumnezeu. Însuși dragonul-lup de pe steagul Dacilor ne poate duce cu gândul la aceste vechi credințe, așa cum unele elemente, legate de adâncurile pământului, de peșteri, îndeosebi, de galeriile de mină, au creat o simbolică mistică ce s-a transmis la Greci și la Romani, dăinuind în legende populare până în zilele noastre.

De religie și de preocupările pentru mântuirea sufletului și trupului erau legate și practicile ce țin de cultul morților. Ni s-au păstrat câteva informații cu privire la ritualul de înmormântare la Traco-Geți. Nu toți Tracii obișnuiau să înmormânteze, unii folosind incinerarea. La Trausi, ne povestește Herodot, pe lângă datinele comune cu celelalte triburi trace, existau unele speciale, privind nașterea și moartea. Rudele stăteau în jurul noului născut și plângeau nenorocirile pe care urma să le îndure în timpul vieții. La înmormântare, aceleași rude glumeau și se bucurau, amintind toate nenorocirile de care scăpase mortul.

Așadar, s-ar putea spune că religia tracă era politeistă, având însă și pe Zalmoxis, care s-a impus Tracilor de pretutindeni și le-a probat nemurierea. Credința lor i-a dus la formarea unei concepții originale despre viață, a *Weltanschauung*-ului care i-a făcut să disprețuiască moartea, să fie viteji în război, printre ei Geții fiind cei mai viteji și mai dreپți. Spiritualitatea lor a fost exprimată în toată profunzimea de Mihail Eminescu, în *Odă (în metru antic)*, pe care o reproducem în întregime în acest final de capitol:

Nu credeam să-nvăț a muri vrodată,
Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi,
Ochii mei nălțam visători la steaua
Singurătății.

Cînd deodată tu răsăriși în cale-mi,
Suferință tu, dureros de dulce...
Până-n fund băui voluptatea morții
Nendurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i,

Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele Mării.

De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări...
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix ?

Piară-mi ochii tulburători din cale,
Vino iar la sân nepăsare tristă,
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă !

TRIBURI TRACE — O SUTĂ ȘI MAI BINE

La baza întinsului neam tracic a stat organizația tribală. Dezvoltându-se impetuos, cele peste o sută de triburi ne sunt cunoscute îndeosebi prin intermediul scriitorilor greci, care vorbesc despre ele în nenumărate rânduri, dând numelui lor o desinență și o formă grecizată. Civilizația orală foarte dezvoltată a Tracilor a avut dezavantajul de a nu se transmite prin scriere. De aceea și forma originală a numelui lor, ca și atâtea alte manifestări culturale, filosofice, epice, lirice, religioase n-au fost fixate în scris. În antichitate, scrierea nu era ținută la mare cinste. Scrisul, considerat o profesie de sclavi, era exercitat de scribi sau de scribani.

Pentru a avea o viziune mai completă asupra răspândirii Tracilor în marele spațiu european, dăm mai jos un tabel (desigur incomplet) al triburilor menționate, în ordine alfabetică, așa cum erau fixate în diferite zone, fără a putea întotdeauna să precizăm cu certitudine unde erau așezate :

Agriani, Apuli, Apsinthioi, Astai,
Bebryci, Berecyntae, Bessi, Bisaltai, Bithyni, Briantai, Brisai, Brygoi
Carpi, Corpilli, Costoboci, Crobyzi,
Daci, Daurioi, Derrones, Dioi, Disorai, Drosi, Drugeri,
Edoni,
Galaioi, Getae,
Laiai (Lai),
Maedi, Maedobythini, Mezeanoi, Mygdones, Mysoi (Moesi),
Nipsaioi,
Odomanti, Odrysiai, Qitensioi, Olizones,
Paioplai, Panaioi, Piastai, Piengitai, Piephigoi, Pyrogeri,
Rondaici,
Saboi, Saioi, Samaioi, Sapaioi, Selletes, Serdoi, Sialetai, Sintoi, Singi,
Siriopaiones, Sithones, Suci, Saci.

Terizi, Thunatai, Tilataioi, Tintenoi, Tranipsai, Trausi, Treres, Tribali,
Tyragetae,
Usdicesi, Uti,
Zbalenoi, Zeranioi etc.

Numirile de triburi au fost reproduse după I.I. Russu, care precizează că sunt omise unele nume dubioase și derivatele târzii de localități, ca și clanurile geto-dacice. De aici rezultă că marele neam geto-dac, care era același, deși purta două nume diferite, fiind atât de întins, avea și subîmpărțiri pe triburi.

Practic, la sfârșitul secolului I al erei noastre, deci la sfârșitul epocii fierului, aproape toți Tracii au fost supuși de Imperiul roman, rămânând în afara frontierelor sale numai Costobocii, Dacii Mari în Maramureș și alte triburi din Crișana. În munții Tatra și Matra din Moravia se răspândiseră alte triburi, dar numele lor autentice sunt greu de identificat. Ce se știe este că pe râul Vistula exista orașul Getidava, despre care am mai vorbit. Probabil că regiunea a fost locuită și de alte triburi geto-dace.

Dacia rămâne în istorie ca țară locuită de tribul cel mai însemnat al Tracilor, Dacii. Văile, munții, ținuturile sale au primit nume specifice, după locul de așezare al diferitelor triburi. Astfel, în Dacia Porolissensis (după centrul Porolissum) întâlnim subnumiri ca Daci Caucoenses, Predavenses, alături de Daci Apulenses (după marele centru Apulum), Daci Rotacenses, răspândiți până la curbura munților. Apoi, Daci Buridavenses, în ținutul Buridavei dacice, descoperiți la Ocnița-Vâlcea, în jurul bogatelor saline de la Ocnele Mari, Potulatenses, în Dacia Malvensis, împreună cu Piephigi, Ciagisi, Saldenses, Albocenses, Biephi, aceste ultime trei ocupând întregul Banat de azi.

În sudul Dunării, urmând o diviziune mare de mai târziu, găsim triburi trace ca Obulenses și Apiarenses. Pe coasta Mării Negre, mai spre sud, se aflau Crobysii, Seletii, Nipsaei, Samaii, Bennii, Coelaletii, Sapaii, Corpillii, Caenii, Scirmiades, Astii, iar în mijlocul lor, Odrisii, adică tribul care a creat un regat prin unirea acestora. S-a ajuns astfel, în partea de sud a Munților Haemusului, la Tracia Minor. Între Munții Haemus și fluviu, unde locuia tribul Picenses, erau răspândiți Tribalii, binecunoscuți în istorie, Dimenses, în zona revărsării Oltului, împreună cu Usdicenses și Artacii, în munți. În sudul Dunării erau bineînțeles Moesii, care, împreună cu aceste triburi, formau populația celor două Moesii.

Tribul Absinthilor sau Apsinților a locuit la sudul Dunării, poate chiar mai către Marea Neagră, pe coline și în munți, unde cultura pământului nu întru-nea condiții potrivite pentru a fi practică. De aceea, acest trib ingenios, dotat cu aptitudini deosebite pentru farmacologie, a cultivat o plantă care, după tratamente speciale, a fost distilată și transformată într-o băutură bine cunoscută în antichitate. Atât de cunoscută, încât a luat numele tribului ei și a adus până în zilele noastre licoarea trebuitoare în medicină, dar și practici mai vesele, care pot purta omul în pragul nebuniei, ca orice lucru producător

de bucurii excesive. La mare cinste azi între Francezi, aceştia o numesc „absinthe” şi au declarat-o băutură naţională. Spaniolii o numesc „absentha”. Din absintul băut în cantităţi prea mari se poate da în boala absintismului, ceva asemănător cu alcoolismul. Numită după zeiţa Tracilor, Artemisia, planta are mai multe specii, dar cea mai importantă, prosperând azi în toată Europa, în Africa, Asia şi America, este „Artemisia Absinthium”, o plantă erbacee perenă, cu foi subţiri şi inflorescenţe alb-gălbui în mici ciorchine. Fiind păroasă şi deci virtuoasă, potrivit proverbului italian, se înfăţişează sub aspect argintiu. Din flori şi din ramuri (tinere, bineînţeles !), se scoate un drog dulce-amărui, absintina, apoi diferite substanţe pepsice şi răşinoase, acidul succinic şi o esenţă de ulei aromatic de culoare brun-verzuie, absintolul. Din sucul plantei se extrage acea licoare faimoasă, dătătoare de plăceri şi de gânduri.

Cunoscuţi ca trib al Satrilor, Bessii au reuşit să formeze şi un mic stat numit Bessica. Aveau faima de războinici şi Romanii au pătimit mult de pe urma lor, chiar după ce au fost înfrânţi de consulul Licinius Lucullus. Neconţinut revoltaţi împotriva Romanilor, Bessii n-au acceptat cu inimă uşoară dominaţia acestora. De aceea, campaniile de pacificare au durat mult şi potolirea lor s-a realizat abia în timpul împăratului August. Ca războinici şi rebeli, nu trăiau cu inimă miloasă, ba uneori inima lor era de piatră. Marele episcop Niceta i-a creştinat odată cu ceilalţi Traci romanizaţi, indulcindu-le oarecum temperamentul. Pe riul Bargus, affluent al Hebrului, exista o localitate numită Bessapara, dar rămâne de văzut dacă aceasta a fost capitala tribului Bessilor. Se află în apropiere de Plovdivul de azi, în Bulgaria.

În Banatul de azi locuiau Biessi, Biephii sau Biefii, împreună cu Singii, trib dac care, împreună cu Saldensii şi Algocensii, a întemeiat străvechea cetate Singidunum. Păreri mai vechi, azi infirmate, atribuiău întemeierea Singidunumului Celţilor. Înarmaţi cu tehnicile înaintate ale antichităţii, Traco-Dacii au dezvoltat una dintre cele mai valoroase culturi. Descoperirile demografice atestă o mare densitate demografică, ceea ce explică răspândirea lor în toate direcţiile.

Carpîi şi Carpodacii sunt importanţi pentru numele ce l-au dat munţilor, aşa încât memoria lor s-a păstrat. Ei locuiau teritoriul dintre Nistru, Prut şi Siret, în vechea Dacie, şi au înaintat în secolul al treilea şi în regiunile din bazinul Dunării, trecând la sud de fluviu şi devastând Moesia romană, împreună cu alte triburi sau neamuri străine, cum au fost Bastarnii, o populaţie germanică eterogenă, pe care scriitorii greci sau romani au cunoscut-o sub denumirea de „Bastarni” şi „Peucini”. Carpîi au atacat uneori Imperiul roman împreună cu Goţii. Costobocii şi Carpîi au reprezentat pe acei Daci liberi, care n-au căzut sub dominaţia romană. Graniţele Daciei romane cuprindeau Banatul, Oltenia, Transilvania şi vestul Munteniei. Sub administraţia romană, pasurile Carpaţilor îngăduiau treceri şi contacte care, practic, niciodată n-au

fost intrerupte între Daci și Dacii liberi din răsărit, din nord, din Maramureș și din Tatra Slovaciei de azi. Sub împăratul Aurelian, provincia Dacia a fost abandonată de armata și administrația romană. Cei dintâi care au pătruns în fosta provincie — unde rămăseseră pe loc băștinașii Dacoromani — au fost Carpii și ceilalți Daci liberi. O confruntare decisivă s-a produs sub împăratul Gordian, în anul 245, care i-a înfrânt. Ei și-au păstrat totuși suficientă putere, pentru a relua ofensiva în Moesia romană, chiar în anul următor, de data aceasta fiind bătuți de împăratul Filip Arabul, care a primit chiar titlul triumfal de „Carpicus Maximus“. În a doua jumătate a secolului al III-lea, Carpii au continuat atacurile asupra imperiului. Atât împăratul Aurelian, cât și Constantin cel Mare aveau să lupte cu Carpii, singuri sau aliați cu Goții.

Crobyzii formau, împreună cu Sacii, două triburi mai mici din ținutul Geților din sudul Dunării, în zona corespunzătoare Cadrilaterului. Sacii de pe malul Dunării, cu centrul Sucidava, făceau parte din „regatul“ lui Roles. Se pare că tribul Crobyzilor ocupa și zona muntoasă a Haemusului, pe cele două versante, până la Marea Neagră.

După marele trib tracic, Moesii, și-a luat numele toată valea cuprinsă între Dunăre și Munții Haemusului, de la cotitura Porților de Fier până la Marea Neagră. Romanii au denumit Moesia Superior și Inferior mai târziu, potrivit geografiei politice a imperiului. În spațiul Moesiei centrale se aflau Tribalii, alt trib însemnat al Tracilor, având o organizare statală proprie. Tribalii sunt adesea citați în scrierile antice și s-au remarcat în bătălia contra lui Filip al II-lea al Macedoniei, pe care l-au înfrânt și l-au rănit.

Desigur, istoria celor peste o sută de triburi trace abia de acum înainte urmează să fie studiată și scrisă, pentru a se elucida numeroase enigme ale trecutului îndepărtat și a se pune în lumină aportul lor la dezvoltarea Europei antice. Aportul tracic la constituirea populațiilor din Peninsula Haemus și Asia Mică este tot atât de însemnat ca și aportul adus la constituirea populației italice. Traco-Ilirii stabiliți în zona de est a Peninsulei Italice au făcut ca numele lor să se regăsească în regiunea Puglie (de la Apulia antică, nume dat de Apuli) ca și în Calabria. Denumirea de Calabria vine de la unul din cele două grupuri în care se împărțea marele trib al Messapilor, stabiliți în peninsula Salentină, în partea Adriaticii.

III.

• MIGRAȚIUNILE TRIBURILOR TRACE

TRACII-DARDANI, FONDATORII TROIEI

Mișcările de popoare din zona europeană s-au orientat spre sud, începând din mileniul al treilea anterior, Huriților (Mitanilor) urmându-le Hittiții și apoi Luwiții. Aceștia au întemeiat regate importante, atrăgând în epocile următoare și alte triburi trace de căpătâi, ca Dardanii. Desprinși din tribul mare al traco-illirilor aflați la sudul Dunării, aceștia s-au deplasat spre sud, trecând strâmtoarele prin trecătoarea „boilor“, Bosfor, care a luat apoi numele de Dardanele. Anatolia era prea aproape de Europa pentru a nu atrage și a nu fi populată mai intens de cum era. Condiționată de fluviile Tigrul și Eufrat, zona mai sudică dezvoltase o civilizație superioară, în condiții geo-climatice favorabile, care au îngăduit o concentrare demografică deosebită. Poposind la capul de pod al Asiei Mici, tribul migrator al Dardanilor a întemeiat regatul Troada, în jurul faimoasei cetăți Troia.

După Emil Condurache, fondarea Troiei trebuie pusă și în legătură cu descoperirea și exploatarea zăcămintelor de aramă din sud-estul Europei, începută poate chiar în mileniiile V—IV anterioare, în plină epocă neolitică. Lipsa cuprului în Anatolia ar fi făcut să stagneze viața și economia acestei regiuni. Să fi făcut oare Troienii comerț cu minereurile transitate spre sud-est? În orice caz, Peninsula Haemusului și Dacia se aflau în plină prosperitate. Aici se dezvoltă tocmai în această epocă cultura Gumelnița, care, după cum s-a văzut, s-a răspândit în nordul și în sudul Dunării.

Tocmai aceste strânse raporturi comerciale între zona carpato-dunăreană și Asia Mică ar fi favorizat întemeierea și dezvoltarea Troiei. De-a lungul drumului spre Troia s-au ridicat sanctuare, ca cel de la Căscioarele (Călărași), descoperire recentă a arheologului Vladimir Dumitrescu. Întâia Troie, întemeiată între minus 3000 și 2500, a îndeplinit o însemnată funcție economică, fiind cap de pod la porțile Orientului și ocupând o poziție strategică, așa cum mai târziu avea să ocupe Bizanțul miticului Byzas sau al Megaresilor. În zorii civilizației metalelor, Troia avea să însemne cea dintâi și cea mai puternică

afirmare tragică. Ea a sfârșit printr-un incendiu, pe care desigur niciodată nu vom ști dacă l-au provocat concurenții care neapărat își făcuseră apariția încă de pe atunci.

După ce-a fost reconstruită, Troia a doua se pare că ar fi durat de la anii 2500 până la 2300, fiind distrusă, la rîndul ei, de alte triburi migratoare europene, poate chiar de păstori, într-o epocă în care păstoritul era o ocupație foarte dezvoltată, și oarecum la modă. În căutarea de pășuni, triburile din Peninsula Haemusului s-au întins înspre vest, în Italia, iar spre est până în Iran și India. Nu odată, când stînjeneau interesele localnicilor, deveneau războinici de temut. De aici conflicte și distrugeri succesive, care dau de furcă arheologilor și istoricilor. Se păstrează și o dată relativă la distrugerea Troiei II de către Luwiți, în trecerea lor spre Asia Mică pe la anul minus 2150.

Troia III, IV și V au urmat între anii minus 2200 și minus 1800, dar se pare că în această epocă și-a pierdut din importanță, ca să-și revină între anii minus 1800—1275. Troia VI, contemporană cu marile mișcări de populații, cu impunerea Acheilor și Dorienilor, a fost distrusă de data aceasta nu de mîna omului, ci de un cutremur de pămînt, fenomen frecvent pînă în zilele noastre în Anatolia și în alte părți ale lumii mai de curînd, în Maroc a fost distrus în același chip Agadirul. (De altfel, mișcarea Pămîntului e continuă, el „lucrează” și de la o zi la alta apar și dispar falii, se modifică relieful.) Troia VII a fost Troia Homerică, în versiunea arheologică 7-b-2, și ea conține elemente arheologice elocvente, fragmente ceramice de culoare neagră lustruită, identice cu cele de la Dunărea de Mijloc și de la Dunărea de Jos.

Ultima fază a cetății Troia este însă mult mai bine prezentată de Homer și înaintea lui de legenda cu un sîmbure de adevăr istoric, a fondării numitei așezări de către regele dardan Tros. Expunerea lui Homer face desigur mai plăcută sobra lectură a istoriei, dînd o cheie literară prețioasă în descifrarea originilor tracice, mult mai seducătoare decît varietățile de cioburi și relicve, de ruine și inscripții.

TRACII ACHEI ȘI DORIENI, FĂURITORII LUMII GRECEȘTI

Până în secolul trecut, istoria Grecilor nu trecea dincolo de anul 1000 anterior. Descoperirile lui Schliemann, începând din anul 1870, urmate de cercetările lui Dorpfeld și Blegen, precum și de descifrarea realizată de Ventris și Chadwich a scrierilor lineare B, utilizată la Mycene, la Pilos și la Cnossos, au arătat că tăblițele de argilă arse în felurite incendii reprezintă contabilitatea regatelor grecești. De aici se vede că regatele întemeiate de către Achei în Creta, în insule și pe continent erau bine organizate, întemeietorii lor având un tezaur important de cunoștințe tehnice.

Clima regiunii nu s-a modificat mult față de mileniul al IV-lea anterior. Probabil că ploile erau ceva mai dese (potopul nu era atât de departe!), iar pădurile mai numeroase. Ulterior, din pricina secetei, dar și a defrișărilor, vegetația s-a împuținat. Pământul Greciei a fost sărac întotdeauna, totuși o parte a terenurilor îngăduia dezvoltarea și practicarea agriculturii, asigurând populației cereale. Când numărul locuitorilor a crescut, prin invaziile din nord și prin înmulțirea demografică firească, au început să se facă și primele importuri din Tracia și din Dacia. Pe lângă creșterea animalelor și culturile agricole, locuitorii Greciei se ocupau, ca și azi, de plantațiile de măslini și de vița de vie. Lipsind minereurile, nu s-a dezvoltat metalurgia, deși maeștrii achei veniți din Banat, regiune metaliferă de veche tradiție, cunoșteau bine tainele ei. Probabil că unele importuri de minereuri sau de metale se făcuseră în acele timpuri, pe calea atât de anevoioasă și periculoasă a transporturilor maritime.

De la sfârșitul neoliticului până în epoca utilizării metalelor, arheologia a stabilit patru cicluri de dezvoltare a civilizației în această parte a lumii, în Asia Mică, în Troada și împrejurimile ei, în insulele Ciclade și în Creta, precum și în Grecia continentală. Troia dardană se dezvoltase poate chiar înainte de

anul 3000 anterior, câtă vreme Grecia continentală a început să se afirme abia din anii 2500—2200 anteriori, sub influența Mesopotamiei și a Europei dunărene. Maurice Meuleau spune clar că „în cea mai mare parte a elementelor civilizației sale, Grecia continentală s-a integrat pe multă vreme unui sistem vast, care se întindea de la Dunăre la Marea Egee”. În secolul al XXIII-lea anterior, Troia era centrul de civilizație cel mai strălucitor al epocii bronzului, impunând chiar o unitate în dialectele locale.

Acest echilibru s-a rupt, la sfârșitul mileniului al treilea, odată cu sosirea primilor Greci sau Heleni. Către 2500, cete provenite din regiunea danubiană s-au deplasat către sud-est. Lor li se atribuie distrugerea Troiei II și formarea în Asia Mică a unor principate ariene, ce vorbeau luwita. Cu puțin înainte de anul 2000, au sosit alte popoare la țărmurile Mării Egee. Unele au trecut Strâmtoarele și s-au instalat, la rândul lor, în Asia Mică, încălecându-i pe băștinași și constituind imperiul hittit. Între alții, s-au remarcat primii Greci, cărora li s-a dat numele de Achei.

După afirmarea civilizației troiene, cicladice și continentale grecești, s-a dezvoltat impetuos civilizația cretană. Între anii 2500—1450, aceasta a ajuns la apogeu, sub influența egipteană transmisă de-a lungul coastelor asiatice, cu punct de legătură Fenicia, locuită de mari comercianți și navigatori. În Creta, susținute de o religie care exalta fecunditatea (ceea ce ne duce cu gândul la Marea Mamă), artele au cunoscut o reală și multiplă înflorire. Zeii au devenit statui și, alături de Marea Mamă, s-au dezvoltat felurite cupluri de divinități. Taurul egiptean a dus în Creta la mitul Minotaurului. Jertfe și sacrificii colective se organizau cu diferite prilejuri, iar ceremoniile prilejuiau procesiuni, dansuri orgiastice, jocuri atletice și tauromachii, ultimele păstrate numai în Spania și America de Sud. Cretanii și-l imaginau de Zeus copil, născut și crescut într-o grotă, în Muntele Ida. El murea și apoi învia.

Cel mai de seamă rege al Cretei, Minos, era cunoscut prin cruzimea sa. Minotaurul simboliza aviditatea cu care regele îi urmărea pe supușii asupra cărora domnea ca stăpân al mărilor. Minos i-a alungat pe șefii Cariilor (populație tracă) din Asia Mică, înscăunându-i pe proprii săi fii, după cum notează Tucidide. După mai multe cutremure de pământ, civilizația cretană a decăzut și, pe la anul 1400 anterior, Acheii, noii stăpânitori ai continentului, au ocupat și insula Creta. Între anii 2000 și 1600 anteriori, populațiile venite din nord, cu propria lor civilizație, au asimilat populația locală și formele ei de cultură. Noua civilizație produsă de Achei a căpătat un chip original și este cunoscută sub numele de civilizația myceniană, după numele orașului Mycene, unde a început să domnească o dinastie de Achei, dinastia Atrizilor.

Asupra originii Grecilor, cel mai cunoscut popor din antichitate, socotit drept creator al vechii civilizații europene, grație scrierilor și operelor de artă

ce s-au păstrat, spre deosebire de alte popoare vitregite de vremuri și păgubite prin distrugerea valorilor spirituale și materiale, s-au emis cele mai variate teorii.

După tradițiile străvechi, adesea confuze și contradictorii, populația preelenică a așa-zișilor Pelasgi ar fi fost prima care a creat civilizația, începând din centrul de dezvoltare Pelasgiotida, vechiul nume al Thessaliei. De aici, Pelasgii s-ar fi răspândit în tot restul Greciei, în Creta și în unele zone ale Asiei Mici. În baza cercetărilor arheologice, toponimice, filologice ale lui E. Meyer, E. Pareti și alții, s-a spus că Pelasgii și civilizația lor n-ar fi altceva decât civilizația minoică, cea dintâi manifestare spirituală mai însemnată a populației locale.

Tot de la Dunăre aveau să urmeze alte valuri de populații traco-ilirice, între care cele mai cunoscute purtau numele de Doriene. Venind cu forțe noi, aceste populații au distrus cetățile myceniene (în afară de Acropolea Athenei) și s-au impus peste tot. Împreună cu populațiile existente, au format o comunitate cu preponderență doriană, în chinuita epocă a așa-zisului „ev-mediu-hellenic”. Din această cauză, nuclee importante ale vechii populații au emigrat pe coastele Asiei Mici. Din motive politice, începe astfel fondarea de colonii grecești.

Noua activitate, care lăsa câștiguri substanțiale din schimburi, a putut să atragă spre sud, poate și pe Acheii plecați din nordul Dunării prin secolul al XVI-lea anterior, de la confluența Tisei și Timișului cu Dunărea, de la Porțile de Fier și din Valea Dunării de Jos, tocmai de acolo de unde arheologii au scos un bogat material. Urmele arheologice au îngăduit să se formuleze ipoteza potrivit căreia și preliminariile „marii migrații egeice” (de pe la anul minus 1200) sunt de căutat în zona indicată aici. Înarmați cu cunoștințele căpătate la fața locului și fiind, poate, mai întreprinzători, ca toți pionierii care înfruntă necunoscutul și depărtările, Acheii au descins spre miazăzi, poposind mai întâi în zona Greciei Septentrionale de azi. După un lung popas, timp în care s-au adaptat la noile condiții oferite de această țară, i-au împins mai spre sud, până în Acheia sau Achaia, în partea septentrională a Peloponezului, peste slaba populație autohtonă, care își trăgea resursele de viață din pământul sărac și din activitatea comercială.

O caracteristică a acestor populații, fie băștinașe, fie nou-venite, era de a trăi în cetăți ridicate de-a lungul coastelor, munții și pădurea inspirându-le teamă. Aveau însă nevoie și de aceste păduri, căci corăbiile erau construite din lemn. În acea epocă, Peloponezul era acoperit de vegetație, opera de distrugere începând mai târziu, când s-a născut comerțul cu lemnul venit din nord. În momentul în care s-au înființat coloniile grecești pe malurile Mării Negre și la Gurile Dunării și ale Nistrului, pădurile din Carpați au fost întrebuințate în același scop. Brațele Dunării formau insule, între care faimoasa Peuce.

Și azi Delta toată nu este decât un arhipelag de insule despărțite de brațe și canale, dar pe care noi, în imaginea geografiei actuale, neglijăm a le considera ca atare, și avem dificultăți în identificarea insulelor pomenite de scrierile antice. Antichitatea le considera foarte importante, căci însăși frumoasa Elena a Troiei, potrivit unei legende, și-ar fi sărbătorit nunta cu troianul Paris (care a răpit-o și a dus-o în țara sa de origine) în insula „turismului“ de atunci, Peuce, pe unde ar fi trecut și Argonauții, în căutarea lănei de aur.

Acheii sunt, în limbajul lui Homer, identificați cu Grecii, în genere. În războiul troian se vorbește de Achei și nu de Greci. Totuși, mitologia, spre deosebire de istorie, îi consideră descendenți ai lui Achaïos, fiul lui Xuthos și nepot al lui Hellenes, iar ca loc de origine li se atribuie Thessalia, adică tot un spațiu tracic.

Dorienii. Prin secolul al XI-lea, o nouă coborâre dinspre nord a descărcat surplusul de populații din bazinul dunărean. Dorienii plecați de la Dunărea de mijloc și din nord-vestul Peninsulei Haemus erau pricepuți în făurirea armelor de fier. Așezați în Peloponez, descendenții lor au fost Spartanii. După arheologi, perioada fierului a început în secolul al XII-lea anterior, iar descinderea Dorienilor este situată în secolele XI și X, ceea ce probează odată mai mult faptul că Dorienii au cunoscut fierul la ei acasă. Dotați cu arme noi, mult mai rezistente și mai perfecționate, ei s-au impus populațiilor existente, atât celor din Epir, cât și celor din Etolia. Din pricina firii lor supărăcioase, Hellenii formați din plămada anterioară, au plecat spre Elida, numită și Helea, regiune situată în partea occidentală a Peloponezului, alături de Arkadia și de Achaia, unde, din cauza climei dulci, regiunea a fost denumită „Grădina eternă de fructe și delicii“. Capitala Elidei este Pyrgos. Acheii care își mai păstrau conștiința de trib, s-au refugiat în Munții Arcadie, iar Eolienii din Thessalia au trecut în Beotia. Alte frânturi ale populației locale s-au refugiat în insule, numai ca să nu fie supuse cuiva și deci să-i suporte pe învingători. Attica mai săracă a oferit refugiu Ionienilor ce se aflau în Peloponez.

Trăgându-se din marea seminție a traco-illirilor și fiind foarte duri cu supușii, Dorienii i-au impresionat pe sudici, apărând față de aceștia ca niște „germanici-teutoni“ ai antichității. Minele de cărbune și fier ale Banatului și Croației de azi le-au dat posibilitatea de a-și făuri acele arme puternice care le-au asigurat superioritatea. De aceea, istoricii vorbesc despre invazia lor nu ca despre o invazie barbară, ci ca de o descindere a unor oameni cu o civilizație înaintată, meșteri cunoscători ai ultimelor descoperiri tehnologice privind metalurgia fierului.

După datele arheologice, în epoca de trecere de la neolitic la bronz se puteau distinge, în teritoriul de noi numit al Greciei continentale și insulare, trei civilizații distincte : heladică, în peninsula grecească, mynoică sau cretană în insulele Creta și altele, precum și în regiuni de coastă și cycladică, după insu-

lele Cyclade, la care probabil ar trebui adăugată și civilizația Ciprului, cu unele caractere proprii. Fiecărei civilizații îi corespunde și o etnie distinctă. În mileniul al doilea, în Grecia se constată o succesiune de tipuri de civilizație. Printre ele, cea dintâi care s-a impus a fost civilizația myceniană, care a luat naștere din cea helladică-peninsulară, sub influența civilizației cretane. Autorii acestei noi civilizații sunt Acheii, care vin din nordul Peninsulei Haemusului. Civilizația myceniană decade în secolul al XI-lea, când un alt popor, venit tot din nordul peninsulei, năvălește în Grecia. Se deschide acum acel „ev-mediu hellenic” foarte agitat și bântuit de mișcări și așezări de neamuri. În urma acestora, s-a format fuziunea celor trei neamuri pe care se întemeiază unitatea etnică grecească: Eolienii, Ionienii și Dorienii. În acest amalgam s-a manifestat o prevalență dorică deosebită, căci celelalte două neamuri au emigrat în masă, pentru a nu rămâne sub dominația Dorienilor, pe coastele Asiei Mici, unde au fundat colonii, după chipul și asemănarea vechilor lor orașe părăsite. Noii veniți s-au suprapus unei populații autohtone, de origine pelasgică. În urma acestei migrații grecești, pe coastele Asiei Mici s-au alcătuit trei categorii sau grupe de colonii:

— Colonia eolică ce se întindea de la Hellespont până în golful Smirnei, și cuprindea orașul Cuma și insula Lesbos, căreia marea poetă a antichității Sapho i-a dat o celebritate mondială și o semnificație specifică.

— Colonia ionică, mai spre sud, care începea din Lydia și Caria și se întindea până în golful Barylic, cuprinzând orașele Phoea, Smirna, fostă Eolica, Ephesus, Miletul lui Thales și al lui Hecateu. De la Hecateu, mare istoric și geograf, ne-a rămas cartea *Înconjurul Pământului* în două volume, o descriere a planetei, și un text de istorie mitică în patru volume. Colonia ionică mai cuprindea și insulele Chios, Samos și Ikaria.

— Colonia doriană, mai la sud, cuprinzând orașele Halicarnas, Coos, Cnidos, Insula Rhodos și altele.

Prin coloniile din Asia Mică s-a stabilit contactul și au fost facilitate schimburile cu civilizațiile mesopotamice și egiptene.

Alte colonii au fost întemeiate înspre vest, în Sicilia și pe coastele Italiei, devenite foarte importante, în așa măsură încât toată zona de sud a Italiei a luat numele de Marea Grecie. Adeseori, colonizările se produceau din cauze politice (o cetate era invadată iar populația se refugia spre a-și forma o nouă patrie), sau ca urmare a discordiei interne, când cei învinși își luau lumea în cap, încăpățânându-se să nu se supună fracțiunii învingătoare.

Mitologia n-a întârziat să afle fii-eponimi ai lui Hellenes, ca Doros, Xuthos, Aiolos, fiii lui Xuthos numindu-se Achaios și Ion, care au dat nume triburilor respective. Multă vreme istoria acestor așa-ziși Greci nu a fost decât o luptă continuă pentru supremația unui trib asupra celorlalte. Totuși, în războiul troian s-au găsit uniți, deși Homer vorbește mai mult de Achei, în scrierile sale epice. Cu primul prilej însă, când pericolul sau interesele comune

se destrămau, redeveneau rivali pentru motive politice sau comerciale. Concu-rența, în fond, este o politică și un război, care adesea devine mai aprig decât cel de pe front.

Dacă îi considerăm Greci pe cei din sudul Haemusului, din care face parte și Peloponezul, potrivit geografiei — căci Canalul Corinthului a fost tăiat de mâna omului și nu dă caracter insular acestei zone — aceștia sunt Doriene și, ca atare, fac parte din seminția coborâtă din marele rezervor de neamuri de la Dunărea de Mijloc și de Jos. Considerând numărul acestei populații, precum și fecunditatea sa, binecunoscută trăsătură a neamului tracic, se scoate și mai mult în relief poziția de supremație câștigată de Doriene asupra tuturor celorlalți locuitori ai Greciei antice.

3.

TRACII DIN ASIA MICĂ

Epoca bronzului, după învățați ca Paul Reinecke, Vasile Pârvan și Dumitru Berciu, se împarte cu oarecare diferențe în următoarele perioade principale : faza timpurie a bronzului, de la anul minus 2000 la anul minus 1800 ; faza veche a bronzului, până la minus 1600, faza de maximă înflorire a civilizației în spațiul tracic, până la anul minus 1300, ultima fază a bronzului, cu o durată de o sută de ani, de sine stătătoare, între 1300 —1200.

Acestor faze diferite ale epocii bronzului li se atribuie, în spațiul tracic, și anumite culturi. În faza a treia, producția uneltelor, armelor și podoabelor de bronz se generalizează în toată regiunea carpato-dunăreană. Acum se dezvoltă civilizațiile Tei, Verbicioara, Gârla-Mare, Pecica, Monteoru, Costișa, Wiettenberg și Otomani. În faza a patra, bronzul caracterizează civilizația eroilor homerici, după cum au arătat-o reprezentanții triburilor trace de nord, care au participat, alături de Dardani, la războiul troian.

În acest mileniu s-a pus problema unității Tracilor, în sensul etnic și de civilizație, așa cum o cunoscuseră și mycenienii. Grecii de mai târziu s-au organizat în state-cetăți, unii istorici considerând că aceasta se datorește geografiei, care compune un relief fragmentat, cu munți și văi, împiedicînd circulația și legăturile interioare. În acest caz, toată Europa ar fi fost greu de unificat, sub raport etnic și cultural, căci multe regiuni se găsesc în situații asemănătoare. S-a constatat că și alte neamuri din vestul continentului, ca Celții și Germanii, la nord, au izbutit să creeze o civilizație unitară, cu o structură socială specifică.

În mileniul al doilea, chiar până în vremea lui Herodot, organizarea Tracilor se mai baza pe triburi, ale căror legături interne se păstrau datorită relațiilor patriarhale gentilece și nu se punea problema întemeierii unui stat, care să unească triburile între ele. Pe de altă parte, nici nu se simțea nevoia unei astfel de organizări, căci conflicte mari și schimbări violente în spațiul tracic nu s-au produs. Caracteristica mileniului al doilea, în această materie organizatorică, o constituia fluiditatea relațiilor tribale

și intertribale. Nici o acțiune politică-militară de mare anvergură nu-i împingea pe Traci la o mare uniune tribală. Problemele de apărare se limitau pe baza teritoriului ocupat de o uniune sau de un trib, și cel mult la deplasarea limitelor sale nedeterminate și nefixate către regiunile limitrofe. Când tribul se înmulțea peste măsură — căci pacea ușurează dezvoltarea în toate domeniile — surplusul, sub comanda unui șef, se deplasa în altă parte și singura problemă de înfruntat era aceea a trecerilor către ținta aleasă. Dacă la sosirea în teritoriul ales aflau acolo alți locuitori, în număr mai mare, se iscau conflicte care se rezolvau fie prin război și prin alungarea unora, fie prin înrudiri și amestec cu băștinașii.

Din constatările arheologice făcute, rezultă că nu există nici un hiatus între orizontul neolitic și noile culturi ale bronzului. Aceasta probează că trecerea de la o cultură la alta s-a făcut în urma unui proces lent desfășurat în sânul societății deținătoare a acestui spațiu încă din neolitic. Fără a nega rolul influențelor, socotim că unitatea pe planul cultural se explică, mai degrabă, prin înrudirea existentă între popoarele egeo-anatoliene, popoare originare din spațiul tracic, și cei rămași acasă. Hittiții, în mileniul al treilea, ca și Acheii în mileniul al doilea, porniseră de aici, din acest spațiu, în momentul manifestării primelor semne ale civilizației bronzului, al cărei început unii îl situează chiar pe la anul minus 2200, în ținuturile tracice.

Pe plan antropologic, ca și pe planul civilizației, e firesc să nu existe nici o deosebire. Similitudinea constatată de arheologi confirmă ipoteza emigrării acestor popoare din spațiul tracic. Așa se explică de ce topoarele de bronz sunt similare sau ceramica din părțile dunărene prezintă unele caractere comune cu cele din Grecia. Forma unui pumnal incizat pe pieptul unei figurine masculine descoperită de profesorul Berciu la Cernavoda e asemănătoare cu aceea a pumnalelor descoperite în mormintele regale de la Mycene, după cum idolii din același tip au fost descoperiți pe o arie foarte largă, ce se întinde din Thessalia, până în Slovacia și Munții Tatra.

Există, așadar, încă din prima perioadă a bronzului o unitate de cultură în sud-estul european. Abia spre momentul deplinei dezvoltări a acestei perioade, încep să apară în Grecia primele semne ale civilizației myceniene. Această coincidență cronologică a unor motive sau elemente de cultură dovedește pe deplin unitatea existentă în rândul triburilor trace, pe o arie mult mai vastă, evoluția civilizației lor făcându-se în general în chip uniform. Cercetările arheologice mai arată și strânsele legături comerciale dintre sud și nord, începând din Egipt până la Marea Baltică, de unde cobora ambra până în Grecia, pe așa-zisul „drum al chihlimbarului“, care trecea prin vestul spațiului tracic. În schimbul ei obțineau din Egipt perle de faianță, ca cele patru sute de bucăți descoperite pe veșmântul unei singure femei în localitatea Monteoru.

O mare realizare tehnică, deci de civilizație în această epocă, în spațiul nostru tracic, în epoca bronzului, a fost folosirea carului. Ca animale de tracțiune se angajează în milenara cursă boul și calul. Încă din epoca myceniană se întrebuinta carul de luptă, cu două roți, din care se trage și biga romană. În acest timp, Transilvania juca un rol foarte important. Cu bogățiile ei de metale prețioase, ca aurul și argintul, cât și cositorul și cuprul, a făcut să ia naștere și să se dezvolte aici metalurgia bronzului, cu puternice centre de producție. Uneltele și armele făurite aici aveau să circule până la Oder și Bug și s-au răspândit în sudul Dunării, de unde veneau cereri insistente și de aur din partea Acheilor. Importanța civilizației bronzului în Transilvania și Banat este covârșitoare și e suficient să amintim, spre a ilustra această afirmație, că nu mai în mormântul unui copil descoperit la Cruceni în Banat s-au găsit douăzeci de obiecte de bronz.

Gustul pentru frumos n-a lipsit niciodată triburilor trace. Talentul cu care sunt împodobite armele, uneltele, vasele de metal sau ceramica denotă aceeași preocupare pentru artă, ca și la mycenieni. Tezaurele sau depozitele descoperite în vetrele Tracilor, ca și obiectele provenite din săpăturile arheologice din întreaga zonă carpato-dunăreană, au scos la iveală un material extrem de variat și de elocvent. Ceea ce Pârvan ceruse arheologilor, s-a realizat, în parte, abia acum, prin săpături numeroase, sistematice și științifice. Mycene poate să fie luată drept simbol al unei civilizații și cunoscută, ca atare, în întreaga lume, dar realizările de la nordul Pindului, până la marginea stepelor nord-pontice, nu sînt cu nimic mai prejos nici ca valoare materială, nici ca valoare estetică celor făcute la Mycene. Se vorbește mereu de influențe, dar acestea au fost reciproce, de la sud la nord și de la nord la sud. Mai mult decât de influențe, s-ar putea vorbi de o „sensibilitate” comună în civilizația bronzului, despre constelații artistice, bazate pe înrudiri spirituale profunde, despre schimburi și circulații de idei, de motive și de expresii folclorice.

Descoperirile arheologice din spațiul tracic ilustrează perfect lumea homerică. Încă din neolitic s-au lucrat aici podoabe de aur, dar în epoca bronzului acestea sunt incomparabil mai numeroase și mai frumoase. S-au descoperit tezaure de aur la Țufalău, Țigănași, Rovine, Perșinari, și alte locuri. La Țufalău s-au descoperit nouă topoare de aur, unul singur cântărind 485 de grame. În foarte multe morminte s-au găsit aplice de aur, adică talere cu o frumoasă ornamentație, ca acelea de la Șmig, în număr de douăzeci și șase, un lanț și o brățară de aur brut. La Țigănași s-au găsit, într-un vas de lut, treizeci și trei de falere și alte șaptesprezece piese de aur. Tezaurul și vasul aparțin culturii Gârla Mare.

Bogăția dezvoltată de aceste descoperiri întrece cu mult imaginația lui Homer, atunci când prezintă bunăstarea și strălucirea șefilor traci, care, pe lângă armele obișnuite de bronz, purtau și pumnale de aur, topoare de

aur și de argint pentru ceremonii. Alături de aceste obiecte de aur, este extrem de bogată producția uneltelor, armelor și podoabelor de bronz. Unele dintre ele, ca topoarele de luptă, poartă amprenta specifică a meșterului trac, fiind cunoscute din această pricină ca „topoare tracice”. Un anumit tip de sabie prelucrată în Transilvania se răspândise până în Italia. Calitatea metalului a impus produsul metalurgiei trace dincolo de hotarele lumii sale. Aceasta impresionează și prin arta cu care sunt împodobite săbiile și topoarele de luptă. Întreaga suprafață a armei era acoperită cu motive geometrice, în care domină spirala, motiv decorativ de mare efect, exprimând atât rafinamentul triburilor care o produceau, cât și nivelul societății care solicita asemenea obiecte. Prin aceasta civilizația tracă marchează o trăsătură de unitate și reliefează capacitatea de gândire prin simboluri evolute asupra unor teme profunde, calificând meșteșugarii și ca artiști. Dumitru Berciu notează, pe marginea acestui fenomen: „Motivele decorative de pe obiectele de aur și cele de bronz din acest orizont — care cuprinde prin aceste produse întreaga arie tracică a bronzului carpato-dunărean și toate piesele difuzate pe calea schimburilor internaționale, în toate direcțiile — se leagă de motivistică ceramică culturilor locale (Tei, Gârla-Mare, Pecica, Wiettemberg, Otomani etc.)”. E aceasta o constatare ce demonstrează originalitatea și unitatea ariei tracice care pune sub semnul îndoielii influențele venite din afară. În ornamentația cu caracter geometric, pe obiecte de lut sau pe arme, se desprinde un element dominant: cercuri, cercuri cu cruce, spirale, toate simbolizând soarele. Phoebus-Apollo s-a născut în acest spațiu și templul de la Ismaros, ca și participarea acestui zeu alături de Troieni și de aliații lor Traci, ilustrează deosebita importanță pe care au dat-o Tracii cultului zeului-lumină.

Pe marginea tuturor acestor date, care completează imaginea zugrăvită de Homer despre lumea tracă, suntem îndreptățiți să afirmăm că, în epoca bronzului, Tracii nu sunt numai participanți, dar și creatorii uneia dintre cele mai strălucite civilizații ale antichității, după cum civilizația realizată de Acheii secolelor XVI până în XIV anterioare, datorează foarte mult moștenirilor cu care aceștia plecaseră din spațiul tracic, și la care s-au adăugat tradițiile aflate în Grecia, la populația autohtonă „pelagică”, înrudită cu Tracii prin substratul ei străvechi european.

Referindu-ne la organizarea socială a Tracilor, în această perioadă, putem spune că ea capătă forme durabile, menite să persiste timp de două milenii. Este vorba de obștea gentilică evoluată, formată din mai multe sate, ele însele apărute de șanțuri și de valuri de pământ, grupându-se în jurul unui punct fortificat, cu obligația pentru toți locuitorii în stare să poarte arme, de a participa la apărarea acestui teritoriu. Formarea și apărarea acestei grupări este ușurată și de evoluția tehnică. Realizarea unor unelte ca toporul, care nu este numai armă, ci în primul rând unealtă, și secera

din bronz, ca și folosirea carului mai evoluat, cu patru roți, sunt cuceriri care au oferit posibilități de mai bună înjghebare a vieții de grup și au reprezentat premisele unui salt în progresul omenirii. Din epopeile homerice rezultă existența regalității la Traci, în cadrul „democrației militare“, cum o numesc istoricii români. Din tezaurele arheologice descoperite, se vede nu numai avuția unui trib, dar și existența unor persoane care au rol de conducere în viața unui grup. Sub zidurile Troiei, fiecare trib trac apare condus de un șef, fie el șeful efectiv al tribului, fie un șef-delegat de către acesta, trimis în „misiune militară“.

Dezvoltarea demografică i-a împins pe Traci până dincolo de Hellespont, în epoci diferite, urmând drumul bătătorit anterior de alte mișcări. Ei s-au instalat permanent în Asia Mică, unde s-au amestecat cu populațiile locale, uneori impunând cultura și civilizația proprie, alteori lăsându-se ei înșiși cucerii de valorile tradiționale locale, pentru a da forme noi unor țări și regate cu istorie autonomă.

Între primii stabiliți în spațiul asiatic au fost Hittiții. Se susține că ei ar fi distrus una dintre cetățile de la Troia, la anul 2150. Penetrând adânc în Asia Mică, Hittiții au reușit să organizeze regatul hittit, care va dura de la anul minus 1900, până la anul minus 1200, dând mult de furcă popoarelor din Mesopotamia, precum și celor din Egipt.

După dispariția statului hittit, în Asia Mică își fac apariția noi popoare venite din Peninsula Haemusului. Această nouă mișcare începe în secolul al XIII-lea și continuă până în secolul al VII-lea al mileniului întâi.

Frigienii. O importantă migrație din această perioadă este aceea a Frigienilor. După Herodot, ei au emigrat de la Dunărea de Jos până în Anatolia. Urmele trecerii lor se găsesc în întreaga Peninsula a Haemusului, în special între râurile Strimon și Marea Adriatică. Brigii nu sunt altceva decât Frigienii rămași pe drum, în mai multe locuri, ca bunăoară în Epidamnos. De muntele Bermion se leagă legenda frigiană a vestitului rege din antichitate, a bogatului Midas, fiul lui Gordias. Calitatea lor de Traci a fost atestată de Tomashek. Emigrația lor din Peninsula Haemusului pare să fie legată de înaintarea Ilirilor, care participaseră mai înainte și la mișcarea „popoarelor mării“ împotriva Troii și a Egiptului. Migrațiunea lor, probabil, s-a realizat în mai multe valuri, între minus 1400 și minus 1200. Trecând peste Hellespont și cucerind regiunea fluviului Sangari, ei ajung în centrul Asiei Mici în momentul prăbușirii regatului hittit. Frigienii sunt cunoscuți în analele regale asiriene sub numele de Muștik, iar regii Ashur-Rish-Ishil și Tiglatphliser duc lupte cu ei pentru a le stăvili înaintarea spre răsărit. În izvoarele asiriene se pretinde că adversarul marelui rege Sargon, pe la anul 720, ar fi fost regele Mita, care, după Winkler, ar fi identic cu frigianul Midas. Frigienii, ca și Tracii, din mijlocul cărora au plecat, adorau același zeu, Sebatios

sau Sabazio. Tumulele mormintelor din Frigia sau din apropierea Troiei și acelea din patria lor tracă, sunt la fel. Așa este necropola de la Gordion. Portul Frigienilor ne amintește de Tracia, Istoricul Xenopol numește căciulile nobililor Daci de pe Columna lui Traian, „bonete frigiene“. Pe monezile vechi ale Frigienilor apare Zeul Lunii, Men, care se pretinde că ar fi sugerat semiluna purtată, la început, în jurul grumazului de către acest zeu, mai târziu devenind simbolul Islamului.

Țara Frigiei a ajuns regat independent, iar capitala și centrul principal al vieții se organizase în jurul orașului Gordion. Orașul avea să devină faimos în istorie nu prin activitatea și civilizația sa rafinată, ci prin sfidarea lansată lumii prin „Nodul Gordian“, ca și prin soluția dată de marele cuceritor Alexandru Macedon. Există noduri, și noduri și mai ales marinarii cunosc multe sisteme de a încolăci și innoda funiile, cu o dexteritate neănutită, mai mare în mâna simplilor navigatori, decât a marilor comandanți. În fața unei astfel de probleme, Alexandru, care era strateg pe uscat, dar mai puțin obișnuit cu marea, deoarece faimosul său maestru, Aristotel, nu se pricepea la facerea nodurilor, a simțit că este vorba de un „test“ de inteligență și n-a acceptat să fie rău clasat. Prestigiul lui ar fi scăzut în raport direct cu întârzierea soluției, și de aceea a recurs la maniera militară. Fără menajamente, a scos sabia și a tăiat nodul. Astfel au devenit celebre și nodul și cetatea Gordium. Mai mult, soluția lui Alexandru a devenit un model pentru ieșirea din încurcătură în situații grele.

Către anul minus 700, regatul Frigiei începe să decadă, sub presiunea Cimmerienilor, care și ei sunt în parte trib tracic, cu o componentă iraniană. În cele din urmă, Frigia ajunge să fie cucerită de Perși, care o integrează imperiului lor, la anul minus 546.

După cum am arătat, Frigienii plecaseră din Peninsula Haemus, din regiunea Macedoniei, descinzând din spațiul tracic. De aceea, limba lor era considerată limbă tracică. Singura excepție prezentată față de grupul lingvistic tracic era nomenclatura numelor proprii, dezvoltată oarecum într-un mod autonom și specific.

Punct de confluență între culturile uralo-altaice, semitice și egeene, Frigienii au dezvoltat, ca și Evreii, curente religioase cu multă tragere de inimă. Acestea izvorau din fondul străvechi trac al Mamei, identificată în Zeița Cibelee. Cultul Cibelee s-a practicat, la început, în zona dintre râurile Gallo și Sangario, în Frigia, apoi a fost adoptat de populația din Troas, unde a înflorit în jurul muntelui Ida. A fost luat mai târziu de populațiile helenice, care se stabiliseră în Asia Mică. În cinstea Mamei Universului se săvârșeau ritualuri mai cu seamă în munții sacri Dindimo și Ida, precum și în localitatea Berecint, de unde se trag și cele trei supranume ale zeiței: Dindimea, Idaea și Berecinția.

Cultul Cibelei se asocia cu cel al miticului Attis, un tânăr de rară frumusețe, în care unii întrevăd figura de mai târziu a lui Adonis. Zeița Cibelei se pare că l-ar fi iubit pe acest tânăr frigian. El n-ar fi voit să se căsătorească cu fata unui rege din Pessinunt, dar, certat de zeiță, s-a hotărât să moară, scopindu-se singur. Zeița Cibelei, foarte impresionată de hotărârea disperată a tânărului, l-a rugat pe Zeus să-l reînvie, bineînțeles întreg, ca să-i folosească, nevoind cu nici un preț să se dea bătută. În acest scop, a organizat o ceremonie în două acte, unul funebru și altul de jubilar, sărbătoare ce se repeta în fiecare an, la echinocțiul de primăvară. Sărbătoarea Cibelei are un sens mult mai profund. Prima parte funebă reprezenta înmormântarea iernii, simbol al „morții” naturii, iar partea a doua era consacrată „învierii” naturii, speranței și încrederii în viață. Astfel de sărbători se regăsesc și la alte popoare și au fost preluate din plin de creștinism. În condamnarea și uciderea, în înmormântarea și învierea Fiului Omului se repetă simbolic mitul traco-frigian. „Învierea” exprimă reluarea ciclului naturii, al revenirii la viață, al renașterii plantelor, al înfloririi, pentru pregătirea roadelor mult așteptate. Dar orice bucurie trebuie plătită cu un sacrificiu, și acest cult orgiastic era însoțit de suferințe, de dureri. Credincioșii se mutilau ei înșiși și rănilor se făceau în sunete de flaute, corn, talgere și alte instrumente antice. Suferința este practică și astăzi, în Spania, la procesiunea din Joia Patimilor, când credincioșii în rase, desculți, trag după ei pe străzi lanțuri legate de glezna picioarelor. La Sevilla, penitenții o cântă și o proslăvesc pe Madona, adresându-i motete, gesticulând, strigând, făcând grimase spre a-și arăta suferințele și devotamentul, cu ocazia celei mai mari sărbători a orașului, „Înălțarea Maicii Domnului”, la 15 august. În versiunea modernă, Madona lesne poate fi identificată în cultul și figura străvechii Cibele, Mama tuturor oamenilor de pe pământ. În Sicilia, în schimb, există obiceiul flagelației cu perii de sârmă, cu țesale, pe pulpele picioarelor și pe pieptul desfăcut, până la sângerare. Flagelația se practică în săptămâna sfântă, cu ocazia procesiunilor religioase, în cinstea Mântuitorului, adică a lui Isus Nazarineanul, denumit Regele Iudeilor. La început e judecat, condamnat și crucificat, iar după ce moare, este înmormântat trei zile, spre a reînvia cu mare bucurie. Petrecerea se face cu mâncare de miel pascal, după tradiția evreiască, acesta fiind socotit primul fruct al primăverii, cu colaci din grâul ce simbolizează „trupul pământului”, cu abundente libațiuni, vinul căpătând cu această ocazie semnificația de „sângele domnului”.

Cultul Zeiței Cibelei a trecut de la Tracii Frigieni la Doriene și a fost asimilat cu acela al zeiței Rhea, soția lui Cronos și mama lui Zeus, care și-a crescut fiul în peștera din Muntele Ida, muntele sacru al Frigienilor. De aceea o numeau pe Cibelei și Mama Idaea. De atunci, ea a însemnat o personificare a naturii, Mama Pământului fiind protectoarea agriculturii, a vieții, a sălășului omenesc.

Se pare că la Roma cultul Cibelei a fost introdus la anul minus 204, de către regele regatului Pergamo, numit Attalus, prin dăruirea „pietrei negre” de la Pessinunt. Arabii de la Mecca o adoră sub numele de Kaaba sau Caabe, ca simbol al zeiței. Piatra a fost depusă pe Palatin, unde s-a ridicat un templu închinat zeiței, la anul minus 201. Romanii o numeau Magna Mater Deum Idaea și o socoteau divinitate națională nu străină, deoarece era adorată de Troiani, considerați de legendă strămoși ai poporului roman. În tot timpul republicii, cultul Cibelei la Roma a fost încredințat sacerdoților frigieni, care se numeau Galli. Încă de la începutul acestui cult, s-au practicat și așa-zisele jocuri megalense, *ludi megalenses*, în onoarea Marii Mame. Zeița Cibeles este reprezentată, în genere, șezând într-un tron susținut de doi lei, în mână cu o tamburină, așa cum apare în statuia din Muzeul Național de la Napoli. Marea Mamă de astăzi, așa cum o reprezintă Michelangelo, în faimoasa „Pieta” din basilica Sfântul Petru (zdrobită recent cu ciocanul de Laszlo Toth, maghiar venit în acest scop din Australia), ține în brațe un tânăr bărbat mort, coborât de pe cruce.

Arta, sub numeroasele ei aspecte, a fost bine reprezentată de Frigieni. Sculptura lor se înrudea cu sculptura de pe morminte săpate în stâncă, cu basoreliefurile hittite, în care nu lipsește leul prețuit al Cibelei. În epoca antică, Frigia reprezenta un termen de referință, care dădea prestigiul oriental. Calificarea de „frigian” pentru un obiect de artă prezenta o garanție de gust artistic. Simțul artistic deosebit s-a manifestat în domeniul religios și a influențat în mod simțitor iconografia bizantină.

Cucerită de Alexandru cel Mare în anul minus 333, Frigia a fost încorporată apoi regatului Seleucizilor. A intrat mai târziu în provincia romană a Asiei. Pe timpul lui Dioclețian era împărțită în Phrygia Pacatiana și în Phrygia Salutaris. A fost lesne creștinată, dar în secolul al XII-lea a pătruns în sfera spiritualității musulmane, aici săvârșindu-se fuziunea elementelor traco-eleno-islamice. Boneta caracteristică, frigiană era în realitate căciula tracică adaptată climatului mai călduros, prin înlocuirea blănii de miel cu stofe ușoare, viu colorate.

Mysii. În aceeași perioadă istorică și din aceeași regiune a Haemusului, unde aveau vatra originară, după părerea lui Tomaschek, au plecat și Mysii sau Moesii. Aceștia formau un trib foarte numeros și aveau denumiri și subdenumiri. Așa, de exemplu, erau Mysis-Scaii, care au rămas la Dunărea de Jos, dar și în nordul Dunării. Numele tribului Scailor se păstrează în numele cetății Scaidava, aflată între râul Jastrus (Jantra de azi în Bulgaria) și fortăreața Triamnium. În drumul lor spre sud, o parte a scailor a rămas în Kersones, adică în peninsula Galipoli. Numele dunărean al Moesilor e transferat regiunii cucerite din Asia Mică, ce se va numi Mysia. Învățătul Tomaschek afirmă că Mysii au fost aici tribul cel mai puternic și cel mai important din punct de vedere cultural. După felul așezării lor, s-ar putea spune că Mysii

ar fi fost ariergarda Frigienilor. În epopeile sale, Homer vorbește de existența Mysilor războinici din țara tracică de la nord, adică de restul neamului rămas în patrie, și îl prezintă împreună cu Frigienii ca aliați al Troienilor.

Tribul Mysilor a format un stat-tampon care se întindea pe coasta mării, în dreptul insulei Lesbos, foarte aproape, spre est, de podișul Anatoliei. O țară muntoasă și-au ales acești Mysi, o regiune asemănătoare celei părăsite în sudul Dunării. Ei fac parte din marele trib al Moesilor, din care s-au desprins la un moment dat. Trecând prin zona de influență a Odrisilor, dincolo de Propontida, peste Bosfor, prin țara Thynilor și a Bithynilor, ei s-au instalat între Frigia și Lydia.

Schimbarea grafiei numelui lor nu este decât un efect de coloratură locală, Moesii, Mysii sau Misii fiind membrii aceluiasi mare trib trac. Aveau aceleași obiceiuri, aceiași limbă și aceleași îndeletniciri. Nuclee de populație locală existaseră și aici, ca și în Frigia și Lydia, țări care se întrepătrund, iar faimosul centru Gordion se afla pe versantul sudic al munților Temnus, ce continua cu Dindimus, completînd relieful mării țări frigiene: un semicerc deschis către mare, în centrul căruia erau cele două enclave ale Mysiei și Lydiei. Practic, Mysii coborâți din nord au ocupat toată partea de vest a Asiei Mici, iar pe coaste, mai târziu, s-au infiltrat Elenii.

Carienii. Populând teritoriul dintre râurile Meandros și Axon, erau originari din Tracia, ca și Frigienii, după cum arătau Georg Meyer și Eduard Meyer. Ei au fost împinși de Greci într-un colț al Asiei Mici. La început, stabiliți în insulele Cyclade, au dat Grecilor portul feminin, creasta coifului purtat mai târziu de Palas Athena, mânerul scuturilor și zalele de fier de la meșterii Traci, care îi însoțeau și care se pricepeau să prelucereze fierul în acea epocă.

Lydienii stabiliți pe coasta apuseană a Asiei Mici, în țara vulcanică a Meonilor, păstrau conștiința originii comune cu Mysienii și Carienii. Limba lor și-a modificat treptat caracterul, diferențiindu-se de cea a Mysienilor și Frigienilor.

După legendă, Artemis, zeitate tracică, a însoțit toate triburile migratoare spre sud, iar templul ce i s-a construit în Efes, în Lydia, reprezintă suprema expresie artistică ce i s-a consacrat. El a fost început de arhitectul Chersifrone, împreună cu fiul său, Metagene, pe locul unui vechi templu, și a fost terminat de Peonie și Demetrios, prin secolul al V-lea anterior. Pe un fronton de douăzeci de metri, opt impunătoare coloane ionice sfidau înălțimile. Desigur, marea operă arhitectonică a fost nu numai un omagiu neîntrecut adus unei divinități trace, dar și o operă de artă fără asemuire, care a stârnit gelozia eternilor rivali, a Grecilor, care priveau fără prea multă bunăvoință prosperarea și strălucirea vecinilor lor. Ca o consecință a acestui

complex de sentimente, Erostratos l-a incendiat în anul minus 356, sperând că, în acest fel, va distruge și un mit, mitul unei spiritualități și al unei civilizații străvechi. A fost reconstruit de arhitectul Chirocrate, în colaborare cu Scopas, Praxiteles, Parrasios și Apelles, cei mai de seamă artiști ai epocii, care și-au pus întreaga măiestrie în joc pentru a-i reda strălucirea. Ca mari artiști, aceștia erau deasupra vrăjmășiilor și pasiunilor politice. Cultul Artemisei — zeița era sculptată în lemn de cedru sau de abanos, cu mai mulți sâni, simbol al fecundității — presupunea, în timpurile străvechi, și sacrificii umane. Jefuit de Goți, în 263, din marmura sa au luat apoi creștinii pentru a-și construi biserici, așa încât ceea ce n-a reușit Erostratos, au izbutit creștinii.

Regatul hittit și cel frigian au influențat civilizația Lydiei. Bunăstarea acestei țări, îndeosebi în timpul dinastiei Heraclizilor, a cunoscut și perioade de dificultăți, astfel încât o parte din populația țării a emigrat în Italia și a format aici poporul etrusc. Asupra limbii acestora s-au emis multe ipoteze, dar, în Italia, domină părerea că etrusca ar fi o limbă preariană, adică mediteraneană sau „pelasgică”. Tot în acest sens se afirmă și o identificare între limba etruscă și limba troiană, ceea ce ar confirma tradiția că poporul etrusc a venit din Lydia, după cum afirmă și Herodot, căci limbile Lydienilor și Troienilor nu puteau fi prea diferite.

Nu se cunosc toate cauzele care au determinat triburile trace să pornească spre miazăzi și spre sud-est. Motivele climatice nu sunt prea concludente. Altele trebuie să fi fost mirajele atragerii spre sud ale populațiilor din Haemus. Încă din timpuri protoistorice, triburi ca Hittiții au descins în Asia Mică și au constituit un regat puternic. Au intrat apoi în contact cu civilizațiile mesopotamice, cu Africa egipteană: relații de război dar și de pace, cu schimburi culturale. Au venit apoi alte triburi trace, fără a se întinde atât de departe, și ele au rămas în partea de vest a peninsulei Anatóliene, unde au desfășurat o febrilă activitate legată și de transporturi. Au dezvoltat astfel numeroase porturi naturale și un comerț înfloritor. Marea Egee a devenit centrul de valorificare a produselor din tot spațiul tracic și microasiatic. Grecii au înființat și ei noi colonii de-a lungul tuturor coastelor Mediteranei Orientale, inclusiv Marea Neagră. Într-o fericită combinație de interese între producători și comercianți-transportatori, s-a constituit o „comunitate economică a antichității”, care a favorizat dezvoltarea civilizației trace, născute în cetatea munților Carpați și la Dunăre și care a iradiat apoi în toate direcțiile. Un contact cu influențe reciproce a avut loc cu cetățile grecești, focare de civilizație și ele. Se poate vorbi deci despre o comunitate etno-culturală traco-greco-anatoliană. Acest produs al vetrei tracice, în care s-a integrat și Roma, într-o formă și cu o funcție specifică, avea să capete un aspect profund și original. Deoarece Roma — așa cum

avea să spună Nicolae Iorga — și-a aplicat pecetea asupra substratului străvechi tracic, în cadrul romanității orientale, ca o unitate ce se va transmite poporului român.

Dardanii. Un loc aparte în amalgamul triburilor din Asia Mică l-au ocupat Dardanii, potrivit tradiției fondatorii Troiei. Dardanii au dat numele regiunii ce se întinde la sudul orașului Naisus (Niș) și Remesiana, până în țara Macedonenilor, la frontierele de azi ale Albaniei și Greciei. În nord, vecini erau frații lor Moesi, iar la vest frații lor Traco-Illiri. Schimbările administrative romane de mai târziu au inclus și Dardania în marea provincie a Moesiei, pentru ca ulterior, datorită oamenilor de seamă ce i-a dat, să redevină provincie separată.

Marele trib al Dardanilor s-a înmulțit peste măsură, așa încât, la un moment dat, o parte din populație a coborât spre sud și aceasta încă din milenii al treilea și al doilea anterioare, deci chiar din timpul formării neamului trac și a desprinderii sale din marea familie europeană, atât de impropriu denumită „indo-europeană” din pricina unor Arieni stabiliți în Asia. Dardanii emigrați s-au îndreptat spre sud, unde cele două continente se despart și se unesc, în același timp, prin două strâmtori, care pun în legătură Marea Neagră cu Marea Mediterană. Dintre triburile din Peninsula Haemusului, ei au fost primii care s-au stabilit în Asia Mică, în așa-zisul Hellespont și Chersones, iar după numele lor aveau să se boteze și Strâmtoarele Dardanelelor, deși de botez pe atunci încă nu putea să fie vorba.

Peninsula asiatică, unde s-au instalat Dardanii, seamănă cu un cap de delfin. Acest teritoriu se întinde la nord de orașul cu nume sugestiv, Priapus, iar la sud până la orașul Adramyttium. Ținutul s-a numit Troa sau Troada, după primul rege, Tros. Fundarea faimosului oraș Troia a trecut bineînțeles în legendă, iar legenda acestei așezări consemnează practic începuturile istoriei Europei. După legendă, Dardanii ar fi poposit în această regiune venind din bazinul Dunării și ar fi ajuns aici către anul minus 3000.

Regele Dardanilor, Tros sau Troe, era nepot al unui dardan important din Tracia. Fiul său, Illos a dat cetății și un al doilea nume, de Ilios, și așa a fost apoi cunoscută ea de Greci și de restul lumii. Orașul avea nevoie de ziduri de apărare și acestea au fost construite de fiul lui Illos, Laomedon. Fire vicleană, nepriceput însă la construcții, Illos s-a adresat pentru executarea zidurilor fortificate zeilor Apollo, Poseidon și oamenilor lui Eac. Bineînțeles, ca pentru orice proiect, s-a stabilit și în cazul acesta un onorariu nu numai pentru cunoștințele tehnice ale arhitecților celești, dar și pentru opera de „protecție” contra „mafiei” de atunci, asigurându-se astfel executarea lucrărilor în pace și fără surprize. La terminarea fortificațiilor, Laomedon nu și-a respectat cuvântul și a refuzat să facă plata onorariilor ce i se păruseră poate prea ridicate. S-a iscat o ceartă și, fără multă gândire,

zeii au trecut la represalii și la răzbunări: Apollo a trimis o ciumă peste Troieni, răbindu-le simțitor rândurile, deși bieții cetățeni nu aveau nici o culpă dacă Laomedon, regele lor, voia să facă economii chiar și cu zeii, iar Poseidon a trimis un monstru marin, care, lăfăindu-se în apele Dardanelor, provoca valuri atât de mari, încât ele amenințau cetatea cu toate fortificațiile sale atât de măiestrit executate de către Eac și oamenii săi, în baza planurilor desenate de tehnograful Institutului de proiectări Traco-Hellen „Apollo, Poseidon & Co“.

Speriat de nenorocirile abătute din senin asupra cetății sale, temându-se să nu cedeze zidurile ridicate fără sacrificii umane (căci nu clădiseră în interiorul lor nici o femeie de meșter, potrivit vechilor tradiții trace), Laomedon s-a grăbit să consulte oracolul, care, pe atunci, îndeplinea funcția de „consilier regal“. Acesta, după complicate și misterioase ritualuri, l-a sfătuit pe regele Laomedon să facă un mare sacrificiu, pentru a salva orașul, și anume s-o jertfească pe fiica sa, frumoasa Hesione, oferind-o monstrului marin, nu se știe dacă pentru a fi devorată, sau pentru alte scopuri mai tainice, ținându-i de urât în adâncul mărilor. Informată la timp de acest trist destin al principesei, faimosul erou Heracle-Hercule, sensibil la frumusețea feminină, a intervenit cu promptitudine și, în baza unei promisiuni făcute de Laomedon, a ucis monstrul și a salvat-o pe Hesione. Regele Laomedon i-a promis eroului cailor nemuritori și iuți pe care Zeus îi făcuse cadou lui Tros, în schimbul lui Ganimede. După cum se știe, Ganimede, fiul lui Tros și al lui Calliroe, era considerat ca cel mai frumos dintre muritori. El fusese răpit pentru a deveni paharnic la ospetele zeilor. Cu un gest prea puțin regal, cum adesea se întâmplă și astăzi, Laomedon a trișat și de această dată și l-a înșelat pe Hercule, trimițându-i drept recompensă niște cai de rând, dacă nu chiar niște mărtoage. Atunci, Hercule și mai furios a atacat și a jefuit orașul Troia, a răpit-o pe frumoasa Hesione care, fiind prea delicată, n-a fost ținută pentru sine, ci oferită bunului său prieten, Telamon. Nu se știe dacă Hesione s-a măritat sau nu cu Telamon, dar a trăit fericită cu dânsul. Din uniunea lor s-a născut Teucru. Cu prilejul devastării Troiei, Heracle l-a ucis și pe Laomedon, împreună cu toți fiii săi, în afară de Podarkes, care devine apoi regele Priam al Troiei. Acesta, la rândul său, a avut ca fii pe Hector și pe Paris, eroi cunoscuți ai poemului homeric.

Cu toate aceste mici incidente inițiale orașul Troia s-a dezvoltat sub regi, numeroși și ei, ca și regii egipteni, dar neposedând o listă cronologică, nu-i putem enumera. Troia a ajuns la mare înflorire după diferite distrugeri, iar acestea s-au produs din pricina poziției sale strategice, la intrarea în Marea Neagră, ceea ce dădea Troienilor posibilitatea de a controla comerțul. Prima distrugere importantă a avut loc pe la minus 2150. La un moment dat, Troia a devenit colonie myceniană, între anii minus 2000—1500.

Orașul a decăzut apoi din nou, începând cu anii minus 1400, și a fost distrus a șasea oară de către Acheii formați, la rândul lor, în spiritul culturii myceniene. După alții însă, orașul ar fi fost distrus de un cutremur de pământ. Refăcut a șaptea oară, a durat până în anii minus 1200, când se pare că a fost mistuit de un incendiu. De fapt, această dată corespunde cu terminarea războiului troian, după zece ani de asediu al oștirii lui Agamenon, tot pentru motive comerciale, Frumoasa Elena fiind motivul „businessului“.

Dar Troia a renăscut din propria ei cenușă. De data aceasta însă ca oraș al Lyciei, veche țară muntoasă din Asia Mică, întinzându-se până la Marea Mediterană și fiind locuită de Solini și de Termili, după spusele lui Herodot. În cele din urmă, Troia a devenit ținta colonizărilor eoliene și ioniene, iar apoi persane, prin satrapia Frigiei, căzute, la rândul ei, sub dominația persană. În această fază, la Troia a fost ridicat un sanctuar zeiței Athena Ilia, orașul dobândind în acest fel și o însemnătate religioasă deosebită. Pe timpul lui Alexandru cel Mare, Troia a ajuns centru cultural panhellenic, ceva asemănător cu centrul sportiv de la Olympia.

Pe plan politic, Troia a reușit să-și câștige o situație privilegiată, atunci când a ajuns în fruntea ligii orașelor din Troada, printre care se numărau : Priapus, Parium, Lampsacus, Abydus, Alexandria-Troas, căci Adriamyttium ținea de Mysia, fondată de alt trib tracic. Această situație privilegiată n-a durat mult, căci Troia a trecut în mâna Seleucizilor, iar apoi a intrat sub dominația regelui din Pergamon, al cărui ultim rege, Attal al III-lea, murind în anul minus 133, și-a lăsat statul ca moștenire Romanilor și, odată cu el, orașul Troia.

Romanii au acordat Troiei autonomie și scutire de impozite. Din păcate, în lupta dintre Marius și Sylla, Troia a fost distrusă. Apoi însuși Sylla a reconstruit-o. Mai târziu, împăratul August a refăcut-o din temelii și i-a dat numele de Ilium Novum. În această situație, integrată Imperiului roman, Troia și-a continuat existența timp de alte patru secole, la sfârșitul cărora a căzut definitiv și s-a redus la un morman de ruine.

Lunga și agitata istorie a orașului Troia a atins culmile civilizației antice, prin strălucitul trib al Dardanilor. Fundarea cetății, încă de la ieșirea din neolitic, constituie primul pas însemnat în conturarea legăturilor cu civilizația europeană. Este un moment de apogeu cu care, pe bună dreptate, comunitatea din spațiul tracic și anatolian se poate mândri, ca precursorare a clasicității greco-romane. Troia a fost pentru Greci un model de organizare politică, economică și strategică, atrăgând atenția și stârnind cupiditatea tuturor anticilor. Pe planul concurenței, ea reprezintă pentru Grecia ceea ce Cartagina a însemnat pentru Romani, dar cu o soartă mai bună, căci Cartagina distrusă definitiv n-a mai renăscut decât în timpuri moderne, sub numele de Tunis, prin opera altor neamuri. Troia a renăscut

de mai multe ori din propria ei cenușă, devenind, la un moment dat, chiar centrul religios al unui elenism cultural răspândit în lume de marea personalitate istorică Alexandru cel Mare.

După căderea definitivă a Troiei, uitarea s-a așezat ca o mantie grea peste numele și istoria sa. Multă vreme, știința oficială a arheologiei și istoriei au trăit îndoieli puternice cu privire la existența efectivă a acestui oraș. Istoria sa scrisă, conținând elemente concrete și fapte înfățișate în marele poem cu care începe literatura, *Iliada* lui Homer, oferea însă mărturii vii, pe care toți le cunoșteau, dar nimeni nu le studia în profunzime, cu atenția cuvenită nemuritoarei opere. Lingviștii nu sunt întotdeauna istorici, istoricii nu sînt întotdeauna arheologi, și arheologii nu sunt întotdeauna literați cu preocupări de a afla în literatură sâmburele de adevăr de la care s-a pornit, și n-au ținut seama de datele istorice conținute de faimoasele versuri. Cu acest document unic în mîna arheologilor și istoricilor oficiali, Troia ajunsese o simplă legendă ieșită dintr-o străveche literatură, însăși existența autorului ei fiind pusă la îndoială, deși șapte orașe își revendicaseră originea lui Homer.

Nepta poleis erizusi sofin dia rizan Homeru :

Smyrne, Rhodos, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athinai.

Sarcina de a studia metodic și în amănunt această poveste în versuri, învățând limba greacă și însurându-se cu o tânără grecoaică, și-a luat-o comerciantul german Heinrich Schliemann. După ce-a făcut avere din activitatea economică, s-a dedicat studiilor clasice, cu toată seriozitatea și devotamentul caracteristice nației germane. Când a socotit că e suficient de pregătit, și cum cunoștea pe dinafară aproape toate cele optsprezece mii de versuri, s-a înarmat cu sapă, hârleț, budac și târnăcop și a pornit spre Asia Mică, în valea rîului Meandru. A început de îndată lucrările, cu autorizația guvernului otoman, lângă orașul turcesc de astăzi, Hissarlâk, unde, după identificarea colinelor și a mormanelor sub care zăceau ruinele numeroaselor orașe suprapuse ale Troiei, a descoperit o seamă de urme anterioare chiar Troiei homerice. În anul 1870 a scos la iveală rămășițele Troiei homerice, despre care a publicat o carte cu toate descrierile săpăturilor și obiectelor, intitulată *Antichitatea troiană* sau mai simplu, *Troia*. Volumul a apărut în anul 1884 obținând un imens succes. Schliemann a făcut săpături și la Mycene, scoțând la iveală tezaurul Atrizilor, ca și alte importante urme ale civilizației cretano-myceniene. A mai săpat apoi și în alte regiuni, ca Beoția, Tirint și Creta. Prin munca sistematică a marelui arheolog s-a pus capăt pentru totdeauna speculațiilor privind originea Troiei, această cetate care s-a impus ca formă supremă a civilizației traco-dardane, încă de la începutul celui de-al treilea mileniu anterior, într-o epocă pre-hellenică, atunci când nici de Mycenieni, nici de Achei și nici de Dorienei nu era vorba și nici mitologia greacă nu se înfiripase.

După ce mintea elenilor a trecut printr-o nouă sinteză toate cunoștințele trecutului, dezvoltând moștenirea predecesorilor Traci, ea a închipuit existența unui eponim Dardanos, fiu al lui Zeus și al Electrei, drept mitic părinte al seminției Troienilor, ceea ce, după cum s-a văzut, reprezintă un mod tipic grecesc de prelucrare a istoriei reale.

Cimmericii. Pe la mijlocul mileniului al doilea, odată cu migrația unor popoare tracice spre Asia Mică, are loc și o migrație din răsărit, pe la nordul Pontului Euxin înspre spațiul tracic. Primii est-europeni care se deplasează spre vest sunt Cimmerienii. Aceștia locuiau la origine partea dinspre Nistru, Bug și Nipru și au fost împinși de Sciți spre apus, către Nistru. Ei sunt considerați Traci de către scriitorul Arian, precum și de Aristotel, care îi leagă de Edonii-Traci. Deopotrivă îi consideră Traci și bulgarul Tzenoff, ca și germanul Reche. Strabon îi mai numește Treieri pe frații Cimmerieni și Troieni, iar o altă fracțiune a Cimmerienilor e numită și Trali, întemeietori ai orașului-port Tralleis. Din momentul în care Cimmerienii s-au pus în mișcare, spre sfârșitul mileniului al II-lea anterior și au continuat în mai multe valuri, ei au lăsat în urmă multe semne de cultură înrudite cu cele tracice. La anul minus 696, se afirmă că ei ar fi distrus statul Frigienilor. În această vreme, chiar Amazoanele legendare de lângă riul Thermodon s-a presupus că ar fi fost tot de origine tracă. S-a afirmat că și Capadocienii așezați între Frigieni și Cilieni, ar fi făcut parte din marea familie europeană, deși la acest neam elementul local s-a afirmat mai puternic, ei având și o zeiță sângeroasă numită Bellona, zeiță a războiului, cu un cult orgiastic, mai târziu preluat și de Romani.

După distrugerea statului frigian, Cimmerienii au înaintat spre răsărit, ajungând până la Eufrat și la poalele munților Ararat. Acești cuceritori din apus, numiți „cei de culoare clară” (haik), au fost înfrunși puternic de elementele locale și ulterior asimilați. În izvoarele asiriene, Cimmerienii erau numiți „gimirai”.

Două mișcări migratoare ale Cimmerienilor, atât valul nord-pontic, cât și valul sud-pontic, se întâlnesc în Armenia răsăriteană. Clasa dominantă a Moscilor, pătrunși pe la anul minus 1070 până la Tigru, a avut un colorit frigian, după cum la Armeni se poate regăsi o influență a Sacilor. Se mai poate astfel constata că Perșii n-au avut mare înfrunzire asupra componenței etnice a Asiei Mici, cu toate atacurile și încercările lor de dominație, și nici colonizarea pe coastele Asiei Mici, făcută de Greci, n-a avut consecințe etnice, ci doar lingvistice și culturale.

Herodot relatează că neamul Armenilor, format din aceste migrațiuni și asimilări, s-ar trage din Frigieni. Haik este eponimul de culoare clară și ochi cenușii al legendelor armene, iar limba Armenilor a fost, la început, absolut ariană, după cum observă învățatul Tomaschek. Suedezul Johannssohn a susținut, în anul 1911, că Armenii ar fi venit din România de astăzi.

Limba Armenilor, precum se pare, e înrudită cu limba tracică și își păstrează, până în prezent, vechea sa structură.

Filistinii. Alte triburi socotite de către unii istorici ca fiind de origine tracă, Amoriții și Filistinii, au venit, după Reche, de la Dunărea de Jos, dar, pentru că ei formau numai pătura dominantă, și-au pierdut încă din antichitate limba, pe care evreii — după cum rezultă din Nehemia (XIII, XXIV, V.T.) — nu puteau s-o priceapă. De remarcat că și riul Struma din Bulgaria de azi se numea în antichitate Phalaestinos. Filistinii apar spre sfârșitul celui de al doilea mileniu în Mediterana răsăriteană și sunt numiți Phalaistinoi. După cum se știe, de la ei derivă numele Țării Sfinte. Tracologul Wiesner observă că și azi putem să reconstruim drumul Filistenilor până în Palestina și Egipt.

Prin substratul ei, Asia Mică rămâne în mare parte tracică, deoarece pe plan cultural Tracii au fost și propagatori ai elenismului, continuat și mai târziu de Bizantini. Cu toată cultura elenistică, Asia Mică și-a păstrat substratul etnic. Nici cucerirea turcească nu l-a alterat, decât în Frigia și Mysia, căci Turcii n-au modificat decât crezul și limba. Oamenii se mândreau cu trupele anatoliene, care continuau tradiția războinică a peninsulei. Cu toate divergențele culturale de suprafață, Asia Mică rămâne strâns legată de sud-estul european.

TRACO-ILLIRII ȘI ETRUSCII ÎN ITALIA

Peninsula Italică a avut mai multe denumiri, dacă ținem seama de tradiția privind pe Saturn, Enatrius și Italus, și anume Saturnia, Enotria și Italia. Grecii au denumit partea de sud Ausonia și această denumire s-a extins uneori la întreaga parte continentală. Etimologic, numele de Italia ar deriva de la latinescul *Vitulus*, adică vițel („țara vițelilor“ sau „pământul protejat de vițelul“ poate de aur). Unei bune părți din tineretul de astăzi i s-a dat și această poreclă, dar cu scop educativ. De ce Italia modernă nu și-a luat numele de la Roma, *Caput Mundi*, aceasta rămâne una din enigmele istoriei.

Actuala populație a Italiei, neolatină din grupa ariană mediteraneană, e rezultatul unui amestec dintre vechea populație și multe suprapuneri ulterioare. Istoria menționează pe Liguri, Siculi, Umbri, Sabini, Latini, Osci și pe alții dintre noii veniți în diferite valuri, până în timpuri istorice recente. Toți aceștia au luat cu timpul numele generic de Italici și locuiau Italia centrală și meridională, excluși fiind Messapii, Iapigii, Etruscii și Grecii din coloniile de sud, care formau *Grecia Magna*.

Așezările paleolitice din Italia atestă și ele prezența omului european, care s-a manifestat pe aceste teritorii, după cum arată recente descoperiri arheologice, îndeosebi uneltele de formă migdaloidă, în partea centrală, și musteriene pe toate coastele maritime. S-au găsit multe dovezi de locuire din neolitic, ale unor civilizații destul de dezvoltate. În eneolitic, populațiile au lăsat obiecte de aramă, de argint, așezări palafite pe terenuri mlăștinoase, precum și terramare, în ținuturi fără mlaștini. Unii cercetători au atribuit acestor populații numele de Italici, dar, după alții, ar fi vorba de populații venite din nord. Referindu-ne la timpuri mai recente, la epoca fierului, observăm că Italicii au creat cultura așa numită Villanoviana. Sunt și păreri potrivit cărora însă primii Italici ar fi venit în Italia ca Proto-

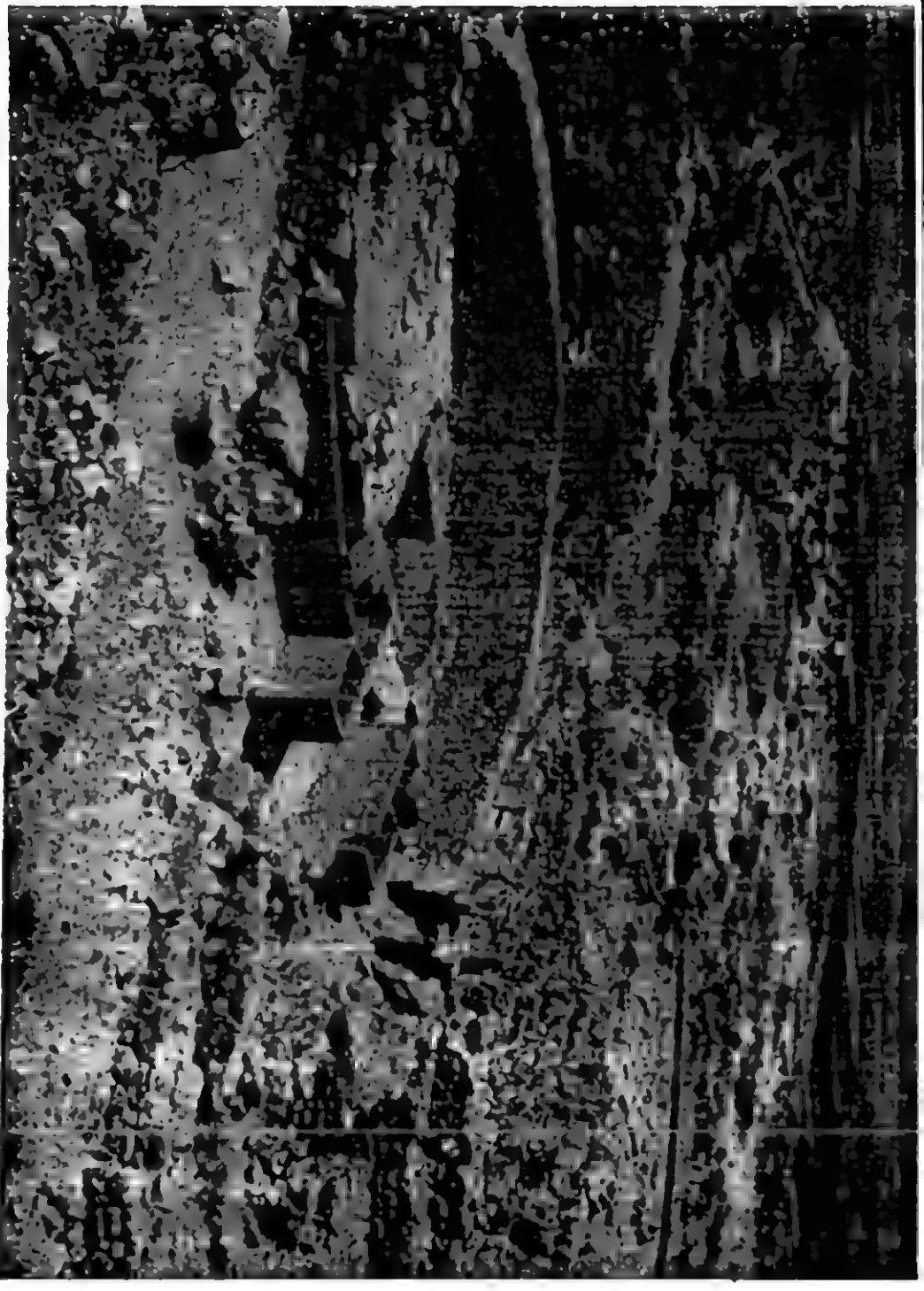
latini sau Latino-Siculi, pe la mijlocul mileniului al treilea, ajungând în Sicilia, pe care au împărțit-o în două fracțiuni: între Siculi și Sicani.

În nord-vestul Italiei au locuit Iberii-Liguri peste care s-au așezat Celții, de unde și numele roman de Galia Cisalpină. La răsărit au poposit triburile illirice ale Venetilor, Iapigilor, Messapilor, Calabrilor, care au ocupat zona orientală a Peninsulei. În felul acesta, Italia răsăriteană intră în mod și mai vădit în zona de influență a spațiului traco-illiric. Aceste triburi vorbeau limba illirică, ce se apropie prin substratul ei arian de latina vulgară. După alte versiuni legendare, Messapii ar fi poposit pe la anul 1000 anterior, venind de pe coastele Illiriei și ar fi trăit organizați în formațiuni politice, cu regi ca Opis, Artas, Messapus ș.a. în orașele de pe coastă, la Uria, Rudiae, Brundisium, Lupaia.

A treia componentă a Italiei o formează Etruscii, care, după spusele lui Herodot, nu sunt altceva decât populație plecată din Asia Mică. Probabil în urma unei secete de durată, o parte din populație s-a imbarcat pe mare, în căutarea altei țări, pe care au aflat-o mai întâi în Arhipieleagul Balearelor, apoi în Italia Centrală și Italia de Vest. Ei sunt cunoscuți sub numele de Etrusci sau Tirreni. Multă vreme a planat un adevărat mister asupra originii acestei populații și asupra limbii și alfabetului ei nedescifrat. Studii din ultima vreme, bazate pe comparații cu limba albaneză, ca cele semnate de Zacharias Mayani și publicate la Paris sub titluri sugestive ca *Etruscii încep să vorbească* sau *Sfârșitul misterului etrusc* au dus la o confirmare a relatărilor lui Herodot. O descoperire excepțională a fost făcută în anul 1975 la Atri, o tabulă bilingvă în etruscă și latină, întocmai ca piatra bilingvă descoperită la Rosetta de Champolion, care a dus la descifrarea hieroglifelor. Înainte de întemeierea Romei, Etruscii au dat renume și au creat istoria Peninsulei Italice, dăinuind multă vreme ca popor autonom, creator al celei mai avansate civilizații, în tot centrul Peninsulei (Etruria, Toscana de azi, Umbria, Latiul Sudic și coastele Mării Mediterane).

Altă componentă a populației din Peninsula Italică o alcătuiesc „Italiotii”, adică colonii greci din sud, care proveneau în majoritate din orașe. În acest fel, zona de est a Italiei a fost presărată cu triburi illirice, iar în mod direct sau indirect, au avut loc unele infiltrări tracice. Sub cărmuirea Romei s-a creat cel mai mare și mai important stat al antichității sub însemnul SPQR. Însăși legenda descălecării lui Eneas, după căderea Troiei, popularea coastelor tirreniene și întemeierea orașului Alba Longa, confirmă raporturile Peninsulei cu spațiul illiric și parțial cu cel tracic. Însuși Caesar avea să se mândrească cu descendența troiană și avea să aducă un omagiu eroilor troieni, chiar sub ruinele celebrei cetăți. De altfel, el intenționa să-i redea vechea glorie. Legenda descendenței troiene este însă o creație intelectuală târzie, după cum se știe.

Numeroase detalii privind viața materială și spirituală a popoarelor italice, etrusce, ilirice și „italiote“ abundă în tipăriturile din ultima vreme în Italia și ele pun tot mai bine în lumină existența acestor popoare, conturând din ce în ce mai clar imaginea zonei răsăritene a spațiului italic, care se leagă de problemele ce ne preocupă în această carte. Ele se regăsesc însă mai pregnant în epocile în care Imperiul roman a trecut la unificarea Tracilor prin romanizare, din inițiativa și sub emblema Romei, marcând începuturile celei mai impunătoare construcții politico-economice și militar-culturale a Europei din antichitate, până azi nedepășită.

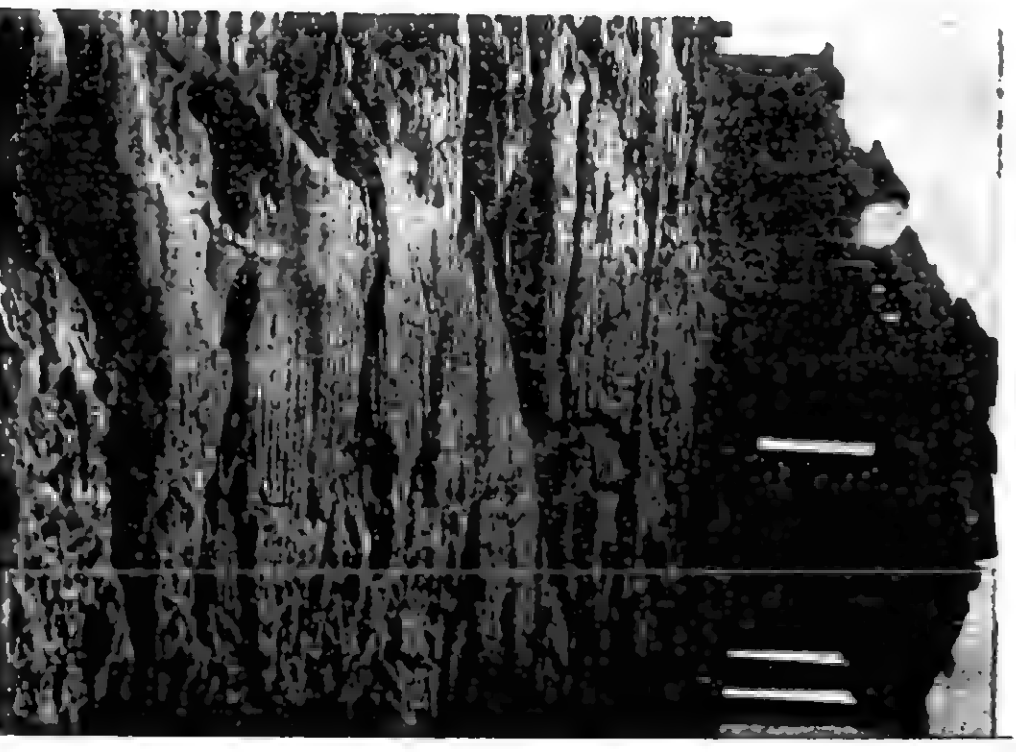

Mycene, vedere ariano

Mycene, Porta Lellor

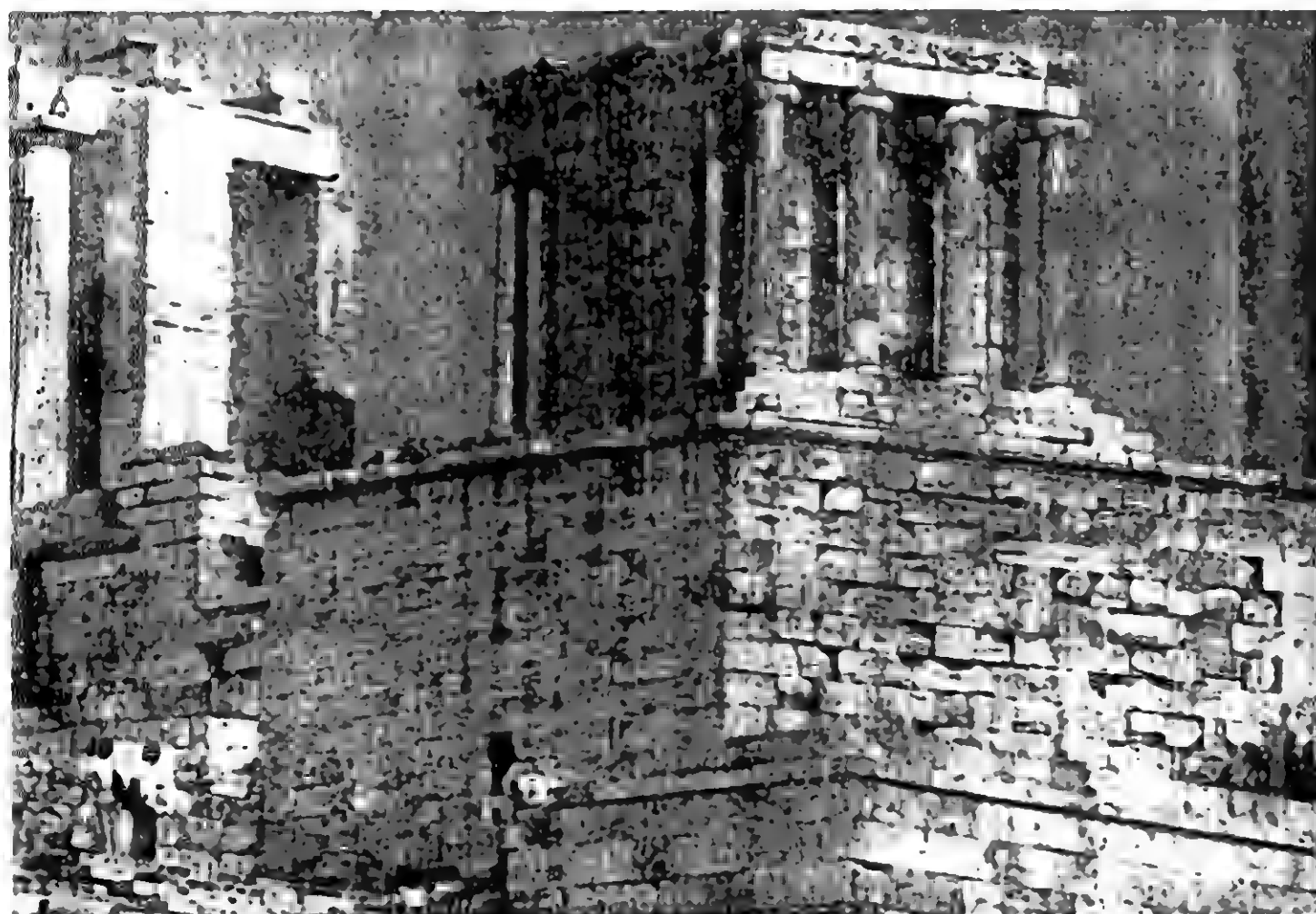
Acropole, Athena

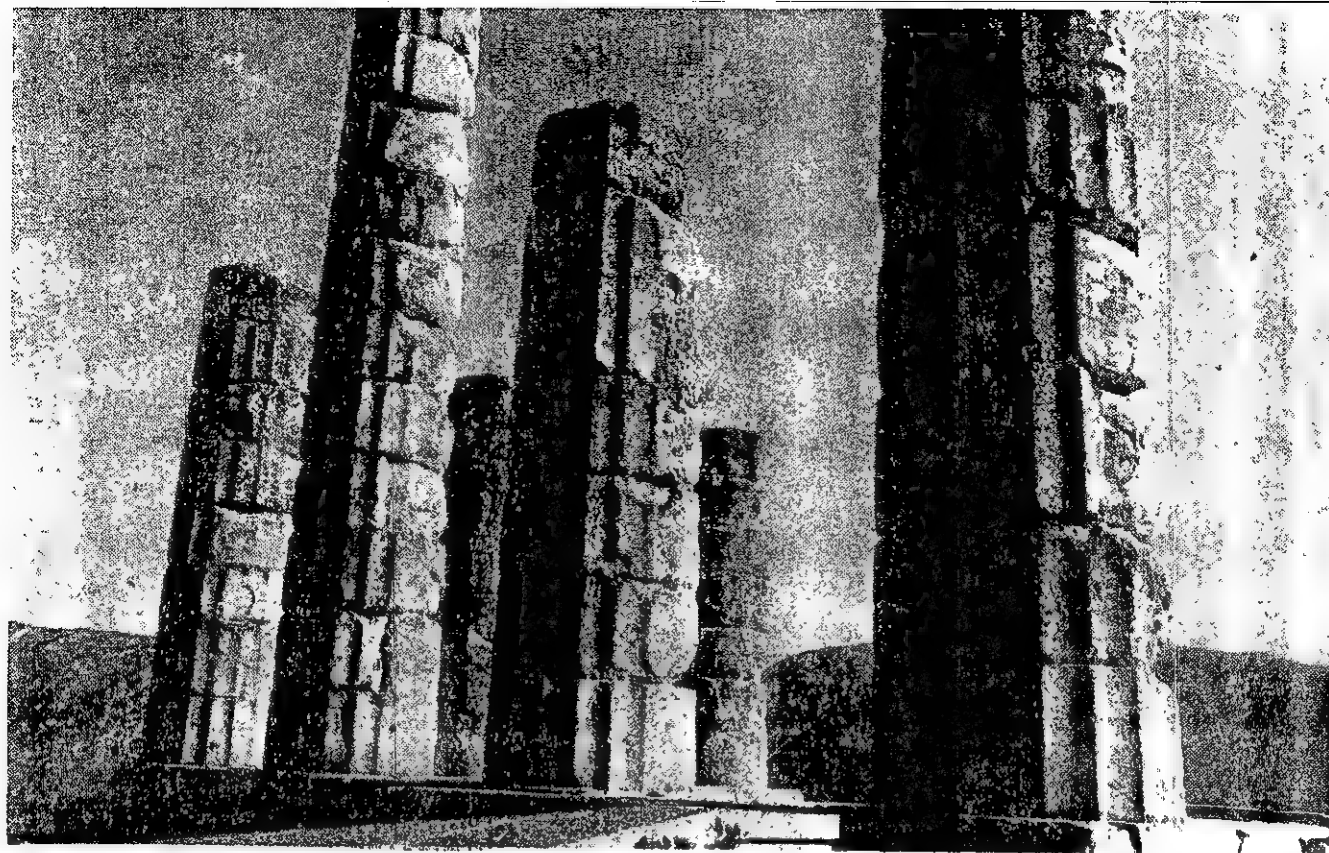

Zeita Cybele, Muzeul din Delphi

Acropole, Athena, Propileele

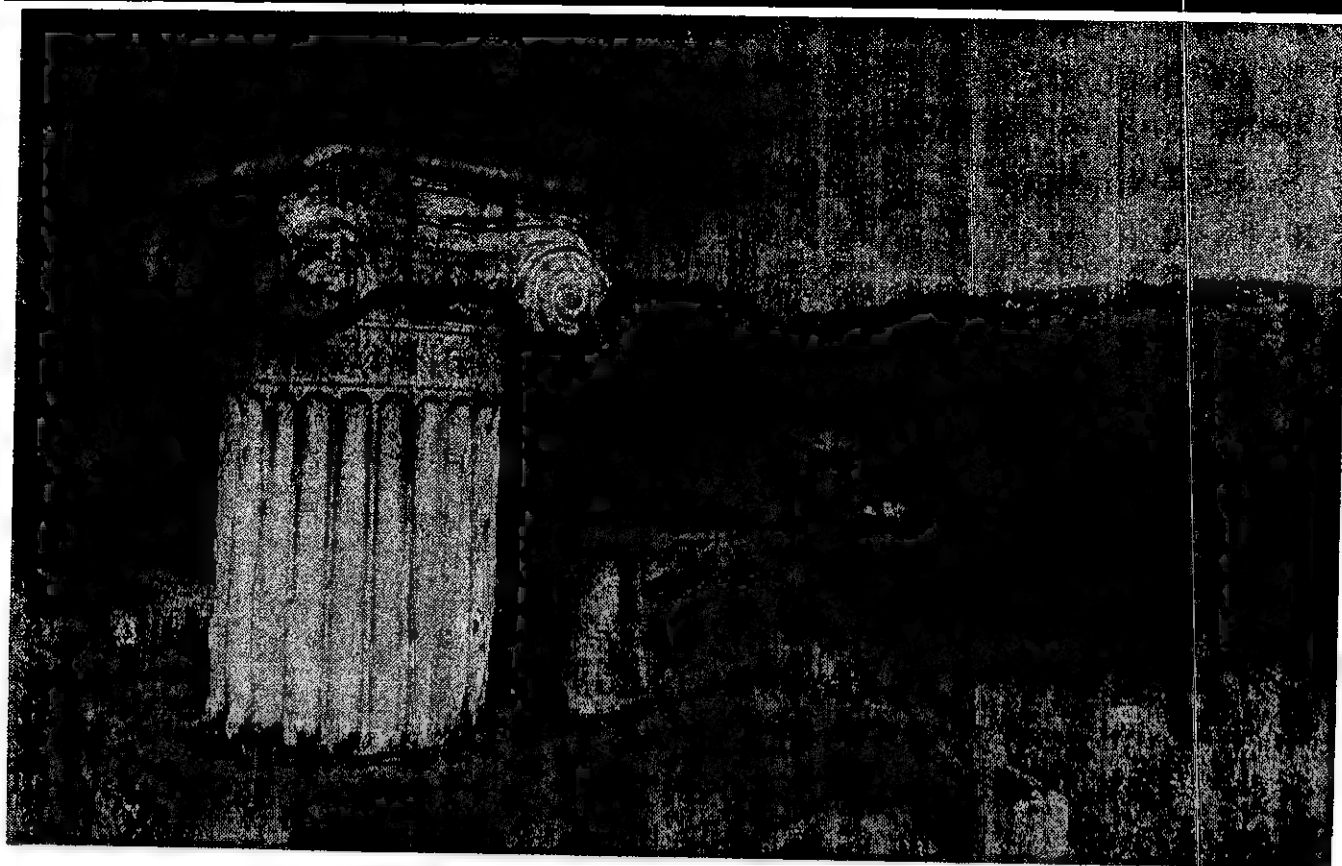

Coloane în stil doric, Delphi

Nike înaripată. Muzeul din Olympia

Coloană ionică, Delphi

Dionysos și Demeter, teracotă, sec. V anterior, Muzeul din Reggio

Artemis și Apollon omorînd copiii lui Niobe, secolul V anterior, Muzeul Louvre

Hermes adormind pe Argo, pentru a o elibera pe Io (Pinturicchio, frescă din Vatican)

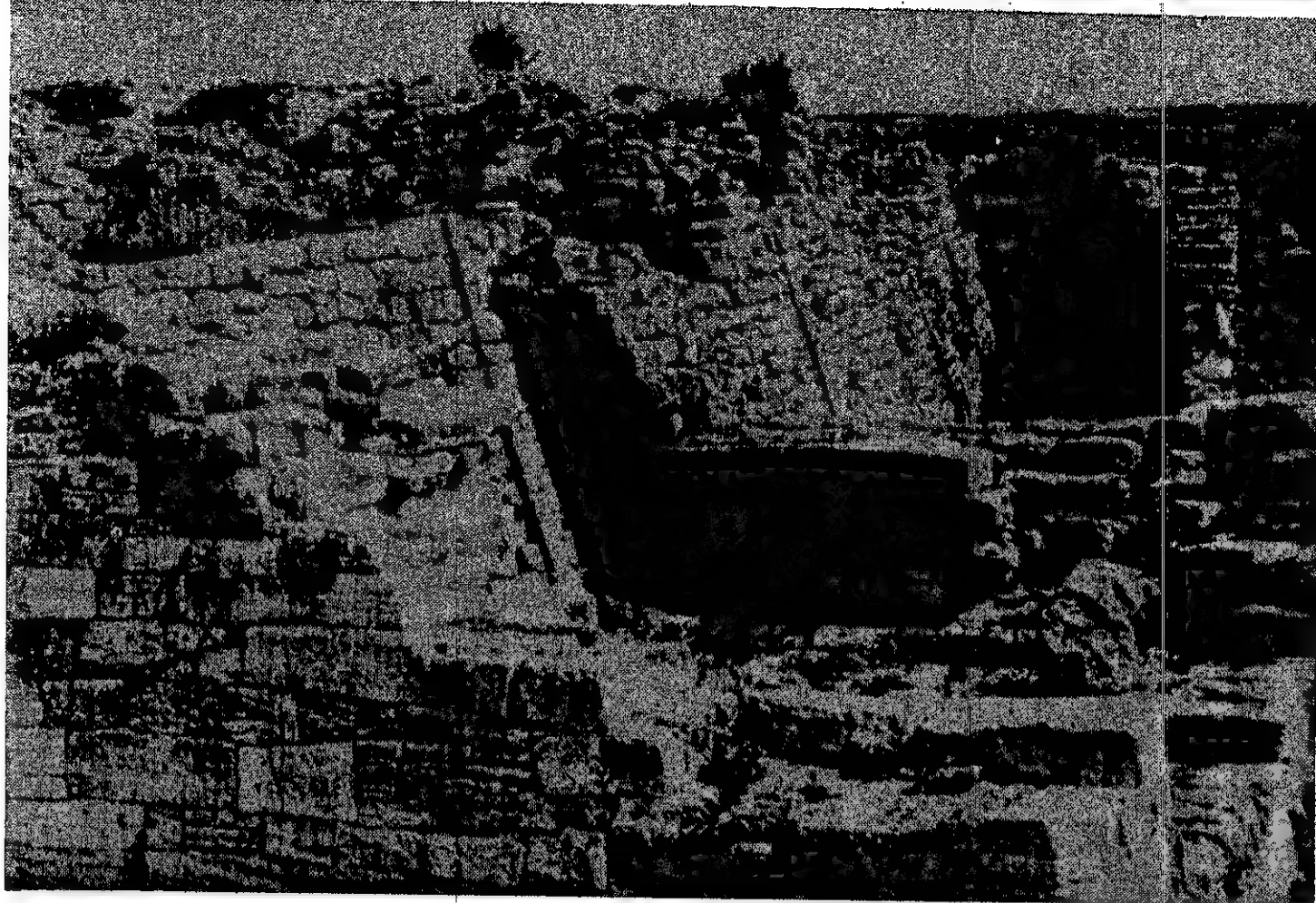

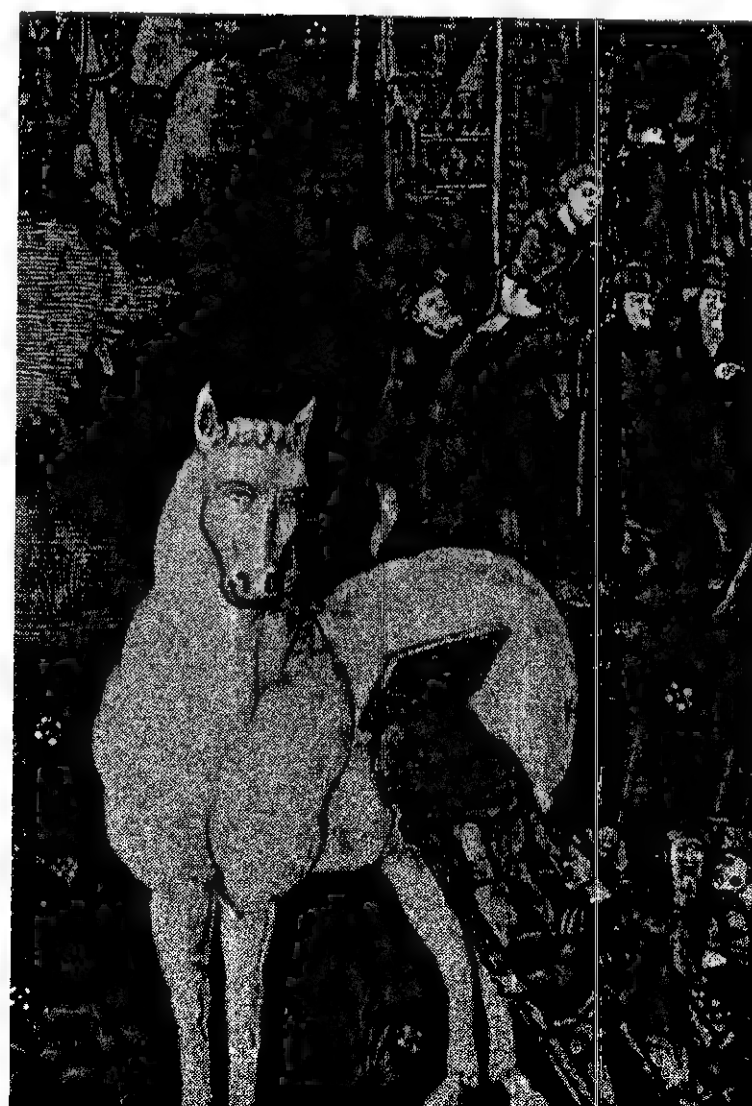
Pythia, preteasa Oracolului din Delphi

Dionysos sub formă
de taur

Ruinele Troiei

Calul troian, Muzeul
Louvre

Zeus și Titanida Leto, cu copiii gemeni, Apollo și Artemis

Altarul lui Zeus hrănindu-se din ficatul lui Prometheus

Hera transformă în vacă Io. Hermes îl ucide pe Aris

IV.

MITOLOGIE ȘI ISTORIE

MIȘCĂRI DE POPOARE ÎN MILENIUL ÎNȚAI

Urmând periodizarea clasică a trecutului celui mai îndepărtat al omenirii, am putea spune că preistoria se termină cu epoca fierului, la anul 1000. Ne referim, în special la Europa, deoarece în Orient ea începuse încă din epoca bronzului. Din epocile precedente ne-au parvenit, este drept, documente arheologice, dar nu există documente scrise, deși avem cunoștințe suficiente despre om și din acele vremuri. Protoistoria omenirii s-ar putea spune că debutează cu adaptarea la noi condiții create de tehnologia fierului, când Europa depășește decalajul față de Orient și trece înaintea acestuia.

Grupată în familii, în diferite continente, neamurile ariene rezultate dintr-o antropogeneză complexă și îndelungată s-au extins apoi în zone mai îndepărtate, până în India. Cu timpul, omul arian a căpătat o înfățișare mai evoluată și, folosind graiul, ca cel mai eficient mijloc de comunicare, cât și cultivarea pământului, a pus bazele adevăratei sale civilizații. Neamurile desprinse din marea familie ariană au căutat să se exprime și în mod grafic, spre a transmite ideii și date urmașilor, căci marea problemă a omului este formarea *ex novo* a fiecărei generații, deoarece prin codul genetic nu se transmit decât „instincte” de bază (celelalte viețuitoare transmit și „cunoștințe”). Faptele omului încep să fie cunoscute și transmise sub formă de legende, epopei sau povestiri orale. Cu anul minus 1000, putem spune că începe istoria Europei bazată nu numai pe dovezi arheologice, dar și pe cele scrise, primele afirmări importante săvârșindu-se în spațiul tracic. Din această epocă avem date precise asupra întâmplărilor politice și militare, financiare și demografice, termenul de „cultură” depășind sensul arheologic și ridicându-se la adevăratul său înțeles, acela de sistem creator de valori spirituale, în neconținută evoluție și amplificare, cu aplicații concrete și practice menite să amelioreze viața omului. Așadar, devenind tehnică, adică artizanat, și apoi industrie, mai exact „civilizație atotcuprinzătoare”.

Scrisul a fost adoptat și utilizat în spațiul tracic, apoi în spațiul greco-roman, practic în toată Europa pe atunci cunoscută. Prin el s-au transmis datele necesare istoricilor, ba chiar istoria scrisă a luat ea însăși ființă începând cu părintele ei, Herodot. O poziție aparte o are Hecateu și, înaintea sa, Homer, dacă acesta a trăit în al optulea secol anterior, în loc de al șaselea sau al cincilea, după unele vechi opinii, sau dacă nu a fost de-a dreptul contemporan cu războiul troian, trăind chiar în cetatea asediată. Prin relatarea sa echilibrată despre Troieni și despre Achei și prin evocările sale în miile de versuri în metru antic, cu referințe și detalii, Homer nu mai poate fi socotit altfel decât „primul istoric al Traciilor și al Europei în genere“, eliberându-l astfel de „captivitatea“ pe care i-au creat-o Elinii, prin sâmbul lor exagerat de „proprietate“ asupra culturii antice.

În acest context ne întrebăm dacă mai este cazul să calificăm această perioadă după metalele care au început a fi folosite. Căci, dacă am urma această clasificare a epocilor, cea mai actuală ar trebui să cuprindă întreaga tabelă a elementelor simple. Mai prudenți, oamenii de azi au abandonat metalele și s-au adresat energiei, epoca noastră numindu-se „epoca energiei atomice“. Deci, în această epocă n-ar mai fi potrivit să ne folosim de cioburi și metale, când deținem date scrise, important fiind pentru omenire și ce a „gândit“ omul, nu numai ce a lăsat prin iscusința „brațelor“ sale, deși și aceasta presupune gândire!

Mileniul întâi anterior marchează trecerea civilizației europene și, deci, și a celei tracice, de la epoca bronzului la epoca fierului. Învățații nu sunt de acord asupra datelor. Unii încheie epoca bronzului la anul minus 1200, în timp ce alții lungesc epoca bronzului până la anul minus 800. Istoricul Veit Valentin fixează aceeași epocă la anul minus 750. Precizarea acestei date are o importanță relativă, deoarece ea nu poate să fie egală pentru toate neamurile și regiunile și, ca atare, variază de la o zonă la alta. Acele popoare care se aflau în posesia minereurilor, ca Tracii din Transilvania și Banat, au putut să utilizeze fierul mai devreme, avându-l sub picioare. Așadar, pentru ele poate fi mai verosimilă începerea epocii fierului încă de la anul minus 1200, după cum susținuse încă din 1960 Dumitru Berciu. De altfel, cercetările arheologice făcute în ultimii ani în România au adus dovezi concrete privind vechimea metalurgiei fierului în Banat și Crișana. Amintim că cea mai veche șabie de fier cu două tăiușuri și de o eleganță rivalizând cu aceea a săbiilor myceniene a fost descoperită în Banat. Înarmați cu arme de fier, Dorienii au descins între anii minus 1200 și minus 1000 înspre sud, învingând populațiile locale, asupra cărora au reușit să-și impună autoritatea în mod absolut, la fel după cum Acheii au pogorât în cursul epocii bronzului, înarmați cu unelete și arme de luptă făurite din acest nou metal, mai rezistent decât cuprul utilizat înainte.

Care este fizionomia spațiului tracic la începutul acestui mileniu ?

La hotarul dintre mileniul al doilea și mileniul întâi începe marea mișcare a popoarelor ariene. După mileniul de expansiune ariană de la apus spre răsărit (până în India, unde localitățile Mohenjo Daro și Harappa, încă de cercetat, ne pot rezerva destule surprize), începe o lungă perioadă de restrângere a spațiului arian, datorită deplasării spre apus a popoarelor turco-mongole. Presiunea acestora se exercită timp de două milenii, până când aceste popoare ajung în inima Europei.

Până la începutul mileniului întâi anterior, spațiul tracic a jucat rolul de rezervor etnic, în același timp contribuind efectiv la formarea civilizațiilor europene. Începând de la anul minus 1000, acest spațiu joacă și rolul de tampon în calea migrațiilor care vin de la răsărit. Prima mișcare, sub presiunea Sciților, a fost de retragere a Tracilor-Cimmerieni aflați dincolo de Nistru. Trecând probabil prin Dacia și prin Peninsula Haemusului, Tracii-Cimmerieni au ajuns până în Asia Mică. O altă ramură a lor, ocolind Marea Neagră, a poposit în Orientul Mijlociu venind dinspre nord.

Tot în mileniul întâi anterior, în urma unei creșteri a populației celtice din nord-vestul continentului, se constată și o mișcare a acestora spre est și spre sud, ajungând în Câmpia Pannonică, în Banat, în Transilvania, în Moesia, în Haemus. Descinzând apoi în Asia Mică, Celții au format statul Galatia, care a durat multe secole. Se pune totuși întrebarea dacă Galileea, „țara păgânilor“ pentru Hebrei, nu este mai legată de numele Celților-gali, numiți Galati de către Greci, decât de termenul „Gal-el-goimi“, propus de scriitori evrei.

De la nordul Europei, începe și expansiunea spre est a triburilor aparținând culturii zise lusaciană. Câtă vreme mișcările din apus se izbesc de blocul tracic din Munții Carpați și sunt respinse sau îndreptate în altă direcție, mișcările dinspre răsărit se topesc încet-încet, pe măsură ce se extind în spațiul intra-carpatic sau dincolo de el. Cimmerienii au cunoscut și ei metalurgia fierului, la apropierea lor de leagănul Tracilor, de Dacia, unde, în orice caz, au putut să se perfecționeze în tehnica acestui metal. După unii istorici români, ar mai fi fost și alte căi de pătrundere a metalurgiei fierului: una elenică și alta italică, deși nici una nici alta nu posedau minereuri de fier și cărbune, ca zonele Banatului și Transilvaniei. De aceea se susține în prezent că în Dacia preromană cunoștințele tehnologice legate de metalurgia fierului s-au răspândit de timpuriu și că Dacia a jucat un rol important în difuziunea metalurgiei fierului, a cărei origine este căutată de către oamenii de știință în lumea hittită. Ținuturile Greciei și ale Italiei au ușurat doar difuziunea fierului, un centru metalurgic puternic existând în Nord-Vestul Peninsulei Haemusului. Se știe că Hittiții au păstrat cu multă grijă secretul acestui meșteșug. Numai după distrugerea statului

hittit are loc difuziunea acestei descoperiri fundamentale în domeniul tehnicii și al civilizației protoistorice a Europei.

Transilvania și Banatul, au avut un rol important în metalurgia fierului, după cum mai înainte, avuseseră un bun renume în prelucrarea bronzului, creindu-și o mare arie europeană de răspândire prin calitatea produselor. În Transilvania s-au descoperit cinci depozite cu o cantitate de circa 4000 kg de bronz, cantitate foarte mare pentru vremea aceea, dovedind importanța metalurgiei în acest teritoriu. În orice caz, la venirea Cimmerienilor în Dacia prin incursiunile ce le făceau până în Europa centrală, ei au contribuit și la răspândirea metalurgiei fierului, introducând între altele și harnașamentele cailor, ținuti în frâu de zăbale metalice de fier de tip traco-cimmerian. Spațiul tracic central a contribuit, încă de la început, la elaborarea tehnicilor de făurire a unor obiecte și la răspândirea lor: de pildă, fibula de tip Peschiera, făcută din fier, care poate fi găsită în nord-vestul Peninsulei Haemusului, în Grecia, în insulele Egee, în spațiul carpato-dunărean, până la Liov în Galiția, în țara Leșilor de mai târziu. Prezența acestui obiect în același timp într-un spațiu foarte larg presupune facilitatea circulației și comunicării, înlesnită și de factorii tehnico-lingvistici, dar mai ales unitatea și gradul înalt al civilizației Tracilor.

Mișcările se petrec însă și spre sud-vest, căci Celții ajung, în prima jumătate a mileniului I, în Spania, unde formează, împreună cu Ibericii, o civilizație atât în nord, în jurul munților Cantabrici, bogati în cărbune și fier, sau în Galicia și în zona ocupată de Basci, a căror origine și stabilire nu au fost încă determinate, precum și în Valea Beticei, în jurul centrului numit azi Sevilla, unde ia naștere o cultură bazată pe fier, dar... și pe aur, cum probează splendidele obiecte expuse în muzeul orașului.

Celții, al căror centru de dezvoltare devine Galia, au descins și în Peninsula Italică, în mod masiv în nordul ei, îndeosebi pe Valea Padului, până în Munții Apenini, unde au creat orașe și o seamă de așezări mai mici și au dat nume rîurilor și munților. Îndeosebi Galii Insubri se fixează în centrul acestei zone, în Mediolanum (mai târziu Milano). După ce au trecut Alpii, Galii au străbătut Peninsula Italică, până în sudul ei, multe hidronime de origină galică atestând prezența lor în aceste părți. Roma a încercat să stăvilească invazia galică, dar, până la urmă a fost cucerită pentru scurt timp. Apariția agresivă a Galilor sub zidurile Cetății Eterne a fost semnalată, după legendă, de găștele Capitoliului (nu Campidoliului, căci fantezia, pentru a nu spune gastronomia populară, l-a transformat în „câmpuri de ulei”), iar populația refugiată a lăsat în fața lor doar pe bătrâni și pe copii.

Tot în epoca fierului au loc infiltrațiile populațiilor ariene traco-illirice, în special pe coastele de răsărit ale Italiei. Italicii dau naștere în această vreme culturii Villanoviene. Pătrund în peninsula Mesapii, Yapigii și Si-

culii, iar în nord-estul Italiei se aşază Venetii. Pământul Italiei primeşte elemente de arhitectură şi decoraţie, care, după Springer „se acoperă aproape total cu arta veche grecească”, artă cu rădăcini vechi tracice. Stesicoros (minus 640—555), poetul liric care a perfecţionat poezia lirică corală — paralel cu nemuritorul Homer, fondator al poeziei epice —, îl conduce în apus pe Eneas, în opera sa *Distrugerea Troiei*. Tot el îi identifică pe locuitorii autohtoni ai Siciliei şi Italiei cu Troienii. Trâmbiţaşul troian Misenos devine eponimul munţilor Miseni. Tucidide şi Pseudoschylos, precum şi alţii, în relatările lor, îl urmează pe Stesicoros. Hecateu istoricul, consideră că oraşul Capua a fost întemeiat de Troieni. Legendeale Siracuzanilor pun în legătură cu Roma pe Ulysse şi Eneas, fapt subliniat de istoricul german Kornemann. După Hellanicos, care scrie pe la anul minus 400, Ulysse şi Eneas trec prin ţările Tracilor şi Moloţilor în Italia. Aici, femeile troiene, venite cu ei, le ard corăbiile. Eneas întemeiază oraşul Rum, denumit după una din aceste troiene, nume care seamănă şi astăzi cu formula bizantină şi turcească a patriarhiei de la Constantinopol, numită Rum Patriarhanesi. Deci, Roma poartă numele unei femei din Tracia, după această versiune, pe când după unii cercetători cuvântul ar fi de origine etruscă. Şi Aristotel, la rândul său, ne relatează că descendenţii bărbaţilor achei şi ai sclavelor troiene, răţacite cu corăbiile lor pe malul Italiei, au procreat neamul Latinilor. Pe la anul minus 289, sicilianul Callias amesteca legendele lui Ulysse, Eneas şi Romulus. Pe la anul minus 262, Timaios din Taormina desăvârşeşte formula legendei troiene. După douăzeci de ani are loc, după celebrul istoric Mommsen, „primul contact dovedit între Roma şi răsăritul grec”... mai exact intervenţia Senatului roman pentru „Ilienii înrudiţi”, adică pentru Troieni. Elveţianul Bachoffen a arătat cât de importantă era legenda lui Eneas pentru evoluţia istoriei romane: „Noi, oamenii veacului al XIX-lea... abia suntem în stare să ne dăm seama de forţa pe care idealuri importante o dau unui neam întreg şi cu atât mai puţin putem să punem în valoare însemnătatea pe care tradiţii populare, ca legenda lui Eneas, au avut-o pentru evoluţia geniului unui neam. Noi considerăm aceste legende drept produse literare, le considerăm ca obiecte de polemică literară, le considerăm ca basme târziu concepute sau închipuiri mitice asupra evenimentelor istorice. Dar în vremea antichităţii, aceste legende sunt elemente de forţă şi precum legenda noastră elveţiană, a lui Wilhelm Tell, are o influenţă hotărâtoare asupra evoluţiei unui neam, epopeea lui Virgiliu pentru Romani este cartea populară preferată, numai din cauza faptului că în această epopee romanul îşi recunoaşte destinul şi ideea dominantă a neamului său”. Tot Bachoffen mai relevă că tocmai flaminatul, adică preoţimea cea mai înaltă, cea mai naţională şi cea mai romană de la început derivă de la Eneas. „Cu mândrie Roma putea să privească înapoi spre şesul de lângă

Muntele Ida, căci originea troiană a celei mai vechi familii romane nu era o închipuire deșartă".

Când, în urma expansiunii romane, învățăturile răsăritului au pătruns în cetatea eternă, spiritualitatea tracă se manifestase deja puternic. Influența tracă se afirmă în Venera elynică de pe Eryx din Sicilia apuseană, care a fost adorată pe Capitoliu. Kornemann o consideră promotoarea zeităților Mater Idea, Mama Mare de pe Muntele Ida, care a fost acceptată în Pantheonul roman în anul minus 204. Zeul trac Dionisie este adorat în mod intens în Sicilia. Întemeietorul mării puteri siracuzane poartă chiar numele lui. De la orașul Kyme (probabil Cuma, colonie grecească în sudul Italiei), cultul lui Dionisie pătrunde la Roma, împreună cu zeițele Demetra și Core, precum ne arată un mare cercetător al religiei grecești, Willamowitz. Este adevărat că așa-zisul „Senatus consultum de bacchanalibus” din anul 186, cel mai lung manuscris antic care ni s-a păstrat în proză, gravat pe o tablă de fier, respinge acest cult, dar curând „Carus navalis”, trăsura lui Dionisie devine „carnaval”. După Kornemann, importanța acordată lui Dionisie la Roma încă nu a fost îndeajuns cercetată. Acest cult are importanță și în viața statului, căci religia lui Dionisie în răsăritul elenistic al Diadochilor alexandrini a fost pusă foarte timpuriu în slujba cultului domnitorilor Diadochi, devenind un instrument de propagandă politică.

Fenomene asemănătoare se prezintă în cazul pitagoreismului — o filosofie religioasă lansată de marele matematician — care s-a afirmat prin opera lui Ennius. De la ordinea de bătaie a Samniților, care au decis soarta bătăliei navale de la Actium, Roma devenită mare putere a preluat mereu elemente răsăritene, chiar mai mult decât s-a crezut până acum, direct sau indirect din spațiul tracic.

În acest mileniu, Italia mai este teatrul unei noi invazii, și anume aceea a Etruscilor. McIver este de părere că Etruscii ar fi venit încă de prin secolul al XII-lea anterior, când are loc și invazia „oamenilor mării” în Egipt. Textele egiptene vorbesc despre un popor, Thrusa, pe care mulți istorici îl consideră a fi poporul etrusc. Învățatul Piganiol crede însă că Etruscii vin din Asia Mică, în secolul al VIII-lea anterior, în urma invaziei Traco-Cimmerienilor în acea zonă. Italienii îi consideră pe Etrusci ca populație indigenă. Cum remarcă însă Bosch-Gimpera, onomastica etruscă are surprinzătoare asemuiuri cu onomastica Lydienilor, Frigienilor și Urartienilor. După Vladimir Georgiev, etrusca este o limbă înrudită cu hittita. Lingvistul comparatist român, A. Vraciu, afirmă că sunt asemuiuri surprinzătoare între limbile română, albaneză și etruscă, în toate cele trei limbi întâlnindu-se cuvinte care au o origine preromană. În baza acestei constatări lingvistice, s-ar putea presupune originea europeană a Etruscilor.

Mai apropiat de faptele istorice, Herodot afirmă cu hotărîre că Etruscii au venit din Lydia.

Important de subliniat este faptul că, în mileniul întâi anterior, mai precis în secolul al optulea anterior, s-au creat centre de putere, între care două cetăți menite să transforme istoria lumii, înțelegând prin „lume“ istoria Europei și a hinterlandului său, reprezentat de Marea Mediterană, cu zona africană și anatoliană. Aproape paralel, s-a fondat orașul Athena, care se va afirma prin cultură, și orașul Roma care va domina lumea. Ultimul, ca stat european, a trecut prin trei faze politice, de regat, republică și imperiu, unificând lumea antică pe atunci cunoscută, și impunând cu forța oștilor, forța legii romane. Astfel, ea a instaurat o ordine internațională de durată. La aceste centre (simboluri a două peninsule) s-au mai adăugat și centrul de putere de la Pella, al imperiului macedonean, precedat de altele întemeiate de Odrisi, Illiri, Epiroți, Bosporanii pontici Cimmerieni, Geto-dacii lui Burebista etc.

2.

MITOLOGIA TRACĂ, PRIMA „ISTORIE” A EUROPEI

Odată cu încheierea mișcărilor de popoare înspre și din spațiul tracic, se poate constata, în cel de-al doilea mileniu anterior, o relativă stabilitate a populației băștinașe, care se pregătește să-și facă apariția în istorie. Bineînțeles războaie au existat și istoria începe tocmai cu povestirea lor. Așa ne arată Homer, cu războiul troian, așa ne arată Herodot, care își începe opera istorică în două volume cu războiul lui Creso, regele Lydiei, primul care i-a atacat pe Eleni, așa ne-o arată Tucidide, care povestește războiul peloponezic. Înaintea acestor istorici a existat o istorie nescrisă, povestită doar de rapsozi în cântecele lor epice, iar mai înainte a existat o mitologie, jumătate adevăr, jumătate înflorire sau imaginație și completare a faptelor reale. Nu se poate exclude din mitologie sămburele de adevăr de la care s-a pornit, și de aceea ele sunt surse prețioase pentru cunoașterea trecutului. Orice popor apărut cu istoria sa pe scena lumii a avut și o mitologie. Chiar popoarele nordice, ignorate atâta timp de istorie, s-au manifestat în primul rând prin credințele lor grupate într-un sistem mitologic.

Marele neam al Tracilor a avut o mitologie proprie, destul de sumară cunoscută. Ea se găsește și astăzi în unele din tradițiile populare din folclorul românesc. Cercetarea sistematică a vechilor credințe din panteonul trac și publicarea unor lucrări menite să sintetizeze și să recompună lumea personajelor și ficțiunilor antice ar constitui o operă de prestigiu.

La baza culturii europene stă nu numai mitologia greco-romană, ci și mitologia tracică. Civilizația europeană își datorează o parte din structura ei intimă Tracilor. Acheii și Dorienii se manifestă în Peninsula Haemusului într-un moment în care neamul tracilor era constituit. Acheii și Dorienii, pornind din spațiul traco-illiric, e firesc să fi moștenit o parte din realizările spirituale caracteristice acestui spațiu.

Osmoza traco-preelentică se realizează, în primul rând, în mituri și zeiți, după cum ne mărturisesc Homer și literatura post-homerică. Preju-

decata întâietății și superiorității culturii grecești era până în timpurile moderne atât de mare, încât cu greu se putea demonstra că această cultură nu s-a născut gata formată, precum Athena din capul lui Zeus, ci a fost rezultatul unei lungi evoluții, a cărei desfășurare a cuprins și lumea tracă. Tradiții consemnate de literatura grecească pledează în acest sens. Nicolae Densușianu a încercat să reconstituie o lume extraordinară, cu o mitologie din care nu lipsesc nici marile zeități. Cantitatea materialului adunat de Densușeanu este imensă. Un studiu critic al său, bazat pe principiile actuale de cercetare, ar putea să ducă la rezultate nebănuite din care toți ar ieși cu un câștig.

Mitologia tracică născută în Cetatea Zeilor, în Cogaion sau Gogaion, în spațiul carpato-danubian, a fost preluată în parte de tradiția literară grecească. Pentru aceasta trebuie să fim recunoscători scriitorilor greci și negreci, care au scris într-o limbă de mai mare circulație într-o anumită epocă, fixând pentru totdeauna miturile și imaginea spiritualității trace. Povestind-o și repovestind-o mereu, în încercarea lor de perfecționare, nu au mai citat cum e obiceiul astăzi, sursele și proveniența miturilor. Prin aceasta ele au devenit propria lor creație. Regiunile din nordul Peninsulei Haemusului au exercitat întotdeauna o puternică fascinație asupra imaginației grecești, din cauza cunoștințelor aproximative care, provenind dintr-o epocă îndepărtată, ajungeau să fie învăluite în mister. Există la Greci o permanentă obsesie pentru aceste ținuturi. Aici, după geografia grecească, locuia miticul popor al Hiperboreenilor, iar zăgazul care limita necunoscutul era alcătuit din Munții Ripeici, care porneau din Britania, se întindeau peste toată „marginea de nord a Pământului”, și ajungeau până la Urali. Dunărea, cel mai mare fluviu european, izvora — după Eschil, care înregistra o tradiție mult mai veche — din Munții Ripeici și străbătea ținutul Hiperboreenilor. Informația aceasta e completată de Apollonios din Rhodos, care ne spune că Dunărea străbate niște locuri pustii, iar când ajunge în regiunea din Tracia și Sciția, se desparte în două brațe, unul vărsându-se în „Marea Adriatică”, iar celălalt în Marea Pontică. Aristotel aduce o singură corectare acestei imagini: Dunărea izvorăște din Pădurea Hercinică și nu din Munții Ripeici.

De-a lungul veacurilor, Dunărea a avut nu numai o semnificație geografică. Ea a prezentat și un interes de altă natură, atribuindu-i-se un sens aparte în mitologia traco-greacă. În *Teogonia* lui Hesiod, Thetys, divinitatea mărilor, i-a născut pe fiii Oceanului, fluviile Nilul, Alfeul, Eridanul, Strymonul, Meandru și „Istrul care curge frumos”. Pindar, în *Olympicele*, afirmă că jocurile olimpice au fost instituite de Heracle, fiul lui Amphitruon, care a adus coroana de măslin pentru încununarea capului învingătorului, „de la izvoarele umbroase ale Istrului”.

Limbajul este bineînțeles metaforic, căci la izvoarele fluviului nu creșc măslini azi și probabil nici atunci, ci cel mult dafini și, sigur, brazi. În descrierea lăsată de Strabo, Dunărea se varsă în Marea Neagră prin șapte guri, cea mai mare dintre ele fiind socotită Gura Sfântă. Se pare că la Homer și Hesiod, Dunărea era fluviul care înconjura lumea.

Pământurile ce mărginesc fluviul capătă, în tradiția grecească, prin fertilitatea și opulența lor, proporții mitologice. Herodot credea că, în regiunea de la nordul Dunării, din pricina numărului mare de albine, viața oamenilor era în pericol. Rămâne de văzut despre ce fel de albine era vorba: albine obișnuite, producătoare de miere, sau... Albine-Amazoane, între care bărbații nu-și aflau locul! Herodot mai vorbește și despre bogățiile fabuloase ale Agathyrsilor (locuitori din Transilvania de azi), iar în descrierea expediției lui Alexandru cel Mare la nordul Dunării se arată că vegetația locurilor era luxuriantă și că ostașii au trecut prin lanuri imense de grâu, cu spicul mare și paiul înalt. Aceste lanuri erau însă cultivate de oameni și mai puțin de „Albine“.

Bogăția exuberantă a solului traco-dac, care mărginește Dunărea, e prezentată astfel în opoziție cu pământul pietros al Greciei. Lâna de aur, în căutarea căreia au plecat Argonauții, este, în parte, simbolul bogățiilor din spațiul carpato-dunărean. O anumită tradiție fixează ca țintă a expediției Argonauților, Colchida, dar există și o tradiție după care lâna de aur se afla într-un teritoriu străbătut de Dunăre. Apolonios din Rhodos relatează că Dunărea are două brațe: unul se numește „Brațul cel Frumos“, prin care a intrat cu corabia Absirt, și „Brațul lui Ares“, prin care au intrat Argonauții. Și Aristotel consemnează această tradiție, astfel expusă: „Se spune că Iason ar fi intrat cu corabia pe lângă stâncile Ceanee și ar fi plutit pe Istru. Se aduc mai multe dovezi în sprijin și printre altele se arată altare construite în acel loc de Iason. Într-una din insulele Adriaticii este un templu al zeiței Artemis înălțat de Medeea“. Rămâne de văzut ce înțeleg anticii prin Adriatică? Faptul că Iason a fost în timpul călătoriei în contact cu spațiul tracic o arată și un text pe care-l găsim la Pindar. Marele poet povestește că Argonauții, împinși de vântul Notos, au ajuns în Marea Neagră, pe malurile căreia ei închină un lăcaș de cult lui Poseidon. În locul acela, au găsit o cireadă de tauri traci și temelia de curând clădită a unui altar de piatră. Legenda Argonauților care merg la Dunăre se păstrează și în alte scrieri.

După părerea unor învățați, ca Ridgeway și Vasile Pârvan, între cele două versiuni despre locul unde s-ar afla lâna de aur, care nu poate fi altceva decât bogăția păstorului de șes, oaia, și grânele de pe malul stâng al Pontului, nu reprezintă decât o „palidă și naivă, dar ca fond exactă amintire despre raporturile comerciale pe care le întrețineau, prin Pontul Euxin, oamenii civilizației mynoice-myceniene din sud, cu oamenii bronzului din Dacia și Valea Dunării“, după cum arată Pârvan în *Getica* sa.

În afară de sensul practic exprimat de legendele legate de Dunăre, de imaginea unui pământ fabulos, cu lâna de aur a Amazoanelor și pământul „Albinelor“, care-i măresc importanța pe plan mitologic, numai într-un astfel de spațiu bogat și frumos putea să fie fixat locul unde s-au născut și își aveau reședința zeii, chiar dintre cei mai importanți din Pantheonul grecesc. Zeilor antici le plăcea bogăția, spre deosebire de zeii moderni, care preferă — cel puțin în teorie — sărăcia, astăzi în mare actualitate și în atenția tuturor, spre a i se găsi un leac. Ba mai mult, chiar morților li s-a căutat un loc unde să le sălășuiască sufletele, îndeosebi ale eroilor, trecuți la altă viață. Un asemenea lăcaș al sufletelor, *sedes animarum*, îl constituie insula Peuce sa Leuce, care se află la mică distanță de Gurile Dunării, astăzi unită cu țărmul prin depozitarea aluviunilor.

Pindar, în *Nemeenele* sale spune că: „În Pontul Euxin Achile locuiește într-o insulă strălucitoare“. Scriitorul Arctinos în lucrarea sa *Etiopia* reproduce întreaga povestire legată de moartea eroului, ucis de Paris și Apollo: În timp ce Ulysse ține piept Troienilor, Ajax ia corpul lui Achile și-l duce la corăbii, dar mama lui Achile, zeița Thetis, însoțită de muze, răpește trupul fiului său, pe care-l duce în insula Leuce.

În piesele sale, *Andromaca* și *Iphigenia*, Euripide amintește de locul unde zace trupul lui Achile. De asemenea, Pindar în *Scoliiile* sale. Ambii autori reiau știrile transmise de Arctinos și dau noi amănunte, și anume: în insula Leuce era un loc unde Achile făcea exerciții de gimnastică, numite în *Iphigenia în Taurida* ca „alergările strălucite ale eroului“, iar Pindar insula Peuce, în chip metaforic, Insula Albă. Și alți scriitori ca Arrian, Pseudoscymnos, Strabo și Pliniu, amintesc și ei de insula lui Achile. Apollonios din Rhodos, descriind meleagurile dunărene, spune că Istrul înconjură insula Peuce. Deci, Insula Albă ar fi undeva pe cursul fluviului, și aceasta — adăugăm noi — ar fi la fel de verosimil, căci brațele Deltei formează într-adevăr insule între ele. Apollonios declară că a luat aceste informații de la Eratostene. Dionisie Periegetul spune că insula Peuce este lăcașul de odihnă al altor eroi.

Față de atâtea afirmații categorice, e limpede că trupul eroului de la Troia, Achile, a fost adus în acest cimitir privilegiat în țara de obârșie, căci chiar dacă el a luptat alături de Achei, și aceștia tot de la Dunăre se trăgeau. Un eveniment istoric atât de important — căci războiul și combatanții de la Troia au reprezentat fapte reale și nu legende — nu a lăsat urme și de altă natură decât cele literare. Dacă în timpuri moderne un arhiduce al Austriei a simțit nevoia să-l onoreze pe Achile construind în insula Corfu acel Achileion, cu o faimoasă statuie și cu fresce, oare în trecut nu s-au manifestat astfel de inițiative prin fondarea sau denumirea vreunei localități în preajma insulei Leuce? Portul sau cetatea de bază la Dunăre a lui Ștefan cel Mare, atunci mai apropiată de mare, se numea Chilia, ca și astăzi, și nu-

mele e prea apropiat de acela al lui Achile spre a nu fi tentați să stabilim o legătură între ele.

Mitul lui Heracles se leagă și el de ținuturile dunărene. Pentru împlinirea celei de-a patra munci, după cum spune Pindar în scrierile sale, urmărește cerboaița cu coarnele de aur, pe care nimfa Taigeta o dedicase zeiței Artemis, până în țara Istriană, unde locuia fiica Latonei. Herodot consemnează o altă tradiție, în legătură cu peregrinările lui Heracle prin ținuturile nord-dunărene. Pe o stâncă, ne relatează Herodot, se păstrează o urmă mare de doi coți, despre care se spune că ar fi fost lăsată de Heracles.

Altarele unor mari divinități adorate de Traci și de lumea preelenică cu mult înainte de venirea Grecilor, sunt localizate și ele în spațiul tracic, care astfel nu este numai lozul legendelor și miturilor grecești. Pentru că în vremurile homerice, Grecii nu ajunseseră încă în Pontul Euxin, se poate propune ipoteza identificării Dunării și a Mării Negre cu „Okeanos Potamos”, adică Marele fluviu, pe baza versurilor din *Iliada* (XIV, 199), când Achile spune că va merge „la marginea pământului fertil, pe unde să-l caute pe Okeanos, părintele zeilor” și pe mama lui, Thetys. Marginile pământului roditor erau socotite în epoca antică în ținuturile Hiperboreilor. Dacă am urma *ad litteram* afirmația lui Herodot, făcută anume poate în acest scop, că la nord de Dunăre nu mai locuiesc oameni, atunci ipoteza lui Nicolae Densușianu, în legătură cu identificarea Dunării și a Mării Negre cu Okeanos Potamos ar prinde consistență și ar avea ca urmare faptul că aici s-au născut unele dintre marile zeități ale Pantheonului grecesc. Ipoteza, oricât de îndrăzneată ar părea, își găsește o justificare în *Iliada*. Achile se roagă lui Zeus din Dodona. Astfel, cele două divinități mai mari din ierarhia Pantheonului grecesc se leagă la origine deopotrivă și de lumea tracă și traco-illirică.

La Traci mai întâlnim cultul Marei Zeițe a Pământului, ce poate fi identificată cu Gea sau Pământul, divinitate întâlnită, de asemenea, la multe neamuri.

O altă caracteristică a religiei trace este esența sa preponderent uranică. Autorii antici identifică pe Cronos și Saturn, fiul lui Cronos, cu Zalmoxis, zeul suprem al Tracilor.

O altă zeităte, Latona, își află de asemenea lăcașul pe malurile Dunării, iar fiica ei, Artemis, locuiește tot la Dunăre. Pindar ne spune că Hercule, pornind pe urmele cerboaiței cu coarnele de aur, a ajuns în țara de la Istru, unde l-a primit zeița Artemis „cea pricepută la mânatul cailor”. În *Scoliile* lui Pindar întâlnim epitetul de „Istriană Artemis” și precizarea că lângă Dunăre se află altare închinat lui (Artemis, cultul zeiței fiind practicat de către Amazoanele de la Dunăre. Herodot relatează și el, în legătură cu acest cult, următoarele : „În ce mă privește, știu următorul obicei care seamănă foarte mult cu aceste ceremonii — femeile din Tracia și Peonia, când jert-

fesc zeiței Artemis-Regina, îndeplinesc ritualul folosind totdeauna paie de grâu“.

O altă divinitate tracă este Dionisie. După Herodot, Satrii, populație de pe valea râului Nestos „sunt singurii dintre Traci care până-n zilele noastre și-au păstrat libertatea... ei au un oracol al lui Dionisie. Dintre Satri, Bessi sunt aceia care tălmăcesc oracolele din acest templu“. Cultul lui Dionisie, asupra originii căruia nu mai există nici o îndoială, a fost adoptat atât de Greci, cât și de Romani, și toată lumea este de acord să-i atribuie origine tracică.

Zeul care s-a bucurat de o prețuire cu totul deosebită din partea Grecilor și a fost luat drept simbol uneori al spiritualității grecești, este Apollo, despre a cărui origine tracică nu există nici un dubiu. Pindar în *Olimpicele sale*, spune că Hiperboreenii adorau pe Apollo. Soarele era adorat ca izvor al vieții vegetale. Când Apollo a pătruns în Pantheonul grecesc, cultul său a căpătat și alte sensuri, fiind considerat ca zeu al luminii în toate ipostazele: în poezie, în muzică și în genere în toate activitățile spirituale ale omului. Sofocle ne arată, de asemenea, că Apollo era adorat de către Traci ca o ipostază a luminii: „O, Soare, luminează prea cinstită de Tracii iubitori de cai“, cum se arată în *Teseu*. După unele mărturii antice, Apollo avea un templu în insula Peuce, de unde au plecat poezii Linos și Abaris, cei ce propagă cultul lui Apollo în Grecia. Faptul că primii poeți pe care tradiția grecească îi socotește ca întemeietori ai literaturii lirice și cei care au folosit pentru întâia oară hexametru, sunt de origine tracă, constituie o dovadă că în spațiul carpato-dunărean cultul lui Apollo se confundă cu însuși începuturile poeziei grecești. Se pare că Linos a fost fiul lui Apollo, iar Thamyras și Orfeu, tot de origine tracă, au fost de asemenea discipolii lui Apollo. Pausanias afirmă că Pamphos, primul poet atenian, și Sapho, prima și cea mai mare poetă a Greciei antice, l-au cântat pe Linos în poemele lor.

În contextul celor spuse, trebuie să menționăm că însuși tradiția grecească stăruie asupra faptului că primii poeți au fost de origine tracă, și ei sunt Linos, Abaris, Musaios și Orfeu. În privința lui Musaios, Pausanias arată că el a fost fiul lui Linos sau al Selenei, că ar fi fost favoritul regelui Boreas iar patria lui de origine era Tracia. E semnificativ faptul că însuși Homer, cel mai mare poet al lumii, e primul grec care amintește de cultul lui Apollo din Ismaros, oraș din Tracia, și preotul acestui templu, Maron, îl sfătuiește cum să scape de ciclopi și-i dă mijloacele necesare pentru aceasta.

În motivele decorative din epoca bronzului și a fierului întâlnim foarte des spirala și cercul, uneori cu raze, ca pe unele vase ale culturii Verbioara și Tei, și care simbolizează Soarele, — încă o dovadă grăitoare privind răspândirea timpurie a cultului lui Apollo în spațiul tracic. O reactualizare mai recentă a lui Apollo s-a făcut cu ocazia cuceririlor spațiale extraterestre, prin denumirea vehiculelor cosmice lansate de la Capul Kennedy al Ter-

rei. Ieșite din spațiul planetei noastre, aceste vehicule fabuloase s-au așezat pentru prima oară în istoria umanității pe planeta-satelit, Luna. O astfel de misiune nu putea să fie încredințată decât marelui și străvechiului zeu trac, Apollo, intrupat astăzi de Neil Armstrong, ca exponent al întregii umanități.

Tot în zona Dunării, Grecii fixau cultul zeului Ares. La Arctinos, în scrierea sa *Etiofia*, întâlnim unul dintre cele mai emoționante și frumoase episoade în legătură cu războiul troian. După acest autor, amazoana Pentesileea, fiica lui Ares, era de neam trac, ceea ce ne lasă să presupunem că mama acesteia era ea însăși de neam trac, iar reședința zeului trebuie să fi fost în mijlocul Tracilor. Știm de la Homer că Ares participă, alături de Troieni, la luptele cu Grecii. Arctinos povestește că și Pentesileea a sărit în ajutorul Troienilor, remarcându-se prin vitejia ei. Achile se îndrăgostește de Pentesileea, ceea ce iscă mari nemulțumiri în rândul Acheilor, idila lor fiind considerată ca o mare nenorocire. Incitați de profetul Tersit, Acheii îi cer lui Achile să-și stăpânească sentimentele față de amazoană și să lupte cu toată bărbăția pentru triumful cauzei grecești. În urma reproșurilor făcute de Greci, Achile înfruntă în luptă pe Pentesileea și o ucide. Dar după aceea, drept răzbunare pentru moartea iubitei sale, Achile îl ucide pe Tersit, (și bine i-a făcut, căci adesea profeții sunt vestitori de nenorociri ori spun minciuni) act care avea să producă certuri mari între el și Greci.

După cum se vede, în tradiția literară grecească se perpetuează ideea că pe malurile Dunării locuiau Amazoane reale sau închipuite — nu se știe cu precizie. Oricum ar fi fost, ele reprezentau un trib de femei războinice, primele femei și singurele cunoscute sub acest chip. După cum spune Pindar în *Olimpicele* sale, Apollo, în urma unei profeții în legătură cu Tracia, „se îndreaptă spre Santos, ducându-se la amazoanele cele dibace în călătorie și spre Istru“. Faptul că Pindar stabilește o legătură între Apollo, Dunăre și Amazoane, ne arată că este vorba de spațiul tracic. Apollo este divinitatea a cărei cult se naște la Dunăre și îndemnarea la călărit a Amazoanelor ne duce cu gândul la primele știri pe care le furnizează Homer și alte izvoare literare despre arta călăririi la Traci. Pindar, în *Scoliile* sale, dă amănuntul că Amazoanele o cinsteau pe Artemis și că ele locuiau pe malurile Dunării. În tragedia *Niobe*, Eschil spune: „Fluviul Istru se laudă că pe malurile lui cresc asemenea fecioare“. Mitul femeii luptătoare în mitologia greacă își are obârșia în civilizația tracă, în amintirea acestor triburi de Amazoane. Faptul că Pallas-Athena se naște din țeasta lui Zeus, înarmată din cap până-n picioare, ne duce, la fel, cu gândul direct la divinitățile trace și la tradițiile lor războinice.

Ca o constatare finală, putem observa că din păcate, nu s-au făcut studii amănunțite în legătură cu relația intimă existentă între mitologia tracă și mitologia greacă. Cercetări în acest domeniu desigur vor putea stabili

cât de strânsă a fost această legătură spirituală între lumea elenică și triburile trace rămase în nord. Moștenitoare directă a spiritualității trace, literatura populară română păstrează multe urme ale vechilor motive mitologice, care s-au dezvoltat atât de strălucit în mitologia clasică și au fecundat, de-a lungul a două milenii, arta și literatura europeană. Renașterea, redescoperind valorile spirituale ale antichității, a reluat o parte din miturile trace, așa încât ele se găsesc astăzi la baza literaturii clasice europene, dezvoltate îndeosebi în cadrul spiritualității franceze, moștenitoare ea însăși a unei vechi tradiții latine.

Pe linia difuzării miturilor grecești în Europa, în zorii epocii moderne, merită să fie menționat mitul lui Apollo, temă favorită în arta Renașterii. La fel, este oportun să amintim că însăși tragedia greacă s-a născut din cultul lui Dionisie. O parte din temele majore ale tragediei antice vor fi preluate de literatura modernă europeană, literatură ce face să renască astfel tragedia antică, reactualizând mitologia. Creația spiritualității trace, preluată apoi de Greci și difuzată de Romani într-un spațiu geografic larg, dezvoltată apoi de Renaștere și după, configurează un anumit profil spiritual al Europei, în ciuda diferențelor de limbă, adâncite abia în epoca modernă, și asigură astfel conservarea unor elemente de civilizație antică, — mărturii ale unei unități străvechi, care poate fi refăcută prin depășirea prea numeroaselor prejudecăți cultivate în școală, dintr-un respect exagerat și unilateral față de unele culturi.

HOMER, PRIMUL ISTORIC AL NEAMULUI TRAC

Fără nici un dubiu, istoria scrisă începe cu Homer. Deși a trăit în secolul al VIII-lea anterior, faptele pe care le relatează fac parte din mileniul al doilea, iar Homer le-a cules din tradițiile orale și le-a expus în cele două nemuritoare opere, *Iliada* și *Odissea*. Vorbind nu numai despre Achei și Troieni, ci și de Tracii veniți în ajutorul cetății asediate, epopeile homerice au devenit o prețioasă sursă de informație. Astfel, Homer a ajuns să fie nu numai primul mare poet, ci și, într-o oarecare măsură, primul nostru istoric. De aceea, o analiză amănunțită a scrierilor sale, din punct de vedere istoric, nu literar, este nu numai utilă, ci și obligatorie.

După cum se știe, în spațiul tracic epoca bronzului coincide cu epoca de înflorire a civilizației myceniene.

O vreme s-a crezut că Homer, în *Iliada*, vorbește despre vremea Acheilor ca despre o epocă de aur, o epocă pierdută, la care omenirea avea să viseze întotdeauna. S-a crezut că poetul a proiectat în trecut, prin imaginația sa prodigioasă, o lume eroică cu dimensiuni legendare, inventând o civilizație fictivă. Săpăturile efectuate de Heinrich Schliemann la Troia, Mycene și Tyrint aveau să demonstreze peste milenii că poetul n-a inventat o lume fabuloasă și nu a exagerat cu nimic. În mormântul cel mai important, descoperit nu departe de cetatea de la Mycene, s-a găsit și „Tezaurul lui Atreu”, de o rară valoare. Astfel, eroii lui Homer au căpătat o atestare reală și cetatea, prin proporțiile ei, prin mărimea blocurilor de piatră ale zidurilor, considerată de Greci ca operă a ciclopilor, a căpătat dimensiuni umane.

Anterior și paralel cu această civilizație myceniană a existat o civilizație tracă. E semnificativ faptul că cel mai mare poet al antichității, ca și primul și cel mai mare istoric al acelor vremi, Herodot, devenit părintele istoriei, scrutând universul lumii vechi, avea să consacre numeroase capitole din operele lor Tracilor. Prin această dublă imagine a Tracilor, se dovedește încă de la început importanța și rolul pe care acest neam l-a jucat în zorii istoriei europene.

În *Iliada*, ca și în *Odissea*, întâlnim primele știri care ne îngăduie să reconstituim imaginea popoarelor de la sfârșitul mileniului al doilea. Aceste știri au și caracter documentar. Războiul troian nu este numai un pretext poetic, ci o realitate istorică, în care se arată cum Acheii înfruntă pe vechii locuitori ai Greciei. Epopeea homerică surprinde apoi momentul expansiunii „grecești”, după înrădăcinarea elementului acheian pe continent, prin colonizarea insulelor arhipelagului locuit până atunci de alte neamuri, și pe coastele Asiei Mici, ajungând chiar în Creta, pe la sfârșitul civilizației minoice. Scrierea lineară B ale cărei texte aparțin secolelor XV—XII anterioare, înregistrează un dialect grecesc. Încercarea Acheilor de a pătrunde spre nord, către Propontida (Marea Marmara) și spre est, spre coastele Asiei Mici, se izbește de existența Troiei și a aliaților săi, neamuri trace sau de origini diferite.

Iliada începe prin a prezenta o imagine a lumii ahee și a vieții de atunci. În ea sunt resuscitate figuri și fapte ale lumii apuse, o lume eroică, populată de personaje divine și semidivine, cu alte cuvinte o lume mirifică. Acheii, Troienii și aliații lor capătă platoșe de bronz, coifurile lor sunt de asemenea de bronz, ca și vârfurile lăncilor și plăcilor cu care sunt căptușite scuturile. Aurul și argintul amplifică strălucirea armelor, scânteietoare sub razele lui Phoebus-Apollo, care asistă din înaltul cerului sau participă el însuși la această crâncenă înclăstare dintre popoarele pelasgo-trace și Achei. Pentru Homer nu există nici o diferență pe planul civilizației între Troieni și așa-ziii Greci, precum nici între aliații unora și altora. Această egalitate probează în mod elocvent nivelul atins de civilizația tracă, în tot spațiul său din mijlocul căruia, la un moment dat, a luat o mai mare dezvoltare zona grecească, prin sinteza trecutului și contribuțiile noi ale poporului grec. Homer își imaginează eroii în posesia unor bogății fabuloase.

În cântul al II-lea al *Iliadei* sunt enumerate popoarele care iau parte la războiul troian și șefii lor. Sub comanda marelui Achile se află Mirmidonii, Acheii și Elenii din „Pelasgicul Arges”. Scriitorul Pausanias confirmă mențiunea homerică. Argosul este considerat pelasgic, iar orașul a fost fundat de căpetenia pelasgică Inachus și dezvoltat de fiul său, Phoroneus și apoi de nepotul, Argo. Cetatea Argos s-a aflat în fruntea unei ligi politico-religioase a orașelor doriene din Peloponez.

În Troia, Hector are aliați de mai multe neamuri, care nu vorbesc cu toții aceeași limbă. Dardanii sunt sub comanda lui Eneas. Locuitorii din Zeleea, sub comanda lui Pandoro, fiul lui Licaon, sunt arcași vestiți, care au primit arcurile chiar de la Apollo. Deși nu se spune nimic în legătură cu originea acestora, faptul că sunt arcași sub protecția lui Apollo îngăduie ipoteza că ar fi descendenți ai triburilor trace, care au traversat Bosforul, venind din spațiul tracic cu câteva secole înainte de războiul troian.

Triburile pelasge, cu capitala la Larissa, au ca șefi pe Hippothoos și pe Pylaïos, care se trag din Ares, amândoi fiind fiii lui Leto. După Emil Condurachi nu ar fi vorba de Larissa din Thessalia, ci de o altă localitate care s-ar afla în Asia Mică. Rămâne de arătat însă unde.

Descrierea homerică continuă apoi cu Tracii din Hellespont, de sub conducerea „eroului Pirco” și a lui Acamas. Ciconii, trib tracic, îl urmează pe șeful lor Eufemio, fiul lui Trezemo, „eroul iubit de Zeus”. Peonii se află sub conducerea lui Pirecmes, au arcuri și vin de pe malurile râului Actios (Vardarul de azi). Pe Paflagoni, care vin din țara Eneșilor (Tracilor), îi conduce Pilemon, iar Forcis merge în fruntea Frigienilor. Licienii ascultă de Sarpedon și de ilustrul Glaucon. Mysii erau conduși de Cromis.

Homer nu face nici o discriminare între lumea greacă și aceste neamuri. Fiecăreia dintre ele și fiecărui șef de trib sau de uniuni de triburi, Homer le atribuie câte un epitet: *Viteaz*, *Inimă Nelămlănită*, *Divinul*, epitete pe care le găsim atribuite în egală măsură șefilor achei, precum și șefilor troieni și ai aliaților acestora. O singură dată Homer socotește ca „barbară” limba Carienilor, care veneau din Milet, de pe malurile Meandrului, voind prin aceasta să afirme că Grecii și Troienii n-o înțelegeau, dar nicidecum că limba carienilor ar fi fost astfel considerată.

O parte din aceste popoare vor apărea din nou în cântul al XVII-lea, consacrat luptelor din jurul cadavrului lui Patrocle. Pentru Hector, cel mai valoros luptător troian, vecinii și aliații Troiei sunt „aliați străluciți”. În timpul bătăliei, șeful Pelasgilor, Hyppottoos, fiul lui Leto, încearcă să târască trupul lui Patrocle spre zidurile Ilionului, dar Ajax îi străpunge casca de bronz cu lancea, al cărei vârf pătrunde în țeasta regelui pelasg și acesta își dă sufletul, departe de Larissa. Mai înainte, în cântul al XVI-lea, se spune că Patrocle îl omorâse pe *Divinul Sarpedon*, cel mai iubit dintre oameni de către Zeus, iar Glaucon, tovarășul regelui Lyceean, imploră ajutorul lui Apollo pentru a-i da putere ca să apere cadavrul lui Sarpedon. Tot în luptele din jurul cadavrului lui Patrocle, Eneas, fiul unei zeițe, îl ucide pe Leocrito, iar prietenul acestuia îi răzună moartea, doborându-l pe Apisaon, fiul lui Hipasos, „care venea din ținuturile fertile ale Peoniei”. O dovadă că Tracii sunt considerați cel puțin egali Grecilor o constituie episodul din cântul al VI-lea din *Iliada*, în care regele trac Licurg îl confruntă chiar pe zeul Dionisie, silindu-l să se arunce în mare.

Dolon, trimis de Hector să spioneze tabăra grecească, cum se spune în cântul al X-lea, este prins de Diomede și Ulysse, care-i cer să le indice locul pe care îl ocupă aliații Troienilor și să le spună dacă aceștia au pus oameni de veghe. Dolon înșiră următoarele neamuri: „Pe marginea mării stau Carienii și Peonii, cu arcuri curbe, precum și Lelegii, Ciconii și „Divinii Pelasgi”. Urmează după aceea tabăra Licienilor, a Mysilor orgolioși, a Frigienilor, a Meonilor, iar într-o latură, tabăra Tracilor, în frunte cu regele Rhessos, care

avea cei mai frumoși cai văzuți vreodată, „mai albi ca zăpada, mai iuți ca vântul“. Carul de luptă al regelui trac este împodobit în întregime cu plăci de aur sau de argint, iar armele lui sunt de aur strălucitor, minunat lucrate, arme pe care nici un muritor nu le are, ci numai zeii. Diomede și Ulysse îlucid pe Dolon și, ca niște tâlhari, se hotărăsc să-i fure caii lui Rhessos. Se strecoară în tabăra adversă, Ulysse fură caii, în timp ce Diomede ucide mai mulți Traci, și chiar pe regele acestora, după care, la sfatul bunei zeițe Athena, care patronase hoția, se retrag în ordine. Ajunși în tabăra grecească, bătrânul Nestor se minunează de frumusețea cailor și-i întreabă pe cei doi dacă nu cumva au primit un dar al zeilor, pentru că — spunea Nestor — „n-am văzut și n-am întâlnit niciodată cai ca aceștia.“ Valoarea cailor regelui trac este atât de mare, încât Diomede și Ulysse resping cererea lui Dolon de a-l lăsa în viață în schimbul aurului, bronzului și fierului pe care le avea acasă și pe care părinții acestuia le-ar fi oferit ca răsplată. Dar bunii Greci sunt nemiloși și resping această ofertă, ucigându-l mișelește.

În *Odissea*, în cântul al IX-lea, după războiul troian, pornind cu corăbiile spre casă, vântul îl împinge pe Ulysse spre țara tracă a Ciconilor. Se vorbește de o cetate, Ismaros, prădată de Greci, dar Ciconii îi atacă, provocându-le grele pierderi. Un amănunt foarte important care-i caracterizează pe Traci și civilizația lor evoluată, dar și arta războiului, este mențiunea pe care o face Homer că Ciconii știau să lupte călare. În timpul războiului troian, numai Tracii știau să lupte călare, toți ceilalți fiind pedestri sau luptând în care de luptă. Tot în acest cânt ni se mai dau unele indicații în legătură cu bogăția și divinitățile trace. Astfel, Apollo era zeul tutelar al cetății Ismaros, iar Maron, care sluja acestui zeu, îl cinstește pe Ulysse cu șapte talanți de aur frumos lucrați, un vas de argint și douăsprezece amorfe pline de vin curat, dulce și parfumat, pe care-l beau zeii, vin cu care apoi avea să-l imbecileze pe Polifem.

Din exemplele citate din *Iliada* și *Odissea* se pot trage unele concluzii interesante. Astfel, în primul rând rezultă că Tracii, ca și ceilalți aliați ai Troienilor, care locuiau în Asia Mică, au venit din spațiul tracic și sunt prezentați în *Iliada* ca luptători cu calități egale luptătorilor Greci. În al doilea rând, unele neamuri trace apar ca excelente mânăuitoare ale arcului. Această armă de vânătoare și de luptă a fost cunoscută de toți oamenii ajunși la o anumită treaptă de civilizație. Arcul însă este mai mult folosit ca o armă de vânătoare. Chiar și în *Iliada*, Grecii mânăuiesc de obicei în luptă lancea și spada, rareori arcul, în timp ce triburile Trace se folosesc de arc cu mare iscusință. Această trăsătură specifică multor luptători traci se datorește faptului că ei erau în legătură cu Cimerienii păstori și călăreți, și arma lor preferată era arcul folosit la vânătoare, cât și la luptă. În mâna unui călăreț iscusit, arcul devine o armă redutabilă în fața căreia un pedestraș nu poate rezista. În permanentă vecinătate cu triburile de păstori nomazi din

răsărit, care foloseau arcul, și locuitorii spațiului carpato-dunărean au fost constrânși de împrejurări să folosească această armă, chiar și mai târziu, pe când Romanii au înlăturat arcul pe mai multe secole din obișnuita panoplie a războiului. Geto-Dacii și urmașii acestora vor folosi cu mare măiestrie arcul. Neîndemânarea Romanilor în utilizarea arcului, ca și lipsa unei călărimi numeroase, explică printre altele căderea politică a Imperiului roman, care nu i-a putut supune pe Parți, deoarece aceștia erau buni călăreți și arcași, și nici nu au rezistat invaziilor năvălitorilor, când au apărut la frontierele Europei. Nefolosind așa cum trebuie aceste unități de călăreți, nici Romanii, nici Grecii nu arătau mult interes pentru creșterea și selectarea raselor de cai, câtă vreme în mitologia tracă și greacă apar mențiuni despre amazoanele care cresc caii de Istru și despre Tracii care se ocupă cu creșterea hergheliilor de cai.

Strălucirea și bogăția lumii trace din poemele homerice nu stau cu nimic mai prejos de cele ale Grecilor. Bogățiile regelui Rhessos sunt fabuloase și nici unul dintre regii prezenți pe câmpurile de bătaie, de sub zidurile Ilioului, nu arată atâta strălucire. După descoperirile de la Mycene și Tyrint, care au impresionat mult pe istorici, Vasile Pârvan considera ca o datorie a arheologilor aparținând spațiului tracic să facă investigații și săpături, iar prin rezultatele dobândite să ilustreze, cu probe materiale, strălucirea civilizației trace din epoca bronzului. Până acum, cu cele două sute de descoperiri arheologice de după război în Dacia și după descoperirea obiectelor de aur din tumulii traci din România și Bulgaria, recent expuse la Paris, s-au adus deja suficiente mărturii concrete, care să confirme descrierile făcute de Homer, deși multe din acele descoperiri expuse datează dintr-o epocă mai târzie.

Și pe plan spiritual se stabilește o egalitate între cele două tabere în luptă prin simpatiile pe care divinitățile le manifestă față de Troieni și față de Greci. Zeus arbitrează confruntarea dintre Achei și Troieni, dar ceilalți zei participă ei înșiși la lupte. Hera, despre care izvoare mai tîrzii vorbesc ca despre o zeităate pelsagică, este de parte Grecilor, ca și Athena. Ares însă, divinitate de origine tracă, este de partea Troienilor. La fel Apollo este zeul care dă ajutor Troienilor și aliaților lor. Faptul că Apollo își manifestă simpatia față de aliați nu este întâmplător. Cultul lui Apollo a fost împrumutat de Greci de la populația autohtonă tracă. Faptul că în timpul luptelor Apollo folosește arcul, armă prin excelență tracă, arată că el este o divinitate tracă.

Despre Pelasgi, Homer spune că locuiau în vremea războiului troian, pe coasta Asiei Mici, în fața Helespontului, dar că nu dispăruseră complet nici din Grecia continentală. În orice caz, puterea Pelasgilor scăzuse în acea epocă și ei pierduseră controlul asupra continentului, iar Argosul și Argolida, odinioară pelsagică, devine patria Acheilor, care dezvoltă la Mycene și Tyrint o nouă putere.

Războiul troian reprezintă în realitate, o confruntare decisivă între vechii locuitori ai Greciei și Asiei Minore și noii veniți, care voiau să stăpânească Grecia continentală și arhipelagul din Marea Egee. Războiul troian înseamnă lupta de supremație în lumea egeo-mediteraneană. Popoarele mai vechi din această regiune, înrudite între ele, se coalizează încercând să pună o stavilă creșterii impetuoase a puterii Acheilor. Deși Troia a fost distrusă și arsă, luptele date sub zidurile ei i-au împiedicat pe Greci să-și extindă stăpânirea mai spre nord și să pătrundă în Marea Neagră, unde abia în secolul al VIII-lea va începe colonizarea grecească.

Pe lângă aspectul economic și politic al acestui război, se mai desprinde din poemele homerice și un proces etnologic însemnat. Egalitatea între cele două tabere, amestecul zeilor în mod nedisimulat sugerează un proces de osmoză care avusese loc între populația autohtonă grecească și noii veniți. Același fenomen de osmoză se petrece și în formarea mitologiei grecești, care asimilase mitologia pelasgică. În *Iliada* se relatează cum în timpul luptelor, Achile, cel mai strălucit reprezentant al Acheilor, se roagă lui Zeus din Dodona, care este însoțit de epitetul „pelasgicos”. Divinitatea supremă a Grecilor, Zeus din Dodona nutrește însă sentimente de simpatie pentru Troieni. El dăruise lui Tros niște cai nemuritori în schimbul lui Ganimede, răpit pentru a servi la masa zeilor. Cu toate acestea divinitățile pelasgo-trace sunt adoptate și de Greci, cărora li se adresează cu rugăciuni. Se observă deci cum războiul troian marchează o fază și trasează o linie istorică în formarea poporului grec. Căderea Troiei reprezintă simbolul unei lumi care moare la sfârșitul mileniului al doilea anterior și apariția unui nou popor, care triumfă în Grecia continentală, cu alte cuvinte triumful Grecilor asupra Pelasgilor. Aceștia nu dispar complet din istorie, căci autorii greci îi vor aminti ca locuitori autohtoni ai unor regiuni ale Greciei continentale și ai unor insule din arhipelaguri.

Unul dintre cele mai interesante aspecte din relațiile între lumea greacă și tracă în epoca homerică îl reprezintă structura *Iliadei* și *Odiseei*. Lingvistul comparativist român, prof. Cicerone Poghirc, a atras de curând atenția asupra unor apropieri tematice și tipologice între popoarele homerice și epica populară românească, aceasta din urmă fiind păstrătoarea nu numai a unor teme comune europene, dar și a unor motive, care pot fi socotite ca fiind specifice lumii trace. Odată cu asimilarea etnică a neamurilor din Peninsula Haemusului, în Grecia continentală are loc și o asimilare pe plan spiritual prin preluarea de către Greci a unor zeități trace și a unor motive epice. Subliniem câteva din concluziile la care a ajuns Cicerone Poghirc. De pildă, un motiv care poate fi găsit pe o arie foarte întinsă, este acela al răpirii turmelor de vite. Achile, regele unor triburi din nordul Greciei, deci în vecinătatea Tracilor, îi răspunde lui Agamemnon, în *Iliada*, în cântul I, că Tro-

ienii nu le-au făcut nici un rău, nu le-au răpit turmele de vite, ca să aibă un motiv serios să lupte împotriva lor.

Sunt însă unele teme care, prin coincidența detaliilor, îngăduie apropierea între poemele homerice și folclorul românesc. Tema calului năzdrăvan care-și salvează stăpânul, întâlnită în *Iliada*, în cântul al XIX-lea, o întâlnim și în baladele românești *Toma Alimoș*, *Miul Cobiul*, *Corbea* etc. Este adevărat că această temă se întâlnește și la alte popoare ariene și neariene, dar între motivul din *Iliada* și folclorul românesc există unele evidente asemănări de amănunt. În *Iliada* și în poezia românească, faimosul cal este un dar făcut de tatăl eroului. Apoi, calul prezice moartea stăpânului. „Calul lui Achile se numește Maliș, nume grecesc, dar înrudit cu epitetul Bal'u din aromână și Bălan din dacoromână”.

Alte coincidențe remarcate de Cicerone Poghirc se referă la familia gentilică a lui Priam, care numără cincizeci de fii. Același număr îl întâlnim în ciclul lui Novac din folclorul românesc. Apropierea capătă un sens și mai adânc dacă ne gândim că Troienii sunt înrudiți cu Traco-Frigienii.

Un alt motiv este acela al eroului care luptă cu o apă, întruchipare a unei divinități dușmănoase. Achile luptă cu râul Scamandru iar Iovan-Iorgovan cu apele Cernei, nume ce vine de la tracicul Tsierna și nu de la alte neamuri, cum unii slaviști s-ar grăbi să o arate. De asemenea, resemnarea lui Achile în fața morții este o atitudine întâlnită și la eroul *Mioriței* din folclorul românesc. O altă apropiere stabilește profesorul Cicerone Poghirc între *Odiseea* și ciclul *Uncheșii* sau *Moșneagul*. Tema soțului întors din război, în momentul în care soția este gata să se recăsătorească, o mai întâlnim și la alte popoare ariene sau neariene. Dar, între *Odiseea* și poezia populară românească există alte asemuiuri de amănunt surprinzătoare: „rătăcirile eroului durează zece ani, recunoașterea soților se face după niște semne, pedepsirea vinovatului se face cu ajutorul arcului, întâlnirea eroului cu tatăl său are loc în vie, vechi simbol al generațiilor”.

Aceste concordante de amănunt sunt o dovadă că unele teme pe care le întâlnim în *Iliada* și *Odiseea* sunt teme arhaice de origine pelasgo-tracă, iar păstrarea lor în folclorul românesc demonstrează existența unui fond comun tracic, care s-a perpetuat peste milenii, fond moștenit și de Greci de la populația autohtonă, cât și de alte popoare din Europa sud-estică.

Dacă ne referim la profilul spiritual al Tracilor prezentați de Homer, care nu face deosebire între lumea tracă și greacă, constatăm totuși unele nuanțări care-i avantajează pe Traci. Achile este tipul eroului militar, al războinicului prin definiție, gata să pornească la bătlie dacă i se fură o turmă de vite sau dacă poporul peste care domnește este frustrat cu ceva de vecinii săi. Limbajul său din primul cânt al *Iliadei* este aspru, brutal. După spusele lui Agamemnon, lui îi plac certurile, luptele și încăierările. Achile era din nordul Greciei, dintr-un ținut muntos, în timp ce Agamemnon, regele My-

cenei, făuritoarea rafinatei civilizații din mileniul al II-lea, era Atrid. De partea cealaltă este Hector, viteazul, divinul, cum îl numește Homer, cel mai uman dintre eroii de primă mărime care apar în *Iliada*. Este sensibil, scena despărțirii sale de Andromaca fiind una din cele mai frumoase episoade ale epopeii, prin dușoșia ei. În final, Hector este plâns de Andromaca și Hecuba, mama sa, iar ultima care-l jalește este Elena. Iată ce spune femeia din pricina căreia Hector a murit: „În douăzeci de ani care-au trecut de când mi-am părăsit țara ca să vin aici, niciodată n-am auzit din gura ta vorbă urâtă”... Hector a fost singurul om care s-a purtat ireproșabil cu femeia pe care toți Troienii o învinuiau pentru nenorocirile abătute asupra Ilionului. Acest elogiu al sensibilității și cavalerismului care-l caracterizează pe Hector este făcut de o reprezentantă a aristocrației myceniene, iar Hector este un erou al lumii pelasgo-trace.

O mare operă menită să-l zguduie pe spectator sau pe cititor nu putea să se termine în sunete de cimpoi. *Iliada*, cea mai frumoasă și mai realizată dintre epopei se încheie cu moartea lui Hector, eroul care se luptă pentru a-și apăra patria. El, omul care nu a făcut rău nimănui, părintele atent și soțul ideal, este târât de netrebnicia altora în fața morții. Își acceptă destinul fără crâcnire și cade pradă acestei soarte absurde. Toate atributele date de Homer eroului său au o semnificație profundă. Hector descinde dintr-o lume pe care Grecii, secole de-a rândul, după încheierea războiului troian, o privesc cu admirație și respect, pentru cuceririle realizate de ea pe plan uman și spiritual.

Un alt personaj important al războiului troian este Enea. Așa cum reiese din *Iliada* și *Odiseea*, Enea era coborâtor din lumea Dardano-Tracă, întemeietorul Troiei, după cum o arată legende și tradiția. Când Schliemann a dezgropat comorile arheologice de la Troia, s-a constatat că ceramica era la fel și pe malul tracic, și pe malul asiatic al Helespontului. Este adevărat că nu s-a păstrat o etnie unitară și pură a Troienilor în toate timpurile, după cum o declară O. Schrader.

Așa cum apare în *Iliada*, Enea ar putea să fie identificat în linii mari, pornind de la recunoașterea unor elemente de cultură tracică de la Troia zisă VII b2. El era, după Homer, șeful Dardanilor care locuiseră undeva în regiunea de sud a Serbiei de azi. Chiar și strămoșii lui indică această origine: Anchise, Capis, Assaracos și fiul lui Zeus, Dardanos, pretinsul erou eponim al neamului Dardanilor, care locuiau în regiunea de la Naissus. Și numele soției lui, Batea, indică această origine, Batea fiind femininul numelui Baton, care, în timpul Romanilor, ne apare în inscripții de aproape trei-zeci de ori. Numele Anchises pare să fie legat de orașul Anchisai, în Caria de est. Numele Capis ar putea să fie pus în legătură cu orașul Capyai din Arcadia, în Peloponez. Ambele denumiri de localități se explică prin migrațiunile Elinilor spre sud. După C. Schuchhardt „numele Dardanilor vine din

Illyria, se bifurcă în Macedonia și se răspândește pe o parte în Asia Mică, pe de altă parte în Grecia centrală și în Peloponez“.

Troianul Eneas conduce o coaliție de neamuri tracice, care cuprinde toate neamurile din nordul Peneului, de la râul Halys și Sangarios, râul Sakaria de azi, până la râul Axios al Paionilor, azi numit Vardar, în Bulgaria. Printre neamurile acestea sunt : Frigienii, Carienii, Maionii, Mysii, Ciconii, Paionii, Peonii, Halitonii, Eneții și Dardanii, adică triburi care, prin legăturile lor familiale, sunt strâns legate de dinastia troiană.

Un alt simbol important e reprezentat de faptul că Strâmtoarele Dardanelor, ca și orașul Darduporis, poartă numele Dardanilor. După tracologul austriac W. Tomascheck, „Grecii considerau creațiile poetice ale rapsozilor drept istorie pură, considerau pe luptătorii din partea Grecilor și Troienilor personalități autentice ale trecutului; nu puteau să-și explice această ligă de neamuri altfel decât presupunând o serie de campanii cuceritoare, pornite de la Ilios-Troia, înainte de distrugerea cetății. Dar această situație descrisă în poezie nu trebuie neapărat să fi fost creată de către o putere cuceritoare. Situația geografică a orașului Troia, la limita dintre Asia Mică și Peninsula Haemusului, precum și influența unei culturi comune al cărei centru era Ilios, unde și-a aflat punctul culminant, explică totul în mod suficient“. Deci, această alianță troiană este prima „ligă tracă“ în istorie și ea ar fi existat pe ambele maluri ale Strâmtoarelor. Este precursora viitoarelor formații statale ale Macedonenilor și Romanilor.

Iliada nu-l prezintă pe Enea ca pe un luptător oarecare. El este pus în paralelă expresă cu Hector. Eneas trece vijelios prin rândul Grecilor, ca să-l salveze pe Hector de lovitura lui Ajax. Însăși Afrodita îl ocrotește pe favorul zeilor, adică pe Enea, iar Apollo îl pune la adăpost între norii întunecoși : „ca să nu dispară neamul lui și să nu dispară numele lui Dardanos, pe care Zeus, fiul lui Cronos, dintre toți fiii l-a ales... Căci puterea lui Enea trebuie să domine asupra Troienilor și asupra fiilor fiilor procreați în zilele următoare“. După arderea Troiei, Enea se refugiază mai întâi în Tracia, pe când urmașii lui domneau în orașul Schepsis din Munții Ida. În consecință, așa-zisul caracter oriental al Troiei și al lui Enea, care a fost susținut de cercetătorul elvețian Bachoffen, poate fi abandonat și înlocuit printr-o interpretare modernă.

Iată de ce marele tracolog Alexandru Randa, încă de acum treizeci și cinci de ani, pe baza cercetării documentelor existente în acea vreme, a scris despre originea tracică a Troiei, făcând o fericită combinație de citate din savanții care l-au precedat, bizuindu-se pe textul *Iliadei*. Opinia curentă socotește că Troia și urmele sale au dispărut pentru totdeauna. Singurele rămășițe vii le reprezintă poporul italic, care își revendică originea din răstăcitorii troieni, potrivit tradiției în genere cercetată și studiată în școli.

Pentru mileniul al doilea, în baza relatărilor lui Homer, putem spune că Troia a fost manifestarea culminantă a unei civilizații superioare și larg răspândite într-o vreme când nici Athena, nici Roma, nici Pella nu-și făcuseră încă apariția. Războaiele succesive abătute asupra Troiei au dovedit puterea ei de atracție, poftele ce le trezea și le stimula prin bogăția și strălucirea sa. Troia a furnizat mari teme de meditație pentru lumea antică și a creat personaje reprezentative, care au trecut direct în legendă și s-au confundat cu zeii. Impunându-se cu aceeași forță ca Athena și Roma de mai târziu, Troia a fost contemporană cu marile civilizații ale Egiptului și Mesopotamiei, impresionând adânc pe contemporani și reușind să dăinuiască în memoria urmașilor, până când Homer a realizat fixarea legendelor într-o viziune epopeică unică prin amplexare, o carte de câpătâi a omenirii.

Dacă Troia a căzut pe la anul minus 1181, acest lucru are, pe lângă alte explicații complexe, și pe aceea a confruntării cu un popor inteligent și viclean, care a pătruns în cetate cu ajutorul Calului Troian, simbol al filosofiei de viață a acestor neguțători și corăbieri. Într-un moment în care Troienii considerau lupta ca o înfruntare cavalească și loială, în care urma să biruiască cel mai puternic, mai bine organizat și înarmat, Grecii introduceau Calul Troian, un element de surpriză și derută, menit parcă a ne duce cu gândul la legenda lui David și Goliath, care apropie aceste două popoare mediteraneene vecine Tracilor, asemuindu-le. Dar legenda „Calului Troian“ a fost pusă de unii cercetători în legătură și cu eventualul cutremur care ar fi distrus Troia.

COMERȚUL ȘI COLONIILE DIN MAREA NEAGRĂ

La hotarul dintre milenii, după ce s-au potolit mișcările de popoare, spațiul tracic a obținut o unitate demografică, economică și spirituală care i-au adus o adevărată epocă de prosperitate. Pe întreaga sa întindere, de la Vistula și Munții Tatra, până la Mediterană și în adâncul Asiei Mici, au început să se contureze zone cu caracteristici proprii, a căror afirmare s-a făcut treptat și în chip diferențiat. Teritoriile din nordul Dunării au rămas în continuare nesecate izvoare de oameni și bogății. Când numărul Geto-Dacilor sporea peste măsură, triburile se răspândeau populând împrejurimile Munților Tatra și Valea Vistulei. Aici au întemeiat și botezat cu numele de Getidava un mare centru, după cum arată în hărțile lor istoricii C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu. Neamul Tracilor trăia organizat în nordul Dunării în formațiuni politice reduse, dar eficiente, fără a prilejui fapte de arme răsunătoare menite să atragă atenția istoricilor și să alimenteze cronicile și epopeile vitejești. Viața lor pașnică a lăsat, din păcate, prea puține urme vizibile. Agricultură și păstoritul, ocupația principală a Tracilor îi făcea să trăiască răspândiți, ceea ce nu înlesnea crearea de centre urbane și nici de fortărețe și cetăți de apărare împotriva unor inamici redutabili, cum aveau să fie Sciții mai târziu. Adevărata cetate de apărare erau Munții Carpați și aici populația se retrăgea vremelnic, în adăposturi păstorești. Abia în a doua parte a mileniului întâi anterior, s-au arătat armatele persane, îndreptându-se împotriva Sciților, dar mai ales împotriva Grecilor, care fuseseră atacați pe uscat și pe mare. Atunci au început concentrări ale organizațiilor politice și au apărut regi, coalizându-se forțele în cadrul unui stat, după absorbirea și topirea Sciților în sânul populației indigene. Dar narațiunea noastră n-a ajuns până la acel moment.

În Peninsula Haemusului lucrurile se înfățișau într-un chip mai deosebit. Aici aveau să apară diferite înjghebări politice, fie în zona grecească, în jurul Athenei și a Spartei, fie în Epir, pe coasta Adriatică, până în Munții Pindului,

fie în Macedonia, unde orașul Pella avusese momente de glorie, când se ridicase la rangul unei capitale de imperiu. Printre acestea, nu va fi de neglijat nici zona Odrisilor, cu momentele lor de afirmare. În prima jumătate a mileniului întâi anterior, după înfrângerea Troiei și deschiderea Strămtorilor, are loc marea expansiune grecească, prin fondarea de colonii în Marea Neagră, ca și în apus, în Italia, Sicilia, Galia și Iberia.

După ce locuitorii orașului Megara, existent și azi dincolo de Elefsis, în Attica, sau, potrivit afirmațiilor lui Al. Randa, după ce legendarul trac Byzas au întemeiat orașul-cetate Bizanț, pe malul Strămtorilor Propontidei, înspre Marea Neagră, Grecii au început să stabilească colonii pe malurile Mării Negre. În legătură cu primele colonii grecești pe țărmurile tracice ale Pontului Euxin nu avem multe date precise. Se știe însă că, în secolul al VII-lea anterior, o parte din ele fuseseră deja întemeiate. Se pare însă că aceste colonii sunt rezultatul celui de-al doilea val al colonizărilor grecești din aceste părți.

Motivul care i-a împins să se așeze pe țărmul tracic al Pontului Euxin a fost, desigur, și sărăcia pământului de acasă, din Grecia, în raport cu bogăția solului din nord. Impresionați de fertilitatea teritoriilor ce mărginesc Dunărea, Grecii au încercat să-i dea și o explicație științifică. Astfel, Teofrast precizează : „Zăpada dospește pământul și-l înmoaie, îi dă hrană și acoperindu-l îi sporește căldura și-i întărește rădăcina. Așa se lămurește întrebarea de ce ținuturile reci și calde produc cereale, cum ar fi Tracia, Pontul, Lydia și Egiptul“.

Prima dintre coloniile grecești de pe țărmul vestic al Pontului Euxin a fost Olbia, fondată în anul minus 646 de către milesienii din Miletul Asiei Mici. S-a dezvoltat foarte repede și a prosperat în tot timpul secolului al V-lea anterior, câștigându-și o mare importanță comercială. La Athena se ridicase Pericle și buna sa guvernare a extins posesiunile coloniale, cuprinzând și orașul Olbia. Pe la anul minus 330, odată cu intrarea Macedonenilor aflați în război cu Sciții, orașul a început să decadă, ca și sub regii sciți, pentru a fi complet distrus de către Geți la anul minus 50. Și-a venit în fire abia în primul secol al erei noastre, sub protecția Romei, când și-a reluat avântul și autonomia, recâștigându-și prosperitatea. Pentru apărarea Olbiei, împăratul Antoniu a stabilit o garnizoană în cetate, dar orașul a decăzut iarăși și a ajuns în ruină sub presiunea Goților.

Altă colonie grecească a fost creată pe limanul Nistrului, sub numele de Tyras. Ea a fost fondată de Milesieni în secolul al VII-lea anterior, fiind denumită și Ophiussa. Port și centru comercial-agricol, absorbea produsele bogatului Buceag și le făcea să se scurgă spre sud, în Marea Mediterană. În secolul al V-lea anterior făcea parte din confederația de la Delos. Dar și Tyras a suferit din cauza Geților care, în anul minus 50, au devenit foarte agresivi în zăgăzuirea Sciților. Romanii au inclus cetatea în Moesia Inferioară. În evul mediu a fost construit aici, la Tyras, orașul de azi Cetatea Albă.

Histria, altă așezare importantă, era situată într-o poziție privilegiată pe malul unui golf al Pontului Euxin, în imediata vecinătate a unui canal, prin care se varsă o parte din apele Dunării. Numele de Histria se regăsește și în peninsula Istrieană dintre Trieste și Fiume. Ea a fost astfel denumită de către Tracii care locuiau în timpuri străvechi această fâșie de pământ, botezându-o în cinstea străvechiului lor loc de a băștină, Istria Pontica, teritoriu udat de fluviul Istru-Dunăre și de Pontus Euxinus — Marea Neagră —

Mai spre sud, urma cetatea Tomis (actuala Constanța) fondată tot de Milesieni, în secolul al VI-lea anterior. Multă vreme autonomă, a devenit apoi obiect al rivalităților Byzanțului și Callatisului, un oraș mai la sud. Către anul minus 70, a fost ocupată de Romani, iar în epoca imperială a devenit metropola cetăților grecești din regiune.

Nu departe spre sud, a fost întemeiată de Dorienei cetatea Callatis (azi Mangalia), înfloritoare prin secolul al IV-lea anterior. Portul ei a devenit un centru comercial al cerealelor din acest ținut al Moesiei Inferioare. La un moment dat a fost ocupată de Macedoneni, iar apoi de Traci, recâștigându-și importanța sub Romani și pierzând-o odată cu invaziile barbare. Peste ruinele ei s-a născut orașul Mangalia de azi.

Dionysopolis (Balcicul de azi) se afla în raporturi comerciale cu Dacii, și uneori de răfuială cu ei, motiv pentru care, la un moment dat, a cerut ajutor Romanilor și ei l-au inclus în provincia Moesia Inferior.

Pe coasta tracică bulgară de azi a fost fondată de către Ionieni cetatea Odessos, la mare strălucire în secolele VI și V anterioare.

Acestea sunt coloniile grecești mai bine cunoscute. În afara lor, tot în această regiune au mai existat și alte colonii grecești, poate mai puțin importante, unele identificate cu oarecare aproximație, iar altele încă nedescoperite. Așa sunt coloniile Orgamon, Stratonis, Turris, Parthenopolis, Afrodisias, Eumenea, Heracleia și un port neidentificat al Carienilor traci.

Dintre cetățile grecești întemeietoare de colonii, cea mai activă s-a arătat Miletul de pe coasta Asiei Mici. Coloniile sale au jucat un rol de prim rang în activitatea economică și schimbul în spațiul trac. Comerțul practicat cunoaște o asemenea dezvoltare în secolele al V-lea și al IV-lea anterioare, încât se simte nevoia unei monete divizionare de bronz și Histria și Callatis încep să bată propria lor monedă.

Obiectul acestui comerț era foarte variat. Cu toată abundența în pește a Mării Mediterane, cetățile grecești importau pește din Marea Neagră și din apele Dunării. Explicația acestui fapt stă în două cauze: ori Grecii nu erau destul de abili la pescuit... fiind lipsiți de un sfânt protector, pe când funcția sfinților nu era îndeplinită de zei sau de semizeii, ori preferau morunul de la gurile Dunării, pește de calitate superioară. Nu se poate închipui că cel ce trăiește lângă mare să nu se îndeletnicească cu pescuitul, cum se întâmplă astăzi, iar în apele grecești se găsesc pești de cea mai bună calitate, socotiți

ca atare de cunoscători. Când e vorba însă de gusturi, de preferințe, ele sunt variate și pot determina curențe de trafic neobișnuite, cum se întâmplă și azi cu peștele din mările Nordului, foarte apreciat în toate țările din Mediterană. E vorba de bacală, un pește sărat, care, dacă e uscat, atunci își schimbă numele în *stocafisso*. Nu se știe dacă pe atunci erau cunoscute icrele negre ale morunilor și dacă au fost atât de apreciate ca azi, căci nici un document nu vorbește de această delicatessă. Histria, Tyras și Olbia sunt coloniile care și-au ales cu grijă o poziție avantajoasă pentru pescuit. Orașul care a dezvoltat cea mai intensă activitate în comerțul cu pește a fost Histria. De altfel, emblema orașului (împrumutată de la Sinope) fiind formată dintr-un vultur cu un delfin în gheare, fiind cunoscută până mai ieri (și reactualizată de curând) ca emblemă comercială cu bune rezultate. Dacă în antichitate se vorbește de pește sărat importat de la Histria — cetate avantajată de trecerea morunilor în apele dulci ale fluviului, după cum precizează Athenaios —, nu se știe ce pește sărat a putut fi agățat de undița lui Antonius, pe când se afla la curtea reginei Cleopatra: un morun sărat adus din Pontul Euxin ar fi fost prea mare, iar un stavrid ar fi fost prea mic. Cercetările istorice n-au putut deci preciza chestiunea și nici n-au putut da o soluție întrebării rămase astfel încă neelucidată!

Grecia importa multe grâne din regiunea Dunării și din Câmpia tracică, pe care le imbarca îndeosebi în portul Callatis. Importanța acestui comerț se poate releva și dintr-un discurs al marelui orator Demostene. „Știți fără îndoială — se adresa el concetățenilor săi — că noi, mai mult decât toți oamenii folosim grâu importat. Cantitatea de grâu adusă din Pont este mai mare decât tot ceea ce ne vine din celelalte porturi comerciale“. Constatarea lui Demostene avea să se verifice și mai târziu, căci și Bizanțul avea să trăiască din grâul adus tot din regiunea Dunării, precum și din Egipt. După instaurarea puterii otomane în Europa, grâul Țărilor Românești constituia produsul de bază în aprovizionarea Constantinopolului, devenit capitala unui nou imperiu, care se întindea în Asia Mică. Dacă livrările de grâu românesc încetau din diferite motive economice sau din cauza unui conflict militar, foametea își făcea apariția pe străzile marelui oraș și echivala cu o criză economică a imperiului.

Un alt articol tracic de export erau vitele, bogăția cea mai de seamă a spațiului carpato-dunărean. Deși Herodot vorbise metaforic de albine, în nordul Dunării, Polibiu relatează că, din această regiune erau importate vite și piei de vită, miere și ceară. Fără îndoială albinele trace erau cunoscute pentru hărnicia lor nu numai în sud, dar și în Occident, prin ceara pe care au continuat să o furnizeze până la începutul acestui secol. Deci, atât Grecii în antichitate, cât și Venețienii în evul mediu și toți oamenii Renașterii, erau iluminați de luminile din Dacia, făurite din ceara albinelor trace, care, datorită purității ei, nu scotea fum, conservând astfel frescele, brocartele pereților și draperiile.

În antichitate exista și un comerț deosebit, acela al sclavilor, în realitate comerțul cu mâna de lucru. Cu toate că apăruse creștinismul și mahomedanismul care impuneau respectul omului față de om, comerțul de sclavi a fost continuat de Arabi, și apoi preluat de Englezi, în colaborare cu Arabii, în timpul alcătuirii statelor americane. Astăzi, mafia italiană se ocupă cu negoțul mâinii de lucru în toate domeniile, dar mai ales în acela al construcțiilor, iar bieții zidari nu mai sunt apărați ca altădată de „Societatea Masonilor“, care a trecut în alte mâini și are alte preocupări... Menandru spune că uneori cuvintele „daci“ și „getai“ însemnau și „sclavi“, pentru a indica proveniența mâinii de lucru. Ea avea două origini : pe de o parte prizonierii de război, pe de altă parte, copiii cedați spre a deveni gladiatori, întocmai cum în Japonia și astăzi o seamă de fete sînt încredințate unor institute-întreprinderi pregătitoare și furnizoare de gheșe, urmând mai târziu să servească la marile bănci și să-i întrețină pe comesenii, potențați ai zilei. În vechime, sclavii erau prețuiți, nu erau uciși și depreciați, cum s-a întâmplat mai târziu. Chiar Platon a avut o astfel de valoare, când a fost vândut ca sclav de prietenul său, rege-tiran al Siracusei ! La apariția Otomanilor în Peninsula Haemusului și dincolo de Dunăre, au început și ei să preia copii, din păcate nici măcar contra plată în bani, ci ca tribut în natură, pretins populațiilor locale ocupate sau vasale. Educându-i în spiritul legii lui Mahomed, îi preparau pentru faimosul corp de ieniceri. Musulmanii nu castrau, deoarece *Coranul* interzice aceasta. Dar cumpărau de la negustorii specializați în asemenea comerț sclavi gata castrați, puși în vânzare în anumite centre specializate în castrarea de sclavi.

Mărfurile date în schimbul produselor trace de către coloniile grecești erau importate din cetățile-metropole și consistau în vinuri, undelemn, măslină, stafide, colofoniu și multe produse rafinate, de lux, tot mai mult solicitate de nobilii traci. Datorită poziției geografice avantajate, în contact mai apropiat și uneori direct cu civilizațiile din Orient, Grecii aveau acces și produceau ei înșiși manufactură de lux. Nu se știe dacă vinurile grecești importate erau numai cele dulci, siropoase, mai apropiate de nectarul zeilor, și poate apreciate de Amazoane și de nobilele trace, sau erau și cele cu sacăz, cum este „retzina“ de azi (nimic comun cu uleiul de ricină !), un vin slab, pentru a cărui conservare se adaugă colofoniu, cu „motivarea“ că servește la spălarea arterelor. Adevărat sau nu, era un bun motiv de vânzare, iar străbunii Daci îl cumpărau probabil ca medicament pentru spălarea arterelor lor bine căptușite cu colesterolul acumulat din alimente consistente, animale și vegetale, și bine stropite cu vin local, negru, rozat și alb, ieșit din buciunii străvechi ai lui Zalmoxe.

Mari, negre, frumoase și gustoase, măslinile grecești sunt preferate și astăzi de Tracii de la Dunăre și importul continuă de secole și milenii. Mai puțin apreciate și cunoscute sunt măslinile *calamata*, nu numai sărate ci și fermentate, conținând astfel și alcool. În acest scop ele sunt despicate pentru a li se facilita procesul chimic de fermentare. E nevoie de obișnuință și de gust grecesc, pentru

a le aprecia cum se cuvine. Cele sărate erau probabil tratate cu sare de mină importată tot din Munții Carpați, căci sarea de mare, deși e foarte fină, conținând pe deasupra și magneziu, nu sarează îndeajuns, după spusele gospodinilor pricepute în arta culinară. La aceste produse se mai adăugau și altele, provenite din comerțul de tranzit pe care metropolele grecești îl practicau în toată Mediterana.

Într-adevăr, produse grecești sau de proveniență grecească — pe atunci nu se făceau restricții în cererea unui certificat de origine —, ajungeau până în Europa Centrală și în nordul continentului, tocmai prin cetățile grecești de la Marea Neagră. Tot de la Histria pornea pe Dunăre un drum comercial, care urca apoi pe Siret și pe Trotuș și trecând Munții Carpați prin pasul numit azi Oituz, ajungea în Transilvania. Aici produsele mai veneau și pe un alt drum, pe Dunăre, prin Câmpia Munteană, și apoi peste Carpați prin Pasul Branului. Din cetatea carpatică a Transilvaniei porneau alte drumuri spre Câmpia Pannoniei, spre Noricum și spre Munții Tatra. Din zona nordului, a cărei populație începea să se infiripeze în colectivități care căutau și ele legături cu sudul, cobora un drum peste Polonia de azi, însoțea Prutul sau Nistrul, ajungând la Dunăre și Marea Neagră. Astfel se vedește cum țara Dacilor, leagănul Tracilor a devenit și ea o țară de tranzit, legând prin drumurile sale comerciale partea centrală și nordică a Europei cu Asia Mică și Egiptul, jucând un rol foarte important în viața economică a lumii de atunci. Aceasta se datora poziției sale geografice, care, dacă pe plan comercial era în avantaj, când au început presiunile din răsărit, și care s-au ținut lanț, pe plan geopolitic s-a dovedit neprielnică și dezavantajoasă. Dar o țară nu poate fi mutată, ea rămâne acolo unde este.

Existența și dezvoltarea acestor colonii grecești a fost posibilă în baza bunelor raporturi stabilite între ele și regii traco-geți. Deși problemele de suveranitate nu se puneau în formele de astăzi, o situație de protectorat se subînțelege. Numeroase inscripții arată că aceste cetăți se găseau sub protecția regilor traco-geți, ca Rhemaxos și marele Burebista. Nu rare au fost cazurile când, în fața invaziilor Sciților, cetățile au cerut ajutor regilor traci din Moesia Inferioară. Uneori, aceștia se aliau între ei pentru a rezista la rândul lor amenințărilor din afară. Datorită acestor relații de bună vecinătate, coloniile grecești din Pontul Euxin au dezvoltat și o viață civică intensă. Au construit temple de marmură, terme cu mozaicuri după moda antică, teatre în care se dădeau spectacole de dans și de muzică sau arene pentru luptele cu taurii, deoarece tauromachia era practică ca o veche competiție între om și animal, taurul fiind în Creta oarecum descendentul miticului minotaur. Un oarecare Attalos, spune o inscripție, a fost ucis de un bou sălbatic. Nu se știe ce trebuie să înțelegem prin aceasta: dacă a fost un matador de tipul lui Manolete, spaniolul din timpurile noastre, de vreun imprudent microbist care ar fi sărit în arenă (cum se întâmplă adesea), sau a fost vorba de un simplu cetățean

amator de plimbări prin pădurile și șesurile trace și, din nebăgare de seamă, a dat peste un bour sau un zimbru. Pe atunci, aceste animale se preumblau și ele libere în Țările Românești și erau atât de numeroase, încât capul și coarnele lor aveau să devină chiar emblema țării. Nici școlile n-au lipsit din aceste colonii, deși existau snobi și atunci, care trimiteau câte un băiat mai dezghețat la studii, în Asia Mică, la Cysic. Cu atâtea călătorii și transporturi, era nevoie de cunoștințe geografice numeroase și detaliate, iar oameni pricepuți în aceste domenii au existat în toate secolele. Callatis, de pildă, a avut cinstea de a da pe unul dintre cei mai vestiți geografi ai lumii antice, pe Demetros.

V

• **AFIRMĂRI ÎN SPAȚIUL
TRAGIC: REGATE ȘI IMPERII**

ATHENA ȘI CETĂȚILE GRECEȘTI

Pe întinsul spațiu trac, viața celor o sută de triburi s-a dezvoltat în chip diferit. Au luat naștere o seamă de localități, devenite apoi orașe-cetăți. S-a dezvoltat îndeosebi salba de cetăți portuare așezate pe marginea mării sau în poziții mai lesne de apărat. Marea lega și apropia așezările între ele, oferindu-le posibilități felurite de activitate: în primul rând negustoria, care aducea cu sine dezvoltarea artizanatului, a arhitecturii, a culturii în genere etc. O seamă de cetăți grecești din marele spațiu tracic au prins forme caracteristice și au ajuns metropole, creindu-și și cetăți-satelit în zone îndepărtate.

Datorită originii sale, numai neamul grecesc ce se trage, potrivit tradiției, din patru seminții diferite — ionică, eoliană, acheiană, doriană, ultima predominând — n-a izbutit să-și asigure unitatea. Semințiile nu s-au amestecat prea bine spre a da un amalgam, iar populația se prezenta într-un mozaic schimbător ca un caleidoscop. În afară de acest fapt, situația geografică separa în interior cetățile răspândite de-a lungul țărmului maritim. Probabil și din alte motive, o Grece unitară nu s-a putut forma niciodată și fiecare cetate și-a păstrat personalitatea și independența. Știrbirea independenței era doar parțială, voluntară și de durată limitată, atunci când, legându-se într-o ligă de apărare și mai puțin de atac, una dintre cetăți obținea hegemonia în dauna celorlalte. La terminarea războiului sau la expirarea tratatului de alianță, fiecare cetate își relua autonomia, liberă să se înfrățească cu altele, în vederea preîntâmpinării pericolelor.

În zona sudică a Peninsulei Haemusului, mai multe cetăți își disputau întâietatea și oarecum hegemonia, iar printre acestea era Athena, cea care s-a impus în fața vecinilor și a lumii. Ea a creat un centru de putere cu pondere deosebită în lumea greacă și în lumea mediteraneeană, nu numai prin forța oștilor, a flotei și a comerțului ei, dar și prin forța spirituală. Prin aceasta mai ales și-a câștigat o autoritate și o aureolă, care au făcut-o să devină simbolul neamului grec, al artei antice, al științelor, al filosofiei.

Cunoașterea istoriei Athenei, ca centru politic și spiritual al antichității, duce implicit la mai buna cunoaștere a întregului spațiu trac. Atenienii se socoteau descendenți din seminția ionică și se considerau autohtoni. După mitologie, fondatorul orașului a fost Cecrops, cel născut ca Adam din pământ. El a ridicat fortul Cecropia pe Acropole și i-a strâns într-o ligă pe locuitorii celor zece sate din jur. Alcătuind primele legi, a instituit un tribunal și a introdus cultul zeilor, învățându-i pe Greci să-i venereze. Tezeu, învingătorul regelui Minos din Creta și a Minotaurului a izbutit să unească stăruțele din Attica într-un singur stat, numindu-l Athena, în onoarea zeiței protectoare a vechii fortărețe Cecropia. Ca această construcție să dureze, se spune că ultimul rege, numit Codru, s-ar fi lăsat ucis într-o bătălie, „pentru împlinirea legii”, deoarece Oracolul ar fi prezis că moartea sa va aduce „mântuirea patriei”. Între cei doi regi, au mai existat alți șaptesprezece patritori, ajutați în opera lor de conducere de un sfat aristocrat. În mâinile acestor demnitari erau concentrate toate puterile civile, militare și religioase. Cu timpul însă, au fost numiți magistrați și ei au preluat parte din puterile regale.

În secolul al VIII-lea anterior a fost instituit arhontatul. Arhonte pare să fi fost ales pe viață, apoi a fost limitat la zece ani, iar mai pe urmă la un singur an. Arhonte-rege a rămas numai cu atributele religioase, devenind un fel de Pontifex Maximus, iar celelalte puteri au fost preluate de magistrați: polemarcul era șeful militar, iar arhonte avea puterile civile. Alături de cei trei arhonți (arhonte-rege, arhonte-polemarc și arhonte-eponim, după care se dădea și numele anului) mai participau la guvernare alți șase arhonți „tesmoteji”, însărcinați cu paza legilor. Arhontatul înființat la anul minus 683 avea o durată anuală.

Ca în toate statele antice, cetățenii atenieni erau împărțiți pe clase: eupatrizii, adică nobilii (electori și candidați la magistraturile statului), geomorii (adică țăranii) și demiurgii (adică meșteșugarii). De la administrația aristocratică, pentru injustițiile făcute, s-a trecut încet-încet la democrație, în secolul al VI-lea anterior.

Primul mare reformator și apărător al săracilor, cărora le-a iertat datoriile, ajutând prin aceasta agricultura, a fost Solon, arhonte din anul minus 594. Împotriva acestor reforme s-au ridicat aristocrații. Primul tiran a fost un oarecare Damasias, care a ținut arhontatul doi ani de-a rândul și a fost alungat cu forța în 579. O altă încercare fără succes a făcut-o și un oarecare Cylon, iar cel care a profitat de aceste agitații a fost Pisistrat, câștigându-și popularitatea printre proprietarii mici și mijlocii. El și-a constituit o gardă înarmată, a ocupat Acropolea și s-a decretat tiran. Tirania sa a durat treizeci și șapte de ani, începând de la minus 560 până la anul minus 523. În timpul acesta, partidele s-au împăcat, agricultura s-a dezvoltat și tot astfel artizanatul, comerțul, transporturile pe mare, armata și artele. Lui Pisistrat i-au urmat Hippias și

Hipparh, fiii săi. Primul a fost asasinat, ceea ce l-a determinat pe Hipparh să instaureze un regim de violență, care n-a ținut decât până la anul minus 510, când a fost alungat din oraș.

La începutul secolului al V-lea are loc confruntarea dintre Athena și marele regat al Perșilor. Darius, în fruntea unei oștiri de o sută de mii de oameni a trecut Hellespontul dar, la Marathon în anul 490, oastea persană a fost înfrântă de Greci. Xerxes, urmașul lui Darius, va face o nouă încercare de cucerire a Greciei, dar, la Salamina, flota persană este scufundată de Temistocle. Deși Attica a fost prădată, până la urmă Perșii au fost înfrânți de Pausanias la Plateea, în anul 479. Din marea confruntare cu Perșii, Athena a ieșit cu prestigiul sporit, devenind una dintre cele mai mari puteri politice și militare ale timpului. Sub conducerea unor oameni înțelepți și rafinați ca Clistenes, Pericles și Aristides, literatura și artele cunosc o înflorire, care a contribuit la faima milenară a Athenei.

Secolul al V-lea a fost secolul de maximă strălucire a Athenei și s-a numit „Secolul lui Pericle“. Viața statului prospera în toate domeniile, iar comerțul înflorea, lărgindu-se tot mai mult spre țările apropiate și prin colonii. Voința lui Pericle de a arăta lumii progresele și bogățiile acumulate printr-un simbol cu adâncă semnificație politică a dus la construirea Parthenonului. Dăinuiește și acum, după douăzeci și cinci de secole, din păcate vătămat în urmă cu câteva sute de ani, când Turcii transformându-l în depozit de praf de pușcă, l-au determinat pe un doge venețian să tragă cu tunul asupra acestui „obiectiv militar“. Toți marii artiști ai vremii, ca Phidias, Praxiteles și alții au lucrat la acest templu. Statuia măreață a Athenei a fost aurită, dar până la urmă Phidias s-a ales cu un proces pentru „cura de slăbire“ aplicată zeiței supreme a statului mai exact formelor ei de aur. Nu s-ar putea preciza dacă, cu multe secole mai târziu, după ce-a fost construit Domul din Milano, Maica Domnului, protectoarea orașului, cocotată în cel mai înalt vârf gotic, n-a fost de asemenea sortită unui „post creștinesc“ pentru slăbirea greutateii aurului cu care a fost îmbrăcată ! Spre deosebire de zeița Athena, colega sa de la Milano mai strălucește și azi constituind mândria milanezilor care cred în Madonna, dar și în „veșmintele“ ei.

Inamicii Athenei nu erau numai în afara hotarelor, ci și înăuntru, sub forma rivalilor de tot felul, între care se înscriseră în primul rând cetatea Sparta. La un moment dat, aceasta a atacat Athena și pe aliații săi, declanșând un război sângeros care a durat douăzeci și șapte de ani, fiind cunoscut sub numele de războiul peloponeziac (a început în anul minus 431 și a fost admirabil descris de istoricul Tucidide). Din acest război, Athena a ieșit învinsă, dată fiind buna pregătire războinică, viața aspră și rudimentară a Spartanilor. Înfrântă și jefuită, Athena încapă în puterea celor treizeci de tirani. Răscoala împotriva Spartanilor ocupanți a fost organizată de Trasibulos, care a izbutit să-i ucidă pe cei treizeci de tirani, să-i alunge pe Spartani și să restabilească democrația, în anul minus 403.

Athena s-a refăcut din propria ei cenușă, ca Pasărea Phoenix și, după nouă ani, a fost gata să înfrunte ea orașul Sparta, așa încât în anul minus 394, amiralul Canon a distrus flota rivală la Cnidos, făcând să se nască, prin aceasta, speranța unei noi hegemonii ateniene. Practic, cu această bătălie se încheie secolul glorios al Athenei și istoria sa, căci nori grei amenințau din nord, odată cu apariția Macedonenilor, și apoi dinspre vest, cu apariția Romanilor. Aceștia din urmă au ajuns să ocupe Athena, Attica și întreaga Grece, transformându-le într-o provincie romană, în anul minus 146, sub numele de Achaia. În evul mediu, Athena decade și se reduce la un târg de zece mii de locuitori, începând o viață nouă odată cu lupta de independență pornită tot din Dacia, cu Ipsilanti, în anul 1821, când Grecia se eliberează de sub jugul străin și Athena devine capitala noului stat.

S-a scris mult despre expansiunea grecească pe țărmurile Pontului Euxin, iar ideea colonizării grecești a fost adesea înțeleasă prin comparație cu formele moderne de colonizare ale unor ținuturi africane sau indiene. Aceste colonizări se întemeiau însă pe concesiuni (ca pe timpul evului mediu), pe înțelegeri reciproce, în baza cărora se puteau fonda centre comerciale în diferite părți ale Mediteranei, menite să faciliteze schimburile reciproce de mărfuri. Grecii aveau nevoie de baze comerciale, dar aveau nevoie și de garantarea apărării lor, căci comerțul nu se poate face în orice fel de condiții, fără contracte și etaloane de schimb. Coloniștii aflați sub protecția regilor traci, stăpânitori ai teritoriilor de la malul mării, plăteau tribut. Azi concesiunile portuare se plătesc statului, urmând o străveche tradiție. Interesele erau reciproce. Se încheiau contracte în toată regula, se întocmeau tratate pe bază de avantaj reciproc, iar cei ce dețineau produsele de bază (grânele, alimentele) erau Tracii. Se știe că cetățile băteau monedă și că aveau „bănci”, altfel comerțul neputând prospera.

„Grecii — scria Iorga — venind ca exploatare ai unui teritoriu regal sau imperial de mult și definitiv organizat, așezarea se căpăta de la regii sciți, ca în cazul regelui Saitaferme față de Olbia, prin plata unui dar. Așa au făcut, de altfel, în evul mediu târziu Genovezii, căutând pretutindeni ordinea stabilă bizantină sau tătărească. În dosul fiecăreia dintre așezările prospere trebuie să presupunem deci o mai veche ordine de lucruri”.

Cetățile pontice făceau comerț cu Miletul și Athena, jucând un mare rol în stabilirea relațiilor între popoare. Dar transportul pe mare era bântuit de primejdii și adesea s-au stabilit acorduri între cetăți în vederea combaterii piratilor. Țărmul de apus al Mării Negre era viu disputat și Tracii l-au pierdut, la un moment dat, sub presiunea Sciților pe care Grecii îi denumeau „barbări”. Regii traci și-au afirmat adesea puterea, curajul și înțelepciunea în aceste conflicte. Unul dintre ei și-a stabilit autoritatea asupra Mesembriei. Alții dădeau ajutor generalilor lui Darius și Xerxes în războaiele contra Grecilor, față de care aveau multe motive de supărare. Statul trac al Odrisilor nu era prea întins, dar regele Sithalkes l-a întărit și i-a dat o organizare superioară. Pe o „întindere

de treisprezece zile de mers pe jos", el ocupă teritorii până la Istru și Marea Neagră. Stăpânind nu numai teritorii agricole, ci și mine, el obținea un venit de o mie de talanți pe an. Instalând în Macedonia ilirică un rege prieten, Amyntas, produce îngrijorare în sudul peninsulei și cel ce putea să devină o mare personalitate, comparabilă cu Filip al Macedoniei, atrage dușmănia și răzburarea Grecilor. Interese și rivalități dominau neconținut relațiile dintre Greci și Traci. Cotys se însoară cu fata lui Polemon, unul din regii de la nordul Mării Negre. Oamenii din Thasos au întemeiat pe teritoriul tracic așezările Syme și Galleuros. Alteori, aceste încercări nu izbuteau, ca de pildă atunci când Athena trimite o mie de Greci pe teritoriul Edonienilor. În urma convențiilor cu coloniștii, Tracii primesc renta pentru teritoriul ocupat, primesc daruri și pretind servicii, deseori preferând vase și obiecte de artă, care s-au răspândit apoi în zona dintre Carpați și Marea Neagră. Pământul era socotit proprietate sacră ce nu putea fi înstrăinată.

Încercând să joace un rol important în Marea Neagră, precum îl jucau în Marea Egee, Grecii lui Péricle caută să-și extindă dominațiile și o expediție pornește în nord, la 444. Până la urmă, Tracii au știut să-și mențină drepturile și să stăvilească expansiunile, admitând doar „enfiteuza“, cum s-ar numi azi vremelnica posesiune asupra unor locuri. Cetățile grecești își încoronau oamenii merituoși, îi răsplăteau și îi glorificau, se ajutau în caz de primejdie cu trupe și bani, făceau schimburi de zei proprii sau de zei capturați de la Traci. Mone-dele aveau circulație în toate aceste cetăți. La Salsovia din Scitia Minor veneau monede din Olbia, din Cizic, din Macedonia. Unele localități mai păstrează numele trace: Tiriza, Bizone, Crunoi. La Callatis, în secolul al II-lea anterior, geograful Dimitrie și-a compus opera, în care sunt descrise cutremurele și relațiile Callatienilor și Tomitanilor cu populațiile din jurul cetății lor. Formele bancare organizate la Callatis vor îngădui Romanilor să trimită aici o adevărată colonie, unde tradițiile vechi se perpetuiază, cu procesiuni, cu jocuri ca Cesareele sau Sabastiile, la târgul anual, cu ritualurile pentru chemarea ploii, rămase și azi sub forma paparudelor, cu jertfe și petreceri colective. Prin prestigiul și puterea sa, Callatis a dominat un teritoriu ce se întindea de la Histria la Odessos, liberându-se de tirania lui Lisimach și făcând alianțe cu Tracii. Tracul Seuthes stăvilea în Munții Haemusului accesul invadatorilor.

La Tomis, Tracii au jucat un rol important. Se pomenește de Apoloniu Ustadaema, un semitrac, apoi de Ithazis Dada, „care rămâne credincios tradiției strămoșești“, de diferiți gladiatori care luptau în amfiteatru, mulți de origine tracă, dar ceea ce pare mai revelator este faptul că Homer se afla la mare cinste și era citit și memorat. Oamenii locului se regăseau desigur în marea epopee a antichității, unde existau atâtea referințe la neamurile și regii Tracilor porniți de pe aceste locuri și la străvechea cetate, care a trebuit să fie dăruită, pentru a îngădui ridicarea noilor constelații portuare de pe coasta Mării Negre.

La nord de Gurile Dunării, lângă Peuce și Canopon se afla insula Samotica. Cetăți mai mici, Chio, Axiopolis, Troesmis erau înșirate pe Istru, dar ele erau mult sub valoarea și prestigiul acelor instalate pe malul mării. „Dromos Achilleos“ (Drumul lui Achile) pare să se fi legat de Insula Șerpilor. Tyras, Cetatea Nistrului, menținea legăturile cu zonele moldovenești de azi și desigur că a îndeplinit o importantă funcție în cadrul schimburilor comerciale, taurul și spicul de pe monedele ei exprimând caracterul producției și al economiei locale.

La Chersones, unde s-au păstrat multă vreme ziduri puternice, Rhoemetalces își trimitea solii. Strabon, originar de pe aceste locuri, descrie cetatea Borysthenes, unde guvernarea se făcea în numele poporului, printr-un senat, prin arhonți între care primul avea funcții și puteri supreme, ca și un rege. Ideea de stat ca și formula religiei erau aduse din sud, însă printre zeii greci îi regăsim uneori pe cei traci, câteodată în forme prea puțin transfigurate. Demeter apare pe unele monezi cu grâu la urechi alături de un animal, apar Apollo, Hermes, Asklepios etc. Tracii cei nesupuși, nemulțumiți de profiturile cetăților, dezlănțuie un război necruțător cu o sută cincizeci de ani înainte de Vespasian (după afirmațiile lui Dio Chrysostomos) și fac să cadă toate cetățile până la Apollonia, dărâmă templele grecești și distrug statuile zeilor din sud. Este păstrat totuși la loc de cinste Homer, căci „mai toți știu *Iliada* pe de rost“, în timp ce lui Achile i se ridică un templu în insula lui. Cavalerul trac apare pe lespezi, în basoreliefuri, la Tomis și Callatis, încât numeroase sunt documentele arheologice ce ne-au adus până azi imaginea viteazului.

Puterea Tracilor s-a făcut adânc simțită pe teritoriile Europei de sud-est. Dar perioadele persane, macedonene și romane au redus treptat la neputință nu numai cetățile răzlete, ci și cetățile-metropolă din Peninsula Haemusului, așa încât Grecia a ajuns printre primele să fie integrată Imperiului roman.

REGATUL BOSPORAN ȘI SCIȚII

Înainte de a părăsi Marea Neagră și coloniile grecești, merită să fie făcută o precizare asupra Bosporului și a Bosporului Cimmerian. După cum se știe, strâmtoarele care despart în sud Europa de Asia sunt Dardanelele (după numele marelui trib tracic al Dardanilor, fondatori ai Troiei) și Bosporul Traciei către Marea Neagră. Acesta din urmă își trage numele de la „trecătoarea bouului“, deoarece strâmtoarea lungă de 2,8 km, în unele părți ajunge la o lățime de 3,3 km, ceea ce probabil îngăduia trecerea înot a cirezilor de vite dintr-o parte în alta, în căutare de pășune sau pentru a fi vândute fără a adăuga la preț costul transportului sau al transbordării, căci vitele știu din prima zi de naștere nu numai să meargă, dar și să înoate, fără a fi luat lecții ca oamenii, demonstrând — cel puțin în acest domeniu — o vădită superioritate. Printre cirezile de vite exista și o vacă mai aparte, Zeița Io, care, după legendă, ar fi trecut printre primele această strâmtoare, dând curaj astfel și celorlalte cornute, zeițe sau zei. S-ar putea ca și Zeus să fi trecut pe acolo, când, transformându-se în taur, a furat-o pe Europa ducând-o acasă unde-i era locul. Tot pe aici a trecut și Darius I, în expediția sa contra Sciților, în anul minus 514, construind un pod de bărci de 3,3 km lungime, ceea ce arată că arma zisă a geniului era bine dezvoltată și acum douăzeci și cinci de secole. Pionierii de azi nu pot deci să se mândrească prea mult și să se considere inventatori ai podurilor cu bărci, scornite dintr-o scăpărare recentă a geniului lor. Ba dimpotrivă, se pune întrebarea dacă astăzi ar avea curajul să întreprindă construcția unui pod de bărci atât de lung, care să țină seama și de curențele marine schimbătoare!

Există însă și un alt Bospor, cel Cimmerian, nume luat desigur de la neamul Cimmerienilor, considerat trac. Bosporul Cimerian desparte Marea Neagră de Marea de Azov și are o lărgime aproximativă de patru kilometri. Poate și pe aici să fi trecut înot nu numai Sciții, obișnuiți cu incursiunile, dar și caii lor, care pare să fi fost mai buni înotători decât boii și chiar decât oamenii. Anticii

numeau această strâmtoare Cherci și o socoteau punctul de frontieră la răsărit, între Europa și Asia.

Cele două țărături ale strâmătorii, care separau Pontul Euxin european de Marea Meotida, cum era numită Marea de Azov, erau locuite de mai multe colonii grecești, care mai târziu au dat naștere împreună cu populația locală cimmericiană, desigur, unui stat numit Regatul Bosporan. Capitala acestui regat a fost Teodosia. Orașul Kaffa a devenit în limbajul de azi, Kerci, după cum Teodosia a devenit Feodosia, de unde și numele golfului Feodosia. Localitatea a revenit în actualitate în cel de-al doilea război mondial prin cumplitele bătălii terestre și navale ce s-au dat aici. Țărăturile se termină cu două capuri, dintre care cel asiatic a luat numele de Capul Taman, iar cel european, Capul Crimei. Astfel localizat, Bosporul Cimmerician, care, la fel ca și celălalt, al Traciei, se găsește într-o poziție privilegiată strategică, a putut să dezvolte o viață economică și politică însemnată, căci condițiile de locuit potrivite au determinat întotdeauna nașterea și existența orașelor. Bizanțul are aceeași rațiune de a exista la porțile Europei, unde se află „cheile” continentului. Produsele Cimmericienilor se scurgeau prin porturile acestui Bospor, și erau în primul rând agricole, căci zona se pretează culturilor de grâu și altor cereale, iar coasta muntoasă a Crimei adăpostește și zone însoțite cu podgorii și livezi. Clima mai blândă a Crimei, cuprinsă la nord între paralelele 44—46 nordice, a transformat peninsula într-o zonă atrăgătoare, încă din antichitate, ceea ce i-a făcut pe dregătorii de atunci, ca și pe cei de azi, să o prefere pentru odihnă, reuniuni și tratative, ceea ce i-a sporit renumele.

Nu toți turiștii Bosporului Cimmerician au fost voluntari și aducători de deize. Dimpotrivă, aceștia veneau mai degrabă în căutare de valută-aur, care s-ar fi putut acumula din comerțul înfloritor dezvoltat în zonă. Ei veneau din răsărit, căci nordul era încă liniștit. Primii mesageri ai Orientului au fost Scitii, cu care se poate spune că a început, cu o mie de ani înainte, seria interminabilă a năvălirilor. Nu erau numeroși și pibegeau în cete sau în hoarde, după cum spune învățatul Rostovțev: „Nomazii din răsărit au fost întotdeauna triburi cuceritoare, nu numeroase, dar bine organizate, care s-au impus unei populații agricole”.

Din luptele cu ei, despre care vorbesc anticii, se culeg și date semnificative despre Cimmericieni, căci, cum foarte lămurit o spune Nicolae Iorga — „când largile veacuri sunt goale de fapte” — istoria nu a avut ce vorbi. Viața liniștită de toate zilele n-a fost socotită demnă de cronică, în trecut, deși pe timp de pace spiritul se dezvoltă și civilizațiile înfloresc. Faptele anormale izbeau imaginația istoricilor antici care, ca și jurnaliștii de azi, pun în relief mai mult senzaționalul decât întâmplările obișnuite.

Cimmericienii sunt numiți Kymri sau Cimiri de către Asirieni, sau Ghimirai, de către scriitorii mesopotamieni. După Strabon, în baza unei amintiri culese din trecut, Cimmericienii ar fi organizat un regat unde ar fi existat și o cetate.

Interpretând cele spuse de Herodot, în cartea a IV-a a istoriilor sale, în legătură cu luptele lor cu Sciții, unii autori moderni ca Tomascheck îi face pe Cimmerienii plecați de pe meleagurile lor de origine să coboare până în peninsula Haemusului, unde îi înfățișează ca Treri. Herodot însuși îi aduce până în Ionia, de pe coasta Asiei Mici. Prin secolul al VIII-lea când îi atacă pe Asirieni, și prin secolul al VII-lea anterior, ei au ajuns în această regiune, dar au fost învinși de Lydieni, pierzându-și treptat forța de penetrație în Capadocia. Cu aceasta se și termină istoria lor în Asia.

Cimmerienii rămași în țara de baștină s-au întins însă către țara fraților lor Traci din Dacia. În sudul Basarabiei s-au găsit unelte de bronz folosite de Cimmerieni în activitățile lor zilnice, deoarece, ca și ceilalți, beneficiau de descoperirile tehnice din epoca bronzului spre epoca fierului. De Cimmerienii nordici s-au ocupat mulți cercetători specializați în materie, ca Horfer, Lehmann-Haupt, Bury, care-i socotește Traci de amestec, iar la noi eruditul tracolog Dumitru Berciu. Acesta din urmă vorbește de un „aport etnic adus de Cimmerieni băștinașilor din ținuturile Daciei și de intermediul hotărâtor cultural sau etnic al Cimmerienilor“. I. Nestor scrie și el despre civilizația traco-cimmeriană.

Sub impulsul comerțului grecesc, Bosporul Cimmerian a reușit să aibă organizații politice ai căror șefi luau și numele de regi, sub influența Orientului, desigur. Probă de existența lor o dau monedele numeroase descoperite de arheologi și clasificate de numismați. Există un tabel întreg de nume și figuri, enumerate și descrise în amănunțime încă din secolul al XVIII-lea. Descrierea acestor monede constituie un izvor insuficient pentru a restitui imaginea clară a Bosporanilor. Din ele se poate totuși deduce că au făcut comerț, că au avut finanțe și ca atare, au avut o viață economică și socială relativ bine dezvoltată. De altfel, toate năvălirile trecute prin nordul Mării Meotida (Azov) au evitat adesea peninsula Crimeii.

În felul acesta, ea a scăpat hoardelor devastatoare și a reușit să supraviețuiască în chip organizat până prin mileniul al doilea al erei noastre. Imperiul bizantin, în continua sa scădere ca întindere și putere, sub presiunea năvălitorilor din nord și din sud, a rămas la un moment dat ca o ultimă expresie după căderea Constantinopolului, numai în această zonă a Crimeii. De altfel, principele Moldovei, Ștefan cel Mare, a luat soție de neam împărătesc pe Maria de Mangop, așa explicându-se, în parte, moștenirea unor tradiții imperiale, pe care le întâlnim în istoria românilor.

În timp ce o parte din Cimmerieni, sub agresiunea Sciților, se îndreptau spre apus, și prin amestec își întăreau caracterul tracic, exista și o tendință inversă de răspândire a Tracilor din Dacia spre răsărit. Aceștia erau împinși de ocupațiile lor păstorești, nu de motive politice și militare, și căutau pășuni pe șesuri și la munte. S-a creat astfel un curent într-o a doua așa-zisă „nouă eră scitică“, pe când populația tracică își croia drum pașnic peste Cimmerieni

și Sciți spre nordul Mării Negre și mai departe. De altfel, tendința aceasta nu făcea decât să repete drumul predecesorilor Arieni, care au ajuns în acest fel până în India, lăsând urme în limbă, în port, în toponimie și în literatură.

Cu toate aceste încrucișări de tendințe și drumuri, Sciții la început și Sarmatii mai apoi au reușit să pătrundă în Dacia și la Dunărea de Jos, stabilind, la un moment dat, o stăpânire nominală asupra regiunii, care a păstrat până în mileniul I al erei noastre, denumirea geografică de „Scythia Minor”.

Seminția Sciților se întindea la nordul Mării Negre până la Don. Descoperiri arheologice de caracter zis „scitic” au arătat prezența lor în răsărit, până în China și Siberia, iar în apus, chiar prin Europa centrală, în Silezia și Lusatia. În legătură cu localizarea Sciților, cetățenii din orașul Boristene relatează lui Herodot că, la nord de așezarea lor, se aflau Calepizi și Alazoni și apoi o regiune de „Sciți agricultori”, care făceau și negoț, spre deosebire de Neorii de la izvoarele Nistrului. Acești Sciți agricultori erau răspândiți până la a treia cetate grecească din zonă, Panticapeion. Dincolo de ei, și mai spre nord, se găseau „mâncătorii de oameni”, iar la răsărit pășunile păstorilor. Vorbind despre acești „Sciți agricultori”, Herodot înțelegea desigur populațiile de sub stăpânirea scită, căci Sciți agricultori cu adevărat nu sunt cunoscuți în istorie, ocupațiile lor fiind, în primul rând, păstoritul hergheliilor de cai. Hrănindu-se cu lapte de iapă și cu carne de cal, Sciții au păstrat acest meniu până în zilele noastre, știut fiind că Mongolii preferă cumăsul obținut din lapte fermentat de iapă celui mai distilat whisky scoțian.

Asupra originii Sciților s-au publicat numeroase studii, dar ele se bazează pe legende scite amestecate cu legende elenice. Scriitorul grec Anacreon vorbește de Sinți, ca săgetători, iar Dionisie Bizantinul vorbește de Arimaspi, Melancheini, Hippomologi, Hippopozi, Geloni și Agathyrși, câtă vreme Claudius Mamertinus pomeneste de Sciții Saci, de Rufi și de Geli, arătându-i ca aliați ai Perșilor.

Desigur, neamul scit a fost un amestec persiano-uralo-altaic, iar sângele lui era iranic și turanic.

Suidas îi consideră mâncători de mortăciuni și de aceea Grecii vorbeau cu dispreț despre ei. Așadar, Sciții nu puteau să fie agricultori, doar populația locală, peste care s-au așezat la venirea lor din Asia. Și aceste teritorii erau împânzite de Cimmero-Traci. Ca toate triburile năvălitoare, dominația Sciților era nominală, impunând dijmă populației stabile prin incursiuni periodice. Ceea ce pare însă sigur, este introducerea calului castrat, pentru a-l domoli astfel și a-l putea stăpâni mai lesne. Pe lângă cai, Sciții mai foloseau și boi, care trăgeau carul cu coviltir, însoțit de turmele de oi de șes menite să alimenteze, ca și iepele, familiile purtate în aceste atelaje.

Sciții reprezintă prima imagine a popoarelor nomade, care s-au îndreptat spre Europa, impinse de nevoi. Se mai spune că erau violenți, că ocupația lor principală era prădăciunea, că transformau capetele celor uciși în trofee și

chiar în vase de uz casnic. De altfel, tribul mongolic al Bulgarilor, care a staționat o vreme în stepele de la Volga, a introdus acest obicei și în sudul Dunării, preferând drept cupă de vin țeasta în locul amforelor de argint bizantine. În orice caz, ascuțimea săgeților scite a fost cunoscută de unele triburi trace, peste care Sciții s-au așezat. Teamă de ei s-a transmis și a rămas moștenire, iar numele lor s-a păstrat în geografie, chiar după secole și milenii de la încetarea stăpânirii lor. Tăria în bătălii a Sciților se explică și prin credința lor în nemurire. La moarte, regii lor erau îngropați cu tot avutul, cu sclavii și cu caii, cu toate podoabele prețioase de aur. Tabiti era zeitatea lor și simboliza vatra, de fiecare dată alta, căci de cămin în sensul de casă nu se putea vorbi. Zeul cel mai adorat era însă cel al războiului, simbolizat de o spadă. Pe drumul lor din Altai spre Europa, și din contactul avut cu Asirienii, au învățat să iubească aurul pe care meșterii sclavi aduși cu ei continuau să-l prelucreze, deoarece un rege scit nu putea să fie îngropat fără astfel de podoabe, ca unic semn de civilizație.

Cu astfel de obiceiuri nomade, deși spoite cu aur, e greu de admis ca ei să fi dezvoltat o cultură și o civilizație. Obiceiurile aduse din Asia, de a împodobi căpestrele cu fruntare, de a acoperi colibele vremelnice cu stuf, de a pune coviltir la care, de a se îmbrăca iarna cu blăni de vulpe și de șobolani, de a se hrăni cu lapte de iapă fermentat, de a folosi țestele drept amforă și altele similare, nu pot fi socotite drept mari descoperiri tehnice, capabile să constituie o civilizație. De aceea pare a fi cu totul nepotrivită calificarea de scit dată faimosului înțelept Anacarsis, fiul lui Gnuros. Ne aflăm încă odată probabil în fața unei confuzii între stăpânirea nominală și denumirea unei țări. Despre Anacarsis, Herodot spune că la întoarcerea dintr-o călătorie în lume, pentru a îndeplini o făgăduință făcută într-un templu din Cizic, oraș de vază în Propontida din Asia Mică, așa-zisa Mica Frigie, a început să practice rituri orgiastice, după obiceiurile locului. Fratele său, regele Saulios, pudic detestând aceste practici religioase, fiind și mai slab de înger în cele lumești, l-a ucis. Motivul real însă a fost altul: teama de a nu se slăbi prin moliciunea trupului asprele moravuri scitice. Anacarsis este adeseori trecut printre cei șapte înțelepți ai lumii și mulți îl socotesc ca atare: nu se știe dacă din pricina riturilor sale religioase sau pentru ceea ce avea în cap. Scriitorul Diogene Laertius, întocmind biografiile filosofilor antici, a făcut și biografia lui Anacarsis în cartea *Viața lui Solon* și în cartea *Întâlnire cu cei șapte înțelepți*. De la Anacarsis ne-au rămas zece scrisori, din care se poate cunoaște îndeaproape gândirea și filosofia sa.

În tendința lor de expansiune, Sciții au încercat mai întâi să se întindă către imperiul persan, spre sud, dar au întâmpinat o vajnică opoziție din partea băștinașilor. Atunci s-au gândit să se îndrepte spre Occident, dar nici acolo nu au putut sălășlui multă vreme. Macedonenii i-au căutat până în sălașurile lor din nord. Atât Filip, cât și Alexandru și Zopyrion aveau motive militare,

navale și de concepție imperială, spre a-i potoli și pe Sciți, și pe Perși, între care prea multă diferență nu se făcea, deoarece căpeteniile scite erau tot de origine iraniană, ca și Perșii.

Apoi, înșiși Perșii nu erau cu toții stabili și parte mai trăiau ca nomazi, în căutare de cuceriri și de glorie. În antichitate, exista teoria că o împărăție nu poate fi decât una singură peste cele patru vânturi ale lumii. Deci imperiul persan excludea imperiul macedonean, în expansiune continuă. De aceea, războiul între aceste două puteri, în care erau amestecați și Sciții, nu putea să întârzie, iar unele triburi trace s-au văzut și ele atrase în conflict. Motive de discordie în acea zonă mai erau produse de coloniile grecești de pe malul Mării Negre, create în acord cu triburile trace, care își asumau obligația de a el apăra.

După ciocnirile din secolul al IV-lea, Sciții n-au mai durat mult și, până la urmă, în anul minus 120, într-o ofensivă generală contra lor, susținută de orașele grecești, în alianță cu Mitridate al VI-lea zis și Eupator, au fost distruși.

Împreună cu Sciții s-au manifestat și Sarmatii, supuși câțva timp ai celor dintâi, care foloseau soțiile Sciților când aceștia erau plecați în bătălii, făcând astfel copii care erau și una și alta, după cum povestește Polyainos. Polybiu, în schimb, la începutul secolului al doilea, vorbește de Sarmatii, că se infiltrau spre apus, iar Strabon amintește două triburi ale lor, pe Iazigi și pe Roxolani. Ei purtau zale de solzi, coifuri și scări de fier. Nemulțumiți de stăpânii lor sciți, s-au răsculat împotriva acestora, ca și mai târziu împotriva Hunilor ce treceau pe acolo și, la un moment dat, au intrat în serviciul Suevilor de seminiție germană, așa cum relatează Tacit în *Analele* sale.

Cu Sciții și cu Sarmatii se deschide astfel seria neterminată a migrațiunilor dinspre răsărit. Forța acestora a devenit însă virulentă abia atunci când Imperiul roman, ajuns la maxima sa expansiune, a început să piardă din putere, ca până la urmă să cadă sleit de incursiunile continue ale cetelor din nord și din răsărit, și măcinat de răscoalele din interior ale etniilor încadrate în marele lor stat.

REGATUL ODRISILOR SAU TRACIA

În Peninsula Haemusului, paralel cu afirmarea Athenei și a cetăților grecești de pe coastă, au luat naștere și alte centre de putere ale triburilor trace din interior. De-a lungul Dunării, de la confluența cu Sava până la mare, erau răspândite triburile Moesilor, ale Tribalilor și ale Geților. Tribul tracic al Odrisilor, care ocupa regiunea de pe ambele țărmuri ale râului Artiscus, afluent al Ebrului, astăzi Marița, a reușit să creeze un stat puternic despre care vorbesc izvoarele antice. Țara Odrisilor se întindea de la Dunăre și Munții Haemusului, până la Marea Neagră, Bizanț și frontiera Macedoniei, corespunzând așa-zisei Tracii de Jos sau Traciei de Sud. Azi, Tracia e ultima zonă europeană a Turciei și a unei bune părți a Bulgariei și Greciei, numită în limba turcă Rumelia. În toată această parte a peninsulei existau și alte triburi trace, pe care Odrisii au reușit să și le asocieze sau poate chiar să le impună puterii lor, ajungând astfel să formeze un stat cu o dinastie regală.

Fondatorul acestei dinastii este considerat Teres. Faptul se petrecea către anul minus 500. Datorită condițiilor favorabile agriculturii și păstoritului, a legăturii cu Marea Neagră precum și activității portului Burgas, dar mai ales grație capacității organizatorice a acestui rege, țara a ajuns la o reală dezvoltare în prima jumătate a mileniului întâi anterior. Despre Teres s-a vorbit la timpul său, căci războaiele pe care Athena le-a purtat cu Perșii au implicat indirect și țara Odrisilor. Înainte de a începe campania contra Eladei, Darius a încercat să-i supună pe Sciți în anul minus 514, trecând prin Odrisia. A început apoi să atace pe mare pe Ionieni, în fața Miletului, la anul minus 494, iar în anul următor, Perșii au recucerit Tracia și Macedonia, care au ajuns astfel sub dominația lor. Ori, Tracia în sens restrâns este tocmai această țară a Odrisilor. Perșii atacând Athena pe mare, în anul minus 490, au fost însă înfrânți pe uscat la Marathon.

Teres a domnit peste triburile sale până la o vârstă înaintată, în unele scrieri vorbindu-se de nonagenarul rege al Odrisilor.

În același secol, Athenienii primesc ca cetățean de onoare pe Sithalkes, fiul regelui Tracilor, cu prilejul sărbătorilor tineretului numite Apaturia. Nobilii Odrisilor se numeau zibythides, după cum scrie Hesikios.

În secolul al IV-lea, Sithalkes I (431—424), i-a câștigat pe Peoni, Sinți, Edoni, Bisalți, Besi și pe Dii, în opera de unificare a triburilor trace, și nu atât prin cuceriri, cât convingându-i prin aurul pe care îl scotea din mine. El și-a întins domnia până la Dunăre. Unii autori consideră această operă de unificare a micilor state trace ca o încercare de creare a unei „împărății“, care, dacă ar fi durat, ar fi fost prima pe plan istoric realizată de Traci, înaintea Macedonenilor. Dar Macedonenii și Grecii s-au opus. Marele istoric Tucidide vorbește despre regatul Odrisilor și al Tracilor în genere. Însuși Tucidide se trage din Olores, regele Tracilor. Acest rege a avut un fiu, Olores al II-lea, care a stat de vorbă și cu Herodot.

Despre Sithalkes, fiul regelui Teres, se știe că s-a luptat și cu tribul trac al Thynilor, cel stabilit dincolo de Bosfor, alături de Bithyni. Solicitat atât de Spartani, cât și de Athenieni, îi preferă pe aceștia din urmă. Mai poartă lupte și cu Calcidienii din Tracia, precum și cu regele Perdicas al Macedoniei, fiul lui Alexandru, și-l înlocuiește cu Amyntas. „Împărăția“ tracă în formare este în realitate o mare „confederație“ la anul minus 429, după lupta lui Sithalkes cu Perdicas. În această confederație, Athenienii se insinuiază cu o subtilă politică, încercând să transforme pe regele Odrisilor într-o unealtă a lor. În *Anabasis*, Xenofon amintește de un cântec pentru preamărirea sa, deoarece pierise într-o luptă cu Tribalii, după ce concentrase în mâinile sale toate forțele și toate energiile Tracilor.

Lui Sithalkes i-a urmat Seuthes I, fiul lui Sparadokos, căci se pare că primul n-ar fi avut urmași direcți. Seuthes I a întins hotarele stăpânirii Odrisilor și mai mult. În lățime această „împărăție“ putea fi străbătută în treisprezece zile. De-a lungul mării ținea de la Abdera până la Gurile Dunării, cuprinzând astfel Bulgaria de azi și Dobrogea, unde se aflau Geții, Moesii și Tribalii. Odrisia lui Seuthes I avea caracterul unei „împărății“, deoarece triburile de sub ascultarea sa erau conduse, la rândul lor, de regi cu nume diverse, ca : Bogas și Chetriporis al Bizalților, pe râul Strymon, Patras și Audoleon ai Paeonilor, în secolul următor, Isanthes la Crobizi, Diegylis la Caini, Tipas la Mezi și chiar un „Carnabon“ al unor Geți din sudul Dunării, după cum spune Sofocle. La fel, aveau regi și Edonii, Orescii, Derronii, Zeleii, Tyntenii și alții. Se mai vorbește și de alți regi traci, ca Saratokos, Rhoemetalkes. Toți acești regi formau acea primă „împărăție“ a Odrisilor, pe care Tucidide o descrie ca pe „împărăția cea mai tare dintre cele din Europa, câte sunt în golful Ionic și Pontul Euxin, prin venituri și altă prosperitate, iar ca putere de luptă și mulțime de oștire a două după a Sciților“. Tot Tucidide spune că Seuthes I a moștenit pe Odrisi și „cealaltă Tracie“, ceea ce ne arată că Odrisia nu cuprindea în întregime Tracia Mare, într-o vreme când Macedonenii nu prinseseră încă forța și curajul

de a realiza ei înșiși o mare împărăție. Xenofon îl prezintă pe Seuthes I ca prieten al Spartanilor, ceea ce nu-l împiedică pe acesta să încheie, la anul minus 390, și un tratat cu Athena. Învățatul Tomaschek îi atribuie inventarea fluierului, prin aceasta creindu-i-se o imagine pastorală. Se pare însă că se pricepea și la politica externă și dirija cu abilitate amestecul de triburi organizate în state și stătulețe, cu interese și relații extrem de strânse.

Cetățile maritime de pe coastă, datorită concentrării de populație pe care activitatea comercială o favoriza, ascuțind și mintea oamenilor, ducându-i până la viclesugurile cele mai subtile, au încercat să se erijeze într-un fel de mentori ai spațiului înconjurător. Lipsea însă forța fizică, materială a oamenilor, limitați în mod fortuit la spațiul și la posibilitățile cetății respective. Populația tracă din interior era mult mai numeroasă și, trăită la munte și la șes, era mai viguroasă, mai sănătoasă, mai deschisă, iar când situațiile elaborate cu prea multe capcane elenice îi solicitau, ei recurgeau la aceeași soluție pe care o adoptase Alexandru cel Mare în fața nodului gordian. Athena, îndeosebi, căuta să-i atragă pe Odrisi, pentru a-i transforma oarecum în scutul lor militar, și-i cinstea fie ca cetățeni, cum a fost proclamat Sithalkes, fie ridicându-le statui, ca cea a lui Raskupor și Cotys, mai târziu, fie dându-le onoruri, chiar atunci când era vorba de regi mai mici, ca Audoleon al Paionilor. Alteori regi traci au ajuns arhonți ai Athenei, ceea ce nu excludea ca, printre așa-zișii sclavi, să se găsească și Geți aduși de la Dunăre. La fel, Mucapor a devenit șef al orașului Ulpia, azi Nicopoli. Numele proprii și ale localităților adeseori erau duble, punându-se pe lângă numele trac și cel grecesc. Afirmarea tracică-s-a făcut și în ambianța elenică, iar mai târziu în cea romană. Ei nu se sfiau, ci dimpotrivă se mândreau să pună și vechiul nume traco-dac. Orașul Amphipolis se numea și „Nouă-Căi” în limba tracă. Alte numeroase exemple de acest fel se pot da. Tracismul era în permanent echilibru cu elenismul și prin Odrisi l-ar fi depășit dacă îndeosebi Athena nu s-ar fi opus. Opoziția acestei cetăți atât de laudate în lume pentru spiritualitatea ei a ajuns să se manifeste fățiș până și prin asasinarea regilor Odrisi de bună credință, cum a fost cazul regelui Cotys, ucis de doi Greci din Ainos, numiți Python și Heraclid pe care Athena i-a răsplătit în mod public pentru „opera” lor. Athenienii, în loc să ascundă această activitate lașă, se mândreau cu ea și acordau distincții asasinilor (killeri). Asasinatul politic calificat astfel la Athena ca metodă de guvernare internă și externă, îl anticipează cu milenii pe Macchiavelli, care, în fond, teoretizează în *Il Principe* metodele grecești de altă dată. Departe, ca atare, politica de loialitate și neintervenție în afacerile interne ale altor țări. Atunci când urmașii lui Cotys, Berasades, Amadocus și Kersebleptes, care era un copil și deci mai ușor de manevrat și dirijat, și-au disputat puterea, Grecii l-au sprijinit pe acesta din urmă. Politica Athenei erau de a dirija și de a controla treburile interne ale „împărăției” Odrisilor, pe care o considera ca marele trup al unui python, al cărui cap voia să fie ea însăși.

Un alt rege al Odrisiei a fost Seuthes al II-lea, care nu ştia greceşte decât atunci când era vorba de un interes specific al ţării sale şi când înţelegea suficient pentru a nu fi dejucat. Om cu educaţie spartană, avea obiceiuri sănătoase şi simple. La curtea acestui rege puternic, la banchete, se servea vinul în coarne de zimbru aurite. El însuşi oferea carnea şi frângea pâinea pentru oaspeţi, creind acea atmosferă familiară şi de ospitalitate pe care şi azi o păstrează neamul românesc. La aceste ospete, cu care de obicei se încheia orice înţelegere sau tratat, precum şi la serbările obişnuite sau la căsătoria vreunei fete din familia sa, obiceiul era ca şi oaspeţii să facă daruri, oferind fiecare ce putea, atunci când sosea momentul „chemării darurilor”. Obiceiul se păstrează până în zilele noastre mai la toate popoarele, şi în forme foarte generoase în Banat. În vechime darurile consistau în ţesături, covoare, pahare, cai, sclavi şi altele. Scriitorul Xenofon, părăsind serviciile pe care le îndeplinea pe lângă regele persan, a socotit potrivit — ca Grec abil ce era — să se ofere pe sine însuşi, nu se ştie prea bine dacă sub forma de sclav sau de scriban cu leafă, găsindu-şi astfel un nou post la Seuthes.

Xenofon povesteşte în *Anabasis* cum Seuthes al II-lea, ca şi alţi regi odrisi şi traci, folosea ca slujbaşi mulţi Greci, pe care-i plăteau cu bani puşi în circulaţie de faimosul oraş Cizic din Helespont, sau cu vite de care dispuneau din belşug, căci dările le încasau de la supuşii lor tocmai sub formă de cornute, catări şi alte dobitoace. Când era vorba de război şi nu avea destui ostaşi, Seuthes al II-lea angaja şi mercenari, pe care-i plătea la fel nu numai în monetă, dar şi în dobitoace şi prizonieri, care erau consideraţi o valoare ca şi acestea. Din vânzarea lor, ei puteau să obţină bani lichizi. Uneori dădeau şi sate întregi întărite drept plată. În acest fel au fost plătiţi, de exemplu, două mii de Geţi, probabil călăreţi, luptători cu arcul şi săgeata, dar şi cu suliţa, căci pedestraşi avea el destui printre ai lui. Dar sunt daruri şi daruri şi probabil relaţiile zilnice cu așa-zişii Greci, de la care oricând puteau să se aştepte la surprize, cum am văzut, dar prea târziu, fraţii lor Troienii, Tracii-Odrisi şi-au ascuţit mintea suficient pentru a pricepe în toată profunzimea sa expresia cunoscută probabil în traducere la toate popoarele, chiar dacă acestea nu vorbeau latineşte: *Timeo Danaos et dona ferentes* (Teme-te de Greci, chiar atunci când vin cu daruri). La rândul lor, nu numai „se dădeau în dar” ca Xenofon, dar şi primeau daruri, căci toate acele onoruri pe care ei le acordau altora nu erau desigur cu titlu gratuit şi fără contrapartidă, chiar dacă nexul respectiv nu apărea imediat la iveală în acel *do ut des* (dau ca să-mi dai). Ce l-o fi costat pe Cotys, fiul lui Rhaizdos, piatra care i s-a închinat de către oraşul Delphi ? ! Fiind vorba de acest oraş, trebuie precizat şi faptul că templele şi oracolele, în realitate, nu erau folosite ca loc de închinăciune şi de cercetare a viitorului numai de Greci, ci de toată lumea spaţiului tracic, în sensul larg al cuvântului, care cuprinde şi cetăţile de pe coastă, Doriene, Achee şi altele. Oracolele le

consultau regii și conducătorii. Cum în acest spațiu existau mulți regi, șefi ai triburilor trace, oracolele aveau destulă activitate, ca și laboratoarele de cercetarea viitorului astăzi, cu riscul — acum ca și atunci — să fie dezmințite de fapte, cum s-a constatat recent cu cele mai calificate institute americane. Într-o țară fără hotare, pe când pașaportul nu fusese inventat și nici buletinul de identitate, existând doar tabule de ospitalitate, premergătoare bonurilor turistice și cecurilor de călătorie, regii spațiului tracic se plimbau cu sau fără escortă, în căutarea acestor „consilieri”. Oracolele le dădeau întotdeauna dreptate, chiar dacă rezultatele aveau să fie contrare, căci după cum se știe răspunsurile erau formulate în așa fel că, dacă accentul sau virgula se deplasau, sensul devenea contrariu. Faimoasă era fraza prin care se anunța și izbânda și înfrângerea celui ce consulta oracolul : „Te vei duce te vei întoarce nu vei muri”.

Oracolele în genere, și cel de la Delphi, în special, erau în antichitate izvoare de informații, amestecând cunoștințe, sugestii și de multe ori povețe interesante, căci oracolul ținea seama de stăpânii vremelnici. Din această pricină Delphi era localitatea cea mai disputată între cetățile grecești. Au revendicat-o Macedonenii, Etolii, până când Romanii au devastat-o, iar Teodosiu a închis-o definitiv în anul 320. Timp de secole însă a putut să influențeze politica de atunci și multe hotărâri militare și religioase au fost determinate de aceste răspunsuri. Ele veneau din „Gura Pământului”, din Gura Geei, prin intermediul unei profetese, care fiind prea solicitată, și-a luat o asistentă. Astfel prezicătoarele au devenit două. Ele nu vorbeau însă un limbaj coerent, ci, amestecate de aburii otrăvitori ai peșterii, intrau într-o stare de delir, când se socoteau „posedate” de însuși Zeus. Cuvintele lor erau apoi preluate de sacerdoții locului, care le scriau pe tăblițe și apoi le interpretau și le explicau pe înțelesul pelerinilor, întocmai ca și astăzi. Acești sacerdoți erau însă destul de abili, încât țineau seama de gândirea, de voința și de politica stăpânilor lor, pentru a nu intra în conflicte cu consecințe neplăcute. Regele Cotys, probabil, a fost un bun client al Oracolului din Delphi, din moment ce în înțelepciunea lor supremă, sacerdoții au socotit potrivit să-i închine o piatră, nu funerară, ci memorială. Au trecut pe acolo Saratoșos, Ketriporis, Cotela, precum și alți regi ai Peonilor, Derronienilor, Laiailor numiți Evergetos, Ekgonos, Dokanus, Licheios, Dropion, Nikarkes (a nu se confunda cu avocatul Niarkos, „regele” actual al transporturilor maritime petrolifere), ca și un rege Thrax al Bizanților sau unul Geta al Edonilor.

Un rege al Odrisilor, al cărui nume a rămas bine întipărit în istorie, este Cotys I. Domnia lui a fost îndelungată, ținând douăzeci și patru de ani, din anul minus 383 până în anul minus 359. Nu i-a fost ușor să se urce pe tron, și nu din pricina treptelor, ci a pretendenților, cu care a trebuit să lupte ani grei, în primul rând cu Milthokitos, reușind totuși să-i țină în frâu. Dacă a iubit sau nu Athena și dacă i-a ascultat sfaturile, numai el o știa, dar după fapte nu

prea s-a arătat mare prieten al atenienilor și a ajuns la luptă deschisă cu Athena. A învățat însă lecția de la atenieni și, ca să înfrunte cetatea agresivă s-a folosit de cei ce o cunoșteau mai bine luând în solda sa doi generali atenieni, supărați pe cei nouă arhonți și mai cu seamă pe arhonte-polemarc, șeful lor militar, pentru faptul că nu le-a mărit leafa și nici nu i-a decorat pentru manevrele din timp de pace. Regii Odrisiei, după cum se vede, nu angajau numai secretari-scribani, cunoscători de limbi, ci uneori și scriitori, ca Xenofon, căci aceste îndeletniciri erau la mare cinste în acele vremuri, după cum ne-au arătat chiar de la început regii troieni, care îl aveau ca funcționar pe Homer. Ei angajau și militari, trăgători de sfori, încurcați în toate itele politice ale numeroaselor triburi din Peninsula Haemusului și Asiei Minoare. Aceste lucruri duceau la dese conflicte între Traci, iar domnia regilor nu era întotdeauna liniștită. Cea care se simțea mai calmă în aceste ape tulburi era Athena, căci indirect trăgea foloase, simțindu-se mai sigură pe posesiunile din Chersones. De altfel, și locuitorii Chersonesului erau îndrăciți, căci sub comanda lui Diopthes, au atacat Tracia de Jos și au prădat-o, pe când Filip a găsit de cuviință să răpească chiar din orașul Athena pe Sithalkes, care era cetățean de onoare al cetății, și chiar să se laude că l-ar fi ucis, după cum ne spune același guraliv Demostene.

Un mare merit al lui Cotys I a fost acela de a fi avut o fată pe care a măritat-o cu un anume Iphicrate. Despre aceasta vorbește Anaxandrides. El descrie nunta fetei cu abundență de detalii: pe covoare frumoase, tarabostes pletosi, cu părul uns și lîns, ca al napolitanilor și sicilienilor, erau serviți din vase de aramă, dar nu înainte ca regele însuși să fi gustat mâncărurile și băuturile, în sunete de fluiere, chitare și poate chiar naiuri, căci Pan apăruse înaintea lor, deși inventarea fluiерului este atribuită de unii lui Seuthes. Fata primise ca dotă herghelii de cai, turme de oi — etalon al valorilor de atunci — dar i s-au dat și veșminte cusute cu fir de aur.

Activitățile mai intense, cele de predilecție ale lui Cotys I, par să fi fost tocmai petrecerile, căci despre ele vorbesc și alți scriitori (Athenaios, Teopomp), înfățișându-l între pomi roditori, pe maluri răcoroase de ape, unde se simțea într-adevăr fericit. În cursul unei astfel de petreceri, se pare că ar fi pronunțat cuvinte de ocară la adresa zeiței Athena. Dar nu pentru aceasta atenienii au pus să-l ucidă. Inchiziția încă nu fusese inventată, fiind opera de mai târziu a bunilor creștini.

Chersebleptes, unul din urmașii lui Cotys, este preferat de atenieni, după cum am arătat, dar la moartea lui Berisades, se ivesc conflicte și intrigă în care sunt amestecate și diferite căpetenii ale Odrisilor. Până la urmă, nici Chersebleptes nu-i mai satisface pe atenieni și aceștia îl trec pe lista neagră. Soartă cruntă au avut și copiii lui Chersebleptes, Iolaos, Poseidonios, Medistas și Teras, care sunt pur și simplu uciși la Delphi, în anul 351—350.

După cum se vede, cu toate că Chersebleptes încheiase un tratat cu ateniienii, atât el, cât și fiii săi nu s-au văzut puși la adăpost și au ajuns victime ale acelorasi intrigi și mașinațiuni elenice. Nici statuia lui Cotys, tatăl lui Chersebleptes, și nici statuia lui Rheskupor, celălalt fiu al lui Cotys, nu au împiedicat desfășurarea subteranelor „rațiuni de stat”. Destrămându-se puterea politică și militară, Odrisia a căzut în mâinile lui Filip al II-lea al Macedoniei, în anul minus 341.

În prima jumătate a secolului trei anterior, apare un Cotys al II-lea, ca rege al Tracilor din Odrisia. El ia parte ca aliat al lui Perseu la luptele acestuia împotriva Romei. Se distinge prin curajul și valoarea sa militară și obține mai multe biruințe. După ce-a fost învins și a căzut în mâinile Romei, el nu este pedepsit, ci dimpotrivă, pentru a servi anumite aspirații politice ale Romei asupra Macedoniei, i se dă înțâitate. Polibiu îl prezintă pe Cotys al II-lea ca pe un bărbat cu multe calități, virtuos și curajos în lupte, cu obiceiuri sobre, foarte atent și sensibil la suferințele mulțimii. Cu timpul, se vede că a dobândit toate acele însușiri care lipseau străbunului său, Cotys I, dacă într-adevăr i-a fost nepot.

Datorită prestigiului câștigat în fața Romanilor de către Cotys al II-lea, Odrisia a mai putut să dureze ca stat vasal încă multă vreme, până când este încorporată definitiv imperiului roman, în anul 46.

Odrisia este și un oraș numit în antichitate Uscudava. Pe fundamentul lui, împăratul Hadrian a întemeiat cetatea care-i poartă numele. O vreme s-a numit și Orestia, și a fost bine fortificată, astfel încât a putut să reziste Goților. Din păcate, Vizigoții au învins aici pe împăratul Valens, în anul 378. Din ce în ce mai slăbit Imperiul roman de răsărit a căzut sub Turci în anul 1360. Aceștia și-au stabilit aici capitala, ulterior, însă, la 1453, au strămutat-o la Constantinopole. Astăzi Odrisia-Adrianopole aparține tot Turcilor, rămași în Europa și poartă numele de Edirne.

Având o istorie încărcată de fapte deosebite, realizată de personalități demne de a fi comparate cu cărmuitorii țărilor vecine, Odrisia a avut epoci de strălucire, care au stârnit invidia și gelozia cetăților grecești. Deseori fiind pe picior de egalitate și realizând simultan cu regatele din jur acel echilibru al puterii, fără de care nu ar fi de conceput marile perioade de înflorire culturală și artistică ale Haemusului de sud, Odrisia nu s-a bucurat de recunoașterea valorii sale, iar contribuțiile aduse la formarea civilizației europene sunt adesea trecute sub tăcere. Mai mult încă, urmașii Odrisilor au învățat limba paleoslavă impusă de Bulgari și s-au adaptat altor obiceiuri, uitându-și strămoșii, căci pe teritoriul Odrisiei se află azi Bulgaria, cu o populație covârșitoare tracă, a cărei conștiință a fost de curând redeșteptată, grație descoperirilor arheologice de pe întregul teritoriu al Haemusului de azi.

REGATE TRACE DE SEAMĂ : DARDANIA, ILLIRIA ȘI EPIRUL

Privind spațiul tracic pe harta Europei, distingem tendințe și aspecte culturale diferite : unele sub pecete geto-dacă, din nordul Munților Haemus până în Boemia și Silezia și până la Bug, altele sub pecete tracă de coloratură elenizantă, în sudul Dunării. O tendință illirizantă în partea muntoasă, de apus, cuprindea ambele părți ale Mării Adriatice. În partea de răsărit a peninsulei, Tracii aspirau la realizarea unui regat care să cuprindă, bineînțeles, și coastele, deci și cetățile grecești, considerate spiritual ale lor, numai că aceste cetăți maritime, cu o concentrare de populație și o viață mai vie, urmăreau ca ele însele să ajungă la conducerea unui asemenea stat. Între acestea, în primul rând era polisul Atheniei. Năzuința s-a realizat mai târziu prin hotărîrea lui Constantin cel Mare, dar sub formă diferită, căci el a transferat capitala „imperiului Daciei de Vest” organizat de Romani, la Constantinopol. Cu timpul, deși au existat mari eforturi de latinizare din partea lui Justinian, acest oraș a fost bizantinizat, realizându-se astfel, la o distanță de veacuri, o străveche aspirație elenică. Partea de vest a peninsulei a aspirat, la rândul ei, la regate și împărății autonome, căci regele Pirus a urmărit să realizeze un stat care să cuprindă nu numai triburile din Peninsula Haemusului, dar și triburile illire din toată partea de est a Italiei.

Spațiul illiro-trac a oferit posibilități de afirmare și crearea de centre de putere și pe coasta vestică a peninsulei Haemus, după cum a fost Epirul și Dardania, țara-mamă, înaintea celei mai mari centralizări de putere din Haemus, din Europa și din lume, precursora a Imperiului roman, a Regatului și apoi a Imperiului Macedonean, ajuns la culme sub Alexandru cel Mare.

Dardania. Tribul de bază al acestei țări a fost acela al Dardanilor. Aceasta nu înseamnă că alte triburi înfrățite nu făceau parte din această țară, începând cu cele de la confluența Dunării cu Drava, în așa-zisa Moesia, și pe toată Valea Moravei ce se varsă și ea în Dunăre, apoi cele de peste cumpăna apelor, dincolo de Naissus, pe Valea Vardarului, peste Scoplia până în Macedonia,

cuprinsă și ea parțial în această primă organizare. Regiunea avea munți și codrii ce țineau cale de cel puțin trei zile, oferind toate cele ce le dă o pădure, ca vegetație și faună. În sânul munților însă mai sunt mine-reuri diverse, ceea ce a prilejuit și aici dezvoltarea metalurgiei descoperite la nord, dincolo de Dunăre, în bazinul metalifer și carbonifer al Transilvaniei și Banatului. Ocupațiile Dardanilor erau numeroase, căci numeroase erau și clanurile acestui neam, cu nume diverse, între care cei mai de seamă se arătau Galabrii și Thunatae. Numele celor dintâi ne duce cu gândul la Calabria de astăzi a Italiei, nume dat tocmai de un trib al Calabrilor coborât la un anumit moment istoric în Italia de sud.

Prezența numeroaselor ape pe teritoriul lor i-a obișnuit pe Dardani și cu ocupațiile pescărești în interior, iar triburile illire de pe coasta dalmată au dat navigatori temerari, care își câștigau existența din comerțul pe mare.

Cât timp viața triburilor dardane se desfășura liniștit, în cadrul indeletnicirilor patriarhale, iar populația excesivă pleca, nu s-a pus problema unui stat puternic. Legăturile între triburi erau de bună vecinătate și de înțelegere, fără nevoia unei unități centralizate. Venirea popoarelor din alte seminții, cum au fost Celții, în mișcarea lor spre est și spre sud, i-a făcut pe Dardani să-și dea seama de nevoia unui stat unitar și viguros. În secolul al III-lea anterior, se realizează acest regat, devenind o putere capabilă să amenințe Macedonia, cu care nu odată a avut conflicte. Paralel se dezvolta și Statul Roman, care, ajungând în contact cu Peninsula Haemusului, în diferitele sale războaie illirice și macedonene, a intrat în conflict cu Dardanii. Cu toată valoarea lor militară și unele victorii pe care le-au câștigat, Dardanii au fost până la urmă supuși de Romani. Învingătorul lor a fost consulul Scribonius Curio, în urma bătăliilor dintre anii minus 76 — 74. Căzut sub dominația romană, statul dardan a fost încadrat în provincia Moesiei. În tot acest răstimp, populația a devenit furnizoare de grâne, metale și soldați, cunoscuți de altfel pentru vitejia lor. Împăratul Vespasian a format chiar o unitate militară din Dardani, des utilizată în diferite părți ale imperiului. Nu este exclus să fi fost îndreptată și împotriva fraților lor de la nord de Dunăre, de unde și conflictele ocazionale cu Dacii, care coborau în Moesia. Pentru a stăpâni în liniște această provincie, statul roman a construit drumuri și cetăți, printre care demnă este de menționat Ulpiana, devenită apoi Nicopolis.

Cu toate că Dardania a fost integrată în Imperiul roman, locuitorii încețățeniți și limba latină clasică impusă ca limbă oficială a statului, conștiința traco-dardană s-a conservat de-a lungul vremurilor. Printre Dardanii de seamă trebuie amintit împăratul Constantin cel Mare, care s-a născut la Naissus. Toată zona traco-illiră a dat o seamă de alți împărați, despre care se va vorbi la locul cuvenit. Amintim aici că, în secolul al VI-lea, conștiința traco-dardană a apărut într-o maximă expresie a sa, prin cei trei împărați justinieni ai imperiului de răsărit: Justin I, Justinian și Justin al II-lea. Aceștia, deși traco-

dardani, ca cetățeni conștienți ai Imperiului roman au făcut tot ce le-a stat în putință, îndeosebi Justinian, pentru a păstra caracterul latin al statului. Imperiul începuse să se grecizeze într-un ritm prea accentuat, impunându-se tot mai mult limba elină, care s-a răspândit încă din antichitate, prin comerț și mai ales datorită prestigiului de care s-a bucurat cultura greacă, fără a fi susținută oficial de o forță politică statală. Justinian a reintrodus limba latină și a creat, prin tracul Trebonian, nemuritoarele opere : *Pandectele* și *Institutiones*, conservând și reactualizând dreptul roman, baza dreptului de astăzi al Europei și al lumii. În secolul al V-lea, Dardania renaște ca provincie autonomă, detașată de Moesia, și reia o fizionomie administrativă, care nu puțin a contribuit la redeșteptarea conștiinței străvechi.

Dardania a fost punctul de întâlnire a unor popoare, ca Celții și mai târziu Slavii. Bineînțeles, Dardanii au opus rezistență în numeroase bătălii, la început singuri, mai târziu ca cetățeni ai Imperiului Roman. Cetele slave infiltrate odată cu decăderea imperiului roman de răsărit, s-au erijat în conducători. Populație considerată pașnică, dar în realitate agresivă și crudă, după cum o descriu unii istorici, ea venise aici fără nume. Și-a câștigat, cu sau fără justificare, epitetul de „servi“, de la latinul „servus“, care, în scrierea cirilică adoptată din grecește, avea să dea prin „b“ citit „v“, *Serbi* și *Serbi*, adică Țara Servilor sau a Scavilor. Acesta a ajuns să fie numele de azi al Dardaniei de altădată. Populația desigur nu este mult schimbată, căci, deși aceste cete din răsărit, desprinse din neamul Slavilor, se zice că ar fi fost mai numeroase decât cetele altor năvălitori, ele nu au înăbușit populația locală numeroasă și prolifică. Numai prin impunerea altei limbi și a desnaționalizării localnicilor s-a ajuns la o populație mare ca număr, cu un nume atât de nepotrivit. Mai putem adăuga și faptul că în Cosova și Metohia ar exista clanuri celtice, întâlnite până în vremea primului război mondial, după mărturiile fostului ofițer francez, cardinalul de mai târziu, Eugène Tisserant.

Iliria. În zona nord-vestică a Peninsulei Haemusului, în Pannonia, în Noricum și în Vendelicia, până în țara Retiilor, a Elveției de azi, se întâlneau triburile illire sau traco-illire, cu unele denumiri locale, după zonele geografice pe care le populau. Coasta Dalmată și apoi Herțegovina și Muntenegrul, toată Albania, cu infiltrații în Macedonia și în Epir, erau, de asemenea, locuite de triburi illire. Acestea s-au deplasat, la un moment dat, și pe coasta de est a Italiei, pe care au ocupat-o, în întregime, de la nord până la călcâiul cizmei italice, și aceasta înaintea stabilirii coloniilor grecești, care nu au găsit pământuri deșerte și nelocuite, ci dimpotrivă, prelucrate de această populație sau de cele din interior, Samnite. Scopul coloniilor era, în primul rând, acela de a comercializa produsele acestui pământ mai roditor decât al Greciei, precum și peștele pescuit în bogatele ape ale Adriaticii. În nord s-au stabilit Venetii, Dalmatii și Liburnii pe ambele coaste, Japidii, iar mai la sud, Mesapii și Iapigii. Toți erau încercați navigatori și ajunseseră să fie atât de bine organizați la

un moment dat, încât au devenit o preocupare pentru Statul Roman. Acesta a susținut mai multe războaie așa-zise illirice, începând cu cel din anii minus 229—228. Alte triburi erau Aitolii, Molosii și Molotii, care au avut și un rege, pe Arybas. Alexandru Macedon se simțea mult mai legat de Aitolii, decât de Doriene și Eleni. Tribul Ardiaailor pare să fi dat numele Mării Adriatice, cum s-a mai spus, iar acest mare trib era, în realitate, dominat de Illiri. Un neam de-al Illirilor, trecând dincolo de Pannonia, spre nord, a ajuns până la Vistula, sub numele de Lugi și se pare că însăși Lusatia este legată de ei.

Illirii erau un popor viguros, făurit într-o ambianță muntoasă, unde mintea se ascutea în lupta zilnică cu natura aspră și zgârcită, oțeliți pe mare, în lupta cu valurile ridicate de Bora-Boreas ce suflă puternic. La acestea se adaugă o vitejie și un dispreț față de moarte născute din credința în nemurire și în zei specifici tribului lor. Cu aceste însușiri n-a fost greu, la un moment dat, să constituie un stat și să aibă regi. Așa se vorbește de un rege Agron, fiu al lui Pleurates, care a avut ca soție pe Teuta, regină destoinică. La pierderea soțului, urmându-i ca succesoare, Teuta a avut curajul să înfrunte Senatul roman și să afirme că Illirii „nu pot fi opriți să-și câștige hrana pe mare“, apărând prin aceasta drepturile de pescuit în „lacul illiric“ (Adriatica), spre care Romanii și-au îndreptat privirile abia după unificarea Italiei.

Alt rege al Illirilor, Gentius, a domnit peste șaptezeci de orașe. Capitala lui, Scodra, dăinuiește și astăzi. După cum povestește Diodor din Sicilia și Titus Livius, Gentius stăpânea și prin părțile strâmtorii de la Otranto peste Taulanti, unde era localitatea Epidamnus din Epir, așa cum indică și Tucide. La fel, domnea peste Pharos și peste insula Curzola, azi cunoscută sub numele de Corfu. Romanii au oprit această expansiune. Gentius, fiul lui Pleurates și al unei illire, Euridice, s-a căsătorit cu Etleva, și a avut cu ea doi fii, pe Pleurates al II-lea și pe Scordilaides. În urma uneltirilor Grecilor din insula Issa, cu toate demersurile încercate prin solii lui Tenticus și Bellus, Gentius este atacat de Romani. Capitala sa este asediată și, după o rezistență de o lună de zile, cade. Regele e făcut prizonier. Anicius, învingătorul său, l-a purtat pe regele Illirilor legat de carul său de triumf. I-a rămas moștenitor un copil sub tutela mamei sale vitrege, dar Romanii au avut grijă să scape și de acest rival, spre a nu avea blocat drumul spre Haemus.

Mai târziu, pe când Romanii erau angajați în cel de-al doilea război punic, Illirii se aflau sub domnia lui Dimitrie din Pharos, a lui Pleurates și a lui Scordilaides, acesta din urmă de origine scordiscă. Tribul Aitolilor, la rândul său, a avut ca regi pe Pleurates, pe fiul lui Scordilaides, pe Aminandar din clanul Atamanilor și alții.

În timpul celui de-al treilea război macedonean, alături de Perseu, se aflau și Illirii. În felul acesta, au fost și ei bătuiți și și-au pierdut independența. Illirii aveau să-și recapete importanța mai târziu, printr-o seamă de împărați romani ridicați din rândurile lor, în frunte cu Dioclețian, illir din Salona

(Dalmatia), puternic inclinat să favorizeze provinciile de baștină. Dioclețian a reformat statul, alcătuind o nouă constituție imperială, împărțind în patru imperiul, el alegându-și Orientul cu Tracia, Asia și Egiptul. Capitala sa era la Nicomedia, în Bithynia. După douăzeci și unu de ani a abdicat și s-a retras în palatul de la Salona-Spalato. Dioclețian a fost cea mai mare glorie a Illirilor deveniți cetățeni romani.

Un împărat illir, menit să joace un rol deosebit în istoria Daciei, a fost Lucius Domitius Aurelianus, născut în Pannonia la 214, proclamat împărat la 270. Aurelian a purtat o seamă de războaie contra Goților, a Germanilor, a reginei Zenobia din Palmira, care voia să creeze un imperiu oriental, a introdus unele înțelepte măsuri administrative și a zdrobit răscoala lui Firmius în Egipt, precum și a lui Tetricus, în Galia, fapt pentru care, în anul 274, i s-a acordat titlul de *Restitutor Orbis*, adică „Restaurator al lumii”, „al Imperiului”. Aurelian a introdus la Roma cultul „Soarelui Nebiruit”, pentru a împiedica răspândirea creștinismului. Serbările mari în cinstea Soarelui Nebiruit se desfășurau la 25 decembrie. Creștinismul a preluat această sărbătoare și această dată calendaristică, atribuindu-le însă alte semnificații : Nașterea lui Cristos Nazarineanul în Bethleem, după cum spun Scripturile. În anul 271, Aurelianus și-a retras legiunile și administrația din Dacia, încredințându-i acesteia misiunea indirectă de apărare a limesului roman prin forțele proprii. Înfruntându-se cu Goții, Daco-Romanii i-au ajutat pe Romani să-și degajeze o parte din legiuni spre a le utiliza în locuri mai primejdioase. Romanii au păstrat totuși unele garnizoane și fortărețe atât pe dreapta, cât și pe stânga Dunării.

Neatâmpărații Illiri au dat mult de furcă imperiului. Numai în vremea lui Augustus și a succesorilor săi au reușit Romanii să-i pacifice pe Illiri și să-i liniștească pe regii acestora.

Dar dacă Illirii nu s-au putut realiza și afirma mai temeinic printr-un regat din pricina mulțimii clanurilor și regilor lor ce guvernau această numeroasă seminție, ei însă au determinat, printr-o participare masivă, crearea regatului și a imperiului macedonean, imperiu bazat în realitate pe Illiria, Tracia și Peonia.

Illirii au întemeiat o seamă de orașe rămase și azi, cum este faimoasa Ragusa, devenită Dubrovnic, Rhizon, devenită Rizano, Cattaro, în antichitate numită Ascrisium sau Ascrion. Mai exista și orașul Thermidava, pomenit de geograful Ptolomeu, care marchează prezența elementului traco-dac în spațiul traco-illir. O caracteristică generală a toponimiei de origină illiră este sufixul în *ona*, după care se pot identifica o seamă de orașe din Italia, începând cu cele de pe coasta adriatică, și anume Ancona, Salona, Navona, spre interior, Sulmona, Verona, iar pe coasta tireniană, Savona. În cantonul Ticino din Elveția găsim, de asemenea, orașul Ascona.

Spiritualitatea illirică se baza pe religia politeistă, comună și tracilor, dar illirii aveau zei proprii ca Bindus, Iria, Ica, Madaurus, Seutona, fără a fi înconjurați de prea mult mister, dar suficient de autoritari spre a întreține vitejia și cumpătarea în viața de toate zilele a slujitorilor lor. Illirii foloseau ca băutură vinul (și nu numai pentru ritualurile sfinte), foloseau și berea slabă, un fel de bragă (regelui lor Gentius atribuindu-i-se invenția unei băuturi din plante, așa-numita „gentiana“, un fel de absint), dar și mied obținut din mierea de albine, căci și Illirii creșteau albine în livezi și pe colinele înflorite.

Triburile traco-illire din zona munților Dinarici nu s-au întins numai pe coasta de răsărit a Italiei, dar și spre nord, unde ocupau întreaga Pannonie. Ele stăpâneau și o altă mare regiune numită Noricum. Pe timpul Romanilor, Noricum cuprindea practic toată Austria, o parte din Bavaria și din Stiria austriacă, mărginindu-se la vest cu Retia Elveților de azi. Ei s-au opus triburilor celtice, cu care s-au înfruntat în momentul când acestea s-au pus în mișcare, împânzind Europa. Cu timpul s-au amestecat cu Celții (Norici, Taurisci, Alauni) precum și cu alte neamuri germanice, coborâte din nord, din acest amestec rezultând Austriecii de azi, care mai au în vinele lor și ceva sânge latin din timpul stăpânirii romane, cu centrul la Vindobona (Viena). La cucerirea regiunii de către Romani, Noricum a devenit o provincie, iar mai târziu, sub împăratul Dioclețian, prin reforma adusă de el, această provincie a fost împărțită în două, și anume: în Noricum Ripense și Noricum Mediterraneum.

Prin Traco-Illiri, spațiul tracic s-a întins în toată zona apuseană a peninsulei Haemusului, până la Dunăre, urmându-i cursul spre a cuprinde Pannonia, Noricum și jumătatea de răsărit a Italiei, care are astfel trei componente: una răsăriteană, illirică, alta apuseană, etruscă, și alta derivând din Troienii descălecători, fondatori legendari ai Romei.

Conștiința traco-illiră au mai păstrat-o azi Albanezii, care se numesc ei înșiși „schipetari“. Limba lor actuală prezintă fenomene interesante de apropiere, pe vechi baze ariene, cu limba română, cum a demonstrat-o într-un studiu savant prof. I.I. Russu, și reprezintă cheia enigmei etrusce, cum a arătat-o mai demult învățatul Vraciu și mai recent cercetătorul Zacharias Mayani. Nu mai puțin, dialectele grupurilor aromânești din Epir, care se află azi parte în Albania, parte în Grecia, vădesc unele legături cu limba traco-illiră.

Dialectele italiene, mai mult decât limba clasică, cuprind influențe și cuvinte din traco-illira de altădată, dar un studiu comparativ complet și temeinic asupra dialectelor în raport cu limba traco-illiră de ieri și cu limba albaneză, aromână și română de azi, nu s-a făcut încă.

Epirul. O altă afirmare pe plan politic a neamurilor traco-illire din Peninsula Haemusului s-a produs în regiunea Epirului, care se întinde în jurul Munților Cerauni și a masivului Pindului. Din acești munți coboară riuri, torenți proveniți din neaua topită, formând lacul Ianina. Epirul se întinde din acești munți până la Marea Ionică, în extremitatea de sud a Adriaticii, având în față,

în Italia, peninsula Salentină. În genere, relieful Epirului este muntos, fără a fi lipsit totuși de zone de șes în partea de coastă, zone apărute de vânturile nordului, ceea ce îngăduie cultivarea portocalului. Ocupația principală a populației a fost păstoritul pe cele două versante ale muntelui, scăldat de riuri repezi, către zonele joase ale Prevezei și ale Valonei. Din lâna de aur a oilor și laptele bun pentru brânzeturi s-a tras bogăția acestei regiuni în toate timpurile, sub chipul galbenilor de aur.

Acestea au fost resursele care au susținut statul format în secolele al V-lea și al IV-lea anterioare, atât sub formă de regat la început, cât și de republică federativă apoi. Maxima afirmare a regatului Epirului s-a săvârșit sub regele Pirus al II-lea, dar înaintea sa a domnit Eacid, tatăl său, care a trăit între anii minus 319—272. Despre Eacid se știe că a fost detronat de către Cassandru, regele Macedoniei, după moartea lui Alexandru cel Mare. Nu i-a rămas altceva de făcut decât să plece în exil.

Dinastiei care a ținut în mâini destinele regatului Epir i se atribuie descendența din eroii legendari ai luptătorilor de la Troia. Se spune că, din Neoptolem, s-ar trage dinastia epirotă a Eacizilor. Neoptolem era fiul lui Achile și al Deidamiei, și era unul din războinicii ascunși în Calul Troian. El a fost acela care l-a ucis pe Priam și l-a aruncat din înălțimea unui turn pe Astianax, fiul lui Hector. Neoptolem și-a luat de soție pe Hermiona, fata lui Menelau și a Elenei, dar și pe Andromaca, voind să aibă cel puțin două neveste. Prima însă nu i-a adus noroc, căci fostul ei logodnic, Oreste, muncit de gelozie, n-a putut să-l ierte și l-a ucis.

Primul rege al Epirului pare să fi fost Alceta I, după a cărui moarte, survenită la minus 373, a ajuns rege Neoptolem I, împreună cu fratele său, Aribba. Lui Neoptolem, i-a urmat la tron fiul său, Alexandru Molossul, la anul minus 357. Una din surorile lui Olimpia, avea să devină soție a lui Filip al II-lea al Macedoniei, mama lui Alexandru cel Mare.

A mai existat un Neoptolem al II-lea, fiu al lui Alexandru Molossul, care a domnit numai patru ani, de la minus 302 la minus 298, când s-a reîntors Pirus. Au domnit împreună un oarecare timp, până când Pirus a găsit de cuviință să-i încredințeze lui Neoptolem al II-lea o misiune mai pașnică, în cealaltă lume. Epirul a dat oameni de valoare care s-au distins în vestitele lupte ale lui Alexandru cel Mare.

Afirmarea cea mai strălucită a acestui regat a realizat-o, fără îndoială, Pirus, care a ajuns la domnie pentru prima oară între anii minus 307—306, dar nici el n-a avut prea mult noroc și și-a pierdut coroana, tot din pricina lui Cassandru. Ducând o politică de învrăjpire, Cassandru urmărea să încadreze Epirul în Macedonia. Abia când acesta a fost învins de către Demetrie Poliorcetul, Pirus a redevenit rege al Epirului. După ce-a scăpat de Neoptolem și și-a organizat statul, stăpânit fiind de mari ambiții, ca și alți regi din timpul său, cu toții visând rangul de rege peste regi, ceea ce fatal îi împingea la o poli-

tică de cuceriri teritoriale și de dominare a triburilor înrudite, Pirus și-a îndreptat privirile spre Italia. La îndemnul Italoților din Taranto, s-a lansat contra Romanilor, în anul minus 281, obținând în acest prim război o victorie la Eracleia și apoi la Ascoli, în anii următori. Însuflețit de succes, n-a pregetat să-și continue marșul victorios și să străbată toată Calabria, până în Sicilia, unde i-a bătut pe Cartaginezi. Prin aceasta a adus indirect un serviciu Romanilor, care au avut de înfruntat în mai multe războaie prezența Cartaginezilor în Sicilia și concurența lor comercială. În loc să-i mulțumească, la întoarcerea în Italia Romanii l-au înfruntat din nou și, de data aceasta, Pirus a fost bătut la Beneventum, la minus 275. A izbutit totuși să se întoarcă acasă, în Epir, unde nici bine nu și-a venit în fire, că a fost silit să-și reia campania împotriva Macedoniei și a cetăților grecești în frunte cu Sparta. În bătălia dată pentru cucerirea orașului Argos, Pirus a pierit, nu se știe bine dacă pe câmpul de luptă, ca un mare viteaz cum a fost, sau din pricina vreunui microb elenic ce domnea în Argos fără să fi fost văzut și contra căruia nu luase măsuri militare și sanitare potrivite.

Încercarea lui Pirus de a crea un mare regat occidental, bazat pe cetățile grecești, a apărut, la timpul său, foarte normală, căci parte din urmașii lui Alexandru, unchiul său, au încercat același lucru, ca de pildă Antioh, Ptolomeu, Seleuc și alți generali. Imperiul lui Pirus trebuia să cuprindă, în afară de Epir, Italia meridională, Sicilia și chiar teritoriile cartagineze ale Africii. Aspirația către acestea din urmă i-a făcut pe Sicilieni, care trebuiau să finanțeze expediția, să se revolte, rămânându-i fidelă doar cetatea Taranto din sudul Italiei. Inițiativa sa ar fi avut sorti de izbândă, căci se baza pe însăși dorința cetăților grecești din Italia de a avea o organizație superioară și autonomă. Ele vedeau în Pirus însușirile soldatului și conducătorului, iar Imperiul macedonean al lui Alexandru, care a impresionat atât de profund lumea antică, era o cheazășie, căci Pirus se trăgea din marea familie a monarhilor traco-illiro-macedoneni. Pe de altă parte, cetățile grecești din Italia se simțeau amenințate de puterea crescândă a Romei, după cum, în prealabil, au simțit puterea regatului Samniților. Înșiși Cartaginezii se instalaseră bine în Sicilia, peste coloniile grecești, și aspirau să-și extindă dominația și asupra coastei italiote. Era firească deci simpatia lor pentru un mare comandant epirot.

De la Pirus ne-a rămas totuși ceva : expresia „a la Pirus“, folosită în toată lumea pentru o victorie atât de costisitoare, încât echivalează cu o înfrângere. Dintr-o astfel de victorie atât învingătorul cât și învinsul ies cu oasele frânte. Așa i s-a întâmplat lui Pirus în bătălia cu Romanii la Beneventum, la anul minus 275. Salvarea lui s-a datorat cavaleriei bine instruite și „tancurilor“ de pe atunci reprezentate de elefanții primiți din partea regelui Egiptului, Ptolomeu Cheraunul.

Epirul mai este cunoscut și prin faimosul oracol de la Dodona, aflat la poalele muntelui Tomaros, la scurtă distanță de orașul actual Ianina. Lăcașul

era frecventat încă din epoca neolitică, pe când se practica aici un cult local, continuat și în epoca bronzului. Peste acest cult indigen, s-a adăugat cultul Marei Mame, adorate în preajma unui stejar sacru, ceea ce ne duce cu gândul nu numai la Muma Pădurii, ci și la faimosul stejar vânjos, cu coroană înaltă, largă și maiestuoasă și cu trunchiul dotat cu multe coaje și rădăcini robuste, adânc înfipite în pământ. Probabil această apropiere între Muma Pădurii și Stejarul Vânjos i-a făcut pe Greci să introducă în Epir, în secolul al VII-lea, cultul lui Zeus Atotputernicul, iar zeița străbună, îmbătrânită fiind, să fie trecută pe al doilea plan, sub numele de Diana, și să-i devină tovarășă de viață zeului suprem, nu pentru a-i inspira noi inițiative (care, de altfel, niciodată nu i-au lipsit nici pentru zeițe, nici pentru eroine și nici pentru muritoare de rând), ci mai mult spre a-î potoli și a-i domoli acțiunile. Marele Homer povestește că, într-o anumită peșteră, se află oracolul care dădea răspunsuri prin foșnetele stejarului de afară. Ele erau interpretate, ca de obicei, de sacerdoții specializați, numiți *Selli*, prescurtarea probabilă a „Serviciului Ellenic de Informații” ! Sacerdoții trăiau în peșterile învecinate, desigur bine mobilate, luminate și încălzite. Numai baia le lipsea, căci una din obligațiile acestor sacerdoți — care au lăsat mulți învățăcei până în zilele noastre — era aceea de a nu se spăla niciodată, ca astfel, prin mirosul lor specific sacerdotal să-î țină la distanță pe credincioși, aceștia fiind obligați să asculte răspunsurile cu mâna pâlnie la ureche, înțelegându-le doar pe jumătate. În felul acesta, prestigiul lor sporea, orice oracol care se respectă trebuind să fie misterios și cât mai neînțeles, căci de aceea e oracol ! Dodona era socotit oracolul cel mai mare din sud-estul european și regele Pirus a construit și împodobit localitatea cu noi edificii, un teatru, așezăminte de sănătate și de înfrumusețare, poate chiar băi, dar numai pentru peregrini, așa după cum s-a văzut în cioburile și metalurile descoperite de arheologi.

Regatul Epirului a început să decadă după moartea bravului rege Pirus, devenind mai întâi republică federală, până când, în anul minus 167, a fost cucerit printr-un război crâncen și îndelungat de consulul Paulus Emilius și transformat în colonie romană. Colonia a fost integrată în provincia Macedoniei, apoi a Achaiei, pentru a-și recăpăta independența pe timpul împăratului Vespasian, stabilidu-și atunci capitala în orașul Micopolis. Sub Dioclețian, în urma reorganizării sale, alături de *Epirus vetus*, s-a adăugat o nouă provincie numită *Epirus Nova*, cuprinzând o parte din Macedonia și având drept capitală orașul Dyrrhachium, Dures albanez de astăzi.

MARELE IMPERIU TRACO-MACEDONEAN

Începuturile. Prin numele de Macedonia se înțelege o țară care s-a afirmat mai întâi ca regat, apoi ca imperiu, cel dintâi imperiu din Europa, înainte de apariția celui roman. Macedonia a fost cea mai înaltă expresie politică a spațiului trac, până la încadrarea sa în hotarele și mai întinse ale Statului Roman. Întinderea țării a fost variabilă. În sens restrâns, când a luat o fizionomie deosebită în cadrul mării Tracii, Macedonia era cuprinsă între văile riurilor Aliacmon, Vardar, Struma și Nestos, incluzând lacurile de munte ale Ohridei, Castoriei, Arnisei și altele. Creasta munților din jur depășea hotarele de astăzi ale Macedoniei (împărțită între trei țări) și cuprindea peninsula Calcidică cu cele trei „degete” prelungite în mare, ale Casandrei, Sithoniei și Muntelui Athos, inclusiv zona Dravei și Cavalei. Dacă munții, bogați în păduri și pășuni, ofereau în trecut bune posibilități pentru păstorit, ascunzând metale în pânțele lor, șesurile mănoase au fost cultivate cu toate plantele cunoscute în antichitate, iar mai de curând și cu acele frunze otrăvitoare care sunt uscate și oferite populației pentru vătămarea sănătății ei. Este vorba, cum lesne se înțelege, de iarba dracului considerat în toată lumea ca tutun de cea mai bună calitate.

Printre triburile care au populat Macedonia sunt demne de amintit Orestii Eorzii, Tymohii, Elinioții, Lynchiștii, Agrianii, cu regele Longaros, Paionii, cu regele Clit, Taulanții cu regele Glauchios, Autariații și alții.

Etnia Macedonenilor. S-au purtat numeroase discuții asupra originii Macedonenilor : din ce seminție s-ar trage și dacă au fost sau n-au fost Greci. Greci nu puteau fi din moment ce însuși Alexandru Macedon n-a fost admis la Jocurile Olimpice, tocmai pe motivul că nu făcea parte din neamul Grecilor, mamă-sa fiind din Epir și Epirul fiind locuit de Traco-Illiri numiți Epiroți. Tatăl său era de asemenea din Macedonia, ridicat din triburile locale trace.

După Paul Cloche, la început Macedonia a fost locuită de neamuri de origine diferită, numărând printre acestea, în epocile arhaică și clasică, un număr

apreciabil de descendenți din familii sau triburi epirote, illire, peoniene, trace sau frigiene. Cloche nu neagă aportul Acheilor și Dorienilor, dar acesta este inferior și datorită lui, limba macedoneană a fost socotită la un moment dat ca un dialect grec „aberant”. Asemănările sau deosebiri identificate până acum în limba macedoneană ne arată că aceasta era înrudită în egală măsură cu traca și illira.

Locuind în centrul Peninsulei Haemusului, după ce s-au format în bazinul râului Haliacmon, se pare că Macedonenii i-au forțat pe Frigieni să părăsească locurile și să treacă în Asia Mică. Dintre Traci, Macedonenii sunt singurii care realizează o organizare statală temeinică, viabilă, prin concentrarea tuturor energiilor din peninsulă, creînd cel mai mare imperiu al lumii antice. Acest stat a avut capitala la Aigai, azi Edessa, iar mai târziu la Pella. În sanctuarul de la Libetha se întâlneau, într-o mare casă de cult, bărbați macedoneni și traci, în anumite date ale anului, fapt relevat de J. Burckhardt. Femeile entuziasmate de cultul lui Dionisie, clodonelele și mimalonelele, ne amintesc de Tracia, spre care, de asemenea, ne duce atmosfera dramatică din piesa lui Eschil, *Edoni*, trib trac. În insula Samotracia, regele Filip o întâlnise pe Olimpia, care, împreună cu alte fete princiare, căutase adăpost de primejdiile mării. După tradiție, Macedonenii s-au format din zece triburi de origine tracă.

Problema etniei Macedonenilor apare ca un exemplu clasic pentru crearea de erori substanțiale, bazate pe prejudecăți și pe supraevaluarea premiselor periferice. În anul 1884, Hertzberg, deși recunoștea că „multe părți ale țării Macedoniei se găseau în mâinile unor sălbatici Traci, Peoni, și Illiri”, refuza să considere pe Macedoneni „o ramură a Illirilor sălbatici și setoși de sânge”. Pe de altă parte, Grecii nu-i considerau pe Macedoneni prietenii lor, și nici ca rubedenii ale Elenilor. Din păcate, pentru cercetarea limbii macedonene nu ne stau la dispoziție decât glose și nume proprii, dar nici o inscripție coerentă, nici o singură frază. Se știe însă sigur că limba macedoneană n-a fost o limbă greacă și că Macedonenii pronunțau cuvintele grecești cu accent străin, iar cei ce vorbeau limba greacă o pronunțau ca străinii. W. Tomaschek afirmă că această pronunțare stricată se explică prin „structura limbilor fie illirice, fie frigiene, fie trace”. Filologii clasici au decretat, în consecință, că limba tracică a Macedoniei a fost limba oamenilor neliberi, câtă vreme elenismul s-ar fi limitat la cercurile dominante din jurul dinastiei Argiasilor. Ar trebui să prefigurăm că tocmai nucleul etnic, care organizează și susține statul macedonean, aparține grupului neamurilor trace. Mozaicul din Pompei, care îl arată pe Alexandru cel Mare cu părul de culoare închisă, nu reflectă decât un ideal de frumusețe din Roma târzie. După relațiile contemporanilor, el ar fi avut părul leonin și pielea de culoare deschisă. Platon relatează că Olimpia, mama lui Alexandru, exercita sfintele mistere ale dansului tracic al lui Dionisie și cultul lui Orfeu.

Cultul lui Dionisie a fost foarte răspândit în Macedonia. După Hellenikos, strămoșii Macedonenilor au trăit mai înainte în Moesia, adică în nordul Serbiei și Bulgariei de azi. După W. Tomaschek și Gerke, un trib s-ar fi deslipit din grupul care a alcătuit mai târziu neamul Grecilor, s-ar fi îndreptat spre nordul Thessaliei, amestecându-se cu populația illirică și tracică de acolo. Descoperirile arheologice ale lui Casson au dovedit o dependență preistorică a Macedoniei de spațiul dunărean. Tensiunea dintre Macedoneni și Greci se explică deci nu numai prin antagonismul dintre Helenii, deja orășenizați, și Macedonenii care păstrau forța lor originară trăind la țară, dar și prin faptul că separarea lor a avut loc într-o vreme îndepărtată.

Regii. După tradiție, se spune că prin anul minus 795, un Eraclid, numit Caran, a pus mâna pe Macedonia de Jos, așa-zisa Ematia și a fondat o nouă dinastie extinsă apoi și asupra Macedoniei de Sus, ca și asupra peninsulei Calcidice. După alte versiuni, primul rege ar fi fost Perdicas, fiul lui Temen din Argosul stăpânit de Dorieni, întemeietor al dinastiei Argeazilor încă din secolul al VII-lea. Acestuia i-ar fi urmat un Alexandru Filoelenul, adică Iubitorul de Greci, căci toți regii din Haemus, până la urmă, optau și se declarau pentru una sau altă cetate de la mare, nu numai spre a-și petrece vacanțele de vară pe țărmurile fără nisip ale Eladei, dar și pentru bine stabilite motive economice, politice și militare. Alexandru Filoelenul a îndrăgit știința și artele grecești. L-a luat la curte pe Pindar, marele poet al antichității, născut la Teba din seminție dorică, la anul minus 520. Scrierile sale au caracter sacru, ocupându-se de mituri, de istorie, de cele sfinte, deoarece Pindar avea și mari funcții sacerdotale. Scriind într-un dialect doric literar, era partizan al expresiei artistice dorice. El era, bineînțeles, inamic de moarte al Athenei. Duios și sentimental, se pare că Pindar ar fi murit cu tâmpla înclinată pe umărul frumosului efeb, Theoseu.

De fapt, după cum se vede, Grecia maritimă era aceea care făcea curte (în sensul bun al cuvântului) regilor traci. Chiar dacă ei se declaraseră pentru o cetate, nu se simțeau împiedicați să-și schimbe simpatiile și să-și aleagă alt partener, altă cetate. În afacerile familiale însă se mențineau în sânul neamului lor. Așa, un alt Perdicas se căsătorește cu fata regelui Odris, Sithalkes, iar urmașul său, Archelaos, își ia de soție pe fata regelui trac Cotelas, numită Meda sau Geta. Archelaos a fost un bun administrator al afacerilor publice. A construit drumuri, a făcut fortificații, a creat o armată permanentă și a impus o administrație evoluată, căci avea și minte, și gust, din moment ce l-a avut slujbaş la curtea sa chiar pe Euripide. Acesta, fiind scriitor, era și reporter, și nu pregeta să raporteze Grecilor săi cum stau lucrurile în regatul macedonean și ce politică și diplomatie ar fi fost bună de urmat spre a-l câștiga pe regele Archelaos. De altfel, numele elenizat al regelui macedonean ușor lasă să se vadă simpatiile și preferințele sale elenice.

Întâlnim apoi pe tronul Macedoniei și pe un oarecare Amintas, contemporan cu Darius Istaspe al Persilor, cu care încheie o alianță pe la anul minus 490. Urmează un alt Perdicas, al II-lea, care domnește între anii minus 450 — 414, împreună cu fratele său, Filip. Au domnit în bună înțelegere, ba chiar cu prea multă înțelegere, după ce au găsit de cuviință să-l suprimă mai întâi pe fratele lor mai mare, urmașul legal la tron. Perdicas al II-lea a întărit statul macedonean, îndeosebi sub raport economic, lăsând deoparte cultura de proveniență grecească, fără însă a fi complet demodat, căci a luat în slujba sa la curte pe Hippocrate, pe atunci medicul cel mai renumit al lumii antice. Nu se știe bine de ce Perdicas a preferat un medic grec, căci medicii traci aveau un mare renume. Se vede însă că regele, dintr-o elementară prudență, nu și-a luat pe unul dintr-ai săi, cum se întâmplă și mai aproape de zilele noastre (Mussolini avea ca medic personal un german), pentru a nu fi expus unor experimentări cu medicamente prea tari. . . De altfel, Pirus, atât de cavalier în bătăliile sale cu Romanii, era s-o pățească deoarece medicul său personal și de încredere s-a prezentat în fața consulului român Fabritius și i-a propus să-l ucidă pe regele și pacientul său, contra unei mari sume de bani. Romanul Fabritius a fost atât de indignat de josnicia medicului, încât l-a pus în lanțuri și l-a reexpediat stăpânului său, pentru ca acesta să-l doftoricească după lege. Oricum, sănătatea lui Perdicas al II-lea încăpuse pe mâini bune, căci Hippocrate se trăgea dintr-o familie de medici și filosofi, ca Erodic și Democrit. În plus, Hippocrate mai avea și boala scrisului, în urma căreia ne-a lăsat un întreg corp hipocratic alcătuit din cincizeci și trei de opere și șaptezeci și două de cărți. El a creat o școală și o doctrină bazată pe „patologia umorală”, și nu pe morală. Totuși, morala nu trebuia să lipsească din conștiința medicului și, în acest scop, el a formulat Jurământul profesional, pe care fiecare medic era dator să-l rostească atunci când își lua diploma și trecea la practica meseriei, de data aceasta bazată pe rațiune și experiență, și nu pe vrăjitorie sacerdotală. Deși născut în insula Coos din arhipelag, la bătrânețe n-a putut să revină pe pământurile natale și și-a lăsat oasele în Thessalia, la Larissa, în anul minus 377. Perdicas al II-lea a intrat în liga peloponesiacă împotriva Athenei și i-a împiedicat pe Tracii din Odrisia și Dardania s-o facă pe turiștii în țara sa. La fel, a împiedicat orașul Amphipolis să treacă de partea Athenei.

Perdicas al III-lea, fiul lui Aminthas al III-lea și al unei Euridice, a învățat bine lecția predecesorilor săi și s-a urcat la tron după ce-a aranjat cu mamă-sa și cu Ptolomeu din Aloros să-l dea pierzării pe fratele său, Alexandru al II-lea. După această faptă vitejească, pentru a-și administra mai liniștit țara, l-a curățat și pe Ptolomeu, drept răsplată. Se vede că regii știu să fie recunoscători celor ce le-au adus servicii și, în cazul de față, un mare serviciu. Perdicas al III-lea s-a priceput la finanțe și le-a organizat din temelii. În politica externă el a făcut ca Macedonia să se detașeze de Teba și să se apropie mai mult de Athena, însă, după bătălia de la Mantinea, și-a dat multă osteneală ca Amphi-

polis să nu cadă în mâinile Athenei. În țară nu mai prididea cu reorganizările. Dar, într-o bătălie, cu frații sau cu triburile vecine, și-a aflat moartea pe negândite în Iliria. Domnia lui, începută la anul minus 365, s-a încheiat astfel pe la minus 359.

Filip al II-lea. Sub numele de Amithas al IV-lea, a ajuns pe tronul Macedoniei un copil. În realitate, în numele lui guverna Filip al II-lea care, în tinerețe, fusese ostăteț la Teba, unde studiasse organizarea țării și sistemul său militar. La vârsta de douăzeci și trei de ani, poate și din pricină că se afla sub tutela lui Perdicas, a fost foarte grijuliu cu pretenției la tron și i-a dat pierzării fără alegere. În felul acesta, atenția lui s-a putut concentra în exterior. A început opera de expansiune a regatului printr-o bătălie contra Ilirilor, câștigând-o în anul 358. Cu multă diplomatie a desfăcut liga Tracilor, Peonilor și Ilirilor, ajungând în posesia minelor de aur de la Pangeos. Aurul trac era util pentru finanțele statului mereu solicitate de „programul spațial” al lui Filip al II-lea. În anul minus 348, el a ocupat peninsula Calcidică. Simțindu-se tare pe situație, s-a hotărât să cucerească tribul Phocesilor, trecând pe lângă faimoasele Termopile, care l-au lăsat rece. Prin aceasta, a început practic cucerirea Greciei, dar, voind să țină separate noile posesiuni din vechiul său regat, a cerut supușilor să-l numească arhonte pe viață al Thessaliei. Nici el nu disprețuia sfaturile Grecilor și i-a dat ascultare oratorului și filosofului Isocrate, care voia să-i vadă pe toți Grecii unificați într-un singur stat, sub ocârmuirea unui singur om. În acest scop lansase un apel patetic către Filip al II-lea, văzând în el un eliberator și un viteaz capabil să-i înfrângă definitiv pe Persi. A rămas însă dezamăgit de acest monarh străin, iar după înfrângerea de la Cheronea, la nouăzeci și opt de ani, s-a sinucis, scăpând de toate beteșugurile inerente vârstei.

După ce regele Persiei a cucerit Egiptul, în anul minus 343, Filip al II-lea a socotit că, decât să-l combată, ar fi mai bine să încheie un tratat de alianță, prin care i se recunoștea toată Europa ca zonă de influență. Cu acest papirus în buzunar, a continuat cuceririle interne în Epir și în Tracia, unde se aflau presărați Macedonenii, pentru a-i da pretexte convenite. Bizanțul s-a înspăimântat de creșterea puterii lui Filip, ceea ce i-a făcut pe conducătorii lui să se adreseze Athenei, unde vorbăreții aveau multă trecere, marele Demostene reușind să-i convingă pe concetățenii săi să pornească războiul împotriva lui Filip al II-lea. Athenienii au atacat Candia, aliata Macedonenilor, iar aceștia drept răspuns, au asediat Corintul și Bizanțul. Demostene i-a convins din nou pe atenieni să trimită o flotă în Helespont, așa că, în anul 340, amiralul Focion a eliberat Bizanțul. Diplomatiei lui Filip au încercat în zadar să determine încăerarea celor două cetăți rivale, Athena și Teba, dar acestea mai istețe, cunoscându-și interesele, s-au unit în fața pericolului comun. Filip însă le-a frânt oasele la Amphisa și Cheronea, în Beoția. Cetățile bătute au cerut pace, condițiile impuse au fost dure, iar Filip al II-lea a devenit stăpân absolut al

Greciei. Marele înfrânt a fost în primul rând Demostene. Neîntrecut în discursurile sale și cunoscut pentru cele patru „filipice” și cele trei „olintiace”, aprig luptător împotriva hegemoniei macedonene și a celor ce o susțineau, s-a angajat ca soldat la Cheronea, fără ca prin aceasta să poată schimba sortiile bătăliei. La Athena prietenii săi l-au propus pentru o coroană, nu de mormânt, ci de lauri, ca o recunoaștere a virtuților sale militare, cum foarte rar se întâmplă să arate marii politicieni, dispuși în genere să trimită pe alții la moarte, ei înșiși stând la adăpost, îndărătul frontului. Invidiosul Eschin însă s-a opus. Din păcate, nici Demostene nu a ieșit cu obraz curat, căci acuzat fiind de corupție — nu se știe de ce fel — a fost amendat și pus la răcoare, ceea ce i-a priit, dacă ținem seama de climatul țării și de temperamentul său. A reușit să evadeze, refugiindu-se în insula Egina, din fața Athenei. După moartea lui Alexandru, în urma unei noi bătălii, în care atenienii au fost învinși, Antipatru l-a reclamat printre alții și pe Demostene, ca criminal de război. Patria nerecunoscătoare, în loc să-l pună la adăpost ori să-l facă scăpat, a pus să fie căutat și predat inamicului. Înțelegând că vorbele nu-l mai pot ajuta, marele orator s-a refugiat în templul lui Poseidon, la Calavria, unde s-a sinucis lipsindu-i pe Sicari de onoarea de a pătrunde în istorie și pedepsindu-i să rămână anonimi. Ca nimeni altul, Demostene a demonstrat adevărul dictonului, pe care îl cunoaștem numai în latinește, fiind și mai ușor de scris decât în grecește: *Poeta nascitur, orator fit*. Într-adevăr din bâlbăit cum a fost, printr-o voință de fier și o educație potrivită, cu pietricele sub limbă, cu urcușuri pe stânci și controlându-se în oglinda apelor, a putut să devină cel mai mare orator al antichității eline, lăsând o seamă de discursuri și de scrieri celebre.

Regele Filip al II-lea, mai tare ca oricând, a socotit totuși oportun să invite la istmul Corintului toate orașele grecești, pentru a constitui o nouă ligă (lăsând deoparte Sparta), prilej cu care a propus o pace internă și o luptă comună împotriva Perșilor. A format astfel o mare armată confederală și, în anul minus 337, a declarat război inamicilor Europei, dar mai ales elenismului. Din păcate, la ospățul de nuntă al fetei sale, un grup de nobili, sub pretextul excesivului său elenism, i-au prescurtat zilele (potrivit versiunii oficiale), profitând de faptul că Filip fusese rănit într-o luptă cu Tribalii.

Perșii. Concomitent cu mișcarea spre Gurile Dunării a Sciților din Sciția Mare, aflată dincolo de Bug și de Nipru, Perșii se pregăteau să invadeze Europa. Pătrunderea orientală a venit prin sud, din Asia Minoră, și a avut un caracter cu totul aparte. Există o certă deosebire între Perși și Sciți, deși și unii și alții erau iranieni. Spre deosebire de Sciți, Perșii au avut capacitatea de a crea o cultură și o civilizație demnă de acest nume. Ei reușiseră să organizeze un imperiu evoluat și aspirau să domine, de asemenea, și Peninsula Haemusului. Având o formă de stat bine structurată, Perșii înmănușeau popoarele Mediei, Egiptului, Babiloniei, Lydiei și altele. În nord, puternica armată persană izbutise să zăgăzuiască năvălirea Sciților, care năzuiau, prin secolul al VI-lea ante-

rior, să poposească în Mesopotamia. Sub domnia diferiților regi, unii mai puternici, alții mai belicoși, vechea civilizație sumeriană s-a dezvoltat sub toate formele, știut fiind că Perșii moșteneau cea mai veche scriere, cunoșteau calendarul, erau creatorii unui sistem filosofic. Babilonul, cel mai faimos oraș al antichității, dovedea înalta artă de constructori și rafinamentul la care ajunseseră locuitorii săi. El forma un pătrat perfect, cu palate în planuri înclinate. Templul zeului Marduk era o capodoperă.

Nabucodonosor, un mare războinic și constructor, cucerise Palestina și distrusese Ierusalimul. Regii din tribul Pasargazilor impuseseră, la un moment dat, dinastia întemeiată de Teispe, din care au făcut parte Cyrus I și Cyrus al II-lea. Acesta din urmă își fixase reședința în orașul Ecbatana. Cucerind Lidia, îl făcuse prizonier pe bogatul rege Cresus. A supus cetățile grecești de la țărmul mării și, în cele din urmă, a transformat Babilonia în propriul său regat. Iubit de Evrei, deoarece le-a îngăduit să-și reconstruiască templul din Palestina, Cyrus al II-lea și-a organizat temeinic imperiul, săvârșind noi cuceriri, până la Marea Caspică.

Urmașul său, Cambize, s-a războit cu Egiptenii, cu Etiopienii și a ocupat Libia și Cirenaica, deci jumătatea de răsărit a Africii de nord. La moartea acestuia, în anul minus 522, i-a urmat un uzurpator care însă a fost înlăturat de Darius, fiul lui Istaspe. Sub el imperiul se întindea de la fluviul Ind, la țărmurile Mării Caspice și de la Marea Neagră și Mediterană până la Marea Roșie, ținându-l sub control prin sistemul satraپیilor guvernate de oameni capabili aleși printre rude.

Darius a avut de potolit multe revolte. I-a înfruntat, după un secol, din nou pe Sciți și a ajuns în conflict cu Athena, care ajuta orașele grecești din Asia Minoră, dar, în faimoasa luptă de la Marathon, a fost învins. Xerxes a încercat să depășească acest impas, dar nici el n-a avut mai multe șanse în Haemus. I-a urmat Artaxerxes I, pacificator al altor zone rebele ale imperiului. Darius al II-lea a avut aceleași preocupări ca și înaintașul său, dar a lăsat Occidentul în pace. La moartea sa, la anul minus 404, s-au iscat certuri pentru tron între Artaxerxes al II-lea, proclamat rege, și fratele său, Cyrus cel Tânăr, care l-a atacat folosindu-se de mercenari greci, în frunte cu scriitorul Xenofon. Ca mercenar n-a izbutit să înainteze în grad, deoarece avea oameni puțini și cam slab instruiți, probă că au fost bătuți, iar Cyrus a căzut ucis în anul minus 401. Toate aceste fapte sunt relatate magistral de către Xenofon în „Anabasis”, unde descrie retragerea celor 10 000 în urma bătăliei pierdute de Cyrus. Atât el, cât și succesorul său, Arset, au fost otrăviți. În anul minus 335, a urmat la tron Darius al III-lea Codomanul, din familia Achemenizilor, pe care a spulberat-o Alexandru cel Mare, preluând el însuși Imperiul persan.

Istoria Europei ar fi avut desigur cu totul alt aspect, dacă Alexandru s-ar fi limitat la spațiul tracic, fără a porni campaniile împotriva Perșilor. Desigur, Perșii ar fi făcut față Turcilor și ei n-ar mai fi ajuns niciodată în Europa, cel puțin prin sud. Anatolia sub Perși ar fi avut altă soartă și ar fi dat rezultate diferite, la fel ca și Haemusul, dacă ar fi rămas sub stăpânirea Romanilor, invadatorii din apus. Dacă Perșii s-ar fi întins în nord, ajungând să ia locul Sciților, oprindu-se acolo, ar fi fost poate primii care să țină în loc năvălirile răsăritene, din primul mileniu al erei noastre. Aceste ipoteze, încredințate mașinilor gânditoare, ne-ar putea prezenta, în elaborări simulate, concluzii cu înfățișări surprinzătoare, care ar putea să fie eventual utilizate în elaborarea programelor de viitor, ca opțiuni posibile, deoarece azi viitorul poate fi manevrat și făurit în bună măsură după vrerea omului.

Epopeea lui Alexandru cel Mare. Născut în noul mare centru de putere, Pella, la anul minus 356, Alexandru (pe care legenda îl vrea descizând după tată din Hercule, iar după mamă din Achile) s-a distins chiar de la început arătând calități deosebite de inteligență, tact, judecată rece și rapidă, promptă adaptare la situația momentului, pe care întotdeauna știa s-o domine. Avea și manifestări impetuoase, împins de sentimente opuse, și se înroșea nu numai la față, ci și pe pieptul alb, de traco-illiro-epiro-macedonean. Părul roșcovan îl deosebea de tipul comun din Elada. Chiar fața era departe de trăsăturile clasice ale tipului ideal grecesc. Avea o frunte strâmtă, obraji dezvoltati, fălci puternice, marcate și de un oarecare prognatism, nasul destul de gros, deși în linie cu fruntea. Profilul lui Alexandru nu corespundea profilului grecesc decât în efigiile idealizante, care întotdeauna tind să înfrumusețeze, corectând natura. Cu aceste trăsături nu se putea spune că ar fi întrunit caracteristicile frumuseții antice, fie ea chiar masculină, atunci bine prețuită, ci dimpotrivă, arătau omul vânjos și hotărât, menit să comande altora. Calitățile spirituale l-au înfrumusețat, fiind ca o iradiere din interior, proiectată spre interlocutorii săi, care, din respect, din frică sau din admirație, i se supuneau și îl considerau ca un superdotat al naturii. Iată de ce, încă de la vârsta de șaisprezece ani, a fost apreciat și urmat de cohortele a căror conducere i-o încredinșase tatăl său, cu misiunea de a combate și urmări unele triburi neascultătoare numite Mezi. Calitățile de calculator ager și prompt ale lui Alexandru, unite cu un curaj viril, fără limite, l-au împins adesea în acțiuni riscante, foarte îndrăznețe, făcând din el încă din adolescență un comandant adevărat. Copil cu destin aparte, a avut și un maestru de aceeași talie, căci tatăl său îl angajase ca pedagog pe filosoful Aristotel din Stagira, localitate din peninsula Calcidică ce făcea parte din regatul macedonean. De altfel, Aristotel era fiul medicului personal al regelui Amintas al Macedoniei. Filosofia acestuia cuprindea toate științele din acea epocă, și, cu marele său talent de profesor, fondator al „Universității” ateniene Lyceum, a reușit să-i transmită lui Alexandru un *Weltanschauung*, care i-a luminat și mai mult ochii luminoși de la natură.

Desigur, și gustul pentru artă și pentru toate acele rafinamente grecești, cu care nu întotdeauna se familiarizau ușor Traco-Macedonenii, și l-a format tot sub influența lui Aristotel, ajungând mai târziu să adopte el însuși și să lanseze, prin capacitatea și forța sa, acele tendințe și caractere ale culturii epocii sale, care s-au adâncit după cucerirea Orientului de către marele macedonean. Tendințe noi au pătruns în civilizația ellenică însăși, căci, după cum scria Gonzague de Reynold, „civilizația greacă nu este opera unei singure rase, ci rezultatul colaborării între nordici și mediteraneeni“. Pentru propagarea „elenismului“, Grecii însuși căutau de mult un realizator, iar acesta a fost Alexandru. Fiindcă, dacă oamenii cetăților evolute aveau multe idei, ei nu aveau însă forța necesară pentru a le impune și răspândi. Căci și ideile, și știința, și artele, ca și legea, au nevoie de o forță care să le dea prestigiu și autoritate, precum și putere de circulație. Este ceea ce aveau să facă și Romanii mai târziu, deoarece Alexandru, în scurta sa viață, n-a izbutit decât să schițeze și să lanseze ideea fuzionării valorilor occidentale cu cele orientale.

Cea mai bună caracterizare a lui Alexandru (al III-lea, în ordine dinastică macedoneană) o reprezintă faptele sale epopeice, desfășurate în cei treisprezece ani cât a durat împărăția sa. După asasinarea lui Filip al II-lea, în anul minus 336, el s-a găsit succesor al regatului macedonean deja consolidat. La vârsta de douăzeci de ani, era înconjurat de buni generali, dar și de numeroși pretendenți la tron. Printre aceștia cel mai ambițios era tocmai unchiul său, Attalos, care formula pretenții la tron, în apărarea intereselor ereditare ale... Cleopatrei, sora lui Alexandru, devenită la acea tragică nuntă în care dispăruse Filip al II-lea, soția sa. Attalos nu formula el însuși aceste dorințe, dar pretindea să apere drepturile dinastice ale „nepoatei“ și soției sale. Aproape toți generalii s-au declarat însă de partea lui Alexandru, ceea ce a făcut ca rezolvarea succesiunii să trăgăneze, dând timp util tânărului rege să facă față altor amenințări și revolte, care apăreau din toate părțile.

În luna mai a anului minus 335, el pornește din Amphipolis spre a potoli răscoala Tribalilor, aflați sub comanda regelui Sirmus. După primele ciocniri, Tribalii se refugiază într-o insulă a Dunării, dar Alexandru continuă urmărirea și face o incursiune pe malul stâng al fluviului, pentru a da un avertisment și Geților, prezenți la hotare cu zece mii de pedestri și patru mii de călăreți. Această oaste s-a repliat însă imediat, impresionată de ușurința cu care Alexandru își mișca forțele pe teritoriul lor. Armata macedoneană a trecut Dunărea în bărci construite din trunchiuri de copac precum și în ambarcațiuni din pânză groasă și impermeabilă umplute cu fân.

Desigur, mai târziu Geții au avut cutezanța să atace, în scurte și vijelioase incursiuni, stăpânirile și trupele lui Alexandru, pe când acesta avea să se afle în Asia. Într-o bătălie de mare anvergură, trupele guvernatorului Traciei, Zopyrion, au fost distruse și generalul ucis, ceea ce dovedește că Alexandru nu

izbutise să pacifice pe cei mai dârji și mai curajoși dintre Traci, pe Geto-Daci, așa cum făcuse cu Grecii, mai întâi din Etolia, apoi din Peloponez.

Susținut de generalii tatălui său, Alexandru a cerut mai întâi ca parlamentul Thessaliei să-l recunoască de șef suprem al armatelor lor. La fel, în baza tratatului de la Corint, pregătit de Filip al II-lea și acceptat de toate cetățile grecești, pentru lupta împotriva Perșilor, el a cerut să fie recunoscut și ca șef suprem al tuturor forțelor grecești. După aceea, a început să pună ordine în țară. În primul rând, i-a lichidat pe toți rivalii și pretendenții la tron și n-a mai avut conflicte interne. În anul minus 335, Teba, în baza unei vești asupra morții lui Alexandru, a atacat garnizoana macedoneană de la Cadmia, crezând prin aceasta că poate să scape de noii stăpâni. Alexandru a hotărât atunci să dea o lecție necruțătoare, care să servească tuturor cetăților grecești infidele și, îndreptându-se asupra Tebei, a ras-o de pe fața pământului. Teba de azi este în realitate o Tebă nouă, clădită la vreo zece kilometri de ruinele cetății antice. Trista soartă a Tebei a cumințit subit pe Greci și i-a îngăduit lui Alexandru să se arate mărinimos cu Athena, nu atât pentru a cinsti Universitatea lui Aristotel și a nu-i deranja cursurile peripatetice, ci pentru a nu o determina să facă vreo înțelegere cu Perșii, cunoscută fiind rapiditatea cu care flota sa din Mediterana intervenea. Cu aceste acțiuni, Alexandru a pus ordine în Macedonia Mare, care cuprindea bineînțeles și toată Grecia, sau, mai bine-zis, toate cetățile grecești.

Până la distrugerea Tebei, Alexandru n-a stat degeaba, ci a mai făcut și alte expediții, biruindu-i pe Peoni și stabilind contacte cu Tracii și Geții.

Pentru Alexandru, hotarele regatului i se păreau prea strâmte. De aceea, nu se simțea în largul lui. Ideea împărăției, a *basileei*, după formula grecească, încolțise în mintea tatălui și s-a transmis urmașului. În plus, prezența Perșilor, întruchipând marea împărăție și, după ei, unica împărăție de atunci a lumii, la porțile Europei, răscolea mereu această idee, devenită aspirație și apoi ambiție periculoasă. Dacă în imaginația predecesorilor săi a fost mai mult un vis irealizabil, la Alexandru însă devenea un proiect bine conturat, o realizare posibilă. Pentru a se liniști de-a binelea, Perșii trebuiau convinși să părăsească gândul de a cuceri Europa. De altfel, însuși Filip al II-lea li înfruntase pe Perși direct și indirect, prin Sciți. Atunci când Filip își extindea posesiunile spre nord, tinzând spre Gurile Dunării, i-a întâlnit nu numai pe Tribali, care l-au rănit, dar și vrăjmașia regelui scit Ateas, care amenința regatul macedonean, spunând că va transforma statuia lui Hercule de ei adorat în vârfuri de săgeți și că va ajunge cu caii să bea din apele Bizanțului. Acești bizantini erau și ei interesați în comerțul cu regatul pontic al Bosporanilor-Cimmerieni, dorind să facă negustoriile în liniște, fără a fi supărați de Sciți.

Campaniile lui Alexandru Macedon au angajat, până la urmă, întreg neamul tracic din sudul Dunării, cu multe triburi, printre care mai demni de amintit sunt Tesalii, cu regele lor Hegas, Paeonii, cu al lor rege Tauriskos, Peucesii

cu căpetenia lor Peucestas, care au adus cu ei pe câmpul de luptă sfântul scut al Athenei Troiene, împreună cu douăzeci de mii de luptători înarmați cu arcuri, la care se adăugau și batalioane de prăstiași. Scriitorul Quintus Curtius și greco-romanul Arrian povestesc că au participat ca pedestrași și Tracii lui Sithalkes, și călăreții Odrisilor lui Agathion și ai lui Tyrimia. Mai subliniază că șeful Tracilor, Sithalkes, l-a salvat pe Alexandru, și de n-ar fi fost el, viteazul rege ar fi pierit.

Cu toate pregătirile făcute, în primăvara anului 334, începe marea expediție de pedepsire a Perșilor, pentru ofensele și sacrilegiile aduse Europei. Grecii au armat o flotă confederată, compusă din o sută șazeci de corăbii. Armata macedoneană era alcătuită, la rândul ei, din treizeci și cinci de mii de pedestrași și cinci mii de călăreți. Statul major macedonean avea în frunte pe Parmenion, cel mai bun general al vremii. Alexandru îl făcuse loțiitorul său. Înainte de plecarea în marea expediție, Alexandru a avut grijă să numească un regent al Macedoniei și al Greciei, în persoana generalului său, Antipatru, al cărui nume vine probabil de la aceea că era viteaz cât patru !

În tabăra inamică a Perșilor lucrurile nu mergeau prea bine. Regele Artaxerxes Ochos fusese asasinat și urmașii său au scăldat țara în sângele unui război civil. S-a impus ca succesor Darius al III-lea, numit și Codomanul. El s-a suit pe tronul bătut în nestemate în anul minus 338. Din pricina vrăjmășiilor iscate de luptele fratricide, spiritele nu se pacificaseră. Armata era insuficient pregătită și dădea semne de slăbiciune evidentă. Lipsa de unitate și întârzierea flotei persane i-au îngăduit lui Alexandru să facă o debarcare reușită în Asia Mică, în satrapia Troadei, în localitatea Abid. Cum toată Anatolia se afla sub ocupația persană și era administrată de satrapi, aceștia s-au arătat la fel de viteji în bătălie, precum erau în acțiunile pentru umplerea pungilor personale. Dispunând de o armată de patruzeci de mii de ostași, satrapii au angajat bătălia cu toate forțele, încercând să oprească înaintarea lui Alexandru la râul Granic, în șesul troian. Încăierarea crâncenă l-a făcut să se distingă pe generalul Parmenion, cu vestiții săi călăreți din Thessalia. Alexandru însuși, cu riscul vieții, a condus o șarjă de cavalerie împotriva inamicului (așa cum e înfățișat în tapiseria aici reprodusă). Victoria Macedonenilor a produs un efect cutremurător în toată Asia Mică, încât orașul Sardes, ca și Ephesus, s-au predat fără împotrivire, locuitorii lor nevoind să fie transformați în *solvachia* (frigărui), căci și Macedonenii erau neiertători. Cele două metropole însă, Miletul, dar mai ales Halicarnasul (astăzi Budrum, patria lui Herodot și a lui Dionisie, posesor al mausoleului ce trecea drept una din cele șapte minuni ale lumii antice), prin curajul Dorienilor, fondatori și locuitori ai cetății, au rezistat în mod dârz lui Alexandru. Aici, la Halicarnas, era și capitala ligii doriene și cetatea nu era dispusă să cedeze cu ușurință. Miletul, oraș foarte vechi, unde se așezaseră coloni Ionieni, dezvoltând agricultura și comerțul, ca și artizanatul metalelor și al ceramicii, făcea parte și el din liga greacă

Cuceriile lui Alexandru Macedon

antipersiană. Fiind devastată de Perși, cetatea a fost ajutată de Atenieni, sub dominația cărora a rămas multă vreme, până când s-a trezit în fața oștilor macedonene. Miletul făcea comerț de tranzit, mijlocind schimburile de mărfuri între Europa și Orient, ca un cap de pod între cele două continente. Nici el nu putea așadar să cedeze lesne în fața noului pericol. S-au dat două aspre bătălii, dar și din acestea Macedonenii au ieșit învingători.

Tânărul Alexandru urma să tragă consecințele firești ale victoriei și, potrivit obiceiurilor vremii, să treacă la prădarea cetăților atât în favoarea statului, cât și în folosul soldaților, într-o anumită proporție. Înțelepciunea și simțul lui politic s-au afirmat însă și aici, căci el n-a trecut nici la prădăciuni, nici la măsuri de represiiune, ci dimpotrivă, a redat libertatea și autonomia noilor supuși, îndepărtându-i pe conducătorii oligarhici, puși în slujba Perșilor și înlocuind forma de guvernare cu un sistem democratic. Au fost puși în valoare oameni din popor, fără a fi lovită clasa celor avuți. În felul acesta i-a câștigat pe toți, având toate șansele ca noile teritorii să-i rămână fidele și, prin zvonurile care ajungeau înaintea armatelor, să-i faciliteze cucerirea altor teritorii ca Licia, Pamfilia, Pisidia și faimosul oraș frigian Gordion. Aici a găsit răgazul de a se distra, punându-și la încercare și el, după mulți alții, perspicacitatea și șansele, pentru a desface un nod mai încălțit decât părul Medusei. Fără prea multă osteneală, după cum se știe, i-a dat peste veacuri cea mai bună dezlegare : l-a despicat cu sabia. Aceasta a arătat odată mai mult că nu se pierdea în fața situațiilor critice sau confuze. La Gordion și-a dat întâlnire cu generalul Parmenion, care îl așteptase în timpul iernii în Lidia.

Cu începere din anul minus 333, Alexandru întreprinde a doua etapă a campaniei sale și se îndreaptă spre Ancyra, adică Angora, respectiv Ankara de azi, apoi spre Paflagonia, iar de aici a coborât către Cilicia în Capadochia. Perșii nici n-au mai cutezat să apere trecătoarea Taurus, și astfel el a ajuns în orașul Tarsus, unde, nu se știe de ce, s-a îmbolnăvit rău de tot. Medicul său devotat, Filip, s-a priceput să-l îngrijească și să-l scoată din marea încercare, însănătoșindu-l. În timpul bolii lui Alexandru, generalul de cavalerie Parmenion a pus stăpânite pe toată coasta dintre Cilicia și Siria. Cu aceasta s-a încheiat a doua campanie.

Între timp, regele Persiei și-a alcătuit o nouă mare oaste și s-a îndreptat spre șesul Sochoi. Alexandru și Parmenion, la rândul lor, au apucat-o în grabă către Poarta Sîriacă, și cele două oștiri au ajuns să se privească unele pe altele, studiindu-se reciproc. A întreține o oștire numeroasă și pe atunci costa mulți bani, deși aprovizionarea se făcea prin rechiziții, ca și în războaiele moderne, dar și prin sechestre și prădăciuni, de care „beneficiau” cei ce se nimereau pe drumul ostașilor „eliberatori”. Deși era bogat, Darius a hotărât să nu mai întârzie și să-l bată pe Alexandru înconjurându-l pe la spate, în câmpia de la Issos. Încleștarea dintre cele două armate a fost crâncenă și cu tot numărul mare al Perșilor, Macedonenii au învins din nou,

căzându-le în mână o pradă de război enormă, precum și mama, soția și cele două fete ale lui Darius. Acestea se întâmplau în decursul lunii noiembrie a anului minus 333. Lumea întreagă, dar mai ales Grecia, în frunte cu Athena, s-a speriat auzind de o astfel de victorie, care însemna înfrângerea celui mai mare imperiu până atunci cunoscut, care râvnea la cucerirea Europei. De aici înainte, porțile erau deschise către Orientul adevărat, către Mesopotamia, către Persia, către Armenia. Alexandru nu s-a grăbit să înainteze, pentru a nu-și lăsa spatele descoperit. Astfel, mulți ar fi fost ispiți să-l atace, fiindcă populațiile Asiei Mici se găseau sub influența cetăților grecești de pe coastă și a ocârmuirii satrapilor orientali.

Alexandru a socotit că trebuie să cucerească și Egiptul, care se afla sub stăpânire persană. Astfel el s-a îndreptat spre Valea Nilului și, când a ajuns la Luxor, și-a săpat numele pe o coloană a templului. Și astăzi poate fi admirată această inscripție, care îl actualizează atât de mult pe marele Alexandru, făcându-l să apară ca un tânăr vizitator însetat de temple și muzee. Bine că n-a cioplit o inimă străpunsă de săgeata lui Cupidon, cum fac cei de azi, deși multe inimi străpunsese el cu săgeți de tot felul, și la propriu și la figurat. De altfel, marele scriitor englez, lordul Byron, vizitând templul lui Poseidon de la Sunion, în Grecia, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să-și zgârie numele pe coloana de marmură nemuritoare. La Karnak, unde Egiptenii au durat cel mai impunător templu consacrat lui Amon Rha, ca și la Luxor, sacerdoții timpului l-au proclamat și salutat pe Alexandru ca pe fiul lui Dumnezeu. Prin aceasta, marele traco-macedonean devenea continuatorul, în linie divină, al faraonilor și a primit cea mai deplină recunoaștere ce se putea imagina în lumea antichității, stăpânirea sa căpătând și un sens divin, ceea ce în Orient avea o mare importanță.

Cu toate recunoașterile divine, Alexandru a socotit potrivit să lase și niște urme vii, fondând la gurile Nilului orașul Alexandria, care avea să devină cu timpul cel mai de seamă port al Egiptului. Drumul său către Egipt n-a fost tocmai lipsit de peripeții, căci în timp ce ocupa Siria și Fenicia, pentru a-i alunga definitiv pe Perși din Mediterană, orașul Tir a avut prostul gust de a-i opune o violentă rezistență. Până la urmă a fost ocupat și răsplătit în consecință, prin aceasta netezindu-se drumul prin Siria meridională.

Pe când Alexandru vizita Egiptul, admira piramidele, templele, lucrările de irigație pe care locuitorii acestei țări le realizaseră cu multe secole și milenii înainte, pe când privea în față Sfinxul misterios, cerându-i să-i deslușească destinul, Darius cel învins, rămas văduv și orfan, îl caută de zor peste tot, voind să trateze o pace onorabilă. La început nu s-a dat găsit, apoi a lăsat de înțeles că n-ar fi tocmai împotriva unor tratative de pace, dar respingea orice propunere. Lui Darius nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să continue lupta, strângând noi trupe din satrapiile orientale încă neocu-

pate. Adânc ofensat și mocnind de ură, s-a gândit să-l întâmpine din nou pe adversarul său nu cu pâine, sare și cuvinte de bun sosît, ci cu efective înarmate până în dinți, superioare ca număr. Nedând curs invitației sale în șesul Asiriei, Alexandru a socotit oportun să treacă Eufratul, în vara anului minus 331, și fluviul Tigru, în toamna aceluiași an. În ziua de început a primului trimestru l-a atacat el pe Darius în valea dintre localitățile Gavgamela și Arbela, lângă istoricul Ninive, dându-i de data aceasta o nouă și definitivă lecție de strategie. Darius, care era cât pe ce s-o plătească cu viața, a scăpat prin fugă, căci și atunci, și chiar pentru un monarh ca el, fuga era rușinoasă dar sănătoasă. Aceasta a fost cea de-a cincea campanie victorioasă a marelui macedonean împotriva Persilor.

Continuându-și marșul în pas de voie, Alexandru a ocupat Babilonul. În orașul Susa a găsit tezaure enorme necesare pentru finanțarea călătoriilor sale mai scumpe decât cheltuielile celui mai rafinat turist modern, din epoca devalorizării dolarului. Și-a urmat calea către inima imperiului persan și a intrat în faimoasa capitală Persepolis, unde a dăruit și casa lui Darius — un palat fastuos, construit după gustul oriental — lăsându-l pe drumuri, fără adăpost și fără familie.

După atâta amar de drum, Alexandru s-a hotărât să facă timp de patru luni un popas în așa-zisa Persida.

Și-a reluat apoi marșul către Ecbatana, capitala Meziei, ajungând până în orașul Rhagae, la porțile Caspice, unde i s-a adus la cunoștință că Darius a fost făcut prizonier de către satrapii și ofițerii săi, în frunte cu un oarecare Bessus (nimic de-a face cu Bessii traci!), satrapul Bactrianei și al Sogdiane. Acest satrap, în loc să se poarte cuviincios cu stăpânul său, care i-a dat slujbă și l-a pus în pâine, făcându-și cine știe ce complicate calcule orientale, nu s-a apucat să-l lege cobză pe Darius și să-l predea învingătorului, ca pe cel mai de seamă prizonier al imperiului, ci a pus să-l omoare. Desigur că Alexandru l-ar fi primit ca pe un învins, dar cu onorul armelor, căci, tratându-l astfel pe fostul monarh al imperiului persan, s-ar fi înălțat pe sine însuși. Trupul neînsuflețit al lui Darius, trimis în Persida, a fost îngropat cu tot fastul în cavoul regal al familiei.

Nemaiavând cu cine să se războiască în Persia, al cărei stăpân deplin devenise, Alexandru Macedon s-a considerat succesor de fapt și de drept al celei dintâi și a singurei împărății din lume, după socotința Persilor. În această calitate era de datoria sa să pedepsească pe funcționarii care și-au trădat stăpânul și l-au ucis. A început prin a-l căuta pe Bessus. Pentru a-i da de urmă, a cucerit Irania și a domolit răzvrătirea lui Satibarzan din Areia, unde, în treacăt, s-a gândit între altele să fondeze încă un oraș care să-i poarte numele. Și-a continuat drumul peste Drangeana și Aracosia, dar ca să ajungă în Bactriana, a fost nevoit să se cațare pe munții Paropamiși. După aceste manevre, a pus în sfârșit mâna pe Bessus, la anul minus 329, l-a purtat prin

sala pașilor pierduți a tribunalului din Batra și l-a scos culpabil de înaltă trădare. Pentru a oferi un spectacol poporului, Alexandru a poruncit să fie dus la Ecbatana, unde a fost scurtat de un cap, după unii, decorticat și crucificat după alții. A mai supus și Sogdiana, ca și regiunea Issartului și, cum prinsese gustul fondărilor de noi orașe, a așezat prima cărămidă la temelia cetății cu numele său, o altă Alexandrie.

După un popas de iarnă, care i-a îngăduit să-și recâștige sănătatea și vigoarea, Alexandru s-a pregătit pentru noi fapte de bărbăție, de data aceasta nu numai de natură militară. În primăvara anului minus 327 a cucerit încă vreo câteva fortărețe, care figurau pe agenda lui de lucru, făcând prizonier într-una din acestea pe Osiarțe, refugiat din orașul Bactriana, împreună cu fiica sa Roxana. Nu s-a mai oboșit să-i ceară mâna de la tatăl său. Ca orientală frumoasă, plină de nuri și ispite, pricepută în toate artele feminine, care se învață cu multă sârguință în temple specializate, cum sunt cele din India, fără prejudecăți occidentale monogamice, Roxana ușor l-a prins în mreje pe marele Alexandru. Nici nu s-a preocupat dacă acesta era însurat sau mai avea cu sine o pleiadă de secretare sentimentale, înțelepciunea orientală admitând de milenii realitatea că toți bărbații sunt poligami în mod mai mult sau mai puțin oficial.

Luând în căsătorie pe Roxana, Alexandru a făcut un ospăț împărătesc, după moda macedoneană, dar cu rafinament asiatic, ținând după toate aparențele, și un toast care suna ca un manifest: „Pentru întărirea imperiului, e bine ca Macedonenii și Perșii să se unească prin căsătorii. Acesta este singurul mijloc de a înlătura umilința învinșilor și orgoliul învingătorilor“. Din căsătoria lui Alexandru cu Roxana a rezultat un băiat, care s-a născut după moartea tatălui său, având de împărtășit un destin tragic, ca și mamă-sa.

Terminată această paranteză matrimonială, Alexandru simțea o vie neliniște în fața Asiei adevărate. Imaginea fantastică a Indiei, pe care o aveau soldații săi, ca și toți Grecii și Tracii din Europa, i-a stimulat avântul și dorința de a cuceri și această țară, ale cărei dimensiuni nu-i erau prea bine cunoscute. Știa că principii numeroși se certau și se războiau între ei, ceea ce facilita cucerirea, potrivit dictonului latin *divide et impera*, așa încât nu i-a fost greu să se hotărască, în anul minus 327, să plece în ultima sa campanie, acțiune neîmpărtășită însă de toți oamenii săi. Unii principii s-au supus de bunăvoie, convinși că cea mai bună apărare este neviolența. Alții mai îndărătnici s-au opus și rău au făcut, căci Indienii n-au fost niciodată buni luptători și s-au lăsat dominați cu ușurință tot felul de năvălitori. Prințul Por a fost bătut măr, dar Alexandru, în înțelepciunea lui politică, l-a lăsat pe tronul dureros, făcându-l vasal și obligându-l să-i plătească tribut. Și-a continuat înaintarea până la riul Ifasi, afluent pe malul stâng al Indului. La trecerea Indului, însă, Macedonenii săi s-au răzvrătit, căci nu voiau ca în acest iureș asiatic să ajungă până la Gange, să fie arși pe rug,

iar cenușa și ciolanele lor neprefăcute în scrum să fie aruncate în fluviul sfânt. Cu inima strânsă în fața necunoscutului (căci plecând de acasă nu s-a gândit să-și alcătuiască hărți pentru aceste regiuni, în baza informațiilor furnizate de negustori, șefi de caravane și corăbieri), Alexandru s-a decis să facă întoarsă cale spre casă, în luna octombrie a anului 326.

Odiseea lui Alexandru. Deși biruitor în toate bătăliile, cucerind și făurind cel mai întins imperiu al antichității, Alexandru și-a sărbătorit triumfurile pe câmpul de bătălie și n-a apucat să se bucure de tot ce înfăptuise. Întoarcerea lui a fost mai costisitoare în oameni și materiale decât înaintarea. O parte din trupele macedonene mărșăluia pe drumul pe care veniseră. Cea mai mare parte a oștilor a coborât pe afluenții Indului, în corăbii construite la fața locului, apoi pe fluviu până la Deltă, spre a lua drumul mării, sub comanda amiralului Nearcos. Flota macedoneană a pornit de-a lungul coastelor, pe mări și oceane necunoscute, ajungând în Golful Persic, unde a acostat. Nu toți și-au continuat drumul pe ape. Cei care s-au hotărât să-l urmeze pe Alexandru pe uscat, au apucat-o prin regiunile aride ale Gedroziei și Carmaniei, trecând prin suferințe inimaginabile, ca să ajungă, la anul minus 324, în orasul Susa, cu rândurile mult rărite.

Alexandru își merita din plin titlul de „Mare” și se găsea în fruntea unui imperiu mai vast decât însuși Imperiul persan, căci cuprindea și spațiul tracic, deci Europa de atunci, la care Persanii râvniseră dintotdeauna, dar nu ajunseseră s-o cucerească. Încă de la început el a avut bunul simț să mențină organizarea statală persană, bazată pe satrapii, adică pe mari provincii sub comanda unui guvernator. În orașele-fortărețe, au fost însă numiți comandanți militari. Pentru organizarea finanțelor atât de importante pentru un vast imperiu, Alexandru a creat un fel de județe financiare, în fruntea cărora a pus câte un administrator financiar, căci la întoarcerea sa din India a găsit multe nereguli și furturi, satrapii umflându-și bine pungile ca să fie demni de titlul ce-l purtau.

Programul cel mai nou ca viziune și cel mai important urmărea crearea unui nou amalgam, prin unirea poporului învingător cu popoarele învinse. Numai așa imperiul putea să-și asigure o viață durabilă, legăturile multiple de familie și de interese între băștinași și domnitori fiind menite să înlocuiască dichotomia dintre etnii, micșorând distanțele sociale și scara ierarhiilor. Noii supuși, de-a lungul generațiilor, nu mai trebuiau să vadă în cadrul administrației statale, oameni considerați „străini”, ci elemente născute la fața locului, înrudite între ele. Dorința lui Alexandru era ca fiecare să poată, la un moment dat, să facă o referință la șeful local, ca la unul dintr-ai lor, ieșit la iveală grație propriilor sale calități, printr-o promovare democratică. O democrație bineînțeleasă „organizată” de către o oligarhie traco-macedoneană, căci, după cum se știe, și se verifică și astăzi, numai democrațiile organizate sunt funcționale, durează și dau roade. Astfel, democrația — deci

Apollo omorând phythonul (monetă sec. V. anterior)

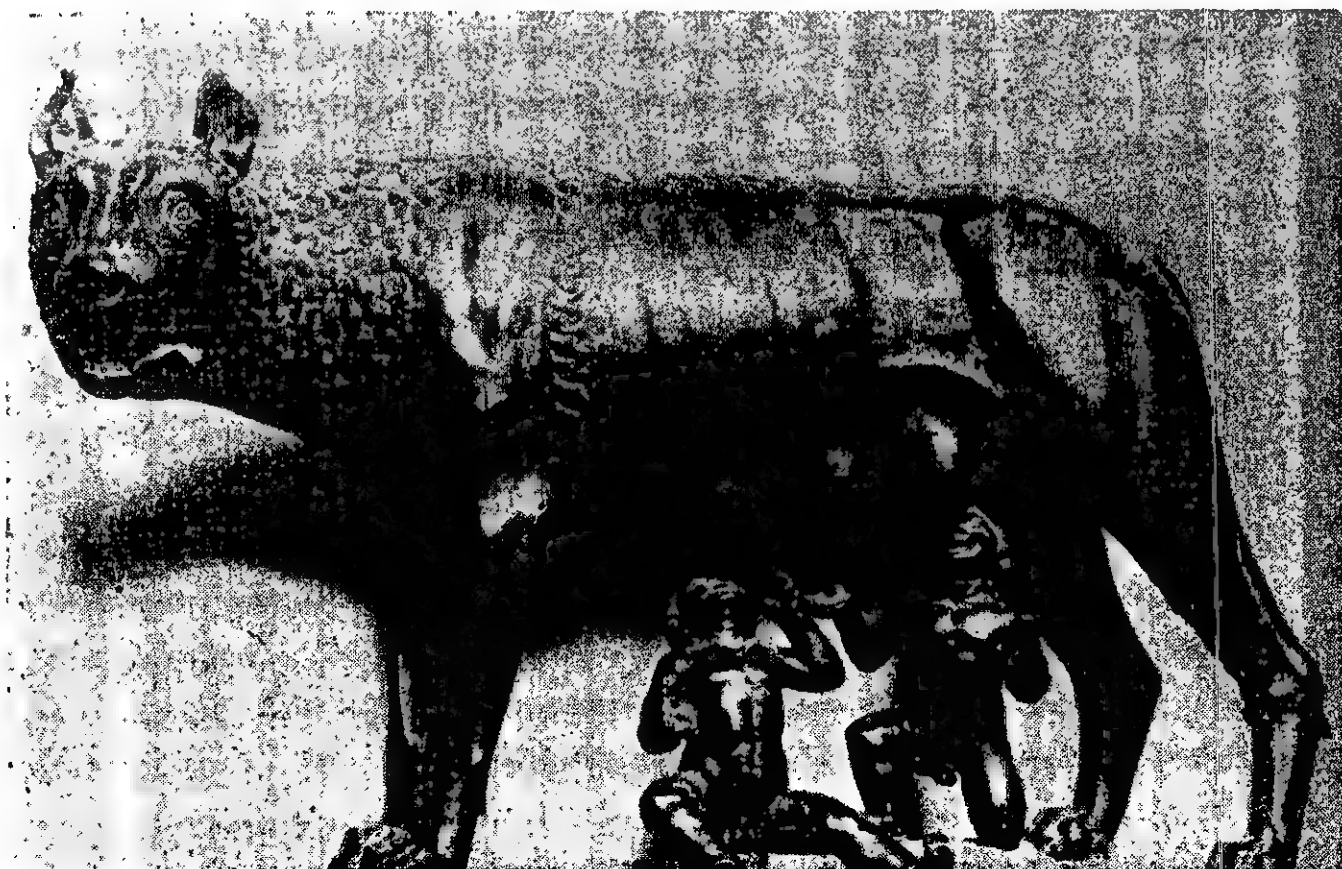
Afrodita și Hermes, teracotă, secolul V anterior, Muzeul din Tarente

Nașterea lui Dionysos din coapsa lui Zeus

Lupoaica din Capitoliu, sec. V anterior

Artemis și Acteon, atacat de proprii lui câini, Metopă,
sec. V anterior, Muzeul din Palermo

Monedă romană, sec. I. anterior, reprezentând
zeificarea lui Romulus (Quirinus)

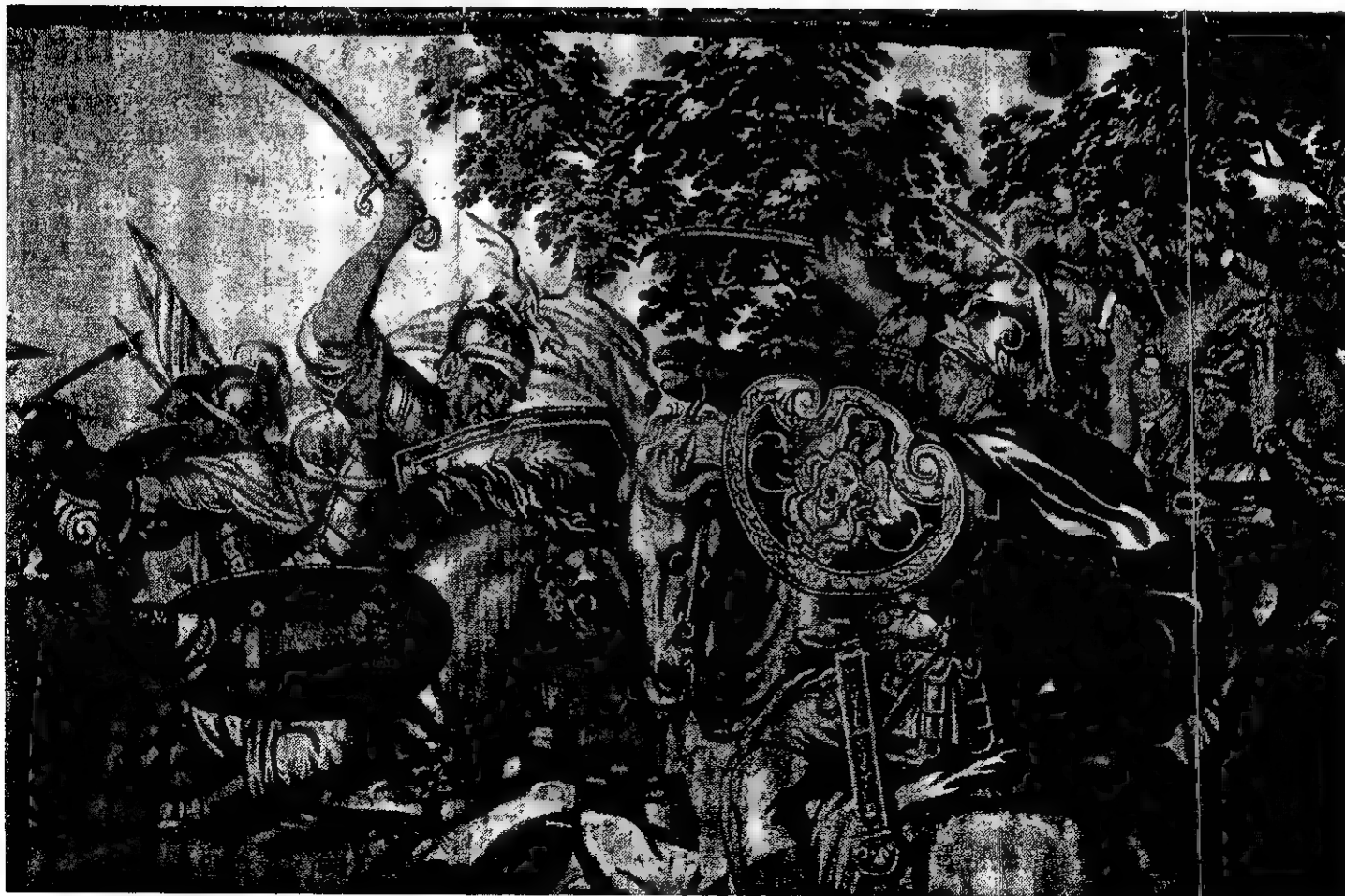
Alexandru cel Mare, efigie

Alexandru cel Mare, mozaic de la Pompei, Muzeul din Neapole

Alexandru cel Mare în bătălie, tapiserie, Milano

Alexandru cel Mare, sculp-
tură

Tapiserie, Milano, detaliu

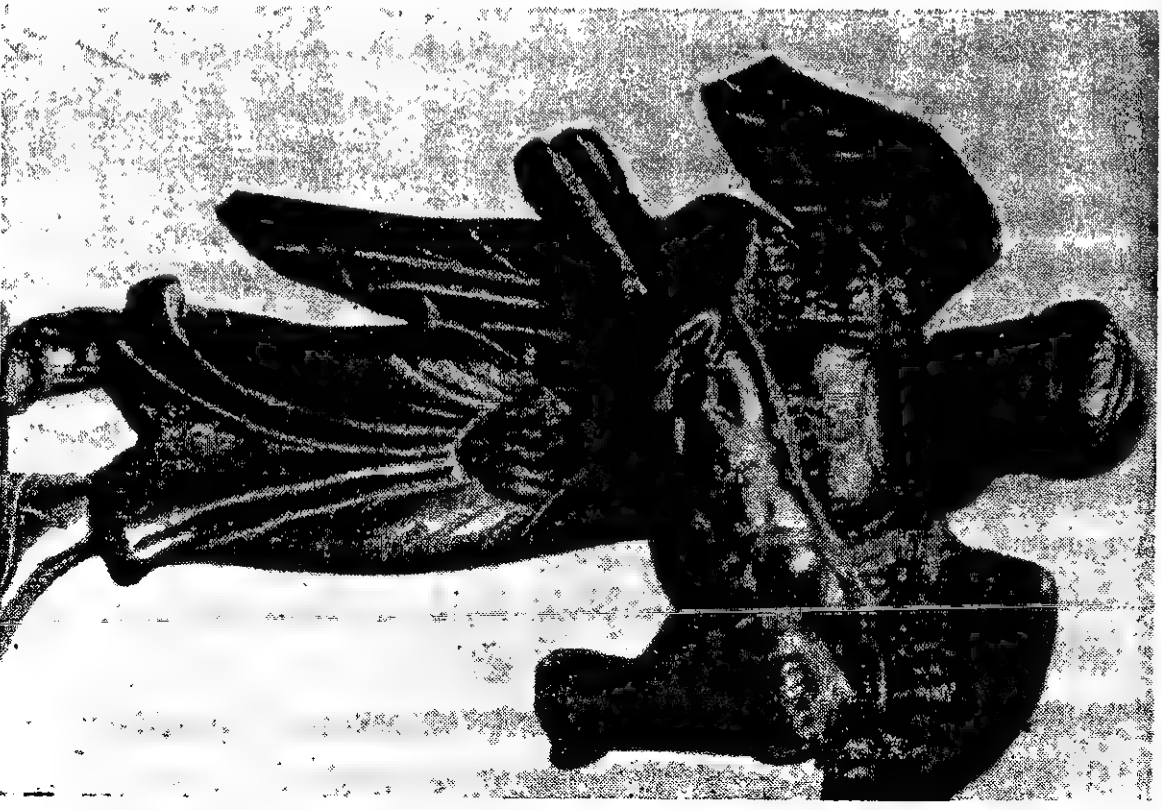
Tapiserie, Milano, detaliu

Atracțiile Orientului, detaliu de tapiserie

Logodnicii, monument funerar etrusc, Villa Giulia-Roma

Eos cu Cephalos. Statue etruscă de bronz, British Museum, Londra.

Fructieră dacică de la Bâtea-
Doamnei, Piatra Neamț

Vas dacic din bronz aurit,
Bâtea-Doamnei

conducerea demosului, a poporului — se transformă lesne în demagogie. În realitatea de toate zilele, din păcate, există forțe oculte care comandă și impun o politică de grup, care nu întotdeauna corespunde intereselor colectivității organizate sub formă de stat.

Pentru a aplica în mod practic această politică, Alexandru cel Mare a stimulat și înconjurat cu toate mijloacele căsătoriile mixte. El însuși a dat primul exemplu, căsătorindu-se cu Roxana. Mii și mii de Macedoneni, ofițeri și soldați, întocmai ca veteranii din Dacia, s-au căsătorit cu frumoase persane și orientale. Au urmat ospete nemaipomenite, ținând zile de-a rândul, cum era obiceiul și la Traci. Persii au adus rafinamentele și detaliile lor tradiționale, inclusiv salamalecturile vechi de secole și milenii. Pentru a schița un salut respectuos, orientalii nu pot decât să se prosterneze sau, cum am spune noi, să facă „închinarea”, mătăniile.

Prosternarea fizică este menținută și de biserica creștină, atât cea ortodoxă, cât și cea catolică, și se practică mai ales cu ocazia hirotonirilor sau a actelor de devoțiune față de Papa ale episcopilor și cardinalilor. Grecii numeau acest act „proskynesis”, adică prosternarea în fața regelui, până a atinge cu fruntea pământul. Persii practicau acest salut fără nici o rezervă. Alexandru însă, începând a se simți de-a binelea „Cel Mare”, a pretins și el prosternarea din partea Macedoneilor săi, dând de astă dată probă de lipsă de tact. Crescuți în alte obiceiuri, aceștia n-au agreat noul cod al manierelor elegante orientale și s-au revoltat împotriva cultului și adorării monarhului. Îl știau cu toții, că era doar fiul lui Filip și al Olimpiei din Epir și erau siguri că spiritul sfânt nu se pogorâse asupra sa nici la naștere, nici mai înainte sau după.

Chiar dacă sacerdoții din templul lui Amon Rha l-au proclamat Fiul lui Dumnezeu, ca o recunoaștere supremă a calităților sale, nu i-au modificat datele inițiale ale certificatului de naștere. Oștenii săi au socotit oportun să protesteze, delegându-l în acest scop pe scriitorul Callistene. Alexandru a ascultat plângerea Macedonenilor săi, a înghițit hapul, și n-a mai insistat să fie salutat după moda orientală. Supărarea lui însă a rămas și s-a transformat în pică, iar la prima ocazie el și-a descărcat „bila” asupra sărmanului ambasador, pe care l-a făcut responsabil-șef al unei intrigi și mașinațiuni de palat, descoperite printre paji, în majoritate Greci, meniți nu numai să studieze milităria și călăritul, dar și să țină trena damelor la ceremonie, și poate chiar a lui Alexandru, dacă și-o fi lăsat și el „coadă orientală”, ca păunul persan, simbol al împărăției pe care o cucerise. Deși se spune *ambasciator non porta pena*, adică solul nu are nici o vină, bietul Callistene și-a găsit nașul și Alexandru s-a văzut nevoit să se lipsească de pana unui scriitor. Nu s-a știut niciodată cum și unde a dispărut acesta, întocmai ca un personaj misterios dintr-un roman istoric. Comentatorii de la fața locului și de

mai târziu n-au pregetat să-l transforme într-un „martir“ al libertății, nu atât de expresie, cât de acțiune.

După acest incident de protocol, ospetele au continuat, căci nu era ușor să însori zece mii de oameni. Alexandru, ca să-i poată stimula și pentru a da în continuare bune exemple demne de urmat, a trebuit să adopte și poligamia, însurându-se și cu alte principese persane, spre a crea o curte care să-i țină Roxanei de urît, ea rămânând șefă în baza drepturilor de prim-ocupant. Sărbătorile au debutat cu o mare defilare. Cu acest prilej, veteranii întorși din India, dovediți ca cei mai rezistenți în lupta cu adversitățile naturii, au apărut cu pieptul acoperit de decorații, între care cea mai importantă era „meritul întoarcerii“. Prezența și sirurilor de fecioare persane, ele i-au admiat și ales pe loc, fără șovăire. Împerecherile s-au făcut într-un entuziasm sincer și total, unii și alții oferindu-și cadouri. Desigur soldații aveau destule atenții, căci, ca răsplată pentru vitejia lor, își luaseră și puseseră în raniță pietricele strălucitoare, câte un talisman în aur indian, adesea de douăsprezece carate, dar bine prelucrat, astfel încât și Macedonenii au fost la înălțime. Dar nici o minune nu ține mai mult de trei zile, așa că nunțile s-au terminat, plăcerile s-au consumat și, dacă înainte mireasa era totul, după aceea n-au mai rămas decât amintirile, ca o confirmare a filosofiei hedoniste.

Problemele grave ale apărării statului, cu o armată pe picior de război, ieșeau la iveală. Alexandru a trecut la reorganizarea forțelor militare, instituind o nouă armată de nobili persani, după modelul macedonean. Vechii combatanți nu vedeau cu ochi buni această reformă, care li scotea din situația lor privilegiată, câștigată prin sacrificii și bătălii și-i puneă iarăși pe drumuri. Nemulțumirea generală s-a manifestat în orașul Opis de pe Tigru, atunci când Alexandru a adus la cunoștință faptul că toți veteranii săi macedoneni, care nu mai puteau să poarte armele cu aceiași agerime din trecut, precum și toți aceia care doreau să se retragă, puteau fi pensionați și răsplătiți cu mari premii. Protestul general al oștirii a fost însă dominat și depășit de Alexandru, care a înțeles că-și ridicase în cap zece mii de tinere neveste nedeprinse să renunțe lesne la contractele prenuptiale. El și-a schimbat atitudinea, a jucat teatru și a propus o împăcare afectuoasă, încheiată după moda macedoneană. La marele ospăț au participat și Persanii, căutând să-i îmblânzească pe Macedoneni, ceea ce, la un pahar de vin și la veselie, e mai ușor. Totul s-a terminat cu bine și de astă dată, cu rugăciuni adresate zeilor, pentru ca pacea și buna învoire să domnească în marele imperiu. După ospăț, douăsprezece mii de soldați macedoneni s-au întors acasă, sub comanda lui Crateros și Polyperchon, încredințați probabil că în Europa îi așteaptă o altă nupță imperială, cu neprihănite fecioare, slujitoare ale statuilor de piatră. În schimb, regentul Antipatros trebuia să trimită zece mii de recruți din Haemus, pentru ca Alexandru să aibă soldați macedoneni

proaspeți. În felul acesta, reforma s-a dovedit sănătoasă și a dat rezultatele așteptate.

Noi cuceriri figurau în continuare pe agenda de lucru a aprigului Alexandru. Printre acestea, îl atrăgea în primul rând Arabia, care, deși nu descoperise petrolul (și chiar dacă l-ar fi descoperit, o întrebuințare deosebită nu i s-ar fi dat, decât doar pentru ungerea osiilor carelor de transport!), în imaginația sa apărea plină de atracții și mistere. Arabia a devenit pentru Alexandru un fel de „fata morgana” a deșerturilor. La chemarea ei, Alexandru nu se putea împotrivi, așa cum nimeni nu se poate împotrivi chemării finale. Moartea îi dădea întâlnire prea curând, ca în acea poveste orientală a vizirului, care, spre a scăpa de ea, s-a aruncat călare pe cal și a gonit până când a ajuns la porțile unei țetăți arabe, unde a văzut că, de fapt, aici urma să-i fie sfârșitul. Alergând cu înverșunare, nu făcuse decât să ajungă fără zăbavă la întâlnirea sa din urmă cu Parcele. Așa s-a înfățișat Arabia lui Alexandru, aflat în fruntea expediției sale militare. Moartea i-a ieșit înainte cu chipul ei urât, ca un atac febril, puternic și neașteptat, căruia nici un medic n-a fost în stare să-i afle leacul. A fost răpus la Babilon, în luna iulie a anului minus 323, la vârsta de treizeci și trei de ani neimpliniți, departe de Pella și de patria sa natală, dar într-o Macedonie Mare, creație unică de-a lungul întregii istorii a omenirii.

Cu privire la epoea lui Alexandru. Moartea lui Alexandru cel Mare a produs o imensă emoție în lume. Viața și faptele sale au lăsat urme de neșters de-a lungul veacurilor, dăinuind și astăzi în tradiția popoarelor. În afară de povestirile orale consacrate lui Alexandru Macedon, despre faptele sale s-a scris și s-a publicat fără întrerupere, în toate timpurile și în toate limbile pământului. Sunt demne de menționat Ciclul lui Alexandru, alcătuit din poeme medievale cavaleresti, unde apare ca erou prin definiție, *Alexandria*, povestirea populară din limba română, *Cântecul lui Alexandru* din limba germană, scris de preotul Lamprecht, în secolul al XII-lea, *Cartea lui Alexandru* a spaniolului Segura din secolul al XIII-lea, și atâtea altele.

Ecourile produse de fulgerătoarea existență a marelui macedonean erau mai mult decât justificate. Nimeni până atunci și nici de atunci până azi n-a concentrat atâta putere și n-a antrenat mase atât de imense, căci și triburile trace, care i s-au opus, odată învinse, au socotit util să-l urmeze spre Orientul fantastic, poate și cu gândul la marea pradă, dar mai ales înflăcărate de ideile acestui mare explorator, dornic de a afla până unde se întinde puterea omului și hotarele lumii. Desigur, mulți l-au urmat și din spirit de aventură, căci inițiativa și acțiunile sale aveau și elemente senzaționale, în tot acel neprevăzut atrăgător și fabulos, pe care, îndeosebi tinării, în entuziasmul lor, îl caută. Proba o dau temerarii porniți în căutarea de țări noi, de pământuri nedescoperite încă, și care își asumă toate riscurile unei astfel de întreprinderi. Diferența este că aceștia din urmă pleacă sin-

guri, însoțiți poate numai de purtătorii bagajelor prin deșerturi și păduri virgine, sau de echipajele corăbiilor lor, cum a făcut-o mai demult Cristofor Columb, sau mai de curând, Thor Heyerdahl, cu arca sa de papirus. În realitate Columb avea convingerea că se îndreaptă spre India, pe o altă cale, bănuind că Pământul e rotund. Pe timpul lui Alexandru, Pământul era socotit plat și spre Indii se știa că se poate ajunge numai într-o singură direcție.

Mulți s-au întrebat de ce a întreprins Alexandru aceste expediții grandioase. Din motive economice, nu s-ar putea spune, căci spațiul din Europa, pe care el îl controla, era darnic în roadele pământului, în metale, în animale, și în toate cele ce pot face fericirea și bunăstarea unei țări. Pentru motive de pradă, cu atât mai puțin, deoarece, proprietatea fiind considerată încă sacră, politica sa a fost de a respecta avutul celorlalți. Mai mult, pe cei învinși li prefăcea în colaboratori, repunându-i pe tronul sau la locul lor, la ordinele sale însă. Potrivit spuselor lui Montesquieu : „Părăsea după izbândă toate prejudecățile care li folosiseră spre a-și duce gândul la bun sfârșit“. Motive politice și militare sunt de luat în primul rând în seamă, și la ele s-au adăugat cele de reformator al lumii. O armată, spre a fi eficientă, are nevoie să fie ținută în exercițiu. Când nu sunt războaie, se fac manevre, adică războaie simulate. Alexandru a reușit să prefacă „manevrele“ în cuceriri și victorii. Numai adversarii care trăgeau ponoasele își dădeau seama cât de aspre și nemiloase erau aceste simple manevre militare. Disciplina era menținută prin legătura directă și permanentă între rege și oamenii săi, prin exemplul de curaj și vitejie ce-l dădea de fiecare dată. Reușea să-i fascineze, transformându-i în eroi, creind un adevărat eroism de masă, cu posibilități și șanse pentru fiecare, întocmai cum, după două mii de ani, a realizat Napoleon, ai cărui ostași, după spusele acestuia, purtau în raniță bastonul de mareșal. Campaniile sale au stârnit cu atât mai mult entuziasmul, cu cât erau realizate într-o perioadă când mijloacele de comunicații și transport erau extrem de rudimentare. În plus toate campaniile au fost înfăptuite într-un deceniu, ceea ce înseamnă că Alexandru a fost tot timpul pe picior de război, cu mici popasuri, alternate la urmă cu petreceri de nuntă. Și totuși a găsit răgazul pentru afirmarea politicii sale de răspândire a civilizației elenico-alexandrine, care va dobândi de acum înainte noi aspecte. Elenismul reprezenta o fuziune de culturi, în care se întâlneau elemente traco-mediteraneene, egiptene, alături de elemente persane, moștenite din culturile babiloniană și asiro-caldeiană. Mai mult, vraja lui Alexandru și prestigiul său au fost atât de puternice, încât au înrădăcinat până și străvechea cultură indiană, unde Budha avea să apară în stilul clasic antic al culturii europene. Această nouă sinteză de cultură a durat aproape trei secole, până când Romanii au absorbit-o, imprimându-i încetul cu încetul esența unei spiritualități diferite, cea romană.

Alexandru a trecut strâmtoarele în Asia Mică în momentul în care statul macedonean era deplin constituit, când cetățile grecești obișnuite să vâre zăzanie în triburile protectoare din preajmă, după necruțătoarea lecție primită la Teba, s-au alăturat lui Alexandru. Dar, dușmanii Tracilor și dușmanii Europei întregi erau Persanii care, deși bogați, râvneau la Peninsula Haemusului, îmbătați de mirajul zăcămintelor de aur. Dacă primele invazii scite au fost făcute, în primul rând, pe motive de pradă, cele persane au avut ca mobil și setea de dominație, căci, după teoria împărăției unice, nu puteau să rămână țări libere în preajma imperiului. Cât timp dăinuia Persia, ar fi dăinuit și acest pericol generat din însăși concepțiile politice ale ocârmuitorilor săi satrapi. Unica soluție era atacarea și, dacă era posibilă, distrugerea acestui imperiu. Dar cine îndrăznește să-și imagineze o astfel de acțiune? Și dacă o imagina, ar fi avut forța, cutezanța și înțelepciunea necesară spre a o înfăptui? Numai un Alexandru cel Mare, cu calitățile sale numeroase, complementare, concentrate într-o simbioză unică și rară, a fost omul chemat să restructureze lumea epocii sale din temelii.

Potrivit concepției sale, Europa era centrul lumii. Această idee dominantă avea să fie adoptată de Romani în totalitatea ei. Alexandru urmărea o idee imperială, crearea unui imperiu universal, fiind un innoitor al istoriei, pentru că nu a distrus, ci a reconstruit din temelii lumea timpului său. Politica sa economică și concepția sa de stat dovedesc realismul gândirii sale. Plutarh spune că a construit șaptezeci de orașe, dar se pare că în realitate n-au fost decât treizeci și patru, în majoritate simple fortărețe. Peste tot el se instalează ca succesor al marilor dinastii. Intrând în Babilon, el se intitulează succesor al lui Nabucodonosor. Amintește poporului că a fost subjugat de Cyrus și că lui îi revine misiunea să-l elibereze. Dacă Xerxes a distrus templul de la Marduk, el l-a restaurat. În Egipt se proclamă succesorul faraonilor și consideră divinitățile egiptene ca pe propriile sale divinități, Amon confundându-se cu Zeus. Prin acțiunile sale, Alexandru realizează unitatea lumii mediteraneene. Unind Delta Nilului cu Tigrul și Eufratul, el caută căile pentru a le lega pe acestea din urmă cu apele Indiei și cu Golful Persic. Ca orice mare explorator, se adaptează repede noilor medii și situații, se arată împins de curiozitate și se lasă copleșit de admirație pentru culturile milenare ale imperiilor cucerite. Are sentimentul tradiției și, de cum pășește în Asia Mică, ține să aducă sacrificii eroilor de la Troia, poruncind reconstrucția Ilionului. Socotindu-se descendent al lui Hercules, acceptă muncile supranaturale ale acestuia, eforturile gigantice, acestea fiind după concepția sa privilegii ale zeilor. Reprimând despotismul oriental, îl substituie cu hegemonia macedoneană, această operă de civilizator făcând-o cu multă inteligență și fără brutalitate. Își căuta adversari pe măsura puterilor sale și se purta tolerant cu ei după ce-i învingea.

După un deceniu de războaie și cuceriri, puterea imperiului persan a fost distrusă și pericolul ei pentru Europa îndepărtat pentru totdeauna. Mai mult, Alexandru a încadrat întreg teritoriul persan în statul macedonean, lărgind astfel spațiul stăpânirii traco-macedonene până la maximele sale dimensiuni. Toate popoarele imperiului persan, care cuprindea Mesopotamia, Asia Mică și Egiptul, au căpătat cetățenie macedoneană. Câte milioane de cetățeni macedoneni avea imperiul lui Alexandru? Desigur zeci de milioane, cifră pe care matematica și demografia retrospectivă sunt chemate s-o calculeze. Nu se știe dacă această populație nu egala sau dacă nu depășea chiar populația Imperiului Roman de mai târziu, căci, în acea epocă, Roma era încă o mică putere. După recensământul făcut de August cu trei secole mai târziu, se pare că toată populația imperiului său s-ar fi ridicat la cincizeci de milioane de locuitori. În secolul următor, Traian a întins și mai mult hotarele prin includerea Parților și Dacilor. Nu se știe dacă Hispania și Galia egalau populația Imperiului Persan, pe care Romanii nu l-au inclus în întregime, deoarece n-au ajuns până la Ind, ca Macedonenii. S-ar putea deci formula ipoteza că imperiul lui Alexandru ar fi echivalat și chiar depășit populația Imperiului Roman.

Reflectând asupra dimensiunilor și posibilităților stăpânirii lui Alexandru cu o astfel de populație, merită să ne oprim asupra eventualei dezvoltări, precum și a rezultatelor obținute, dacă o căpetenie de talia excepțională a lui Alexandru ar fi continuat să trăiască până la optzeci de ani și ar fi guvernat acest imperiu timp de cincizeci de ani. Cum s-ar fi structurat acest imperiu? Orice nouă țară are nevoie de o perioadă de pace și de oameni de valoare pentru consolidare. Dacă după Caesar n-ar fi urmat un Octavian August, care să instituie acea Pax Romana, care a durat jumătate de secol și a întărit statul, cum s-ar fi structurat și menținut imperiul care a continuat apoi în prosperitate încă patru secole și jumătate? Statele evoluează în funcție de oamenii pe care-i au la conducere, iar conducători buni, în genere, sunt foarte puțini, și ca să ajungă, iar apoi să se mențină la putere, adesea sunt contestați și împiedicați de cei invidioși, de cei mai puțini capabili, ce devin adesea „viermii istoriei“, după cum a fost calificat Cassandru, fiul lui Antipatros, ucigașul lui Alexandru al IV-lea și al mamei sale, Roxana, și care ar fi putut să devină ceea ce August devenise pentru imperiul roman. Macedonia Mare avea nevoie de un singur conducător, ori în persoana lui Alexandru, ori în persoana fiului său. În această ipoteză n-ar fi fost exclus ca Imperiul Macedonean să fi dăinuit și să se fi afirmat în alte condiții decât cele cunoscute și poate că Imperiul Roman nici nu s-ar mai fi născut sau nu ar fi luat dimensiunile știute. Centrul puterii antice ar fi fost la Pella, de unde s-ar fi controlat partea asiatică. Asia însăși nu și-ar mai fi trimis mesagerii năvălitori în Europa, începând din mileniul întâi

al erei noastre. Europa întreagă ar fi controlat și dominat mai bine situația prin brațul său întins până-n India și ar fi fost cruțată de năvăliri.

Istoria trebuie să servească creatorilor ei actuali nu numai prin faptele ei realizate, dar și prin ipotezele posibile, din confruntarea lor putând fi obținute opțiuni favorabile prezentului, chiar dacă noua istorie nu înfățișează fapte repetabile, ci numai asemănătoare, după cum afirmă cu justete istorici de seamă ca C.C. Giurescu.

Urmașii sau diadochii. Succesiunea lui Alexandru cel Mare a avut două perioade: una a diadochilor, foștii săi generali, care ține până la anul minus 301, când s-a dat bătălia de la Ipsos, alta a monarhiilor, care s-au născut în cuprinsul marelui imperiu macedonean.

Boala și moartea neașteptată a lui Alexandru cel Mare a surprins între-gul imperiu, căci el n-a lăsat un moștenitor, nici în persoana fiului său, care nu se născuse încă spre a fi introdus în administrație, cu unele comenzi în mână, nici în persoana unor generali pregătiți dinainte pentru aceasta. Inelul său a fost înmănat pe patul de moarte lui Perdicas. Nu s-a putut deci stabili un urmaș unic, printr-o înțelegere a generalilor macedoneni, și atunci s-au alcătuit o seamă de guverne locale, sub comanda unor șefi militari, acordându-se între ei să numească un regent. Imperiul a fost împărțit între: Antipatros, pentru Macedonia, Ptolomeu, pentru Egipt, Eumene pentru Capadochia, Antigon, pentru Frigia Mare, Leonat, pentru Frigia Hellespontică, Lisimach pentru Tracia. Cu toții au recunoscut și un guvern central, sub șefia lui Perdicas, înțelegând necesitatea de a rămâne uniți pentru a înfrunta revoltele manifestate în diferite părți ale imperiului. În felul acesta au echilibrat forțele și au liniștit spiritele. La puțin timp, însă, s-a lansat zvonul că Perdicas face pregătiri spre a prelua întreaga putere a Macedoniei Mari, asigurându-i o comandă unică. Crater a căzut într-o bătălie și imperiul a rămas fără regent, și fără prim ministru al guvernului central. Generalii diadochi au reușit încă o dată să se pună de acord și să-l proclame regent pe Antipatros. Nici el n-a stat liniștit, ci a făcut un război împotriva lui Antigon, care, prin numele lui singular și curios, părea să-l arate potrivnic generării, deci vieții. Dar, la întoarcerea în Macedonia, urându-i-se tocmai lui de viață, moare de bună voie, caz destul de rar pentru cei aflați la putere. Guvernul trece apoi în mâinile lui Polyperchon, socotit un bărbat slab și prea puțin capabil, căruia i s-a aflat vina de neiertat de a nu fi împiedicat cum trebuie luptele date pentru prinderea lui Alexandru al IV-lea de către acel „vierme al istoriei” numit Cassandru, fiul lui Antipatros. (De uciderea altui fiu al lui Alexandru, făcut de Statira, fata lui Darius, unii au învinuit-o pe însăși Roxana.) Polyperchon a avut mult de furcă cu acest Cassandru. Ca să-l mai domolească și să-și întărească propria putere, a readus în Macedonia pe Olimpia, mama lui Alexandru, încercând în acest fel să reînvie mitul marelui cuceritor. Nici Eracle, fiul nelegitim al împăratului,

n-a putut fi de folos în conflictul cu Cassandru, așa încât a căzut la tocmeală cu acesta, pentru a se bate împreună contra lui Demetrios Poliorcetul, fiul lui Antigon din Frigia Mare. Acesta a fost învins până la urmă, la Gaza, în anul minus 312. Încheindu-se acest episod, s-a făcut o nouă împărțire a imperiului, dar Antigon pretindea să fie considerat rege, ceea ce a dus la o altă încăierare generală, cunoscută sub numele de bătălia de la Ipsos, în anul minus 301, în care Antigon a fost ucis. Au urmat și alte încăierări, pentru ca la minus 280 ultimul diadoch, Seleucos, să piară și el și astfel să se încheie prima parte a succesiunii lui Alexandru.

Civilizația alexandrină sau elenistică. A doua perioadă a succesiunii lui Alexandru cel Mare a fost, după cum am arătat, aceea a monarhiilor, cunoscute în cuprinsul imperiului macedonean. Au răsărit multe state și stătuțe, deschizându-se perioada așa-zisă a elenismului, care reprezintă o etapă nouă a civilizației elenice, dar profund deosebită de aceasta, ea fiind proprie popoarelor elenizate. Această perioadă, înainte de calificarea dată de istoricul german Droysen, se numea „alexandrină” (după numele orașului Alexandria din Egipt). Printre noile monarhii, cele mai importante au fost regatele Egiptului, Siriei, Macedoniei, Pergamului, și alături de ele o puzderie de orașe autonome în Asia Mică. A doua perioadă a succesiunii lui Alexandru ar fi dus, după unii, la realizarea parțială a politicii de fuziune între Europa și Asia, iar după alții, dimpotrivă, doar la o suprapunere a celor două continente. Ceea ce însă s-a realizat cu siguranță a fost o decădere a naționalismului grecesc de atunci, prin opera elenistică a lui Alexandru, sprijinită și de filosofii, dar mai ales, de sofistii diferitelor cetăți, care, prin ideile lor mai largi, mai universaliste, nu puteau să rămână prizonierele unor exclusivisme și ambiții locale. Pe plan economic, cetățile grecești au început să decadă, căci finanțele și comerțul s-au deplasat în Orient, unde neguțătorii egipteni, sirieni, persani, fenicieni s-au arătat mai abili decât faimoșii comercianți greci. Noile regate au luat o fizionomie aparte, mai puțin democratică și mai mult oligarhică, în care persoanele capabile s-au putut afirma doar susținute de armate organizate cu oameni de carieră și mercenari. Politica externă era formulată și condusă de o categorie de funcționari care promovau tendințele de echilibru între state. Toate acestea erau menite să ducă la o restaurare a economiei și la o depășire a crizelor endemice, facilitate de atâtea războaie, când consumă mulți și produc puțini. În astfel de condiții de viață mai liniștită, au început să înflorească științele și artele, pregătindu-se o nouă epocă de afirmare culturală, care s-a evidențiat și a dus la formarea unor centre, ca acela al Alexandriei din Egipt. Biblioteca din Alexandria, devenită faimoasă în antichitate, a ajuns să dețină la începutul mileniului erei noastre șapte sute de mii de volume, deși în parte fusese arsă în timpul războaielor lui Caesar din Egipt. Tot aici a fost înființată o academie științifică și un „azil” al cărturarilor. Au apărut poezii alexandrini și s-a lansat

filosofia neoplatoniciană. În orașul Pergam a luat ființă un alt important centru, cu o bibliotecă valoroasă și o academie de retorică, devenind pivotul cultural al Asiei Mici. O înflorire neașteptată s-a produs în Macedonia. Pella s-a impus de data aceasta și ca centru de cultură. Regii ai Macedoniei, ca Filip al V-lea, au susținut și ajutat poezia, acesta fiind el însuși poet. Activitatea culturală de la Athena continua să se desfășoare în cadrul instituțiilor, dar, la începutul noului mileniu, funcțiunile sale au trecut în insula Rhodos.

Făcând un bilanț al roadelor politicii de fuziune a lui Alexandru, constatăm în primul rând că, în locul individualismului și naționalismului tribal, care adesea a dus la Greci direct la șovinism, ceea ce i-a împiedicat să-și creeze un stat mai vast și unitar, s-a născut cosmopolitismul, rezultat al unei confluente de gândire, de religie, de artă, de știință și de înfăptuiri tehnice. Religia s-a îmbogățit prin noul cult al unor zeiități orientale, ca Iside și Serapis, Cabal și Mithra (zeul Soarelui Atotputernic), toate având un caracter mai mult mistic, ca și acela al Cibelei, deși aceasta era o zeitate traco-frigiană, între timp orientalizată. Introducerea lor în întreg spațiul traco-macedonean nu i-a deranjat pe vechii zei, cu care au și stabilit, dintr-un bun început, raporturi de colaborare și bună vecinătate, cu un larg spirit de toleranță. Răspândirea gândirii filosofice în cercuri din ce în ce mai largi, odată cu bunăstarea, îndreptată mai ales spre considerații asupra eticii și moralei, arătau că fiecare religie este, în fond, bună și utilă, și că toate nu fac decât să aducă omagiu unui *Domine Deus* unic, la fel cum se întâmplă astăzi în cadrul creștinismului cu sfinții și cu trinitatea, iar pe plan mai larg, cu celelalte religii. Recent, cu ocazia Conciliului Vaticanului II, care a adunat ca participanți și observatori reprezentanți ai tuturor elitelor clerice din lume, s-a emis o bulă papală, care și-a propus să elimine exclusivismul mântuirii numai prin confesiunea catolică și astfel a atenuat prozelitismul și a admis toleranța. Lumea cultă era pregătită pentru a accepta creștinismul, creându-se acea „atmosferă” care, potrivit teoriei unui filosof român a fost necesară pentru realizarea vocației lui Isus Nazarineanul.

Spre deosebire de epocile mai vechi, știința a luat o nouă direcție, despărțindu-se de filosofie, care le cuprindea pe toate și, specializându-se pe sectoare, pornea de la observația practică și apoi teoretiza rezultatele dobândite. În felul acesta s-au pus bazele științei adevărate, aplicărilor practice, tehnologiei. Același elan a cuprins domeniul artelor, îndeosebi sculptura care s-a dezvoltat prin trei școli (Alexandria, Rhodos și Pergam), de la ele rămânând multe opere conservate în muzeele lumii. Gigantul de la Rhodos, conservat în apele mării, reprezintă pe Helios, zeul soarelui. Urișa statuie a fost făurită de localnici, ca mulțumire pentru izbânda împotriva armatelor lui Demetrios Poliorcetul. La fel, cei din Pergam au ridicat lui Zeus un templu și un altar renumit, inspirați poate chiar de Gigantul de

la Rhodos. Arhitectura a dat și ea probă de maturitate prin construcțiile de edificii impunătoare, teatre, palestre și chiar orașe noi, cu străzi largi, funcționale, în baza unui plan care ținea seama de nevoile vieții.

Într-un asemenea imperiu, cu atâtea popoare de origini și cu idiomuri deosebite (deși mai toate țineau de vechea limbă ariană), ce limbă comună, de circulație internațională putea să fie introdusă? Desigur, privind lucrurile din punct de vedere practic, era nevoie de o limbă ușoară și simplă. În primul rând, se răspândise limba arameilor, ca limbă a neguțătorilor, în zona Asiei Mici, și ea era folosită alături de celelalte limbi locale, iar în Galileia — greșit socotită ebraică, deoarece Evreii înșiși o socoteau „țară a păgânilor“, a „goimilor“ — se folosea numai limba arameică. Limba greacă domina, în schimb, bazinul Mediteranei și Marea Pontică și, de pe țărmurile Asiei Mici, s-a întins spre interior, pe un front care înainta odată cu negustorii ce se țineau după armatele macedonene. Dacă mai ținem seama de educația lui Alexandru, făcută de Aristotel în limba greacă, și de un anumit snobism ce împingea clasa nobililor traci să vorbească grecește, întocmai cum unii Români în secolul trecut vorbeau franțuzește, ca să apară mai fini, mai rafinați, limba greacă s-a impus ca un fapt natural. Deși dificilă și complicată, limba greacă a dăinuit multe secole. Desigur, ea a fost folosită în indeletniciri omenеști dintre cele mai complexe, devenind limba filosofilor, scriitorilor, oamenilor politici ai unei țări ce reprezenta un stadiu evoluat. Apoi, a fost folosită ca vehicul de corăbierii care călătoreau în toată lumea de atunci, asimilând termeni utili din alte idiomuri. Forma sub care a pătruns în imperiul macedonean, îndeosebi în partea lui asiatică, a fost diferită de forma vorbită în cetățile grecești, căci limba așa-zisă comună este, la origine, limba din Attica, modificată și amestecată cu termeni luați de la alte neamuri, de la Evrei, Egipteni, Libieni, Babilonieni, Asirieni și bineînțeles Persi. Persana era, la rândul ei, o limbă bine făurită și puternică și a contribuit din plin la formarea limbii turce.

Centrul de putere politică era la Pella, dar centrul economic s-a dezvoltat în Asia Mică, împreună cu noile regate. Se verifică și aici distincția între „capitală“ și „capital“. Deși imperiul macedonean s-a împărțit în mai multe regate, acestea se dezvoltau pe plan politic autonom, dar economic și cultural au rămas legate între ele și Macedonia a fost din nou redusă la dimensiuni europene. Aproape trei secole însă statele din Orient au rămas în aceste condiții, chiar după ce Romanii au pus stăpânire pe ele. O economie în regim de schimb liber nu se face și se reface la comandă și presupune structuri care să-i asigure continuitatea. Așa s-a întâmplat și cu cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre, care au existat în funcție de economia organizată a statului geto-dac.

Fixându-ne privirea numai asupra noului regat al Macedoniei, constatăm că el a absorbit Thessalia, Epirul și și-a impus hegemonia asupra tutu-

ror cetăților grecești, continuând o viață în comun, preocupată de noile războaie provocate de Romani, în ascensiunea lor impetuoasă. Între această Macedonie și Romani s-au dat patru bătălii. Din pricina lor, regele Filip al V-lea, poetul, n-a avut liniștea necesară spre a-și scrie toate poeziile, să le revizuiască și să le predea la timp editorului său. Cel care s-a războit mai mult a fost însă fiul lui Perseu. El avea un frate mai tânăr, pe Demetru, care, simțind că balanța înclină spre Romani și că viitorul e de partea lor, sau poate neavând calitățile lui Perseu, a fost câștigat de inamicii țării sale. Între o poezie și alta, Perseu a reușit să-l convingă pe tatăl său, Filip al V-lea, să-l ucidă pe Demetru, ceea ce s-a și întâmplat. La moartea lui Filip al V-lea, în anul minus 179, i-a urmat la tron Perseu, fără a avea conflicte succesore, ceea ce l-a făcut să-și dedice toate forțele pregătirii războiului contra Romei. A încercat să-și creeze alianțe potrivite cu alte popoare, dar, din păcate pentru el, Romanii i le-au spulberat. La confruntarea finală a regatului macedonean cu armatele lui Lucius Emilius Paulus, la Pidna, în anul minus 168, Perseu a fost învins. El s-a refugiat în Samotracia. De aici voia să meargă la Cotys cu barca unui cretan¹, care l-a jecmănit de întregul său tezaur. Atunci s-a predat împreună cu cei doi fii ai săi, Romanilor. Purtat în urma carului de triumf al învingătorului, a fost apoi aruncat într-o temniță, în Italia, unde i-au pătrecit oasele. Pare-se că s-ar fi sinucis în anul minus 162. Așa s-a terminat existența ultimului rege al Macedoniei și așa a ajuns Macedonia, împreună cu întreaga Grece, să fie încadrată în Imperiul roman, la anul minus 146.

Epilog. Cu expansiunea neconținută a puterii romane, și celelalte state din Asia Mică și Orient au fost încet-încet integrate, Imperiul Roman ajungând la maxima sa întindere sub împăratul Traian. În felul acesta, adevăratul succesor al imperiului lui Alexandru cel Mare nu au fost diadochii și regii care i-au urmat într-o fază intermediară, ci Imperiul Roman. Fapt curios, regatul Pergamului, la moartea ultimului său rege, Attalos al III-lea, a lăsat prin testament regatul său Romanilor. La instalarea lor în imperiul lui Alexandru, Romanii nu s-au mulțumit cu o dominare politică și militară nominală, ci, din păcate, fiind ei la un grad de civilizație întârziat, au distrus multe cetăți și monumente artistice, trecând apoi la crearea unei civilizații urbane superioare, bazate pe dreptul roman, care a constituit apoi puterea Romei.

Macedo-românii, care vorbesc un dialect al limbii române, se socotesc a face parte din populația romanică a Romaniei Orientale.

¹ Când Perseu a fost învins de consulul Emilius Paulus, el s-a refugiat în insula Samotrace și, nefiind sigur nici aici, a vrut să se retragă la Cotys. A propus unui Cretan, care cunoștea țara, să-l imbarce cu toate bogățiile și să-l conducă în Tracia. După apusul soarelui, comorile au fost duse în taina pe acest vas. Regele aștepta să sosească noaptea, spre a se imbarca. Dar imediat după ce șiretul cretan s-a văzut la bord cu tezaurul lui Perseu, a ridicat pânzele și a luat-o din loc. Perseu s-a refugiat într-un templu și apoi s-a predat Romanilor.

IMPERIUL ROMAN UNIFICATOR AL TRACILOR

Istoria Tracilor nu poate fi desprinsă de istoria Imperiului Roman. Surplusul de populație din Valea Dunării și Dacia s-a revărsat deopotrivă în peninsula Haemusului, ca și în peninsula Italică, dar primele centre de putere s-au format la sudul Dunării și în prelungirea Haemusului, în Asia Minoră. Triburile traco-illire s-au deplasat de-a lungul părții orientale a Italiei, din nord până-n sud, iar unele au ajuns până în Calabria și chiar în Sicilia. Zona cu cele mai numeroase urme de viață este îndeosebi Latiul, unde s-au stabilit Italicii venind în valuri succesive, la distanță de un secol unul de altul. Aceste valuri pot fi deosebite după felul funeraliilor, deoarece unii își ardeau morții iar alții îi înhumau.

La nord de Tibru se instalase neamul Etruscilor, asupra căroia multă vreme au dăinuit enigme, cu toate că Herodot spusese deslușit că ei părăsind Lydia, țară locuită și de neamuri de origine tracă, în urma unei secete cumplite, au debarcat din corăbii în peninsula Italică. Cercetătorii din secolul trecut, ca P. Kretschmer, vorbind de populațiile tireniene din care fac parte Etruscii, scrie : „Tirenienii nu sunt originari nici din Asia, nici din Orient, ci au venit din nordul peninsulei Haemusului locuind insulele și, îndeosebi Lydia“. În *Studi etrusce*, cercetătorul italian G. Buonamici afirma și mai răspicat : „Probele produse pentru declararea limbii etrusce ca neariană nu mi se par decisive. Cred că e vorba de o prejudecată. Încă din 1920, am formulat ipoteza că etrusca aparține unei ramuri foarte îndepărtate, pe care aş numi-o traco-frigo-illiriană... un idiom sigur arian“.

Problema originii limbii și scrierii etrusce a constituit o preocupare continuă, fără a se ajunge la concluzii împărtășite de toți. Un anumit mister învăluia toate rezultatele și cercetătorii înșiși au cultivat această atmosferă, poate și din dorința de a stimula interesul prin elemente de senzație. De curând, Zacharie Mayani de la Universitatea din Paris a furnizat o bază sigură, științifică, pentru abordarea problemei etrusce, pornind de la rela-

tările lui Herodot. Limba albaneză, succesoarea limbii illire, i-a furnizat elementele necesare pentru un studiu comparativ, ajungând pe această cale la descoperirea cheii pentru descifrarea alfabetului etrusc. Studiile sale au alcătuit, în 1961, volumul apărut la Paris sub titlul *Etruscii încep să vorbească*. Mai recent, *Sfârșitul misterului etrusc* întrunește studiile consacrate originilor, limbii și vieții etruscilor, pornind de la textele descifrate între 1963 și 1968. Este limpede acum că Etruscii aveau obiceiuri, organizații politice, credințe religioase și un mod de viață asemănător și chiar comun cu Latinii, ceea ce confirmă odată mai mult activitatea și originea comună, fie chiar îndepărtată, a acestor populații.

Potrivit legendelor, Romanii descind din Enea. Prin Enea ar fi legați de zeița Venus, așa cum prin cealaltă ramură, Romanii s-ar trage din fiii zeului Marte, zeul trac al războiului, cunoscut și sub numele de Ares. Într-o formă mai literară, lucrurile s-ar fi petrecut astfel :

Scăpat din focul care mistuia cetatea Troia, Enea a pornit pe mare și a debarcat în Italia, ajungând în Latiu, unde a cunoscut-o pe fata regelui Latinus, Lavinia. A fundat un oraș numit Lavinia și urmele acestuia mai există și azi. Fiul lor, Ascaniu, nu s-a lăsat mai prejos și a fundat la rândul lui un alt oraș, sub numele de Alba Longa. Acest oraș a fost capitala Latiului timp de două secole, când Numitor și Amulius au devenit aspiranți la tronul străbun.

Într-o bună zi, Amulius l-a alungat pe fratele său și i-a ucis copiii, lăsându-i în viață doar fata numită Rhea Sylvia, cu poruncă de a se face slujitoare a zeiței Vesta. Pe lângă alte obligații ținând de îngrijirea focului sacru, vestalele o aveau și pe aceea de a rămâne fecioare pe toată durata serviciului lor divin. Rhea Sylvia s-a făcut însă vinovată de nerespectarea acestei reguli. Prefăcându-se a dormi pe malul Tibrului, se pare că l-a ispitit prin formele ei virginale pe zeul Marte. Auzind de cele întâmplate, Amulius s-a decis ca, după împlinirea celor nouă luni, să-l lase pe Marte fără moștenitori. Mai miloși decât stăpânul lor, sclavii au luat gemenii nefericitei mame și în loc să-i taie ori să-i înece, i-au lăsat să plutească pe apele domoale ale Tibrului, așa cum s-a petrecut cu regele Sargon al Asiriei și cu Moise al Evreilor, toți salvați până la urmă de-o intervenție neașteptată. În cazul nostru, salvatoarea a fost o lupoaică predestinată să devină faimoasa emblema a Romei. După versiuni mai realiste, salvatoarea copiilor ar fi fost doica Aca Laurentia, denumită și Lupoaica. Se spune că emblema lupoaicei ar fi avut inițial doar un singur sugaci și doar din secolul al V-lea ar fi apărut și al doilea. Primul băiat ar fi fost Romus, devenit în etruscă Romulus. Când a apărut și al doilea băiat, Romus a devenit Remus. Crescând, gemenii au ascultat trista poveste a bunicului lor, Numitor și, organizând o răscoală la Alba Longa, l-au ucis pe Amulius și l-au repus pe tron pe Numitor. Apoi s-au decis să plece din acest oraș și să întemeieze la rândul lor o

cetate, care s-a numit Roma, după numele celui dintâi (alții spun că ar fi preluat numele troienei Rum), a celui rămas în viață și devenit rege, deoarece Remus, în urma unui conflict, cum adesea se petrece între frați, a fost sortit morții.

Marele istoric german Theodor Mommsen a evocat cu mult talent literar felul în care grupul de locuitori ai colinelor de pe Tibru au întemeiat prima așezare. Ei se numeau „Ramnes“, ceea ce în vechea limbă însemna „pădurari“¹. Acestui grup de locuitori i s-au alăturat alte două grupuri, ale Titilor și Lucerilor. Ei au ocupat colina Palatinului și altele din preajmă. Asupra timpului când s-a petrecut această acțiune s-au păstrat date exacte : 21 aprilie anul minus 753, respectiv anul 1 Ab Urbe Condita². De la această dată s-au numărat anii istoriei antice. În secolele următoare, cele șapte faimoase dealuri romane au fost ocupate și populate cu Latini, cu Protosabini și cu Etrusci.

Cele șapte coline ale Romei ar fi : Palatinul, Aventinul, Esquilinul, Quirinalul, Viminalul, Capitolul și Janiculum. Mai sunt și unele paralele, ca Saburanum, Colleoppio, Cispius, Fagutal, Velio și Germalus, o altă culme a Palatinului. Popularea lor a început prin secolul al VIII-lea, cu Palatinul, pe care a fost creată și Roma Quadrata. În secolul al VI-lea a fost populat Capitolul și în al V-lea Aventinul.

Cum era firesc, prima organizare a acestui ministat a fost monarhică. Tradiția arată că s-au perindat șapte regi latini, sabini și etrusci, care au guvernat așezarea numită Roma, între anii minus 753 și minus 310, timp de două sute patruzeci și trei de ani, ceea ce înseamnă că fiecare rege a domnit în jur de treizeci și cinci de ani, demonstrând, odată mai mult, adevărul istoric că nu atât calitatea, cât durata unui guvern duce la bune rezultate. Numele celor șapte regi fiind cunoscute din memorie până și de copiii de la școala primară, e bine totuși să le transcriem pentru o mai bună aducere aminte : Romulus, Numa, Pompilius, Tullius Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius și Tarquinius Superbus. De fiecare rege se știe câte ceva. De Romulus că a fondat orașul și s-a certat cu fratele său, Remus, pentru tragerea primei brazde și pentru stabilirea numărului de vulturi văzuți pe cer. De Numa Pompilius, că ar fi domnit de la minus 715 la minus 673. De Tullius Hostilius se spune că, în timpul domniei sale, Alba Longa, orașul-mamă, ar fi fost distrus. De Ancus Martius deocamdată se știe prea puține. De Tarquinius Priscus se zice că ar fi fost etrusc, ceea ce nu făcea mare plăcere Latinilor și Sabinilor. La fel, aceștia n-au fost mulțumiți nici de Servius Tullius, de care s-a spus că ar fi fost de-a dreptul un

¹ În Banat există comuna Ramna, localitatea natală a istoricului Traian Simu, despre care se pot afla amănunte în volumul I al ciclului nostru de memorii intitulat *Prin Europa* Ed. Eminescu, 1973.

² Adică : *De la fondarea Orașului, a Romei.*

aventurier, poate etrusc, poate latin și s-ar fi chemat, înainte de schimbarea numelui, Mastarna.

Servius Tullius a introdus clasificarea populației romane, după cens (venit), în cinci clase, ultima cu un venit minim de 12 500 de ași (monedă romană). Cei lipsiți de acest venit erau considerați plebei. Împărțirea în patricieni și plebei se referea la originea etnică, considerându-se că primii ar deriva din fondatorii Latini și Sabini ai orașului, iar plebeii ar fi minoritari sau alojeni, adică de altă origine etnică, după cum erau până mai ieri considerați Etruscii.

Roma regilor poate fi caracterizată ca o democrație militară cu trei organe principale. Adunarea generală era alcătuită din reprezentanții triburilor Ramnes, Tities și Luceres, fiecare trib fiind împărțit în câte zece curii cu câte un vot. Adunarea generală alegea regele cu majoritatea de voturi. Cel de-al doilea organ era Senatul roman. La început a fost alcătuit dintr-o sută de membri, dar Tullius Hostilius a ridicat numărul lor la două sute, iar Tarquinius Priscus la trei sute de senatori. Aceștia erau șefi de familii patriciene. Al treilea organ era regele, care, în realitate avea puteri limitate: era șeful militar și îndeplinea anumite funcții religioase.

După ce Romanii s-au plictisit de regi, sub pretextul unei fapte rușinoase a lui Sextus Tarquinius, fiul ultimului rege, care desigur nu încânta populația prin comportarea sa, de unde și supranumele de Superbul, s-a organizat o lovitură de stat din inițiativa lui Lucius Iunius Brutus (iarăși un Brutus!), nepotul regelui și prieten al lui Lucius Tarquinius Colatinus, nobilul ultragiătat prin ceea ce i s-a făcut soției. Regele a fost alungat, iar poporul a ales drept consuli pe Brutus și pe Colatinus, în acest fel instituindu-se Republica, nouă formă de guvernământ, care a ținut de la anul minus 510 până la anul minus 31. Revolta s-a produs în realitate pentru a înlătura puterea etruscă, instăpânită la Roma și susținută de șeful Etruscilor din Etruria, numit Porsena. S-a dat și o bătălie la Aricia, la anul minus 507, între Etruscii din afară și nobilimea latină de la Roma, cărora au venit să le dea o mână de ajutor Grecii din Campania.

Organizarea republicană prevedea, pe lângă consuli, și praetori, cu funcții de șefi militari, și questori, care distribuiau dreptatea. Amestecul triburilor romane aflate pe poziții felurite a cerut timp și sacrificii în conflictele interne. Ele au consistat în cererea plebeilor de a avea aceleași drepturi cu patricienii. În momente de grea cumpănă, când Volscii dinafară amenințau orașul, plebeii au proclamat greve și n-au voit să mai lupte, până când nu le-a fost recunoscut dreptul de a avea un reprezentant al lor, așa numitul „tribun al plebei“. În acest timp, au fost promulgate o seamă de legi, între care cele douăsprezece tabule, și altele care au luat numele consuliilor ce le propuneau. Importantă a fost legea Canuleia din anul minus 445, care a autorizat căsătoriile între plebei și patricieni. La fel a fost și legea

Petelia Papiria, de la anul minus 326, care nu mai permitea vinderea ca sclavi a debitorilor. Rezultatul tuturor acestor lupte a fost nivelarea drepturilor politice și civile ale patricienilor și plebeilor, rămânând deschise problemele ce se nășteau din raporturile dintre cetățeni și sclavii proveniți din războaie. Din cauza lipsei de jurisprudență, privitoare la interpretarea legii Petelia Papiria, Shakespeare a ajuns să scrie *Neguțătorul din Veneția* și să imagineze cunoscutul personaj Schylock care, spre a nu-și vinde debitorul ca sclav, pretindea o livră din carnea sa. La Shakespeare însă aceasta era literatură!

Odată structurată cetatea Romei, senatorii, ca buni cetățeni, și-au îndreptat privirea în afara frontierelor, adică în afara zidurilor cetății. La început, au susținut o seamă de bătălii cu Volscii, triburi latine vecine, după cum mai înainte se încăieraseră cu Etruscii. Împotriva acestora, Romanii s-au aliat cu federația latină de la Tusculum și cu Ernicii, luptând împotriva orașului etrusc Veio. Cu acest prilej s-a distins cunoscutul dictator Cincinnatus.

În secolul al IV-lea anterior s-a produs invazia Galilor, care au coborât din nordul peninsulei spre sud, având o mare confruntare cu Romanii în anul minus 390. Galii au pătruns apoi în Roma, unde au rămas șapte luni de zile, după ce i-au ucis pe bătrâni și au prădat orașul. Fortăreața Capitoliului, în care s-au retras luptători romani, a rezistat în tot acest timp. Într-o noapte însă n-a lipsit mult să fie surprinși în somn. Spre norocul lor, în timp ce Galii se cățarau pe ziduri, găștele Capitoliului s-au speriat și gâgăitul lor i-a trezit pe soldații romani. Astfel s-au salvat și gânsacii și luptătorii. Date fiind meritele militare ale orățăniilor, ele ar fi putut să fie luate la rândul lor drept simbol al Romei, având mai multă justificare decât lupoasca. În orice caz, găștele viteze au rămas sacre. Între timp, s-a mișcat și tribul traco-illir al Venetilor, îndreptându-se spre Galia de nord, adică Lombardia de astăzi, unde erau instalați Galii Senoni și unde Galii Insumbri fondaseră orașul Mediolanum — Milano. Galii de la Roma au fost rechemati și cetatea eternă s-a văzut despresurată și salvată.

După asemenea biruință, Roma și-a revenit în fire, și-a îndreptat creasta, iar luptătorii și-au pieptănat coama coifurilor și s-au gândit să stabilească o hegemonie în cadrul confederației latine. Au început chiar să se simtă tare pe situație, în măsură să înfrunte oastea Samniților în trei războaie. Samniții, popor format din Italici și Osci, alcătuiseră o sinteză între cultura etruscă și greacă și ocupau în regiunea din sudul Romei, Campania, cu centrul la Napoli, și Abrutium, pe coasta Adriaticii, cu centrul la Pescara de azi. S-a găsit pretextul de a-i proclama pe locuitorii orașului Capus supuși romani, în pofida tratatului existent cu Samniții, și astfel s-a pornit primul război. Din aceste confruntări, Romanii au avut de plătit cu onoarea, căci în anul minus 321, în timpul războiului pentru Napoli, au fost în-

frânți în valea păduroasă de la Caudium (un fel de Posada a lui Basarab) și au fost trecuți pe sub furcile Caudine, rușinați și umiliți. De aici a rămas și expresia „a fi trecut pe sub Furcile Caudine“. În al treilea război cu Samniții, între anii minus 298—290, Romanii au învins, în sfârșit, luându-se Campania cu Napoli și rămânând în țara lor adevărată, Samnium, adică Abruzzum. În timpul războaielor cu Samniții, Romanii, care fuseseră până atunci doar o putere continentală, și-au stabilit, în anul minus 313, prima lor bază militară navală la Pontia, unde și-au construit și pregătit flota pentru războaiele de mai târziu cu Cartaginezii. În cel de-al treilea război, Romanii i-au învins pe Samniți și, prin aceasta, au ajuns să controleze tot sud-estul și nordul Italiei, până la Pad. Au cucerit apoi Italia de sud, având în acest timp și războaie cu regele Pirus al Epirului.

Pentru a cucerii și Sicilia, Roma a fost nevoită să-i înfrunte pe Cartaginezi, cu care până atunci se aflaseră în bune relații. Astfel au început războaiele punice, din anul minus 264 până la anul minus 146. În acest război, Romanii au apărut în fața orașului Mylae-Milazzo cu corăbii moderne, care i-au avantajat față de inamici. La proră aplicaseră un rostru ferecat, un fel de berbec cu bot ascuțit și cu colți de retenție, cu care puteau să izbească și să străpungă nava adversarului. În plus, au dotat aceste corăbii militare cu o punte mobilă, prevăzută cu gheare, care, înclășându-se de nava inamică, nu se mai desprindea, permițând soldaților marinari să treacă dincolo și să angajeze lupta de la om la om. Datorită superiorității tehnice, i-au bătut pe Cartaginezi, cucerind apoi Corsica și Sardinia, precum și arhipelagul Balearelor, aflat în mâinile acestora. Mai mult decât atât, Senatul a decis, la propunerea lui Marcus Atilius Regulus, să-i atace pe Cartaginezi acasă la ei, în Africa. În anul minus 256, sub comanda acestui consul, armata romană formată din 15 000 de oameni a debarcat, a înfruntat și bătut pe Cartaginezi, ajutați fiind și de revolta populațiilor locale, între care Lybienii și Numizii. Cartagina cere pace, însă Regulus n-a acceptat și a continuat războiul. De data aceasta, Cartaginezii obțin câteva victorii navale și, în felul acesta, războiul se deplasează din nou în Sicilia, timp de paisprezece ani, până când, în urma bătăliei de la Insulele Egade, în anul minus 242, consulul Latatius Catulus învinge și încheie astfel primul război punic, Sicilia devenind teritoriu roman pentru totdeauna.

Pentru a se reface, Cartagina își îndreaptă privirile spre Spania, pe care o ocupă și o întărește trimițându-l aici pe Amilcar Barca și apoi pe ginerele său, Hasdrubal. Ei au întemeiat și o nouă Cartagină, existentă și azi. Cu Romanii care au ajuns până în Spania încheiaseră un „acord al Ebrului“, stabilind „zonele de influență“ cartagineze și romane în Spania, semnat la anul minus 226 cu Hasdrubal, care moare cu cinci ani mai târziu. Asupra orașului Sagunt, aliat cu Roma, s-au născut iarăși discuții, care au dus la un nou conflict, declanșându-se astfel cel de-al doilea război punic. Condu-

cătorii oștilor au fost Hanibal, fiul lui Hasdrubal, de partea Cartaginezilor, și Publius Scipione de partea Romanilor. În loc să se confrunte la fața locului, Hanibal a socotit oportun să transfere războiul în Italia, realizând în acest scop trecerea Pirineilor și a Alpilor, cu o armată dotată cu elefanți. Această expediție s-a realizat pentru întâia oară în istorie în astfel de condiții și Hanibal a plătit-o destul de scump. Totuși el nu și-a pierdut capacitatea de luptă și i-a înfruntat pe Romani în mai multe bătălii, învingându-i la râul Ticin în 218, la lacul Trasimene la 217, și apoi, cu toate hărțuierile consulului Fabius Maximus Conctator, a zdrobit armatele romane în bătălia de la Cannae. Roma trecea printr-un moment greu, căci și Filip, regele Macedoniei, s-a gândit să profite de șansele ce i se ofereau, pentru a-și întinde stăpânirea pe coastele Adriaticii. El s-a aliat cu Cartaginezii. Totuși, Romanii au izbutit să-l oprească în anul 212 și să potolească Sicilia, unde populația era revoltată. Ca să fie împiedicată mișcarea ajutoarelor lui Hanibal din Spania, a fost trimis tânărul dar valorosul comandant Publius Cornelius Scipione. Atacând pe neașteptate și profitând de marea joasă, el a reușit să cucerească zona Cartagina, să ocupe apoi alte regiuni ale Spaniei și să trimită un transport de alimente Romei. Cu acea ocazie, Scipione a întemeiat și orașul Italica de pe râul Betica, patria de mai târziu a lui Traian și Hadrian. Hanibal, care se plimba prin Italia, a cerut fratelui său, Hasdrubal al II-lea, să-i vină în ajutor, dar acesta a fost învins și ucis de Romani în bătălia de la Metaurus. Atunci, el și-a chemat alt frate, pe generalul Magon, care însă nu i-a fost de mare folos.

Senatul roman socotea că, atâta timp cât îl avea pe Hanibal ca oaspete nepoftit în casă, raporturile cu puterea cartagineză nu se puteau lămurii și s-a decis să pregătească o altă armată, pe care s-o trimită în Africa. Romanii au debarcat în anul 204 și, împreună cu Numizii, cărora le-au dat consilieri militari, i-au bătut pe Cartaginezi la Campi Magni, silindu-i să ceară pace, să-l recheme pe Hanibal din Italia și să renunțe la Spania. La întoarcerea acasă, victorios în atâtea bătălii în Italia, Hanibal n-a acceptat condițiile și a dat din nou o bătălie la Zama, în anul minus 202, unde a fost înfrânt. Roma a pus condiții foarte grele Cartaginezilor, luându-le flota, făcându-i să plătească mari daune de război și obligându-i să nu mai ia nici o inițiativă militară fără aprobarea Romei.

S-a instituit astfel o perioadă de pace, în care Cartaginezii au putut să se refacă, iar Romanii să treacă la alte cuceriri, înfruntând una câte una monarhiile alexandrine zise și elenistice, ale lui Filip al V-lea al Macedoniei, Antioh al III-lea din Siria și Ptolomeu al IV-lea din Egipt. S-a desfășurat astfel al doilea război macedonean, prilej cu care Romanii au învins, în anul minus 197. Față de Grecia ei aveau o ciudată atitudine: o țineau sub ascultare, dar o tratau ca pe o tânără fecioară, deși cetățile ei bătrâne și înăcrite de politică, își meritau cu totul alt titlu. În orice caz, Grecii n-au plă-

tit impozite timp de cinci ani, obținând și unele privilegii care n-au durat prea mult. Pe Antioh, Romanii l-au înfruntat la Magnesia, biruindu-l în anul 189. I-au luat teritoriile europene ca și cele de pe coasta Asiei Minore. Mai mult, au cerut capul lui Hanibal, un gest prea puțin cavaleresc, care, din păcate, s-a mai repetat la Romani. Hanibal însă s-a sinucis și nu le-a dat satisfacția de a-l purta în lesă, la carul de triumf al învingătorului. Pe Antioh l-au obligat să plătească 15 000 de talanți, drept despăgubiri de război, i-au interzis să mai țină elefanți și i-au îngăduit să păstreze un număr redus de corăbii. După aceste victorii, senatul roman s-a gândit și la Filip al V-lea al Macedoniei. Acesta nu trebuia lăsat să devină prea puternic și să-și lărgească frontierele în Tracia, dar Romanii n-au ajuns să-i declare război, căci Filip a murit de bunăvoie sau de inimă rea, în anul minus 179. I-a urmat fiul său, Perseu, care a întărit statul, bazându-se mai mult pe clasele de jos, ceea ce-i făcea pe nobili și bogați să simpatizeze cu Romanii. Fără să întârzie prea mult, Romanii au dat curs celui de-al treilea război macedonean, în anul minus 171, culminând cu bătălia de la Pidna, în anul minus 168, și înfrângerea puterii macedonene. Perseu împreună cu cei doi fii ai săi au fost capturați și aruncați în temniță, unde le-au putrezit oasele. Cu întinderea puterii romane în Haemus, Grecia și-a pierdut complet independența aparentă și odată cu căderea imperiului traco-macedonean, au decăzut și cetățile grecești, a căror existență era inseparabil legată de spațiul economic al Traciei, fiind ele, în fond, porturile de desfacere a produselor din cele două peninsule, Haemusul și Asia Mică. În fruntea Macedonenilor s-a ridicat un oarecare Andriscos, pretins descendent din flori al lui Perseu. El a încercat o nouă confruntare cu Romanii, dușmăniți în toată peninsula, dar, cu toată valoarea vitejilor din Thessalia, a fost învins și răpus în anul minus 148, când Macedonia devine provincie romană. În aceeași perioadă au prins din nou curaj de luptă și Grecii din liga acheiană, dar și aceștia au fost înfrânți, iar orașul Corint distrus în anul minus 146.

Acest an a fost nenorocit și pentru Cartaginezi, căci Romanii, conștienți de puterea lor în Mediterană, de noua funcție comercială ce le revenea, vedeau în Cartagina un mare concurent. Mai mult, erau impresionați de puterea lor de regenerare și de refacere economică, ceea ce le îngăduise să ofere plata datoriilor de război în mod anticipat.

Senatul a ajuns atunci la concluzia că cel mai bun lucru pentru interesele comerciale și militare romane era distrugerea Cartaginei, ca port la mare. Se aștepta momentul favorabil. Pretextul l-a oferit Masinisa, regele Numizilor, care, hărțuindu-i mereu pe Cartaginezi, aceștia i-au declarat război, ceea ce formal le era interzis prin tratatul de pace. Roma a intervenit neîntârziat în desfășurarea ostilităților și Cartaginezii s-au oprit, gata să accepte condițiile de pace. Romanii însă au exagerat, căci le-au cerut să dea foc ei înșiși orașului și să-l reconstruiască la vreo șaisprezece kilometri spre inte-

rior, pentru a pierde legătura cu marea și a nu mai putea face comerț. O astfel de cerere nimeni n-ar fi acceptat-o și Cartaginezii și-au apărat cetatea timp de trei ani. În anul minus 147, a fost numit consul Scipione Emilianul. Organizând un atac concentric al cetății asediate de atâta vreme și cu o furie rar întâlnită, el a izbutit să învingă rezistența disperată a inamicilor și să supună Cartagina. După ce-a distrus orașul de n-a mai rămas piatră pe piatră, a ucis o parte din populație, iar parte din ea a fost transformată în sclavi. Teritoriul înfloritorului stat Cartagina a fost prefăcut în provincie romană. Cererea insistentă a lui Marcus Porcius Cato, *Celerum censeo, Carthaginem delendam esse*, s-a împlinit așadar, la anul minus 146, Romanii suprimând o civilizație originală și o populație valoroasă.

După răfuielele interne cu celelalte triburi, Roma a continuat să se războiască pentru a-și extinde posesiunile, mai întâi în peninsula italică. Pe nesimțite a ajuns stăpână pe întreaga Italie, în urma luptelor cu Etruscii, cu Galii, cu Samniții și cu stăpânitorii Siciliei, Cartaginezii. Acestora li s-a adăugat la un moment dat și Pirus, care aspira la partea sud-orientală a Italiei. Dacă s-ar fi oprit la aceste cuceriri, Roma și Italia ar fi fost un stat important și puternic pentru acele timpuri. Ar fi devenit un stat destul de amalgamat, format din triburi care, într-un fel sau altul, își regăseau o origine comună italică și traco-illiră. Dezvoltarea celor două peninsule, peninsula Italică și peninsula Haemusului s-ar fi produs paralel, în Italia, centrul de putere hegemonic fiind Roma, iar în Haemus rămânând Pella, căci de aici a plecat unificarea spațiului trac, ce includea și cetățile maritime grecești. Printr-o bună înțelegere cu acestea, spațiul tracic ar fi luat o fizionomie deosebită și rezultatele istorice ar fi fost altele. Tracia Mare era bine conturată în Europa. Neamul Tracilor era pe cale de a ajunge la o conștiință de sine, iar aceasta i-ar fi creat un prestigiu, cu adânci consecințe până-n zilele noastre. Italia, și odată cu ea Roma, a voit să se războiască cu centrul de putere tracă din Haemus, cu regatul traco-macedonean. În urma conflictelor, acesta din urmă a sucombat, fiind integrat spațiului romanic și nevoit să se supună unui nou mod de viață și legilor Romei. Roma a introdus forma nouă a limbii latine, elaborată în peninsula Italică.

Înainte de fuzionare, cele două mari concentrări politice peninsulare s-au extins în exterior, una înspre Orient, prin opera lui Filip al II-lea și a lui Alexandru cel Mare, cuprinzând seminițele trace din Peninsula Haemus și pe cele răspândite în Asia Mică, până în Siria, Palestina, Egipt, cealaltă spre Occident, ocupând Spania, nordul Africii, apoi Galia și Britannia, cu neamuri diferite, cărora le-a impus modul nou de viață, obiceiurile, limba, legile. Centrul de putere de la Pella se baza pe personalități și politica nu se modifica în funcție și odată cu omul. Centrul de putere de la Roma, format în timpul republicii, se baza pe un organ politic, Senatul, care avea caracter permanent, putea să elaboreze și să urmărească o politică internațio-

nală de durată, ceea ce i-a mărit eficiența și i-a asigurat continuitatea și succesul. Consulii anuali nu erau decât exponenți, prin rotație, ai acestui organism formidabil de gândire și elaborare a „politicilor” în diferite domenii, și care poate fi comparat numai cu comitetele centrale ale partidelor de astăzi. Funcția de consul era maxima situație la care putea să aspire un senator, dar numai pe o durată limitată, și n-a pus în relief personalități, nu a îngăduit crearea unor ambiții personale de supremație, decât mult mai târziu, după ce statul a ajuns la mari dimensiuni, fiind bine structurat. Abia atunci a apărut și împăratul, ca unică sursă de putere, bazată pe armată. Aceasta a constituit un avantaj în favoarea centrului de putere italic. Centrul de putere din Haemus n-a beneficiat de această situație, căci după formarea lui de către Filip și Alexandru, n-a avut vreme să se structureze. Inexplicabil cum generalii nu au înțeles nevoia constituirii unui stat major, cu un șef ales pe o durată de timp determinată, căci altă forță ar fi derivat din acest organ colectiv și viața statului (sau a statelor) s-ar fi prelungit și stabilizat. Orientul imperial și sentimentul satrapic de dominare absolută prea erau aproape și prea adânc sădite în mintea Macedonenilor-Traci și de aceea prevala individualismul din pricina căruia, pe plan politic, Grecii au avut atâta de suferit iar corifeii lor s-au îmbătat visând situații și domnii personale. De altfel, însuși exemplul de afirmare personală, ca o cometă, al tânărului general Alexandru, i-a vrăjit pe diadochii și pe succesorii acestora.

Din această comparație și din aceste reflecții se pot trage concluzii utile și pentru viitor.

Un stat atât de întins ca cel roman, care funcționa sub comanda Senatului și Poporului Roman, *Senatus Populusque Romanus*, nu a fost ușor de ținut în supunere și pace, căci popoarele pe care le cuprindea erau numeroase și felurite, aspirația normală către libertate și independență fiind gata să se manifeste oricând. După cuceriri și integrări de noi popoare, la un moment dat au apărut revolte, mai ales din pricina durității guvernatorilor romani ai provinciilor. Acești guvernatori slujeau interesele statului, dar uneori le urmăreau prea insistent pe cele personale. Excese nu erau excluse.

În Hispania și Lusitania, la anul minus 150, nemaiputând suporta ticăloșiile pretorului Galva, populația s-a ridicat sub comanda unui păstor, șef de trib, numit Viriatus. Revolta a izbucnit în mai multe ținuturi și a ajuns până la Ebru și la plajele Mediteranei. Romanii n-au reușit să facă față acestor răscoale și atunci au recurs la o altă armă — azi folosită de marile puteri imperialiste — la trădare, câștigând de partea lor trei oameni, care l-au ucis pe Viriatus în timpul somnului, la anul minus 141. Unii dintre foștii soldați ai lui Viriatus s-au refugiat în cetatea fortificată numită Numantia, pe care Romanii n-au reușit, cu toate încercările lor, s-o cucerească. Roma a trimis atunci pe cel mai bun dintre generali săi, pe Scipio Emilianul, care a asediat orașul, cu gândul să-l supună prin foamete. După o rezistență îndelun-

gată și lupte sângeroase, văzând că nu-i altă scăpare, locuitorii Numantiei au dat foc ei înșiși cetății și au pierit cu toții în flăcări.

Nici în Sicilia și nici în Asia Minoră lucrurile nu mergeau prea bine, căci, sclavii se revoltaseră, iar tulburările iscate au durat vreo douăzeci de ani, de la anul minus 140 la 120. Este epoca în care au apărut și frații Grachi, Gaius și Tiberius, cu propuneri sociale înțelepte, ca oameni luminați, și, cu toate că se trăgeau dintr-o familie bună romană, ca fii ai Cornellei și nepoți ai lui Scipio Africanul, ei n-au pregetat să propună legi și să lupte pentru susținerea păturilor de jos, fără a găsi însă înțelegere. Până la urmă, au fost asasinați și aruncați în Tiberu.

În orașul și regatul Pergamului, între anii 132 și 130 anteriori, se ridicase un anume Aristonicos. Programul lui era foarte avansat. El proclama un „stat al soarelui“, în care voia să domnească libertatea și egalitatea, să nu mai existe stăpâni, nici sclavi. Din păcate, această frumoasă aspirație nu și-a aflat realizarea și n-a rămas din ea decât o amintire, deși a fost susținută și de armată. În luptă cu Romanii, conduși de consulul Marcus Perpenna, Aristonicos și trupele sale au fost distruși. Ideea unei cetăți ideale a fost reluată de calabrezul Giovanni Domenico (1568—1639). Devenind călugăr și filosof, el și-a schimbat numele în Tommaso Campanella. Una din operele sale, intitulată *Celatea Soarelui*, expune teoriile politice cu privire la o republică ideală, teocratică și comunistă.

La sfârșitul secolului al II-lea anterior, o nouă revoltă a sclavilor sici-lieni s-a produs sub conducerea lui Salvius, numit Trifone, care, după doi ani de lupte, a murit prin moarte naturală. I-a urmat Atenion și, după lupte care au durat mai bine de un an, a fost înfrânt de consulul Manlius Aquilius în anul minus 101.

Între alte mari neajunsuri interne, ca neînțelegerile dintre aristocrați și democrați, a apărut și o întinsă corupție în armată. O seamă de șefi, întâlnind inamicul, li apreciau forțele și tratau, contra unei bune remunerații, soarta bătăliei. Așa s-a întâmplat cu unii generali romani, care s-au pus de acord cu regele Numidiei, Jugurta, asigurându-i acestuia avantaje și izbândă. A intervenit apoi consulul Caius Marius care l-a bătut, ca și pe primii invadatori din nord, Cimbrii și Teutonii. Aceștia coborâseră în Italia peste munți, în anii minus 104—101.

Din rândurile luptătorilor lui Marius s-a ridicat un nobil roman cu numele de Sylla, evidențiindu-se în războiul purtat împotriva faimosului și energicului rege al Pontului, Mitridate al VI-lea Eupator, răpus de Roma abia după trei bătălii. Forța lui Mitridate consista în faptul că, invadând regiunile romane din Asia Mică, se prezenta ca un eliberator. Și într-adevăr fi elibera pe sclavi, nu lua taxe pentru un anumit timp de la noile populații, reducând datoriile la jumătate. Toate acestea într-un moment când Romanii aveau de furcă cu sclavii și cu locuitorii Italiei, nemulțumiți că nu li

se acordă cetățenia. Pentru răpunerea lui Mitridate al VI-lea, Romanii au trebuit să susțină trei campanii, iar în ultima să se folosească de trădarea fiului acestuia, Farnace. Mitridate a încercat să se otrăvească, dar veninul nu s-a prins de el din pricina „mitridatizării” (obișnuința de a lua doze progresive de otravă, în mod preventiv, pentru a evita cocteilurile perfide ale prietenilor apropiați). Atunci a dat ordin el însuși unui sclav să-l ucidă. Fusesse un om cult, vorbea mai multe limbi și știa să aprecieze artele și cultura traco-macedo-elină.

Cruzimea, de altfel, era la modă în acele timpuri. Însuși patricianul Lucius Cornelius Sylla, odată ajuns la putere, contracandidat al fostului său șef, Marius, pe motivul că partizanii acestuia s-ar fi dedat la nelegiuiri, a săvârșit masacre teribile, confiscând averile proscrisilor, patricieni roamni, fără ca prin aceasta să poată împiedica abuzuri ca cele ale lui Crassus, care s-a îmbogățit de pe urma altora. Prin acțiunea sa sângeroasă, Sylla a întărit puterea consulilor, creînd un stat centralizat și dictatorial, bazat pe armată și pregătind astfel lichidarea republicii și a democrației. I-a mulțumit pe provinciali, acordând cetățenie unei părți din populația din afara Romei. Cu prietenii se pare că ar fi fost bun, spre a compensa cruzimea arătată față de dușmani. De aceea, epitaful compus pare-se de el însuși sună astfel: „nimeni n-a făcut mai mult bine prietenilor și mai mult rău dușmanilor”. Prin numirea sa de către senat ca dictator pe viață, el a creat premisele dictaturilor de mai târziu ale lui Caesar și August, care vor încheia perioada republicii.

În anii următori, alte două mari revolte se petrec în Statul Roman: aceea a lui Sertorius în Spania și a lui Spartacus în Italia. Sertorius, ofițer al lui Marius, cu convingeri democratice, a socotit potrivit să ia comanda unei mișcări de eliberare și să proclame independența Spaniei. Și Sertorius a fost un visător și un idealist, căci a încercat să aplice un program utopic de egalitarism social, care a entuziasmat tineretul spaniol. Sertorius urmărea ca romanizarea să se facă într-un regim de autonomie și independență. Cu alte cuvinte, voia să instaureze o nouă faimă Statului Roman. Pentru a-și depăși programul și a rezista oștilor trimise de senat, sub comanda lui Pompeius, a încheiat un tratat de alianță cu Mitridate, în anul 74 anterior, pentru stabilirea unui echilibru de putere. Pompeius a fost învins și statul egalitar al lui Sertorius ar fi putut să dureze. Cine știe ce rezultate ar fi ajuns să dea, dacă Sertorius n-ar fi fost ademenit și asasinat într-un chip ignobil, la un banchet, în anul minus 72.

După integrarea Traciei din sudul Dunării în Imperiul Roman, armata romană a început să recruteze soldați din aceste regiuni. Unii se dedicau carierei militare și, mai târziu, mai ales în mileniul următor, au ajuns până la cele mai mari demnități. De altfel, ei făceau parte din imperiu și deveneau „supuși romani” la început și „cetățeni”, începând cu anul 212, după

edictul lui Caracalla. Unul dintre acești traci a fost Spartacus (născut la anul minus 113). Fiind incorporat în armata romană, și-a luat pe contul său o „vacanță” neautorizată de superiori și faptul fiind considerat și atunci, ca și azi, ca o dezertare de la slujbă, el a fost pedepsit și retrogradat la funcția de sclav. În această nouă și neașteptată situație, Spartacus a fost trimis la școala de gladiatori din Capua, unde a învățat bine noua profesiune, echivalentă cu a boxerilor noștri, care atrag atâta lume la meciuri și câștigă atâția bani pentru pumnii dați și încasați. Totuși, e mai ușor să fii boxer decât gladiator, căci gladiatorii, după perioada de pregătire, ca taurii pentru arenă, odată intrați în luptă erau considerați pierduți. Viața lor atârna de degetul autorității supreme care participa la spectacol: dacă era îndreptat în jos, însemna moartea celui învins, dacă era îndreptat în sus, însemna o grație pentru felul iscusit în care a știut să lupte și să se apere. Întocmai cum se întâmplă la corride, unde foarte rar se dă acel *indulto* (iertare), pentru ca taurul brav să mai poată procrea, contribuind la înmulțirea seminției sale. Nu se știe prea multe despre soarta gladiatorilor beneficiari ai *indulto*-ului, căci, salvându-și pielea, își pierdeau probabil pofta de viață și se fereau să mai lase urme durabile.

Cu o carieră nealeasă de el și cu o perspectivă atât de frumoasă, acest om cu temperament rebel a făcut tot ce i-a stat în putință ca să scape din școala de dresaj, evadând împreună cu alți șaptezeci de tovarăși. Au fugit prin pădurile de la poalele Vezuviului și, procurându-și arme, și-au făcut rost de provizii și adăposturi, trăind ca partizani. Sclavii și cei din regiune, auzind de existența și de ideile ce le împărtășeau, li s-au alăturat. O iarnă întreagă le-a fost suficientă pentru a-și alcătui o oaste, pe care Spartacus a instruit-o atât de bine, încât a putut să înfrunte cu succes oștile romane. A ajuns chiar să domine toată regiunea Campaniei din jurul cetății Neapole. Preocupându-se de această răscoală, care amenința să ia proporții și să se întindă în toată Italia, senatul a trimis o oaste, sub comanda lui Lucius Gellius și Lentulus Clodianus. Aceștia au obținut o primă victorie împotriva unei părți din răsculați, dar Spartacus, curajos și bun strateg, a ajuns să dea o foarte grea lovitură lui Gellius, în urma căreia mulți Romani au fost uciși sau făcuți prizonieri. Îmbărbătat de izbândă, Spartacus, general al unei armate formate din zece mii de sclavi, neavând de pierdut decât lanțurile, era gata să se îndrepte spre Sicilia, pentru a-și întări forțele și unde ar fi găsit mulți partizani. Desigur, înșiși nepoții lui Eunos ar fi fost gata să se atașeze noului lider al celor umiliți și obidiți, Spartacus nu se gândea ca antecesorul său să se proclame rege al Siciliei, ci, ca trac curajos, care nu și-a uitat originea și strămoșii, deveniți cu de-a sila cetățeni romani, voia să se îndrepte spre Roma, pentru recâștigarea libertății pierdute și pentru instaurarea dreptății. Din păcate, împotriva lui a fost trimis generalul Marcus Licinius Crassus, căruia i s-a alăturat, mai târziu, și Pompei, întors din Spania. Aceștia

l-au atacat în sudul Italiei, în ținutul Lucaniei și, după lupte grele, în care legiunile romane și-au pus în joc întreaga lor artă militară, sclavii au fost bătuți, pierzând patru mii de oameni. Spartacus a murit vitejește în anul minus 71, lângă riul Silar. Ceilalți șase mii de sclavi au fost cu toții crucificați și nici unul n-a scăpat cu viață.¹

Mișcarea inițiată de Spartacus, chiar dacă a apărut în circumstanțe legate de viața sa și a colegilor săi, gladiatori, dezvoltându-se, a căpătat o semnificație mult mai profundă. Ea a devenit o expresie a unei nemulțumiri sociale generalizate, bazată poate și pe motive etnice, căci sclavii în genere erau străini, și pe motive profesionale, condamnând o societate care făcea din moartea unor oameni un spectacol. În atmosfera apăsătoare de ură a celor năpăstuiți împotriva stăpânitorilor, dacă răscoala lui Spartacus ar fi avut șanse de reușită, ea ar fi dus la o mișcare generală de eliberare națională și socială și la instaurarea unor noi principii de guvernare a societății. Problema, din păcate, s-a menținut de-a lungul veacurilor, rezolvarea ei fiind amânată cu două mii de ani.

Dacă Spartacus a murit ca un erou, mitul său a rămas și s-a perpetuat. În secolul nostru, după primul război mondial, mișcarea socialistă desprinsă din partidul social democrat german, când acesta a colaborat cu guvernul, și-a luat numele de „Liga lui Spartacus” (*Spartakusbund*), ca un omagiu adus marului luptător pentru libertate. Mișcarea cuprindea extrema stângă a partidului, condusă de Rosa Luxemburg și Carol Liebknecht. La proclamarea republicii germane în 1918, alți socialiști independenți așa-ziiși căpitani revoluționari,

¹ Reproducem un fragment edificator din volumul *Julius Caesar* de Rex Warner: „Acest Spartacus trebuie să fi fost un om înzestrat cu mari calități. Pornise revolta doar cu șaptezeci și patru de gladiatori, care fugiseră din stabilimentul unde erau ținuți la Capua. În decurs de un an eliberase sclavi de pe tot cuprinsul țării și învinsese două armate consulare trimise împotriva lui. Dintre prizonieri alesese trei sute de Romani și-i silise să lupte individual pentru distracția ostașilor săi, care la rândul lor fuseseră, în numeroase cazuri, cumpărați spre a se bate în arenele Italiei, în același scop de amuzament. Avea libertatea să se deplaseze în marș cu armata sa oriunde dorea pe teritoriul Italiei și i se puneau în seamă intențiile de a se îndrepta chiar împotriva Romei. Se vorbea prea puțin pe vremea aceea de victoriile lui Pompei în Spania sau ale lui Lucullus în Răsărit. Războiul sclavilor era mult prea aproape și tuturor le apărea ca un război de o cruzime neomenească, îngrozitoare și, într-un sens (de vreme ce convențiile erau răsturnate), obscenă. Cu câtă gravitate era privită situația se poate aprecia din faptul că Crassus a pornit campania cu zece legiuni, o forță tot atât de mare ca aceea cu care a fost cucerită mai târziu întreaga Galie. Și chiar cu acea armată enormă, tot n-a fost în stare să încheie războiul cu ușurință sau de îndată. Nu doar că dificultatea s-a datorat unei incompetențe din partea sa. În campania aceasta, Crassus și-a condus trupele cu o iscusință și o îndrăzneală pentru care nu i s-a acordat niciodată meritul cuvenit. Bătălia finală, în care însuși Spartacus a fost ucis, a avut un caracter absolut hotărâtor. Crassus și-a celebrat victoria cu o ciudată și crudă ostentație. A poruncit să fie crucificați șase mii de prizonieri expuși la intervale regulate pe Via Appia, de-a lungul întregului parcurs de la Capua la Roma. Mă duceam uneori pe șosea și priveam acele trupuri, întâi torturate, apoi putrezind, era înfricoșătoare și totodată instructivă, într-un sens. Păreau că ilustrează eroarea unui război în care convențiile sociale (în acel caz supunerea sclavilor față de stăpânii lor) fuseseră sfărâmate și putregaiul unei asemenea societăți în care o astfel de distrugere a convențiilor este posibilă.”

ca R. Müller, Däumig, Lebedeur și alții s-au apropiat de „Liga lui Spartacus”. În urma unor conflicte cu poliția socialistă din Berlin, în care au fost pierduți mai mulți oameni, „Liga lui Spartacus” s-a transformat, la 30 decembrie 1918, în Partidul Comunist al Germaniei — „Liga lui Spartacus”. Au urmat alte manifestări, care au dus la lichidarea grupurilor reduse și nearmate de combatanți, puse sub semnul lui Spartacus și la uciderea celor doi corifei. O ultimă manifestare a ligii, prin alți conducători credincioși principiilor partidului revoluționar, ca Paul Levi, a fost participarea la revoluția comunistă de la München, din 7 aprilie 1919, când o altă căpetenie, Leviné, a instituit un guvern revoluționar de scurtă durată, căci n-a ținut decât până la 1 mai.

Nu fără relație cu răscoala lui Spartacus a fost răscoala creștină dezlănțuită cu un secol mai târziu, în vremea domniei lui Tiberiu, în cadrul vastului imperiu, în Iudeea, devenită provincie romană. Cronicari de mai târziu spun că s-ar fi petrecut în acea vreme o mică mișcare populară, lipsită de însemnătate, în fruntea căreia se afla Isus, fiul dulgherului Iosif din Nazaret. Pescarii adunați în jurul său, ca și o seamă de ucenici și admiratori, aveau impresia că și-au găsit omul care să-i scape de dominația romană, pe care Evreii, mai mult ca oricare alții, o suportau cu anevoință. L-au ascultat și l-au aclamat, îndeosebi cei săraci, căci ei erau supuși unei duble apăsări: nu numai celei romane, dar în primul rând celei interne, exercitate de bogătașii Evrei. Romanii n-au văzut în aceasta nici un pericol de subminare a imperiului. Cei care s-au simțit subminați au fost rabinii, temători că autoritatea lor s-ar putea clătina din pricina criticii aduse administrației religioase mozaice. Marele rabin Caiafa, adunând Sinedriul, a arătat consecințele neplăcute ce puteau fi aduse autorității religioase și a propus înlăturarea și osândirea la moarte a rebelului. Totodată, au organizat capturarea lui, plătindu-i unui oarecare Iuda suma de treizeci de arginți, pentru a-l prinde. Supus formal judecății Sinedriului, fiul dulgherului a fost condamnat la moarte și poporul, care aștepta mântuirea de Romani, nu de păcate, l-a abandonat și a manifestat împotriva sa, atârnat de rabinii Sinedriului. Aceștia au cerut apoi proconsulului roman Pillat din Pont să confirme osânda la moarte, prin răstignire. Supus judecății lui Pillat, Isus Nazarineanul n-a răspuns întrebărilor puse. Cu toate acestea, Pillat și-a dat toată osteneala ca să-l scape de la moarte, dar când a văzut înverșunarea poporului, temându-se de tulburări și de reclamații la Roma, a confirmat sentința dată de Sinedriu, dar s-a spălat pe mâini în chip simbolic, pentru pedepsirea acestui inocent, înflăcărat de idei egalitare, de teorii și de fapte pentru care se prevedea răsplata în lumea de apoi. În primăvara anului 30 (corespunzător anului 783 a.U.C), el este răstignit și moare, fiind apoi înmormântat la Ierusalim.

Pe plan istoric, faptul n-a fost consemnat de nimeni, nici de cronicarii vremii, nici de funcționarii administrației vastului imperiu. Tiberiu își petrecea liniștit ultimii șapte ani de împărăție la Capri, preocupat numai de conjurații și de inamicii săi potențiali, contra cărora se apăra cu procese.

Martiriul acestui om, moartea sa infamantă pe cruce, pentru idei ieșite dintr-o morală nouă, bazată pe bine și dragoste față de aproapele, au creat, la început, o schismă neînsemnată în sânul religiei mozaice, dar s-a transferat apoi cu un oarecare succes la Roma, nu însă în ghetoul evreiesc. Dacă erezia n-a prins prea mult printre Iudeii de la Roma, a prins, în schimb, printre sclavi, care vedeau în jertfa răstignitului de la Ierusalim pe cei șase mii de martiri răstigniți cu un secol înainte, de-a lungul Viei Appia, în urma înfrângerii mișcării sociale a lui Spartacus. De la sclavi a trecut la liberi, apoi la matroanele romane, cititoare ale cărților lui Platon, în contact mai direct și cu sclavii din propriile lor case, iar mai pe urmă s-a infiltrat în rândurile soldaților, mulți dintre ei năpăstuiți de soartă, înrolați pentru a-și afla o ocupație. O mână de ajutor, e drept, au dat-o și oamenii culti. Aceștia, asimilând filosofia platonicească a „binelui, ca idee supremă”, din care ușor a derivat ideea dragostei de aproapele, au văzut în creștinism o formă concretă de realizare a ideii platoniciene. De altfel, toată filosofia postplatoniciană instaurată în Orient prin traco-macedo-elenism, a oferit omului mai mult preocupări etice și morale, decât epistemologice, de cunoaștere a lumii, rezervată de aici înainte științelor.

Prigoane noi, înverșunate, au creat martiri în proporție de masă. Ele au întărit mișcarea, transformând-o într-o puternică mișcare religioasă, iar când răspândirea ei a devenit cu totul neobișnuită, a fost preluată oficial de Biserica Romei și de statul roman. Astfel au fost înlocuiți vechii zei ai diferitelor culte, cu alți zei, în frunte cu primul martir divinizat și proclamat Fiul al lui Dumnezeu, identificat la un moment dat cu Dumnezeu însuși.

Aceste revolte n-au împiedicat Statul Roman să ajungă la o mare întindere, grație activității senatului, instituțiilor republicane, forței armate organizată după cele mai perfecte tehnici ale vremii. Pe parcurs însă, forțele republicane s-au „consumat” și, la jumătatea secolului întâi anterior, odată cu Caesar și Octavian August, republica a devenit imperiu. Dacă republica a creat marele stat, în care au fost integrați Tracii din sudul Dunării și din Asia Mică, imperiul avea să ia libertatea ultimilor Traci, a celor din nordul Dunării, integrându-i în totalitate în marea unitate a romanității.

REGATUL DACIEI-GETIEI ȘI DROMICHETE

Primele unelte și podoabe metalice folosite de Tracii din spațiul carpato-dunărean au fost de aur. Arheologii însă n-au inclus prețiosul metal în clasificările lor, oprindu-se cu precădere asupra bronzului și fierului. Poetii, în schimb, au glorificat epoca de aur a omenirii și s-au ocupat mult de paradisul mitic, situat de ei în țara Hiperboreenilor. Tot așa de bine cum se vorbește despre o epocă a bronzului, se poate vorbi și despre o epocă a aurului și a cuprului, metale folosite încă înainte de începuturile metalurgiei, care presupune existența focului și reducerea minereurilor în cuptoare speciale. Înflorirea cu totul neobișnuită la care ajunsese Dacia în epoca bronzului a făcut-o să devină faimoasă în lumea antică. În războiul troian, Rhesos, regele Tracilor, apare cu cai albi ca zăpada, iuți ca vântul, fiind dotat cu arme de bronz și încărcat cu podoabe de aur, care, spre nenorocirea lui, aveau să-i atragă moartea.

Dacia, leagănul neamului Trac, purta și numele de Getia, dat de către Greci. Aceștia aveau obiceiul de a atribui localităților și populațiilor nume proprii spiritului lor, după cum și Celților tot ei aveau să le atribuie numele de Galati. De-a lungul primului mileniu, viața în Dacia-Getia se desfășura pașnic. De la anul minus 1200, beneficiind de descoperirile tehnice aplicate în agricultură, de elaborarea și folosirea produselor obținute din creșterea vitelor, locuitorii au început să se stabilească în așezări fixe, în sate mai concentrate decât cele din nord. Istoria nu pomeneste prea multe despre viața bucolică a acelor vremi. Fiecare trib purta o denumire specifică zonei ocupate și avea o căpetenie. Uneori intervenea autoritatea uneia dintre căpetenii sau a unuia dintre regi, care reunea micile „state” sub forma unei federații, formulă de altfel foarte mult folosită de cetățile grecești și în Orientul antic. La Traci și îndeosebi la Daci, polisul avea în parte drept corespondenț „dava”.

Referințe scrise cu privire la marea țară a Tracilor aflăm la istoricul Hecateu din Milet, care vorbește despre tribul Crobizilor și al Tirizilor din preajma Dunării și a Mării. Pe Tracii localnici îi numește cu precădere Geți, ca și pe cei din câmpiile Munteniei și Moldovei, de la Gurile Dunării, din Getia Minor. Hecateu e un bun istoric, cu renume în secolul al VI-lea anterior, lăsând o scriere intitulată *Inconjurul Pământului*, în două părți, una consacrată Europei, alta Asiei, precum și primele hărți geografice, imaginate după informații obținute de la călători. Datele lui sunt prețioase, deoarece au deschis făgașul istoriei de mai târziu, având ca obiect povestirea faptelor petrecute într-un stat sau altul. În secolul V, istoricul cel mai de seamă, care și-a câștigat titlul de „părinte al istoriei”, a fost Herodot. Călătorise mult, avusese prilejul să se documenteze la fața locului, vorbise chiar cu unele căpetenii trace. Toate aceste contacte personale, ca și știrile de la cetățenii cetăților grecești de pe coastele Mării Negre, îl convinseseră cât era de important, de numeros și de răspândit neamul Tracilor. El cunoscuse diferite triburi trace și reușise să le caracterizeze cu pătrundere. Vorbind despre Geți, spunea că „sunt cei mai viteji și mai dreپți dintre Traci”, iar evenimentele de mai târziu aveau să dovedească din plin adevărul acestei afirmații.

Informații istorice despre triburile trace din cuprinsul Traciei Mari, în sensul cel mai larg, cuprinzând tot spațiul tracic și centrul său, Dacia, ne-au parvenit în mod indirect, prin relatările istoricilor privitoare la acțiunile unor popoare. Așa bunăoară, vorbind despre expediția persană a lui Darius în Europa și în nordul Dunării, Herodot spune că, în anul 514 : „Darius după ce a trecut Bosforul pe podul de vase, își croi drum prin Tracia, ajungând la izvoarele râului Tearos”. După ce depășește teritoriul Traciei (în sensul ei restrâns), Darius a sosit „la un alt curs de apă numit Artiscos, care curge prin țara Odrișilor”. Îndreptându-se spre Dunăre, oastea lui Darius a întâlnit triburile Scirmiazilor și ale Nipseenilor, care s-au supus fără luptă, impresionați de numărul oștilor, câtă vreme Geții s-au opus (faptă socotită nechibzuită de Herodot) și bătându-se au fost înfrânți, cu toată vitejia lor, neputând să facă față puhoiului persan. În ziua următoare, Geții au fost constrânși să-l însoțească pe Darius în expediția sa prin Scitia. Luptele cu Scitii nu au fost încununate de succes și Darius a fost nevoit să se retragă la sudul Dunării. Nu mult după aceea, a părăsit Europa, dar a lăsat pe generalul său, Megabazos, cu o oaste de optzeci de mii de oameni, pentru a întări stăpânirea persană din Tracia propriu-zisă. În încheiere, Herodot precizează că generalul persan : „Își purtă armata prin Tracia, aducând sub ascultarea regelui fiecare cetate și fiecare neam, care locuia în această țară, căci așa îi poruncise Darius, să cucerească Tracia”. Și din acest citat ne putem da seama cât era de intens locuită de Traci peninsula Haemusului și cum cucerirea și stăpânirea definitivă a triburilor a fost posibilă, din lipsa unei mari căpetenii care să-i țină uniți pe toți Tracii.

Chiar Odrisia corespunzătoare Bulgariei de astăzi nu era suficientă pentru a opune o rezistență invaziei persane.

După expediția lui Darius, neamurile traco-gete fiind slăbite, o altă năvălire a Sciților nomazi a fost posibilă, de-a lungul Nistrului, în regiunea de est. Frontiera de răsărit era flexibilă. Mici incursiuni scite asupra regatului bosporan și asupra teritoriului cimmerician se produceau neconținut, căci, fiind Sciții un popor nomad, ca și alte popoare nomade, erau în continuă mișcare cu turmele și corturile lor. În anul minus 495, s-a declanșat o mare năvălire. Sciții au reușit să răzbească în sud, prin rândurile Cimmericienilor și Geților, până la ambele țărmuri ale Gurilor Dunării. Trecând apoi peste Tribali și Odrisi, au ajuns până la Chersonesul tracic. Astfel, prin neașteptata lor forță de penetrație, au ajuns până la Bizanț, unde au jefuit în toată legea, iar Mitridate, fiul lui Cimon, n-a fost în stare să le țină piept.

În acele momente s-a întrevăzut funcția posibilă de tampon a Getiei, în fața năvălitorilor din răsărit. Fără o organizare statală puternică, însă, ea nu putea să-și exercite funcția de fortăreață a Europei. Nici triburile trace din sud nu puteau să oprească aceste cete, căci nici ele nu erau organizate încă într-un stat solid. Odrisia lui Teres, fondatorul ei, între anii minus 470—440, a luat ființă abia după alungarea Persilor și retragerea Sciților. Din acest stat, sub domnia lui Sithalkes care i-a lărgit frontierele, au ajuns să facă parte și Geții din sudul Dunării. Istoricul Tucidide spune că triburile gete de dincolo de fluviu se învecinau cu Sciții, și că din această cauză arcașii și călăreții aveau și arme asemănătoare acestora, ca să poată face față în condiții egale atacurilor. După părerea lui Tucidide, „dintre statele din Europa situate între Golful Ionic și Pontul Euxin, acesta, (adică regatul lui Sithalkes) a fost cel mai mare, mulțumită veniturilor în bani și a altor bogății”. După Diodor din Sicilia, Odrisia ar fi fost cea mai mare formațiune politică cunoscută până atunci pe teritoriul Traciei.

În anul minus 339, are loc o emigrație scitică la sud de Dunăre. Sub presiunea Sarmaților (Iranieni de origine și ei), care se deplasau prin nordul Pontului Euxin spre Nistru, o parte din Sciți sunt constrânși să-și părăsească sălașurile și, sub conducerea lui Atheas, încearcă să pătrundă în sudul Dunării. Sciții au întâmpinat rezistența Geților în frunte cu *Histrianorum rex*, al cărui nume nu se cunoaște încă. Aceasta presupune că regatul Odrisilor, în cursul certurilor pentru domnie și al constituirii puterii macedonene, a pierdut controlul Getiei Minor, de la Gurile Dunării. Astfel Geții localnici au constituit formațiuni politice și militare puternice. Unul dintre regii acestora se intitula „Rege al Istrienilor”, adică al Geților de pe Istru, căci cetatea greacă Histria n-a avut niciodată regi. Filip al II-lea reușește, în 339, să-i înfrângă pe Sciți, să ucidă pe Atheas și un număr mare de ostași, să captureze douăzeci de mii de femei și copii, precum și foarte mulți cai și vite cornute. După această mare izbândă, în timp ce se îndrepta cu prada de război spre Macedonia, Filip a

trecut prin țara Tribalilor, care, după cum se știe, s-au considerat întotdeauna autonomi. Aceștia au atacat oastea regelui Filip, pe care l-au înfrânt, l-au rănit și i-au luat toată prada răpită de la Sciți.

Scriitorul Arrian, care s-a inspirat din relatarea făcută de generalul Ptolemaios al lui Lagos, ne înfățișează amănunte cu privire la modul în care Tracii purtau războaie, dându-ne și unele date prețioase referitoare la resursele umane și forța militară a Geților. Despre regele Tribalilor, Syrmos, Arrian spune că și-a trimis femeile și copiii supușilor săi de la Dunăre, poruncindu-le să se adăpostească în insulele fluviului, când a aflat că Alexandru se îndreaptă împotriva lor. După luptă, însuși regele Syrmos s-a închinat lui Alexandru.

Din relatările lui Arrian, reiese că, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, Geții aveau o organizare socială și chiar politică destul de bine încheată. Surprinde în primul rând numărul mare de bărci, atât de mare încât îi îngăduie lui Alexandru, în 335 anterior, să treacă Dunărea cu câteva mii de oameni și călăreți într-o singură noapte. Ele foloseau la pescuit, dar și la transportul femeilor și copiilor, pentru a fi puși la adăpost de-o parte sau de alta a fluviului, în caz de pericol, cum s-a întâmplat tocmai cu ocazia acelei expediții. Pentru a construi însă aceste bărci monoxile (dar și de dimensiuni mai mari, căci caii lui Alexandru, dacă ar fi fost imbarcați în monoxile, s-ar fi răsturnat în apă, în afară de cazul în care n-au trecut înot), era nevoie de meșteșugari pricepuți în arta lemnului, dar mai ales a navigației, aceasta cerând cunoștințe deosebite pentru fixarea baricentrului cât mai jos și mărirea coeficientului de plutire și navigabilitate. Mai reiese din același citat că agricultura la Geți era deosebit de dezvoltată, așa cum o probează lanurile înalte de grâu, chiar la malul fluviului. Fertilitatea solului facilita creșterea paiului atât de înalt și robust, încât putea să-i dosească pe soldații lui Alexandru, iar când voiau să înainteze aceștia erau nevoiți să aplece spicele cu lancea. În privința artei războiului, se poate observa că Geții știau să urmeze tactica cea mai potrivită momentului, atacând atunci când era cazul, sau retrăgându-se pe alte poziții, pentru a da bătălia pe un teren favorabil. Oastea Geților se baza în bună măsură pe călăreți și era firesc să fie așa, dată fiind vecinătatea lor cu Sciții. Din relatarea lui Arrian rezultă și o densitate demografică apreciabilă.

Incursiunea de pe malul stâng al Dunării l-a făcut pe Alexandru să rămână cu gândul la Geții. Retrăgându-se la Pella, el lăsase ca guvernator al Traciei pe generalul Zopyrion, cu instrucțiuni de a porni asupra Hiperboreenilor, de a ajunge dincolo de Nistru, la Bug, ca să pună mâna pe marele port grecesc din regiune, Olbia. Expediția generalului Zopyrion s-a desfășurat în condiții obișnuite și el a ajuns sub zidurile cetății, fără a reuși s-o supună. Până la urmă, el s-a hotărât să se întoarcă la ocupația sa zilnică, aceea de guvernator. Pe drumul retragerii a avut însă de înfruntat pe Geții supărați de trecerea armatelor macedonene prin țara lor. Fără a sta mult pe gânduri, l-au atacat, l-au învins și l-au ucis în luptă. Unele izvoare apreciază la treizeci de mii de

oameni pierderile oştirii macedonene. Această mare înfrângere, suferită de un general de-al său, cu pierderi atât de impresionante de oameni, pe când biruitor ajunsese la afluenții Indului, l-a surprins pe Alexandru și i-a atras atenția asupra centrului de putere ce se constituia în nordul Dunării, în Getia, mult mai periculos pentru stăpânirea sa decât maharadjahii indieni. Alexandru cel Mare, departe de teatrul de război din Getia, se pare că ar fi plănuțit o mare expediție în țara Geților, așa după cum mai târziu o va gândi Caesar, o va afirma Octavian August și o va înfăptui Traian. Moartea lui Alexandru, datorită ostenețelor sale, adorărilor excesive ale zeului Dionisie, bachanalelor și însurătorilor numeroase, l-a împiedicat să realizeze această expediție și Getia s-a salvat pentru încă patru secole.

Cam tot în aceeași vreme, Dacia-Getia a avut de suferit și primele luări de contact cu Celții, veniți din apus într-un moment de expansiune și roire spre răsărit și spre sud. În prealabil, se întinseseră până în Spania, în Britannia, în Irlanda și în Italia, ajungând în anul minus 387 să ocupe Roma. Aria stăpânită de Celți era formată din Galia, sudul Germaniei și Elveția, de unde au pornit forțe suficiente pentru a ocupa Noricum și Pannonia, locuite de triburi illire, care apoi, au resimțit în etnia lor illiro-tracă și o componentă celtică. Unele triburi au reușit să coboare chiar în Peninsula Haemusului și să ajungă, în prima jumătate a secolului al IV-lea, până în Golful Ionic. În timp ce Alexandru cel Mare trata cu Tribalii și cu Geții, au sosit la el, în anul 335, soli din partea Celților.

Diadochii lui Alexandru au atribuit generalului Lisimach, Macedonia și Tracia din sudul munților Haemus. Pentru consolidarea stăpânirilor sale, Lisimach duce lupte, în anul 325, cu regele Seuthes al III-lea al Odrisilor. În timpul lui Filip al II-lea și al lui Alexandru cel Mare, regii traci ai Odrisilor s-au menținut plățind un tribut. La dispariția lui Alexandru, Seuthes se răscoală cu o oaste de opt mii de călăreți și douăzeci de mii de pedestrași. După mai multe ciocniri, în anul 322 Seuthes fuge la celălalt diadoch, Antigonos. Lisimach găsește astfel câmp liber, își consolidează stăpânirea asupra Traciei, ajungând în felul acesta vecin al Geților din sudul Dunării și din Getia Minor. De data aceasta însă ei nu mai erau triburi autohtone izolate, ci făceau parte din Getia, organizată într-o formațiune puternică, și nu se mai temeau de oștile lui Lisimach.

Cu începutul secolului al III-lea stătuțelele tribale geto-dacice s-au reunit într-un stat mai puternic, sub conducerea unui șef, pe care îl putem considera printre primii ca „rege al regilor“, în această parte a Europei și care purta numele de Dromichete. Începând cu el se poate vorbi de afirmarea unei noi puteri politice și de crearea unui nou centru și în nordul Dunării, în leagănul însuși al tracismului. De puterea noului centru politic și militar, cel dintâi care și-a dat seama fusese Alexandru.

Prea multe lucruri nu se știu despre Dromichete, deoarece în nordul Dunării amplexii greci nu se îndemneau să-și caute slujbe. Cei stabiliți pe țărmurile Mării Pontice preferau comerțul, slujbelor plătite cu o leafă, fie ea chiar în aurul curat de care regii geto-daci duceau lipsă. Aceasta nu înseamnă că oameni de seamă, scriitori sau istorici, ca Herodot, n-ar fi vizitat aceste regiuni și n-ar fi scris despre ele. Nu s-au găsit însă cronicari și arhiviști, care să noteze în mod continuu evenimentele, să descrie viața regilor și obiceiurile poporului, în timp de pace și de război. N-ar fi exclus ca toate acestea să fi existat, dar să nu se fi păstrat, pierzându-se în iureșul năvălirii ulterioare, din moment ce, cu jumătate de mileniu mai târziu, însăși istoria lui Traian avea să se piardă fără urme. ♪

Dromichete era probabil de prin părțile Munteniei de astăzi și, în această vastă câmpie, el a izbutit să unească un mare număr de triburi-stătuțe din Câmpia Bărăganului, de la Gurile Dunării și din Getia Minor, precum și de pe malul drept al fluviului, din așa-zisa Moesie Inferioară de mai târziu. Nu-i exclus ca unitatea getică să se fi întins până în Moldova. Tribul cel mai răspândit se afla pe valea râului Argeș (Ordesos), iară reședința căpeteniei getice se pare că ar fi fost pe Argeș, undeva în Câmpia Munteniei. Este misiunea arheologilor de a stabili acest lucru. În orice caz, izvoarele antichității numesc Helis capitala basileului Dromichete.

Unificarea atâtor triburi războinice, care nu se supuneau cu ușurință altor șefi decât celui din partea locului, n-a putut fi făcută decât de o căpetenie cu calități deosebite și poate până atunci neîntâlnite de-a lungul secolelor, în această parte a spațiului tracic. Era nevoie de o personalitate dotată cu o mare forță interioară, cu o inteligență deosebită, capabilă să imagineze, să creadă și să dea încredere, iar apoi să-și impună voința, propria voință devenind voința tuturor. Dromichete avea aceste însușiri, avea capacitatea de a cuceri și de a convinge prin atitudini și prin cuvinte cu tâlc, spuse într-o formă frumoasă.

Dromichete avea înfățișarea omului de la șes, ars de soarele dogoritor al Bărăganului, care aurea spicele de grâu în timpul verii, brăzdat de crivățul aspru al iernii, ce-i încălca obrazii rași după moda timpului cu omeți. Lunile de toamnă petrecute pe dealurile subcarpatice, la culesul viilor îi descreșeau fruntea, după grelele momente de încordare prilejuite de conflictele și disputele cu alți șefi de triburi, în numeroasele călătorii făcute prin țară. Părul negru îi întregia figura, cu trăsături alese, iar cei patruzeci și doi de ani îi încoronau fruntea cu firele albe ale maturității și înțelepciunii. Căci nu toți Geto-Dacii erau roșcovani sau blonzi, această caracteristică predominând mai mult în podișul cetății Transilvaniei. Ochii săi negri, mari și pătrunzători, ascundeau în adâncul lor hotărârea și puterea de comandant. Privirile lui tăioase și pătrunzătoare deveneau adesea blinde și calde. Fără a fi un uriaș, avea o statură de om robust, cu mișcări energice. Învățat cu vânătoarea și exercițiile militare,

era întotdeauna gata să infrunte drumuri lungi la șes sau pe potecile anevoioase de munte. Având cunoașterea oamenilor și a manifestărilor lor colective, știa să-i pună pe cei buni în valoare și să-i răsplătească pe cei merituoși.

Dromichete știa să-și păstreze măsura și echilibrul. Ducea o viață imbelșugată, dar fără exagerări, fără luxul ce-l rezerva îndeosebi oaspeților săi. Palatul de la Helis, ca și cele din alte reședințe ale sale, erau demne de un rege, ba chiar de un rege al regilor. Nu atât pentru nevoile proprii, cât pentru cinstirea celorlalți șefi geți și străini, Dromichete adoptase la curte ceremonialurile și obiceiurile macedonene privitoare la primirea regilor și solilor-ambasadori. Toate aceste întâlniri și relații erau prilejuite de schimburile comerciale intense existente între Geția, Țestul Peninsulei Haemusului și cetățile grecești de pe coasta Mării Negre, spre care se scurgeau produsele pe rîuri și pe Dunăre.

Puterea lui Dromichete se baza în primul rând pe resursele economice multiple ale țării. Odată stabilită pacea și înțelegerea între oameni, aceștia puteau să se dedice liniștiți valorificării posibilităților oferite de natură. Într-adevăr, în acest colț al Europei, natura a concentrat bogății agricole, forestiere, minerale, acestea din urmă alcătuite nu numai din metale curent întrebuințate, dar și din metale rare, care făceau din Dacia centrul aurifer cel mai important al Europei. Minele din Haemus și din Spania, în raport cu minele Dacilor, erau de mai mică însemnătate. Aurul negru era folosit doar la gresarea carelor cu boi sau cu cai, iar gazul natural se făcea cunoscut prin limbile de foc ce izbucneau la suprafață. Aceste focuri aprindeau imaginația oamenilor care vedeau în ele strălucirile comorilor ascunse ale lui Dromichete. Ele existau într-adevăr, dar nu puteau fi valorificate așa cum sunt în vremurile noastre. Cele mai prețuite comori pe atunci erau produsele alimentare. Nu trebuie să se uite că toată partea pietroasă din sudul Peninsulei Haemus, inclusiv Bizanțul și parte din Anatolia, erau alimentate de câmpiile mănोase ale Geției. Dacă Grecii au lăsat clima dulce a Mării Mediterane, înfruntând-o pe cea continentală a țării lui Dromichete, dacă ei au suportat urgiile iernii, descrise atât de impresionant de Ovidiu, o făceau împinși de nevoi și de interese bine calculate. Ei n-au venit cu ifose „turistice” și nici pentru a folosi nămolul lacurilor de pe coasta Mării Negre. Din mare neospitalieră, cum o numiseră la început, după ce afacerile s-au dezvoltat bine și au înflorit, Marea Neagră a devenit Marea Primitoare, cu toate că regimul vânturilor nu s-a schimbat și talazurile au rămas la fel de periculoase pentru navigație. Corăbiile erau rezistente, căci erau construite din lemnul de calitate al pădurilor carpatine și din esențele anume cultivate în Munții Măcinului. Egiptul lipsit de păduri se aproviziona cu lemn tot din țara lui Dromichete și descărca chereșteaua în marele port creat de Alexandru. Animalele din Geția, numeroase și de soi, zburdând pe pășuni întinse și prin poienile codrilor de șes, erau mai apreciate decât mărtoagele și vacile slabe ale Boului Apis care, deși regal, nu putea să modifice clima și să amelioreze nutrețul de pe Valea Nilului. Deși se spune că

munții Greciei ar fi fost mai bine împăduriți în timpurile antice, în realitate niciodată nu au fost prielnici vegetației, din pricina componentelor lor geologice. Cunoscutul ministru Venizelos dădea vina dispariției vegetației de la munte foamei devastatoare a caprelor și propunea ca soluție stărpirea lor. Compatrioții săi se zice că ar fi propus dotarea caprelor cu ochelari verzi, pentru a le da impresia verdei tonic al ierburilor, în timp ce se hrăneau cu alimente importate, ca și atunci, tot din țara lui Dromichete.

Toate aceste roade ale pământului getic bine puse în valoare, printr-un schimb comercial organizat, făceau să se acumuleze bogății în mâinile aristocrației. Urmele „devizelor” străine, sub formă de tezaure monetare, sunt răspândite pe întregul teritoriu, și probează, odată mai mult, bunăstarea lumii geto-dace, care devenea din ce în ce mai importantă și mai invidiată. Starea economică solidă a lui Dromichete i-a dat acestuia putere politică și militară. Dar după o maximă genoveză, care spune cu multă înțelepciune că bogăția nu trebuie să fie vizibilă și cu atât mai puțin ostentativă, Geții nu aveau obiceiul să și-o arate prin palate somptuoase, prin lucruri scumpe, ieșite din mâna artiștilor faimoși și costisitori ai lumii. Creațiile de artă, menite să exprime frumosul, sunt în genere rezultatul unei munci specializate de mare finețe, la comanda cuiva, și simbolizează bogăția, căci artele nu s-au dezvoltat niciodată în sărăcie și lipsuri. Artele înfloreau în cetățile maritime grecești, unde și câștigurile din comerț erau mai lesne de realizat. Activitățile primare, agricole și cele secundare, artizanale, sunt mai anevoioase, dar și beneficiile obținute se irosesc mai greu. Pe de altă parte, Geții aveau de înfruntat, în primul rând, cheltuieli de altă natură, cele de apărare împotriva inamicilor ce râvneau la bunurile lor.

La bogățiile țării poșteau vecinii apropiați, Macedonia lui Lisimach. Fost general al lui Alexandru și coleg al generalului Zopyrion, odată ajuns rege al Macedoniei și Traciei, Lisimach, și-a întins stăpânirea până la cumpăna apelor Munților Haemus, care, de la Porțile de Fier înaintează paralel cu Dunărea până la Marea Neagră. Munții delimitau valea marelui fluviu european. Creasta Munților Haemus nu i se părea lui Lisimach o frontieră potrivită. El râvnea să ajungă la Dunăre și să ocupe întreaga Getie Minor, inclusiv Gurile Dunării, bogate în pește prețios ca morunul, atât de căutat de piețele grecești. Uitând trista experiență a colegului său de arme, Zopyrion, Lisimach a plănuit expansiunea regatului său. Având sub stăpânire, ca „vasal”, regatul Odrisilor, a socotit mai prudent ca mai întâi să-l pacifice pe Seuthes al III-lea. Luptele cu Seuthes începuseră încă din anul minus 325, pe când mai trăia încă Alexandru cel Mare. Ele au continuat îndeosebi după moartea lui Alexandru, când Seuthes s-a răsculat. Lisimach și-a consolidat statul punând capăt războaielor și potolindu-i pe Odrisi. Odată pacificate Macedonia, Odrisia și toată Tracia sudică, putea să-i înfrunte pe vecinii Geți, dincolo de Munții Haemus, fără a întâmpina dificultatea trecerii fluviului. Pe Lisimach îl supăra tăria și hegemonia căș-

tigate de geți nu numai la nordul, ci și la sudul Dunării. Înfumurat de gloria predecesorilor și superiorilor săi, ca Filip și Alexandru, socotea incompatibilă existența unui alt centru de putere în spațiul tracic, în afară de centrul de la Pella. Ciocnirea dintre cele două forțe devenea inevitabilă. Inițiativa a fost luată de Lisimach, care a făcut greșeala de a trimite, în calitate de comandant, pe fiul său, Agathocles, spre a-l înfrunta pe Dromichete, la anul minus 300. Teritoriile getice de pe malul drept al Dunării au fost ocupate. Retragera lui Dromichete făcea parte din strategia getică. El și-a atras adversarul pe un teren prielnic lui, declașând bătălia prin surprindere, cu toate forțele. Agathocle și Macedonenii nu se așteptau la o lovitură atât de meșteșugită și, în vălmășagul luptei, au căzut mulți prizonieri. Însuși comandatul a ajuns captiv în mâinile Geților. Potrivit codului militar al epocii, șeful oștirii adverse ori era ucis, ori întemnițat. Regele Dromichete însă a adoptat o altă tactică. El l-a ținut în captivitate pe Agathocles, l-a tratat bine și, timp de opt ani de zile, l-a trecut prin mai multe „reciclări“, așa încât să devină într-o zi un sol folositor cauzei getice. L-o fi făcut să priceapă că aceste cetăți getice din sudul Dunării îi aparțineau și îi erau indispensabile, făcând parte organică din sistemul economic și defensiv al văii dunărene. La aceasta se adăugau o seamă de motive geopolitice, care impuneau ca unitatea sistemului să se păstreze neschimbată. Cu „lecția“ bine învățată și încărcat de tot felul de daruri, ca premii pentru sânguința sa la studii, Agathocles a fost trimis plocon tatălui său, cu gândul că acesta va ști să aprecieze la justa valoare eliberarea și salvarea vieții fiului său.

Tactica adoptată de Dromichete făcea apel la sentimentele paterne ale lui Lisimach, dar și la inteligența și experiența sa de general, fost ajutor al marelui Alexandru. Nu-și putea închipui că macedoneanul Lisimach nu punea preț pe viața fiilor săi — cum mai târziu a dovedit-o, când a poruncit să fie ucis unul dintre ei, la simplul zvon că ar fi uneltit împotriva sa — cum nu-și putea imagina că felul de gândire al generalului se deosebea atât de mult de propriul său mod de judecată, urmărind numai calcule militare și raporturi de forțe, fără nici o considerație umană. În loc să-i fie recunoscător pentru cruțarea fiului, s-a gândit de îndată la o nouă expediție împotriva Geției, spre a-l pedepsi pe Dromichete. După opinia sa severă, acesta săvârșise o greșeală de neiertat amestecându-se în viața familiei sale și reeducându-i fiul. Desigur că ascultându-l pe Agathocles vorbindu-i în limba tracă, cu mai puțin accent dialectal macedonean și cu mai mult accent getic, și auzind principii ale unei noi filosofii de viață, bazată pe rațiune și înțelegere, pe o mai profundă cunoaștere a sufletului omenesc, Lisimach nu și-a mai recunoscut odrasla. Post de general nu i-a mai dat fiului său. Vedea că locul acestuia ar fi fost mai potrivit printre sacerdoți, acești custozi ai principiilor etico-morale, promovate de Dromichete și însușite de Agathocles. Îmbierea bacantelor, ca o tentativă de recuperare a tânărului și o readucere a sa pe pământ, n-a mai dat

nici un rezultat. Astfel, anul minus 292 a fost un an negru și pentru Lisimach, dar și pentru Dromichete, care s-a trezit cu un nou război din partea macedonenilor. Tactica și principiile sale nu dăduseră rezultatele dorite, și cu toate acestea el nu s-a lecutit. Diodor din Sicilia, interpretând gestul lui Dromichete, cu ocazia descrierii primului război geto-macedonean, spunea că el se aștepta să obțină „în mod gratuit teritoriul ocupat de Lisimach“, deși restituirea prizonierului principal, fostă căpetenie a armatei și pe deasupra fiu de rege, nu este un lucru de nimic sau gratuit.

Cu mâinile dezlegate prin eliberarea odraslei sale, Lisimach a organizat o nouă mare expediție împotriva Getiei. În anii scurși de la prima înfrângere, ciocniri cu Geții s-au produs neconținut. După spusele lui Pausanias, de fiecare dată Lisimach a fost biruit, așa încât se obișnuise cu bătaia primită din partea Geților, dar tot nu se astâmpăra. Oștirea, după afirmațiile scriitorilor antici, s-ar fi ridicat la o sută de mii de oameni, cifră neobișnuit de mare, explicabilă însă prin furia turbată și ambiția absurdă a lui Lisimach de a distruge Getia. În această oaste erau cuprinși nu numai soldați din toate triburile macedonene și trace ale peninsulei de sub stăpânirea sa, dar și din Asia Mică, de unde primise ajutoare, căci între timp se împăcase atât cu Seleuc, cât și cu Ptolemaios al Egiptului. Se pare că această confruntare a avut loc la anul minus 292. Data exactă nu este cunoscută, căci Diodor Sicilianul, în loc să facă cronică cu date și fapte, face adesea poliloghie nu întotdeauna corespunzătoare realităților. De data aceasta, comanda a luat-o însuși regele Lisimach, bazându-se pe noile oști adunate din toate regatele trace din sudul Dunării, deoarece reușise să-i împace pe toți regii și să realizeze o mobilizare generală. Se mai bizuia și pe calitățile sale de general experimentat, uitând că timpul trecuse și pentru el și că înfrunța această nouă încercare la vârsta de șaiszeci și patru de ani. Cu toate acestea a trecut Dunărea cu întreaga sa oaste. Nu se știe prin ce loc, dar este posibil să fi urmat exemplul lui Alexandru, cu singura deosebire că lui i-au trebuit mai multe nopți spre a face ceea ce făcuse înaintașul său într-o singură noapte. Și de data aceasta Geții au observat cu atenție mișcările trupelor macedonene, le-au apreciat numărul și calitatea, dar mai ales forțele cavaleriei și armamentul. Regele Dromichete a socotit că cea mai bună strategie în fața acestui puhoi era retragerea elastică și pârjolirea pământului, astfel încât armata macedoneană să dea prima sa bătălie cu foamea. Pierzându-și forțele pe un teren prea puțin cunoscut, rătăcind în dreapta și-n stânga, hărțuit și derutat de Geții care îl impresurau tot mai strâns, Lisimach și întreaga sa armată s-au văzut pierduți. Prinși și duși cu duiumul, în coloane întregi dezarmate, ei au fost împinși spre cetatea de scaun Helis, capitala regelui geto-dac. Cu toții își închipuiau că îi așteaptă o tristă soartă — ori căsăpiți, ori prefăcuți în sclavi, puși la lucru sau vânduți Trans-Danubium ! Oștirea era înfricoșată, dar mai înfricoșat era Lisimach. După deranjurile ce le făcuse, el nu se aștepta la generozitate din partea monarhului get, care îi lăsase fiul

Triburi traco-dacice în spațiul carpato-dunărean

în viață. Subit, i-a venit în minte imaginea prea puțin încurajatoare a colegului său Zopyrion. Totuși, norocul nu i-a părăsit cu desăvârșire pe Macedoneni. La judecata pe care soldații și poporul geto-dac înarmat, strâns în mare număr, au început să o facă, invocând distrugerea caselor și pierderea de vieți omenești, cerând pielea lui Lisimach, apărătorul lui, în chip de „avocat din oficiu“, s-a înfățișat tot regele-regilor, Dromichete. El a pus de-o parte pe regele Lisimach și pe copiii săi, astfel ca să nu poată fi atins de nimeni. Între copii, pe care în mod inexplicabil Lisimach îi purta cu sine în război ca pe niște talismane prețioase, era și fata sa cea mică, avută cu ultima nevastă, și care abia împlinise douăzeci de ani. Ochiului de vultur al lui Dromichete nu i-a scăpat acest mic detaliu și, iubitor de artă, de frumos, și mai ales de tinerețe, a simțit că fata îi cade cu tronc. Cum nu voia să ia de soție o sclavă, și cu atât mai puțin o orfană, a început prin a-l chema pe Lisimach cu numele de tată, chiar înainte de înrudire. Bineînțeles, Geților nu le-a împărtășit aceste sentimente, ci le-a spus că ar fi bine și în interesul lor să nu-l pedepsească pe regele prizonier, ci mult mai înțelept ar fi să-l ierte. Înțelepciunea și generozitatea lui Dromichete nu mergeau însă până acolo încât el să nu ia nici o garanție pentru menținerea făgăduinței adversarului său, de a nu mai face alt război. El i-a cerut lui Lisimach fata în căsătorie, promițându-i, la rândul său, că îi va aduce pe lume destui nepoți spre a-l înălța la rangul de bunic. Lisimach n-avea cum să refuze mâna fetei, după cum notează cronicarul, și astfel cea mai rușinoasă clipă din existența sa s-a sfârșit cu un triumf politic-matrimonial. Ce n-a izbutit să cucerească Lisimach prin atâtea încercări armate, a reușit fata sa printr-o singură privire, mai tare însă decât oștile tatălui său. De altfel, Dromichete — cel puțin în această privință — urma exemplul marelui Alexandru, a marelui trac, care nici el nu-și distrugea întotdeauna inamicii, ci îi păstra ca supuși sau ca supuse, încheindu-și biruințele cu nunți, ca în basme. Căsătoria a apărut potrivită și din motive eugenetice, după moda din sudul Haemusului, unde bărbatul de patruzeci de ani se însoară cu fata de douăzeci.

Dromichete a început atunci o adevărată pledoarie — poate prima și cea mai importantă din cariera sa de „avocat“ — și, după ce le-a demonstrat alor săi că un exces ar duce la alte excese, a arătat că prin blândețea ce ar dovedi-o față de Macedoneni, vor reuși să-i convingă pe aceștia să le restituie pământurile și cetățile luate cu forța, și astfel s-ar ajunge la o înțelegere durabilă. După ce-a pus să fie căutați slujitorii lui Lisimach, reconstituindu-i curtea, Dromichete a pregătit un ospăț și Macedonenii au fost așezați la o masă, iar Geții la alta. În timp ce masa Macedonenilor era împodobită cu țesături scumpe, cu covoare, iar pe ea erau puse tipsii și cupe de aur și de argint, masa Geților era foarte săracă, cu străchini și cupe de lemn și coarne de vită. Macedonenilor li s-au servit mâncăruri alese, iar Geților numai puțină carne și legume. Dromichete, luând un corn de vin și închinând în „cinstea“, dar mai bine zis în sănătatea și pentru viața lui Lisimach, pe care iarăși l-a numit „tată“, l-a

întrebat care dintre mese i se pare mai aleasă ? Lisimach i-a răspuns școlărește că aceea a Macedonenilor este o masă regească.

Regele-regilor, Dromichete, l-a întrebat :

„Atunci de ce ți-ai lăsat rânduielele și viața asta strălucită și regatul încă mai strălucit, și ai dorit să vii la niște barbari ce duc o viață atât de aspră, într-o țară friguroasă și lipsită de roade ieșite din mâna omului, și te-ai îndărătnicit să aduci împotriva firii, armata ta pe aceste locuri, unde o oaste străină, lăsată sub cerul liber, lipsită de orice adăpost, nu poate decât să se prăpădească ?

Și i-a răspuns din nou Lisimach și i-a zis că mare greșeală a făcut cu războiul acesta, dar că pe viitor va căuta să fie prieten și aliat și să nu se lase întrecut în cele bune, de binele pe care i l-a făcut Dromichete.

Iar acesta a primit cu dragoste și cu suflet curat făgăduiala macedoneanului, a luat înapoi cetățile pe care i le răpiseră oamenii lui Lisimach, și punând iarăși diadema pe capul macedoneanului, l-a eliberat întru ale sale“.

Cu aceste cuvinte, Diodor Sicilianul relatează memorabila încheiere a ostilităților între puternicul stat Geția și înfrântul regat al Macedoniei și Traciei de sub comanda lui Lisimach. Niciodată regatul Macedoniei nu a suferit o înfrângere atât de mare, cu o oaste atât de puternică. Cu jumătate din efectivul acestuia, Alexandru cucerise tot Orientul. Înfrângerea generalului Zopyrion și a regelui Lisimach i-a convins pentru totdeauna care este forța reală a noului centru de putere constituit la Dunăre. Calea lor spre nord le era închisă definitiv. De atunci puterea Macedonenilor nu s-a mai refăcut nici măcar în cele trei războaie cu alți adversari puternici și mult mai cruzi și fără iertări de păcate.

După cele întâmplate chiar în leagănul neamului trac, Lisimach s-a întors acasă. Și-a venit în fire mângâiat de tânăra nevastă Arsinoe, fata lui Demetrius, căruia îi luase nu numai odrasla, dar și Asia Mică până în Munții Taurus. Aceste teritorii îi reveniseră după bătălia de la Ipsos, din anul minus 301. Neastâmpărat cum era, la anul minus 288, s-a alăturat lui Ptolomeu și, împreună cu Pirus, au pornit contra lui Demetrius. După înfrângerea socrului — se vede că rudele îi erau ca sarea-n ochi — s-a întors împotriva aliatului său Pirus, rege al Epirului, alungându-l din Macedonia. Se căsătorise de mai multe ori, luând-o la început pe văduva lui Perdicas. Apoi s-a însurat cu fata lui Antigon, care, în felul acesta, i-a devenit socru, dar nu s-a sfiit să lupte împotriva lui și să-l ucidă. Din toate căsătoriile sale, Lisimach a avut multe griji și mulți copii, căci se preocupa mereu să le facă dotă și să le lase moșteniri. În anul 283, zvonindu-se că fiul său cel mai mare, Agatocle, cel „reciclat“ și adus la bune sentimente și înțelepciune, ar crâcni împotriva lui, l-a acuzat de uneltiri și a poruncit să fie ucis. Aceasta a revoltat peste măsură pe ceilalți fii ai săi și, în același timp, a produs și răscoala unor orașe, care au cerut regelui Seleuc să intervină. Seleuc n-a așteptat să fie poftit de două ori și a pornit război împotriva lui Lisimach, învingându-l și ucigându-l în bătălia de la

Corupedion, în anul minus 282, la vârsta de șaptezeci și patru de ani. După el a rămas orașul Lisimachia, în Chersonesul Tracic, adică în peninsula Galipoli de astăzi, în fața Mării Marmara, unde își stabilise și capitala regatului, între anii minus 309—308. Dacă Tracii nu s-au putut răzbuna pe Lisimach, cât timp au fost sub stăpânirea sa, în schimb i-au devastat cetatea de scaun, reconstruită de Antioh cel Mare, dar definitiv distrusă în războiul dintre Athales al II-lea și regele Diegilis.

Politica lui Dromichete a fost bine apreciată de scriitorii antici, care vedeau în el chipul autentic al Getului, la care omenia se împletea cu rațiunea și înțelepciunea, iar iscusința se îmbina cu istețimea în luptă. Chiar dacă în pledoaria sa Dromichete a calificat țara ca „săracă”, în contrast cu toate scrierile și tradiția literară grecească, Vasile Pârvan socotește că aceasta nu este decât o exagerare retorică, poate datorită mai degrabă lui Diodor, decât lui Dromichete. Regele get folosea orice împrejurare spre a abate atenția de la țara sa și a potoli poftele celor care râvneau la avuțiile sale. Abilitatea nu-i lipsea căci, după cum relatează Polyainos, pentru a-i rătăci și mai mult pe dușmani, Dromichete l-a trimis pe un oarecare Seuthes cu însărcinarea să se dea drept dezertor și, trecând de partea Macedonenilor, să devină călăuza oștilor lui Lisimach. El i-a dus pe drumuri anevoioase și i-a purtat prin locuri dinainte pustiite de Geți, așa încât foamea și setea prelungite i-au slăbit de-a binelea. La momentul oportun, au venit oștile Geților și i-au răpus și pe Macedoneni, și pe cei din Asia Mică, în frunte cu principele Clearchos. Cu un astfel de rege, Dacia-Getia putea să privească încrezătoare viitorul, îndeosebi după victoriile răsunătoare mult comentate în lumea antică.

Chiar după moartea lui Dromichete, a cărei dată nu este cunoscută, din știrile fragmentare rămase despre Geții sau Dacii din secolul al treilea anterior, rezultă că aceștia au jucat un rol politic și militar până spre mijlocul secolului al treilea anterior. Pe la anul minus 260, apare în fruntea Geției un alt șef numit tot Dromichete (spre a-l distinge de înaintașul său îl vom numi al doilea), care participă cu un corp de oaste la luptele dintre regii elini, alături de Seleucizi.

Regii din Getia Minor. În ultima sa parte, înainte de vărsare, Dunărea formează o cotitură spre nord și abia apoi se îndreaptă spre mare prin trei brațe, alcătuind mari insule. Una dintre acestea s-a bucurat de renume în antichitate, datorită faptului că înfățișa o insulă importantă în mitologie, insula Peuce. Aici se afla un templu închinat lui Zeus-Jupiter și cimitirul eroilor, unde a fost adus trupul lui Achile, de la care își trag numele cele două cetăți, a Chiliei Vechi și a Chiliei Noi, de pe brațul cu același nume.

Pe plan istoric, importantă era și regiunea cuprinsă între Deltă, Dunăre și Mare, până la cotitura capului Caliacra, în sud, unde se aflau adăpostite orașele Bisone și Odessos : Getia Minor. Aici, țărmul cu golfuri naturale favoriza crearea de porturi. Dorienii, Ionienii și Milesienii s-au grăbit să se așeze în

aceste golfuri, întemeind cetăți. Producțiile de cereale ale Geției se scurgeau și ele spre mare, parte direct pe Dunăre, parte pe la punctul numit azi Vadul Oii. Cele din Geția din nord, corespunzând Moldovei, Bucovinei, Galiției și Basarabiei se scurgeau pe râurile Siret și Prut la porturile Galaților și Brăilei de azi, unde existau schele din timpuri străvechi, ca și pe Nistru, unde se afla portul Tyras. Regiunea devenea astfel și un teritoriu de tranzit, câștigând nu numai valoare economică, dar și strategică-militară. De aici importanța ei politică. Țara a fost locuită încă de la început de triburile traco-getice. Mai târziu, Romanii au denumit-o Moesia Inferior, deși triburile Moesilor erau dispuse de-a lungul Dunării, la înălțimea Banatului și în parte a Olteniei. Numele adevărat al regiunii era Getia Minor, dar i se mai spunea și Țara de Jos sau Țara Dunării de Jos și întotdeauna a ținut de Geția-Dacia.

Primul care a râvnit la această regiune, așa cum am spus-o mai înainte, a fost Darius al lui Istaspe. Neavând noroc, s-a văzut nevoit să facă întoarsă calea. Ba mai mult, a avut de susținut prima bătălie în expediția lui tocmai cu Geții, care, spre deosebire de toate celelalte triburi din Peninsula Haemusului, cu toată faima imperiului persan, nu s-au supus. Ca stăpâni ai acestei regiuni, Geții și regii lor au arătat înțelegere stabilimentelor grecești și le-au asigurat apărarea împotriva atacurilor eventuale de pe uscat și de pe mare. Această protecție comporta, ca în toate țările din lume, perceperea de impozite pe care cetățile le plăteau mai mult sau mai puțin conștiincios. Uneori chiar uitau să facă aceste plăți, îndeosebi când regii traci erau ocupați în altă parte, în câte o bătălie de apărare sau de atac, în cazul lui Darius, sau când însoțindu-i pe Sciți și, mai târziu, pe Bastarni sau Roxolani, în expediții de pradă, au prins și ei gustul acestei activități. De altfel, înșiși Romanii recrutau soldați cu această răsplată, prada formând o parte din soldă. Profesiunea militărească era considerată o ocupație bănoasă și onorabilă, cu toată preocuparea pentru jafuri la cucerirea cetăților, înainte de distrugerea lor, sau numai pentru ușurarea de bogățiile care le apăsau prea tare. Nici guvernatorii nu se lăsau mai prejos, căci jafurile intrau în programul lor normal de activitate administrativă.

În această perioadă de carență a puterii centrale, apăreau însă șefi de triburi locale, care preluau funcția statului principal și acordau ei această protecție, contra unei indemnizații. Mulți aveau titlul de rege, care, de altfel, corespundea realității, căci șeful marelui regat era un rege al regilor. Numai că întinderea regatelor lor nu depășea limitele unui județ de astăzi, iar puterea lor era aceea a unui prefect, cum mai târziu i-au considerat Romanii, cât timp i-au mai păstrat. Într-o vreme, au existat chiar cinci regate în ținutul Getiei Minor, și fiecare era preocupat să apere una sau două cetăți maritime. A existat un rege și la nord de Gurile Dunării, cu protectorat în sudul teritoriului său.

La protecția locală se mai adăuga uneori și protecția Sciților, care, prin incursiuni rapide, încercau să stabilească o dominație nominală. Când, în a doua lor încercare de a pătrunde în Peninsula Haemusului, și mai departe,

au fost opriți, o parte dintre ei nu s-au mai întors în Sciția Mare, dincolo de regatul Bosporan, ci s-au oprit aici, în Getia Minor. Din cauza prezenței lor, manifestată la început cu armele, apoi pașnic, ca simpli locuitori, țara a primit mai târziu și numele de Sciția Minor. Numele a dăinuit multă vreme, întâlnindu-se în timpul nostru atât în atlase, cât și în dicționare enciclopedice, unde autorii atribuie cu dărnicie calificativul de scit unor oameni care nu aveau nimic comun cu Sciții. Așa s-au petrecut lucrurile cu Dionisie Românul din secolul al VI-lea și cu Ioan Cassian din secolul al IV-lea, care sunt calificați drept călugări sciți, când din acest neam, demult topit fără urmă, nu mai rămăsese decât numele.

Printre micii regi ai Getiei Minor, izvoarele vremii ne semnalează pe un oarecare Zalmodegikos. Din fericire pentru el, histrienii au lăsat o inscripție pe piatră, în care i se amintește numele. Cetățeni aleși ai orașului îndepliniseră o solie pe lângă Zalmodegikos, pentru restituirea ostatecilor și veniturilor cetății. Pentru rezultatele obținute, au fost considerați binefăcători ai obștei și li s-a acordat dreptul de a purta, ei și urmașii lor, cunună de aur la spectacolele publice. Zalmodegikos pare să fi avut sediul pe malul stâng al Dunării și să fi fost o căpetenie mai mare chiar peste unii șefi de triburi, din moment ce a putut împiedica pescuitul la Gurile Dunării și folosirea teritoriului rural al cetății. Acestea erau izvoarele de venituri majore ale coloniei și pentru a-i ține la respect, Zalmodegikos păstra șaizeci de ostateci.

În altă parte s-a vorbit și despre un Rex Histrianorum, care, după numele ce-l purta țara lui, se afla tot în această regiune a Getiei Minor.

Pe la anul 200, Histrienii, care aveau boala scrisului pe piatră, au mai lăsat o inscripție, care ne arată raporturile lor cu populația getică din nordul Dunării. Ei aduceau laude și mulțumiri „plutonierului” devenit căpitan al arcașilor cetății, pentru faptul că, împreună cu alți lefegii cu funcția de ostași, păzeau ogoarele cu grâul copt, împotriva unor atacuri din sud, din partea Tracilor Macedoneni conduși de Zoltes. Acesta se îndrepta către orașele grecești, de sub protecția regelui Rhemaxos. Agathocles, ales sol, cu misiune de ambasador, a fost trimis să-l convingă pe Zoltes să cruțe cetatea Histriei, ba chiar mai mult să o mântuiască de tâlharii ce voiau să se alăture oștirilor lui Zoltes. Agathocles, guraliv de felul lui, s-a priceput să-l convingă pe șeful tribului trac, și s-a învoit în numele cetății Histria să plătească cinci talanți și o indemnizație pentru hrană, ceea ce nu ni se pare prea mult. De aceea, cetatea s-a grăbit să-l ridice lui Agathocles o piatră memorială. Schimbându-și direcția și îndreptându-se către cetatea Bizone, Zoltes a fost din nou întâmpinat de Agathocles, devenit diplomat de meserie și din nou l-a înduplecat să renunțe la intrarea în oraș cu soldații săi, căci ceea ce ar fi luat ei singuri, le-ar fi dat populația de bună voie: șase sute de galbeni. Cât o fi pus el în sarcina propriei sale cetăți și în sarcina celeilalte, numai el putea să știe.

Probabil că Zoltes și-a dat seama că fusese tras pe sfoară și, după prima înțelegere cu Agathocles, s-a năpustit asupra cetății. Atunci, Agathocles a fost numit comandat suprem peste oștenii voluntari și străini adăpostiți aici și însărcinat cu apărarea. Avizat de întâmplările din Getia Minor, regele Rhemaxos, care avea reședința pe malul stâng al Dunării, a trimis o delegație pentru încasarea tributului, o ceată de o sută de călăreți obligați să asigure paza cetății. Când Zoltes s-a năpustit asupra oștirii paznicilor de lanuri, aceștia, cuprinși de mare elan patriotic, au rupt-o la fugă trecând pe celălalt mal și lăsând cetatea în voia soartei. Au avut însă grijă să trimită o ștafetă la fiul regelui Rhemaxos, cerând ajutoare de șase sute de călăreți, spre a scăpa ei înșiși cu viață. De data aceasta, oamenii lui Zoltes au fost bătuți, puși pe fugă și căsăpiți, și astfel cetatea și „boactării” (paznicii) ei au scăpat cu bine.

Din aceste inscripții s-a descoperit existența altor căpetenii, care protejau cetatea — și uneori se înfruptau din avuțiile ei — ca Zoltes, Rhemaxos și fiul acestuia, Phradmon sau ceva asemănător. Mai târziu, în secolul întâi, apar regii Dapyx, Roles, Zyraxes, înscăunat la Genucla, Dicomes și alții. După ce Romanii pătrund în Peninsula Haemus, atenția lor se concentrează asupra teritoriilor din Scitia Minor și de la nord de Dunăre, care intră în planurile lor de cuceriri. Dacă țărnul mării, prin cetățile grecești, se afla sub controlul Romei, nu tot astfel se prezenta situația teritoriului în Getia Minor, împărțit între regii Roles, la sud, Dapyx în zona centrală și Zyraxes la Gurile Dunării. Fără a mai manifesta sentimente de prietenie și protecție față de cetățile maritime intrate în altă sferă de influență, ei își păstrau libertatea de mișcare și independența. Că Romanii nu aveau nici o intenție de a se alia cu regii geți, aceasta se vede din planul făcut de Caesar însuși pentru supunerea lor. Mai mult, ei priveau la regatele din zona carpato-dunăreană cu îngrijorare și supărare, dar și cu acel orgoliu îndelung cultivat la Roma, centrul de putere al întregii lumi. Renumele Geto-Dacilor era cunoscut, așa cum binecunoscută era istoria tuturor expedițiilor întreprinse de Macedoneni împotriva lor. O vreme, tactica adoptată de Romani a fost așteptarea, cu toate provocările Geto-Dacilor și incursiunile lor rapide la sudul Dunării, nu pentru jaf, cum adesea se spune, cât pentru a surprinde efectivele armatelor romane și a lua măsuri de apărare contra ofensivei ce se pregătea. Uneori, Romanii încearcă să-și apropie regii liberi, bizuindu-se chiar pe sprijinul lor în bătălii importante, cum a fost cea împotriva Bastarnilor, trib germanic ce amenința să invadeze Macedonia. Generalul roman Crassus, drept recunoștință, l-a recomandat pe aliatul său Roles lui Octavian, care l-a distins la Corint cu titlul de „prieten și aliat al poporului roman”. Când între Roles și vecinul său Dapyx se iscă un conflict, Crassus nu stă pe gânduri și sare în ajutorul prietenului său, știind că în felul acesta încurajează dezbinarea Geto-Dacilor și-i împiedică să se unească într-un front comun împotriva Romei.

Odată pătruns în Getia Minor, generalul Crassus pune pe fugă cavaleria lui Dapyx, îi măcelărește pe pedestrașii intrați în derută și impresoară cetatea care îi servea regelui trac drept refugiu. S-a repetat într-un anume fel istoria căderii Troii. Romanii au recurs la vicleșuguri, au tratat cu un trădător grec, și porțile cetății au fost deschise. În vâlmășanul și rezistența îndârjită, regele Dapyx pierde luptând vitejește iar populația lovită fără cruțare, și-a căutat adăpost în peștera din apropiere. Romanii au închis intrările galeriilor și bineînțeles, după puțină vreme i-au scos și i-au prefăcut pe toți în sclavi.

Din acest moment, Romanii s-au socotit stăpâni pe Getia Minor și au desfășurat bătălii de represiune și de cucerire împotriva regelui Zyraxes, întărit undeva pe Dunăre, în cetatea Genucla, cu trofee răpite în bătălia cu Hybrida, guvernatorul roman al Macedoniei. Crassus are prilejul să se răzbune și să pedepsească tribul cutezător al lui Zyraxes, care, luat prin surprindere, trece fluviul spre a-și căuta ajutoare. Cetatea Genucla cade, nefiind pregătită spre a se împotrivi unui asediu, și cu aceasta întreaga Getie Minor intră în stăpânirea Romei. Fără a se grăbi să o transforme în provincie, Roma a atribuit conducerea zonei regelui Roles. După moartea acestuia, regatul Odrisilor și-a întins protectoratul asupra Getiei Minor și, ca stat clientelar, a integrat astfel de drept și de fapt Statul Roman încă un teritoriu din spațiul tracic.

Urmașii lui Dromichete. Personalitatea lui Dromichete a lăsat o puternică impresie atât în Orient, cât și în Occident. Generalul și apoi regele Lisimach avusese un nume și o faimă deosebită încă de pe timpul lui Alexandru și înfrângerea suferită în lupta cu noul centru de putere al Getiei, a avut răsunet până la marginile fostului imperiu macedonean. Știrea a fost dusă de înșiși principii din Asia Mică ce participaseră la faimoasa bătălie. De aici s-a întins în Persia, până la afluenții Indului. Vestea a făcut impact nu numai datorită înfrângerii militare, ci mai ales umilinței și scenelor moralizatoare la care fusese supus însuși Lisimach. Viața îi fusese dăruită ca unui sclav, cu tot fastul aparent al banchetului final, după judecarea sa în fața tribunalului poporului. Puține cazuri când învinsul să fie apărat de însuși învingătorul său sunt cunoscute în istoria popoarelor. Povestea lui Lisimach și a învingătorului său, Dromichete, a ajuns și la Roma, pe buzele tuturor, fiind comentată de cetățeni în for. Cronicarii vremii, în fața neobișnuitului gest al învingătorului, au căutat să dea explicații și justificări, punând în relief personalitatea lui Dromichete și generozitatea Geto-Dacilor. Romanii au reflectat asupra concepției etice, dar mai ales asupra forței militare și a strategiei noului centru de putere format în Getia.

În același timp, faima regelui Dromichete s-a întins și asupra tuturor triburilor geto-dacice de pe ambele versante ale munților Carpați, care niciodată nu au despărțit, ci au unit Dacia de ieri și Dacia de mai târziu. Deși recunoașterea sa ca rege al regilor o făcuseră în primul rând triburile dintre Dunăre, Nistru și Carpați, autoritatea sa morală a cuprins întreaga Dacie-Getie până la Tisa

și Carpații de Miazănoapte, cei acoperiți de întinse păduri de fagi și de aici până în Pocuția și Galiția. Contururile Daciei începeau să se fixeze în hotare tot mai concrete și în același timp să atragă atenția conducătorilor statului roman.

Pe măsură ce creștea puterea Daciei-Geției, creșteau și pericolele din afară. Nobilii geți și căpeteniile triburilor își dădeau seama de faptul că țara lor avea capitala nu tocmai bine situată în regiunea de șes, expusă incursiunilor rapide ale celor ce veneau în șeaua cailor și săvârșeau atacuri prin surprindere. Prin secolul al II-lea anterior s-a hotărât strămutarea centrului politic în Transilvania și Banat, în cadrul unui vast sistem de cetăți, unde se afla poate acel Gogaion, „reședința zeilor”. Chiar eventualele mișcări din Occident nu puteau să pericliteze această așezare.

Nu ne este cunoscut urmașul direct al lui Dromichete, dar se pare că a fost tot un Dromichete, semnalat în anul minus 260. Noul șef al Geției se spune că ar fi participat, cu un corp de oaste, la luptele dintre regii elenistici, urmași ai lui Alexandru, după împărțirea imperiului, și că i-ar fi părținit pe regii Seleucizi. Dromichete al II-lea, beneficiind de prestigiul câștigat de înaintașul său, a fost cruțat de atacuri dinspre sud. Dimpotrivă, era el cel ce privea peste hotarele țării sale și i s-a cerut să intervină pentru a face dreptate în fostul imperiu macedonean, unde diadochii lui Alexandru cel Mare se certau pentru domnie. Slăbirea puterii macedonene a îngăduit triburilor trace din peninsula să-și reia libertatea. Se întâlnesc astfel din nou o seamă de regate minore independente, printre care acela al Taulanților. Dardanii se ridică împotriva Macedonenilor, dar în anul minus 217 sunt din nou supuși de Filip al V-lea. Acesta cucerește centrul Bylozara și îi mută pe Dardani în regiunea orașului Edessa, Pella și Beroia, adică chiar în inima Macedoniei. Tribul traco-illiric al Ardieiilor de pe valea Narentei, sub conducerea regelui lor Pleuratus și a fiului acestuia, Agron, reușește și el să-și recapete autonomia. Ba chiar mai mult, pe la anul minus 250, bătându-i pe Taulanți și trecând peste ei, reușește să pătrundă în teritoriile illirice stăpânite de Epiroți. Urmașul lui Agron atacă, în anul minus 229, Elida și Mesina. Epirul cere atunci ajutorul Romei, care face o intervenție diplomatică prin greul Demetrios din Pharos, dar fără rezultat, căci Illirii continuă cuceririle, ocupă Epidamnosul, iar colonia greacă din Corcyra (Corfu) se salvează numai la apariția flotei romane. Peninsula Haemusului ajunge astfel să fie sfâșiata de vrajbe și să opună o prea slabă rezistență invaziilor din afară, care, de data aceasta, vin din Occident. Din fericire, aceste vrajbe nu s-au întins în Dacia. Ea și-a păstrat astfel forțele, pentru a se opune altor mișcări de popoare germanice și celtice.

În Geto-Dacia intracarpatică, triburile se înțelegeau între ele, nu se războiau și erau unite sub regi recunoscuți ca atare de ceilalți șefi de triburi. Istoricul Pompeius Trogus semnalează aici existența regelui dac Oroles, în aceste timpuri. Relatarea făcută de Trogus arată odată mai mult cum evenimentele erau consemnate în funcție de factorii senzaționali. Cronicarii nu se

ocupau indeobște de descrierea vieții normale, economice, care stă la baza societății din toate timpurile. Iată ce relatează Trogus despre locuitorii Daciei :

„Și Dacii sunt de neamul Geților. În timpul regelui Oroles, fiindcă nu s-au luptat bine împotriva Bastarnilor, ca pedeapsă pentru purtarea lor, au fost siliți, din ordinul regelui, ca atunci când se culcau să-și pună capetele în locul picioarelor și să facă nevestelor serviciile pe care înainte obișnuiau să li se facă lor înșiși. Și nici nu s-a schimbat această rânduială până când nu și-au spălat prin curaj rușinea suferită în război“.

Dacă Dacii dormeau singuri, schimbarea căpătâiului nu avea nici o importanță. Dacă însă dormeau cu nevestele, căpătâiul pus la picioarele lor, pe când apa nu le era la îndemână sau era prea rece în timpul iernii, constituia intra-devăr o pedeapsă. Se relevă însă că în aceiași măsură erau pedepsite și femeile, care nu avuseseră nici o vină în comportarea mai puțin vitejească a bărbaților lor. Pedepsirea cu adulmecarea picioarelor avea un sens, dacă ne gândim la educația primită de acești bărbați pe când fuseseră copii, așa încât ajunși la vârsta armelor, dându-li-se scutul, femeile dăde să fi uitat, după obiceiul matroanelor romane, îndemnul la vrednicie : „Să nu te întorci din bătălie decât sub scut sau pe scut“ . . . În ceea ce privește serviciile domestice, scriitorul Trogus este ermetic și nu dă detalii.

Cea dintâi confruntare cu Bastarnii germanici din nord, cu toată îndârjirea de care aceștia au dat dovadă, a fost nenorocoasă pentru Oroles, căci Dacii săi au fost luați pe nepusă masă. De aceea s-au și grăbit să se întoarcă acasă. Nici pentru Bastarni rezultatele nu au fost prea favorabile, deoarece ei n-au înaintat și n-au izbutit să pătrundă în centrul Daciei și au rămas la răsărit de Carpați, prin Moldova și Bucovina de azi, dând târcoale țării, fascinați de strălucirea aurului din munții Apuseni. Pentru a doua înfruntare cu ei, Oroles s-a pregătit temeinic. Ostașii săi s-au înfățișat decise să se bată vitejește, ca în mai toate luptele lor, spre a nu fi supuși ocărilor și mai ales ținute sub opinca nevestelor. De altfel, după o scurtă conviețuire cu localnicii, Bastarnii vor fi asimilați de aceștia.

La puțină vreme de la aceste înfruntări, tot istoricul Pompeius Trogus, care a prins simpatie pentru Daci, semnalează numele unui alt rege al Daciei. Rubobostes. Nu mai puțin dotat decât predecesorii săi, el s-a gândit la reorganizarea țării în toate domeniile, ceea ce a dus la creșterea influenței sale. Tocmai această sporire a puterii Daciei îi preocupa pe Romani și istoricul lor, ca bun patriot, atrăgea atenția asupra acestui fapt, prin cuvintele : *Incrementa Dacorum per Rubobostem regem*.

La începutul secolului al doilea anterior, Dacia era expresia celei mai solide organizații în spațiul nord-tracic, în însuși centrul de formare a numeroaselor triburi. Cu aceste premise se înțelege cum, cu un secol mai târziu, s-a ajuns la acea concentrare de putere, care a dus la crearea „împărăției“ Traciei din nord, sub ocârmuirea marelui Burebista.

Regatul Daciei a avut de înfruntat de-a lungul veacurilor asaltul neamurilor vecine. Din răsărit, cei dintâi s-au năpustit Sciții. Din sud, primii au sosit Perșii și apoi Macedonenii. În ultima parte a mileniului anterior, a venit rândul Bastarnilor din nord, apoi al Celților din vest, și în cele din urmă al Romanilor. Asupra migrațiilor, mari distincții nu se pot face, căci toate urmăreau un singur scop : cucerirea și dominarea, spolierea și tributul. Prada era lucru obișnuit în profesiunea soldățească. Cruzimea arătată în devastarea orașelor nu prezintă deosebiri, fie că venea din Occident, fie că venea din Orient. Romanii făceau uneori chiar exces de zel, distrugând orașele din temelii, ceea ce, trebuie să recunoaștem, reprezintă o muncă foarte grea și astăzi extrem de costisitoare. Ei arau pământul și aruncau sare, pentru ca nici vegetația să nu mai prindă rădăcini pe aceste teritorii blestemate. Pentru Romani „civilizare” însemna și acțiunea militară, și instaurarea unei noi ordini și a unor noi legi, legile și ordinea învingătorilor.

Neamul Celților și-a făcut apariția la Dunăre, în Câmpia Pannonică, încă din secolul al VI-lea. După ocuparea Romei, în anul minus 387, încep incursiunile și infiltrările în spațiul illiro-trac. În acea epocă ei se deplasau în Pannonia, unde au loc lupte cu populația autohtonă traco-illiră, cu care apoi vor conviețui. O parte din ei reușesc însă să coboare până în sudul Peninsulei Haemusului și să prezinte, în 335, solii lui Alexandru cel Mare. De la sfârșitul secolului al IV-lea, înaintarea Celților spre sud și spre răsărit se face și mai simțită. Din Câmpia Pannoniei se infiltrează pe malurile Someșului, în partea de nord a Daciei și pe Mureș, în sus. Altă parte a Celților s-a strecurat prin Carpații nordici, ca să coboare apoi pe Prut și pe Nistru. Această înaintare pare că s-ar fi datorat superiorității armelor. Ei foloseau sabia cu două tăișuri numită galică (înșiși Romanii aveau s-o adopte mai târziu), precum și o lance cu vârful de fier. Pentru iuțirea cailor, aveau acei pinteni pe care cavaleriștii tuturor națiilor li vor purta cu mândrie mai târziu, nu numai la cuceririle militare, ci și în aventurile galante. Armamentul de fier îl cunoșteau și Tracii, fie Daci, fie Illiri, căci cultura fierului începuse de mult și minele de fier și de cărbuni se aflau sub picioarele lor. Diferența între armele unora și ale altora consta în forma lor și în motivele decorative, pe care Celții le aplicau și care au fost răspândite și adoptate pe o mare parte a continentului. Astfel, descoperirile arheologice, scoțând la lumină felurite arme, i-au încurcat mult pe bravii cercetători, care găsesc Celți presărați în toată Europa, ca și cum armele de factură celtică ar dovedi în mod absolut omniprezența lor. Se știe că Dacii înșiși au folosit arme celtice, iar Celții pe acelea ale Dacilor.

Triburile neamului celtic purtau nume diferite, între acestea fiind Scordiscii așezați la confluența Dravei cu Sava, unde întemeiaseră orașul Singidunum, pe urmele altor așezări traco-illire. Scordiscii, împreună cu Bastarnii, au fost folosiți ca mercenari în armata macedoneană, în anul minus 182, chemați de Philip ca să lupte împotriva Dardanilor și Romanilor. Mercenarii so-

Monezi dace, sec. II—I anterioare, Mireșul Mare

Monezi dace, séc. II—I anterioare, Mireșul Mare

Vas dacic de la Tîrgu-Secu-
iesc

Statue-menhir din piatră,
Muzeul din Constanța

Burebista (relief în metal
patinat de Gheorghe Adoc)

nichete (relief în metal patinat de Gheorghe
Adoc)

Deceneu (relief în metal patinat de Gheorghe
Adoc)

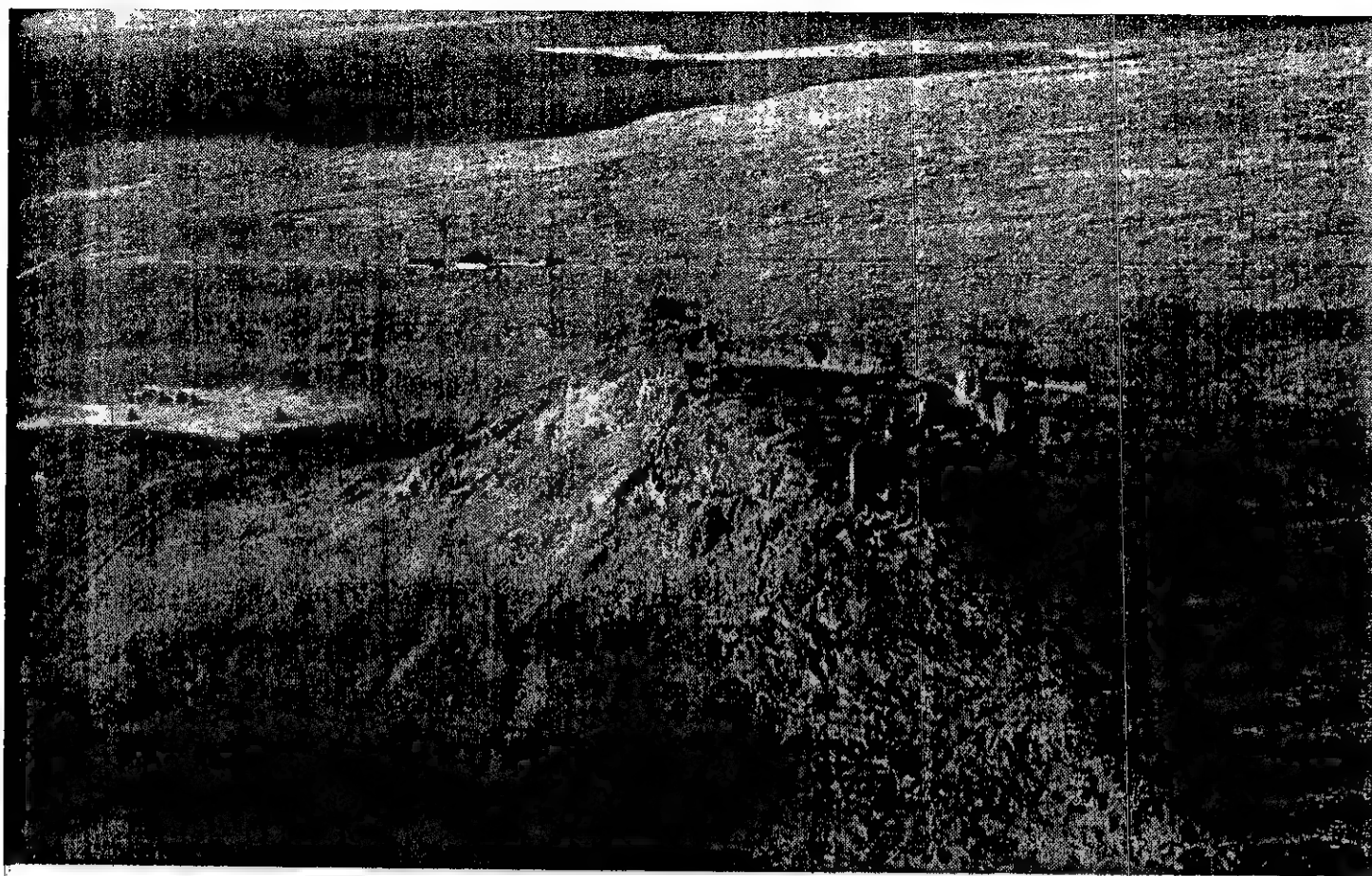

Scenă de vânătoare, Tomis-Constanța

Histria

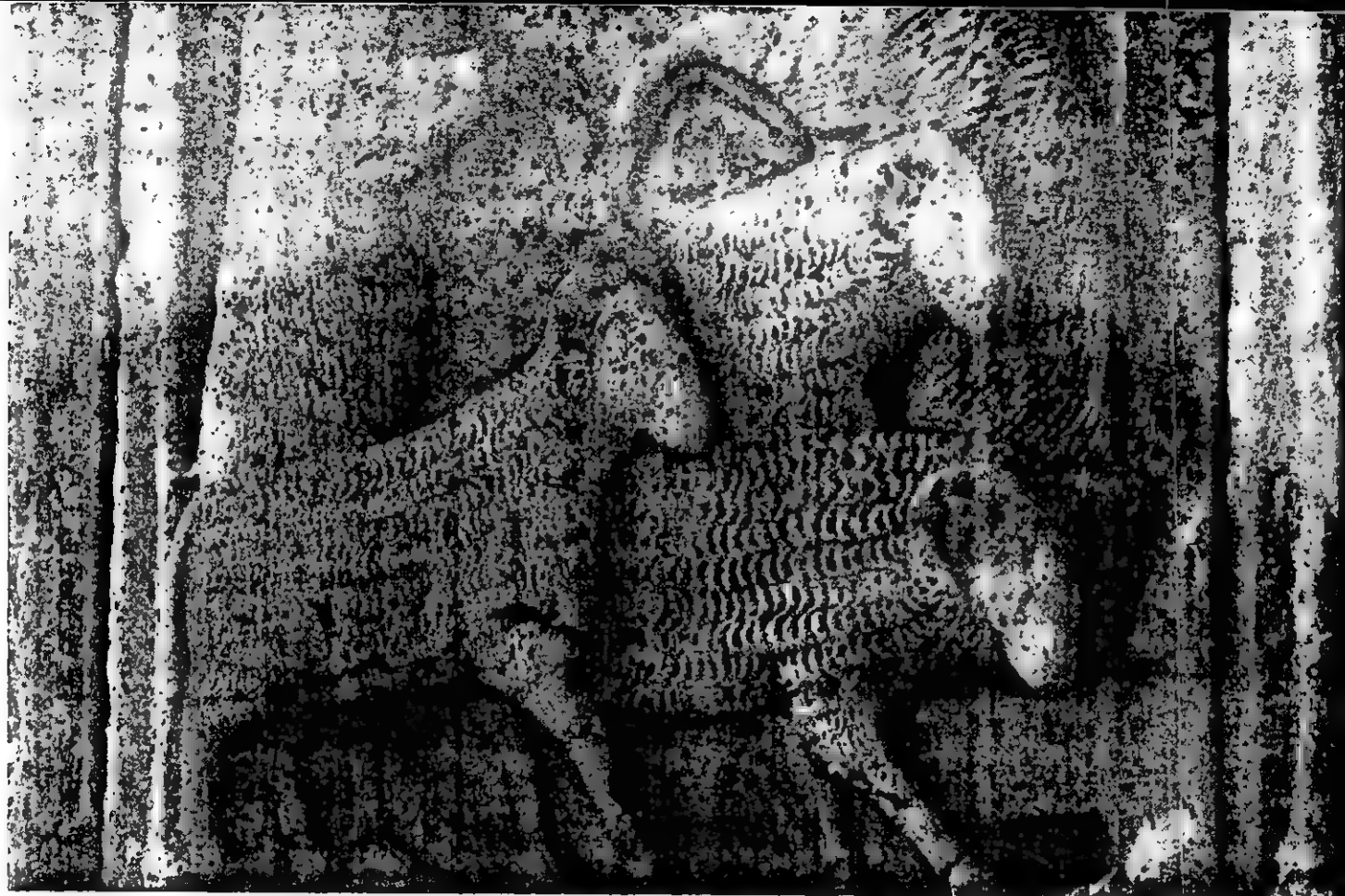

Heracleea

Adamclissi, cetatea

Adamclissi, turmă de oi, metopă

Statuia lui Augustus

Statuia lui Hadrian, Muzeul din Olimp

Decebal (într-o scenă de pe
Columna lui Traian)

Traian
imperator triumfător, Forul
Roman

Caesar, medalie

Sarmizegetusa romană

sesc în anii minus 180/179, când însă moare Philip. Rămânând fără ocupație, ei încep să-i prade pe Traci și pe Dardani. În cele din urmă, Tracii îi înfrâng, silindu-i să se întoarcă de unde veniseră. Totuși, o parte a mai rămas în țara Dardanilor și s-a amestecat cu populația locală, dispărând fără urme. Un alt trib celtic, Pectosagii, apăruiți în Peninsula Haemusului, au coborât până în Asia Mică. Tauriscii s-au instalat în nordul Câmpiei Pannonice și în părțile de nord-vest ale Daciei. Britolagii venind prin nord au ajuns în părțile răsăritene ale Daciei, trăgând după sine și două triburi germane : Skirii și Bastarnii. Epoca de înflorire și stăpânire celtică are loc în ultimul sfert al secolului al III-lea și începutul secolului al II-lea, după ce au reușit să se consolideze întemeind pe Dunăre, în Câmpia Pannonică, orașele Akink, numit de Romani Aquincum (Budapesta) și Noricum. Odată stabiliți aici, nu s-au lenevit și nu s-au pus pe odihnă. Organizau incursiuni chiar împotriva Greciei. Cu mult timp înainte, o astfel de confruntare hotărâtoare a avut loc între Celți și Greco-Macedoneni. În urma acestei confruntări s-a putut salva lumea grecească. Este vorba de lupta de la Delphi, de la 279, câștigată de comandantul Antigonos Gonatas. Și pe Tribali și pe Geți îi stânjenea prezența Celților în Câmpia Pannonică. Ei se decid să-i atace la ei acasă, în părțile de sud ale Pannoniei, prezentându-se cu o oaste de optsprezece mii de oameni, dintre care cincisprezece mii pedestri și trei mii călări. Din păcate n-au reușit să-i înfrângă și s-au întors acasă plouați. Situația de tensiune ce s-a creat aici impunea o supraveghere continuă, cel puțin în perioada de mai mare efervescență a Celților. Aceasta îi obliga și mai mult pe Daci să-și mențină structura statală centralizată și să fie gata de apărare. Trebuie precizat că incursiunile erau făcute de cete desprinse din baza Pannonică și nu erau prea numeroase. Ele treceau prin țări ca Tracia și Macedonia, fără ca prin aceasta să desființeze statele respective. Și incursiunile făcute în Dacia aveau același caracter, până la demolirea Celților de către marele Burebista. Cei trecuți prin Moldova și așezați pe mai multă vreme, până la urmă au fost absorbiți de localnici. Celții n-au fost lipsiți de civilizație, ca cetele venite dinspre răsărit. Ei purtau elemente ale unei civilizații dezvoltate, numite de arheologi La Tène. Fuziunea a putut să fie, așadar, mai lesnicioasă cu Tracii, a căror civilizație înflorise în chip deosebit în epoca bronzului și a fierului. Între Celți și Daci a avut loc o adevărată simbioză, ceea ce a ușurat asimilarea definitivă a celor dintâi. La fel s-a întâmplat și în Pannonia, unde populația autohtonă traco-illiră a absorbit elementul celtic.

În timp ce triburile și regatele din sudul Dunării, din pricina eroziunii puterii și a destrămării imperiului traco-macedonean, precum și a decăderii cetăților grecești, intrau una după alta sub stăpânire romană, în secolele III, II și I anterioare, în cetatea Carpaților și la Dunăre se întărea statul Dacilor, în frunte cu regi înțelepți.

„IMPĂRĂȚIA“ DACIEI-GEȚIEI. BUREBISTA ȘI URMAȘII

Personalitatea „împăratului“. În prima jumătate a secolului întâi anterior, a apărut la cârma Daciei o personalitate istorică deosebită. Numele său era Burebista. Din ce parte a țării provenea acesta ar fi greu de stabilit. Sigur și important este faptul că el descinde din seminția autentică a neamului trac și, încă de timpuriu, s-a arătat dotat cu însușirile cerute unui conducător. Mintea fină a acestui om legat de natură era slujită de o intuiție ascuțită. În situații noi și neașteptate, reacțiile sale erau prompte și deciziile sigure. Contemporanii l-au asemuit adesea cu Alexandru cel Mare, văzînd prin el continuitatea marilor tradiții trace. Dar, spre deosebire de marele său înaintaș, Burebista era mai prudent. Mai cumpătat și mai cum-pănit, nu se avînta în primele rînduri și nu sfida destinul. Participînd la unele incursiuni, arăta o deosebită înclinație pentru punerea în practică a planurilor făurite de el și le urmărea în desfășurare împreună cu statul major, de pe poziția înaltă de observație a câmpului de bătălie. Niciodată nu s-a lăsat surprins în invălmășeală, știind cât de dezastruoasă este absența comandantului. Ca și Alexandru, Burebista avea să obțină rezultate uimitoare, deși cu mijloace diferite, creînd o mare putere dacică, pe care unii istorici au socotit-o „împărăție“.

Burebista și-a format personalitatea pornind de la cunoașterea realităților țării. A început prin vizitarea triburilor trace, apoi a cetăților grecești de pe litoralul Mării Negre, a învățat elina și latina, curent vorbită ca o a doua limbă pe aceste teritorii, și, o bună bucată de vreme, a trăit pe la curțile diferiților regi care ulterior aveau să-i devină clientelari. Interesat să cunoască modul de viață din societatea vremii sale, cu nobilii arăta deprinderile sale alese, iar cu oamenii de jos, cu care umbla la vânătoare, se purta în așa fel încît ei să-l simtă ca pe unul de-al lor. A întîlnit în peregrinările sale Celți rătăcitori și va fi deprins poate și limba galică, desigur mai puțin complicată decât franceza de azi, mai apropiată de limba latină, deci și de limba

dacă, după cum opinează savantul Gonzague de Reynold. A fi poliglot era și atunci o condiție pentru cel ce se pregătea în arta conducerii, obligat a intra în chip nemijlocit în relație cu străinii, spre a le înțelege caracterul, mentalitatea și obiceiurile. Deseori, mîhnit să audă critici la adresa neamului său și la slăbiciunea triburilor trace, se vedea silit să mediteze la defectele și virtuțile Dacilor. În ultimele secole, ei se dedaseră băuturii care molește caracterul și-l lipsește pe om de voința necesară în îndeplinirea muncilor anevoioase și a planurilor îndrăznețe. Dezmățul cuprinsese unele triburi din sudul Dunării, unde cultul lui Dionisie era rău interpretat. Se pare că de aici, cultul orgiastic s-a răspândit în oarecare măsură și în nordul fluviului, unde Zalmoxis, zeul suprem, era lipsit de un Pontifex Maximus priceput, menit să interpreteze cum se cuvine și să-i pună în aplicare doctrina.

Apariția Marelui Preot Deceneu, care i-a depășit pe toți predecesorii săi în înțelepciune și putere de convingere, avea să completeze armonios însăși opera lui Burebista. „Împăratul“ l-a avut în permanență alături, ca sfetnic și prieten. Singur n-ar fi reușit probabil să-i convingă pe Daci să smulgă buciunii viței de vie și să-și potolească setea prea mare de care sufereau. Cînd Deceneu a ajuns să fie divinizat, atribuindu-i-se calificativul de „divinul“, Burebista a știut să tragă foloase din faima Marelui Preot, găsind ulterior forme ingenioase de conviețuire a politicii cu religia. Deceneu susținea și propaga legile statului, le dădea mai multă autoritate și urmărea ca supușii săi să le îndeplinească cu toată strășnicia. Găsise ac și pentru cojocul unor nobili din tagma tarabostes, purtători de căciulă daco-frigiană, care socoteau că cea mai demnă participare la viața socială era disprețul față de lege și față de popor. Aceștia nu pricepeau uneori politica externă de amplă deschidere a noilor bărbați de stat și, prin uneltirile lor, aveau să ducă mai tîrziu la neajunsuri și chiar nenorociri, unele din ele fatale pentru Burebista.

Marele Preot nu se ocupa numai de treburile religioase, ci și de aspectele educative ale țării Dacilor. După cum se vede la toate popoarele, dar mai ales la Egipteni și Indieni, sacerdoții erau și custozii științelor și se ocupau de astronomie, medicină, farmacie, arhitectură, matematică etc. Nici la Romani situația nu era deosebită la început, căci însuși Marele Preot purtînd titlul de Pontifex Maximus, era cel mai de seamă făcător de poduri (și nu de dumnezei), aceasta reprezentînd o artă de covârșitoare utilitate civilă și militară. În preajma marelui templu de la Sarmizegetusa, ca și la Argedava, se desfășura o febrilă preocupare științifică, nu numai religioasă. Medicina traco-dacă avea origini străvechi, căci s-au găsit instrumente medicale făurite din bronz cu iscusință. Nici nu se putea să fie altfel, căci medicina se bazează pe observație, pe descoperirile ocazionale, ca și pe experiența de toate zilele. Pornind de la cunoștințele empirice, medicina Dacilor a ajuns să se constituie treptat în știință, depășind stadiul simplelor expe-

riențe. Evoluția ei a ajuns atât de departe, încât a anticipat concepte medicale moderne. În secolul al V-lea anterior, medicina tracă avea să fie socotită drept cea mai avansată, din moment ce însuși Platon avea să declare că: „Medicii traci sunt superiori medicilor noștri greci, căci ei, înainte de a vindeca trupul, caută să îngrijească sufletul“. Înțelegând prin suflet sistemul nervos din care emană, ne dăm seama că știința pe vremea Tracilor dobândise o concepție și ținea seama de o lege a interdependenței fenomenelor, fără de care evoluția ei nu ar fi fost posibilă. Din emoții bune sau rele, din stres-uri și extenuări, răsar cele mai nebănuite maladii, care strică echilibrul natural și armonia rezultată din buna funcționare a organelor. Platon recunoștea existența unei școli medicale dace, la baza căreia stătea înțelegerea raportului dintre trup și suflet, piatra unghiulară a tuturor filozofilor. Ca medici, Tracii realizau medicamente din plante, dar recurgeau și la descântece, practici ce presupun acțiuni de sugestie și autosugestie menite să înrăurească stările psihice și să completeze reacțiile chimice. Descânțelele atât de răspândite în spațiul tracic aveau un adânc substrat, când este vorba de acțiuni mai complicate decât stingerea cărbunilor în apă sau fumigațiile produse cu flori și rădăcini de plante.

În această privință, tot Platon spune: „Tot așa stau lucrurile, Carmide, și cu acest descîntec. Eu l-am învățat acolo în oaste, de la un medic trac, unul din ucenicii lui Zalmoxe, despre care se zice că îi face pe oameni nemuritori. Spunea tracul acesta că *medicii* greci aveau dreptate să cuvânteze așa cum v-am arătat adineaori. Dar Zalmoxis, adăuga el, regele nostru, care este un zeu, ne spune că, după cum nu trebuie să căutăm a îngriji ochii fără a ține seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neținîndu-se seama de corp. Tot astfel trebuie să dăm îngrijire trupului dimpreună cu sufletul. Iată de ce, medicii greci nu se pricep la cele mai multe boli: pentru că ei nu cunosc întregul pe care îl au de îngrijit. Dacă întregul e bolnav, partea nu poate fi sănătoasă. Căci, ziceau ei, toate lucrurile bune și rele — pentru corp și pentru om în întregul său — vin de la suflet și de acolo curg ca de la cap la ochi, prietene, zicea el, sufletul se vindecă cu descântece. Aceste descântece sunt vorbele frumoase care fac să se nască în suflete înțelepciunea“.

Priceperea Geto-Dacilor în domeniul medicinei și al farmaciei era atât de mare, încât multe nume de plante medicinale păstrate în scrieri latinești sunt de origine traco-getă. Deci și în farmacie, Tracii s-au impus și au făcut școală. Farmacopeea latină s-a inspirat din aceasta. După învățatul I. I. Rusu, numele plantelor medicinale care pot fi identificate în mod sigur ca geto-trace vin din nordul Dunării, din leagănul tracismului, din Dacia. Aceste nume de plante au fost păstrate prin scrierile lui Dioscuride și Pseudo-Apuleius. Preocuparea pentru plante medicinale s-a păstrat în spațiul tracic până-n zilele noastre. Disprețuite la un moment dat de medicina modernă, în ultima vreme s-au făcut eforturi pentru identificarea plantelor lecuitoare

și, analizate în laborator, s-a descoperit că ele conțin substanțe care contribuie efectiv la vindecarea a numeroase maladii. Credința în plante, în ape termale și în descânțece a fost atât de mare, încât ea a ajuns să fie pusă sub autoritatea unor divinități, cunoscute ca având darul vindecării. Așa a fost Hercules Invictus și Asclepios, devenit la Greci Aesculapios. Acestuia i s-au ridicat temple și sanctuare, unde se săvârșeau tămăduiri deseori miraculoase, apoi consemnate în tabule de piatră. La templele lui Asclepios se făceau pelerinaje și sărbătoriri din patru în patru ani.

Medicina și farmacologia fiind strâns legate, tradiția lor a rămas până-n vremile noastre. Misionarii creștini s-au dat drept taumaturgi în Africa, și i-au înlocuit pe vrăjitorii triburilor, spre a-i putea astfel atrage și converti pe negri la credința lui Cristos.

În cadrul inițierii care avea loc pe lângă templul lui Zalmoxis din Sarmizegetusa, toate aceste discipline erau obiecte de studiu. Aici, alături de matematicieni, astronomi, arhitecți de edificii publice, de poduri, de temple, preoții predau științele umane, etico-morale și sociale. Însuși „rectorul” acestei „universitas” era Mare Pontif, menirea lui fiind să contribuie la realizarea de oameni cu o pregătire completă, utili vremurilor, cu o viziune echilibrată. Burebista nu va fi fost străin de aceste preocupări care urmăreau mai întâi formarea sufletului și a caracterului, și abia apoi dezvoltarea armonioasă a fizicului, prin exerciții și lupte reale. Spre deosebire de Daci, Grecii se ocupau mai întâi de pregătirea fizică și apoi de pregătirea și dezvoltarea însușirilor morale, acestea din urmă adesea socotite drept defecte. Ei cultivau șiretenia, iscusința și, între exercițiile folosite de educatori, însuși furtul era socotit drept un mijloc util formării tinerilor. Spartanii ascundeau proviziile și-i înfometau pe ucenicii lor, până când aceștia se decideau să sustragă alimentele prin vicleșug. După părerea educatorilor, aceasta le dezvolta însușirile utile în viața de mai târziu, furtul cu pricepere trecând drept un mare talent.

Tinerii daci trăiau o viață sobră, în cadrul familiei, și o astfel de viață a dus și Burebista. Împlinindu-se în toate, nutrea ambiția — pe care ulterior a realizat-o — de a-și ridica neamul și de a ține piept Statului Roman.

Având vecini nedoriți la hotare, Burebista a fost nevoit să organizeze mai multe campanii pentru apărarea Daciei. În jurul anului minus 100, cei mai agresivi se arătau Celții, stabiliți în Câmpia Pannonică. În timp ce triburile celtice aici stabilite își luau binemeritul răgaz de odihnă, după incursiunile din sudul peninsulei Haemusului, o altă ramură începea să se agite în Munții Tatra, în Boemia și în Munții Elveției. Se numeau Boi. Ei au coborât pe Valea Dunării până la Tisa (numită pe atunci Tamis, iar de alții greșit, Tibiscum), și de aici au privit lung spre afluenții ce veneau dinspre Transilvania. Boii își închipuiau că, dacă frații lor reușiseră să se infiltreze pe Mureș până în Carpați, în secolul al III-lea anterior, vor putea și ei să bată

același drum. Regele Burebista, conștient de posibilitățile și de forța oștilor sale, n-a îngăduit încălcarea teritoriilor locuite de Daci. Împreună cu Boii veniseră și Taurii (sau Tauriscii), aliații lor firești, fără de care și-ar fi pierdut seminția. Reacția lui Burebista în prima sa campanie din anul minus 60 a fost atât de promptă și de violentă, încât a băgat spaima în Boi și în Tauri, zdrobindu-i. Cronicarul roman Strabo relatează că: „Pe Boii de sub conducerea lui Critosiros și pe Tauri i-a șters de pe fața pământului“. Iar fața pământului Strabo o cunoștea bine, deoarece o descrisese amănunțit în opera sa *Geografia*. Burebista nu s-a mulțumit cu atât. Chiar și pe cei ce rămăseseră acasă și nu participaseră la război, i-a silit să-și ia lumea în cap și să plece de acolo. Puși pe fugă de-a valma, Taurii s-au stabilit la Noricum, unde au prins rădăcini și au dat nume unei trecători alpine, păstrate până azi. Puținii Boi rămași după acest măcel au luat-o la fugă și nu s-au mai oprit până-n Galia, unde, spre nenorocul lor, au dat peste un alt dușman de moarte, peste Caius Iulius Caesar, care la anul minus 58, i-a înfrânt definitiv, scoțându-i din istorie. De fapt, de pe urma lor ceva tot a mai rămas: numele Boemiei, pomenit ori de câte ori este vorba de cristaluri de preț, și orașul Basel, întemeiat de ei, azi ocupat și administrat de frații lor, Elveți.

Prin această izbândă a lui Burebista, hotarele Daciei s-au extins până la Dunărea de Mijloc, la orașul Aquincum (Budapesta), Boemia-Morava și Slovacia. Prin aceasta, Burebista nu făcea decât să integreze în regatul său alte zone din spațiul tracic, locuite de Traco-Illiri, în parte amestecați cu Celții. Graba în care Taurii, Boii și ceilalți au părăsit spațiul tracic, în fața presiunii dace, a fost atât de mare, încât ei n-au mai avut loc în carele lor pentru toate lucrurile de preț. Au socotit atunci mai prudent să îngroape monedele, cu gândul că le vor putea recupera într-o bună zi, la întoarcere. De la Aquincum până la Viena, o seamă de localități ascund și azi aceste tezaure, în parte scoase la iveală. Cele ce-au încăput pe mâna Dacilor s-au presărat în toată țara, până în apropierea capitalei de azi. În anul minus 59, prima campanie a lui Burebista se încheie cu bine și stăpânirea sa ajunge să se învecineze cu frontierele Germanilor, de sub conducerea faimosului Ariovist. O eventuală alianță a lui Burebista cu Ariovist n-ar fi fost exclusă, iar această ipoteză îi preocupa tot mai serios pe Romani. O alianță Daco-Germană ar fi constituit un pericol mortal pentru statul roman, ale cărui posesiuni în Galia și Italia de nord ar fi fost în primul rând amenințate. Dar astfel de gânduri Burebista nu nutrea. Ceea ce urmărea el era o mare unitate, realizată prin cuprinderea laolaltă a întregii lumi traco-geto-dace.

Motive economice l-au împins pe Burebista să se gândească la asigurarea transportului spre mare. Pentru aceasta avea nevoie de porturi proprii, nu sub autonomie grecească, protejate de triburile din preajma mării, de regii locali, de regii Daciei și ai Pontului, iar mai apoi de Romani. Romanii

începuseră să-și întindă pașii către Dunăre încă de la anul minus 74, când generalul Scribonius Curius a atins fluviul prin părțile Banatului, neavând însă curajul de a trece dincoace, din pricina „codrilor întunecoși“. Acești codri se vede că impuneau respect nu numai Grecilor, ci și Romanilor. Ei s-au gândit atunci că, pentru contactul cu Dacii, ar fi mai lesne să-i ocolească pătrunzând în Getia Major prin Getia Minor. În anul minus 72, generalul Marcus Terentius Varro Lucullus a propus și a impus cetăților de pe țărmul Mării Negre un tratat de alianță, prin care Romanii își stabileau o bază temeinică, cu aprovizionare pe uscat și pe apă, potrivită pentru operațiunile de război împotriva Daciei. Cetățile grecești și-au dat seama atunci că cea mai grea și cea mai costisitoare protecție devenea cea romană, deoarece nu se limita la plata unei prime de asigurare, ci și la extorcații nemiloase ale guvernatorului Caius Antonius Hybrida. Politica multiprotecționistă a cetăților grecești nu era de natură să-l liniștească pe Burebista și să-l facă să vadă în aceste cetăți, porturi sigure ale țării sale. Nu-i rămânea decât să treacă la acțiune, să le ocupe și să le transforme în porturi ale Daciei. A făcut pregătiri intense pentru cea de-a doua campanie și, când a fost gata de atac, s-a îndreptat către orașele pontice, începând cu Olbia de la gurile Bugului. Cetatea a rezistat, nefiind prea bine informată cu privire la tăria Dacilor. Ea a atras în bătălia de rezistență și elemente locale, dar Burebista a răzbit în cetate și trupele ce i s-au opus au fost nimicite. De aici, el s-a îndreptat spre cetatea de pe Nistru, Tyras, ulterior Cetatea Albă, întemeiată pe malul drept al limanului în secolul al VI-lea anterior. Nici cetatea Tyras n-a fost cruțată, având același destin ca și Olbia, așa încât amândouă au intrat de aici înainte în rețeaua comercială și sub controlul regatului dacic. În aceste porturi se scurgeau produsele agricole ale lumii geto-dace. Păzindu-le de Romani, le păzea totodată și de tribul german al Bastarnilor. Distrugerea acestora în drum spre Olbia a fost primul obiectiv îndeplinit al campaniei răsăritene desfășurate de Burebista. În ce privește cele două mari porturi, se prea poate ca ele să fi uitat că primii lor stăpâni, de la care primiseră concesiunile de așezare, fuseseră Geții. Nerecunoașterea acestei autorități și cochetarea lor cu atâția străini a impus readucerea lor la realitate.

Orașele și porturile Getiei-Minor. După încheierea acestei campanii, Burebista a impresurat cu oștile importanta cetate Histria. Prin așezarea ei, putea să devină o excelentă bază militară. Orașul' urmasse o politică duplicitară și de aceea fusese pus de îndată sub asediu, iar teritoriul din jurul său, de unde se făcea aprovizionarea cu cereale, dar mai ales cu legume, a rămas sub ocupație vreme de trei ani, după care orașul a fost luat, zidurile cetății distruse și o seamă de locuitori făcuți prizonieri. Pentru a-și recăpăta libertatea, aceștia au fost nevoiți să plătească o sumă ridicată, în raport cu greutatea lor socială. Cetatea Histria n-a fost distrusă în întregime, din moment ce adunarea orășenească l-a însărcinat pe Aristagoras să poarte tratative

cu Geții, ca să ridice asediul și să elibereze teritoriul rural, furnizor de truffandale. Orașul a plătit cele convenite, recunoscând fără crâcnire autoritatea lui Burebista și considerându-se, de aici înainte, supus al său. După bunul obicei de atunci, lui Aristagoras i s-a înmănat o diplomă de cinstire și de mulțumire pentru serviciile aduse obștei, cu ocazia „nenorocirii abătute asupra orașului”. Urme de incendii descoperite de arheologi la Histria par a sta în legătură cu atacul lui Burebista.

O țară atât de întinsă avea nevoie de mai multe porturi și Burebista s-a îndreptat și spre celelalte cetăți grecești aflate mai spre sud, asediind rând pe rând, Tomis, Callatis, Odessos, Mesembria, Apollonia, într-un cuvânt întreaga coastă tracică a Mării Negre, care, de asemenea, uitase cine-i erau adevărații stăpâni. La Tomis, rezistența a fost îndârjită și orașul a avut de suferit. O parte din locuitori l-au părăsit, din pricina primejdiei, lăsând edificii publice și alte construcții care dăinuiau de cinci secole, încă din vremea când metropola Miletului din Asia Mică îl întemeiasă. Până-n zilele noastre aveau să dureze în pământul cetății valoroase vestigii, între care opere de artă cruțate de Daci, ca statuia Fortunei cu zeul Pontus, divinitate a mării atât de generoasă cu locuitorii de aici, precum și acele imagini ale șarpelui (un exemplar a fost descoperit în anul 1962), odată cu alte valoroase creații sculpturale. Fortul-cetate Callatis a fost luat aproape simultan și aici, în lacul cu ape sulfuroase ipotermale, veteranii lui Burebista și-au dezmoțit genunchii de reumatismele culese în campania de la Bug. Apele digestive le-au sporit totodată apetitul și le-au dat bună dispoziție. Din pricina „afluenței pacienților”, unele edificii s-au cam ruinat, potrivit unei inscripții comentate de arheologul Emil Condurachi.

Strâns legat de întreaga constelație a porturilor maritime, Odessos (Varna de azi) a împărțit aceeași soartă ca toate celelalte, iar populația supărată a luat drumul bejeniei, în număr destul de mare. Mesembria (Nesebăr), fondată de Grecii din Calcedonia, Megara și Bizanț, a fost mai bine pregătită și a opus rezistență prin generalii săi. Aceștia conduceau gărzile de zi și de noapte, pentru ca cetatea să nu fie supusă vreunui atac neașteptat. Pentru vitejia lor, Mesembria i-a avansat în grad și i-a decorat. Hinterlandul cetății a fost cucerit de Daci și orașul a recunoscut din nou, așa cum se cuvine, autoritatea celor mai viteji dintre Traci, căci odinioară fuseseră de partea lor și, în timpul lui Dromichete, luptaseră cu îndârjire, sub același stindard, împotriva lui Lisimach. Apollonia, aflată față-n față cu Mesembria, în același golf al Burgasului (Sozopol), era o colonie bogată, renumită mai ales prin templul închinat lui Apollo. Statuia zeului, sculptată de Calamide, o operă gigantică, n-a putut să fie admirată de Burebista, deoarece Romanii, în loc s-o lase la fața locului, au dus-o la Roma, în anul minus 73, spre a împodobi Capitoliul, după expedițiile din anii minus 74—72. Dar cetatea cea mai înțeleaptă, care a recunoscut întotdeauna autoritatea regească a Geției,

a fost Dionysopolis, Balcicul de azi. Ea se afla în raporturi de amiciție cu Dacii, încă înainte de Burebista, și aceste relații s-au păstrat în continuare. În campania de reluare în stăpânire a Pontului Euxin, Dionysopolis l-a primit pe Burebista cu toate onorurile, organizându-i serbări fastuoase. Unul din cetățenii de vază era Acornion. Nu se ocupa numai de comerț și tratamente balneare, ci făcea și pe trimisul special și ministrul plenipotențiar al cetății, ajungând în intimitatea lui Burebista și câștigându-i încrederea în așa măsură, încât mai târziu, regele Dacilor avea să se folosească și el de serviciile sale. Inscripția consacrată lui Acornion, în anul minus 48, spune :

„În timpul din urmă regele Burebista ajuns cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia, și stăpânitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre, Acornion a fost și pe lângă acesta în cea dintâi și cea mai mare apropiere și a obținut cele mai bune rezultate pentru patria sa, inspirând și colaborând la cele mai eficace măsuri și, nu mai puțin, câștigând bunăvoința regelui pentru propășirea cetății sale“.

Astfel, întărite hotarele, în vest și în est, Burebista putea să ridice ori-când oaste pentru a nu fi surprins de către cei mai aprigi dușmani ai săi, Romanii. Aceștia, după aprecierea lui Strabo, socoteau că oastea sa putea să adune, în caz de primejdie, până la 200 000 de oameni, ceea ce era impresionant pentru acele vremuri. Ca să mențină în exercițiu trupele sale, Burebista făcea manevre indeosebi pe teritoriile stăpânite de el în sudul Dunării, nu numai în Geția Minor, ci și în Tracia, până la Munții Haemus. Nu odată, mai poposea și pe versantul sudic al acestor munți, pătruzând până în Macedonia și Iliria. Trupele se întrețineau pe seama populației locale, ca toate trupele din lume și din toate timpurile.

Stăpân pe situație și sigur pe hotarele țării sale, la apogeul puterii, Burebista face un examen al politicii internaționale, ajungând la convingerea că celălalt mare centru de putere al vremii, situat în Italia, la Roma, trebuie câștigat printr-o eventuală înțelegere de la egal la egal, spre a nu se ajunge la sângeroase conflicte cu acesta. Romanii însă erau departe de a vedea cu ochi buni dezvoltarea statului dac, în fază de creștere și de extindere. Senatul roman era serios preocupat de puterea dacică, realizată de marele rege, înzestrat cu calități excepționale, având avantajul continuității, spre deosebire de consulii ce se schimbau în fiecare an. Imaginea operei politice a lui Burebista este cuprinsă de Strabo în următorii termeni :

„Ajungând în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălțat atât de mult prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci, încât, în câțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus Geților cea mai mare parte din populațiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de Romani. Căci trecând plin de îndrăzneală Dunărea și jefuind Tracia — până în Macedonia și Iliria — a pustiit pe Celții care erau

aciuiți printre Traci și cu Illiri și a nimicit pe de-a-ntregul pe Boii aflați sub conducerea lui Clitesiros și pe Taurisci“.

Cu toate că privește cu admirație figura și opera lui Burebista întru ridicarea poporului său prin virtute și vitejie, Strabo nu poate să renunțe la mentalitatea sa de roman și califică drept „jafuri“ aprovizionările trupelor dace, atunci când se aflau în incursiuni împotriva Celților și Boilor. Când Romanii fac același lucru și jefuiesc orașe de statui și opere de artă, atunci uită să califice în acești termeni acțiunea de jaf a soldaților romani, care se știe că pentru asta se băteau și nu din dragoste de patrie și glorie militară.

Neliniștea provocată Republicii Romane îl face pe Caesar să se gândească la reluarea campaniei proiectate mai de mult împotriva lui Burebista. O primă schiță a acestui plan o făcuse în anul minus 59, pe când Burebista ajunsese la frontiera Germaniei. Fugărirea Boilor și Taurilor îi oferise prilejul lui Caesar de a cucerii Galia, obținând titlul de „Galicus“. Pe atunci își scria faimoasele memorii *De bello Galico*, cu care au de furcă toate tinerile generații de elevi ai liceelor clasice. Cu zece ani mai târziu, Caesar a elaborat planul cuceririi Daciei, în scopul înlăturării de pe scena politică a celui mai puternic dușman și rival al Romei. Despre aceste planuri vorbește Suetoniu. Plutarh ne dă unele detalii în această privință, spunând că Caesar „făcuse pregătiri militare, cu intenția de a întreprinde o expediție împotriva Parților, urmând ca, după supunerea acestora, să înconjoare Pontul pe lângă Marea Caspică și prin Caucaz să intre în Scitia, să străbată ținuturile învecinate cu Germania și Germania însăși și să se întoarcă în Italia, pe la Celți“. Numai un general de talia lui Caesar putea să elaboreze un astfel de plan de cucerire, act final al cuceririi lumii cunoscute pe atunci.

Imperiile față-n față. Două mari personalități ale lumii antice se aflau acum față-n față, măsurându-se fără teamă, cu o prudență care nu excludea cutezanța și un orgoliu bine temperat de înțelepciune: unul era Burebista, celălalt Caesar. Conflictul dintre ei n-ar fi întârziat să se producă încă din anii 49—48, dacă situația în Statul Roman ar fi fost liniștită și conducerea consolidată. Puterea, în teorie, o deținea Senatul, dar ea fusese știrbită de pe timpul lui Sylla, când, la cererea acestuia și cu forța de care dispunea, nimeni n-a cutezat să răspundă decât afirmativ. Sylla fusese numit dictator pe viață. Prin acest act, temeliile înseși ale Republicii fuseseră minate. Formula dictaturii pe viață concentra, în mod evident, puterea în mâna unei singure persoane și faptul că aceasta nu avea o limită în timp, funcția căpăta caracterul unei monarhii. O înfruntare avusese loc de la început între tânărul Caesar și Sylla. Judecându-l, Sylla era pe punctul de a-l jertfi, însă a intuit la acest tânăr calitățile unui veritabil comandant de oști și iscusința unui politician. L-a iertat și prin aceasta a pregătit ascensiunea politică de mai târziu a marelui general și gânditor.

La o concentrare de putere era fatal să se ajungă, căci Statul Roman avea nevoie de o comandă unică. Formula triumviratului a evitat, la început, lupta pentru putere. Dar, dacă în trecut cei doi consuli nu încăpeau unul de altul la cârma statului, cu atât mai vărtos cei trei consuli — denumiți triumviri — aveau să se simtă chiar de la început strâmtorați și să se calce pe picioare. Aceasta la Roma, căci în afară spațiul era suficient și problemele de rezolvat numeroase. Popoarele cucerite nu voiau să rămână sub stăpânire romană, o stăpânire dură, cum dure erau și abuzurile guvernatorilor preocupați să-și facă avere și să-și plătească datoriile contractate la Roma, în vederea alegerii și numirii lor. Apoi, aveau de plătit gărziile personale, deoarece nu se puteau bizui doar pe legiunile de care dispuneau în garnizoană. Așa s-a format primul triumvirat între Caesar, Pompei și Crassus, în anul minus 60, care a fost o asociație de fapt pentru împărțirea puterii în cadrul Statului Roman. Cât timp a existat un acord între cei trei, Statul Roman a fost puternic și privea în liniște problemele externe. Triumvirii, în fond, se completeau reciproc, căci Crassus se pricepea la finanțe (și nu numai ca „profesor“ de economie) căci avea interese proprii, pe care știa să le mânuiască cu dibăcie. Nu degeaba i se dusesse faima de om bogat și numele lui era apropiat de al omonimului său, Cresus, de care îl despărțea doar o vocală. De altfel, știa să folosească banii, fie susținând prin propagandă proprietatea privată, fie ajutând senatori și tribuni, care propuneau măsuri de apărare a acestei proprietăți. Folosea finanțele pentru operațiuni bancare, împrumuta bani cu camătă și avea o seamă de debitori, printre care cel mai mare era însuși Caesar. Din acest punct de vedere, Caesar, se afla într-o situație de inferioritate, căci, dacă bancherul Crassus n-ar fi continuat să-l finanțeze, și el n-ar mai fi fost în măsură să-și procure banii pentru plata enormelor datorii, putea să fie declarat falimentar și scos din jocul politic. Noroc că legea Petelia-Papiria pentru abolirea sclaviei din pricina debitelor, apăruse încă din anul minus 326, căci altfel, marele Caesar ar fi riscat să fie vândut drept sclav Trans-Tiberim. Marcus Licinius Crassus mai credea în buna stea a lui Caesar și, ca om de afaceri, continua să investească în el, dându-i noi credite. Știa să aștepte și era convins că primind administrația unei provincii bogate, Caesar avea să-și plătească datoriile și dobânzile acumulate. Crassus l-a finanțat și pe celălalt coleg al său, Pompei, dar acesta nu era politician cu combinații și nu susținea un partid, ca Caesar, dedicându-se mai mult bătăliilor și petrecând în acest scop mult timp departe de Roma și de for. De aceea nu a ajuns să-i fie prea îndatorat. În acest fel, Crassus se afla într-o poziție dominantă, deși evita orice aparență. Știa că putea să conteze pe doi consuli, care erau fatal legați de dânsul. Dându-i-se între timp atribuții de guvernare a Siriei, Crassus a purtat război împotriva Parților, servindu-se de ghizi arabi. De aceea a fost trădat și învins în bătălia de la Carrhae, în anul minus 53, când a fost ucis împreună cu fiul său. Se

vede că încrederea în oameni, pe care o practica prin acordarea de credite, i-a fost fatală atunci când a aplicat-o în război.

Dacă ursitoarele au curmat viața lui Crassus, dându-i un final eroic, în bătălia pentru apărarea și creșterea hotarelor Statului Roman, nu aceeași soartă a avut-o Pompei, în conflictul fatal care s-a născut între el și Caesar.

Gneus Pompeius Magnus, născut la anul minus 106, era fiul fostului consul Gneus Strabonius Pompeius, și la rândul său și-a început cariera aducându-i lui Sylla, la întoarcerea din războiul cu Mitridate, în anul minus 83, trei legiuni formate din țărani și clienți recrutați de pe întinsele sale latifundii. Pentru a se lega și mai mult de el, a divorțat de prima nevastă și a luat-o în căsătorie pe fata vitregă a lui Sylla. Acesta i-a dat misiuni militare în Sicilia și apoi în Africa, unde a învins armatele lui Iarba, regele Numidiei, tăindu-i capul, cu care s-a prezentat în primul triumf acordat odată cu titlul de Magnus, la anul minus 78. Tot el a sufocat rebeliunea lui Quintus Sertorius (asasinat de Perpenna) în Spania, care alcătuisese acel stat ideal egalitar și nu fusese răpus decât prin vicleșug, în timpul unui banchet. La întoarcerea în Italia, a participat și la ultima bătălie contra lui Spartacus, care fusese deja greu lovit de Crassus, dispunând împreună cu acesta să fie răstigniți toți cei șase mii de răsculați, care luptaseră cu atâta vitejie alături de Spartacus. Intrând în politică, a propus modificarea constituției lui Sylla, devenită nepopulară, precum și o lege prin care se lua dreptul exclusiv al senatorilor de a fi judecători și de a judeca. În anul minus 67, i s-au dat puteri depline pentru stârpirea pirateriei, precum și comanda în al treilea război contra lui Mitridate, regele Pontului din sud-estul Mării Negre, care preluase și regatul Bosporan la moartea ultimului său rege, dar, fiind învins de Pompei, s-a sinucis la minus 63. Găsindu-se în Asia Mică, a mai pus ordine și în statul celtic al Galatilor, apoi în Capadochia, în Cilicia, în Siria și Fenicia, întorcându-se la Roma, unde i s-a acordat și un al treilea triumf. Senatul a început să se teamă de prea marea sa putere, obținută cu atâtea succese și triumfuri, iar Caesar, cu partidul său democratic, în ambiția de a rămâne singur, ațâța poporul împotriva lui. Senatul târăgăna să aprobe tratatele de el semnate în Asia și, văzându-se astfel limitat, și-a dat seama că e bine să se unească cu Caesar și cu Crassus, formând astfel primul triumvirat în anul minus 60. Ca să întărească această înțelegere privată, a socotit util să se căsătorească pentru a patra oară cu fata lui Caesar, Iulia, deși era doar cu patru ani mai bătrân decât socrul! În această nouă calitate, Pompei s-a gândit să-i netezească „tânărului“ socru drumul spre puterea supremă și i-a facilitat controlul militar al Italiei. S-a retras din viața publică pentru o perioadă de repaos, dar, la anul minus 56, a refăcut împreună cu Crassus și Caesar triumviratul, adică acea înțelegere privată între ei, în baza căreia Crassus și Pompei au putut să obțină consulatul. Au intervenit însă unele evenimente neașteptate, între timp, și anume moartea Iuliei,

În anul minus 54, iar în anul 53 și moartea lui Crassus. Aceste lucruri l-au îndepărtat de Caesar. Cei doi oameni politici s-au răcit și au ajuns chiar în conflict direct, la anul minus 49. Ca adversar, Pompei i-a contestat lui Caesar dreptul de a mai ține sub administrație Galia și de a depune prea devreme candidatura la consulat, motivând prin aceasta nevoia de a reveni la legalitate. Senatul l-a însărcinat atunci să apere legile și republica. Dar el nu mai avea la dispoziție oștile prin care să-și traducă în fapt deciziile. Când Caesar s-a îndreptat victorios spre Roma și s-a decis să treacă Rubiconul, rostind celebrele cuvinte *Alea jacta est!*, lui Pompei nu i-a mai rămas decât să părăsească Italia. Un succes în bătălia navală de la Durazzo n-a fost exploatat cum trebuie și Pompei a fost învins la Pharsalos, în Grecia, la anul minus 48. Atunci, a fugit în Egipt, dar în momentul debarcării, a fost asasinat din ordinul consilierilor regelui Ptolomeu, care își dădeau seama prea bine în ce parte a balanței trăgea puterea. Partidul lui Pompei a fost complet lichidat, în bătălia din Africa, de la Thapsus și în Spania, în bătălia de la Munda, în anul minus 45.

Burebista optase pentru Pompei. Alegerea sa nu era lipsită de o motivație puternică. El era dominat de viziunea militară și-l vedea mult mai tare pe Pompei decât pe Caesar, cu atât mai mult cu cât cele trei triumfuri oficiale îl consacraseră drept „cel mai puternic om din lume”. Apoi, Pompei nu formulase nici un plan de cucerire a Daciei, cum o făcuse Caesar, care, înainte de a fi general — cu toate victoriile sale din Spania și din Galia — era om politic, prevăzând evoluția evenimentelor și pregătindu-le. Mai puțin politician, Pompei nu elabora planuri de anvergură și era mai degrabă un bun, un foarte bun executant militar. Poate că, într-o situație diferită, el ar fi stabilit cu Burebista o înțelegere într-un echilibru de putere, de bună vecinătate, pe frontiera naturală a Dunării, la care Romanii râvneau de mult. În Moesia fuseseră instalate numeroase baze militare romane și însăși provincia Moesia, în totalitatea ei, era considerată ca fortăreață de nord-est a Statului Roman. Primele ștafete romane în însăși Dacia fuseseră trimise sub chip de neguțători.

Spre a intra în legătură cu Pompei și a-i oferi ajutorul, Burebista l-a închiriat pe ambasadorul Acornion și l-a trimis la cartierul general de la Heracleia Lyncestis, Bitolia aromânească de azi (*To hire a professor*, spun englezii când este vorba de a folosi serviciile cuiva, cu o fac, de pildă Grecii, diplomați de meserie, închiriindu-și serviciile statelor centrale sud-americe, pentru a le reprezenta în Europa.) Burebista își pregătise oștile și le-a îndreptat spre sud, dar, din păcate, înainte de sosirea lor, Pompei fusese învins la Pharsalos. Aceasta a împiedicat contactul cu trupele lui Caesar, care, date fiind planurile ce le nutrea, ar fi grăbit poate războiul cu Dacia. Dar, acestea sunt ipoteze de lucru, pentru deslușirea unor situații de tensiune crescândă și de suspiciune reciprocă, realitatea fiind alta decât cea dorită

de Burebista : moartea lui Pompei și victoria lui Caesar. Acesta din urmă rămâne singurul exponent al puterii romane, cu ochii ațintiți la frontiera Daciei.

În noua sa postură, Caius Iulius Caesar nu și-a pierdut timpul. Planurile lui de război căpătaseră de mult forme concrete și complicate. Cu cât timpul trecea, cu atât adversarul său potențial, Burebista, își întărea capacitatea de luptă și-și înmulțea fortificațiile. Oștile sale erau strunite printr-o educație mult invidiată de Romani. Un oarecare timp de odihnă, ce e drept, îi era necesar și lui Caesar, pentru a-și reface efectivele după războiul civil, care prinsese atât de mari proporții și dezbinase întreaga populație a statului. Pentru a stinge dușmăniile dintre oameni, timpul trebuia să vindece multe răni, și să aștearnă uitarea peste setea de răzbunare și ura dintre frați. Caesar era însă grăbit să înscrie noi succese, care să sporească gloria lui de militar, și apoi de literat, așa că, după succesul editorial avut cu „De bello Gallico“, era nerăbdător să pornească noua campanie, spre a-și continua ciclul cu „De bello Dacico“. De aceea, a început să adune numeroase trupe pe coasta Mării Adriatice, la Apollonia, pe riul Aoo, astăzi Vojussa. A numit comandant al acestor trupe pe nepotul său, Octavian. Comasarea trupelor era pregătită în vederea războiului contra Parților, de la marginea de răsărit a țării. La terminarea acestui război, pe care nu-l concepea decât reușit, urma să atace și Dacia, tot prin părțile de răsărit și de nord, unde flancul lui Burebista era mai descoperit, din lipsa de bariere naturale, ca Munții Carpați și Dunărea. Ar fi intrat, în acest fel, pe porțile Europei de la Chersones, în Regatul Bosporan, unde, după înfrângerea lui Mitridate, Roma stabilise o bază. Geograful Agrippa a fost însărcinat din timp să pregătească hărțile, în vederea atacului.

Toate aceste planuri cu scadență apropiată erau dublate de o altă acțiune de natură subversivă, de la care Caesar nu se dădea îndărăt. Fusese obișnuit cu subminările încă din tinerețe, când participase la conjurația lui Catilina, deși în mod discret, și când fusese nevoit să folosească talentul diplomatic și capacitatea sa de luptător în for, pentru a nu fi pedepsit și proscris de Cicero. În momentul confruntării cu Pompei, Caesar intenționa să trimită o delegație de tratative în Grecia, în frunte cu Cicero, dar oratorul a refuzat să facă parte din ea, păstrându-se ostil. Caesar socotea că asasinarea „împăratului“ Daciei ar fi slăbit mult statul rival, prin luptele de succesiune ce s-ar fi declanșat. Și chiar dacă urmașul ar fi fost unul singur și țara rămânea unită, tot ar fi fost greu să se mențină la aceiași înălțime. Prin sistemul său de informații și prin unitatea specială de killeri, succint denumită CIA, adică *Centuria Infesta Abdita*, a inițiat primele pregătiri și contacte, reușind să atragă în mreje unele căpetenii tribale cu vederi limitate, doritoare să-și recapete autonomia locală și să se izoleze, pentru a uneli împotriva regelui lor, creator al puterii dacice. Acțiunea odată declanșată nu s-a mai oprit, dând rezultate chiar după moartea lui Caesar. Această

armă însă era o sabie celtică, adică avea două tăişuri şi, până la urmă, s-a îndreptat împotriva sa. Şi la Roma existau capete mai puţin luminate, care nu vedeau cu ochi buni ridicarea lui Caesar ca unic şef, dictator pe viaţă, cu puterea de a comanda (imperare-imperium), şi au organizat o conjuraţie pentru a pune capăt carierei sale atât de strălucite. Pe de altă parte, între senatori circulase ideea numirii sale ca rege şi bătrânul unchi al lui Caesar ar fi fost însărcinat să propună în Senat ca el să primească acest titlu, bizuindu-se pe faptul că în Cărţile Oracolelor se spunea că numai un rege avea să cucerească marele regat al Parţilor. Oracolul n-a vorbit nimic despre „împărăţia“ Dacilor, deşi ar fi fost mult mai îndreptăţit. Această numire n-ar fi fost decât o formalitate, în fond, pentru că, după ce obţinuse în anul 48 dictatura militară şi consulatul pe cinci ani, după ce fusese ales Pontifex Maximus — şi în această calitate a făcut reforma calendarului, care i-a lăsat un titlu de glorie pe şaisprezece secole, o glorie mult mai temeinică şi mai îndelungată decât cea obţinută în toate bătăliile sale — a ajuns să ţină concentrate de facto în mâinile sale toate puterile statului, ca un monarh absolut. Un grup de tineri patricieni, împinşi în această conjuraţie, fiecare pentru alt motiv, inclusiv fiul său de suflet, Brutus, invocând salvarea republicii, l-au răpus în ziua de 15 martie, în anul 44, cu douăzeci şi trei de lovituri de pumnal, privând Roma de primul său împărat, care voia să o facă să devină capitala unei monarhii universale, după modelul traco-macedonean al lui Alexandru cel Mare.

Fericolul extern care ameninţa Dacia, prin dispariţia lui Caesar, era pe moment înlăturat. Nepotul său, Octavian, n-a abandonat planurile predecesorului său, intenţionând să cucerească Dacia printr-o căsătorie politică. Timp de o sută cincizeci de ani, Dacia a rămas în picioare, reprezentând însă pentru Romani motivul coşmarelor.

Nu mult după dispariţia lui Caesar, conjuraţii Daci, aflaţi printre micile căpetenii ofensate de dispreţul lui Burebista, incitate şi având ca model gestul colegilor lor conjuraţi de la Roma, pare-se în acelaşi an, după unii, sau în anul următor, după alţii, l-au răpus pe neaşteptate pe Burebista, cel mai de seamă personaj al „împeriului dacic“ din nordul Peninsulei Haemusului, rege al regilor hiperboreeni. Cei trei mari exponenţi ai antichităţii, Alexandru cel Mare, Caesar şi Burebista pier — unul de moarte naturală, ceilalţi doi asasinaţi — înainte de vreme, fără a fi ajuns să-şi consolideze opera, aşa cum se cuvine, să o structureze şi să o îndrumeze după propriile lor idei.

Urmaşii lui Burebista. Cu toate tendinţele centrifuge ale unor triburi, statul Dacilor a continuat să se menţină, iar Marele Preot Deceneu a devenit primul urmaş la tron. Autoritatea sa era indiscutabilă şi poporul îl asculta cu sfinţenie, după cum au arătat-o mulţi scriitori antici. De altfel, sfaturile lui îl ajutaseră şi pe Burebista la trezirea virtuţilor străbune. Mai puţin ascultători erau acei nobili şi acele căpetenii locale, cărora li se făcuseră

concesii. Nu se știe ce s-a întâmplat cu conjurații, dar, ca și la Roma, probabil că au scăpat prin fugă.

Fiind ocupat de menținerea și administrarea întinselor teritorii ale „împărăției” lui Burebista, Deceneu n-a făcut războaie. Cum Romanii nu se liniștiseră, ci dimpotrivă, continuau mișcările de trupe în Illyricum și în Moesia, marele Deceneu ținea sub observație tocmai această regiune. Aici Romanii se întăriseră, năzuind să pornească, într-o bună zi, expediția de cucerire a Daciei. Încercarea de a-i învălui pe neliniștiții Daci prin Geția Minor, pe care o ocupaseră la începutul secolului întâi anterior, sau atacul de la periferie, venind din regatul bosporan, cum plănuiise Caesar, nu-i mai atrăgea și altă cale nu rămânea decât aceea a unui atac frontal. Pentru acest motiv, Dacii, sub Burebista, și apoi sub urmașii săi, până la Decebal, se avântau periodic în Moesia, pentru a observa și a zădărnici aceste pregătiri. Nu dorința de jaf, deoarece Dacii aveau tot ce le trebuia în țara lor bogată, ci motive politice și militare, urmărind iscodirea pregătirilor romane în peninsulă, îi împingeau la aceste acțiuni.

Dacă succesiunea lui Burebista a fost rezolvată pașnic, prin patru, iar mai apoi cinci mari provincii, cu o descentralizare administrativă întocmai cum se întâmplase după moartea lui Alexandru cel Mare cu diadochii, menținându-se o putere centrală, succesiunea lui Caesar era mult mai complicată și a dus la un nou război civil în Statul Roman. Caesar adoptase pe nepotul său, Octavian, născut din unirea lui Gaius cu Atia, la Roma, în anul minus 63, iar la moartea sa, acesta se afla în Illyricum pentru studii și exerciții militare. S-a reîntors la Roma unde și-a luat numele de Caius Iulius Caesar Octavianus și a reclamat lui Marcus Antonius ereditatea tatălui său, Caesar. Avea nouăsprezece ani și era decis să se impună de la bun început. S-a găsit în fața unui refuz. Dotat cu un ascuțit simț politic și ajutat de evenimente, și anume de apropierea veteranilor și a trupelor lui Caesar, dar și de apropierea adversarilor, care așteptau de la dănsul ceea ce nu le fusese acordat înainte, s-a simțit susținut și puternic, gata să rezolve conflictul iscat în acest fel cu Antonius. Învingându-și adversarii, Octavian și-a luat titlul și funcția de consul.

Departate, în Orient, unde se refugiaseră asasinii lui Caesar, Brutus și Cassius unelteau împotriva Romei. Înfruntând acest pericol, Octavian a socotit util să se împace cu Antonius și să formeze împreună cu el și cu Lepidus al doilea triumvirat, procurând prin subscripțiuni și confiscări de averi bani pentru finanțarea unei noi armate. Brutus și Cassius, deveniți inamici ai patriei lor, și-au concentrat oștirile în Macedonia, unde au fost înfrunțați de Antonius și Octavian, în marea bătălie de la Philippi, în anul minus 42. Adversarii au fost învinși și, ca să nu cadă vii în mâna învingătorilor, s-au sinucis amândoi. Prin moartea lor, Roma scăpa de doi conspiratori înrăiți, care n-au făcut decât să-i complice destinele. Ca după orice victorie obți-

nută de doi comandanți, s-a născut un nou conflict. Octavian voia să-și mențină făgăduielile de a da pământ veteranilor, iar Antoniu voia să împartă imperiul, pretinzând pentru sine tot Orientul bogat. Mai mult, se opunea inițiativelor lui Octavian, pe care, din pricina vârstei, îl subestima. Ca urmare s-a declanșat un nou război civil. La Perugia, în anul minus 40, Octavian a ieșit iarăși învingător. Atunci, Antoniu a propus o înțelegere, care să fie consfințită de căsătoria sa cu Octavia, sora lui Octavian. Liniștindu-se lucrurile pe plan intern, Octavian, a mai îndreptat unele neajunsuri în Sardinia și în Sicilia. A susținut o bătălie navală împotriva lui Sextus Pompeius, care împiedica aprovizionările Romei. Luând în stăpânire Africa, Octavian dispunea acum de toată partea occidentală a imperiului. În timpul acesta, Antoniu a declanșat ostilitățile cu Parții, fără rezultate favorabile pentru el. A cucerit totuși Armenia și a fost primit în Alexandria cu triumf. Octavian a respectat tradițiile și obiceiurile strămoșești, a dat veteranilor pământ, bucurându-se de recunoștința lor. În schimb Antoniu, prin legăturile sale cu Cleopatra, își pierde simpatia la Roma și, stând departe, în Egipt, a fost acuzat de trădare. Octavian s-a văzut pus în situația de a ridica din nou armele formal contra reginei Egiptului (în realitate contra lui Antoniu), și pregătind o flotă potrivită, a dat o bătălie în golful de la Actium, în anul minus 31. S-au ciocnit atunci opt sute de nave de război. Flota egipteană a fost distrusă, ca și întreaga armată terestră a lui Antoniu. Cei doi împrieinați, Antoniu și Cleopatra, au scăpat prin fugă. În anul următor, Octavian l-a învins definitiv pe inamicul său, ocupând Alexandria. Atunci, cei doi s-au văzut siliți să se sinucidă, ca doi amanți nedespărțiți. Cu această ultimă bătălie, de la 1 august anul minus 30, Octavian rămânea singurul conducător de necontestat — căci nu mai avea cine să-l conteste — al Imperiului Roman, care lua naștere odată cu el și care a ajuns să domine întreaga lume antică.

După aceste succese militare, Octavian s-a dedicat organizării vastului stat. Prin această operă administrativă, el și-a câștigat un titlu de glorie mult mai mare decât prin bătăliile purtate. Pax Romaña introdusă de el, deși relativă într-un imperiu atât de întins, cu treizeci/cincizeci de milioane de locuitori și popoare atât de diferite, a dat roadele așteptate. Populația felurită a ajuns sub comandă unică, s-a supus acelorași legi, folosea aceeași limbă și aceeași monedă, integrându-se într-o mare economie, cu un climat de prosperitate în toate domeniile.

Profitând de această stare de lucruri, Deceneu a continuat să-și pregătească oamenii, deoarece pericolul potențial al înaintării romane în Dacia s-a menținut tot timpul. El și-a reluat opera de prim educator al neamului său și, în calitatea sa de Rege și Mare Preot, continua să se ocupe de disciplinele filosofice, religioase și morale. O dezvoltare neobișnuită avea să cunoască, în această perioadă, medicina tracă. Medicii locului cunoșteau anatomia și

erau chirurghi pricepuți, în măsură să efectueze operații chiar pe creier, să facă trepanații, după cum o confirmă scheletele descoperite în ultima vreme, precum și instrumentele folosite în acest scop. Medicina de atunci cuprindea deopotrivă descântecurile și farmecele, tehnicile psihanalitice, hipnotismul (mai ales în practicarea anesteziei indispensabile trepanațiilor), tehnici și metode pe care medicina modernă abia de curând le-a reluat în studiu și a început să le introducă în clinici. Farmacopeea dacică cuprindea o seamă de plante folosite nu numai ca medicament, ci și ca anestezice. Nici sărurile minerale nu erau neglijate, căci s-au găsit în săpături cutii cu praf de lave și cenușă vulcanică. Prin spectrul vast de compuși chimici, acestea erau utilizate ca hemostatice și cicatrizante.

Astronomia a fost cultivată la Daci, ca și la toate popoarele din lume, căci ea se impune de la sine, prin prezența și efectele corpurilor cerești, ca și prin mișcările periodice ale globului, care prilejuiesc măsurarea timpului. Unii cercetători vorbesc despre un calendar semestrial dacic, relevat după coloanele templului de la Sarmizegetusa și care ar fi fost specific poporului dac și se încadra într-o formulă colectivă, cuprinzând un ciclu de treizeci și patru de ani. Dacă se va dovedi existența unui asemenea calendar, atunci s-ar putea spune că el nu era mai puțin precis decât calendarul iulian al lui Caesar, Calendarul iulian, făcut de dictator cu ajutorul unui grec de la Alexandria, Sosigenes, a fost introdus cu începere din anul minus 45 (708 u.c.), ceea ce ar dovedi că Dacii nu erau mai prejos și puteau să se țină la curent cu aceste calcule.

Înflorirea științelor și artelor în perioada lui Burebista și Deceneu a fost atât de mare în Dacia, încât Jordanes a rămas foarte impresionat, descriind fenomenul cu admirație în *Geticele* sale. El arată felul în care își desfășura Deceneu opera culturală în rândul Dacilor :

„Observând dispoziția lor de a-l asculta în toate și că ei sunt din fire inteligenți, i-a instruit în aproape toate ramurile filosofiei, căci el era în aceasta un maestru priceput.

El i-a învățat morala, dezvățându-i să trăiască potrivit legilor naturii.

I-a învățat logica, făcându-i cu mintea superiori celorlalte popoare.

Arătându-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune.

Demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice și cum crește și scade orbita Lunii și cum globul de foc al Soarelui întrece măsura globului pământesc și le-a expus sub ce nume și sub ce semne cele trei sute patruzeci și șase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit și până la apus, spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc.

Vezi ce plăcere (este) ca niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, când mai aveau puțin răgaz de războaie.

Puteai să-l vezi pe unul cercetând poziția cerului, pe altul proprietățile ierburilor și ale arbuștilor, pe acesta studiind creșterea și scăderea Lunii, pe celălalt observând eclipsele Soarelui și cum, prin rotația cerului, Soarele vrând să atingă regiunea orientală, este dus înapoi spre regiunea occidentală...

Prin felul cum Jordanes descrie preocupările științifice la Daci, în acest capitol, se vede că ele se desfășurau cu toată seriozitatea și priceperea. Religia, filosofia și artele erau imbinat într-o armonioasă sinteză, potrivit obiceiului timpului, când filosofia le cuprindea pe toate, întocmai ca la Athena, unde cele trei școli se biziiau pe un învățământ general, iar Platon, pe frontispiciul „academiei” sale, pusese nu un motto filosofic, ci un avertisment matematic: „Cine nu e geometru să nu intre”. Ceea ce este o dovadă că matematicile și gândirea logică erau condițiile primordiale ale tuturor științelor umane și experimentale.

Artele majore și minore s-au dezvoltat în Dacia datorită unor noi sinteze, legate de spiritualitatea dacică și de geniul inventiv admirat de Jordanes, ca și de gustul format în armonia naturii.

Într-un cuvânt, se poate vorbi despre o dezvoltare a civilizației tracodace, în forma orală mai mult decât în cea scrisă, după cum s-a întâmplat și la atâtea alte popoare din Asia, Africa și America. Această cultură n-a rămas consemnată în documente scrise, cum au făcut-o Grecii, depășind multe popoare grație acestui lucru, dar mai ales menținându-și un loc privilegiat în memoria umanității. Ei sufereau oarecum de boala scrisului, căci aproape fiecare grec, prin comerț, devenea călător, fiind nevoit să comunice prin scris cu cei de acasă, să întocmească hărți, acte, contracte, descrieri etc. Chiar meseria de mercenar îl îndemna la scris, după cum ne-a dovedit-o Xenofon. Indirect, prin informațiile culese, cu toții aduceau servicii patriei lor. Păstrarea scrierilor grecești se datorește și perseverenței limbii, care, cu toate vicisitudinile, nu a suferit nici o modificare substanțială, și nici n-a fost înlocuită cu alta. Limba greacă s-a păstrat până-n zilele noastre, facilitând prin aceasta copierea, recopierea și transmiterea peste generații a multor opere. De fapt, la aceasta i-au ajutat și Arabii, prin traduceri făcute din operele clasice. Latina, în schimb, limba oficială a celui mai mare imperiu din lume, a dispărut și popoarele au renunțat la ea, inclusiv biserica catolică în care se refugiase multe secole de-a rândul. Aceasta probează nu neapărat slăbiciunea celorlalte limbi, dar în mod clar tăria limbii grecești.

Puține monumente, temple și foruri s-au păstrat în Dacia, căci majoritatea, ca în îndepărtatul Orient, erau din lemn, din pricina situației geopolitice a țării, iar cele de piatră au fost în bună parte distruse de Romani, după bunul lor obicei. Tainele civilizației dacice se păstrează în tumuli sau movile în curs de scoatere la lumină și în ruinele puse în evidență de săpă-

turile arheologice, organizate sistematic abia în ultimii treizeci de ani. Senzaționalele descoperiri arheologice (peste două sute), săvârșite după ultimul război mondial, au schimbat cu desăvârșire fața istorică a Daciei în secolul întâi anterior.

Ciocniri cu armata romană, în epoca de după Burebista, s-au produs mai mult la periferia „imperiului” și s-au datorat unor „regi locali” din regiunile „autonome”, în special în Oltenia și Banat. Florus spunea că Dacii „trăiesc nedezlipiți de munți”. De acolo, sub conducerea lui Cotyso, obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, ori de câte ori Dunărea era înghețată de ger și-și unea malurile. Dacă, potrivit informațiilor lui Iordanes și ale lui Dio Chrysostomos, până la Decebal ar fi fost doar cinci regi ai regilor și alții nu sunt pomeniți, acest Cotyso indicat de Florus nu poate fi decât un rege local, în fruntea uneia din cele cinci mari „provincii” dacice, probabil cea care cuprindea Banatul și Oltenia. La fel și urmașul acestuia numit Dicomēs. El a întreprins unele campanii împotriva Romanilor și a intervenit în luptele dintre Antoniu și Octavian, luând partea lui Antoniu. După ce Antoniu a fost înfrânt la Actium, la anul minus 31, o parte din Dacia care participaseră la bătălie, făcuți prizonieri și duși la Roma, au fost constrânși să lupte în amfiteatru ca gladiatori. Un Cotyso s-a amestecat în luptele dintre Octavian și Antoniu. Mai abil, el a căutat o legătură mai strânsă cu Octavian, fiind gata să se căsătorească cu fiica sa, Iulia, iar acesta ar fi urmat să ia în căsătorie pe fata lui Cotyso. Când în anul minus 29 finanțele personale ale lui Cotyso au secătuit, poate din speculații eronate, interesul lui Octavian, ajuns la a doua sa tinerețe, a secătuit și el, Romanul nevoind să aibă un socru scăpat. Și Cotyso și-a schimbat, de altfel, sentimentele, căci în luptele de la Filipi, unde s-au înfruntat Octavian și Antoniu contra lui Brutus și Cassius, Cotyso a trecut de partea lui Brutus, hotărâre neinspirată, căci cei doi conjurați au fost înfrânți și obligați să se sinucidă. Cotyso a dat dovadă de suficientă suplețe și a restabilit legăturile de bună vecinătate cu Romanii.

În această vreme, în Geția Minor s-au ridicat unele căpetenii cu veleități autonomiste. Nu era un singur regișor, ci trei, un fel de prefecți, dușmănindu-se între ei, fapt care a facilitat înaintarea Romanilor spre Gurile Dunării. La sud se afla regele Roles, cu baza la Durostorum. Devenise aliat al Romanilor și l-a ajutat pe Crassus în războiul cu Bastarnii germanici, vreo doi ani de-a rândul, primind titlul de „prieten și aliat al Romanilor”. La centrul Geției Minor se afla Dapyx, cu sediul la Capidava. Proteja celățile Carsium și Histria. În anul minus 28, în chip de cuceritor nehibzuit, s-a pregătit să atace „regatul” lui Roles. Acesta cere ajutor Romei și Crassus nu stă pe gânduri. Intervine de îndată, îl asediază la el acasă, tăindu-i pofta de cuceriri. Prin *Centuria Infesta Abdita* găsește cu bani un trădător, care deschide porțile cetății și astfel o ocupă. Dapyx și sfetnicii săi Geți se sinu-

cid. Locuitorii cetății strâng ce pot și laolaltă cu turmele lor se refugiază, după cum s-a mai spus, într-o peșteră imensă, poate cea numită azi Gura Dobrogei. Romanii închid intrarea și-i scot încet-încet afară, cu fum usturător, ca pe viezuri, luându-le tot avutul.

Profitând de aceste împrejurări locale, Crassus pune mâna pe toată Geția Minor. Al treilea regișor era Zyraxes, protector al cetăților Troesmis, Dinogetia, Aegisus și Buteridava. După cum povestește Dio Cassius, și după el istoricul C. C. Giurescu, Zyraxis stătea cuminte la el acasă. Crassus însă căuta *casus belli* și îl găsește socotind că ar fi bine să ia el însuși niște steaguri pierdute de un general roman. Declara că ar fi auzit cum că ele se aflau în puternica cetate getă Genucla. Fără nici o înștiințare, cum s-ar fi căzut să procedeze, ca om bine crescut cum se socotea, asediază cetatea din toate părțile, chiar și pe Dunăre, și o ia fără s-o mai părăsească. Prada la care râvnea marele Crassus i-a scăpat însă, căci Zyraxes a fugit cu tezaurul „țării” peste Dunăre, în Geția Major, iar acest teritoriu era bine apărat de Geți.

Comosicus. Niciodată nu va fi suficient de preamărit Deceneu pentru ceea ce a făcut el pentru poporul Dacilor, întocmai ca Moise pentru Evrei și Pericle pentru Greci. El s-a priceput să aleagă și să formeze bărbați de stat, iar printre aceștia, pe urmașul său, Comosicus, despre care Jordanes spune: „Iar după ce Deceneu a murit, (Dacii) l-au avut în aproape aceiași venerație pe Comosicus, deoarece acesta nu era mai prejos în iscusință. El era socotit, datorită priceperii sale, și rege pentru dânșii, și Mare Preot, și judeca poporul ca judecător suprem”.

Cu sau fără regișori, Comosicus a reușit să domnească timp îndelugat și să continue opera lui Deceneu. Dacii nu și-au oprit incursiunile în sudul Dunării, dar Octavian devenit Augustus, n-a rămas indiferent la raidurile acestora în Moesia și, în anii minus 12—10, a trimis armatele împotriva acestora, înfrângându-i și împingându-i dincolo de fluviu. Ca măsură de protecție, el a stabilit la Dunăre noi garnizoane. Prin anii 4—12 ai erei noastre, consulul Sextus Aelius Cato a reușit să-i respingă și să-i împrăstie pe Daci. Pentru o mai mare siguranță în viitor, a strămutat din nordul în sudul Dunării cincizeci de mii de locuitori. Romanii au construit pe malul drept al fluviului, devenit oarecum o cale internațională de navigație, cetăți de apărare: Ratiaria, Oescus, Novae.

Ca Mare Preot, Comosicus a desfășurat o intensă activitate pentru a menține neștirbită autoritatea lui Zalmoxis și practicarea virtuților. Din păcate, acestea nu sunt suficiente pentru a da tărie unei țări, căci aspectul politic are însemnătatea sa și acordarea autonomiei marilor provincii n-a avut efecte pozitive, ci mai degrabă negative. Aceasta încuraja și mai mult Senatul Roman, determinându-l la presiuni tot mai puternice. Comosicus, îndeplinind funcția de judecător suprem, distribuia dreptate șefilor și supușilor săi, destul de certăreți în timpul din urmă. Unde nu ajungea cu legea,

intervenea simțul său de echitate și cugeta în spiritul moralei lui Zalmoxis. Doctrina nemuririi sufletului dădea cadrul general al judecăților, căci ea presupunea recompensa fericirii postume pentru cei ce trăiseră respectând sacra lege. Religia și Justiția se îmbinau, iar ritmurile frenetice duceau la mistere și exaltări, la explozii de fanatism și nu odată chiar la sacrificii umane.

Hotarele diferitelor formațiuni ale regilor daci deveniseră mai flexibile decât pe timpul lui Burebista. Nu avem suficiente date despre ce s-a petrecut în Câmpia Moldovei și în Transnistria. Hotarele dinspre apus, din Pannonia, erau apărate cu dârzenie și, în acest scop, s-au făcut o seamă de expediții. Cu spiritul lor negustoresc, Romanii au găsit de cuviință mai târziu să „închirieze” un trib sarmatice, pe Iazigi, așezându-i între Dunăre și Tisa, ca un tampon împotriva Daciei. În felul acesta, ei protejau provincia Illyricum, împiedicând penetrarea eventuală a Dacilor spre nord-vestul Peninsulei Haemusului. Politica aceasta a fost adoptată de împăratul Tiberius, în jurul anului 20.

Sigur este că, în timpul domniei lui Comosicus, s-a pierdut regiunea stăpânită de Daci în sudul Dunării, între fluviu și creasta munților Haemus. S-ar putea spune că ofensiva romană împotriva Dacilor a început în primul secol al erei noastre, căci în anul 4, urmărindu-i până dincolo de fluviu, consulul Sextus Aelius Catus a capturat populații întregi, le-a mutat și a întărit populația getică din acest spațiu. Prin strămutarea de populații, frontiera de sud a Daciei a slăbit. Trecând în anumite porțiuni chiar pe malul stâng, Romanii au reușit să stabilească fortărețe noi, punând piciorul chiar în Dacia de sud.

Pentru a ajunge în această poziție înaintată, Romanii au fost ajutați de regii traci clientelari din Peninsula Haemus, Tracia și Odrisia. Octavian Augustus a înscăunat în Tracia pe Cotys al IV-lea, care a domnit puțină vreme. La moartea sa, în locul fiului minor, s-a urcat pe tron unchiul acestuia, Rhoemetalces, în anul minus 16, deoarece el, care era de partea lui Antonius, l-a abandonat la timp, trecând de partea celui mai puternic. Împreună cu Romanii, Rhoemetalces — pe care Athenienii l-au cinstit cu titlul de „prim arhonte” — a înăbușit o răscoală a Bessilor. În fruntea Bessilor se afla preotul Vologaises, care sluja pe Dionisie, și a rezistat timp de trei ani în chip eroic, de la minus 13 la minus 10, într-o redută fortificată. După înfrângerea sa și potolirea răscoalei trace împotriva lui Rhoemetalces, Romanii au restaurat vasalitatea Traciei, împărțind-o între cei doi frați, Rhoemetalces și Rhascuporis. Mai târziu, în anul 7 al erei noastre, în Tracia domnește Cotys al V-lea, cel ce stătuse sub tutela unchiului său, Rhoemetalces, și un Rhascuporis. Cotys s-a distins prin moravurile sale blânde și a fost numit de Strabo „Principele Sapeilor”. Regiunea administrată de el era învecinată cetăților grecești. O epigramă semnată de Antipatros, îl compară cu Jupiter, Marte și Apollo. Ovidiu, în exilul său de la Tomis, în Getia Mi-

nor ocupată de Romani, îl menționează într-o poezie, cerându-i ajutorul și descriindu-l ca pe un om cult și poet distins. Ba chiar îl compară cu Orfeu.

Rhascuporis avea un caracter cu totul opus lui Cotys. Ambițios și feroce, a rămas prudent atâta vreme cât a domnit Augustus. Când a aflat de moartea primului împărat, a declanșat războiul. Colegul de domnie, Cotys, a ascultat ordinul împăratului Tiberiu, care le-a interzis Tracilor să recurgă la arme. Și-a lăsat trupele la vatră, spre deosebire de Rhascuporis. Acesta l-a prins pe nepotul său în timpul unui ospăț, l-a pus în lanțuri și i-a scris împăratului Tiberiu că s-a înscăunat în regatul lui Cotys, motivând că acesta ar fi conjurat împotriva Romanilor. Chemat la Roma, să se justifice, el s-a grăbit să-l ucidă pe Cotys, lansând zvonul că acesta și-ar fi dat el însuși moartea. Atunci, Tiberiu a trimis un ofițer, care, prin șiretenie, l-a capturat pe Rhascuporis. Adus la Roma, în fața Senatului, a fost acuzat de văduva lui Cotys și condamnat la exil în Alexandria. Aici, pentru noi delikte, a fost ucis.

În anul 19, Tracia era împărțită între fiul lui Rhascuporis, numit Rhoemetalces, cu nimic amestecat în crimele tatălui său, și între fiii minori ai lui Cotys. În numele acestora guverna tutorele roman Trebonius Rufus. Tracii n-au fost prea mulțumiți de acești regi și s-au răsculat. Caligula i-a potolit și l-a făcut pe Cotys rege al Armeniei Mici, lăsându-l în Tracia numai pe Rhoemetalces. Acesta, după douăzeci și opt de ani de domnie, a fost ucis de propria sa soție, după cum relatează cronica lui Eusebios. Tracii s-au revoltat din nou, dar împăratul Claudius i-a supus, transformând Tracia în provincie romană, cu capitala la Perinth, în Propontida.

Amenințările la frontiere, declanșarea primelor acțiuni de ocupare și strămutare a populației dacice, de întărire cu noi trupe a limesului roman din sudul Dunării, sfărâmă vechea unitate a lumii traco-geto-dace și creează noi pericole.

Scorilo. Reluând relatarea lui Jordanes din *Getica* observăm că, după ce Comosicus „a lăsat cele omenești, a venit la domnie Scoryllos, regele Getilor, și timp de patruzeci de ani a stăpânit peste neamurile lui în Dacia. Vorbesc despre Dacia cea veche... Această țară, așezată în fața Moesiei, peste Dunăre, e încinsă de cununa munților, având doar două intrări: una pe la Boutae, cealaltă pe la Tapae“. În textul latin, numele lui Scoryllos apare sub forma de Coryllus, după cum îl aflăm la scriitorul Frontinus, dar aceasta este numai o chestiune de grafie și de pronunțare, de fapt fiind vorba de unul și același rege. Acest rege este negreșit originar din părțile locului și e geto-dac.

Despre Scorilo, scriitorul Frontinus adaugă următoarele: „Scorylo, șeful Dacilor, deși știa că poporul roman e sfâșiat de luptele civile, nu credea totuși prudent să încerce un atac, pentru că își dădea seama că un război extern ar fi adus din nou unirea între cetățenii certați și de aceea, pentru a-i convinge și pe ai săi, a pus doi câini să se mănânce între ei, și când erau

în focul bătăliei, le-au arătat un lup, pe care îndată, lăsând furia dintre ei, câinii s-au și aruncat; și așa a putut, cu această pildă, să împiedice... năvala împotriva Romanilor". Prin această pildă vie, regele Scorilo a dovedit două lucruri: că un război la frontiera Daciei ar fi fost util Romanilor și ar fi dăunat tuturor Dacilor, deoarece prin aceasta s-ar fi suspendat războiul civil. Apoi, ar fi contribuit la unirea tuturor forțelor Romane, care s-ar fi năpus-tit asupra adversarilor externi. Pilda a servit și pentru a arăta necesitatea unirii Dacilor între ei, în fața pericolului comun, lăsând deoparte eventuale neînțelegeri și conflicte locale. Faptul că Scorilo a domnit patruzeci de ani, după cum declară Dio Cassius și o relatează Jordanes, înseamnă că probleme grave pe plan interior nu se puseseră. În schimb, multe noi evenimente se petreceau în răstimp în spațiul tracic, deoarece Romanii pacificau pe de o parte Peninsula Haemusului, dar, concomitent cu aceasta, pregăteau operațiunile împotriva Daciei, care aveau să dureze un secol.

Scorilo se afla la cârma statului dac către anul 28, pe când la Roma era împărat Tiberiu, fiul adoptiv al lui Augustus. Priceput general, s-a bucurat de două triumfuri. Ca împărat, voia să mențină pacea, s-a ocupat de construirea multor opere publice, și a intervenit numai când s-a văzut nevoit să domolească, cu trupele sale, unele răscoale ce se nășteau, în chip firesc, în acest imens imperiu. El a avut de-a face cu Illirii din Dalmația, precum și cu Traco-Illirii din Pannonia. În timpul lui Scorilo nu se poate preciza în ce măsură s-a exercitat stăpânirea dacă între Tisa și Dunăre și dacă Iazigii (închiriați de Romani pentru apărarea Illyricumului) și unele triburi germanice nu au stăvilit la Tisa puterea dacică.

Tot în timpul domniei lui Scorilo, la Roma s-a urcat în tron urmașul lui Tiberiu, Caligula. Vrând să fie monarh absolut, Caligula a săvârșit numeroase greșeli, deoarece era incapabil și aceasta l-a condus la moarte, la vârsta de numai douăzeci și nouă de ani. În anii lui Scorilo, tronul Romei a fost ocupat de împăratul Claudius, om slab de înger și timorat de comportarea și sfârșitul lui Caligula, care fusese asasinat. Urmând politica lui August, de respect a legalității și de constructor al unor mari edificii publice, a extins hotarele imperiului anexând Mauritania, Iudeea și Tracia (care a devenit astfel, la anul 46, provincie romană) și a participat la o expediție în Britannia. Claudius a acordat cetățenia romană diferitelor popoare din provincii, această operă fiind pozitivă din punctul de vedere al interesului public. Nenorocos în viața de familie. Împăratul s-a lăsat ținut sub papucul Messalinei, model de imoralitate. Până la urmă, a fost nevoit să o supună unei judecăți și s-o ucidă. Apoi, Claudius s-a căsătorit cu altă poamă bună numită Agrippina, care l-a constrâns să-l adopte pe fiul ei, Neron, ca succesor al imperiului, alungându-l pe propriul său fiu avut cu Messalina. Bineînțeles, la rândul său, Neron a avut grijă să-l ucidă, ca și pe binefăcătoarea sa mamă, Agrippina. Onorurile divine care i s-au acordat după

moarte lui Claudius au fost luate în derâdere de Seneca, în satira intitulată „*Apoteoza doveacului*”.

Contacte cu Scorilo, din pricina bogatei sale vieți sentimentale, n-a avut nici Claudius. Totuși, în timpul său și al lui Nero Romanii au continuat să slăbească puterea Geților, prin mutarea unui mare număr de oameni de la nordul la sudul Dunării. Aceasta înseamnă că Romanii făcuseră alte incursiuni, preluând populația din apropierea frontierelor și târând-o la sud, pentru a coloniza aceste teritorii. Prin anii 52—53, a fost numit guvernator al Moesiei, Plautius Silvanus Aelianus. Acesta a întreprins o campanie împotriva Sarmatilor, în nordul Dunării, și după ce i-a bătut, a reușit să impună autoritatea romană asupra cetății Tyras, la limanul Nistrului. Cu acest prilej s-a pus o inscripție în cinstea generalului roman, arătând situația politică din Moldova și Transnistria, precum și greutatea întâmpinate de stăpânirea romană în aceste locuri. Iată conținutul inscripției:

„A mutat mai mult de o sută de mii de transdanubieni cu femeile, copiii, principii ori regii lor, dincoace de fluviu, spre a plăti tribut. A înăbușit o mișcare a Sarmatilor, chiar de la începutul ei, deși trimisese o mare parte a armatei la expediția din Armenia. A adus regi până atunci necunoscuți ori dușmani ai poporului roman pe malul Dunării, pe care îi păzea, spre a-i pune să se închine steagurilor romane. A trimis înapoi regilor Bastarnilor și Roxolanilor pe fiii lor prinși ori luați înapoi de la dușmanii lor, iar regilor Dacilor pe frații lor. De la unul dintre dâșii a luat în schimb ostateci. Astfel a statornicit el pacea provinciei și a lărgit hotarele ei. A făcut apoi și pe regele Scyților să ridice asediul cetății Chersones, care e dincolo de Borysthenes. Cel dintâi ca guvernator al Moesiei a ușurat lipsa de pâine a poporului roman, trimițând mari cantități de grâu din această provincie”.

Aelianus a dus o politică consecventă de întărire a liniei Dunării, dar și de extindere a stăpânirii romane pe țărmul de nord al Mării Negre. Chiar după moartea lui Claudius, Aelianus a continuat să ducă o politică de întărire a stăpânirii romane pe linia Dunării și la nord de gurile fluviului. Faptul că, după anul 56, locuitorii Tyrasului au adoptat o nouă cronologie, care marchează începutul stăpânirii romane în aceste locuri, ne arată că Aelianus transformase cetatea de la limanul Nistrului în pivotul politicii sale în aceste locuri. De la limanul Nistrului, el și-a întins stăpânirea la Olbia, iar Chersonesul a fost inclus și el în sfera de influență romană. Pentru o mai bună protecție a cuceririlor din sudul Moldovei, Aelianus a ridicat un val de pământ, care pleacă de la Poiana-Siret, trece pe lângă Tecuci și ajunge la Cetatea Albă.

Aceste evenimente se petreceau în jurul anilor 54, când Claudius murea otrăvit de soția sa, Agrippina, și se urca pe tron fiul ei adoptiv, Neron. Avea numai șaptesprezece ani și nu se putea să renunțe la numele răsunătoare ale predecesorilor săi, așa că a devenit din Lucius Domitius Enobarbo, Clau-

dius Caesar Drusus Germanicus Nerone. I-a avut ca maestri pe filosoful Lucius Aenneus Seneca, venit din Spania, stabilit la Roma, și pe Afranius Burrus. Luase în căsătorie cu un an înainte pe Octavia, fata împăratului Claudius, pe care avea apoi s-o înlocuiască cu Poppeia, arătoasa soție a unui prieten. În anul 55, și-a ucis fratele vitreg, pe Brițanicus, fiul împăratului Claudius și în anul 56, pe propria sa mamă, Agrippina. În politica internațională, Neron a avut succes cu unele războaie biruitoare, atât în Orient, cât și în Occident. Între miniștrii săi i-a avut pe foștii maestri, Burrus și Seneca, dar, cunoscându-și prea bine elevul, aceștia s-au retras la un moment dat din prudență. În 64 a incendiat Roma (după cercetări recente, se pare că n-ar fi rămas în Roma, pregătind un alibi inatacabil), pentru a înlesni urbanizarea și sistematizarea orașului, și a dat vina pe creștini. A pus mare pasiune în prigoana contra creștinilor și, în timpul lor, a murit și Saul, devenit apoi Sfântul Pavel. Iubitor al artelor, Neron a compus și poezii. Aprecia cultura grecească și, ca o atenție, a declarat printr-un decret libertatea Greciei, unde tot el a inițiat tăierea Canalului de Corinth, deoarece tranzitul corăbiilor se făcea pe uscat, pe travers, cu ajutorul boilor. Nemaifiind suportat de nimeni pentru absolutismul și cruzimea sa, i s-au pregătit două conjurații, dar a scăpat de ele. O rebeliune la anul 68, începută în Galia, și trădarea pentru bani a șefului poliției sale, Tigellinus, i-au grăbit sfârșitul. Neron s-a refugiat în vila lui de la Roma, dând ordin unui libert ca să-l ucidă.

În timpul domniei sale, presiunea romană asupra frontierelor dacice s-a menținut constantă. La fel se menținea și reacțiunea Dacilor, de cealaltă parte. Li se alăturaseră și Sarmații. Profitând de momentele de slăbiciune ale imperiului, fie prin luptele civile, fie datorită deplasării trupelor romane în alte părți, spre a înăbuși răscoale sau atacuri, Dacii și Sarmații au luat și ei ofensiva, năpustindu-se asupra provinciei din sudul fluviului, pentru a zădărnici acele opere clădite cu atâta tenacitate de împărații romani, în Peninsula Haemusului. O incursiune făcută în iarna anilor 67—68, pe când Dunărea era înghețată, s-a soldat cu nimicirea a două cohorte romane.

După moartea lui Scorilo, se pare că a urmat ca rege Diurpaneus, de alții numit și Duras, deși la vârsta lui înaintată duritatea numelui era mai mult un eufemism, o dorință sau un fel de a spune.

Diurpaneus. Reluând cartea de început a istoriei Daciei, scrisă de Jordanes, citim despre atacarea Moesiei de către Geto-Daci, pe vremea când la Roma domnea împăratul Domițian. Jordanes precizează, cu această ocazie, că guvernator al provinciei Moesia era, pe atunci, Oppius Sabinus. Dincolo de Dunăre, rege al Dacilor era Dorpaneus, altă formulă dată numelui lui, câtă vreme denumirea de Diurpaneus era folosită de scriitorul Orosius în *Historia adversum paganos*. Dio Cassius îl numește Duras. El și-a început

domnia pe la anul 68, după succesele Dacilor în sudul Dunării, dar prea bine știa că această înfrângere romană nu putea să rămână fără urmări.

După moartea lui Neron, în anul 68, au început noi tulburări în imperiu și lupte fratricide, care i-au ocupat pe Romani mai mult decât problemele de frontieră. Urmaș al lui Neron a fost proclamat generalul Galba, la vârsta de șaptezeci și trei de ani, de către trupele sale din Spania, în luna iunie. Nedând nici decorații, nici premii în bani soldaților pentru curajul de a-l înscăuna, aceștia s-au revoltat și l-au ucis, la Idele lui Ianuarie, în anul 69, instigați de Oton, pe care Galba refuzase să-l adopte ca fiu.

Pretorienii de la Roma l-au aclamat atunci ca împărat pe însuși asasinul lui Galba, care a devenit Oton, în ianuarie 69. Paralel cu această numire, legiunile din Germania l-au proclamat împărat pe Vitellius (preferând să facă închinare unui „Vitellius” de aur, decât unui „Oton” ce se traduce prin bronz) și s-au îndreptat spre Roma, pentru a-l înscăuna pe generalul lor. Atunci, Oton a luat măsuri împotriva rivalului, înfruntându-l pe fluviul Pad, unde însă, a fost înfrânt. Părăsind câmpul de bătălie de la Bedriacum, nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să se sinucidă, ca și prietenul său Neron, cu un an înainte. Amândoi fuseseră tovarăși de pahar. Chefurile lor mergeau destul de departe și, într-o noapte, Neron a aflat-o alături pe opulenta Poppea Sabina, soția amicului său. Ea își merita numele deoarece avea grijă, a doua zi după banchete, să-i prefacă în sugaci și să-i treacă pe mahmurii cheflui la cura de lapte. Pe neașteptate, Neron avea să descopere în prietenul său vocații și talente nebănuite de diplomat și să-l trimită ca ministru-legat în Lusitania (Portugalia de azi), spre a nu fi deranjat în opulentele-i preocupări sentimentale.

Învingător, Vitellius a devenit stăpânul Romei, dar fiind prea crud și prea iubitor de arginți, armatele din Orient, din Siria și Palestina, s-au răsculat împotriva închinătorului la vițelul de aur și, în vara anului 69, l-au proclamat împărat pe Vespasian. Pentru el s-au declarat și oștile din Illiria, Spania și Britannia. Legiunile de la Dunăre ale lui Antonius Primus s-au alăturat și ele lui Vespasian și, bătăndu-se cu legiunile lui Vitellius, l-au învins la Cremona și, luând Roma, l-au pus pe fugă. Prins și ucis, Vitellius n-a apucat să împlinească un an de domnie.

Noul împărat, Titus Flavius Vespasianus, a devenit extrem de popular, grație completării unor utile servicii publice. Născut la Rieti în anul 9, dintr-o familie modestă, a făcut carieră politică și militară ca tribun în Tracia, ca questor în Creta și Cirenaica, apoi ca edil, praetor și senator. După ce-a participat la expediții în Britannia, a ajuns proconsul în Africa, iar în anul 66 a primit comanda războiului împotriva Iudeii, pe care a cucerit-o. Devenind împărat, Vespasian l-a lăsat în locul său în Iudeea pe Titus, care a încheiat războiul și a distrus Ierusalimul și Templul evreiesc, din care n-a mai rămas decât Zidul Plângerii. Pentru a da un nou suflu de viață imperiului, Vespasian a determinat Senatul să specifice printr-o lege drepturile și funcțiunile împă-

ratului și a reformat complet finanțele statului, stabilind criterii de severe economii și impunând taxe destul de grele. Mai mult decât atât, a reparat templele și a repus la loc de cinste cultele religioase. În construirea de edificii publice, Vespasian i-a depășit pe precedesorii săi, ridicând Amfiteatrul Flavian, cunoscut mai bine sub numele de Coloseu, care domină și azi centrul Romei. Pentru folosirea serviciilor publice a impus taxe potrivite, iar la obiecția lui Titus, că pentru unele treburi mici, dar urgente, n-ar fi fost cazul să se perceapă taxe, el i-a răspuns: „Fiule, banii nu au miros!”

În toamna anului 69, în timpul luptelor dintre Vespasian și Vitellius, legiunile din Moesia au fost chemate în Italia, lăsând descoperită provincia. Atunci, Dacii și Sarmății, profitând de anarhia romană, au trecut Dunărea și au distrus armata comandată de Pompeius Agrippa, care cade în luptă. În momentul în care Dacii se pregăteau să atace lagărele de pe malul drept al fluviului, Vespasian, învingător al lui Vitellius, trimite în grabă trupe, între care și Legiunea a VI-a. După lupte grele și îndelungate, generalul Rubrius Gallus reușește să-i respingă pe Daci și pe Sarmăți. În felul acesta, domnia lui Diurpaneus și a lui Vespasian se situează sub o zodie fierbinte. Nu numai atât, dar pentru mai multă siguranță a posesiunilor romane, se crează o flotă, Classis Flavia Moesica, pentru a realiza o mai strânsă și mai lesnicioasă legătură între cetățile romane de-a lungul fluviului. Sunt aduse alte trupe, semn că împărații intenționau să treacă de la atitudinea de așteptare de până atunci, la o ofensivă de mare amploare împotriva Daciei. Conștienți de pericolul pregătirilor romane, Dacii își consolidează, la rândul lor, și își amplifică punctele fortificate și, în special, ansamblul întăriturilor din Munții Orăștiei. Regii daci, în fața expansiunii romane, își dau seama de necesitatea unirii tuturor forțelor, ca pe vremea lui Burebista.

O vreme, tensiunea armată a rămas constantă, ca într-un război rece, fiecare privindu-și adversarul de pe pozițiile sale. Aveau să treacă aproape zece ani de domnie a lui Vespasian, ani de muncă asiduă din partea lui pentru structurarea imperiului. Temperamentul său activ și laborios nu l-a lăsat liniștit nici o clipă. Chiar pe patul de moarte fiind, voia să fie la înălțime și, învingându-și slăbiciunea a încercat să se ridice spunând celor din jur: „Un împărat trebuie să moară în picioare”. Se vede că medicii îl preveniseră că, la infarct, sculatul la verticală duce la moarte sigură.

În anul 79, întrucât obținuse dinainte titlul de imperator din partea trupelor, a urmat în mod natural la tron Titus. Vespasian confirmase acest titlu de „imperator designatus”, numindu-l și prefect al pretoriului (de unde veneau toate surprizele în ultima vreme) și coleg la consulat. Om prudent, Titus avea să numească de îndată prefect al pretoriului pe fratele său, Domițian. Cariera lui Titus începuse în Germania și Britannia, ca tribun militar. În timpul revoltei evreiești, s-a distins prin duritatea represiunilor. După bătăliile de la Jaffa (anul 67) și apoi din Iotapata, a încheiat ostilitățile prin cucerirea întregii

Iudei și ocuparea Ierusalimului (anul 70). Dacă Evreii n-au reușit să-l înfrângă în război, în schimb l-au cucerit pe plan sentimental, prin principesa Berenice. Senatul și poporul au protestat, dându-și prea bine seama ce efecte dăunătoare pot genera astfel de încurcături sentimentale și, ca atare, Titus a fost nevoit să o îndepărteze. El a urmat politica tatălui său, de înțelegere cu Senatul, de organizare a justiției, făcând-o mai blândă și renunțând să mai semneze sentințe de condamnare la moarte. S-a distins și ca mare constructor, sub el încheindu-se lucrările Coloseului, alături de care și-a durat un arc, în amintirea victoriei din Iudeea. În scurtă sa domnie de doi ani, s-au petrecut multe calamități naturale, ca erupția Vezuviului (în anul 79), care a îngropat sub cenușă orașele Herculaneum, Pompei și Stabia, epidemia de ciumă și marele incendiu al Romei (anul 80). Titus a extins frontierele imperiului, cucerind Britannia, și l-a înfrânt pe uzurpatorul Terentius Maximus, în Asia Mică.

La moartea fiecărui împărat, petrecându-se certuri pentru domnie, Diurpaneus urmărea cu atenție evenimentele și, mai mult ca oricând, era preocupat de succesiunea lui Titus. Familia Flavilor s-a arătat însă înțeleaptă, și atâta vreme cât prefectul pretoriului era Domițian, iar trupele din provincie stăteau liniștite, nu s-a gândit să tulbure apele. Al doilea fiu al lui Vespasian, Titus Flavius Domitianus, a urmat la conducerea Statului Roman, arătându-se la început, plin de respect pentru instituțiile făurite de tatăl său și încercând să le redea strălucirea de odinioară. S-a ocupat de agricultură și de reorganizarea armatei, precum și de restabilirea bunelor moravuri. După trei ani de domnie, a devenit mai dur și a trecut la persecuții împotriva senatorilor, creștinilor și Evreilor neastâmpărați și în număr destul de mare la Roma, sprânjindu-i și pe vorbăreții filosofi și matematicieni. Toată această operă de curățire internă o socotea utilă, în vederea războaielor pregătite împotriva Quazilor și a Marcomanilor, încununate de succes, și așa a izbutit să lărgască hotarele imperiului până la Main.

Atacul lui Diurpaneus. Pe când Domițian era prins în Germania și, după un răgaz de aproape cincisprezece ani, a izbucnit iarăși un conflict în Dacia, de data aceasta din inițiativa lui Diurpaneus, care, fiind la sfârșitul domniei, nu voia să se lipsească de o ultimă biruință militară. Motivarea acestei acțiuni era însă de altă natură. Știindu-l lipsit de bani pe Domițian, din pricina reorganizării armatei și a războiului din Germania, îi era teamă că acesta se va îndrepta pe neașteptate împotriva bogatei Dacia, care, cu aurul ce-l scotea din munți și cu exporturile, acumulasese destule „devize”. De aceea, era mai bine să prevină o astfel de alternativă. A început prin a denunța tratatul încheiat prin alți împărați cu Imperiul Roman. Considerându-se eliberat de obligații, a pornit cu oștile împotriva fortărețelor romane. Tot Jordanes ne descrie și acest război din anii 84 — 85 :

„Pe când domnea împăratul Domițian, de teama lăcomiei acestuia, Geții desfăcură alianța pe care o încheiaseră odinioară cu alți împărați și începură

să devasteze malul Dunării, stăpânit de multă vreme de Imperiul Roman, nimicind armatele (romane) și pe comandanții lor. În fruntea acestei provincii (Moesia) era pe atunci, după Agrippa, Oppius Sabinus, iar la Geți domnia o avea Dorpaneus. Dându-se lupta, Romanii au fost învinși. Lui Oppius Sabinus i s-a tăiat capul, iar Geții, năvălind asupra multor castre și orașe, cu pradă ținuturile ce atârnavă de imperiu“.

Campania care a pus în cumpănă stăpânirea romană din sudul Dunării se pare că nu a fost condusă de bătrânul Diurpaneus, ci, după părerea unor istorici, de nepotul său, tânărul și priceputul Decebal.

Pe lângă pierderile în oameni și materiale înregistrate de Romani, noua situație creată în urmă această înfrângeri era foarte primejdioasă pentru starea de spirit în imperiu, deoarece biruința Dacilor putea să fie semnalul care să ducă la răscoala popoarelor supuse din sudul Dunării. Gravitatea situației a reclamat prezența împăratului însuși în aceste teritorii. Domițian a părăsit Roma și s-a instalat la Naissus. O primă măsură de ordin administrativ-militar a fost reorganizarea provinciei Moesia. Ea se întindea din sudul Banatului, din Dardania de altă dată, până în Getia Minor și, deci, era greu de apărat. De aceea a divizat-o în două, în Moesia Superior și Moesia Inferior, despărțite de râul Ciabrus. În ceea ce privește comportamentul împăratului Domițian, nu se pot spune lucruri meritorii. El nu vădea mari preocupări, după cum povestește Dio Cassius, pentru arta armelor :

„Domițian a pornit cu oaste împotriva Dacilor, dar puțin îi păsa de război. El a zăbovit într-un oraș din Moesia și s-a dedat pradă desfrâului, precum îi era obiceiul. Într-adevăr, nu numai că nu era în stare să îndure osteneli și era fără curaj, dar s-a arătat cu totul lipsit de frâu și de rușine față de femei și de bărbații tineri“.

Nu este exclus ca această activitate nocturnă a lui Domițian, pe care toți împărații, generalii și trupele lor, o exercitau când puteau și cât puteau, să fi fost o critică și o justificare pentru înfrângerea suferită, care acoperea de rușine oștile celui mai mare imperiu din lume. Fapt este că Domițian n-a reușit să-i înfrângă pe Daci, deși venise destul de pregătit. Mai mult decât atât, pentru a face față rezistenței Dacilor, împăratul s-a decis să prelungească operațiunile militare și în cele din urmă să numească în postul de comandă pe Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului. Fuscus organizează un nou atac și, cu multe greutate, reușește să-i împingă pe Daci peste Dunăre. Mai mult chiar, Domițian decide ca Romanii să dezlănțuie o nouă mare ofensivă și să pătrundă pe teritoriul dacic. În acest scop, el concentrează trupe, pregătește o nouă flotă pe Dunăre, construiește arme și tot ce era necesar pentru un război urmat în mod hotărât de biruință. Mult așteptata ofensivă romană se desfășoară acum în fața Daciei. Vechea primejdie, care dăinuia de zeci de ani, se dezlănțuie în toată amploarea. Astfel se încheie anul 86, când Diurpaneus, dându-și seama

că bătrânețea și sănătatea nu-l vor ajuta să facă față mării invazii, cedează tronul lui Decebal, nepotul său, după optsprezece ani de domnie.

Epoca lui Burebista și a urmașilor săi reprezintă un secol glorios, în care Tracii din nordul Dunării, numiți și Daci, și Geți, au fost reușiți într-o mare uniune, sub comanda unei singure puteri centrale. Concentrarea de putere inițială, din timpul lui Dromichete, contemporanul în parte al lui Alexandru cel Mare, s-a realizat în forma sa deplină și a dăinuit până la Decebal.

Din cele trei mari centre de putere politică, economică și militară — Pella, Sarmizegetusa, Roma — cel dintâi căzuse demult. Două din ele rămăseseră în picioare și așteptau o confruntare, pentru hegemonia uneia și integrarea celeilalte. Ceasul confruntării hotărâtoare se apropia și războaiele lui Decebal aveau să decidă soarta statului dac. Romanii vedeau în Dacia supremul pericol pentru întinsul lor imperiu, căci flacăra odată aprinsă aici s-ar fi extins și asupra întregului spațiu tracic dominat de Italici.

Neliniștea cuprinsese Roma și drasticele îndemnuri de altă dată ale lui Cato prindeau acum alte forme: *Daciam delendam esse !*

EPOPEEA DACIEI — CONFRUNTAREA CU ROMA

Decebal. Sunt vremuri de opreliște. Incursiunea din anul 85 în Moesia, hotărâtă de regele Diurpaneus (Duras), pentru a zădărnici crearea și menținerea bazelor militare romane, a dat rezultate mai mari decât s-ar fi așteptat Dacii. Nimeni n-ar fi bănuit că avea să cadă întreaga oștire romană din această provincie militară, condusă de guvernatorul Oppius Sabinus. În iureșul bătăliei, deciziile nu sunt luate întotdeauna doar de căpeteniile oștilor. Nu numai ofițeri, dar chiar și grade inferioare, soldații de rând vroiau să-și arate bravura și să se prezinte în fața căpeteniilor lor cu un trofeu oarecare. Unul dintre aceste trofee a fost însuși capul generalului Oppius Sabinus.

Infrângerea Romanilor a fost cruntă și vestea a zburat la Roma cu viteza fulgerului. Soldații romani au început să fie bântuiți de spaimă, ceea ce era extrem de periculos pentru moralul celorlalte armate. Era de așteptat ca lucrurile să nu se oprească aici. În aceste împrejurări, înșiși Dacii se preocupau de urmările posibile ale victoriei lor. De aceea, în loc ca regele Diurpaneus să se gândească la un triumf, după moda generalilor romani, el și-a făcut un examen de conștiință și și-a spus că, la vârsta înaintată la care ajunsese, după optsprezece ani de domnie, îi va fi greu să mai facă față altor confruntări de acest fel. Romanii realizaseră cu multă abilitate „încercuirea politică și militară” a Daciei, căci, în vest, Iazigii și Marcomanii aflați în solda imperiului, au devenit apoi aliații Romei. În răsărit, Geția Minor era în întregime în mâinile Romanilor iar în nordul Pontului Euxin, regatul bosporan îl stăpâneau tot ei, moștenindu-l după eliminarea lui Mitridate Eupator. Dacii erau conștienți de greutatea lor situație și de aceea regele Diurpaneus a socotit că sosise momentul să cedeze tronul unui rege tânăr, dotat cu calități politice, diplomatice și îndeosebi militare. Acesta era Decebal, nepotul său.

Vremurile tulburi n-au îngăduit, la sfârșitul anului 86, ca succesiunea la tron să fie însoțită de manifestări și serbări fastuoase. Probabil că au existat

ceremonii simple, ca cele ce se fac pe câmpul de luptă, când comanda se trece unui alt șef militar. Nu este exclus ca însăși armata să-l fi aclamat, după moda romană, căci comunicările în tot spațiul tracic erau intense și obiceiurile treceau lesne dintr-o tabără în alta. Armata romană obișnuia să aclame și să hotărască asupra noilor imperatori, uneori chiar pe câmpul de bătălie, unde virtuțile acestora erau judecate cu severitate. Frontierele fiind permeabile, obișnuințele se împrumutau. Desigur, Marele Sfat al țării se întrunise la Sarmizegetusa, aducând mulțumirile convenite lui Diurpaneus, pentru că fusese un rege bun și, în timpul său, nu se manifestaseră rebeliuni și sciziuni de seamă. Dimpotrivă, curajul arătat la o vârstă înaintată, într-un război preventiv, după cum o cereau circumstanțele politice și momentul, i-au creat o aureolă binemeritată. Asupra investiturii și proclamării noului „rege al regilor Daci” n-au fost discuții, adunarea nobililor votându-l în unanimitate. Era eroul zilei, întors victorios de pe câmpul de luptă, ca general al oștilor dace. Nimeni altul mai bine ca dânsul nu putea să devină urmașul regelui Diurpaneus, cu atât mai mult cu cât Decebal era principe moștenitor. În tradiția traco-dacică, regele era ales pe viață și nu întotdeauna fiul celui precedent putea (sau trebuia) să fie ales succesor. El însă avea merite personale, dovedite în luptă, chiar în preajma succesiunii atât de bine chibzuite de unchiul său. N-a avut și nu era cazul să se vorbească despre alți candidați la suprema comandă a regatului, care se restrângea tot mai mult sub înțeleștarea romană.

Figură alesă de nobil dac, din cea mai autentică seminție, statornicită în Cetatea Zeilor din timpuri străvechi, cetate naturală apărată de trei porți — Porțile de Fier ale Dunării, Poarta Orientală dintre Domașnea și Teregova și Poarta de Fier a Transilvaniei, la o sută de mile de actuala Sarmizegetusa-Ulpia Traiană —, Decebal poate fi socotit drept figură tipică a dacului. Viguros la trup și la minte, trăsăturile lui trădau voința și marceau atitudinile și gesturile sale. Era antrenat în exerciții militare, dar și în munci campestre, care reprezentau gimnastica Dacilor pe tot întinsul țării, chiar și a celor destinați ocupațiilor alese. Acest obicei derivă din strânsa legătură ce exista cu pământul sacru, dătător de belșug. Chipul lui Decebal era oglinda sufletului său. Așa cum ne-a rămas dăltuit în piatră, el arată o frunte înaltă, luminoasă (deși în parte acoperită de boneta traco-frigiană), caracteristică a celor dotați cu o minte bogată, capabilă de activități intense. Nasul drept, prelungind linia frunții, desfășura la bază două arcade cu sprâncene bine marcate, stufoase, ascunzând ochii din care țâșneau priviri fulgerătoare. Coada ochilor se prelungea într-o dără de zâmbet abia ghicit, completând tăietura gurii, într-o deplină armonie. Pomeții obrazilor marcați, fața suptă, fălcile puternice și expresive, se încheiau într-o bărbie alungită, trădând hotărâre nezdruccinată. Chipul regelui se cerea îmbrăcat într-o barbă scurtă, potrivită și îngrijită, pentru a nu stânjeni proporțiile și echilibrul figurii. Avea înfățișarea omului obișnuit să comande, dotat însă și cu calitățile diplomatului care știe să vadă

și să întrevadă chiar dincolo de orizont, dincolo de ceea ce i se prezintă în fața ochilor. Un om care păstrează rezervele utile și prudența necesară, acordând încredere interlocutorului, atâta câtă era potrivită momentului. Excesul, după concepția lui, nu era îngăduit unui comandant, iar el nu voia și nici nu se expunea vreodată riscurilor inutile. Atitudinea rezervată era garanția primă a personalității sale. Observator al tuturor detaliilor, poate lăsând uneori impresia nebăgării de seamă, nu-i scăpa nimic și cugeta neconținut chiar și asupra lucrurilor neînsemnate. Iscusit în acțiuni, el le pregătea și sub forma unor jocuri de încercare, provocând reacții, spre a fi astfel sprijinit în înțelegerea și conducerea unor momente strategice. De altfel, portretul său moral este schițat cu un sentiment admirativ tocmai de un scriitor latin, Dio Cassius, care spune :

„Era priceput în ale războiului și iscusit la faptă ; știind când să năvălească și când să se retragă, meșter în a întinde curse, viteaz în luptă, priceput a se folosi cu dibăcie de o victorie și de a scăpa cu bine dintr-o înfrângere ; pentru care lucru el a fost mult timp pentru Romani un potrivnic de temut“.

Toți cei ce au vorbit despre Decebal au scos în evidență această capacitate de a utiliza oamenii, diplomația fiind prima sa armă. Ales rege al regilor Daciei, Decebal nu a avut la începutul domniei răgazul necesar spre a se dedica administrării statului, aflat în conflict cu Roma. De îndată, s-a văzut nevoit să treacă la acțiune sau, mai exact, să o continue, căci el o începuse și el obținuse acea biruință răsunătoare care zguduise Roma.

Alarmat de pericolul dac, împăratul Domițian, după cum am mai spus, s-a văzut nevoit să părăsească Roma și să pornească direct în zona operațiunilor militare. Nu s-a dus direct în Moesia, la Dunăre, ci a poposit în orașul Naissus, luând primele măsuri de reorganizare a marii provincii, întinsă de-a lungul fluviului, până la mare. Lăsând impresia unei înfrângeri, prin dibăcia și diplomația sa, Decebal a socotit oportun să ceară pace, pentru a bloca înaintarea Romanilor, situația militară și politică rămânând așa cum se afla în acel moment. Domițian a refuzat. Mai mult, gândurile sale nutreau setea de răzbunare și el dorea să pătrundă în Dacia. Pentru a-l provoca să grăbească invazia, înainte de terminarea pregătirilor pentru campanie, Decebal i-a trimis din nou „un sol care să-i spună în batjocură că va face pace, dacă ar vrea ca fiecare roman să-i trimită anual doi oboli, iar de nu, el va declara război și-i va aduce mari neajunsuri“, așa cum relatează Patricius. Cu acest detaliu, se încheie incursiunea inițiată de Diurpaneus în anul 85 și desăvârșită în 86.

Ofensiva romană și bătălia de la Turnu Roșu. În fața acestei nemaipomenite provocări, mândrul împărat Domițian reacționează întocmai cum o dorea Decebal. Odată cu dezhgețul, în primăvara anului 87, Domițian dezlănțuiește atacul împotriva Dacilor. El trece trupele pe un pod de vase, pe lângă orașul Oescus, în apropierea vărsării Oltului în Dunăre. Ajunși pe teritoriul Daciei, Romanii nu întâmpină nici o rezistență. Mirați de acest lucru, pornesc în căutarea oștilor lui Decebal, mai puțin orientându-se după hărți și mai mult

lăsându-se atrași de Valea Oltului, care îi ducea spre nord, către trecătoarea de la Turnu Roșu. Aici îi aștepta Decebal pregătind desfășurarea luptei. Odată intrați în strâmtoare, coloanei romane îi venea greu să ia calea întoarsă și a fost nevoită să accepte crâncena bătălie, purtată în aceleași condiții și cu aceleași urmări ca și bătălia de la Posada, a lui Basarab, cu douăsprezece secole mai târziu. Victoria lui Decebal a fost asigurată chiar de la primele încleștări. Romanii au fost învinși, distruși, generalul Cornelius Fuscus ucis, iar prada luată pe parcurs a reintrat în mâinile Dacilor, așa cum povestește istoricul nostru, Jordanes. Au fost luați numeroși prizonieri. Drapelul Legiunii a V-a a fost capturat și dus de Daci în ascunzătorile lor din munți. Această primă ofensivă a Romanilor nu putea să se încheie în mod mai rușinos, ceea ce i-a întărit și mai mult, deoarece era ușor de imaginat că știrea unei asemenea izbânde putea să aprindă scânteia revoltei în întregul imperiu. Așadar, lucrurile se cereau luate de la capăt și Domițian organizează o nouă ofensivă.

A doua ofensivă romană și bătălia de la Tapae. Romanii și-au luat un răgaz de mai bine de un an, iar timpul a fost folosit intens de ambele tabere. Decebal și-a întărit oștile, fortificațiile, armamentul, utilizând și prizonierii (meșteri, arhitecți, ingineri, lucrători etc.) capturați în războiul din anul precedent, la Turnu Roșu, pe cei prinși în incursiunea lui Diurpaneus, precum și pe cei ce s-au prezentat singuri, deoarece Decebal îi plătea bine. Înfrângerile dezastuoase suferite de Romani la hotarele Daciei, în interiorul ei, sau la sudul Dunării au fost astfel comentate de Tacit :

„Atâtea armate pierdute în Moesia, Dacia, Germania și Pannonia, prin îndrăzneala nebunească sau lașitatea comandanților, atâtea militari de valoare învinși și făcuți prizonieri cu cohorte întregi ; acum nu se mai pune în discuție hotarul imperiului și un mal (malul Dunării, care alcătua frontiera imperiului, limesul), ci taberele de iarnă ale legiunilor și stăpânirea provinciilor noastre“.

Începând cu anul 88, Domițian a trecut comanda trupelor generalului Tettius Julianus. Acesta organizează temeinic oștile și, pentru a-i stimula pe legionari, îi pune să-și scrie pe scuturi numele, așa încât, în timpul luptei, să poată deosebi cu mai multă ușurință soldatul viteaz de cel laș. În ce privește planurile sale de invazie a Daciei, Tettius le elaborează cu mai multă prudență decât predecesorul său. Studiind posibilitățile de înfruntare a Dacilor chiar în centrul lor de putere, la Sarmizegetusa de la Grăștiu, caută cel mai scurt drum pe teritoriul dac, dar și cel mai puțin expus surprizelor. Preferă câmpia pentru bătălie, urmând ca apoi să pătrundă în cetatea din munți. Zona cea mai potrivită i s-a părut Banatul (de aici porniseră Tracii spre sud, spre Grecia și Asia Mică, iar de acolo spre Italia, ca să se reîntoarcă spre inima spațiului tracic tot pe această cale, dar cu sens schimbat). Din cele două drumuri posibile, unul pornește de la Dierna (Orșova) în sus, pe Cerna și Timiș, cotind apoi pe Valea Bistrei, spre Porțile de Fier ale Transilvaniei ; altul duce de la Viminacium-Lederata (Baziaș) pe Valea Nerei, pe lângă Biserica Albă, pătrunde în

Câmpia Caraşului, pe la Arcidava (Vărădia), ajungând la Berzobis (Berzovia) şi apoi la Tibiscum (lângă Caransebeş). O altă posibilitate era trecerea peste Făget, spre Valea deschisă a Mureşului, fără trecători ca Porţile de Fier ale Transilvaniei. El preferă calea din urmă. Odată depăşit obstacolul Dunării, operaţiunea se efectuează fără dificultăţi. Nicăieri armata romană nu întâmpină rezistenţă. Romanii înaintează pe drumul de la Arcidava, iar Decebal îi întâmpină în localitatea Tapae, care, din păcate, nu a fost identificată cu precizie, pe Valea Bistrei negăsindu-se o astfel de localitate şi nici o urmă de bătălie, în afară de cazul că însăşi trecătoarea Porţilor de Fier ale Transilvaniei să se fi numit Tapae. Lângă Lugoj există localitatea Tapia, care derivă foarte probabil de la Tapae. Multe Tapii există şi azi în Spania. Dacă bătălia s-ar fi dat aici, înseamnă că Decebal a coborât o oştire din Munţii Poiana Ruscăi, pentru a surprinde inamicul pe la spate, după ce acesta s-ar fi înconlonat pe Valea Timişului şi a Bistrei, gata să se îndrepte spre Sarmizegetusa sau pe Valea Mureşului, pe la nord. În această ipoteză, se presupune că armatele lui Tettius Julianus au ocolit dealul Silagiului, continuând prin şes pe la Aizisis (Buziaşul de azi, cunoscut din antichitate prin apele sale minerale), au trecut peste Sinersig şi Lucus (Lugo), menţinând drumul prin câmpie, spre a urca apoi ori pe Valea Timişului şi a Bistrei, ori pe Valea Mureşului. Bătăliile s-ar fi putut da foarte verosimil în această localitate, la Tapia Lugojului. Părerea istoricului C. Daicoviciu este că o altă Tapae ar fi trebuit să existe pe Valea Bistrei, pe la Glimboca, Oţelul Roşu, înainte de trecătoarea Porţilor de Fier ale Transilvaniei. Nici o urmă de localitate sau de bătălie nu s-a găsit însă. Pe de altă parte, Tettius Julianus, cunoscut prin prudenţa sa, nu putea să repete eroarea lui Cornelius Fuscus, să intre cum a intrat acesta în capcana de la Turnu Roşu, ca într-o pânzie, împărtaşind aceeaşi soartă.

S-au dat lupte înverşunate şi vitejia Dacilor n-a fost suficientă, spre a înfrânge cohortele romane, bine echipate şi organizate în acel an cu pregătiri intense, fără hărţuieli, prealabile. Generalul Tettius Julianus a condus bătălia cu pricepere şi a izbutit să obţină biruinţa. Atât de crâncenă a fost bătălia de la Tapae, încât însuşi locotenentul-general al lui Decebal, Vezina, care era vice-rege, pentru a se salva, s-a trântit la pământ şi s-a prefăcut mort între cadavrele Dacilor căzuţi. În faţa acestei situaţii neaşteptate, Decebal, la rândul lui, s-a văzut nevoit să recurgă la o stratagemă, dând ordin să fie tăiaţi arborii de pe culmea dealurilor împădurite (de unde numele Lucus/Lugo) şi să îmbrace trunchiurile cu uniforme şi straele ostaşilor daci.

Istoviţi de lupte, Romanii au socotit oportun să se opreacă, să întrerupă marşul spre Sarmizegetusa. Nu se ştie dacă la această hotărâre nu a contribuit şi prudenţa lui Tettius Julianus, care, după experienţa celor doi predecesori, învăţase să-şi păzească grumazul. Nu este exclus ca şi Decebal să fi trimis soli, pentru a cere pace, potrivit obiceiului său. Evitând să-şi irosească forţele şi oamenii în bătălii neîntrerupte, el căuta, pe cât posibil, să-şi apere ţara cu

diplomație, cu iscusite tratative, și astfel afla adesea un *modus vivendi*. Împăratul Domițian a refuzat însă orice tratative cu solia trimisă de Decebal și a respins propunerea de pace a Dacilor. Acest refuz arăta că împăratul nu socotea încheiate ostilitățile cu Decebal. Marea ofensivă plănuită pentru supunerea definitivă a regelui dac trebuia realizată după un răgaz de odihnă și refacere a cohortelor.

Sfătuit de strategii, Domițian avea și alte motive de a opri aici ofensiva. Își dădea seama că, înaintând în defileul Timișului și al Bistrei, ca și pe Valea Mureșului, putea să fie lovit din nou pe la spate, încercuit și nimicît de astă dată de către Iazigi și Marcomani, care se aflau pe Valea Tisei, pătrunși ca un ic în spațiul tracic, în număr nedeterminat, dar fără a covârși populația locală traco-illiră. Aceștia erau socotiți aliați ai Romei, dar refuzaseră să ia parte la războiul împotriva lui Decebal, menținându-se într-o poziție neutră. Atitudinea lor a dat de gândit Romanilor și a constituit o preocupare în acele momente de indecizie.

Expediția din Pannonia. Din prudență, Domițian și statul său major au fost nevoiți să treacă mai întâi la clarificarea raporturilor cu Iazigii și Marcomanii. Cea mai bună pace cu ei era războiul, așa încât legiunile romane au pornit la atac împotriva lor. Trupele lui Domițian s-au încolonat în Câmpia Lugojului și s-au îndreptat spre apus și spre nord, către Tisa, spre a înfrunta triburile ostile. Marcomanii și Iazigii au trimis soli la Domițian, implorându-l să renunțe la un război inutil. Împăratul s-a arătat nedemn și a dat poruncă fără judecată ca solii să fie uciși, fără a-i vedea și fără a-i primi să stea de vorbă cu ei, încălcând cele mai elementare legi internaționale și tradiția respectului pentru ambasadori.

În Câmpia Pannoniei, trupele romane au trecut la atac, dar Iazigii și Marcomanii, indignați de maltratarea solilor, s-au luptat cu vitejie și au învins armatele romane. Fiind răsturnat raportul de forțe, Decebal și-a dat seama că trebuie să înțească pregătirile pentru un nou război, convins că Domițian ar putea să fie alungat de pe teritoriul Traco-Illiriei. Prin înfrângerea suferită în Pannonia, toate avantajele biruinței de la Tapae s-au risipit. Mai mult chiar, de data aceasta însuși împăratul Domițian a trimis soli la Decebal, spre a-l convinge să încheie un tratat de pace, pe care, cu puțin timp înainte, Decebal i-l solicitase și el l-a respins. Desigur, greu era pentru Domițian să prezinte la Roma situația reală a campaniei din nord-estul imperiului. Nefiind lipsit de diplomație, el s-a decis atunci să „uite“ Pannonia și să se gândească numai la Dacia, pregătindu-și un triumf la întoarcere. Relativ la această pagină de istorie daco-romană, Dio Cassius spune :

„Învins de Marcomani și pus pe fugă, Domițian trimise în grabă soli la Decebal, regele Dacilor, și-l înduplecă a încheia un tratat pe care mai înainte nu i-l încuviințase, cu toate că Decebal i-l ceruse de mai multe ori. Acesta primi învoiala, căci era la mare strâmtoare, dar nu voi să vină el însuși ca să stea de

vorbă cu dânsul, ci trimise pe Diegis cu câțiva bărbați, ca să-i dea înapoi armele și câțiva captivi, ca și cum i-ar fi avut numai pe aceia la dânsul. Făcându-se aceasta, Domițian puse diadema pe capul lui Diegis, ca și cum el (Domițian) ar fi fost în adevăr învingătorul și ar fi putut da un rege Dacilor, împărți soldaților și onoruri și bani, și trimise la Roma, ca învingător, între altele, soli și o scrisoare, zicea el, de la Decebal, dar pe care se spunea că o plăsmuise chiar dânsul. El împodobi sărbătoarea triumfului său cu o mulțime de lucruri, pe care le luase nu de la dușmani (cu totul dimpotrivă : el cheltui cu tratatul, dând lui Decebal bani mulți și meșteșugari de tot felul, și pentru timp de pace și pentru război, promițându-i să-i dea mulți și în viitor), ci din zestrea împărătească, de aceasta el se folosea întotdeauna ca și cum ar fi fost o pradă de război, odată ce adusese în stare de sclavie împărăția însăși“.

Pacea. Tratatul au început și pacea între Roma și Sarmizegetusa s-a încheiat la anul 89, stabilindu-se legături de bună vecinătate, care aveau să dureze până la urcarea pe tronul imperial a împăratului Nerva Traian. În acest tratat, regele Decebal devenea rege clientelar al Romei și nu tributar, căci nu era vorba să plătească un tribut pentru un raport de vasalitate, ci dimpotrivă, el primea bani de la Romani, și chiar sume mari în fiecare an. La încheierea tratatului, Domițian a pus la dispoziția lui Decebal, în afară de „ajutorul anual“, și o sumă forfetară mare, pe lângă tehnicieni, meșteșugari, instructori pentru a-i ajuta să se echipeze, în vederea apărării limesului roman, încredințat Dacilor înșiși. În puține cuvinte, pierzând războiul, Decebal a câștigat pacea. Iată cum se pot schimba lucrurile și rolurile la masa verde, când există abilitate și conveniență reciprocă. Tratatul mai prevedea și dreptul pentru Romani de a trece cu trupele lor din Moesia, prin teritoriul Daciei, spre Pannonia. El acorda Romanilor și unele capuri de pod pe Dunăre, folosite mai târziu de Nerva Traian. De restituirea stindardului Legiunii a V-a, pierdut de Cornelius Fuscus nu s-a vorbit, după cum nici de restituirea prizonierilor romani luați în mare număr în acea bătălie. Această „uitare“ insolită pentru Romani arăta că ei nu se aflau pe poziție tare, în aceste tratative, pe care mulți le-au comentat ca rușinoase pentru Imperiul Roman.

Întors la Roma, Domițian și-a împodobit carul de triumf cu propriile tezaure. Tratatul din 89 a intrat de îndată în vigoare. Dacă înainte cu jumătate de secol, Romanii erau preocupați de creșterea puterii Dacilor și de periclitatea limesurilor lor, în această zonă, ei își manifestau acum neliniștea prin acea întrebare formulată de Horațiu : *Numquid de Dacis audisti ?* Adică : „Ce se mai aude despre Daci ?“ Mai mult încă, după acest tratat întrebările rezumau o stare de spirit de descurajare și umilință. Statul roman, care încasa impozite și tributuri de la alții, ajunsese să plătească el însuși sume de bani Dacilor. Senatorii nu se putea obișnui cu această idee.

La Roma, Domițian s-a dedicat altor preocupări. După frumoasa „victorie“ asupra Dacilor, îi venea greu să suporte victoriile reale obținute de generalul

Agricola în Britannia. De aceea, după ce Britanii au fost supuși de-a binelea, l-a rechemat la Roma și tratându-l cum se cuvine unui erou, căruia patria îi datorește recunoștință, i-a oferit un banchet. Probabil că la acest banchet i s-a servit bietului Agricola un nectar producător de vise frumoase. El nu s-a mai trezit din somnul cel plăcut și l-a scutit astfel pe împărat de povara invidiei și a geloziei. Nemulțumirile împotriva lui Domițian creșteau pe măsura trecerii anilor, până când răbdarea Romanilor a ajuns la capăt. În anul 96, s-a organizat o conjurație la palat, din care făcea parte însăși soția împăratului, Domiția Longina.

Imperiul urma să capete un nou împărat, de data aceasta un bărbat politic, dintr-o familie de juriști cu renume, în persoana lui Marcus Cocceius Nerva, aclamat ca atare în anul 96. În cariera sa, fusese de două ori ales consul, căci această instituție mai funcționa pro forma, și își câștigase o bună experiență administrativă în afacerile statului. El s-a grăbit să proclame o amnistie generală, să reducă impozitele și să curme persecuția creștinilor. Senatul prinsese oarecare puteri și l-a ales în unanimitate, dar armata a intervenit, Nerva a ajuns împărat, ca predecesorii săi, fără a fi imperator, adică conducător militar recunoscut de oști. Până la urmă s-a ajuns la o soluție de compromis : asocierea la putere a generalului Marcus Ulpius Trajanus, în anul 97. Împăratul Nerva fiind bătrân, ajuns la această funcție supremă la vârsta de șaptezeci de ani, se simțea copleșit de răspunderile mari ale statului. De altfel, s-a sfârșit din viață în anul următor.

Împăratul Traian. Marcus Ulpius Trajanus s-a născut la Italica, în provincia Betica (Andalusia) din Spania, la anul 53. A îmbrățișat cariera militară, distinguându-se încă de la început ca soldat dotat cu toate calitățile necesare, pentru îndeplinirea datoriei și pentru realizarea unui destin deosebit. La aceste calități militare se adăugau și mari calități umane, un înalt sens al justiției, al relațiilor publice, fără infumurări, o înclinație firească de a-și apleca urechea către oricine, spre a-i asculta plângerea. A rămas faimoasă povestea cu o bătrână, care i-a ieșit în drum, cerându-i dreptate cu lacrimi în ochi, pentru fiul ei. Împărații nu prea descind în drum și coboară doar atunci când șeaua alunecă de pe bălan. Traian însă, amintindu-și poate de bunică-sa, a coborât, a ascultat și i-a dat bătrânei satisfacție. De altfel, s-a ocupat de institututele de binefacere și a creat o „Fundatie Traian“, pentru fetele tinere, nemăritate, ajutându-le să-și formeze o dotă, în vederea căsătoriei. Cariera militară se împletea cu cea politică, și astfel Traian a primit consulatul în anul 91, iar în anul 97 a devenit „Legatus Augusti“. A rămas mult timp departe de Roma, îndeosebi în Rhennania, unde a reușit să stabilească o pace cu Germanii și să întărească frontiera pentru aproape un secol. Când a devenit împărat, după moartea lui Nerva, care îl adoptase ca fiu, nu s-a grăbit să se întoarcă la Roma, ci a rămas să-și continue misiunea la frontiere și numai după terminarea ei a revenit în Italia, în vara anului 99. Atunci s-a apucat de administrația imperiului, intro-

ducând multe reforme legate de succesiuni și de fiscalitate, instituind chiar un *praelor fiscalis*, stimulând construcțiile, așa încât au rămas în urma lui, ca expresii ale epocii sale, Mercati Traiani, Forul și Basilica, alături de care s-a construit mai târziu celebra Columnă. A construit poduri peste Dunăre, un drum nou, care-i poartă numele și care începe cu Arcul de la Benevento, după cum un alt arc a fost înălțat la Ancona, pe țărmul Adriaticii, marcând punctul de imbarcare către Peninsula Haemusului. A construit portul de la Ostia și multe edificii publice, destinate să ocupe mâna de lucru și să contribuie la rezolvarea crizei economice care bântuia imperiul. Pentru a însănătoși finanțele statului, Traian a fost nevoit să ridice impozitele. Cu toate războaiele purtate de înaintași, se acumulase la Roma și în toată Italia un mare număr de sclavi, iar proprietățile agricole trecuseră în mâna celor bogați, țăranii și veteranii rămânând fără pământ. O soluție posibilă era colonizarea țăranilor și veteranilor în noile provincii cucerite. Împins probabil și de aceste nevoi, căci războaiele erau făcute în trecut pentru cucerirea de teritorii și popoare și exploatarea noilor provincii, împăratul Traian a putut să vadă în aceasta o soluție de redresare a imperiului. El și-a propus să extindă hotarele cât mai mult și să reducă la tăcere triburile și regatele răzvrătite.

Primul său gând a fost cucerirea Daciei. Tributul greu plătit anual de Roma lui Decebal, spre mirarea lumii, nu putea să fie suportat de un bărbat ca Traian. Răsturnarea acestei stări de lucruri se impunea de la sine. O campanie împotriva Daciei, bine pregătită, cu forțe suficiente spre a duce la victorie, însemna a pune mâna pe o țară cunoscută din antichitate prin bogățiile sale, prin aurul minelor din Munții Apuseni, ca și pentru avuțiile în valută acumulate din punerea în valoare a terenurilor agricole și forestiere, în ultimele decenii. Mai întâi a construit drumurile de acces prin Moesia și a pus să fie proiectate podurile de mai târziu. Timp de trei ani de zile, Traian a lucrat la planurile de cucerire a Daciei, adunând legiuni peste legiuni, în număr de cincisprezece, cu un efectiv de mai bine de o sută cincizeci de mii de oameni, la care se mai adăugau trupe călări, garda praetoriană, cohorte și pedestrași mobilizați de la toate popoarele imperiului. Alții spun că numărul tuturor efectivelor armate atingea cifra de două sute de mii de oameni, lucru nemaivăzut până atunci la Roma. Imperiul roman făcea cel mai mare efort militar din istoria sa, pentru a doborî cel mai redutabil inamic al său. În primăvara anului 101, pregătirile erau încheiate și Traian era gata să declanșeze istorica sa ofensivă, ce urma să decidă care dintre cele două puteri, Roma ori Sarmizegetusa, avea să domine spațiul tracic și să-l integreze în întregime și în mod definitiv.

Apogeul Daciei. Prin pacea și tratatul lui Domițian cu Decebal se asigurase Daciei o perioadă de doisprezece ani de liniște și consolidare. În primul rând, Decebal și-a întărit puterea armată, căci această armată asigura trai-nicia unei țări și prestigiul ei în lume. Prin vitejia lor, Traco-Dacii din nordul Dunării se impuseseră în ochii tuturor Tracilor din sudul Dunării și chiar a

celor din Asia Mică. Deși acestea se aflau sub stăpânire nominală romană, ochiul lor ager era îndreptat spre Dacia, ca spre un cap de coloană. Aici, în Dacia, se măsura tensiunea și temperatura imperiului răsăritean. De la un semn din Dacia putea să pornească o răscoală în tot restul spațiului trac, cu rezultate incalculabile. De altfel, focare de răscoală erau destule, și Romanii se vedeau nevoiți să intervină mereu pentru înăbușirea lor. Dacă Dacia, din nou înarmată până-n dinți și organizată cu material de război modern, folosit și de Romani, ar fi învins Roma într-o ultimă mare confruntare, nu era exclus ca toată partea orientală a Imperiului roman să fi căzut și să fi ajuns la o mare uniune a triburilor trace din Peninsula Haemusului și din Asia Mică, sub conducerea și protecția Daciei. Din secolul al V-lea anterior, Geto-Dacii dăduseră dovadă de capacitățile lor și confirmaseră în chip statornic afirmația lui Herodot : „Geții sunt cei mai viteji și mai drekți dintre Traci“.

După secole de închegare statală, puterea economică sporise într-o măsură apreciabilă. Acumularea bogățiilor era mai lesnicioasă în Dacia, deoarece modul de viață era menținut la un nivel mediu, fără excese, risipă și lux, concepția socială și religioasă impunând sobrietate și cumpătare. Structurarea economică s-a realizat și a rămas legată, căci între clanuri, triburi și „regate“ nu existau nici frontiere, nici vămi, și țara era omogenă. Pretinsele dezarticulări temporare pe plan politic nu trebuie văzute și pe plan economic, comerțul și producția în regim de schimburi libere urmând alte legi. Au existat descentralizări impuse de posibilitățile de comunicare mai lesnicioase pe văi și mai dificile între lanțurile muntoase. Dar Carpații nu se compară cu Alpii și nu au înălțimi care să izoleze, deși chiar și peste acestea un comandant ca Hannibal a izbutit să-și trimită o întreagă armată, cu elefanți cu tot. În structura geografică, Dacia era legată în mod organic de-a lungul coloanei vertebrale a Carpaților și, în mod firesc, a alcătuit o țară unitară. Trecherile cetelor străine, efectuate și în timpuri mai recente, nu au afectat unitatea țării, cu o populație stabilă și solidară. În astfel de condiții, Dacia a fost și a rămas un stat bine structurat de-a lungul secolelor și mileniilor.

În țările cu economie agricolă, urbanismul e mai puțin dezvoltat. Această activitate impune răspândirea populației pe mari suprafețe. Apariția orașelor este mai puțin justificată. Desigur, există târguri de schimb pentru produsele agricole, artizanale, forestiere, miniere, între care sarea se dovedea mai prețioasă decât metalele, fie ele chiar aurul și argintul. La fel, existau târguri și pentru cedarea vitelor în schimbul altor produse și servicii. Dacia a dezvoltat centre quasi-urbane pe întregul ei teritoriu, atât în Transilvania, cât și în Moldova și Muntenia. În Getia Minor, aceste centre numite *davae* completau activitatea porturilor întemeiate de Greci. Ele au avut, la rândul lor, o dezvoltare care a atins culmi pe timpul lui Decebal. Împărații romani de mai târziu — de pildă Hadrian — au ridicat o seamă de orașe din Dacia romană la rangul de municipii, ceea ce presupune o stare reală de înflorire. De altfel, la

puțină vreme după integrarea Daciei în Imperiul roman, regăsim aceste orașe pe harta detaliată a geografului Ptolomeu.

Arhitectura centrelor eppidane dace nu diferea de arhitectura orașelor din Peninsula Haemusului. Casele Dacilor aveau totuși unele particularități impuse de clima aspră în vremea de iarnă și felurile lor activități. La sate nelipsită era prispa cu streășină largă, îngăduind desfășurarea unor munci în zilele ploioase sau devenind adăpost în cursul nopților de vară. La oraș casele aveau mici terase, acoperișuri în pantă ascuțită, pentru a înlesni scurgerea apei de ploaie și a zăpezilor, iar în interior sobe la cei avuți și hornuri simple la cei neîstăriți. Piatra era mai puțin folosită, fiind rară la câmpie, era preferat în genere lemnul, pentru ușurința cu care putea să fie procurat și prelucrat de meșteri pricepuți. Același lucru se întâmplă în America de azi, unde orașele sunt în cea mai mare parte construite din lemn, făcute pentru a dura puțin, și numai centrul localităților, așa-zisul *down town*, adică quartalele din jurul gării sunt construite din materiale durabile, din beton, piatră și fier. Aceasta nu înseamnă că Americanii nu au ajuns încă la un înalt grad de civilizație. Tot așa, Orientul îndepărtat și îndeosebi Japonia, cu civilizația sa milenară, a avut și are orașe construite tot din materiale ușoare și numai palatele principilor sunt sortite să dureze. Chiar templele bogate în artă și pagodele foarte vechi sunt construite în lemn.

Viața publică în Dacia era dinamică. Îndeosebi în aceste momente, Dacii deveniseră conștienți de creșterea puterii și prestigiului lor, înțelegându-și pe deplin rolul în lumea tracică. Nu lipseau manifestările de mândrie și încredere în sine, după cum nu lipseau nici atitudinile mai rezervate, poate chiar pesimiste privind viitorul. Legăturile Dacilor cu Roma și Athena constituiau tot atâtea vase comunicante ale culturii și ale modei în diferite domenii. Căci moda, datorită misterioasei sale forțe ieșite din adâncul sufletului omenesc, străbate orice obstacol. Nobilii daci erau oameni umblați, la curent cu problemele zilei. Cultura, civilizația cu precădere orală, dezvoltată în spațiul tragic, ca în atâtea alte spații ale marelui Orient, nu le lipsea. Ei însă cunoșteau și formele culturii scrise, căci științele dezvoltate în Dacia s-au folosit de toate mijloacele de comunicații existente pe atunci. Dacă s-a întrebuițat alfabetul grecesc sau latin, aceasta rămâne de stabilit prin cercetări și descoperiri. O lumină nouă asupra folosirii de către Daci a scrisului latin — cu litere majuscule sau cursive — au aruncat-o cercetările efectuate în ultimii trei ani la Buridava dacică (azi Ocnița, Jud. Vâlcea). Aici exista un centru religios, politic, militar și economic care, în vremea împăratului Augustus, avea un regișor, cu numele Mark, scris pe fragmentele de vase găsite acolo. S-au aflat și alte bucăți de vase sparte, pe care s-a scris numele unui nobil dac sau mare preot Reb, precum și numele cetății Buridava. Acolo s-a făcut dovada că Dacii cunoșteau alfabetul latin cu un secol și mai bine înainte de cucerirea Daciei.

Despre această epocă, din păcate, toate însemnările lui Traian, ca și ale multor alți scriitori, referitoare la Dacia, dar făcute și consemnate la Roma, s-au pierdut fără urme. Ce explicații se pot da ? Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, nu se poate afirma că astfel de fenomene de cultură n-ar fi existat. Ele trebuie căutate, în afară de cazul că mâini criminale au operat, cum adesea s-a întâmplat în istorie, și chiar în timpuri mai recente, când s-au distrus cu bună știință întregi arhive istorice, care nu vor mai putea fi reconstituite nicio dată. Dacia trăia momentele sale de mare înflorire, dar, în același timp, și de mare primejdie, căci cel mai cumplit război din istoria sa bătea la poartă.

Primul război dacic. Cu încheierea întâiului secol al erei noastre, Traian a declanșat războaiele contra Daciei. Decebal era bine informat de nemaipomenitele pregătiri ale Imperiului Roman, pentru a-l înfrunta pe cel mai redutabil inamic. În acele momente, Decebal nu intenționa să-și măsoare puterile cu Roma și să atace imperiul, deși nu se știe ce gânduri îi bântuiau imaginația. Pentru o astfel de confruntare avea nevoie să încheie unele alianțe, care să dea și alte preocupări Romanilor, la momentul oportun, chiar dacă aceste popoare erau îndepărtate, cum a fost cazul Parților. Decebal s-a adresat Parților pentru a le câștiga prietenia și a-i determina să intervină printr-o acțiune în Asia Mică, atunci când Traian va fi dezlănțuit ofensiva. Asia, de altfel, îi dădea multe preocupări împăratului Traian și, după terminarea războaielor dacice atenția sa avea să se îndrepte în primul rând către continentul de răsărit, unde a reușit să facă alte cuceriri, dar și să-și afle moartea, nu în lupte, ci în patul său de campanie.

Tratativerile cu Parții s-au târăgănat. Oricum, nu au ajuns la o finalizare, potrivit dorințelor lui Decebal. Așadar, acea parte vulnerabilă a imperiului n-a fost minată în cursul războaielor dacice. Pe frontiera apuseană se aflau triburile germanice ale Quazilor, Marcomanilor și Sarmatilor-lazigii infiltrați între Dunăre și Tisa. Deși fuseseră învingători în bătălia cu Romanii, pe vremea lui Domițian, neamurile germanice s-au convins între timp, prin frații lor de pe Rin, unde Traian repurtase biruințe, că era mai potrivit să se mențină ca aliați ai Romei decât ca aliați ai Sarmizegetusei. Deci și această zonă a imperiului era liniștită. Conducătorul triburilor germane nu mai era un Ariovist curajos și biruitor, ca pe timpul lui Burebista, și pentru un timp Germanicii au rămas în expectativă, reluând ofensiva mai târziu.

În primăvara anului 101, Traian a trecut Dunărea în Banat, voind să atace Dacia dinspre vest, așa cum o făcuse și Tettius Julianus. Romanii întăriseră o seamă de orașe pe linia Dunării, în Banat, care erau tot atâtea puncte avansate pentru organizarea campaniei împotriva Daciei. Ca bază de operații Banatul era avantajat și de faptul că aprovizionarea trupelor se putea sprijini pe resursele din Dalmația și Pannonia, oferind, în același timp, un drum destul de scurt spre locul unde se afla centrul politic al Daciei, potrivit din punct de vedere strategic pentru apărarea întregului său teritoriu. Traian a concentrat

cea mai formidabilă armată și una din cele mai numeroase cunoscute în antichitate. Între cei două sute de mii de oameni, erau Romani din Italia și din provincii, Silieni, Sarmați, Palmireni și alte popoare aflate sub stăpânirea Romei. La aceștia se mai adăugau și Iazigii, Marcomanii și Quazii. Patru legiuni aduse din Pannonia, cinci legiuni adunate din cele două Moesii și alte cinci legiuni aduse de pe Rin, au fost concentrate între localitățile Viminacium și Ratiaria. Această enormă armată pentru timpurile de atunci se afla sub comanda supremă a lui Traian și a unor generali încercați, dintre cei mai buni pe care i-a avut imperiul. Se aflau între aceștia Licinius Sura, Claudius Livianus și Hadrian, nepotul lui Traian și viitor împărat. Nici tehnicieni de seamă nu lipseau, ca vestiții ingineri Balbus și Celsus, la care, mai târziu s-a adăugat și Apollodor din Damasc. Odată adunată această armată, Traian a împărțit-o în două corpuri și o coloană, în frunte cu el însuși, a trecut Dunărea pe un pod de vase, la Lederata, îndreptându-se spre Tibiscum, lângă Caransebeș. Drumul urmat a fost tot prin câmpie, pe la Berzobis și apoi pe la Aixis. Cea de-a doua coloană a pătruns în Dacia pe la Dierna, tot pe un pod de vase, și, deplasându-se pe Valea Cernei și a Timișului, a făcut joncțiunea cu coloana condusă de Traian la Tibiscum. Întreaga armată romană era prea numeroasă, ca să se deplaseze cu ușurință pe un singur drum. Cu armatele reunite, împăratul s-a îndreptat spre Porțile de Fier ale Transilvaniei. În drum i-a ieșit în întâmpinare Decebal. Localitatea este iarăși denumită Tapae, deși din comentariile asupra acestui război nu reiese acest lucru. Privitor la itinerariul străbătut, n-a rămas decât o frază a lui Traian, transmisă de către scriitorul Priscian, din secolul al VI-lea, care spune : *Inde Berzobim deinde Aixim processimus*, fără a se indica altă localitate. Oriunde s-ar fi aflat localitatea și oricum s-ar fi numit, Dio Cassius spune : „Pe când Traian oștea împotriva Dacilor, și se apropia de Tapae, unde tăbărâseră barbarii, i s-a adus o ciupercă mare, pe care scria cu litere latine, că atât ceilalți aliați, cât și Burii, sfătuiesc pe Traian să se întoarcă și să facă pace. Traian însă dădu lupta cu ei, își văzu răniți pe mulți dintr-ai săi și ucise mulți dușmani. Deoarece li lipseau bandajele, se zice că nu și-a cruțat nici propriile sale veșminte și le-a tăiat în fâșii. Apoi a poruncit să se ridice un altar soldaților căzuți în luptă și să li se aducă în fiecare an jertfă pentru morți“. În scena care reprezintă bătălia de la Tapae, pe Columna din Roma, însuși Jupiter participă la luptă iar Traian este aclamat de soldați ca imperator.

După această primă victorie, Traian se îndreaptă spre Sarmizegetusa, (Grădiștea Muncelului, dincolo de Orăștie) înaintând însă cu prudență într-un teren dificil, unde putea să fie atacat prin surprindere. Din această cauză, are grijă să-și consolideze linia de operații prin fortificații și lagăre, pe care să se poată sprijini la nevoie. Dar, apropiindu-se iarna, operațiile militare au fost suspendate, până în primăvara următoare. Cu privire la acest moment al ostilităților, C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu scriu :

„Așa încât iarna anului 101 veni înainte ca războiul să se fi sfârșit. Decebal trimisese, e adevărat, o solie spre a cere pace, dar nu izbutise s-o obțină, ambasadorii săi erau trei oameni de rând și, desigur, aceasta contribuise la refuzul lui Traian“.

Înteruperea ofensivei a fost utilă pentru ambele tabere, care au suferit pierderi grele, poate în egală măsură. Iarna liniștită urma să fie folosită pentru refacere. Decebal însă, pentru a slăbi presiunea armatelor dușmane, aflate pe drumul Sarmizegetusei, a încercat atunci să deschidă un alt front, pentru a obliga adversarul să-și divizeze armata, ca să poată să facă față noii situații. În Getia Minor, la Dunăre, a declanșat un atac împreună cu Sarmații, aliați ai Dacilor. După opinia învățatului Radu Vulpe, în acea iarnă, spre norocul lui Traian, fluviul n-a înghețat decât pentru puțină vreme, ceea ce i-a îngăduit să coboare cu flota în mare grabă, împreună cu o armată și să dea o bătălie în localitatea Adamclisi. Și aici luptele au fost extrem de crâncene, pierind până și soldați din unitățile de gardă ale împăratului. Mai târziu la Adamclisi avea să fie ridicat un monument, în memoria ostașilor căzuți, dar și pentru glorificarea împăratului Traian, și mai ales, pentru a reprezenta un avertisment popoarelor din răsărit și din nord.

În primăvara anului 102, Traian reia ofensiva spre Sarmizegetusa. De data aceasta, Decebal trimite o solie formată din nobili daci, care se înfățișează lui Traian aruncând armele la pământ și căzând în genunchi. Nobilii îl roagă pe Traian să-l primească pe regele lor, care era dispus să accepte toate condițiile pentru încheierea păcii. Traian a trimis pe Sura și pe Claudius Livianus, prefectul praetoriului, să ia contact cu Decebal, dar Decebal nu s-a prezentat, ci a imputernicit pe câțiva oameni ai săi să ducă tratativele. Nu cunoaștem amănunte care să explice comportarea lui Decebal. Putem, cel mult, să presupunem că regele dac a încercat să câștige timp prin tratative. Neajungându-se la nici un rezultat pe cale diplomatică, Traian și-a continuat ofensiva spre Sarmizegetusa.

În Munții Orăștiei, încă înainte de domnia lui Decebal, cât și în timpul acestuia, Dacii ridicaseră unul dintre cele mai mari și mai complexe sisteme de fortificații, pe care îl cunoaște antichitatea. Drumurile care duceau spre Sarmizegetusa (numită azi Grădiștea Muncelului) erau străjuite de fortărețe, încât, pentru a pătrunde în cetatea de scaun, era nevoie să fie cucerite toate punctele fortificate care o apărau. Din textul excerptat de Xiphilinos din Dio Cassius, se pot întrevădea dificultățile întâmpinate de armata romană. Ea urca pe înălțimi „ocupând cu mari primejdii colină după colină“, pentru a se apropia de capitala Dacilor.

Atacul dat de Traian urmărea direcția nord-sud, dar, după cum lasă să se înțeleagă Dio Cassius, a existat o a doua direcție de atac, condusă de Lucius Quietus, comandantul cavaleriei maure. Credem însă că Lucius Quietus nu a participat la luptele directe pentru cucerirea Sarmizegetusei. Această operație

dificilă a revenit infanteriei romane și, mai ales, geniștilor din rândurile acesteia. Cavaleria aflată sub comanda lui Quietus a avut probabil sarcina să acopere acțiunile armatei romane de un eventual atac, care ar fi venit pe Valea Mureșului, fie dinspre răsărit, din inima Transilvaniei, fie dinspre nord, din direcția Munților Apuseni. Faptul că se menționează o luptă dată de cavaleria romană, în timp ce Traian, cu grosul oastei era angajat în bătălia pentru cucerirea înălțimilor fortificate din jurul Sarmizegetusei, dovedește capacitatea de atac și de rezistență a armatei dace și încercarea disperată de a salva capitala, cu rezervele de care mai dispunea.

Situația devenind critică pentru Decebal, acesta trimite din nou soli lui Traian, care îi comunică împăratului că regele dac este gata să încheie pace, în condițiile impuse de adversar, și anume : „să dea înapoi armele, mașinile de război și pe constructorii acestor mașini, să predea pe dezertori, să distrugă întăriturile și să se retragă din teritoriul cucerit, ba încă să-i socotească dușmani sau prieteni ai săi pe cei ai Romanilor, să nu mai primească nici un fugar, nici să nu mai ia în slujba lui vreun ostaș din Imperiul Roman (căci Decebal atrăgea la sine, prin momeli, pe foarte mulți viteji)“.

Condițiile de pace pe care Decebal le acceptă aruncă ele însele lumină asupra proporțiilor pe care le-a avut războiul din 102, și, în același timp, asupra pericolului pe care îl reprezenta pentru Roma Decebal însuși și țara sa. Abia acum se poate vorbi de o pace, care îl dezavantajează pe regele dac. Izvoarele antice spun că el a acceptat această pace de nevoie. El însuși s-a prezentat în fața împăratului Traian. Această întâlnire trebuie să se fi petrecut sub zidurile Sarmizegetusei și, după toate probabilitățile, la începutul toamnei anului 102.

Traian a comunicat condițiile de pace Senatului, pentru a fi confirmate de către acesta. Scena este astfel înfățișată de același cronicar al războaielor dacice, Dio Cassius :

„Trimișii lui Decebal fură aduși în Senat. Ei puseră armele jos, își legară mâinile în felul prinșilor de război și rostiră câteva cuvinte de implorare. În chipul acesta îi înduplecară la pace și-și luară armele înapoi. Traian își sărbători triumful și fu numit Dacicus. Dădu lupte de gladiatori în teatru (căci îi făceau plăcere) și readuse în scenă actori de pantomimă (era îndrăgostit de unul dintre aceștia, Pylades), deși iubea faptele de arme, nu se îngrijea mai puțin de celelalte...“.

După cum relatează Dio Cassius, Traian ar fi lăsat garnizoane romane la Sarmizegetusa și în alte cetăți dacice. Această informație a fost interpretată ca un control exercitat de armata romană, în teritoriul dacic recent cucerit, până la îndeplinirea condițiilor de pace. Prin pacea din 102, o serie întreagă de teritorii dacice au fost anexate imperiului. Între acestea intră Banatul, inclusiv trecătoarea ce duce din Banat în Țara Hațegului și, poate, chiar Țara Hațegului. La sud era anexată Oltenia și partea de câmpie a Munte-

niei. Sudul Moldovei, cu Piroboridava (Poiana de azi) a fost anexat Moesiei Inferioare.

Pregătiri de ambele părți. Oricât de umilitoare era această pace pentru Decebal, faptul că Traian suspendă ostilitățile în toamna anului 102 este o dovadă că rezistența Dacilor nu fusese definitiv înfrântă. Dacă armata lui Decebal ar fi fost nimicită în luptele de la Sarmizegetusa, nu exista nici un motiv ca Dacia întreagă să nu fi fost ocupată. Se pare însă că, după doi ani de lupte, care s-au dat nu numai în partea de vest a Daciei, dar și în Getia Minor, armata romană dădea semne de oboseală fizică și morală. Traian și-a dat seama că o continuare a operațiunilor, cu trupele pe care le avea la dispoziție era aproape imposibilă. Atunci, a considerat oportun să încheie pacea oferită atât de avantajos de Decebal, pentru a reorganiza și întări propria lui armată. De altfel, iarna care se apropia — în mod obișnuit, nu se desfășurau operații militare în acest anotimp — era încă un dușman pentru armata romană și un aliat prețios pentru Daci, obișnuiți cu vicisitudinile, cu viața aspră, cu zăpezile și gerurile năpraznice din munții și câmpiile lor, evocate atât de plastic de Ovidiu. Lunile de iarnă erau prielnice pentru incursiuni. Înainte de 101, dar chiar și în iarna anilor 101 — 102, Dacii au organizat incursiuni foarte periculoase pentru stăpânirea romană, pe linia Dunării. De aceea, împăratul încheie pacea, lăsându-se înduplecat de rugămințile lui Decebal. Însuși Decebal a fost împins să facă pace, după câte se pare, și pentru că sora lui căzuse în mâinile Romanilor. Dar motivele principale aveau rațiuni militare. Avea nevoie de timp, pentru câștigarea unor noi alianțe, în vederea confruntării decisive cu Imperiul Roman. Pacea din 102 este o simplă amânare și nu o rezolvare definitivă a conflictului dintre cele două părți. Pregătirile pe care le ordonă Traian, imediat după încheierea operațiunilor militare, sunt o dovadă în acest sens. Nu numai că nu sunt dispersate trupele care participaseră la primul război dacic, dar Traian ia măsuri ca trupe proaspete să fie aduse din imperiu și concentrate la Dunăre.

În același timp, dispune construirea podului de la Drobeta-Turnu Severin, într-un punct strategic foarte bine ales. De aici puteau fi dirijate cu repeziciune trupe spre nord-est, în cazul în care se hotăra atacul Daciei sau prin Valea Oltului, sau prin Banat. Roma își trimite la Dunăre nu numai legiunile, ci și constructorii de drumuri și poduri, pentru a asigura mișcarea trupelor și aprovizionarea lor. Munții Haemusului, pe Valea Dunării, sunt ciopliți, sunt săpate cu mare precizie cavități în piatră prin tehnici rapide, iar pilonii podului de peste fluviu sunt și azi mărturie a artei ingineresti de care dispuneau Romanii. Ei cunoșteau procedeul de a săpa în albia fluviului, de a îndepărta apele prin diguri și chesoane, de a folosi materiale de construcții, în special un soi de ciment de o calitate superioară. Sub ochii Dacilor, constructorii romani durează în inima Daciei o construcție monumentală, care e înrudită cu cele mai impresionante monumente ale antichității și care dovedește însemnătatea ce se

acorda de către stăpânii lumii de atunci acestor miraculoase teritorii. Dio Cassius descrie, cu sentimente de exaltare, această operă, pe care o vedem reprezentată și în basoreliefurile de pe Columna lui Traian din Roma :

„Traian a construit peste Istru un pod de piatră, pe care nu știu cum să-l admir îndeajuns. Minunate sunt și celelalte construcții ale lui Traian, dar acesta este mai presus de toate acelea. Stâlpii de piatră în patru muchii sunt în număr de douăzeci, înălțimea de șaizeci. Ei se află, unul față de altul, la o distanță de o sută șaptezeci de picioare și sunt uniți printr-o boltă. Cum să nu ne mirăm de cheltuiala făcută pentru acești stâlpi ? Nu trebuie oare să ne uimească și felul meșteșugit în care a fost așezat în mijlocul fluviului fiecare stâlp, într-o apă plină de vârtejuri, într-un pământ nămolos, de vreme ce cursul apei nu putea fi abătut ? Am arătat lățimea fluviului, nu pentru că ar curge numai pe această lățime — căci pe parcurs se lățește de două ori și de trei ori pe atât — ci pentru că acolo este locul cel mai îngust și mai potrivit pentru construirea unui pod. Cu cât spațiul se îngustează mai mult aici — deoarece apa coboară dintr-o întindere largă, pentru a intra din nou în alta și mai mare — cu atât se face mai năvalnică și mai adâncă. Încât și împrejurarea aceasta se adaugă la greutatea construirii podului. Concepția măreață a lui Traian se vedește și din aceste lucrări. Astăzi, însă, podul nu folosește la nimic, căci nu mai există decât stâlpii, iar pe deasupra lor nu se mai poate trece : ai zice că au fost durați numai ca să facă dovada că firii omenești nimic nu-i este cu neputință. Traian se temea că, după ce îngheață Istrul, să nu se pornească război împotriva Romanilor rămași dincolo și construi acest pod, pentru ca transporturile să se facă cu ușurință peste el. Dimpotrivă, lui Hadrian îi fu teamă că barbarii vor birui străjile acestuia și vor avea trecere lesnicioasă spre Moesia ; de aceea distruse partea de deasupra“.

Printre alte măsuri luate de Traian pe plan strategic a fost și fixarea Câmpiei Dunării ca centru de operații pentru viitoarea campanie. În timpul primului război dacic, el își dăduse seama de primejdiile pe care le putea întâmpina o armată romană, care ataca Dacia dinspre apus. Având în vedere că hotarul imperiului cu Dacia se întindea în forma unui arc de cerc, oastea Dacilor putea să pornească pe raze divergente de pe pozițiile centrale din Transilvania și, atacând, să treacă hotarul în orice punct al lui. În timpul primului război dacic se dovedise că o armată romană care înainta din Banat spre Transilvania, chiar dacă concentra forțe numeroase în fața ei, nu anihila capacitatea adversarului de a porni atacul în Getia Minor sau în Sudul Dunării, obligându-l pe adversar — așa cum s-a întâmplat în iarna anului 101 - 102 — să-și retragă trupe de pe teatrul principal de operații, pentru a salva stăpânirea romană din Sudul Dunării.

Din aceste considerente, Traian ia măsuri pentru întărirea sistemului de fortificații de pe linia Dunării. Sunt construite cetăți puternice la Nicopolis, în locul unde mai târziu va fi orașul Marcianopolis, ca și la Abrittus, Durostorum

și Troesmis. După cât se pare, Traian începe să construiască diferite castre la nord de valul de pământ al lui Aelianus în punctele Târgușor, Mălăiești și Drajna de Sus. De asemenea, pe linia Dunării este ridicată întăritura de piatră de la Carsium, iar în nordul fluviului, acolo unde Dunărea o cotește spre răsărit, se îngrijește de întăriturile de la Bărboși. Se pare că și tabăra întărită de la nord de Râmnicul Vâlcea, pe Valea Oltului, numită „Castra Traiani“, este construită tot în această perioadă, ca și castrul de la Stolniceni (Buridava romană). Traian ia toate măsurile de siguranță, pentru ca viitoarea campanie să fie încununată de succes. Își alege ca direcție de atac Valea Oltului, dar probabil și o a doua linie de operații, care venea din Moesia Inferioară și traversa munții pe la Pasul Bratocii. Toate aceste măsuri pe plan strategic ne dau o imagine despre concepția împăratului în organizarea celei de-a doua campanii.

Pătrunzând în Transilvania pe Valea Oltului și prin Bratocea, Traian vroia să-l oblige pe Decebal să-și aducă trupele în sudul Transilvaniei, întăriturile de la Sarmizegetusa rămânând în afara teatrului de operații. De data aceasta nu mai era un atac frontal, care trebuia să rezolve, înainte de toate, cucerirea munților și fortificațiilor de la Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului), pe care nu le putea lăsa în spatele armatei sale, ci un atac care anihila, în mare parte, valoarea strategică a acestor întărituri. Banatul fiind deja sub stăpânire romană, Sarmizegetusa ar fi rămas ca o insulă în mijlocul unui teritoriu stăpânit de Romani.

Al doilea război dacic. Până la izbucnirea celui de-al doilea război dacic din anul 105, Decebal se străduiește să organizeze o nouă rezistență împotriva Romanilor, în pofida tratatului încheiat cu Traian și, după cum ne informează Cassius, „își pregătește arme, primește fugari, reface întăriturile, trimite soli la vecini și aduce pagube celor ce mai înainte nu se înțelegeau cu el, iar Iazigilor le-a smuls un ținut (pe care, după aceea, deși ei îl cereau, Traian, nu-l mai dădu înapoi)“.

În momentul în care informațiile în legătură cu pregătirile lui Decebal ajung la Roma, Senatul îl declară „dușman al republicii“ și hotărăște reluarea ostilităților. Din pasajul citat, se vede limpede că Decebal impusese autoritatea lui unor căpetenii dace, care, înspăimântate de puterea romană, inclinau să păstreze legături de bună vecinătate cu imperiul. Mai mult, el caută aliați la vecinii săi și la Iazigi, care nu vor să-l sprijine, le smulge o parte din teritoriul ocupat de ei, încă o dovadă că Decebal a stăpânit Crișana, pentru că numai aici putea să existe o zonă de contact între Iazigi și Dăci. Ca și în primul război cu Traian, Decebal reușește să stabilească alianțe cu Sarmatii. După cum reiese din reprezentările de pe Columna lui Traian, printre prizonierii aduși în fața împăratului sunt și Sarmati, dovadă că ei au participat la război de partea lui Decebal.

În iarna lui 104, Traian părăsește Roma, îndreptându-se spre Dunărea de Jos. Toată iarna și primăvara își organizează meticulos trupele. În timpul

acesta se pare că Decebal a încercat să ducă tratative cu Traian, desigur fără succes. După câte spune Dio Cassius, deși Decebal era cel care solicita pacea, el nu înțelegea să depună armele și, mai mult decât atât, pe față își concentra trupele, chemându-i în ajutor și pe aliații săi. Intențiile și sentimentele lui Decebal se desprind limpede din însemnările lui Dio Cassius. Adresându-se vecinilor săi, regele dac le atrăgea atenția că „dacă îl vor părăsi pe dânsul, și ei vor fi în primejdie, că mai ușor și mai sigur își vor păstra libertatea, ajutându-l în luptă, înainte ca el să fi suferit vreo nenorocire. Însă, privind nepăsători cum sunt nimiciți Dacii, mai pe urmă vor ajunge ei înșiși robi, căci vor rămâne fără aliați“.

Dându-și seama că dușmanul cel mai de temut pentru independența Daciei era împăratul Traian, omul care, prin tenacitatea și capacitatea lui de comandant, era singurul în stare să ducă la capăt o acțiune atât de grea, cum era cucerirea Daciei, Decebal încearcă să-l suprimе fizic pe împărat. Pentru aceasta, a trimis în Moesia dezertori, care să încerce să se apropie de împărat și să-l ucidă. Unul dintre ei a fost bănuț și prins și, după ce a fost supus la cazne, a mărturisit care i-a fost intenția. Întâlnirea dintre Decebal și Longinus a reprezentat o altă încercare a regelui dac de a împiedica intrarea lui Traian în noua campanie.

Dio Cassius spune :

„Atunci Decebal chemă la dânsul pe Longinus, comandantul unei legiuni, a cărui dârzenie o simțise în luptele purtate cu el și, după ce-l convinsese să vină, cu gând să-l facă să i se supună, îl prinse și-l întrebă de față cu alții despre planurile lui Traian. Pentru că (Longinus) nu voia să mărturisească nimic, îl ținu sub pază, dar nelegat. Decebal trimise apoi un sol la Traian și ceru acestuia — în schimbul eliberării lui Longinus — să-i cedeze țara până la Istru și să-i plătească banii care i-a cheltuit cu războiul. (Traian) răspunse cu vorbe îndoielnice prin care voia să arate că nici nu-l prețuiește prea mult pe Longinus, dar nici prea puțin, că nici nu dorea să-l piardă, dar nici să-l scape cu sacrificii prea mari. Decebal mai stătea în cumpănă, neștiind ce să facă. Dar între timp Longinus își făcu rost de otravă, cu ajutorul unui libert de-al său și făgădui lui Decebal că are să-l împace cu Traian, pentru ca regele să nu bănuiască deloc ce are de gând și să nu i se pună o pază aspră. Longinus scrisese o scrisoare plină de rugăminți și o dădu libertului s-o ducă lui Traian, spre a putea să rămână nestânjenit. După ce libertul plecă, Longinus bău otrava în timpul nopții și muri. După această întâmplare, Decebal ceru lui Traian pe libert, făgăduind să-i dea în schimb trupul lui Longinus și zece prizonieri. Și trimise îndată un centurion prins împreună cu Longinus, spre a aduce la îndeplinire cele cerute. Traian află de la acesta tot ce se petrecuse cu Longinus. Dar nu-i trimise înapoi lui Decebal nici pe acela și nu-i dădu nici pe libert, socotind că viața libertului este mai de preț pentru demnitatea imperiului, decât înmormântarea lui Longinus“.

Pe lângă semnificația pe care o are în cadrul conflictului dintre Daci și Romani, episodul cu Longinus are darul să ne lămurească asupra a două aspecte : că Decebal era de acord să se încheie pacea, dar aceasta să nu fie umilitoare pentru el ; că el cerea să i se restituie teritoriul ocupat de Romani până la Dunăre.

Traian nu s-a lăsat impresionat de scrisoarea lui Longinus și a trecut podul de la Drobeta, cu grosul oștilor, îndreptându-se spre Valea Oltului, spre a pătrunde prin pasul de la Turnu Roșu în Transilvania. Se pare că, în cel de-al doilea război dacic, împăratul dispunea de forțe mult mai numeroase decât în primul, ceea ce îngăduie să se emită ipoteza unui atac pe mai multe direcții. Unul dintre acestea venea din sud-vest, pe obișnuitul drum al Banatului. În același timp, o coloană trecea în Transilvania, prin Pasul Oituzului. În felul acesta, Decebal, inferior numeric Romanilor, nu putea să facă față cu succes atâtor atacuri convergente. Și în al doilea război dacic, Traian acționează cu mare prudență, căci, după istoricul citat mai înainte, împăratul „a purtat război mai mult cu chibzuială decât cu infocare, biruindu-i pe Daci după îndelungi și grele strădanii. El însuși dădu multe dovezi de pricepere la comandă și de vitejie, iar oștenii trecură împreună cu dânsul prin multe primejdii și dădură dovadă de vrednicie“.

Din păcate, nu avem decât această laconică însemnare despre un război care avea să dureze un an de zile. Scenele înfățișând luptele dintre Daci și Romani, așa cum sunt prezentate pe Columna lui Traian, ne arată că se dau lupte în jurul unor cetăți, care ar putea să fie cele de la Sarmizegetusa, dar și din alte locuri din Transilvania. În orice caz, ultimele lupte se dau în jurul cetății de scaun. După căderea Sarmizegetusei, Decebal a încercat să organizeze rezistența în alte părți ale Daciei, pentru că, așa cum se poate vedea într-o scenă de pe Columnă, el se sinucide undeva în afara zidurilor cetății, în momentul când era să fie prins de călăreții romani. Descoperirea recentă a inscripției de la Grameni (lângă Salonic, în Grecia) de către profesorul american Speidel, reprezintă un alt izvor epigrafic, care vine să confirme scena de pe Columnă. În această inscripție, veteranul roman Tiberius Claudius Maximus spune că : „l-a prins pe Decebal și capul lui l-a adus împăratului, la *Ranisstorum*“.

Epilog. Avem mărturia sigură că Decebal a preferat să-și ia zilele decât să urmeze carul de triumf al lui Traian pe străzile Romei. O parte dintre nobilii daci s-au supus împăratului, înainte chiar de căderea Sarmizegetusei. Nu este sigur că alții s-au sinucis, întrucât cercetări mai recente au dovedit că scena 102 a Coloanei Traiane nu reprezintă nici împărțirea ultimelor picături de apă și nici un act de sinucidere prin otrăvire, ci ea este o scenă de exaltare, de împărtășire din lichidul sfânt al religiei dacilor. Gestul lui Decebal se înscrie în viața geto-dacă despre semnificațiile morții și ale vieții de dincolo. Cei mai mulți istorici au fost impresionați de acest gest al lui Decebal și l-au interpretat ca pe un simbol al credinței dacice, al filosofiei lui Zalmoxis. O interpretare de

dată mai nouă, în spirit arian, arată că regele ar fi adus un sacrificiu voluntar zeilor, pentru ca aceștia să izbăvească poporul dac. Tot așa a fost interpretat și gestul lui Vercingetorix, care s-a predat învingătorului Caesar.

Călăreții romani, care au capturat trupul neînsuflețit al lui Decebal (printre care se afla și Maximus), îi taie capul și mâna dreaptă și le trimit împăratului. Capul regelui dac este trimis la Roma și aruncat pe scările Gemoniae, ca semn că unul dintre cei mai mari dușmani ai Romei fusese răpus.

Cât de temut și cât de greu fusese de cucerit ansamblul fortificațiilor dace din Munții Orăștiei, o arată și faptul că Traian, stăpân al acestor locuri, pune să fie distrus acest ansamblu fortificat al capitalei și ridică în depresiunea Hațegului, în loc deschis, orașul Ulpia Traiana (Noua Sarmizegetusa) capitala noii provincii romane. În felul acesta, una din cele mai strălucite mărturii ale civilizației geto-dace, care ar fi putut, prin dăinuirea ei, să ne arate întreaga măsură a geniului constructor al oamenilor locului, dispare de pe fața pământului. Distrugerea templelor și cetăților dace din Munții Orăștiei a fost făcută cu atâta înverșunare, încât, la puțină vreme după aceea, vegetația a acoperit ruinele, iar urmele lor au fost regăsite abia în ultimii ani și scoase la lumină de arheologii din Cluj-Napoca. Descoperirea aceasta a avut darul să deschidă noi perspective asupra civilizației dacice.

O scenă de pe Columnă înfățișează și un alt aspect al măsurilor luate de Traian, pentru a înfrânge rezistența Dacilor. Sunt arse așezări omenești de pe munți, iar oamenii cu vitele și cu avutul lor sunt constrânși să coboare în câmp.

După un an de lupte îndârjite, Dacia a fost ocupată. Printr-o diplomă militară de la Porolissum, din 11 august 106, ni se păstrează primul document cu privire la existența Daciei ca provincie romană. Odată cu cucerirea Daciei, au căzut în mâna Romanilor imense bogății. Dio Cassius ne vorbește de comorile lui Decebal, pe care acesta le ascunsese sub riul Sargetia (Streul de azi):

„Căci (Decebal) abătuse riul cu ajutorul unor prizonieri și săpase acolo o groapă. Pusese în ea o mulțime de argint și de aur, precum și alte lucruri foarte prețioase — mai ales dintre acelea care suportau umezeala — așezase peste ele pietre și îngrămădisese pământ, iar după aceea aduse din nou riul în albia lui. Tot cu oamenii aceia (Decebal) puse în siguranță, în niște peșteri, veșminte și alte lucruri la fel. După ce făcu toate acestea, îi măcelări, ca să nu dea nimic pe față. Dar Bicilis, un tovarăș al său, care cunoștea cele întâmplate, fu luat prizonier și dădu în vileag toate acestea“.

După Criton, bogățiile aduse de Traian din Dacia se ridicau la cinci milioane livre de aur, precum și o cantitate dublă de argint, pe lângă cupe și alte lucruri de preț. Tot la Criton se spune că Traian a adus turme mari în Italia, arme capturate de la Daci și peste cincizeci de mii de bărbați. Aceștia erau înarmați și au fost folosiți în luptele pe care le-a purtat Traian după aceea. Bogățiile aduse din Dacia, cât și soldații daci care vor fi folosiți apoi în felurite

campanii au contribuit la întărirea componentei tracice a imperiului și au constituit temeiul creșterii puterii romane, în anii următori. Cu banii și soldații aduși din Dacia, Traian va relua politica de cuceriri în Asia Mică, în timpul domniei lui Imperiul Roman atingând maxima limită a expansiunii sale.

La Roma au fost organizate serbări cu lupte de gladiatori și fiare sălbatice, care au durat o sută douăzeci și trei de zile. Ele s-au desfășurat și în portul hexagonal de la vărsarea Tibrului în mare, unde au fost organizate adevărate bătălii între flote adverse ale căror echipaje erau alcătuite din condamnați. Înainte de începerea înfricoșătoarelor „jocuri” și bătălii, combatanții și gladiatorii lansau strigătul: *Ave Caesar, morituri te saluant!*

Cucerirea Daciei s-a dovedit fructuoasă nu numai pentru împărat și statul roman, dar și pentru cei care au participat la război și i-au supraviețuit. Este cunoscut cazul lui Quietus Lucius, o căpetenie a detașamentului de călăreți Mauri din armata romană, el însuși maur de origine. Îndepărtat din armată pentru ticăloșiile sale, în timpul războaielor dacice se prezintă împăratului și i se dă din nou comanda, distingându-se mai ales în al doilea război cu Dacia. Lucius a adunat atâta avere, încât a fost înscris candidat printre cei care exercitaseră praetura. Dar, de bogățiile luate din Dacia, s-au bucurat și soldații de rând, dovadă inscripțiile de pe statuetele de bronz aurit din Forul lui Traian, pe care se specifică faptul că fuseseră făcute din ce-a putut să-și agonisească în Dacia fiecare ostaș (*ex manibus*).

De unde în ajunul războaielor dacice se constituise o comisie senatorială pentru a propune măsuri economice, menite să atenueze criza economică în care se zbătea imperiul, acum, în 106, cetățenii romani ai imperiului sunt scutiți de impozite pe acel an și, mai mult decât atât, primesc un premiu de câte șase sute cincizeci de dinari de persoană, făcându-i pe toți părtași la marea prădăciune a Daciei. Pe drept cuvânt, istoricii aveau de ce să numească Dacia : California Antichității. Ca dintr-un corn al abundenței se revarsă bogăția imensă a Daciei, îndestulând un imperiu care se întindea de la Atlantic până la Eufrat, și de la gurile Nistrului până la cataractele Nilului.

Printre multe onoruri votate de Senat în cinstea lui Traian, este și acela prin care i se acordă epitetul de „Optimus Princeps”. În afară de Forul lui Traian, tezaurul lui Decebal îngăduie construirea a două monumente de excepțională valoare artistică dar și istorică. Cel mai mare monument al antichității, Columna lui Traian este sculptată acum, fiind inaugurată la 12 mai 113. În Getia Minor, pe locul unde s-a dat bătălia în primul război dacic, se înalță Tropaeum Traiani închinat zeului Marte.

Dacia, unul din cele mai puternice state ale antichității și, în același timp, ultima mare creație politică a Traco-Geților liberi, își pierde libertatea și intră ca parte componentă în imperiul Romei. Întregul spațiu tracic ajunge astfel să fie unificat într-un singur stat denumit Res Publica Romana, cunoscut sub sigla SPQR, adică Senatus Populusque Romanus. Deasupra fostelor centre

de putere de la Pella și Sarmizegetusa, se ridică triumfător centrul de putere de la Roma. Toți Tracii, inclusiv Dacii liberi din răsărit și nord-vest, intră în marele circuit al civilizației universale de atunci. Numele neamului Geto-Dacilor se schimbă. Mai întâi ei se vor numi Daco-Romani și apoi Români. Și, după cum spune poetul Ion Brad :

*„De teamă să nu înviem,
Ne-au risipit cetățile, ne-au ucis altarele,
Toate frumusețile, ca într-un blestem,
Ni le-au schilodit. Și-am rămas doar cu soarele.
Din el, ne-am croit poteci în pădure, în munte,
Am podidit cu lacrimi și spice câmpia,
Lângă vetre mărunte,
Am logodit timpul cu statornicia.
Dacă te uiți bine-apoi,
În pietre nemuritori, suntem noi, numai noi :
Noi, Tracii !”*

BIBLIOGRAFIE

- * * * *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, VI, Sofia, 1968.
- ALTHEIM, FRANZ — *Geschichte der Hunnen*, vol. I—V, Berlin, 1959—1962.
- ANCEL, JACQUES, *Peuples et nations des Balkans*, Paris, 1926.
- BALLESTEROS Y BERETTA, D. ANTONIO — *Historia de España y su influencia en la historia universal*, Barcelona, 1953.
- BASCH, MARTIN ALMAGRO — *Manual de historia universal*, tomo I, *Prehistoria*, Madrid, 1960.
- * * * *Banatica (Istorie veche și arheologie)*, Muzeul județean Reșița, 1971.
- BASMADIAN, K. J. — *L'identification des noms de plantes du Codex Constantinop. de Dioscurides*, in *Journal Asiatique*, 1938.
- BĂNESCU, N. — *Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor de la Dunărea de Jos*, in „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, I, 1921—1923.
- BERCIU, DUMITRU — *Burii daciei și străvechea lor cultură*, in „Magazin istoric”, VIII (1974).
- BERCIU, DUMITRU — *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.
- BERCIU, DUMITRU — *Deux chefs d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie : le „couple” de la civilisation de Hamangia*, in „Dacia”, N.S., IV, 1960.
- BERTOLDI, V. — *Problèmes de substrat*, „Bulletin de la Société de linguistique”, XXXII Paris, 1931.
- * * * *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1968.
- BLAGA, LUCIAN — *Trilogia Culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
- BOLDUR, A. V. — *Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul Istoriei Românilor*, Chișinău, 1937.
- BONFANTE, G. — *Sabados — svoboda le liberateur* in „Annuaire de l'Institut de psychologie et d'histoire orientale et slave”, Bruxelles, New York, 1939—1944.
- BOSCH-GIMPERA, P. — *Les Indo-Européens* Payot, Paris, 1961.
- BOTT, MARTIN H. P. — *The Interior of the Earth*, Edward Arnold, London, 1971.
- BRĂTIANU, G. I. — *Une énigme et un miracle historique : le peuple roumain*, Bucarest, 1937.
- BRĂTIANU, G. I. — *Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești în lumina noilor cercetări*, in „Anuarul Academiei Române”, Sect. Ist.s. 2, t. XXV, 1942 — 1943.
- BRÖNDAL, VIGGO — *Substrat et emprunt en roman et en germanique. Etudes sur l'histoire des sons et des mots*, București—Copenhague, 1948.
- „Arhitectura Basarabiei”, V, 1933

- CAMPANELLA, TOMMASO — *Celălca Soarelui, ideea poetică a unei republici filosofice*, Editura științifică, București, 1959.
- CAPIDAN, TH. — *Limba și cultură*, 1943.
- CAPIDAN, TH. — *Raporturile lingvistice slavo-române în „Dacoromania“*.
- CARCOPINO, J. — *Points de vue sur l'imperialisme romain*, Paris, 1934.
- CASON, STANLEY, M. A. — *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford, 1926.
- CHIRASSI-COLOMBO, ILEANA — *The Role of Thrace in Greek Religion*, în „Thracia“, II 1974.
- CLOCHE, PAUL — *Histoire de la macédoine jusqu'à l'avènement d'Alexandre le Grand*, Payot, 1960.
- COMȘA, M. — *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane, et ensuite protoroumaine, aux VIe — Xe siècles sur le territoire de la Roumanie*, în „Dacia“, N.S., XII, 1968.
- CONDURACHI, EM. — *Tibertu Plautius Aelianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, IX, 1958.
- CONDURACHI, EMILE — *L'ethogenèse des peuples balkaniques: les sources écrites*, în „Studia Balcanica“, 5, Sofia, 1971.
- * * * XVIIe *Congres International d'anthropologie et d'archéologie préhistorique*, Bucarest 1–8 septembrie 1937, Imprimerie Socec et. Co. S.A., 1939.
- CONTENEAU, GEORGES — *La civilisation des Hittites et des Mitanniens*, Paris, 1938.
- CRÎȘAN, ION HORĂȚIU — *Burebista și epoca sa*, București, 1975.
- CROSSLAND, RONALD A. — *The Position in the Indo-European Language. Family of Thracian and Phrygian and their possible close cognates: Some general observations*, în „Studia Balcanica“, 5, Sofia, 1971.
- CVIJIĆ, IOVAN — *La Peninsule Balcanique*, Paris, 1918.
- DAICOVICIU, C. — *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945.
- DAICOVICIU, H. — *Il templo calendario dacico di Sarmizegetusa*, în „Dacia“, N.S., IV, 1960.
- DAICOVICIU, H. — *Dacii*, București, 1972.
- DAINELLI, M. G. — *La regione Balcanica*, Firenze, 1922.
- DANOV, CH. — *Thracian penetration into the Greek cities on the west coast of the Black Sea*, Klio, 1960.
- DANOV, HRISTO M. — *Drevna Trakia*, Sofia, 1968.
- DANOV, CHRISTO M. — *Zu der Ethnogenese und den Lageverschiebungen der Volkstämme Althrakians in der zweiten Hälfte des II und der ersten Hälfte des I Jahrtausends v.u.z.*, în „Studia Balcanica“, 5, Sofia, 1971.
- DASCALAKIS, A. P. — *The Hellenism of the ancient Macedonians*, Thessaloniki, 1965.
- DETSCHEW, DIMITER — *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
- DEVOTO, G. — *Il problema indo-europeo come problema storico*, în „Romana“, V, nr. 6, Firenze, 1941.
- DEVOTO, G. — *Pelasgo e peri-Indoeuropeo*, în „Studi etruschi“, XVII, Firenze, 1943.
- DEVOTO, G. — *Protolatini e protoitalici*, în „Studi etruschi“, Firenze, XVIII, 1950 — 1951.
- DEVOTO, G. — *Illiri e Tirreni*, în „Illyrica“, Pecs, 1938.
- DEVOTO, G. — *Origini indoeuropee*, Firenze, 1962.
- * * * *Dictionnaire de la civilisation grecque*, Fernand Hazan, Paris, 1966.
- DRAGOMIR, SILVIU — *Vlahii și morlacii*, Cluj, 1924.
- DRAGOMIR, SILVIU — *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959.
- DRAGOMIR, SILVIU — *La Patrie primitive des roumains et ses frontières historiques*, în „Balcanica“, VII, 1. București, 1944.
- DUMITRESCU, VLADIMIR — *Arta neolitică în România*, București, 1968.

- DUNĂREANU-VULPE, ECATERINA — *Considerations sur certaines formes caractérisant l'âge du bronze de l'Europe sud-orientale*, Paris, 1936.
- ELIADE, MIRCEA — *De Zalmoxis à Gengis-Khan, études comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*, Payot, Paris, 1970.
- ELIADE, MIRCEA — *Traité d'histoire des religions*, Payot, Paris, 1964.
- * * * *L'ethnogenese des peuples balkaniques*, Symposium international des peuples balkaniques, Plovdiv, 23–28 Avril 1969.
- FINLAY, GEORGE — *A history of Greece from its conquest by the Romans to the present time, B.C. 146 to A.D. 1864*, vol. I–VII, Oxford, 1877.
- GAGÉ, J. — *Du culte thrace de Pleistoros à la secte dace des „Pleistoi“*, A propos d'une dédicace épigraphique à Diana plestrensis, Nouvel album MacedoRomain, Freiburg in Brissgau, 1959, 1.
- GAMILLSCHEG, ERNST — *Romania Germanica. Die Ostgoten. Die Longobarden. Die altgermanische Bestandteile des Ostromanischen. Allergermanisches im Alpenromanischen*, Berlin-Leipzig, 1935.
- GARAȘANIN, MILUTIN V. — *Nomades des steppes et autochtones dans le Sud-Est européen à l'époque de transition du néolithique à l'âge du bronze*, in „Studia Balcanica“ 5, Sofia, 1971.
- GARAȘANIN, MILUTIN V. — *Héritage néolithique, innovations de l'époque du bronze, apports grecs, celtes et romains*, in „Tradition et innovation dans la culture des pays du sud-est européen“, Colloque, 11–12 septembre, 1967, Bucarest, 1969.
- GEORGIEV, V. — *Le problème de l'union linguistique balkanique*, in „Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes“, VI, Sofia, 1968.
- GEORGIEV, VLADIMIR — *L'ethnogenese de la péninsule Balkanique d'après les données linguistiques*, in „Studia Balcanica“, 5, Sofia, 1971.
- GEORGIEV, VLADIMIR — *Tradition et innovation dans les langues nationales des pays du Sud-Est européen*, in „Tradition et innovations dans la culture des pays du sud-est européen“, Colloque 11–12 septembre, 1967, Bucarest, 1969.
- GIMBUTAS, MARIJA — *On the Origins of the North Indo-Europeans*, in „American Anthropologist“, Menasha Wisconsin, 1952.
- GINDIN, L. A. — *Le „pelasgique“ et le thrace*, in „Studia Balcanica“, Sofia, 1971.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Istoria românilor*, vol. I–III.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Trguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Despre Vlahia Asăneștilor*, Cluj, 1931.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Trguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Studii de istorie socială*, București, 1943.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. și DINU C. GIURESCU, — *Istoria Românilor*, București, 1974, vol. I.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. — *Formarea poporului român*, Craiova, 1973.
- GIURESCU, DINU C. — *Țara Românească în secolele XIV–XV*, București, 1973.
- GLASENAPP, H. DE — *Les littératures de l'Inde*, Payot, Paris, 1963.
- GOCEVA, ZLATOZARA, *Le culte de la déesse thrace Bendis à Athènes*, in „Thracia“, II, 1974.
- GORAZD, ARCHIMADRITE — *La religion des Thraces et ses résonances dans la vie des peuples chrétiens et non-chrétiens*, in „Thracia“, II, 1974.
- GOSTAR, N. — *Ramura nordică a dacilor-costobocii*, in „Buletinul Universității Victor Babeș-Bolyai“, S. șt. soc. I, 1956, 1–2.
- GOSTAR, N. — *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969.
- GUTHRIE, W. K. C. — *The Greeks and their gods*, Boston, 1961.
- HAMP, ERIC P. — *Albanian and Baltic as Clues to Thracian*, in „Thracia“, II, 1974.

- HANČAR, F. — *Die Skythen als Forschungsproblem*, in „Reincke Festschrift“, Mainz, 1950.
- HAS, OTTO — *Messapische Studien*, Heidelberg, 1962.
- HEINE-GELDERN, R. VON — *Die Tacharer und die Pontische Wanderung*, in „Saeculum“, München, 1951.
- * * * *Historia de España*, dirigida por Ramon Menendez Pidal, vol. I—II.
- HOFFMANN, OTTO — *Die Makedonen ihre Sprache und ihr Volkstum*, Göttingen, 1906.
- HOMMAN, BALINT — *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, Berlin, 1940.
- HRISTOV, ALEXANDER — *The Creation of macedonian statehood (1893—1945)*, Skopje 1971.
- HUBERT, H. — *Les Celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de la Tène*, vol. I—II, Paris, 1932.
- IANCOVICI, SAVA — *Rérelations Roumano-albanaises à l'époque de la Renaissance et de l'émancipation du peuple albanais*, in „Revue des études sud-est européennes“, tome IX, 1971, nr. 1.
- ILIESCU, O. — *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)*, in „Studii și materiale de istorie medie“, vol. V, București, 1962.
- ILIESCU, VLADIMIR — *Părăstrea Daciei în lumina izvoarelor*, in „Studii și cercetări de istorie veche“, 3, Tomul 22, 1971.
- * * * *Les Illyriens et la genèse de l'Albanie*, Tirana, 1971.
- IORGA, NICOLAE — *Formes byzantines et réalités balcaniques. Leçons faites à la Sorbonne* Paris, 1922.
- IORGA, NICOLAE — *Relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen Age*, Paris, 1923.
- IORGA, NICOLAE — *Choses d'Orient et de Roumanie*, Paris, 1924.
- IORGA, NICOLAE — *Cele dinții cristalizări de stat ale Românilor*, in „Revista Istorică“, V, 1919.
- IORGA, NICOLAE — *Di alcune formazioni popolari romane nel Medio Evo*, Torino, 1930.
- IORGA, NICOLAE — *La „Romania“ danubienne et les barbares au VIe siècle*, in „Revue belge de philologie et d'histoire“, I, 1924.
- IORGA, NICOLAE — *Istoria Românilor*, vol. I (1—2), X, București, 1936—1939.
- IORGA, NICOLAE — *Istoria Românilor din peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etc.)*, București, 1919.
- IORGA, NICOLAE — *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.
- ION-RADU, MIRCEA — *Relations culturelles roumano-serbes au XVIe siècle*, in „Revue des études sud-est européennes“, 3—4, t. I, 1963.
- KALLERIS, JEAN N. — *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique*, tome I, Athènes, 1954.
- KAZAROV, GAWRIL I. — *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916.
- KOLEDAROV, PETER ST. — *Thrace as a Name in Historical Geography*, in „Thracia“, II, 1974.
- KOSSINA, G. — *Der Ursprung der Urfinen und der Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten*, in „Mannus“, I—II, Würzburg, 1911.
- KOSSINA, G. — *Die Indo-germanen*, Würzburg, 1911.
- KRAHE, HANS — *Die Sprache der Illyrier, Erster Teil; Die Quellen*, Wiesbaden, 1955.
- KRAHE, H. — *Indo-germanisch und Alt-europäisch*, in „Saeculum“, München, 1957.
- KRETSCHMER, P. — *Die vorgriechischen Sprach- und Volksschichten*, in „Glotta“, XXVIII, Göttingen, 1940, 1943.
- KRETSCHMER, K. — *Sarmatia in Pauly Wissowa*, „Real-Encyclopädie“, Stuttgart, 1921.
- KUN, N. A. — *Legende și miturile Greciei antice*. Editura Științifică, București, 1964.

- LAVIOSA-ZAMBOTTI, P. — *La necropoli di Paestum e l'indoeuropeizzazione d'Italia* în „Rivista di scienze preistoriche”, Firenze, 1947.
- LAVIOSA-ZAMBOTTI, P. — *Correnti culturali etniche in Italia durante l'età del Rame e del Bronzo*, în „Rivista di Antropologia”, Roma, 1950.
- LISSNER, IVAR — *Rätselhafte kulturen*, Walter-Verlag Olten und Freiburg in Breisgau 1961.
- LOCKWOOD, W. B. — *Indo-European philology*, London.
- LOZOVAN, E. — *Les Pleistoi daces-maines abstinents ?*, „Orpheus”, XI, 1964.
- LOZOVAN, E. — *Sabazios et la benedictio latina*, în „Oi Roumene” (Catania, 1964).
- LOZOVAN, E. — *Latinité d'Afrique et de Dacie*. Comunicare.
- LOZOVAN, E. — *Dacia Sacra*, în „History of Religions”, vol. 7, nr. 3, February, 1968.
- LOZOVAN, E. — *Romania y Barbaricum*, în „Romanica”, Instituto de Filologia La Plata 1968.
- MAC IVER, R. — *The Iron Age in Italy*, Oxford, 1927.
- MELLART, J. — *The End of the Early Bronze Age in Anatolia*, în „American Journal of Archaeology”, LXII, Cambridge Mass. 1938.
- MACLVER, D. R. R. — *Villanovans and early Etruscans*, Oxford, 1924.
- MEULEAU, MAURICE — *El mundo y su historia. El mundo antiguo*, I—II, Argos, Barcelona, 1968.
- MACHIAVELLI, NICCOLO — *Principele*, Editura Științifică, București, 1960.
- MACHIAVELLI, NICCOLÒ — *Istoriile florentine*, Editura Științifică, București, 1968.
- MALIȚA, MIRCEA — *Aurul cenușiu*, Editura Dacia, 1971—1973.
- MANCIULEA, ST. — *Elementul românesc din Câmpia Tisei și Carpații nordici în evul mediu*, în „Revista de Istorie”, XVIII, 1932.
- MARTONNE, Em. DE — *Europe centrale, Suisse, Autriche, Hongrie, Tcheco-Slovaquie, Pologne, Roumanie*, Paris, 1931, în colecția P. Vidal de la Blache et L. Galois, *Geographie universelle*, t. IV.
- MASSON, O. — *Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d'après l'onomastique d'Apollonia d'Illyrie et de Dyrrachion*, în „Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes”, VI, Sofia, 1968.
- MAYANI, ZACHARIE — *Etruscii încep să vorbească*, Paris, 1961.
- MAYANI, ZACHARIE — *Spiritul misterului etrusc*, Paris, 1968.
- MEHEDINȚI, S. — *Le pays et le peuple roumain. Consideration de géographie humaine*, București, 1930.
- MEILLET, A. — *Introduction a l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1922.
- MELLART, JAMES — *Preliminary of Anatolia and its Relations with the Balkans*, în „Studia Balcanica”, Sofia, 1971.
- MERLAT, P. — *Jupiter Dolichenus. Essai d'interprétation et de synthèse*, Paris, 1960.
- MIHAILOV, GEORGI — *La Thrace et la Macédoine jusqu'à l'invasion des Celtes*, în „Ancient Macedonia”, Thessaloniki, 1970.
- MIHĂESCU, H. — *Elemente latine în limba albaneză*, în „Revue des études sud-est européennes”, IV, 1966.
- MIHĂESCU, H. — *Dioscoride latino, materia medica, libro I, 1 și 2*, 1938.
- MIHĂILĂ, G. — *Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 4, anul XXII, 1971.
- MINNS, E. H. — *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.
- MONTENEGRO DUQUE, ANGEL — *El imperio hitito*, Bilbao, 1967.
- MOTOGNA, V. — *Contribuții la istoria Românilor în secolul al XIV-lea* în „Revista de Istorie”, XVIII, 1932.
- NĂSTUREL, P. Ș. — *Valaques, Comanes et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène*, în „Byzantina”, tom I, Thessaloniki, 1969.

- NEAGOE, MANOLE — *Neagoe Basarab*, București, 1971.
- NEHRU, JAWAHARLAL — *Descoperirea Indiei*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956.
- NESTOR, I. — *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, in R.R.H., 3, 1964.
- NESTOR, I. — *Contributions archéologiques au problème des Protoroumains. La civilisation de Dridu*, in „Dacia”, N.S., II, 1958.
- NICOLESCU, C. — *Aspecte ale relațiilor culturale cu Bizanțul la Dunărea de Jos în sec. X—XI*, in S.M.I.M., V, 1962.
- NICOLĂESCU-PLOȘOR, DARDU ȘI WANDA WALSKI — *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, Editura Academiei R.S.R., 1975.
- NICOLĂESCU-PLOȘOR, C. S. — *Geochronology of the Paleolithics in Rumania*, in „Dacia”, N. S. V, 1961.
- ORGELÓS, P. — *La dernière invasion slave dans le Péloponnèse*. „Byzantion”, 1, 1964.
- OVIDIU — *Metamorfozele*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.
- PALLOTINO, M. — *Le origine degli Etruschi*, Roma, 1947.
- PALOTINO, M. — *Le origine storiche dei popoli italiani*, in *X Congresso internazionale di Scienze storiche*, Roma, 1934, Relazioni, „Storia de l'Antichità”.
- PAPU, EDGAR — *Între Alpi și Marea Nordului*, Editura Meridiane, București, 1973.
- PARLANGÈLI, ORONZO — *Studi Messapici*, Milano, 1960.
- PASCU, ȘTEFAN — *Voievozii Transilvaniei*, I, Cluj, 1972.
- PATSCH, CARL — *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, in *Akad. der Wissenschaften in Wien Phil.-Hist. Classe*, 1925, nr. XII a.
- PATSCH, CARL — *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V, 1: *Bis zur Festsetzung der Römer in Transdunavien*, in *Sitzungsberichte*, Phil.-Hist. Cl., F. 214, 1932.
- PĂTRUȚ, I. — *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974.
- PAULI ȘI WISSOWA — *Real-Encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*.
- PAVAN, M. — *Ricerche sulla provincia romana di Dalmazia*, Venezia, 1958. Istituto Veneto, Memorie Classe di scienze morali lettere, vol. XXXII.
- PARLANGELI, ORONZO — *Studi messapici*, Milano, 1960.
- PĂRVAN VASILE, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926.
- PĂRVAN, VASILE — *La Dacie à l'époque celtique*, in „Compte-Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres”, Paris, 1926.
- PĂRVAN, VASILE — *Dacia, civilizațiile antice din țărilor carpato-danubiene*, Editura Științifică, București, 1967.
- PĂRVAN, VASILE — *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, București, 1923.
- PERICOT, L. — *La España primitiva*, Barcelona, 1950.
- PERUZZI, EMILIO — *Origini di Roma*, Bologna, vol. I, 1970.
- PLATON — *Dialoguri*, în traducerea lui Constantin Noica, Editura pentru Literatură Universală, 1968.
- PLUTARH — *Vieți paralele*, vol. IX, *Alexandru și Caesar*, Editura Științifică, București, 1957.
- PICARD, CH. — *Sabazios, dieu thraco-phrygien: expansion et aspects nouveaux de son culte*, in „Revue archéologique”, II, 1961.
- PIPPIDI, D. M. și D. BERCIU — *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, București, 1965.
- PISANI, VITTORE — *Le lingue dell'Italia antica oltre il latino*, Torino, 1964.
- PISANI, VITTORE — *Le lingue indoeuropee*, Paideia, 1964.
- POGHIRC, CICERONE — *Reflexions sur les problèmes du daco-moesien* in „Studia Balcanica”, 5, Sofia, 1971.

- POGHIRC, CICERONE — *La contribution de Bogdan Petriceicu Hasdeu à la théorie du substrat de la langue roumaine*, in „Linguistique Balkanique“, XVI, 2, Sofia, 1973.
- POGHIRC, CICERONE — *Sur les éléments de substrat du roumain*, in „Dacoromania, Jahrbuch für östliche latinität“, 1, 1973, Freiburg—München.
- POGHIRC, CICERONE — *Limba română în lumina lingvisticii indoeuropene* (Le roumain dans le contexte de la linguistique indo-européenne), București, 1971.
- POGHIRC, CICERONE — *Irano-daco-romanica*, in „Studia et acta orientalia“, VIII, Bucarest, 1971.
- POGHIRC, CICERONE — *Studiile sanscrite în România*, in „Analele Universității București“ anul XXI, 1972.
- POISSON, G. — *Les Aryens*, Paris, 1934.
- POPA-LISSEANU, G. — *Dacta în autori clasici, I, Autorii latini clasici și postclasiți*, București, 1943.
- PRODAN, David — *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967.
- PROTASE, DUMITRU — *Rituri funerare la daci și dacoromani*, București, 1971.
- RANDA, ALEXANDER — *Der Balkan von Dackleten bis Tito*, Verlag NZR Zürich, 1950.
- RANDA, ALEXANDER — *Zur Thrakioillyrischen kaiserzeit*, in „Thracia“, II, 1974.
- REICHENKRON, GUNTER — *Das Dakische*, Heidelberg, 1966.
- RIBEZZO, F. — *Sulla originaria unità linguistica e culturale dell'Europa mediterranea*, in „Atti del I Congresso internazionale di Preistoria e Protohistoria mediterranea“, Firenze, Napoli, Roma, 1950, Firenze 1952.
- RIBEZZO, F. — *Premese storico-linguistiche sull'autoclonia illirica degli albanesi*, in „Rivista d'Albania“, 1, 1940.
- RIBEZZO, F. — *Problemi glottologici illiro-albanesi (a proposito di una recensione di C. Tagliavini)*, in „Rivista d'Albania“, 2, 1941.
- RIEMSCHEIDER, MARGARETE — *Lumea hitiților*, Editura Științifică, București, 1967.
- ROSTOVZEV, M. — *Social and economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1958.
- RUSSU, I. I. — *Zoltes și Rhemazos*, in „Apulum“, VI, 1967.
- RUSSU, I. I. — *Les Costoboces*, in „Dacia“, N.S., III, 1959.
- RUSSU, I. I. — *Religia geto-dacilor. Zei, credințe, practici religioase*, in „Anuar... Studii clasice“, Cluj, V, 1947.
- RUSSU, I. I. — *Illirii. Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea*, București, 1969.
- RUSSU, I. I. — *Limba traco-dacilor*, București, 1959.
- RUSSU, I. I. — *Le substrat thraco-dace et illyrien dans le processus de l'ethnogenèse des Roumains*, „Revue roumaine d'histoire“, IV, 1—5, 1965.
- SACERDOTEANU, A. — *Românii din Peninsula Balcanică în evul mediu*, in „Graiul românesc“, VI, 1932.
- SCHMIDT, HUBERT — *Cucuteni, in der oberen Moldau, Rumänien, die befestigte Siedlung mit bemalter keramik von der Stein kupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit*, Berlin, și Leipzig, 1932.
- SCHUCHHARDT, G. — *Alteuropa in seiner Kultur und Stilentwicklung*, Berlin, 1926.
- SORANZO, GIOVANNI — *Il papato, l'Europa Cristiana e i Tartari*, Milano, 1930.
- SPEIDEL, M. P. — *Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal*, in „Acta“, VII, 1970.
- SPINEI, VICTOR — *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, in „Studii și cercetări de istorie veche“, 24, 1973, nr. 1.
- SUETONIUS — *Duodecim Caesares*.
- ȘĂINEANU, L. — *Les rites de la construction d'après la poésie populaire de l'Europe orientale* in „Revue de l'histoire des religions“, XXVIII, 1902.
- TACITUS — *Annales*.
- TACITUS — *Historiae*.

- TAGLIAVINI, CARLO — *La stratificazione del lessico albanese. Elementi indoeuropei*, Bologna, 1965.
- THOMSON, E. A. — *A history of Attila and the Huns*, Oxford, 1948.
- * * * *Thracia*, vol. II, Sofia, 1974.
- TOMASCHEK, W. — *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, I—II, in „Sitzungsberichte phil-hist.“ Cl., + 128, 130, 131, Viena, 1893—1894.
- TUDOR, D. — *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, in „Arheologia Moldovei“, V, 1967.
- TUDOR, D. — *Nuovi monumenti sui cavaleri danubiani*, in „Dacia“, N.S. IV, 1960.
- TUDOR, D. — *Oltenia română*. București, 1958.
- VACALOPOULOS APOSTOLOS, E. — *History of Macedonia 1354—1833*, Thessaloniki, 1973.
- VACANO, OTTO-WILHELM VON — *The Etruscans in the ancient world*, Bloomington, 1965.
- WALD, LUCIA/SLAVE, ELENA — *Ce limbi se vorbesc pe glob*, Editura Științifică, București, 1968.
- VAILLANT, A. — *Dionysos-Bacchus. Eleutheros, Liber Sabadios ou Sabazios, le Dieu de la Liberté et de l'Immortalité*, Nouvelle Clio, VII—IX, 1955.
- VALDESVELLANO, LUIS G. DE — *Historia de España*, vol. I—II.
- VELICHI, CONSTANTIN N. — *La contribution de l'émigration bulgare de la Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare, (1762—1850)*, București, 1970.
- VELKOV, VELIZAR — *Thraker und Ilyrger nach den Epen Homers*, in „Studia Balcanica“, 5, Sofia, 1971.
- VERGILIU — *Bucolice, Georgice*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.
- VICO, GIAMBATTISTA — *Opere*, a cura di Fausto Nicolini, Riccardo Ricciardi Editore, Milano-Napoli, 1953.
- VULCĂNESCU, ROMULUS — *Les signes juridiques dans la région carpato-balcanique*, in „Revue des études sud-est européennes“.
- VULPE, RADU — *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957.
- VULPE, RADU — *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966.
- VULPE, RADU — *Gli Illiri nell'Italia Imperiale*, in „Ephemeris Daco-romana“, 3, 1925.
- VULPE, RADU — *Argedava*, in „Omăgiu lui Constantin Daicoviciu“, București, 1960.
- VULPE, RADU — *Les Gètes de la rive gauche du Bas Danube et les Romains*, in „Dacia“, N.S., IV, 1960.
- VULPE, RADU — *La Valachie et la basse Moldavie sous les Romains*, in „Dacia“, N.S., V, 1961.
- VULPE, RADU — *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938.
- VULPE, RADU/BARNEA, I. — *Românii la Dunărea de Jos*, București, 1968.
- VULPE, RADU/BARNEA, ION — *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968.
- WAGNER, REX — *Iulius Caesar*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.]
- WEIGAND, G. — *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, in „Jahresbericht des Instituts für rum. Sprache zu Leipzig“, 1908.
- WIESNER, JOSEPH — *Die Thraker*, Stuttgart, 1963.
- WOLLMANN, VOLKER — *O descoperire scitică în județul Cluj*, in „Studii și cercetări de istorie veche“, 21, 1970.
- USCATESCU, GEORGE — *Antinomie della libertà*, Edizioni Città di Vita, Firenze, 1970.
- ZAMFIRESCU, DAN — *Neagoe Basarab și înodăturile către fiul său Theodosie*, București, 1973.

Redactor : ION RUSU ȘIRIANU
Tehnoredactor : MARILENA BUTEICA

Tiraj : 42 090. Broșate : 3 800 + 45 ;
Legate : 4 000 + 45
Bun de tipar : 25.VIII.1976
Coli de tipar : 20
Planșe : 16
CRAIOVA, 1976

I. P. „Oltenia“ Craiova
Str. Mihai Viteazul nr. 4
Comanda nr. 200